

این نسخہ کارآمد و خوب شایقین مولفہ جناب سے لانا محمد بن شیخ محمد ربجانی مفید و عظیم ہے

تاریخ تالیف این کتاب
تاریخ طبع ۱۳۱۳
۸۳۵

ریاض النہدین

باہتمام منہج درگاہ رب جمیم قاضی عبدالکریم بن قاضی نور محمد صاحب جہوم ملینداری تاجرت بمبئی

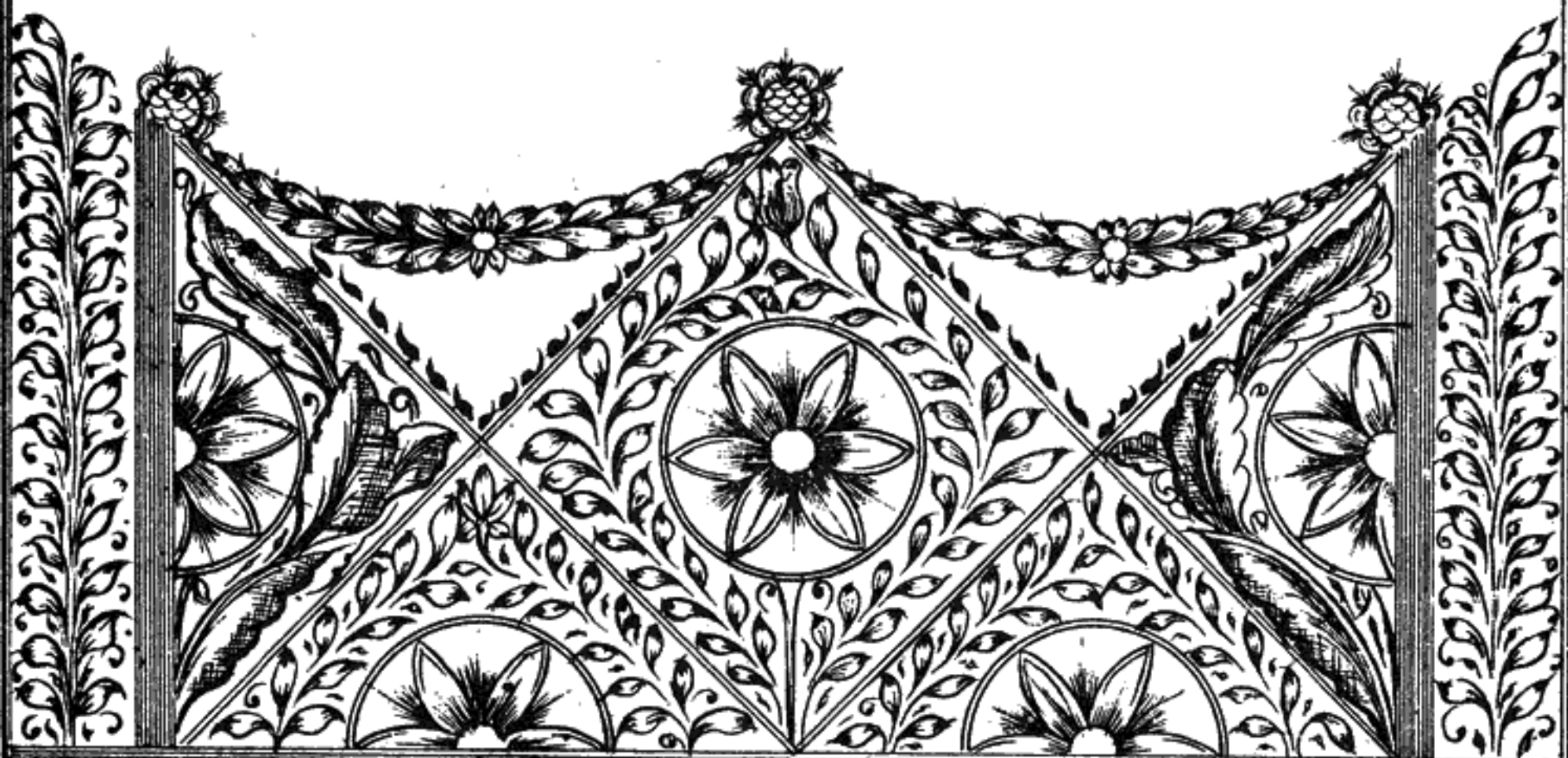
در مطبع نامی کریمی واقع بمبئی نوبہ طبع یافت

قد اعتی بطبعہ طبعہ جدیدہ بالا و فست
مکتبہ الحقیقہ

یطلب من مکتبہ الحقیقہ بشارع دار الشفقة بفاتح ۵۷ استانبول - ترکیا
هجری قمری ۱۴۱۴ هجری شمسی ۱۳۷۲ میلادی ۱۹۹۴

من اراد ان یطبع هذه الرسالة وحدها او یرجمها الى لغة اخرى فله من الله الاجر الجزيل و منا
الشکر الجمیل و كذلك جميع کتبنا کل مسلم مأذون بطبعها بشرط جودة الورق و التصحيح

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي تورق قلوب العارفين بأنوار اشعاعات انوار الجمال وحير عقول الكاملين عن ادراك الغبطة والكبرياء
والجلال وعطر مشام ارواح الواهبين بفتحات شتايم نسيم الانس والوصال هو المعروف بالجو والاحسان واللفظ
والنوال الموصوف بصفته الرحمة والكرم والافصال المنزه عن الزوج والولد والشريك والمثال المقدس عن الموت
والفوت والتقصان والزوال فسبحان من سجد له السموات السبع والارضون مع البحار والجمال وشهيدان لا اله الا الله
المواحد المهيمن المتعال وشهيدان محمد عبده ورسوله خير العالمين بكل الكمال صلى الله عليه وعلى آله واصحابه اهل البيت
المهديين من الضلال خصوصاً على الصديق الاكبر عتيق الله ومعتق البلال وعلى الفاروق الذي ظهر به الاسلام في الوهاد
والنلال وعلى ذي النورين جامع القرآن بالانصال والافصال وعلى المرتضى قاسم الشرك والطغيان والكفر
والنجبال وعلى جميع متابعم ومجبيهم بالغدو والاصال وسلم كثير السليما كثير الاكثير احمد مجيد وسپاس بي قياس مرصع
عليم ومبدع حكيم راكه نقشند قدرت وچهره كشای ارادش بهيك اشارت كن هزاران هزار عجايب مبدعات
وغرايب مخترعات از خلوت خانه عدم بفضای صحراي وجود آورد و سقف گارخانه علوی را بصور زیا اجرام نیره فلكی
وارواح طیبه ملكی بپاراست یعنی صفحات طبقات سموات را بر مقتضی آن فی خالق السموات والارض واختلاف
اللیل والنهار لایات بر صیحات لالی کواكب نیرات ودراری ثواب وستیارات مرصع ساخت و صحن زینت
سرای مرکز سفلی را بتضاد ویرغوب پیکر و تاشیل پاکیزه منظر ذوات ظاهره و نفوس کامله مقدسان خاکی مسکن مفرین
گردید قطع نوك فتم صنع نور مبداء فطرت بهیجته بر صفحه كن صورت اشیا به سجاده نشینان نه ایوان فلك را به
حكم توفیر زنده قنادیل زوایا به فسبحان الذي بید مملکوت كل شیء والیه ترجعون واز زمره موجودات و

تبرک اقتدا بان بزرگ دین کرد و قاعد این کتاب بر همان پنج قسم نهاد و چون عوام الناس محتاج اند به استن
 سایل فراغ و واجبات اجمالاً و تفصیلاً و از اول هر فصل یک مسئله از آن رساله آوردیم جهت تمییز را و بعد از آن
 باقی سایل فرض را و واجب را ذکر کردیم مفصلاً و از عقاید و تفسیر و فرائد و حدیث و فقه و کلام اولیا و حکمت حکم
 و مواظبه و نصایح لایقه از منظوم و منثور و غیر آن آنچه مناسب بود داخل کردیم تا رسول از کرم هر صاحب قبول آنکه
 اگر بر سهوی و خطائی و غزنی و ذلتی عثور مابند و هر آینه یابند قوله تعالی و لو کان من عند غیر الله لوجدوا فیما
 اختلافا کثیرا شرف اصلاح ارزانی فرموده عفو فرماید و عیب نکند که صفت کریمان خطا پوشیدن است و کار
 سفیهان خطا جستن آتا دانم که دانا نادانی نکند و نادان هر چه کند از دانا بی نباشد پس امید آنکه اهل خود خرده نگیرند و

منی ترسم از خرده پیش بزرگان	که در بحر پیدا نیاید خرا دل	پیش ازین گفته اند اهل سلف	عذر من صفت قد استند
من خود چه کنم کیم چیم چیرا نم	کشتی سخن بختک در میرا نم	فالمجر جهنم من کان له الانصا	سجیه و العدول من الاعشا

طریقه آنکه از عشره سبوات بستر بذر ال عفو فانی للخطایا المعترف وبالقصور والعجز المعترف وفقنا الله سبیل ارشاده طریق الت
 و این نسخ از چهار صد و چهل و چهار کتاب معتبر مشهور در اصول و فروع دین جمع کرده شد از اصول کلام و عقاید و اصول
 فرائد و فروع و اصول و فروع حدیث و اصول و فروع فقه و اصول و فروع طب و اصول و فروع فرائض
 و اصول و فروع حساب و تفاسیر و کتب تذکیر و کتب تصوف و اربعینات و رسایل و کتب منظوم و کتب حکما و غیره

و اسامی کتب مؤلفه منه این است

اما از کتب عقاید و اصول کلام مقاصد شرح مقاصد - تبصره - کفایه صابونی - هدایه صابونی - تمهید
 ابوالشکور سالمی - تمهید ابوالمعین نسفی - مجمع العلوم امام نجم الدین عمر نسفی - توضیح - مفاتیح - منور - کتاب الاهتمام
 ابوالمعین النسفی - عقاید امام نجم الدین عمر - شرح مولانا سعد الدین - اصول الالمشی - کشف الاسرار - نجاح -
 فقه اکبر امام اعظم و صایای وی - فقه اکبر امام شافعی - کتاب عالم و مستعلم - عقاید امام ناصر الدین سید ابوالقاسم
 سمرقندی - ترجمه عقاید وی - امالی - شرح امالی - معالم رازی - عمده - زاد الآخرة امام غزالی - رساله مالفن به الصبیان
 اما تقاسیر کثافت - کشف کثافت - کواشی - تلخیص کواشی - مدارک التزیل - لباب التقاسیر - معالم السنن تزیل
 تفسیر کشف و بیان امام ابوالحسن ثعلبی - تفسیر و سیط امام علی واحدی - تفسیر و جزوی - تفسیر کبیر امام رازی - تفسیر
 حقایق سلمی - تفسیر مکمل - تفسیر نواید - تفسیر معتد - تفسیر شیخ علاء الدین مروزی - تفسیر قاصی - تفسیر میر امام نجم الدین
 عمر نسفی - تفسیر امام زاهد تاویلات امام ابو منصور ماتریدی - تفسیر فقیه ابواللیث سمرقندی - تفسیر احقاف امام ناصر الدین
 سید ابوالقاسم سمرقندی - تفسیر بخاری تفسیر جوزجانی - تفسیر عمده - تفسیر عیون البحاس - تفسیر حدادی - تفسیر منیر
 بحر التقاسیر - تفسیر طبری - تفسیر عتباتی - تفسیر سورابادی - تفسیر تلج التراجم اما از اصول و فروع حدیث
 و منثور وی خلاصه طیبی - اصول این جماعه لوامع الاصول - سند امام احمد حنبل مؤطای امام مالک -

جمع سفیان - صحیح بخاری - صحیح مسلم - سنن ابو داؤد سجستانی - صحیح ابو عیسیٰ ترمذی - صحیح نسائی - سنن ابو بکر بیہقی -
شعب الایمان وی - کتاب دلائل نبوت وی - جمع حافظ عبدالعظیم - صحیح ابوالحسن دارقطنی - صحیح ابن ماجہ - صحیح دارمی
صحیح ابن سنی - کتاب عمل یوم ولیدہ من ابن السنی - کتاب ابوالقاسم اصفہانی - صحیح ابویعلیٰ - صحیح ابن حبان - کتاب
الثواب ابوالشیخ بن حبان کتاب حاکم عبداللہ نیشاپوری - کتاب معرفۃ علوم حدیث وی - کتاب طبری - کتاب بزار
صحیح ابن خزیمہ - کتاب سیر النبی وی کبیر طبرانی - اوسط طبرانی - صغیر طبرانی کتاب ابوبکر بن شیبہ - کتاب ترمذی - کتاب
ترمذی - حافظ عبدالعظیم ترمذی قدسی - مصابیح - شرح مصابیح قاضی بیضاوی شرح مصابیح فقہائی - شرح السنہ
تمتہ مظہر - مشکوٰۃ مصابیح - شرح مشکوٰۃ - شرح صحیح مسلم - مشارق الانوار - مطالع الانوار - شرح اوزنجانی -
کتاب صفائی - موضوعات ابن جوزی - حاوی امام رافعی - کتاب شرف النبی - اذکار امام محی الدین نواوی
تخصیص اذکار ریاض الصالحین - تاریخ بخاری - عامیہ بخاریہ - سلسلات شیخ سعید کازرونی - حصن حصین شیخ
جزری - ہدایہ وی جمع حمیدی - صحیح المخرج فردوس الاخبار - عیون فردوس شہاب الاخبار - فائق - کتاب الکام
فی احادیث الاحکام - نصاب الاخبار - زبدۃ الاخبار - کتاب المصابیح والتعازی - اربعین سلمانی امام نجم الدین عمر
نسفی - اربعین مولانا حافظ الدین بخاری ترجمہ اربعین وی - اربعین خطب - اربعین فضل علم وعلما - طیب القلوب
اربعین اربعۃ اقسام - اسرار الاخبار اما از مؤلفات استادین ضعیف از تفسیر و حدیث و رسائل
بکرات التفسیر - انوار المشارق - لمعات مشارق - شرح لمعات - لواقع الاصول - شفاء السکران - ریاض الصالحین
روح القاہین - ریاض المصلحین - اربعین وعید کابل نمازان و تارکان جماعت - مولود النبی - جواہر الاوقات
جواہر الاوراد - فرائض الاسلام تحفہ الفرائض بالابد - احصار المبانی - تحفہ الفرائض جمال الفرائض تحقیق الفرائض
نصاب المعلم - رسالۃ لہتیان اما از اصول فروع فقہ اصول حسامی تحقیق حسامی - جامع الاصول - منتخب
جامع الاصول منار کشف منار کتاب الاحکام - اصول امام شمس الامکۃ سرخسی اصول فقہ سنائی شرح
اصول حسامی شرح طحاوی - شرح امام شمس الامکۃ حلوائی شرح کرنی - شرح علانی - تہذیب مبسوط امام محمد
مبسوط بکری - جامع الاحکام - کافی - نہایہ - پردوی فروق پردوی مجموع نوازل - ہدایہ شرح ہدایہ سید جلال کولانی
رحمہ اللہ - شرح ہدایہ سنائی - کشف - شرح ہدایہ - وقایہ - شرح وقایہ - قدوری - مختصر قدوری - مشکلات
قدوری - خلاصۃ الدلائل - مضمرات - کثر وافی - ہدایہ فقہ - مختار الفقہ - شرح مختار - ذخیرہ فقہ - نافع - نوافع
مباح - ینایع - جامع الصغیر حسامی - جامع الصغیر ترمذی - شرح سرخسی منظومہ - شرح منظومہ حقایق منظومہ
مستصفی - منتقى - شامل بیہقی - تہذیب مجرود شرح ثنائی - نوادر ابن رستم - نوادر ابن سماعہ - فوائد شمس الاسلام
اوزجدی - تفرید - ملقط - خزانۃ الفقہ - کتاب اشراف - مناقب العلوم غریب الروایہ - کامل تجنیس - متفق -
نصاب الفقہ - تحفۃ الفقہا - محیط - سیر کبیر - سیر محیط - قاضی فقیہ ابوالیث - قاضی ظہیری - قاضی نسفی
خلاصۃ الفتاوی - قاضی قاضی خان - قاضی واقعات صدر الشہید - قاضی سراجی - قاضی نقالی - قاضی

امام شمس اللہ حلوانی۔ قنوی والوادی قنوی سعودی۔ غنیۃ الفتاوی۔ قنوی قنیہ۔ قنوی خانی۔ قنوی خاقانی۔
 فصول عمادی۔ قنوی محبت۔ قنوی محمد بن ولید۔ قنوی مینیہ۔ قنوی اصفہانی۔ قنوی عتباتی۔ قنوی بلدی۔ قنوی
 فضلی۔ قنوی ابو الفضل کرمانی۔ قنوی دیناری۔ خزائنہ الفتی۔ خزائنہ الواقعات۔ قنوی الطلاق۔ حیرۃ الفقہاء۔ بستان
 فقیہ۔ مقدمہ صلوٰۃ۔ فقیہ کتاب الاصحاح۔ ترغیب الصلوٰۃ منیۃ المصلی۔ ارکان الاسلام۔ وسیلۃ السعادت۔ عمدۃ الاسلام
 کتاب یوسف عثمانی ذہب باب حیض ونفاس۔ کتاب الصلوٰۃ کشف الغوامض۔ کشف الالفاظ اما از کتب فقہ شافعیہ
 از اصول و فروع و شرح وی فقہ اکبر امام شافعی۔ اصول ابو المعالی جوینی۔ وجیز۔ حاوی۔ تتمہ۔ معذب تعلیق قانونی
 روضۃ امام محی الدین نوادی۔ کتاب مرزنی۔ کتاب النکاح وما يتعلق بذلک۔ انوار۔ قنوی زعفرانی۔ مختصر۔ فقہ شافعی
 تفسیر۔ شرح تنبیہ۔ امام اسحق شیرازی۔ شرایع الاسلام۔ مستوعب در مذہب امام احمد حنبل۔ مؤلف علی از اصحاب شافعی
 اما از کتب فرائض و علم حساب فرائض سراجی۔ دستور الفرائض۔ اصول۔ فرائض سراجی۔ شرح بہشتی۔ ضو السراج۔
 مقتبس۔ فصول علم حساب۔ رسالہ منظوم در علم حساب۔ رسالہ منشور در علم حساب اما از کتب فرائض از اصول و
 فروع وی شاطبی۔ ترجمہ شاطبی۔ شرح ابو شامہ۔ جامع الجوامع قاضی ابونصر طبقات شیخ جزیری۔ مجد المتزین۔
 و مرشد الطالبین وی۔ رائیہ مقنع۔ تیسیر ابو عمرو دانی۔ کتاب التبیان۔ مفردات سبعہ قشیری۔ بحریدین فحام۔ تلخیص
 ابو العشر طبری۔ اعلان صفراوی۔ تبصرہ ابوطالب۔ کافی ابن شریح۔ تمہید ابو عمر بن عبد البر۔ کفایہ ابن مہران۔ سبعہ
 ابن مجاہد۔ کفایہ ابو العلامہ ہمدانی۔ ارشاد ابو الغفر قلانی۔ ارشاد المبتدین۔ موجز ابو علی ابوازی۔ جامع الوقوف۔
 خلاصۃ الوقوف۔ اشارۃ القراءات۔ رسالہ احکام ادا و تجوید۔ رسالہ حدود آیات و کلمات و حروف قرآن۔ رسالہ
 خلاصہ و حفص اما از کتب اہل تصوف مرصاد العباد۔ تذکرۃ الاولیاء۔ منہاج العابدین۔ حدائق الحقائق۔ خالصۃ الحقائق
 عوارف شیخ شہاب الدین۔ کتاب انصاف اہل تصوف۔ نزہۃ الارواح۔ کتاب حاتم ولایت۔ کتاب شیخ عبد اللہ خفیف
 طبقات خواجہ عبد اللہ انصاری۔ رسالہ مناجات وی غایۃ الامکان۔ منازل السائرین۔ کنوز الحقائق۔ کتاب مناقب شیخ
 ابو عبد اللہ محمد مانک۔ روح الارواح۔ حلیۃ الاولیاء۔ شرح اسماء اللہ۔ رسالہ امام قشیری۔ فوائد شیخ ابو سعید۔ رسالہ سلوک
 العارفين۔ رسالہ منشور الخطاب۔ رسالہ سمط اللآلی۔ رسالہ اللہ نور السموات والارض امام غزالی۔ رسالہ ازاد العابدین۔
 رسالہ ازاد الاخوان۔ رسالہ آئینہ الصغار۔ رسالہ اخوان الصفا۔ منطق الطیر۔ اسرار نامہ۔ کنز الرموز۔ ازاد المسافرین۔ انیس
 العارفين۔ کتاب ذکر خفی زین المعتقد اما از کتب تذکیر احیاء العلوم کیمیای سعادت۔ تاج القصص۔ ارشاد قلانی
 تنبیہ العارفين۔ روضۃ العلم۔ قوۃ القلوب عجائب المخلوقات۔ منیرۃ النواظر۔ لویلیات۔ اسرار کلمات۔ شرعۃ الاسلام
 بحر القوائد۔ ازاد المقوین۔ ازاد المذکرین۔ ازاد الاخرت۔ مکیات۔ عشرات جمالی۔ تعلیم المتعلم۔ کتاب منہیات۔ بحر البحار
 رسالہ تحقیق الایمان پیر تسلیم۔ مقدمہ او۔ رسالہ دودانش او۔ رسالہ منکرات او۔ مواظب اور رسالہ حماقت اہل رباحہ
 امام غزالی۔ رسالہ اسامی ہفتاد و فرقة مبتدعہ۔ فوائد مولانا نجم الدین کاشی فردینی۔ گلستان شیخ سعدی۔ بستان وی اما از کتب
 لغت مستخلص لسان التتمیل۔ سامی فی الاسامی غریبین۔ صلیح اللغات۔ تاج المصادر۔ نصیب الصبیان۔

این کتاب بر مقدمه و پنج قسم و خاتمه ترتیب داده شد و ریاض الناصحین نام نهاده شد و در حدود سنه ۸۵۰
 ثلثین و ثمان مایه در ایام معدلت سلطان المعظم و الخاقان الاعظم حافظ بلا و الله ناصر عباد الله باسط اجتهد الاسبق الامان
 سلطان بن السلطان ابوالمنظر شاهرخ سلطان خلد الله تعالى ملكه و سلطانه و اعلى امره و شأنه آن بادشاه دین
 پرور پاک مذهب پاک اعتقاد که دین اسلام و شریعت سید عالم علیه السلام بفرمودت وی از نو سرزید و زینت یافت

اما مقدمه این کتاب را حواله کوک و دوروی دو مقام است

مقام اول قبل از بلوغ مقام دوم بعد از بلوغ بدانکه مقام اول که پیش از بلوغ است کوک و دوروی دو منزلت منزل
 اول آنکه هیچ عقل ندارد و منزل دوم آنکه کوک عاقل است اکنون درین دو منزل چون کوک را نصاب باشد که آن دو بیت
 به هم است یا چیزی که بدو بیت در هم از دو زیاده از حالت اصلی وی باشد هر چند بران نوع نصاب زکوة نباشد چون نامی نباشد
 مأموره فطر باشد در کل روایات و قربانی باشد در یک روایت و چون زمین عشری داشته باشد و چیزی حاصل شود از آن از
 شریات بران عشر باشد و چون زمین خراجی داشته باشد صالح زراعت خراج بران واجب شود و چون کسی در مونت وی باشد
 شرعاً نفقه آن کس بروی واجب شود این پنج واجب مالی بروی باشد سوال بیرون ازین پنج واجب مالی از عبادات
 غیر بر کوک فرض واجب می شود یانی جواب اگر صبی غیر عاقل باشد هیچ واجب دیگر نیست بروی باتفاق آما اگر عاقل باشد
 قول جمهور آنست که هیچ واجب دیگر نیست بروی غیر ازین پنج واجب مالی آما امام ابو منصور ماتریدی رحمه الله علیه بسیار
 زعایقان بر آنند که بر صبی عاقل ایمان فریضه است چنانکه نفس و جوت واجب ادا هر دو در حق وی ثابت است و پیش قاضی
 یوزید بر صبی عاقل نفس واجب ایمان هست ولیکن واجب ادانیت پیش از بلوغ و صحیح قول جمهور است و این روایت در توضیح
 در حاشیه کتب اصول مذکور است ولیکن بروی وی هست که از معاصی و منکرات او را نگاهدارد و در فصول عمادی میگوید که
 عواص باید که عوام کوکان را ایمان و شرایع تعلیم کنند اما مقام دوم که بعد از بلوغ است بدانکه چون کوک بالغ باشد
 و عاقل باشد اول چیزی که بروی فریضه شود قصد فکر است پس از آن فکر کردن در ملکوتیجات و اراض و غیر آن از مخلوقات
 قال الله تعالى قل انظروني ملكوت السموات والارض فما خلق الله من شئ وبعد از فکر معرفت الله تعالى
 واجب می شود و این تقریر موافق مقاصد و شروح آنست ولیکن چون قصد فکر و فکر کردن در مصنوعات مقصود بالذات نیستند
 از آن جهت میگویند که اول فریضهای مقصودی شناخت خداوند است عز و علا و امام شافعی رح در اول فقه اکبر خود گفته است
 اول چیزی که بر بنده فریضه شود شناخت خداوند تعالی است با مقدمه آنکه فکر است و این تقریر بهتر است در کشف منار گفته است که اول چیزی
 بر بنده واجب شود شناخت خداوند است و ایمان بذات و صفات و یگانگی وی و چون بنده عاقل بالغ ایمان آورد و فریضهای که
 تابع ایمان است و فروع ایمان است دو نوع است فریضهای دائمی چون اجتناب از کفر و نفاق و شرک و روت و بدعت و عصیت
 و اخلاق بد ازین جمله دور بودن بروی فریضه شود و روقی که ایمان آورد و همچنین اخلاق دایمی نیکو که فرض دایمی باشد
 چون اخلاص و محبت خداوند تعالی بروی فریضه شود و آنچه فرض موقت باشد از عبادات چون نماز و روزه و زکوة و حج و غیره

و از معاملات چون طلب و کسب حلال و مناکحات و زواجر و عادات و سایر معاملات و مانند آن چون وقت آن میرسد علم و عمل آن و نگاہ داشتن حد فرمان و ران بروی فریضه می شود این طریق را باید دانستن و چون بنده مؤمن بفرض و واجب و سنن قیام نماید و زمره مخصوصان آن الذین اصنوا و عملوا الصالحات در آید که کل اعمال صالحه در روایت فقیه و الیه و غیره آمده است که تفسیر اعمال صالحات با قامت فرض و واجب و سنت کرده اند و سفیان ثوری طیب الله روحه نیز برین است و چون بنده ایان برین باشد سعادت آنی که آدمی را می باشد برسد و ثواب بهشت و دیدار حق گردد حق تعالی توفیق رفیق گرداند و بمنه

و لطف	قسم اول در فرایض و واجبات که از قبیل اعتقاد است درین قسم چهار باب است	و کرم
-------	---	-------

باب اول معرفت الله تعالی		
--------------------------	--	--

بدانکه ائمه کلام و علماء اسلام رحمهم الله متفق اند بر آنکه حقیقت ذات حق سبحانه و تعالی مدرک عقل و او هام و معلوم خاص و عام نیست بلکه عقل همه عاقلان و فکر همه عارفان در پیدای الوهیت او سرگردان و حیران است و همه را در آن عظمت و کبریا و عاجز و قاصر اند رباعی گنبد خودم در خور اثبات نیست | و اندیشه من بجز مناجات نیست | در معرفت چونیک فکری کردم | دانده ذات تو بجز ذات تو نیست

در نواید شیخ ابوسعید قدس سره می آرد که حقیقت ذات خداوند را بعقل در نتوان یافت زیرا که عقل محدث است و ذات او قدیم و محدث را بقدیم راه نیست حکایت شیخ ابوالحسن خرقانی رحمه الله علیه میگوید علای امت متفق اند که خدا را بعقل نتوان شناخت و ابوالحسن بعقل نگزشت و او را بنیاد و پدید تا خداوند او را بینائی و دانائی ندهد بنده و نداند و ما بسیار کس را از غرور عقل باز آور و بیم رباعی

باز آور و بیم رباعی	بدانکه حضرت او را نمیتوان داشت	ذات او بجز اسم نمیتوان داشت	هر آنچه ممکن دانستن است و دانستنم
---------------------	--------------------------------	-----------------------------	-----------------------------------

و حقیقت او را نمیتوان دانست | و ازینجا است که رسول علیه السلام فرمود تفکروا فی الاله و لا تتفکروا فی ذاتہ یعنی اندیشید در نعمتهای خداوند تعالی و میندیشید و ذات وی تا از فکر کردن در نعمتهای وی شکر بر خود واجب بنید و از فکر نا کردن در ذات او تعالی و تقدس عقل و ایمان شما بسلاست ماند که دانستن حقیقت ذات غیر او را محال باشد لاجرم فکر او در ذات

بچون و بیچگونه او محال نباشد شعر	فکر در ذات حق روا نبود	کاچه معلوم شد خدا نبود
حضرتی را که گسزد آتش	فکر آنجا بجز خطا نبود	ذره نیست در همه عالم
		که هستی او کوهانه بود

بدانکه اگر چه بعضی جایز شمرده اند و گفته اند که شاید حق تعالی بنده را بحقیقت ذات خود و انا گرداند اما هیچ کس نشان باز نداد و اگر دانست خود را دانست شعر

ای حضرت عزت تو والا	از گفت بگو لا والا	ای کون و مکان ز پای تافرق
---------------------	--------------------	---------------------------

در بحر محیط مشیت غرق | اما حق معرفت حق سبحانه و تعالی وحد شناخت وی که شرع بآن ناطق و بفن بآن و بر دست است که ذات پاک او را بدو ازده صفت بشناسی که ده از آن صفات ثبوتی است یعنی آن صفت ذات او را هست و ثابت و دو صفت تنزیهی اگر چه صفات تنزیهی که ذات او تعالی و تقدس از آن منزه و پاک است بسیار است اما کل آنها درین دو صفت

واخل است بس در بیان این معانی درین باب پنج فصل یاد کنیم

فصل اول درستی و یگانگی خداوند تعالی

ہر ایک ہمہ صفات خداوند قدیم است برابرست کہ صفات ذات باشد یا صفات افعال و صفات ذات نیست حیث است و تقاؤ علم و
 قدرت بہ بصیر سمع کلام است و ارادت بہ و این ہمیشہ صفات ذات است و صفات افعال همچون خلق و رزق و احیاء و انات
 مثل آن و قدریہ صفات فعل را محدث میگویند و آن خطا و غلط است زیرا کہ ذات او محل حوادث نیست از ان وہ صفت
 نبوتی اول ہستی خداوند است جل و علا باید کہ بزبان مقرر آئی و بدل اعتقاد کنی کہ خداوند تعالی است نہ چنانکہ معتقد گفتند عالم
 را صانع نیست و دہر یہ ہستی حق را منکر شدند پس بشناسی و باورداری کہ صانع ہست این بساط اغبر و این قبہ احضر
 برافراشتہ و گاہداشتہ اوست و او نیست جز حضرت معبود مطلق و پادشاہ بحق کہ مقدر بے علت و مصور بے آلت است یعنی خداوند
 عزوجل حکایت در کتاب عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات می آرد کہ از اعرابی در باد یہ سوال کردند کہ بچہ شناسی و بچہ
 دانی کہ عالم را صانع ہستی اعرابی نظر کرد و در ان صحرا بحر ہای شتر دید افگندہ و نشان قدم روندہ گفت کہ البعرۃ تدل علی
 البعیرۃ اثار القدم تدل علی المسیر و ہیکل العلوی بہذہ اللطافۃ و ہیکل السفلی بہذہ الکشافۃ اما تدل ان
 علی الصانع الخبیر شعر ففی کل شیء لدایتہ تدل علی انہ واحد و ہست ہر چہ بینی بیان قدرت اوست بہ
 ہر چہ یابی نشان حکمت اوست بہ حکایت در زاد المقومین می آرد کہ در زمان مامون خلیفہ رسولی از روم با مامون فرستاد
 و مروی مہیب دیدار با او تامل بود با آن رسول و مضمون نامہ آن بود کہ این مرد کہ بشما فرستادیم دہریت و صانع رہنکر
 است فاما طیب بس حاذق است شرط میکند کہ اگر کس بر ہستی صانع دلیل تواند گفت من مغرول شوم و از دعوی گری بیزار
 شوم و اینچاہمہ اطبا کسے روم در کار او حیرانند و علما در مناظرہ کردن با او عاجز و سرگردانند آنجا اگر کسے بود کہ با او مناظرہ
 تواند کرد و ازام تواند دل و پس خوب باشد خلیفہ علما و اہل مشورت را جمع کرد و با ایشان مشورت کرد گفتند ای خلیفہ اول و را
 در طب تجربہ کنیم آنگاہ در عمل بنگریم تا چہ توان کرد و روز دیگر بیا باندی صد کس ہر یک فارورہ برداشتہ آنگین زید را عمرو
 برگرفت و از ان عمرو را زید برگرفت و ہر یک طلسمی کردہ و ہمہ را بیاوردند و در پیش وی بہنہادند و او در آ بگینہا نظر میکرد
 و در رویہای ایشان نگاہ میکرد و راست بیرون سے آورد کہ این از ان زید است و این از ان عمرو و بچنانکہ طلسم کردہ بود
 ہمہ را راست بیرون آورد و بگفت این بول زید و عمرو است کہ مختلط کردہ اند و علت و داروی ہر یک را راست بگفت
 ہمہ در کار او حیران و عاجز آمدند آنگاہ گفتند کہ در بغداد سچکس ندانیم کہ با او بحث تواند کرد یکی گفت خواجه احمد حرب نیشاپوری
 دوش رسیدہ و نج میزد او تواند کہ با وی مناظرہ کند خلیفہ کس فرستاد بنزدیک وی و او را از ان حال خبر داد و خواجه فرمود کہ شما
 مجلس مناظرہ بیا رانید و سرای خلیفہ و اورا سخن مشغول میدارید من دیر تر آیم چون برسم مرا سوال کنید کہ چہ برآمدی
 تا من جواب گویم بچنان کردند چون خواجه در آمد و نشست خلیفہ سوال کرد کہ خواجه چہ برآمدی خواجه گفت بلبل جلد
 رفتم کہ طہارت کنم عجبی دیدم بظاہر آن دیر ماندہم گفت چہ دیدی گفت دیدم کہ درختی از زمین برآمد و بی آنکہ کسی او را
 بریدی بیفتاد و در زمان تختہا شد و در یکد گیرستہ شد و بے در و در گری کشتی شد و بے تلاح بر روی آب روان شد بدین نظارہ
 دیر ماندہم دہری این سخن بشنید گفت این پیر نریان گوی آمدہ کہ با ما مناظرہ کند این دیوانہ است مناظرہ را شاید خواجه گفت
 ہدیہان گوی و دیوانہ چہ ایم گفت زیر کہ محال میگوئی ہرگز درخت خود بر آید و خود افتد و تختہ شود و در یکد گیرستہ شود و کشتی شود

و بی ملاح در آب روان شد و حاجه گفت بسای ناهوان مرد وقتی که در یک کشتی این محال آمد که بے صانع در آب روان نشود
عالمی بدین آراستگی چگونه بی صانع تواند و این آسمان بدین مرتفعی و این زمین بدین محکم و این چندین هزار صورت بدین زیبایی
بخود چون موجود شوند و ایشانرا هیچ صانع نباشد کسی که عالم را بے صانع گوید نه بیان گوئی و دیوانه او باشد و هری متخیر شد لحظه
در اندیشید پس سر بر آورد و گفت برخود مکار به نتوان کرد و انگشت بر آورد و گفت لا اله الا الله محمد رسول الله و مسلمان شد
و حاجه این سخن را از برای الزام حجت گفت نه آنکه او را اراده کذب بوده باشد و بعضی گفته اند از امام غزالی رحمه الله علیه
مثل این مرویست پس چون هستی خداوند جل جلاله بدلیل عقلی و نقلی ثابت شد بدانی و باورداری که خداوند یکی است نه چنانکه
مغان گفتند و است آهر من و یزدان و نه چنانکه ترسایان گفتند ثلاث ثلاثه زیرا که او یکی است امانه از روی عدو بلکه یکی است
در خدائی و منیظیر در بادشاهی نه ذات دیستمت پذیرد تا کم از ان شود که هست و نه جز پذیرد تا پیش از ان گردد که هست یعنی
احد حقیقی آن بود که هست از وی و وضع بر وی جائز و ممکن بود زیرا که هر چیزی که بر فاعل از وی و وضع بر وی جائز بود آن چیز مرکب بود و مرکب احد
نمود چون بدیده عقل تامل نمائی احدیت صفتی است که جز ذات مقدس و براسرا نیست و دیگر هر موجود که در عالم است چون نظر تفکر
در وی کنی یکی نیست مثلاً یک آدمی را چون تفحص کنی دست و پای و اجزا و اعضا ظاهر او باطنی یکی چگونه بودی صد و شصت
و دویست چهل پاره استخوان یکی چگونه بود و چندین هزار تار موی اگر همه یک تار مویست که سرش دیگر بود و پیاپی دیگر
این جانب دیگر و آن جانب دیگر است آن خداوندی که هرتاری را کشاده کرده و بالماس قدرت سفته گردانیده تا بخار از وی
بیرون میرود و یکی چگونه بود و اگر بمثل جوهر فرو و لا تجزئ تصور فرمائی هم یکی بود زیرا که در حال وجود یا ساکن بود یا متحرک اگر
ساکن بود سکون در وی دو بود و اگر متحرک بود حرکت با وی دو شود پس ثابت شد که بحقیقت یکی ذات پاک و سیت جسم ن
و جوهری و عرضی در مکانی در چیزی در چیزی بی متبعض فی عبارت از وی این آمد که قل هو الله احد یعنی بگوی و
برسان ای محمد که خداوند یکی است و لا فرق بین الواحد والا احد عند اکثر اصحابنا بعضی میگویند در نفی احد بلیغ ترست و در اثبات
واحد عظیم تر پس احدا اشارت بهستی دارد و واحد اشارت بر یگانگی بعضی میگویند احد آنست که بود و همنها بود و واحد آنست که
یکی بود و دو نبود و جنید میگوید الاحد بذاته واحد بصفاته یکی است بذات یگانه است در صفات شبلی میگوید الاحد
بالفضل والواحد بالعدل بعضی میگویند وقت آمرزش احدست و غفار و وقت نگاهداشت واحدست و تبار شبلی
میگوید واحد ترا بسنده است از کل اما کل ترا بسنده نیست از واحد سلطان العارفين میگوید یگانگی او بسیار مردان را عاجز گرداند
و بسیار عاجزان را بگردی رساند پیر هرات حاجه عبدالله انصاری میگوید توحید آن نیست که او را یگانه گویی توحید آنست که او را
یگانه باشی جنید میگوید یکی از اهل علم را پرسیدند که توحید چیست گفت یقین تو سایل گفت بیان کن گفت آنکه شناسی که جنبش و
آرایش خلایق همه بفضل خداوندست و کس با وی شریک نیست قوله تعالى و ما کان معه من اله الا الذی هب کل اله
بما خلق الا ینه این است و جز این نیست که خداوند یکی است قوله تعالى انما الله واحد و کتب کلامی در مدارک
و غیر آن از تفاسیر می آرد که خداوند یکی است بدلیل آنکه اگر خلق را دو خالق بودی و عالم را دو صانع بودی حال از دو بیرون
بودی یا هر دو را فریدن اشیا موافق بودی یا مخالف اگر موافق بودی موافقت دلیل عجز هر دو بودی یا دلیل عجز یکی

از هر دو از برای آنکه فاعل مختار موافقت نکند غیر خود را مورا لا انظر و عاجز خدای را نشاید و اگر هر دو مخالف یکدیگر باشند
مثل آنکه یکی خواهد که چیزی را بیا فرزند و آن دیگر خواهد که ضد آن بیا فرزند و آن محل مثلاً یکی خواهد که حیوة بیا فرزند و در شخصی
و دیگری خواهد که موت بیا فرزند کار از دو بیرون نباشد یا هر دو حاصل شود و این محال است یا هر دو هیچ یک حاصل نشود
و این دلیل عجز هر دو بود و این که حاصل شود و از دیگری حاصل نشود و این دلیل عجز یکی از هر دو بود و عاجز خدای را
نشد پس ثابت شد که خداوند یکی است و این را دلیل تمانع گویند قوله تعالى لو كان فيهما الهة الا الله لفسد قانس
و لایتی زد و شخه فساد و مسیگیر زد و خدای که بیند صلاح در عالم حکایت در شرح اسماء الله می آرد که شبلی در بازار بر فقاهی
بگذشت که آواز میداد و بالا کجایید که یکی بیش مانند در رقص آمد و میگفت خواجه دو کی بوده است و آن یگانه است که اگر یار تو
باشد از خصم اولین و آخرین باک نداری حکایت هم از شبلی نقل است که در بازار بغداد میگذاشت در بد و ارادت خود
بازرگانی حساب قماش خود بر میداشت بحاجی محتاج بود شبلی را دید و گفت خواجه بنشین و حساب قماش من برگزیند و رنگ
بر شبلی مبالغی از اعداد بر شمرد چون با آخر رسید پرسید که چند است شبلی گفت یک بازرگان گفت تو مگر دیوانه شبلی گفت
تو مگر بیگانه ندانسته که آنچه حقیقت باشد یکی است و باقی مجاز قوله تعالى قل هو الله احد بعضی میگویند سبب زول این
سوره آن بود که مشرکان عرب بت می پرستیدند و زنیزد یک رسول علیه السلام آمدند و گفتند ای محمد تو خدایان ما را می بینی
و ما خدای ترا نمی بینیم از صفت او چیزی بگویی تا ما بدانیم که ما را بخداوند که میخوانی و عبادت که میفرمائی این سوره نازل شد
که قل هو الله احد یعنی بگویی و برسان ای محمد که آن خداوندی که من رسول ویم و شما را عبادت و سس بخوانم الله
است که آفریننده جهان است و روزی دهنده آدمیان است و او یکی است در خدای و منیظیر در بادشاهی الله الصمد
الصمد پناه نیازمندان است بزرگواری که خلق حاجتها بدو بردارند قول دیگر الصمد الباقی آن خداوند یگانه که بقا صفت
اوست قوله تعالى كل من عليها فان و يبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام و قوله تعالى كل شيء هالك الا
وجهه عکره گوید الصمد الذي ليس فوقه احد صمد را اولیاء محمد علی حکیم ترند سس میگویند صمد از بی است بی عدد
و قایم است بی عدد و باقی است بی عدد بعضی میگویند تفسیر صمد آنست که حق تعالی میفرماید لم یلد و لم یولد یعنی صمد
آن خداوند است که کس از وی نژاد و این نفی پدر است و وی از کس نژاد و این نفی فرزند است و لم یکن له كفوا احد
و این نفی جفت است که جفت کفو باشد و ویرا کفو نیست جفت نبود اهل تحقیق میگویند هر کس این سوره را بخواند و عمقا
دارد از همه علت های کفر بیزار شود زیرا که معطله میگویند عالم را صانع نیست فلا سفه میگویند هست اما ویرا نام نیست توان
میگویند شریک دارد و شبهه میگویند بخلق ماند و جهودان و ترسایان سس گویند زن و فرزند دارد و معان میگویند مثل و
کفو دارد چون بنده مومن گوید هو از معطله بیزار شود چون گوید الله از فلا سفه بیزار شود چون گوید احد از بت پرستان
بیزار شود چون گوید الصمد از شبهه بیزار شود چون گوید لم یلد و لم یولد از جهودان و ترسایان بیزار شود چون گوید و لم
یکن له كفوا احد از همه معان بیزار شود چون این سوره بخواند خالص و مخلص و موحده شده باشد محققان میگویند
در هر کلمه ازین سوره اشارت نیست و الهان را خطاب کرد و گفت هو با ارواح گفت الله با دلهای گفت احد با عقول

گفت صمد با تن و شخص گفت لم یلد و لم یولد با نفس گفت و لم یکن له کفوا احد و الهما نرا خطاب کرد گفت هو عالم نرا گفت الله
مشتاقا نرا گفت احد محتاجا نرا گفت الصمد عاقل نرا گفت لم یلد و لم یولد عامه خلایق نرا گفت و لم یکن له کفوا احد هر که دانست
که هوا شارتست بوی و اله بود هر که شناسد که الله است عالم بود هر که داند که احد است مشتاق بود هر که معلوم کند که صمد است عاقل
باشد هر که یقین گردد که لم یلد و لم یولد صمد است و ست مؤمن باشد هر که باور دارد که و لم یکن له کفوا احد است موجد مطلق با ست
در حق الله التقاسم و آرد از واسطه که گفت اصل توحید ظاهر نیست در میدان تخرید و استقامت نزد یک احکام او تبصره

وعدو آسمانها و ملک ملکوت در قبضه قدرت و سیت قوله تعالی بتبارک الذی بیده المملک و هو علی کل شیء قدير
صاحب کشف میگوید معنی آنست که بزرگوارست و پاینده است و باخیر بسیارست آن خداوند که ملک در قبضه قدرت اوست
و او بر همه چیز قادر و تواناست و قدرت وی بر کمال است که هیچ ضعف را بدان راه نیست هر چه خواست کرد و هر چه خواهد کند هفت
آسمان و هفت زمین و عرش و کرسی و هر چه هست در قبضه قدرت وی مقهور و مسخرست و بدست میچکس جزوی هیچ چیز نیست
و برادر آفرینش یار و باز نیست و لهای بندگان تبصره اوست و حدیث صحیح بدان ناطق چنانکه در صحیح مسلم می آید
برایت عبدالله بن عمر و از رسول علیه السلام که فرمود ان قلوب نبی ادم کلها بین اصبعین من اصابع الرحمن کقلب
واحد یصرف حیث یشاء یعنی بدستیکه همه دلهای بنی آدم میان دو صفت از صفات حضرت رحمن است همچون ل یک کس
که میگردد و انداز هر چون که خواهد در شرح صحیح مسلم و در شرح لمعات نیز می آرد که از اصبعین صفت لطف و قهر مرادست هر کرا
اوراه نمود و میچکس او را گمراه نتواند کرد و هر کرا او گمراه گردانید کیست که او را راه راست تواند نمود قوله تعالی امن ید الله فلا مضل له
ومن یضله فلا هادی له حکایت سفیان ثوری رضی الله عنه میگوید پندیده باشد که اوست می پرستد و عاقبت او دوستی
از دوستان حق خواهد بود چون درازل حکم وی بسعادت وی رفته بود و بد باشد که از بت پرستی باز آید و خدا پرست گردد و برین حضرت
کس را چون و چرا نمی رسد یغفل الله ما یشاء بقدرته و میحکم ما یرید ان الله لیس بظالم للعجید قوله تعالی الله لا
الدال هو المحی القیوم یعنی معبود و سزا و موجود بے همتا که جز او خدای دیگر نیست سزای پرستش المحی زنده همیشه القیوم
پاینده بلی همتا و جو حقیقی و یراست که از اول و آخر میراست حجة الاسلام غزالی در کیمیای آرد که این که همه دی است
خاصیت الهیت است که بت حقیقت و سیت و بر و وجود جزوی با وی هیچ چیز دیگر نیست و هر چه هست نور ذات و سیت
بس تبع وی بوده با وی بود چنانکه نور آفتاب تبع آفتاب بود و موجود دیگر نبود در مقابل آفتاب با وی هم چون دوی پیدا
آید نقصان باشد در تفسیر ثعلبی می آرد از شاه مفسران عبدالله بن عباس رضی الله عنهما که گفت یا حی یا قیوم اسم اعظم
خداوندست در فردوس الاخبار می آرد که ابوامامه الباهلی رضی الله عنه روایت میکند از رسول الله صلی الله علیه و سلم که فرمود
اسم اعظم حق تعالی در سه سوره است البقره و آل عمران و طه عمر بن ابی سلمه میگوید نظر کردم درین سه سوره و دیدم اسمای که
نمود در غیر این سه سوره در قرآن و البقره الله لا اله الا هو المحی القیوم و در آل عمران الله لا اله الا هو المحی القیوم
و در طه و عننت الوجوه المحی القیوم و در اصول الامشی می آرد که فضیلت نیست بعضی اسماء الله تعالی را بر بعضی از برای
آنکه مسمی بکل خداوندست پس مراد از یاقوتی ثواب باشد بگوید از اسم اعظم نه زیادتی فضیلت و ذات وی قوله تعالی
لا تأخذ به سنة ولا فومر نگیر و او را خواب سبک و نه خواب گران از برای آنکه خواب تغییرست و تغییر بروی روانیست
و از برای آنکه خواب قهرست و خداوند تعالی قاهرست نه مقهور و از برای آنکه خواب شراحتست و زبرد او را هیچ تا طلب
راحت کند و از برای آنکه خواب برادر مرگست و خداوند تعالی از مرگ منزه است و از برای آنکه اگر خواب کند غافل شود و
چون غافل شود در ملک و تدبیر او خلل پیدا شود و او پاکست از همه عیبا و نقصا و در تفسیر ثعلبی می آرد و برایت ابوهریره
رضی الله عنه از رسول خداوند تعالی که در خاطر موسی علیه السلام خطور کرد که خداوند تعالی خواب میکند یا نه و در روایت دیگر چنان آمده

که قوم موسی سوال کردند که میخواهیم بدانیم که خداوند تعالی خواب میکند یا نه حق تعالی فرشته بسوی موسی فرستاد که ای موسی شبانه روز خواب کن موسی فرمان بجای آورد و بعد از آن فرمان آمد که دو قرابه بدست گیر و نگاهدار موسی علیه السلام آن دو قرابه بدست گرفت چون سه شبانه روز خواب نموده بوناگاه خواب بروی غلبه کرد و آن دو قرابه از دست وی بقیاده و شکست فرمان حق در رسید که ای موسی تو در خواب شدی و دو شبانه را نگاه نتوانستی داشت اگر ما که خداوندیم خواب کنیم آسمانها و زمینها را که نگاه میدار و در حدیث می آید که این شالی بود که حق تعالی بسوی علیه السلام نمود و قوله تعالی ما فی السموات و ما فی الارض هر حضرت جلال و است آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است هر چه هست و هر که هست همه ملوک و ملک و سیت از مکان و زمان و قواعد و ارکان و احوال و احوال و بکار و انهار و اشجار و اثمار و سایر و طایر و قواعد و را که قلیل و کثیر و فقیه و قطیعه جن انس و نوع و جنس و جواهر و لآلی و ایام و لیالی همه از آن اوست و یادگاری از اوست نمکته زینحاله بسویست زبیده بود صورت او بر دیوارها نگاشته بود تا او را بدان آرام بود چون با یوسف در سقراط وقت قرار گرفت آن خانه مصور را ویران کرد ای جماعتی که نشانه محبت ما شده ای این آسمان و زمین جمله کمونات و مصورات یادگاری از ماست تا هر چه از ایشان نگاه کنید یا دما آرید مستثنوی اگر نبودی رنگ از و در لاله زار

کی زدی ببل بر آنجا ناله زار | در همه گلزار رنگ بوی زو است | او منزه از صفات رنگ بو است | قوله تعالی من ذی الذی یضع عنده الابرار کبیر است آن کس که شفاعت تواند کرد کسی را نزد وی الا باذن و فرمان وی در تفسیر کشف بیان می آید که اهل اشارت میگویند جذب کرد این کلمه و لهای بندگانه را جلا و آجلا پاک است آن خداوند که نیست هیچ وسیله بسوی و س الا هم بسوی حکایت در شرح اسرار الهی آرد که در ویشی بمرتبه وحدت نزدیک بود پیش بر صاحب جمالی افتاد و دلش بر اثر چشم گرفت دست غوغای عشق خرمین صبرش بر باد داد و طاقش طاق شد در ویشی بهت در بست تا آن مقصود جان و مهر او دلش را از پیش برگرفتند اصحاب بلامت با او گفتند کسی با دوست این کند گفت او من هو یتعرض لقلبی یعنی او که باشد که سپهر من دل ما گردد ای در ویش هیچ مخلوقی را استحقاق آن نیست که دلی با وی آویخته شود لا یتحق احد ان یلتفت الیه القلوب الا هو قوله تعالی یعلم ما بین یدیه و ما خلفهم مجاهد و عطاء و سدی مفسر میگویند یعلم ما بین یدیه هم من احوال دنیا و ما خلفهم من احوال آخره ضحاک و کلبی میگویند میدانند آنچه از پیش گذشته و آنچه از پس باید متقابل و واقعی میگویند میدانند آنچه پیش از آفریدن و فرشتگان بوده است و آنچه بعد از خلق ایشانست بعضی گفته اند میدانند آنچه کرده اند از خیر و شر و آنچه ایشان کنند که آندای اسیر نفس و شیطان عیت اگر دانی که میدانند پشیمان شو پشیمان شو و اگر گویان میدانند مسلمان شو مسلمان شو چون علم او محیط است باحوال و افعال و اقوال بنندگان و ظاهرو باطن ایشان بر علم او پوشیده نیست و نهان خلق از دستور نیست قوله تعالی یعلم السر و الخفی مراقب احوال خود باش که می بیند و یک لحظه از قول و فعل غافل مشو که میدانند قوله تعالی ولا یحیطون بشیء من علم الا بما شاء و فرزند و دانا نشوند بجزی از علم و دانش الا با آنچه او خواهد که ایشان را دانا گرداند و اطلاع دهد بر آن دل خواست که قدرت بر کمالش معلوم کند خیره گشت و فریاد بر آورد که ای عزت تو رقم ذل بر حبیبه همه عزیزان کشیده و ای صفات تو عقل همه خردمند را متحیر گردانیده بنده بیچاره با چندین ضعف و تحیر فرو مانده گی چه قوت آن دارد که در میدان جبروت جولان نماید آری درین درگاه جز به نیاز و شکستگی راه نتوان برد و فرود چون زلف بتان شکستگی عادت کن

تا صید کنی هزار دل در قتی بدان الله لغنی عن العالمین از برای آن گفت تا تو از دایره فقر و مسکنت خود تجاوز کنی و اگر وقتی بگم
 آنکه جرعه بر تو ریزد خود را از حریقان مجلس نه پنداری فرو ای خواجہ حدیث نمیشناسی از حال گدایان سرکوی پیرس : قوله تعالی
 وسع کرسیہ السموات والارض ابن عباس و مجاہد و سعید بن جبیر میگویند کرسی معنی علم است یعنی پر کرده است و
 محیط گشته است علم وی با سمانها و زمینها بعضی گفته اند کرسی سلطانه و ابو جعفر محمد حریر طبری در تفسیر خود میگوید وسع کرسی
 ای وسع عبادۃ السموات والارض ابو موسی و شدی مفسر و غیر ایشان میگویند کرسی بعینه مراد است و آن از یک لؤلؤ است
 علی و مقاتل میگویند درازی هر پایه از کرسی مثل بهشت آسمان و بهشت زمین است و او در پیش عرش سته و کرسی را چهار ملک
 برداشته اند هر یکی را از آن چهار روی است و قد های ایشان پانصد ساله راه فروتر از سحره است که وزیر بهشت زمین است یک
 فرشته بر صورت سید بشر یعنی آدم علیه السلام و او رزق آدمیان و باران را از خداوند تعالی در بخوابد از سال تا سال و یک
 فرشته بر صورت سید انعام است یعنی ثور و او رزق چهار پایان را از خداوند تعالی در بخوابد از سال تا سال و علی وجهه غضا ضة
 صند عبد الجمل من دون الله و یک فرشته بر صورت سید سباع یعنی شیر است در بخوابد از خداوند تعالی روزی سباع را از
 سال تا سال و یک فرشته بر صورت سید طیور یعنی کرکس در بخوابد از خداوند تعالی رزق مرغان را از سال تا سال و راخبار
 آمده است که میان حله عرش و حله کرسی بقا و حجاب است از ظلمت و بقا و حجاب از نور پری هر حجابی پانصد ساله راه است
 اگر آن حجابها نبود حله کرسی بسوختی از نور حله عرش حسن رح میگوید کرسی همان عرش است بعینه و بعضی گفته اند کرسی نام
 فرشته ایست از فرشتگان اضافه کرد و او را بحضرت خود از برای تنبیه بندگان بر عظمت و قدرت خود یعنی بدستیکه یک خلق از
 خلقان من پر میکنند آسمانها و زمینها بس بندگان معقل محدث چگونه در یابند قدرت مافوق تعالی و لایوده حفظهما
 و مانده و گرانبار گرداند و او را حفظ آسمان و زمین تا بدانی که عرش حامل و بردارنده او نیست بلکه عرش و حله عرش برداشته
 لطف او نید قوله تعالی وهو العلی العظیم العلی الرفیع فوق خلقه العظیم فلا اعظم منه بحقیقت همه اوست پس
 ای برادر باغیروی انس بگیر که هر چه جز حق است درین راه حجاب است رباعی
 فردی مجرّوی ز نیکور ایست | گردد عشق مرزا بینا نیست | ایکنار و آنکه عاشقی یکتا نیست | حکایت در منزه النواظر
 می آرود که فاطمه عیال گوید ابو علی رو دباری قدس الله روحه در وقت نزع سر بر کنار من نهاده بود گفتم یا ابا علی کیف تجد الاله
 کار خود چون می یابی گفت یا فاطمه در آسمانها کشاده اند و منازل ملائکه و مفریان بر من عرض میکنند و در بهشت کشاده اند و
 منازل ابرار و اخیار بمن مینمایند و میگویند یار و دباری بسمت انس اما این فل جز با او انس نمیگیرد و از و جزا و منجا هد رباعی
 جز با تو همی نباشد آرام دلم | زیرا که تویی از دو جهان کام دلم | بگرفت هوای تو دو بام دلم | اگر تو نبودی نبود می نام دلم
 قوله تعالی وهو العلی العظیم سب نزول این آیت آن بود که مشرکان بت می پرستیدند و میگفتند این بتان ما را شفاعت
 خواهند کرد و نزد حق تعالی این آیت بفرستاد و در مشارق می آید بروایت ابی کعب رضی الله عنه که رسول خدا صلی الله علیه
 وسلم از من سوال کرد که یا ابا المنذر کدام آیت از قرآن نبرد تو بزرگوار تر گفتم الله لا اله الا هو المحی القیوم رسول صلی الله
 علیه وسلم دست بر سینه من زد و فرمود هینا لك هذا العلم یا ابا المنذر یعنی خوشگوار باد و ترا این علم ای ابو المنذر

و بزرگی بعضی آیات و زیاده‌ی ثواب در وی از جهت آنست که در وی هم فضیلت ذکر است و هم فضیلت مذکور چون سوره الاخلاص که هر دو فضیلت دارد و سوره الفلب که فضیلت ذکر دارد اما فضیلت مذکور ندارد و الا این روی که کلام خداوند است همه بزرگ و برابرست الهی ما را حلاوت تلاوت کلام خویش از زانی دارد و عمل بر مقتضای قرآن گرامت در آن بمنگ و کریم

فصل سیم در صفت سمع و بصیر حضرت الله تعالی

بدانکه حق تعالی شنوا و بیناست بصفت سمع و بصیر و دوری و نزدیکی در شنوای او برابرست آواز پای مورچه که در شب تا یک بر سنگ خاره برود از شنوای او بیرون نبود و شنوای او بگوش نبود چنانکه بیانی او بچشم نبود و دانش وی باز بیشه و تدبیر نبود و آفریدن وی بآلت نبود اگر او را بصفت سمع و بصیر شناسی چرا مراقب افعال و احوال خود نباشی حکایت شیخ حبیب بغدادی رح میگوید هر که او را بشناسد حق شناخت وی یعنی بصفت علم و قدرت و سمع و بصیر قادر نشود بر آنکه یک طرفه العین در حضرت وی عاصی شود و خلق آسمانها و زمینها هر چه به زبان گویند بآن شنواست که آوازی او را از آوازی باز ندارد و در صحیح مسلمی آید بروایت ابوذر غفاری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم از خداوند تبارک و تعالی که فرمود ای بنده گان من اگر اول شما و آخر شما و جن شما و انس شما جلوه در یک بندی بایستد پس یکبار هر یکی حاجت خود از من درخواست کند و من عطا دهم هر آدمی را آنچه از من خواسته باشد کم نشود و از دریاهای رحمت من همچنانکه سوزنی در دریای زند که آن سوزن بچه چیز باز گردد و یعنی آواز همه بشنوم و اندیشه همه را بدانم و حاجت همه را بر آورده توانم و از دریاهای رحمت من هیچ کم نشود و اگر مو که میخواهی از کلام حق بشنو قوله تعالی قد سمع الله قول الق بتجاد لك في وجهها وتشكي الى الله والله يسمع متجاوز كما ان الله سميع بصير خطاب کرد چه صیبت خود را بد رستیکه شنود خداوند قول آن زن را که مجاوره میکرد با توای محمد در امر شوهر خود و میباید بسوی خداوند و خدایتعالی امیشتند و سخن گفتن شما را و خطاب کردن و باز گردانیدن سخن شما را بد رستیکه خداوند شنواست بمناجات و تضرع آن کس که زاری کند بسوی وی نیاست بحال آنکه بت الله بدگاه وی در مدارک و وسیط و عامه تفاسیر می آرد که این آیات در شان خوله بنت ثعلبه و شوهر وی اوس بن الصامت فرود آمد که سخنی رفته بود میان ایشان و اوس از سر غضب از ویظهار کرده بود و اظهار را حکم طلاق بود و در جاهلیت اوس او را میگفت حرام شده بر من خوله میگفت والله ما ذکرت طلاقا سوگند بخدا که تو طلاق نگفته خوله نزد یک رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله اوس بن صامت پدر فرزند من است و پسر عم من است و دو مستترین مردمان است بسوی من و اظهار کرده از من و لیکن سوگند بخدا که ذکر طلاق نکرده رسول علیه السلام فرمود که ترا چاره نبی نیست الا آنکه حرام شده بروی خوله رو کند بر زمین نهاده و میباید و بخدای میباید و میگوییست و هر گز آنکه رسول علیه السلام فرمودی که طلاق شده بروی او گفتی والله ما ذکرت طلاقا جدال وی این بود یا رسول علیه السلام و شکایت وی آن بود بخداوند که میباید از درویشی و تنهایی خود و میگفت مرا کو دوکان خردانان خصمتم الیه ضاعوا و ان خصمتمهم الی جاعوا روی بسوی آسمان کرد که قبله دعاست و میگفت اللهم انی اشکوا الیک خوله هنوز بار رسول علیه السلام درین سخن و درین زاری بود که اثر و حجت بر جبین رسول علیه السلام ظاهر شد حبر بیل من از حضرت رب العالمین در رسید و این آیت فرود آورد و قوله تعالی قد سمع الله

قول التي بتجادلك في زوجها الآية حق تعالى بسور دل آن ضعیفه حکم خود را بگردانید و فرمود که اوس رجوع کند بر وجه خود و کفارت ظهار بدو این حکم در حق امت تو ثابت شد عایشه صدیقہ رضی اللہ عنہا میگوید بزرگوار خداوندی که می شنود همه شغیبهها را بدرستی که من در آن خانه بودم و سخن خوله که بار رسول علیه السلام میگفت میشنودم و بعضی سخنان وی بر من پوشیده میماند و هنوز خوله و رسول علیه السلام در سخن بودند که حق تعالى این آیت بفرستاد و در حدیث الحقایق می آرد که مکتوبست در تورات که

انا لله لا اله الا انا ادى ديب النمل على الصفا واسمع حقيق الطير في الهوى واعلم ما في القلب والكلى اعطى العبد على ما نوى عزيز من نيت خود نیکو کن که حق تعالى مطلع است بر نیت و اندیشه تو و عالم السر و الخفیات است می بیند و میداند درین درگاه بادب باش از حضرت او شرم دار حق شرم داشتی حرکات در روضه خلد می آرد که در مجلسی که گرس بودی نوشیروان عادل منق نکر دی و گفتی که این بد چشم بنیامی ماند شرم دارم که در نظر زنگس نظر بشوخی چشمی بچشایم معصیت کنم بیگانه در نظر ریحان بی جان منق نمیکند و شرم میدار و تو باد عوای آشنائی و لاف محبت از نظر ملی صدق حق شرم دار و اندیشه کن و یاد کن از آن روز که ترا در موقف حساب بدارند و کرد های ترا یک یک پیش تو آزند قوله تعالى يوم يقوم الناس لرب العلمین زهی شرمساری و خجالت در آن روز در شرح اسماء اللہ می آرد که فردای قیامت خطاب آید که کیست که گناه نکرده و گناه نه اندیشیده و در فضای صحرائی قیامت کس نماند الا سر در پیش افکنده مگر بجایی معصوم که سر بر آرد و نارسد که یا یحیی انت لمرتد نب امری سخن عصمت آن چون این خطاب بشنود او نیز سر در پیش اندازد و در کیمیا می آرد که حبشی بنزد یک رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله از من گناهان بسیار در وجود آمده مرا توبه باشد رسول علیه السلام فرمود که باشد حبشی روان شد بعد از آن برگشت و گفت یا رسول الله آن زمان که من این گناهان میکردم خداوند میدید فرمود که میدید حبشی چون دست که حق تعالى میدیده نمره بز و جان بد او را با عی

گرفتند خود پیش سگی برگویم | سگ اسن پستین برین چنید | و هم در کیمیا می آرد که رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود چون روز قیامت شود حق تعالى گروهی را از امت من پروبال آفریند تا به بهشت پرند فرشتگان گویند شما حساب و ترازو و صراط همه را دیدید ایشان گویند ازین همه هیچ یک ندیدیم گویند شما از امت کدام پیغامبر را دیدید ما از امت محمدیم علیه السلام فرشتگان گویند عمل شما چه بود در دنیا که این همه گراست یا فقیه ایشان گویند ما را و خصلت بود یکی آنکه در خلوت از خداوند خود شرم داشتیم که معصیت کنیم و دیگر آنکه راضی بودیم بر زرق اندک که حق تعالى ما را دادی ملایکه گویند چیست شمار این درجه در حدیث الحقایق می آرد که حیا بر دو نوع است حیا ز کرم و حیا بنده از ندم و حیا از حق بمعنی منع است قوله تعالى ان الله لا يستحي ان يضوب اى لا يمنع در بعضی اخبار آمده است که خداوند تعالى فرمود که بنده من میخوانی مرا من شرم میدارم که رو کنم و عامی ترا و تو عاصی میشوی در من پس شرم نمیداری از من و در بعضی کتب الهی آمده است که بنده من شرم نمیداری از من که روی از من میگردانی و روی بغیر من می آری نمیدانی این را که وسیلت بندگان بسوئے من است و وسیلت نیست بندگان را بغیر من پس کجا میروی بنده من باب من مفتوح است از برای تو و عطای من بندگان مرا ترا و من اکر م الا کر مین و ارحم الراحمین ام بس فرستاد ترا که برگزینی بر من غیر از زبور داود دست علیه السلام که بنده من

روی از بندگی من گردان که مرا چون تو بسیارست اما ترا چون من جز من کسی دیگر نیست حکایت در منزله النواظر می آرد که زنی پارسائی در راهی میرفت جوانی پیش او رسید زن بسی با جمال بود جوان را دل در بند او شد گفت ای سر پوشیده دلم تو مشغول شد توانی که یک ساعت مرا باشی گفت بلی ولیکن جای باید خلوت که کسی مارانه بیند جوان گفت مرا جای خلوت هست زن با آن جوان برفت چون بخانه خود برود در خانه رفتند و در خانه محکم کردند زن گفت ای جوان بگفتی جای رویم که کس مارانه بیند جوان گفت اینک در هاست است زن گفت ای جوان الحمد لله بان الله یوی چون این آیت بشنید بگریید و نعره زود و هیوش شد و زن از خانه بیرون رفت مدتی برآمد این زن برادر سرای آن مرد گذر کرد و مردم را دید در آن سرای میرفتند پرسید که این سرای از آن کیست و این مردم چرا در میروند گفتند این سرای زاهدیست که سبب توبه وی این آیت بود الحمد لله باذن الله بری حکایت در روضه الخلدی آرد که رئیس بصره را باغی بود چنانکه حکام را میباشد روزی بدان باغ خود درآمد زن باغبانرا بسی با جمال دید چنانکه گل از رشک رخسارش پیراهن در تن قبا میبرد و غنچه خندانش زهد را بدان هبامیکرد و باغبانرا به بهانه از باغ بیرون فرستاد و زن را گفت در باغی در بند آن ضعیفه دانست که با او قصد بدی دارد و لحظه در پس درختی پنهان شد و باز آمد گفت در هاستم اما یک در مانده که هر چند میکنم نمی توانم بست گفت آن کدام درست گفت آن در که خداوند می بیند مرد چون این سخن بشنید پشیمان شد و توبه کرد و بجانقاه درویشان رفت و یکی از دوستان حق گشت حکایت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما در راهی میرفت غلامی را دید که گوسفندان نگاه میداشت گفت ای غلام کی ازین گوسفندان بفروشی غلام گفت این گوسفندان از آن من نیست من شبانم عبداللہ بن عمر گفت این امین است یا تا در امانت او را امتحان کنیم گفت ای غلام کی بفروشی و خداوند گوسفندان را گوی اگر گوسفند غلام قسمی کرد و گفت فاین الله پس خداوند کجاست یعنی خداوند غافل نیست میدانوی میند قوله تعالی وما الله بغافل عما تعملون وقوله یعلم ما تبدون و صاکنتم تکلمون ربنا ای دزد و فتنه کننده از من دیده و زلف و کرم پوده من ندیده ای من تیر از هر که بعالم تبرست ای لطف تو از من ترا مرزیده

الهی برحمت بی علت که بر ما رحمت فرمائی و هر چه دیدی و شنیدی بکرم از ما در گذار ۴۴

فصل چهارم در بیان آنکه حق تعالی متکلم است بکلام ازلی و آفریدگاری صفت اوست و همه چیز بخواست وی است

بدانکه کلام حق تعالی صفتیست ازلی قائم بذات وی و از جنس حروف و اصوات نیست یعنی آواز پذیر نیست و عزلی و سریانی نیست الا آنکه مخلوقات عبارت می کنند از وی بعبارات مختلفه خلاف مرعنه را که گویند کلام خداوند عین این عبارتست و محدث داین خطا و غلط است و حق و صدق آنست که کلام خداوند مقررست بزبانهای قرا محفوظ است و در صد و حفظ مکتوب است در مصاحف بر حقیقت و قرات اصوات قاریانست و نفحات ایشان و حفظ صفت حافظ و محفوظ کلام خداوند تعالی و قرات ما مخلوق و کلام خداوند ما مخلوق چنانکه در امالی میگوید شعر و ما القرآن

مخلوق تعالیٰ کلام الرب عن جنس لمقال ہر کس قرآن را مخلوق گوید کافر و در تفسیر عتالی می آید کہ بدستیکہ حیریل علیہ السلام
 اواز شنید کہ وال بود ہر کلام حق و آنچه حق تعالیٰ خواستہ بود و حق تعالیٰ موسیٰ سخن گفت قولہ تعالیٰ و کلمہ اللہ موسیٰ تسکلیما
 ز موسیٰ علیہ السلام سوال کردند کہ توجہ دانستی کہ حق تعالیٰ باتو سخن میگوید گفت سخن مخلوق از جانب و جہات شنوند کلام او از غیر
 جہات و جانب شنیدم دانستم کہ سخن خداوند است و وعدہ و وعید کہ حق تعالیٰ از ان خبر داده ہمہ حق است و صدق و عمل ہر چہ
 از مودہ موجب ثواب است و ترک آن موجب عقاب در حدیث می آید کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہر کس میخواہد کہ با
 خداوند سخن گوید گونا گونا گذارد و ہر کس میخواہد کہ خداوند با وی سخن گوید گو قرآن خواند خوشا وقتی کہ بندہ میگوید و خداوند می شنود
 و خوشا وقتی کہ خداوند میگوید و بندہ می شنود و حکایت در حاوی کہ امام رافعی رح کہ در حدیث می آید کہ داؤد بن رشید از مجاہد
 بن الزبیر روایت میکند کہ گفت در آدم بر حمزہ کہ یکی از قراء سبعہ است دیدم کہ میگزست گفتم چہ چیز گریانید ترا گفت چگونہ مگر ہم
 بدستیکہ در خواب چنان دیدم کہ عرض کردند مرا بر خداوند عز و جل فرمان آید کہ یا حمزہ اقراء القرآن چون این خطاب شنیدم برستم
 فرمان رسید کہ بنشین بدستیکہ من دوست میدارم اہل قرآن را پس بخواندم تا رسیدم بسورہ طہ گفتم طوی وانا اختزنناک
 پس بخواندم تا رسیدم بسورہ یس گفتم تنزیل الحزین الوحید یعنی برفع لام گفت مرا کہ تنزیل الحزین الوحید یا حمزہ همچنین
 خواندم من کہ خداوند و همچنین خوانند حکمہ عرش و همچنین میخوانند منقر بان بعسج لام چون تمام کردم فرمان آید کہ احسنت
 یا حمزہ فرمود تا سواری بیاورند و در دست من کردند فرمود کہ این از برای قرأت تو بود قرآن را پس فرمان شد تا کمری بیاورند
 و ہر میان من بستند فرمود کہ این از برای صوم تو بود پس بفرمود تا جی بیاورند و بر سر من نهادند فرمود این با قراء تو قرآن را
 مر و مان را آلتدع تنزیل فانی انزلہ تنزیلا امام شاطبی در حرز الامانی میگوید در نعت حمزہ شعر و حمزہ ما از کار من
 متورع ہا اما صبوراً لقرآن مرتلاً: رحمة الله واسعة و بعضی دیگر از فضل قرآن و قرآن خوانان در فصل ایمان آوردن
 بکتاہا بیاید انشا اللہ تعالیٰ پس باید کہ تصدیق کنی و باورداری کلام خداوند محدث و مخلوق نیست ہر کس قرآن را مخلوق گوید
 کافر گردد و حکایت در منبرتہ النواظر می آرد کہ ابراہیم ادہم گفت ہمایہ داشتہم گبر نام او بہرام مجوسی از دنیا بیرون رفت
 اورا بخواب دیدم در درک اسفل و وزخ گفتم یا بہرام دائم کہ درین درک اسفل ماندہ از بہر آنکہ بخدای تعالیٰ و رسول علیہ السلام
 ایمان نہ داشتی لیکن خبر کن ما را از ان کسانی کہ ساز گریان اسلام بر آوردند و خود را بجلیہ اسلام متخلی داشتند باتو بیچکس در انجا
 گرفتار بہت یابی گفت بل آن کسانی کہ گفتند قرآن مخلوق است فرود تر از من مجوس اند و عقوبت ایشان با ضعاف عقوبت است
 بآن اعتقاد بد کہ در حق قرآن داشتند کہ قرآن را مخلوق میگفتند حکایت آورده اند کہ اول کسی کہ این مقال آشکارا کرد
 جعد بن درہم بود و خالد بن عبد اللہ القشیری کہ امیر واسطہ بود او را گرفت و حبس کرد چون روز عید اضحیٰ شد بمصلای عید آمد
 و نماز بگذار و بر منبر رفت و خطبہ بلع بگفت و در آخر خطبہ گفت یا معاشر المسلمین دائم کہ ہر کس از شما تقرب میجوید بحضرت حق تعالیٰ
 بقربانی تقبل اللہ منکم اضحیتکم و بآرک فی اضحیتی فانی اتقرب الی اللہ بذبح جعد بن درہم فان اللہ
 تعالیٰ يقول و کلمہ اللہ موسیٰ تسکلیما فانه يقول کذب ولم یکلمو من کذب اللہ تعالیٰ فهو کافر و ان منبر فرو
 آمد و اورا بچ کرد و بعد از وفات وی اورا بخواب دیدند گفتند حق تعالیٰ باتو چہ کرد گفت گناہ بسیار داشتہم خداوند تعالیٰ ہمہ ایام ترا

و بر من رحمت کرد و گفت گناه تو در کار اعتقاد نیک تو کردم و قربان کردن مبتدع را از تو بهتر از قربان قبول کردم و ترا شایسته بهشت
و دیدار خود گردانیدم صاحب وضع خلد درین معنی خوش میگوید قطعه

ظالمی را بکشتی مشرود قربان یابی | که بزی گر بکشتی کم نبود از میشی | بس و را مستحکم دانی لم یزل و گوی کلام دی صفت و بیست
و از بیست منکر نشوی کتابهای و پراچنانکه کافران شدند مخلوق نگوئی چنانکه معتزلیان گفتند و حادث نگوئی چنانکه کرامیان
داشتند و چون این معنی داشتی باید که اعتقاد کنی که آفریدگاری صفت خداوندست و عالم و هر چه در عالمست همه آفریده
و نیست و هر چه آفرید چنان آفرید که از ان نیکوتر نباشد حجة الاسلام غزالی رح در کتاب زاد الاخرة می آرد که عقل همه عاقلان همه
زند و اندیشه کنند تا وجهی آرزو یافته اند که آفریده است نتوانند و آنچه اندیشند که بهتر ازین میباید خطا کنند و از سر مصلحت و حکمت
آن غافل باشند بلکه مثل این چون مثل نابینا باشد که در سرای رود و هر قماش بر جای خود باشد و او نمیدانند چون بران جا افتد گوید
آن چرا درین راه نهاده اید و او خود بر راه نباشد لیکن او راه نمی بیند و حق تعالی آفریده کار اعمال بندگانتست قوله تعالی و الله
خلقکم و ما تتلون در اربعین سلمانی می آرد که حق تعالی آفرید کار اعمال بندگانتست شعر آنچه کفرست آنچه ایمانست
آنچه طاعات آنچه عصیانست پنه چنانکه معتزلیان گفتند خدا تعالی اجسام آفرید و پس افعال بندگان می آفریند و خود
بوجود می آورد و این غلط و دفع است ابو بکر واسطی میگوید فرعون دعوی خدائی کرد و بصریح چنانکه گفت انا ربکم الاعلی
باز معتزله همین دعوی کردند بجنایت گفتند خالق افعال خودیم هر چه خواهیم بکنیم و آفرینش شرکت دعوی کردند و این صفت
خداوندست بدانکه بنده را فعلست و اختیار طاعت و معصیت و معرفت و نکریت فعل بند است و اختیار بنده است هر چند
آفریننده آن خداوندست نه چنانکه جبریان گفتند که بنده را فعل نیست و اختیار نیست جبری گوید همه از حقست فعل و اختیار
بنده نفی کرد معتزلی از بنده دید تخلیق و ایجاد از خدا نفی کرد و توحید منی گفت بنده را فعل و اختیارست از خداوند تخلیق و ایجادست
و همه قرآن بر مذہب سنیان دلیلست اول قوله تعالی ایاک نعبد و ایاک نستعین فرمود بگوید ای بار خدای ما تراست
و معونت از تو میخواهیم پس فعل و عبادت از تو آید و توفیق و معونت از خداوند است و معونت از خداوندست گمراه کنند
کافرانست همچنان که توفیق مطیعان از ویست خذلان عاصیان نیز از ویست حسبی الله در ماندگان است

نعم الوکیل افتادگانست پناه نیازمندانت شعر

ای بدر مانده کی پناه هم | کرم تست عذر خواه هم
قطره فیض رحمت تو بست | شستن نامه سیاه هم
ای پناه من و پناه هم | گنه ما فرون ز حد و قیاس
ای اله من و اله هم | بنده از تو پناه می جوید

قبول کنند و توبه بندگانتست آمرزنده گناه عاصیانست از نیست هست کتبه و از عدم بوجود آورنده خداوندست بنده
باید که منقاد حکم او باشد و عظمت هر که او را با آفریدگاری شناخت حق او نیست که از غیر او روی بگرداند بلکه خود را نیز
از پیش روی معاند میسوزند که نشان اخلاص و علامت عقیده نیکو اینست قوله تعالی و اعبدوا الله و لا تشركوا
به شیئا مجاهد میگوید در معنی این آیت قوله تعالی ان الله لا یغفران یشرك به و یغفر ما دون ذلك لمن یشاء
له من احب شیئا الشریک شعر ترا تا نیم جو باقیست هستی به چو مشرک میکنی بر وحدت انکار به هر که هستی آور و نیستی دید

کہ نیستی آوردهستی یافت
 ہر کہ او دعوی ہستی میکند
 آشکارا بت پرستی میکند
 ہر کہ او دعوی ہستی میکند
 حجاب توہستی تست چون از میان برداشتی بحق واصل شدی
 آخرای مسکین حجاب خودتوی
 ہر کہ او دعوی ہستی میکند
 آشکارا بت پرستی میکند

ابن عطامی گوید من علامات القرب دفع الحجاب بین القلوب و بین علام الخیوب قوله تعالى و اذا
 ت عبادى عنى فانى قريب قوله تعالى ونحن اقرب اليه من جبل الوديد احمد بن ابى الحوارى از ابو سليمان
 ن سوال کرد کہ نزدیکترین چیزی کہ تقرب جوید بندہ با خداوند چیست ابو سليمان بگريست و گفت نزدیکترین چیزی کہ تقرب جویند
 وند آنست کہ دریائی از دل خود این را کہ نمی خواهد از دنیا و آخرت الا اورا شعر اذا احببت لاسأل وان واصلت
 قطع و ان عاتبتنى ناس تصامت فلما سمع * ليقول الناس مجنون ترى هذا الفقد يضرع بكل قد
 وینا فقر بے منک لی الفتح و آفرید گاری صفت خداوندست صورت انسان را نیکو گاشت قوله تعالى و صور حکم
 سن صور کم سفت فیه خضر ابر کشید و نجوم متلالی بر مثال درو کالی مزین گردانید و هفت دایرہ غبر گسترده و خورشید منور
 مدور در وجود او و پاکان علوی و ارواح سماوی بسیارند لکن کار این آب و گل دیگرست ہر کجا سایہ دولت آدمی افتاد
 ہر ادعوی تقدیم نمایندای ساکنان زوایای قدس اینہا آب و گل انداناسینہ ایشان سکیئہ اسرار ماست فرو اعجوبہ کہ
 ن تقویم صف اوست و آئینہ صنایع جام جهان نمای و چون اورا با فرید گاری بشناختی و باوردشتی باید کہ بشناسی
 برداری کہ تقدیر نیکی و بدی ہمہ از خداوندست عزوجل و معنی تقدیر آفرید نیست یعنی خیر و شر نفع و ضرر ایمان و طاعت کفو
 میت سعادت و شقاوت ہمہ بشیئت و ارادت و سبت در امالی میگوید شعر مرید الخیر و الشر القیصر و لکن لبس
 ی بالمحال یعنی ایمان و طاعت برضای اوست و کفر و معصیت برضای او نیست قوله تعالى ولا یرضی لعبادہ الکفر
 بن محالست کہ بی خواست او باشد ہر چه خواست کرد و ہر چه خواهد کند بچکس را بروی چون و چرا نمی رسد قوله تعالى
 سأل عما یفعل و ہم یسألون و چون خداوند تعالی تقدیر کرد کہ احوال آدمی بعضی سبب سعادت بودہ و بعضی سبب
 و ت وی و آدمی آن از خود نتواند شناخت بحکم فضل و رحمت خویش پیغامبران را بیا فرید و بفرمود تا کسانی را کہ رازل بمال
 و ت ایشان حکم کردہ بود ازین حکم آگاہ کنند تا بچکس را بپردازند و بگفتند بآ خرمہ محمد رسول اللہ را بخلق فرستاد
 ہ سعادت و شقا برایشان آشکارا کند و اورا خاتم انبیاء گردانید پس و پرافضا و تقدیر نے چنانکہ قدریان گفتند و این ہمہ را
 کردند و خبرست کہ امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ روایت میکند از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود چون جمع کنند
 وند تعالی خلایق را در روز قیامت بفرماید منادی را تا ندا کند ندای کہ اولین و آخرین بشنوند و آن ندا این باشد کہ کجا اند
 مان خداوند بر خیرید پس بر خیرند قدری پس حق تعالی امر کند تا ایشانرا بدوزخ اندازند و اصلح بندگان بر خداوند چیست
 قضا کند بر بندگان کہ خود خواہد اگر نیک آید و اگر بد ایشان را ثواب دادن مطیعان از فضل ست و عقوبت کردن اہل عقوبت
 وی عدل ست نہ چنانکہ معتزلہ گفتند کہ اصلح بندگان بروی واجبست و ثواب دادن مطیعان بروی لازم دلہائے
 ان را میان رنج و راحت میدارد عیسی را علیہ السلام فرمان رسید کہ ای عیسی من کہ خداوند مرا حوال بندگان خود وانا ترم
 اد برا مر عبادی بعلی مقلوبہم انی علیر خیر و ما اللہ یرید ظلم للعباد حکایت یکی از بزرگان میگوید

الهی ایوب را بلا فرستادی و او در آن بلا صبر کرد و او را نعم العبد خواندی قوله تعالی انا وجدناه صابرا نعم العبد انه اواب
وسلیمان را علیه السلام ملک دادی و او در آن نعمت شکر کرد و او را نیز نعم العبد خواندی قوله تعالی و وهبنا لداود وسلیمان
نعم العبد انه اواب خداوند چون تو قادری که بنده را در حال نعمت چنان داری که او نعم العبد باشد من این حال میخواهم
مرا نعمت ده و چنان دار که از من راضی باشی که مرا تحمل بلا نیست الهی بلاهای آخر الزمان را از ما مسکینان بگردان و نعمت
خود را بر ما باقی و پابنده دار

فصل پنجم در بیان آنکه حق تعالی را مثل و مانند نیست از همه عیبا و نقصانها پاک است

بدانکه حق تعالی ذات نیست موصوف بصفات کمال و منزله از نقصان و زوال او یکس نماند و کس بدو نماند و قوله تعالی لیس
کمثله شیء و هو السميع البصیر چون و چگونه است یعنی بی شکل و بی رنگ است و او ذرات خود جسم نیست و جوهر
نیست و عرض فی و ویرایم بکان حاجت فی و ویرا در هیچ کالبد سرود آمدن فی و صورت و چگونه و چندی را بوی راه
هر چه در خیال و خاطر آید از کمیت و کیفیت از آن همه پاک است و آن همه صفات آفریدگاری و سیت و او بصفت هیچ آفرید
نیست و منزله است از صفات حدث و او را مثل و مانند نیست و از همه عیبا و نقصانها پاک است بلکه هر ذره از ذرات
کائنات دلیل است برستی و یگانگی وی امام جعفر صادق رضی الله عنه میگوید هر کس گوید که خدای تعالی بر چیزیست یا از چیزیست
وی کافرست زیرا که اگر بر چیزی بودی برداشته بودی و اگر در چیزی بودی واداشته بودی و اگر از چیزی بودی نخواستنه بودی
خداوند تعالی ازین همه منزله است حکایت نقل است که روزی عبد الله بن مبارک در راهی میرفت کودکی را دید که سفندی
در پیش کرده بود و شبانی میکرد و خواجه را بروی رحم آمد گفت بچاره و خردگی شبانی کند در بزرگی بعبادت و معرفت حق تعالی چگونه
خواجه با خود گفت بروم و او را مسئله در خدا شناسی تعلیم کنم نزد یک کودک آمد و گفت ای کودک خدایرا شناسی کودک گفت نه
چگونه خداوند خود را شناسد گفت خدایرا بچه شناسی گفت بدین گو سفندان خود و خواجه گفت خدایرا بدین گو سفندان چگونه
گفت این گو سفندی چند را بی شبان کار بر نمی آید گاه هبانی باید که آب و علف دهد و از گرگ و تلف زگا هار و دانستم که
کون و مکان و انس و جان و این حیوانات و جانوران و این مرغان پران بی نگاه هبانی نبوند و آن نگاه هبان که ویرا قدرت
نگاه داشتن چندین هزار انواع مخلوقات است جز الله نباشد پس بدین گو سفندان خدا را بشناختم گفت خدا را چون شناسی
گفت بچون شناسم گفت بچونش بچه دانستی گفت هم بدین گو سفندان گفت چگونه بود معنی این سخن گفت من شبان
نگاه هبان ایشان و حفظ و تصرف من اند هر چند نگاه میکنم نه ایشان بمن می مانند و نه من بدیشان دانستم که چون شبان
گو سفندان نمی مانند خدا تعالی به بندگان نمی مانند لیس کمثله شیء و هو السميع البصیر خواجه گفت نیکو گفتی از علم خبری
آموخته یانی کودک گفت من درین بیابان تحصیل چگونه توانم کرد خواجه گفت آخر چه آموخته گفت سه علم آموخته ام علم دل
و علم زبان و علم تن خواجه گفت این چه بود که من نمیدانم گفت علم دل آنست که مرا دل داده و محل معرفت و محبت خود گردان
تا بدین دل ویرا بشناسم و هر چه محبت اوست در دل خود جای دهم و هر چه مخالف محبت اوست از دل خود باز دارم و از آن دور

ششم و علم زبان آنست که مرزبانی داده و محل ذکر خود گردانیده تا هر چه یاد اوست بزبان رانم و هر چه یاد او نیست زبان ازان
 نهدارم و ازان دور باشم و علم تن آنست که مراتی داده است و محل خدمت خود گردانیده تا هر چه خدمت اوست بجای آرم
 هر چه خدمت وی نیست از تن خود و در ارم و ازان دور باشم و آنچه گفت ای پسر علم اولین و آخرین اینست که تو مرا آموختی
 گفت ای پسر مرا پندی ده گفت ایخوا چه میدادانشمند سر در روی منی نمائی اگر علم از بهر رضای او آموخته اطع از خلق بردار و اگر
 بهر دنیا آموخته اطع از بهشت بردار **قطع**

دین و دنیا هم نیاید راست عارفانند زهر و باکیوسے
 رد و قبله نساز نتوان کرد | یا ازین سوی باش یا آنسوی | ای پیر عمر ضایع کرده چندین سال ز عمرت گذشت در طلب حطام
 نیابودی وقت نیامد که بچار طالب رضای او شوی در ملک و ملکوت تفکر و تامل نمائی بنگر که کودکی را چه معرفت و نجابت
 ده است در حدیث الحقایق می آرد در کلام صبیان و نجابت ایشان که و سب بن مبنی رضی الله عنه گفت در شام
 شش کودک را دیدم که با یکدیگر بازی میکردند و بر یکدیگر مباحث میکردند یکی از ایشان گفت خداوند پروردگار من است کیست
 من عزیزتر کودک دویم گفت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم پنجمین من است کیست از من شریفتر کودک سیم گفت
 سلام دین من است کیست از من باخترتر کودک چهارم گفت کعبه قبله من است کیست از من راه راست یابنده تر کودک پنجم
 گفت قرآن امام من است کیست از من توانگرتر کودک ششم گفت مؤمنان برادران من اند کیست از من بزرگتر و سب
 میگوید هرگز ندیدم مفاخرتی ازان نیکوتر و حتی کرده حضرت حق تعالی بموسی کلیم صلوات الرحمن علیه که ای موسی بدر سنجیکه من که
 خداوندم دوست میدارم کودک از برای آنکه ایشان نمیکند عهد مرا و ذخیره نمیکند چیزی را از برای بادا خود و حسد نمی برند
 بیچکس و شکایت نمیکند از من بسوی خلق من یکی از حکما میگوید در کودکان شش خصلت است از خصال انبیا و بدایکی
 نکه چون میارثوند از خداوند شکایت نکنند بسوی خلق دویم چون با یکدیگر بنشینند کمینه از یکدیگر و دل نگیرند سیم آنکه مذہب سخاوت
 ازند چهارم آنکه مذہب توکل است در ایشان پنجم آنکه چون از ایشان چیزی پرسند راست بگویند ششم آنکه بانگ و همی تهرند
 آب در دیده آرند حکایت نقل است که روزی کودکی مر امام حسن بصری را گفت یا با سعد مغرور مشو بکثرت مردمان که در
 رو تو اند و فرح مکن بسخنی که بگویی و خذر کن از اندیشه که خداوند بر سر تو مطلع است و شرم دارد که خداوند تو نزدیک است و تبرئ از خداوند
 نه بر تو قادر است حسن چون این سخن بشنید گرین شد حکایت مالک دینار رحمه الله را و ختر گے بود چهار ساله روزی گفت ای پدر
 طاهر خود را آراسته کرده از برای مردمان باطن خود را بیارای از برای خداوند مالک رحمه الله گفت زیادت کن گفت معروفي زمین
 معروف گردان خود را و آسمانها حکایت اصمعی گوید بگذر ششم بقبیلہ از قبایل عرب دو کودک دیدم که بازی میکردند و عتاب میکرد
 یکدیگر یکی مرد دیگر را گفت کل ذنب لك مغفور سوى الاعراض عنی یعنی هر گناه که ترا باشد عفو است جز اعراض دروے
 روانیدن از من که آن عفو نیست مو عظمت ای کسیکه لاف محبت میزنی از دوست اعراض مکن که در مذہب عاشقانی گناه
 است که عفو نکنند **قطع**

اند رره عاشقی بجز عشق | در مذہب عاشقان گناه است | بردار ز راه خویش تن را
 بنیر مشغول مشو و با غیر انس بگیر تا مجورت نمکند حکایت در کیمیا سے آرد که عابدی بود
 بدو تو ترا حجاب راه است | ربی اسرائیل که شب و روز نماز کردی نماز خود را بازیر درخت برد که آبخامرغ خوش آوازی بانگ میکرد بر رسول آن روزگار

وحی آمد که عابد را بگوی که مخلوق انس گرفتی درجه از تو ببقا و که هیچ عمل نتوانی رسید حکایت شیخ ابوسعید قدس سره میگوید که
سکن الی شیء دون الله تعالى فهلا کد فیہ گروہی در انس بدرجه رسیدہ اند کہ آتش در نیمہ سرای افتاده ایشان
نیمہ دیگر ندانستہ اند حکایت سلطان العارفين میگوید یک ذره خلوت معرفت در دلی بهتر از هزار فقر و زردوس اعلیٰ سیر
بچہ باز میماند و از کہ باز میمانی بگر کہ محبوب تو کردوستی میکند دوست با نیت ہر کجا هستی قولہ تعالیٰ وهو معکم اینما کہ
حکایت در رسالہ امام قشیری مے آرد کہ ابن شامین گفت از جنید پرسیدم کہ معنی مع حیثیت تا میگوید وهو معکم اینما کہ
گفت این برد و معنی بود آنچه بحق انبیا بود یاری و نگاہ داشت و نصرت و عصمت بود اننی معکم اسمع وادی و آنچه بحق عامر
یعنی علم و قدرت و احاطت بود ہمہ در قبضہ قدرت وی میکردند بعلم وی و مشیت وی ہر چہ در عالم است ہمہ در زیر عرش
و عرش زیر قدرت وی منحصر است و عرش حامل و بردارندہ وی نیست بلکہ عرش و حملہ عرش بردارندہ لطف و قدرت و
اندامہ و زہم بدان صفات است کہ درازل بود پیش از آنکہ عرش نبود و تا بہ ہم بدان صفت خواهد بود کہ تغیر و گردش را بوی
صفات وی را نیست عرش و کرسی و یرامکان نبود نہ چنانکہ کرامیان میگویند بعضی گفتند بر عرش است ایستادہ و بعضی گفت
نشستہ و بعضی گفتند پای در کرسی آویختہ و ہمہ باطل و محال و خطا گفتند وی در هیچ جای نازل و ٹکن نیست نہ چنانکہ
معتزلیان گفتند وی در مکان است و نیز در رسالہ امام قشیری می آرد کہ امام ابو بکر بن فورک گفت ابو عثمان مغزی از من سوا
کرد کہ اگر سایل گوید معبودت کجاست چہ جواب گوی گفتیم گویم ہم آبخا کہ لم یزل در لامکان گفت اگر گوید و رازل کجا بود چہ
گفتم ہما بخا کہ اکنون است یعنی چنانکہ بود و مکان نبودست و بمکان اورا حاجت نیست گفت شیخ از من پسندیدہ داشت و راعی
کرد و مراد او در منوری آرد کہ شیخ ابوالحسن اشعری رحمۃ اللہ علیہ گفت العرش سقف الجنان لا مستقر الرحمن والکون
موضوع القد لا موضع القد و السماء معدن الملك لا مسکن الملك قبل ان یکون المكان کان وهو لان علی ما ک
استواء سلطانہ و حجبہ رضوانہ و ضلک عفرانہ و عینہ شہودہ و وجہہ وجودہ فمن لم یعتقد قالہ
معبودہ قولہ تعالیٰ الرحمن علی العرش استوی این آیتی است کہ بسیار طالبان در دریای ضلالت غرقہ شدہ
و بوی معنی ہشام جان ایشان ز رسیدہ است داستان و قرآن مجید بچند معنی می آید و در تفسیر مدارک و غیر آن میگوید اس
درین آیت بمعنی استولی است و در تفسیر مدارک و وسیط می آرد استوی بمعنی اقبال است بقول فرا و ابوالعباس زجاج الرحمن
علی العرش استوی ای اقبل علی خلقہ بعد خلق السموات و الارض و بقول باقی ائمہ تفسیر استوی بمعنی
استولی است کما مر و قیل غیر ذلک و بعضی گفتہ اند کہ معنی آنست کہ هیچ مخلوق از عرش عظیم تر نیست چون وی در تحت
و قدرت مابا شد فادونہ اولی قول دیگر آنست کہ حق تعالیٰ عرش را بسیار فرید عرش از ہیبت حضرت جلال حق میبرز
فرمان آمد قلم را تا اسم الرحمن بر عرش نوشت قرار و آرام گرفت اینست کہ حق تعالیٰ از ان خبر داد کہ الرحمن علی العرش است
در تفسیر سورہ بادی می آرد کہ مردی از مالک بن انس سوال کرد از معنی استوی گفت الاستوی معلوم و الا یمان نہ آ
الکیفیتہ مجهولہ و السؤال عنہ بدغہ وانی لا ریک رجلا ضالا و لو عدت الی ہذا الامرنا بضرب عنقک و نیز صاحب تفسیر سورہ آباء
میگوید کہ الرحمن علی العرش استوی قرآن است افراہ کہ اقرار بدان ایانست رباعی تاویل مجو کہ علم او سپیان

بیل گو که راه پیراهاست به مغزای مکار آنچه در قرآنست به بر خوان بدانکه آنچه او گفت است به از پیر سرهاست خواجه عبد الله
 ماری رحمه الله سوال کردند از نزول استوی فرمود نزولی که از کربیان در عیب است اگر عبد الله نداند چه عیب است در تفسیر
 بر آبا دی و غیر آن از تفسیر می آرد که در هفت جای حق تعالی استوار در قرآن یاد کرده است یکی در سوره اعراف قوله تعالی
 و بکرم الله الذی خلق السموات والارض فی ستة ايام ثم استوی علی العرش دویم در سوره یونس علیه السلام
 و بکرم الله الذی خلق السموات والارض فی ستة ايام ثم استوی علی العرش سیوم در سوره رعد الله الذی
 مع السموات والارض بغیر عمد ترونها ثم استوی علی العرش چهارم در سوره طه الرحمن علی العرش استوی
 هم در سوره فرقان ثم استوی علی العرش الرحمن ششم در الم تنزیل الله الذی خلق السموات والارض وما
 بهما فی ستة ايام ثم استوی علی العرش هفتم در سوره حدید هو الذی خلق السموات والارض فی ستة ايام
 را استوی علی العرش و تفسیر سوره آبا دی می آرد که سه آیت است در قرآن که خبر محض است عقل و توهم را در آن هیچ
 ال نیست بر ظاهر آن باید گذاشت و تاویل نباید جست یکی آیت ایتان و می است قوله تعالی و جاء دیک دویم بدست
 ما خلقت بیدی هم آیت ثم استوی علی العرش در کتب کلامی می آرد که استوی معلوم است و کیفیت و سه مجهول
 ان حدیث که ان الله ينزل من السماء الدنيا عند الاسحار معنی صفت است نه معنی استقال و اینکه فرمود خلاق ادمیده
 باید قد دته بل بید صفته و واجب است که همچنین اعتقاد کنند در تشابهات فلا یقاس فیها شیخ بزرگوار تاج الدین
 موی قدس سره در کتاب غایة الامکان خود آورده است که مقصود از لفظ استوی دوام ظهور است بی احتجاب و مثل استوایی
 ریش همچنانست که استوای آفتاب در نیم روز چه آفتاب در نیم روز و غیر نیم روز حال او یکسان است و لیکن محتاجان نور
 به تانترا نور او در وقت استوی می یابند همچنین ذات و صفات حق پیش از استوی بر عرش و پس از ان در قدس و نزاهت
 کمال یکسانست و با استوی هیچ تغییر بدو راه نیافت الا آنکه نصیب محتاجان از جو و وجود او بعد از استوی تمام شد حکایت
 سلطان العارفين ابو یزید بتامی قدس سره میگوید گفت گوی مشبه در معنی استوی بسیار شد دل خود را بر عرش فرستاده را با
 و ش از سر اشتیاق زورستی | بر تاخت دل خسته که آنجا هستی | عرش دیدم که زار میگفت اقم | ما فارغ تهمت بما در بستی
 غم ای عرش از ذات پاک او چه خبر داری عرش گفت بخدای که هزار بار از تو مشتاق ترم عرش تهمت زده بزبان حال میگفت
 نعر چون عود بر آتشم ز گفت بدگوی به من سوخته کسی دگر یافته لبوی به ای بایزید اگر ترا بمن نشان داده اند که الرحمن علی العرش
 استوی مرا نیز تو نشان داده اند که وهو محکم ایما کنتم ای برادر اگر توانی که بعرض روی و طواف کنی و بر کرسی روی نظاره
 کنی میتوانی که در خود تفکر و تأمل نمایی تا چگونه است بر عرش نیز همچنان میدان بی نیازی که عرش و رای عزت وی ذره ایست
 ذره در راه حکمت او عرشی عرش را چه طاقت و تحمل جلال او باشد مستثنوی | در جهت بی عرش فی جایش
 زبان مکان میالایش | دست برداشته بسوی هوا | کاسانست قبله گاه دعا | عرش از ذات پاک او همان
 خبر دار که فرش و ثری همان خبر دار که ثریا خبر دار و و ماهی همان خبر دار که ماه شالی در یعنی خوش میگوید مستثنوی
 ان مکان باشدش ز پیش و ز کم | که مکان خود مکان ندارد هم | بر مکان آفرین مکان چه کند | آسمان گر بر آسمان چه کند

و هم بندگان عظمت و کیفیت عرش بنیرند کیفیت استوی چگونه رسد و تفسیر سور آبادی می آرد که مقاتل گفت که عرش
 خدای برای صد و شصت هزار قندیل است از نور لباسهای زرین آویخته هفت آسمان و هفت زمین و هر چه مابین است همه در یک
 قندیل است در قندیلهای دیگر خدای داند چیست چون و هم کیفیت قندیلی از آن نرسد بتفصیل کیفیت عرش چگونه رسد و چون
 کیفیت عرش نرسد کیفیت استوای حق بر عرش کی رسد و ما یعلمون الا الله این عباس گوید عرش خدای را هزار
 زبانست بهر زبان لغتی خدای را تسبیح میکنند که این بدان نامند و آن بدین نامند و مایک لغت از آن ندانیم مجاهد گوید عرش خدای را
 شصت هزار پایه است در پیش هر پایه شصت هزار شهرستان است در هر شهرستانی شصت هزار است از روحانیان که طرفه
 العیسی از تسبیح ملک العرش نیاسایند که عجب خبار گوید بر کناره عرش خدای ماریست هفت هزار ساله راه بالای او سرش از
 یکدانه اعرورید سفید نقش از زر سرخ و دو چشم او از یاقوت و گوش وی از زمرد سبز ازین چشم او تا بدان چشم او صد هزار ساله راه
 آن مار را چهل هزار بال است هر بالی از گوهری از بالی تا بالی هزار ساله راه او را و بالی از یاقوت طول آن سی صد ساله راه بر هر
 پری از بال او فرشته ایستاده با حربه از نور آن حربه را هشتاد هزار شاخ است از شاخ تا شاخ سی صد ساله راه آن فرشتگان
 تسبیح می کنند خدایا بر فقی تمام که اگر آن رفیق ننگند در تسبیح از غلغلای ایشان هفت آسمان بدریدی و فرشتگان هفت آسمان
 پلاک شدند و دهب بن منیه میگوید که این زمین که ما برویم پانصد ساله راه سطری آنست زیرا این زمین زمین دیگر است
 پانصد ساله راه سطری آن همچنین تا هفتم زمین و این هفت زمین در جنب آسمان دنیا چون حلقه ایست در بیابانی و آسمان دنیا
 در جنب آسمان دویم چون حلقه ایست در بیابانی و همچنین تا هفتم آسمان و هفت زمین و هفت آسمان در جنب افق اعلى
 چون حلقه باشد در بیابانی و هفت زمین و هفت آسمان و افق اعلى در جنب کرسی چون حلقه بود در بیابانی و این همه که یا و
 کردیم در جنب عرش چون حلقه بود در بیابانی در حدیث آمده است که عرش خدای برای صد و شصت هزار برج است بعضی از زر
 سرخ و بعضی از نقره سفید و بعضی از زبرجد سبز و بعضی از یاقوت سرخ هفتاد هزار حجاب خلعت در پیش آن اگر آن جواهرها بنویسند
 شعاع نور آن بر جباه همه عالم را بر هم سوختی پس وقتی روا باشد که ما کیفیت عرش بدانیم و کیفیت رفعت عرش بدانیم و کیفیت عظمت
 عرش بدانیم و کیفیت حلا عرش بدانیم و کیفیت قنادیل عرش بدانیم و کیفیت قوایم عرش بدانیم چه عجب که کیفیت استوا
 بر عرش بدانیم و ما یعلمون الا الله این خود صفت عرش و عظمت وی بود صفت زمینها و تحت الشری
 در تغاییری آرد از کلبی که گفت گسترانیده شد زمین را بر آب و آب بر ماهی و ماهی بر صخره و صخره بر شاخ گاو و گاو بر ثری و ثری بر
 فرشته و دو قدم فرشته بر بال پشه و پشه در دریا و دریا بر باد و باد بر حجاب خلعت و تحت حجاب خلعت جو خداوند کس نمیداند که چیست
 و ما یعلمون الا الله الهی عظمت کبریا و خود و بقدرت پاکمال خود که دلهای ما را نور معرفت خود منور گردان و همه را
 حلاوت محبت خود و انس یا و خود کرامت فرمائی انک حلی ما تشاء قدیر و بالا حجاب جدیر

باب دهم در بیان مؤمن بهای یعنی چیزها که ایمان بدان میاید آورد و آن شش است

مثنوی آنچه ایمان بدان می آید	گفتش شش بود و چو بشماری	بخدا و فرشتگان کتاب	برسول قضا و روز حساب
------------------------------	-------------------------	---------------------	----------------------

چهارم ایمان بدانکه تقدست هر که اصدق نیست ز تقدست چیست تصدیق و آنکه تسلیمست یادوارش ز من که تعلیمست
و ایمان آوردن بخداوند تعالی در فضول باب اول بیان کرده شد و آن ایمان آوردنست بهستی و یگانگی و صفات وی پس در باقی
مؤمن بهادرین باب پنج فصل دیگر یاد کنیم انشاء الله تعالی

فصل اول در هستی فرشتگان و ایمان بدیشان

بدانکه حق تعالی را جماعت ابنوه بندگانت که ایشان را فرشتگان میگویند و ایمان آوردن بایشان آنست که بدل باور
داری و بزبان اقرار کنی و اعتراف نمایی که ایشان بندگان خداوندند نه چنانکه بنویس گفتم که ملائکه نباتاتند و اعتقاد کنی
که ایشان در فرط عصمت اند و یک چشم بر هم زدودن در خداوند تعالی عاصی نمی شوند و میکنند آنچه بدان فرموده شده اند قوله تعالی
لا یعصون الله ما امرهم و یفعلون ما یؤمرون و ایشان را نبی و مادی نسبت نکنند و ایشان را نفس نیست یعنی غریز
و آثامیدن و جماع کردن نیست و ایشان اجسامند و در عبادت کردن هرگز سستی و کاهلی بدیشان راه نیابد قوله تعالی
یسبحون اللیل و النهار لا یفترون و بعضی از نور آفریده شده اند و بعضی از تاری آفریده شده اند و دشمن داشتن فرشتگان
کفرست قوله تعالی من کان عدوا لله و ملائکته و رسوله و جبریل و میکائیل فان الله عدو لکافرین
و فرشته را قدر است که خود را بصورت آدمی م نماید چنانکه نقل است که جبریل علیه السلام در صورت حجه الکلبه نزد رسول علیه
السلام آمدی و در صورت مرد تمام اندام خود را بمریم نمود قوله تعالی فتمثل لها بشوا سويا و خواص بشر فضل اند از خواص ملک
یعنی همه پیغمبران افضل اند از همه فرشتگان اما خواص ملک افضل اند از عوام بشر و هر گفتاری که از بنده در وجود حق آید کلام الکا تبین
آنرا میداند قوله تعالی کراما کا تبین یعلمون ما تفعلون و حق تعالی چهار گروه خلق آفریده فرشتگان و آدمیان و
پریان و دیوان و ایشان را بنهر جزو گردانیده نه صد جزو فرشتگان و صد جزو پریان و دیوان و آدمیان و ازین صد جزو نو جزو
دیوانند و نه جزو پریان و یک جزو آدمیانند و تمامی این سخن در باب مذکور است و جماعت بیاید انشاء الله تعالی امیر المؤمنین
علی کرم الله وجهه میگوید روز قیامت آسمان از راه مخمره کشاده شود و خلایق را حشر کنند در عرصه عرصات فرمان شود تا
اول آدمیان صف زند آنگاه پریان بگرد آید میان در آیند بعد از ان شیاطین بگرد پریان در آیند آنگاه ملائکه بگرد ایشان در آیند
و همه را در میان گیرند ندای قهاری در رسد که یا معشوا الجن و الانس ان استطعتم ان تنفون و امن افطار السموات
و الارض فانفون و الا تنفون الا بسطان یعنی ای گروه پریان و آدمیان اگر می توانید که از گرانهای آسمانها و زمین
بگریزید تا از حساب و عذاب ما برسید پس بگریزید نتوانید گریختن مگر حجت استوار بیارید و خلاص خود که آن ایمان و عمل صالح
است تا رستگاری یابید و در اصول صفار آورده که ملائکه در بهشت در آیند اما دیدار حق تعالی نه بیند اما پریان مسلمان در ثواب
و جزای ایشان امام اعظم روح توقف کرده است و بقول صاحبیه ایشان نیز در بهشت در آیند همچون مؤمنان و آدمیان و
دیدار حق تعالی حق است مؤمنان را پس از در آمدن در بهشت در امالی میگوید شعر پیراه المؤمنون بغیر کیف و ادراک
وضوب من مثال قوله تعالی و جوه یومئذنا ضرق الی ربها ناظره و النظر اذا اعدی بالی یكون نصالی الا بصلا

خلاف من معتزله وخواج را که ایشان میگویند دیدار نخواهد بود و تنسک بدین آیت کرده اند قوله تعالى لا تدركه الابصار وهو
 يدرك الابصار میگویی معناه لا تدرك الابصار نفی احاطت آیت است و از نفی احاطت نفی روت لازم نمی آید و تفسیر سوره باوای
 می آید که سی حجت است بر جواز دیدار حق و از ان از قرآن و ده از حدیث و ده حجت معقول اما از قرآن حجت اول قوله تعالى
 للذين احسنوا الحسنى و زیادة رسول علیه السلام فرموا الحسنى الجنة و الزیادة النظر الى الله بوجه و عمر و عثمان و علی
 و حذیفه و بیشتر از صحابه رضوان الله علیهم جمیعین تفسیر آیت هم بدین کرده اند که حسنی بهشت است و زیادة دیدار حق تعالى حجت
 و ویم تحیتهم یوم یلقونہ سلام حجت سیم الذین یظنون انهم ملا قیول بهم حجت چهارم لهم ما يشاؤون فیها و لایمزیذون فیها یعنی الرویه
 حجت پنجم و از دایت ثمر دایت نعیما و ملکا کبیرا و آن نبود مگر دیدار خدا و حجت ششم و ما عند الله خیر لای برادری
 رضا و لقاء خداوند تعالى حجت هفتم فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قره اعین یعنی دیدار حق تعالى حجت هشتم کلا انهم
 عن ربهم یومئذ لم یحجوبون و چون کافران نمی بینند واجب بود که مؤمنان به بینند حجت نهم قال رب ارنی انظر الیک
 اگر دیدار حق تعالى نبود ی موسی علیه السلام نخواستی حجت دهم و جوه یومئذ ناضقوا الی ربهم ناظره اما اخبار اول آنکه
 رسول علیه السلام فرمود سترون ربکم کما ترون القمر لیلته البدر لا تضامون فی رویته و ویم قال ان ادنی اهل
 الجنة لمن ینظر فی ملکة الفی عامر و ان اعلا هم منزلة لمن ینظر الی ربهم متى شاء لیس بینهم و بین ربهم
 الا رداء الکبریاء سیم قال سالت ربی ان یعطی ابابکر رضوانه الا کبر قیل و ما هو یارسول الله قال ان یعطی
 رویت اهل الجنة عامه و ابابکر خاصه چهارم قال اذا قال العبد بسم الله الرحمن الرحیم قال الله ذکر فی عبده
 باحب اسمائی عنده فلا ذکره باحب عطائه عندهی الرضا و الجنة و الرویه پنجم قال بدلاء امی فی الجنة
 یرون الله متى ما شاؤا و سایر المؤمنین یرونه یوم الجمعة و هو یوم الزیادة ششم قیل لیس رسول الله هل یری
 المخلوق ربهم قال نعم سیراه من شاء ان یراه هفتم قال ان للمؤمنین اربع فرحات فرح عند الموت اذا قیل لهم
 لا تخافوا و لا تحزنوا و فرح فی القبر فروح و ریحان و جنة نعیم و فرح فی الجنة اذا قیل لهم کلاوا و اشربوا و فرح
 عند الزیادة اذا قیل لهم انظروا هشتم قال لما اردت الانصراف لیلته المعراج قلت یارب کل قادم من
 سفره تخففه فما تخفنی لا متى فقال حفظی لهم ما عاشوا و بشارتی لهم اذا ماتوا و فسحتی لهم اذا قبروا و جمعت
 لهم اذا حشروا و جنقی لهم اذا حضروا و رؤیتی لهم اذا نظروا انهم قال یقول الله تعالى لا اهل الجنة عباد
 و احبابی تمنوا علی ما شئتم فیقولون اردنا رضاک و النظر الیک فیقول الله لکم ما تمنیتم انا عنکم رض
 ثم یقبل لهم فیظرون الیه جل جلاله ثم تلاقوا فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قره اعین و هم قال یبعث الله
 جبرئیل الی اهل الجنة ان ربکم یقرءکم السلام فیقول هل بهی لکم عندی شیء فیقولون و ما بقی و قد
 اخرجتنا من غموم الدنیا و نجیتنا من وحشة القبر و من احوال القیامة و امنتنا من النار و ادخلتنا
 الجنة و اکرمتنا بجمیع الکرامات مع رضوانک الا کبر فیقول الله و لکم عندی مزید و هو النظر فحقیقین
 یرفع الحجاب عنهم فیرونه بلا کیف اما ده حجت معقول کی آنکه خداوند تعالى موجود است و جواز رویت

مرجودی راست دویم آنست که دیدار او خود را حق است چون روا بود که خود را بیند روا باشد که بنده را دیدار و پسیم آنکه دیدار
دادن بخود از معیوبی است نه مبنی که فرعون علیه اللغه از معیوبی کس را بخود دیدار ندادی و خداوند تعالی از همه عیب منزله
ست چهارم آنکه دانستن او امر و زار علم یقین است و هر چه امر و زار علم یقین است فردا عین یقین خواهد بود و دانش
و ما را بدیدار او عین یقین گردد و پنجم دیدار حق تعالی بچشم سرقی است و آن معرفت است واجب آید که دیدار او بچشم سرور و
دو بقا و رویت ششم آنست که مهابی تمام مهابی بهشت است و مهابی بی دیدار میربان تمام نبوده مبنی که اگر کسی در دوار
دنیا همه نعمتها فدای همان کند و دیدار باز گیرد و آن مهابی ناقص بود چون مهابی دنیایی دیدار میربان تمام نباشد درست شد که
مهابی بهشت بی دیدار حق تعالی تمام نباشد هفتم آنکه خاص کر امنی باید چشم بهشتی را که چشم دوزخی را آن نبود تا فرق بود و آن
نه بدان باشد که مؤمن بهشت و نعمت بهشت بیند زیرا که دوزخی هم آن بیند قوله تعالی و نادى اصحاب النار اصحاب
الحسنة الا یہیں فرق بدان باشد که مؤمن خدای را بیند و کافرنه بیند هفتم آنکه دنیا سرای محنت است و عقبی سرای راحت
و ناویدن مولی محنت است و دیدن او راحت اگر کسی را در سرای راحت دیدار نمودی چنانکه در سرای محنت دیدار نیست
آنکه عقبی با دنیا برابر بودی درین محنت پس درست شد که این محنت دنیا را راحت مشاهده دیدار حق باشد نه محنت آنست
که ناویدن مولی سبب شبهت است و دیدن او دفع شبهت چنانکه در دنیا حجاب واجب آمد تا در شبهت بود و در عقبی رفع
حجاب واجب آمد تا در دفع شبهت بود و هم حجت آنست که در دیدار او تعطیل لازم نیاید و تقدیر و تحدید و عیب و رب
و خلل و ذلل لازم نیاید نه مبنی که رویت بر سواد جائز است و ازین بیچ فساد لازم نیاید پس چون بیچ فساد لازم نیاید
درست شد که چنانکه آشنائی او امر و زحق است دیدار خود حق است و حق دلیل حق است و الله اعلم حکایت نقل است که
چون حق تبارک و تعالی خواهد که از اهل بهشت بنده را بحال و کمال لم یزلی ولا یزالی خود شرف گرداند رضوان را بفرماید
تا سیب از سیبهای بهشتی بیازند و بفرماید تا نام بنویسد عنوان نامه آن باشد که بسم الله الرحمن الرحیم من الملک
الذی لا یغنی ملکه ابد الی الملک الذی لا یغنی ملکه ابد من العزیز الذی لا یدال ابد الی العزیز الذی لا یدال ابد
لا یدال ابد اشتغلت بالحدود و القصور و نسبت لقاء الملک العفور نامه را بدست حوری دهند و آن حور را در دنیا
سیب تعبیه کنند و سیب را بدست فرشته دهند فرمان شود که ای ملک این سیب را بدست بنده ماده و سلام باید و هر سان فرشته
بیاید و بگوید گوشک مؤمن طواف میکند و این ندا میکند که یا اهل النور و یا اهل القصور اشتغلت بالحدود و القصور
نسبت لقاء الملک العفور و صیفتی سراز گوشک پیرون کند و فرشته را بنید که آن ندا میکند نیز و یک مؤمن آید و گوید ای
سرما دای سرور ما فرشته بگرد و گوشک ما طواف میکند و این ندا میکند که یا اهل النور و یا اهل القصور اشتغلت بالحدود و القصور
و نسبت لقاء الملک العفور مؤمن بفرماید تا فرشته را در آید چون فرشته در آید سلام کند و سلام حق تعالی به بنده رساند و
سیب را بدست بنده دهد و آن سیب را بوی کند سیب بقدرت حق تعالی شق شود و حوری از آن میان بیرون آید که از نور حال
وی گوشک مؤمن منور گردد و از بوی عطری گوشک وی معطر گردد و مؤمن خواهد که دست بسوی او دراز کند حور گوید اول این نامه
را بخوان بعد از آن دست بسوی من دراز کن نامه را بکشاید و بخواند چون بر مضمون نامه اطلع یابد سراندازان و دست

اند از آن شود و خورای عینا بگردوی صفت زنند و جانهای شراب مالای در کشند و میگویند طر قواطر قواشع
 آب زیند راه را بین که نگار میرسد افزوده دهنی باغ فصل بهار میرسد رونق باغ میرسد شمع چراغ میرسد غم زیانه میرسد و مه بکنار میرسد
 راه دهنی بهار آن سه ده چهار را کزخ نور بخش او نور تار میرسد همچنان طر قواگویان او را بدار الجمال درازند و از دار الجمال
 بدار الجلال در کشند حق تعالی پرده کبریا بی بردارد و بنده را ویدار نماید نقل است که بنده موسی صد سال آنجهانی مستغرق
 ویدار حق تعالی باند ابوبکر واسطی رح میگوید ای سرور اتم من و وصول المحب الی حبیبه و العارف الی معروفه
 ای منی ماسکینا ز اویدار خود روزی گردان

فصل دوم در بیان آوردن بکتابهای اخلاص او و تفسیر

بدانکه ایمان آوردن بکتابهای خداوند تعالی آنست که بادل باور داری و بزبان اقرار کنی بدانکه همه کتابهای الهی کلام خداوند
 است و چهار کتاب از آن مشهور تر است تورات بموسی علیه السلام آمد و زبور داود علیه السلام و آن هر دو بزبان عبرانی است
 و انجیل به عیسی علیه السلام آمد بزبان سریانی و فرقان بحضرت محمد صلی الله علیه و سلم آمد بزبان عربی و حقیقت کلام خداوند عز و جل
 لغات است یعنی عبری و سوری و عربی نیست الا آنکه بنده گان عبارت میکنند از آن بدین لغتها و باقی صحف دیگر که پیغمبر
 دیگر آمده است چون مصحف شریف و مصحف ابراهیم و غیر ایشان چنانکه بعضی گفته اند کتب منزل صد چهارست و بعضی گفته اند
 صد و چهارده است زیرا که دیگر پیش از تورات بموسی علیه السلام آمده است چون خلافت پیدا شد پس تعیین کتب منزل
 از برای ایمان آوردن شرط بنا شد بلکه احتیاط در آنست که عدد معین نکنیم زیرا که بکثر از آنچه بوده یا زیاده بر آنچه بوده اگر ایمان آرند
 موجب کفر بود پس گویم ایمان داریم همه کتابهای خداوند تعالی که بانیان خود فرستاده باید که چنان دانی و چنان اعتقاد کنی که هر کتاب
 در هر زمان به پیغمبری که آمده هر چه در آن کتابها بوده همه حق بود و فرموده خداوند بود و اما حالا هر چه در قرآن است همه حق است و
 عمل بقرآن موجب رستگاریست و عمل نکردن بقرآن فریضه است زیرا که شریعت رسول علیه السلام ناسخ شرایع دیگر است
 بقوله علیه السلام نسخت شریعتی شرایع من قبلی یعنی منسوخ کرد شریعت من شریعتی را که پیش از من بود پس متسک
 بقرآن کن که فردای قیامت قرآن حجت بود مگر برای حاجت شوهر تو چنانکه در صحیح مسلمی آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از
 رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود و القرآن حجة لك او عليك چون بر مقتضای قرآن عمل کرده باشی یعنی از احکام قرآن
 نجا و زکنتی و از حدودی در گذری قرآن حجت باشد از برای تو تا تو از جمله فائزان و رستگاران باشی و آنکه احکام قرآن را باز
 گذارد و از او امر و نواهی وی غافل گردید و متسک وی بقرآن نباشد زود باشد که از جمله زیانکاران و گرفتاران گردد و بدست
 قرآن کلام اوست بخانی و بشنوی بیکن چه سود پیر و قرآن نمیشوی بی و از آن حدیث که رسول علیه السلام فرمود اهل
 القرآن اهل الله و خاصه مراد قرآن خوانانی اند که خود را بر احکام قرآن راست کرده باشند و بر مقتضای قرآن عمل کرده باشند
 ایشان اند خاصه گان خداوند عز و جل والا که کار بخلاف این بود ترکم که در نخت و عبید رب تالی القرآن و القرآن یلعبه
 داخل بود و خوشحال قرآن دان عمل کننده بدان که رسول خدا صلی الله علیه و سلم او را خاصه خداوند خوانده حکایت در

منزله النواظر آورده که کسائی را که یکی از قرآن سببه است بعد از وفات وی بزرگی اورا بخواب دید گفت که حالت بجز رسید گفت
چون مرا بخاک دفن کردند و دری از بهشت بگورم بکشاند و حواری بهشت یا بلند بخواست من و هر ساعت حق تعالی اگر است
زیادت میکند با من و ندای آید که هذا جزء من حفظ القرآن لاجلی و تقوها لاجلی و یعمل بها لاجلی یعنی این است
جزائی کسی که قرآن حفظ کند از برای رضای من و قرآن از برای رضای من خواند و عمل بقرآن کند از برای رضای من
حکایت حسین بن واقد گوید ابو سلم بن ابراهیم الصامیغ را شهید کردند از رود اشتم که اورا بخواب بنیم نادانم که خداوند تعالی
با وی چه کرد تا شبی اورا بخواب دیدم بر مرکبی از نوزاد مرگ بهشت سواری آمد و جماعتی همه آراسته و جامهای نورانی پوشیده
با وی بودند همه سوار گفتم حق تعالی با تو چه کرد گفت آنچه می بینی و هر ساعت که امت زیادت میکند گفتم کاریزید الخوی دران عالم
چونست گفت درجه او از درجه من زیاده است گفتم چرا و شما هر دو در علم برابر بودید گفت او در قرآن زیادت بود و درجه قرآن چون
از همه درجهها زیاده است و در حدیث می آید که مادر و پدر قاری قرآن را فرمای قیامت تا جها از نور بر سر نمند و حلها از نور در پوشند
و ایشان را بر براقهای بهشتی سوار گردانند و ملائکه برگرد ایشان در آیند و ایشان را بسوی بهشت می برند و منادی ندا می کند که اینها
پدر و مادری اند که در دنیا سعی کرده اند تا فرزند ایشان قرآن خوانده است حق تعالی این کرامت کرده در باره ایشان پس
قیاس کن که وقتی مزد و جزای پدر و مادر قاری قرآن این باشد مزد و جزای و سچگونه خواهد بود امام شاطبی رحمه الله علیه در
حرز الامالی نظم کرده معنی این حدیث را نظم هنیا صریحا والدک علیهما ملا بس افراد من التاج والعلی فیما ظنکو
بالنجل عند جزائه اولئک اهل الله والصفوة الملا و قرآن اهل خور اشفاعت کند و معتد و معتبر شفعی است
قرآن اهل خود را نظم و ان کتاب الله اوثق شافع و اعنی غناء و اهابا متفضلا به مبالغه کند قرآن در راضی
گردانیدن خداوند از برای حبیب خود که او قاری قرآن است و در خواهد اولان حق تعالی نظم میباشند فی ارضائه لمحیب به
واجد سبه سوء لا الیه موصلا پس ای قاری قرآن چنگ در قرآن زن و قرآن را بزرگ دار تا عزیز و جهان گروی
و از جمله فائزان و رستگاران باشی نظم فیایها القادی به متمسکا بجلاله فی کل حال مبعلا به اما قاری قرآن
باید که در وقت تلاوت او بنگاهد و در کل مصحف ششش ادب مرعی باید داشت اول آنکه با وضو باشد که بر محدث بیک دست
مس و حمل بر دو حرام است قوله تعالی الا یمسه الا المظهر و ن دویم آنکه بدست راست گیرد و البته بی عذری بدست
چپ بدست آنکه در وقت تامل و ورق برگردانیدن دست بر جاشیه نماند نه چپم آنکه بر کرسی نهد که از زانوی وی بلند تر باشد
و حجم آنکه چون شغلی در میان خواندن پیش آید تا مستقضی شدن آن کار مصحف را کشاده نگذارد الا که دقتن او با هم گیرد و دیگر چون با سر
قرأت رود بکشاید ششم آنکه در میان قرآن سخن نگوید تا آن سوره یا آن آیت ختم نکند الا بضرورت تمام و دیده در سطور نگوید گمارد
و چون آیت رحمت رسد توقف کند و از خدای تعالی بدعا رحمت خواهد و چون بآیت عذاب رسد پناه بخداوند تعالی برد و آنگاه
با سر خواندن رود که مصطفی صلی الله علیه و سلم چنین کرده است و قرآن شفای یار و دوا ی دل فاسد شده است قوله تعالی
ونزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للو منین و کتاب النبیان فی ادب تالی القرآن امام محی الدین نوادی
می آرد که مستحب است که چون مصحف در آرد بر خیزند از برای تعظیم وی زیرا که مستحب است برخاستن از برای فضلا و علما و اخبار و

اولی در کتاب انصاف اهل تصوف می آرد که من لم يتخلق بالقران والسنة فهو اثن من الجيفة وكان اعماله مردودة
در منزله النواظمی آرد که محمد بن حمید گفت چشم من درو میکرد پیش ابراهیم نخعی مینالیدم از در چشم مرا گفت ای اخی در مصحف
قرآن نظر میکن که مرا چشم درو میکند با عبدالله مسعود و گفت مرا گفت بپوشه در مصحف نظر میکن که مرا چشم درو میکند با رسول صلی الله
علیه وسلم بگفتم رسول علیه السلام مرا فرمود در مصحف قرآن نگاه میکن که مرا چشم درو میکند با جبرئیل گفتم مرا داروی پیاموز گفت
دایم در قرآن نظر میکن فان القرآن دواء لكل داء وقال وتزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين حکایت
عبدالله بن سلیمان الوراقی گوید که قرآن بر ابویزید المقری خواندم تمام چون باختر سورة الحشر رسیدم بین آیت لوانلنا هذا القرآن
علی جیل لوانیت خاشعا متصدعا من خشية الله الی آخر السورة مرا گفت یا ابا سلیمان دست بر سینه چنان کردم که
او گفت چون از قرأت فارغ شدم سوال کردم که یا شیخ غرض ازین چه بود گفت من قرآن بر جامع بن فضل خواندم مرا چنین فرمود
جامع گفت من قرآن بر اعمش خواندم مرا چنین فرمود اعمش گفت من قرآن بر بوصالح خواندم مرا چنین فرمود بوصالح گفت من
قرآن بر امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رضی الله عنه خواندم چون باختر سورة الحشر رسیدم مرا گفت دست بر سینه بگفتم چسرایا
امیر المؤمنین گفت اذا قصدت رأسك فضع يدك علیه واقراء اخو سورة الحشر فانه دواء الصداع و در ترغیب
حمیدی می آرد که شعبی گفت بن مسعود رضی الله عنه فرمود هر کس چهار آیت از اول سورة البقره بخواند و آیه الکرسی و دو آیت بعد
از ان و سه آیت از آخر البقره نزدیک نشود باو شیطان و با اهل او و هیچ مکر و هی بد و نرسد و بخواند این آیات را بر هیچ دیوانه الا
آنکه پوش باز آید و شب در خانه که این آیات خوانده شود تا روز شیطان گرد آن خانه نگرود و حکایت در منزله النواظمی آرد
که ابو مسلم صفار در کشتی بود با قومی ناگاه باد مخالف برخاست و موجی برآمد و کشتی را در غرقاب انداخت مردم همه نومید شدند
و قماش که در کشتی بود بدریا انداختند و استعانت میکردند باو مسلم گوید اعرابی با ما در کشتی بود مصحفی داشت از میان ما برخاست و
آن مصحف را بردست نهاد و گفت الهی اگر کسی نامه دار و از سلطان مجازی بچکس بد و تفرص نتواند رسانید و از بلاها ایمن باشد
مصحف بر بالا داشت و گفت الهی این نامه تست باداده از کرمت نزد که بندگان خود را با نامه خود غرق کنی در حال موج
بنیشت و دریا ساکن شود و ما سلامت برسیم و کتاب مفرقی می آرد که القرآن هو الکلام المنزل للاجابة لسورة منه
هو عبادة عن اللفظ والمعنى جميعا وليس اخبار النبي عليه السلام لا لفظا ولا معنى جميعا وليس بلهو کتاب
الله تعالى فی المصاحف ليس له ولا لجبرئیل علیه السلام تصوف در پلایه صابونی می آرد که گوئیم قرآن خوانده شده
بمربانهای ما و محفوظ در ولها می ما ولیکن غیر حایل است درو بغیر فر و آینده نیست درین محله و جبرئیل در دست بست و سه سال
قرآن را تمام در حاد شبا بخمار ساند و اول سورة از قرآن که نازل شد گویند سورة اقراء با سورس بک بود و گویند سورة فاتحه بود و
آخر آیه این بود که الیوم اکملت لکم دینکم و در شرح السنه می آرد از ابن عباس رضی الله عنهما در تفسیر قرآن که گفت اگر نه
آنست که الله تعالی آسان کرد قرآن را بندگان و الای بچکس را استطاعت نبود که تکلم کردی بکلام خداوند تعالی و در
زمان رسول علیه السلام قرآن در یک مصحف جمع نبود و اول کسیکه قرآن را جمع کرد ابو بکر صدیق بود رضی الله عنه بعد از او
عثمان رضی الله عنه چنانکه ابو عمرو دانی در مقنع و امام شافعی در قصیده را بنبر آورده این قصه را که در ایام پیام که مسیله الکذاب

سیاری از قرآن را بقتل در آورده بود و عمر رضی الله عنه نزد یک ابو بکر رضی الله عنه آمد و گفت ان القتل قد اسی عنی فی قراء القرآن قد خشیت ان یهلك القرآن فاکتبه یعنی بدستیکه بسیاری از قرآن کشته شدند در ایام یامه و من از هلاک قرآن تیرسم جمع کن قرآن را و بنویس ابو بکر گفت چگونه کنم کاری که رسول علیه السلام نفرمود و بر ما عهدی نگرفت عمر گفت افضل فهو الله خیر منی تو قرآن را جمع کن سوگند بخدا که این قصد نیکوست عمر میپایان مبالغه میکرد تا حق تعالی ابو بکر را همان رای نمود که عمر را نموده بود و ابو بکر رضی الله عنه زید بن ثابت را بخواند و گفت ای زید تو مرد جوانی و در زمان رسول علیه السلام کاتب وحی بودی جمع کن قرآن را و بنویس زید نیز همان گفت یعنی چگونه کنم کاری که رسول علیه السلام ما را بدان نفرمود و بر ما عهدی نگرفت ابو بکر رضی الله عنه مبالغه میکرد تا حق تعالی زید را همان رای نمود که عمر و ابو بکر رضی الله عنهما را نموده بود زید میگوید سوگند بخدا که اگر مرا تکلیف کردند ی بکنن کوهها آسان تر بودی بر من از آنچه مرا تکلیف کردند بدان تا جمع میکردم یک یک سوره و آیت قرآن را بر حمت تمام زید در رجال و از گیاهها و پوست اشجار و اجار و غیر آن و آن چنان بود که هر سوره و آیت که از قرآن نازل شدی کاتبان این انشای نوشتند و در بیت الوحی می نهادند تا غایت که بر شانه گوسفند و مثل آن نیز می نوشتند زید بن ثابت میگوید در وقت جمع کردن می نوشتیم یک آیت را که کردم که از رسول علیه السلام شنوده بودم و نمی یافتیم آنرا نزد هیچکس تا ناگاه یافتیم آنرا نزد مردی از انصار از مؤمنان رجال الحاق کردم آنرا در سوره وحی و آن صحف نزد ابو بکر رضی الله عنه میبود تا آن هنگام که وفات یافت پس از آن آن صحف نزد حفصه خاتون رضی الله عنها بود که بنت عمر و زوج رسول علیه السلام بود ابن شهاب میگوید خبر کردم مرا انس بن مالک رضی الله عنه حذیفه بن الیمان نزد عثمان آمد رضی الله عنهما و گفت یا امیر المؤمنین بدستیکه می شنوم از مردمان که اختلاف میکنند در قرآن اختلاف الیهود و النصارى تا کار بجای رسید که با یکدیگر قتال میکردند و هر کس میگفت این قرأت فلانست عثمان رضی الله عنه چون این خبر شنید کس نزد یک حفصه خاتون فرستاد که آن صحف با فرست تا نسخه از آن بگیریم بعد از آن نزد یک فرستیم حفصه خاتون آن صحف را نزد وی فرستاد امیر المؤمنین عثمان زید بن ثابت و عبد الله بن عمرو بن العاص و عبد الله بن عباس را جمع کرد و فرمود که این صحف را در یک صحف جمع کنید و مردمان را در یک مسجد جمع کرد پس بفرمود تا قرآن را بنویسند بزبان قریش زیرا که قرآن بلسان قریش نازل شد بر رسول علیه السلام و بر عرصه اخیر چون قرآن را در یک صحف جمع کردند از آن صحف بدین نظم و ترتیب که در مصاحف است امر کرد امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه تا هر قرأت که در غیر آن صحف بود از صحیفهای دیگر همه را بسوختند زیرا که آنها قرآن نبود در مقتع می آرد که اکثر علما بر آنند که عثمان رضی الله عنه چهار صحف بنیشت یکی را بکوفه فرستاد و یکی را بشام و یکی را بصره و یکی را نزد خود نگاه داشت و بعضی گفته اند هفت صحف بنیشت بود یکی دیگر را بکوفه فرستاد و یکی را بمن و یکی را بحرین اما صح قول اول است و جمهور بر آنند و امام شاطبی نیز در تفسیریه راییه این قصه را نظم کرده است شعر فجاء عثمان مدعورا فقال له يا اخاف ان یخلطوا فادرك البشرى فاستخضر الصحف الاولى التي جمعت و وخص زيدا ومن قريش فقرأ على لسان قريش فاکتبه على الرسول به انزاله انتشاره فجاءه دوه کما یهوى کتابته ما فيه شکل ولا نقط فیه تجرأ فصافي نسخ منها من المدنی بکوفه و شام و بصیر تملأ بصرا و قیل مکه و البحرین مع ین و ساعت بها نسخ فی نشرها فقل الهی بحرمت قرآن که ما را عمل کردن بر مقتضای شتر آن کراست گردان

فصل سیوم در ایان آوردن پیغامبران

بدانکه حضرت حق تعالی را پیغامبرانست که ایشانرا به بندگان خود فرستاده اول ایشان آدم است و آخر ایشان محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیهما اجمعین بدانی و اعتقاد کنی که ایشان بندگان خداوند اند که ایشان را حق بخلق فرستاده و ایشان امینان خداوند اند و هر حکم و فرمان که از الله تعالی به بندگان رسانیده اند همه حق و صدق بوده است و بچکس از عند خود نگفتند آنچه بخلایق رسانیدند از احکام و نبود آن جز بوحی آسمانی و پیغام حق که از حق تعالی بدیشان رسیده و ایشان بر سبیل مانت و راستی باستان خود رسانیدند و دران زیادت و نقصان نکردند و ایشان قبل از ظهور نبوت از کبار پاک بوده اند که از ایشان از کبار پیغمبر در وجود نیامده است و بعد از ظهور پیغامبری از کبار و صفایر معصوم بوده اند اگر ترک فضل یا فضل فاضل از ایشان در وجود آمده که آنرا ذلت یگویند حق تعالی ایشان را دران بگذاشته و حالی آگاه کرده تا از ان باز آمده اند در منور میگوید که رسل آنها اند که حق تعالی وحی فرستاد بدیشان بحبر بیل علیه السلام و نبی آنها اند که وحی فرستاد بدیشان بملک دیگر یا ایشانرا بخواب نمخواند یا الهام ربانی بدیشان رسید و جن و انس غیر معصوم اند الا رسل که ایشان از صفایر و کبار معصوم اند اما انبیا از کبار معصوم اند اما از صفایر میشاید که آمده باشند تا ضعیف نباشد شفاعت ایشان لان من لم یقبل لا یرق علی المبتلی و معتزله میگویند انبیا همچون رسل معصوم اند از کل صفایر و کبار زیرا که ایشان شفاعت را حق نمی بینند و هر پیغامبر همچنانکه در حال حیوة پیغامبر بوده ابد الا با دمیچنان پیغامبر است عزل هیچ پیغامبر از پیغامبری جایز نیست و جایز نشمری و هیچ زن و هیچ بنده هرگز پیغامبر نبوده است زیرا که مراد از نبوت اشتهاست و انوشت مانع اشتهاست و همه پیغامبران اهل شهرها بوده اند و هر پیغامبر در هر زمان که بوده هم بصورت و هم بسیرت بهترین اهل زمان خود بوده اند دل هر پیغامبر از دل اهل زمان او شجاع تر بوده در مخافت و در شرح لمعات نیری آر که نبی شخصی بود که بعثت کند خداوند او را بسوی بندگان خود از برای رسانیدن آن چیزی که امر کرده ایشان را بدان و رسول نبی بود که صاحب شریعت بود ابتداء یا نسخ کند بعضی احکام آن شریعت را که پیش از وی بوده باشد پس نبی اعم بود از رسول زیرا که همه رسول نبی بود اما همه نبی رسول نبود در بستان فقیه ابوالملیث می آرد که پیغامبران مرسل سی صد و سیزده بوده اند و در ایان آوردن پیغامبران عدد معین نباید کرد زیرا که عدد پیغامبران بدلیل قطعی ثابت نشده و حق تعالی فرمود مرصیب خود را و خبر داد و در کلام خود قوله تعالی منهم من نقصنا علیک و منهم من لم نقص علیک یعنی قصه بعضی از پیغامبران با تو بیان کردیم ماکه خداوند یم ای محمد و قصه بعضی با تو بیان نکردیم بلکه گوئیم ایان داریم همه پیغامبران که بوده اند چنانکه ایان داریم همه کتابهای خداوند عزوجل و در پیغامبری خضر و ذوالقرنین و لقمان اختلاف است در تفسیر امام زاهدی آرد که صحیح آنست که خضر پیغامبر است در امالی میگوید که صحیح آنست که ذوالقرنین و لقمان پیغامبرانند و بیت امالی اینست و ذوالقرنین لم یعرف نبیا ینکذ لقمان فاحذر عن جدال و در منور می آرد که نبوت انبیا حق است و آن حجتی است قاطع مرعذ را و محمد صلی الله علیه و سلم پیغامبر است از برای آنکه او دعوت نبوت کرد و ظاهر گردانید معجزه و معجزه امر بیست خارق مرعذ است مستمره را و عاجزی آید متحذی از ایاتان مثل آن و عجز او بیست نه را

تصدیق است بقولی و محمد صلی الله علیه و سلم خیر انبیاء و افضل پیغمبران است و خاتم نبوت است و مبعوث جمیع خلایق نه بسوئی
عرب خاصه چنانکه جهودان گفتند حق تعالی در حق او فرمود قوله تعالی و ما ازلناک الا کافه للناس بشیرا و نذیرا
و رسول علیه السلام فرمود بعثت الی الاحمر و الاسود یعنی فرستادم مرا بسوئی عرب و عجم پس اطاعت او فرض باشد و
مخالفت او کفر و امر او واجب لا یشکال الا ما قام علیه دلیل ندیه و انصال او صلی الله علیه و سلم همچون احاد
و میان نیست همچون احاد از روی علم و خلق و او افضل انبیاست و افضل آدمیان دیگر و است محمد صلی الله علیه و سلم
افضل امتان دیگر و افضل است او ابو بکر پس عمر پس عثمان پس علی پس تمام عشره مبشره پس اگر کسی گوید ابو بکر و عمر و عثمان
چگونه از علی فاضل تر باشند و حال آنکه ایشان در مسایل صعبه رجوع علی میکردند و علی رجوع بایشان نمیکرد میگویم مراد
بافضل آنست که اکثر باشند از روی ثواب نه از روی علم و بدانکه معراج محمد صلی الله علیه و سلم حقیقت است نه رؤیا پس پروردگار
خود را دید و خداوند بادی سخن گفت و او را وصیت کرد و فرض گردانید بروی و مبلع کرد از برای وی و پیغمبران را دید و وصیت
درآمد و دوزخ و اهل دوزخ را دید و اول شافعی است و اول کسی که از قبر برخیزد اوست و اول کسی که بهشت درآید اوست و وصیت
او ناسخ شرایع است که پیش از وی بود و مخصوص کرده شد بخصایص از برای اکرام و اعظام وی و غفرله ما تقدم من ذنبه
و کتاب شرف النبی می آرد که رسول علیه السلام را هفتاد هزار بار عروج بوده است اما معراج همان یکبار بوده است و
قصه معراج در آخرین قسم بیاید انشاء الله تعالی و هرگز هیچ ولی بدرجی نرسد چنانکه در امالی میگوید شعر و لم یفضل ولی قط
دهر الا بنبیا و رسولا فی انتقاله زیرا که نبی آفتاب صفت است و ولی چراغ صفت تا اگر وقتی حادثه عجایی یا میغی پیران
شعاع آفتاب گردد همه عاقلان دانند که نور آفتاب برقرار است اما چراغ بزمی میرود بزمی می افزود اما بعضی گفته اند ولی
چون بکمال ولایت رسد حق است که از راندن این شود سفیان ثوری میگوید هر که خداوند دوستی گرفت بدشمنی نگردد
در اصول الاشی می آرد که امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه لشکر بهاء و فرستاده بود و ساریه امیر لشکر بود کفار در کین ایشان
بودند عمر رضی الله عنه بر منبر بود لشکر کفار را بر نهاده بدید آواز داد که یا ساریه الجبل الجبل ساریه آواز عمر رضی الله عنه بشنید پناه بکوه
بردند و سلامت یافتند و شرح اسماء الله و ترجمه عقاید امام ابوالقاسم سمرقندی رح می آرد که دوتن از یاران رسول علیه السلام
تزو رسول علیه السلام بودند یگانه ای چون باز گشتند شب تاریک بود عصای هر دو نور میداد بر مثال شمع چون از یکدیگر جدا
گشتند عصای هر یک جدا نور میداد تا بخانه رسیدند پس ثابت شد که کرامت اولیا حق است خلاف معتزله را که کرامت
اولیا را منکر اند حکایت شیخ ابو بکر آجری رح میگوید در دستبرد داشت خود نشسته بودم خشتی بختم و آتش میکردم
جهود و بار من در می چند قرص بود بقاضا آمده بود گفت ای ابو بکر اگر به صدق دین محمدی مرا ایتی بنمای من ایان آرم گفت
سبا و اخلاف کنی گفت نگفتم تا جامه های خود بیرون کرد و من نیز جامه های خود بیرون کردم جامه های جهود را در میان جامه
خود نهادم و محکم بستم و در درون داشتم انداختم بعد از آن در رفتم و جامه های بیرون کردم و بکشدادم جامه های جهود و در میان
جامه های من سوخته بود و جامه من سلامت مانده بود جهود آن حال مشاهده کرد در حال خلیفه را سجده کرد و انگشت برداشت
و کلمه شهادت گفت و مسلمان شد در خانه منور شد و آرو که شیخ کبیر ابو عبد الله خیف قدس سره فرمود که واجب است

که اعتقاد کنند این را که فقر بهتر است از غنا و فقیر صابر افضل است از غنی شاکر از برای خلاص وی از حساب و از عذاب و افتقار
 وی بر حمت خداوند بسوی غیر وی و اعتقاد باید کرد که وصول بسوی حق از غیر عبادت محال است و حریت از رِق عبودیت باطل
 است زیرا که عبودیت هیچ حال ساقط نمی شود و رجوع بعد از وصول جایز است و بنده منتقل شود در احوال تا به صفت و حایان
 میگردد و از غیب خبر میدهد باعلام الله تعالی او را و بر آب میرود و غایب میشود از چشمها و طی میشود زمین از برای وی و صحو
 بهتر است از اصطلام و آفاقه افضل است از شکر و چون صحیح شود توکل ضرر نرساند و خار و کتب تصوف بعلم و عمل نیست بلکه
 آن صفت که آراسته میگردد با و ذات صوفی و او میزان علم و عمل است و او غیر تقوی و فقر است و فقیر را تصرف نیست در
 اسباب و احوال را نهایت نیست و مر حالی را نهایتی است و ابان و معرفت و توحید احوال نیست و سماع عارفان را جایز است
 و مریدان را باطل و سماع نه حال است و نه قربت و ترک اولی لکثرة آفات و عظم فتنه و برای غلبات جاری میگردد که فوت
 میشود بان احوال از ایشان و اجبات اگر بهوش باز آیند اعاده کنند اگر ابرار حال بمانند یا بمیرند از ایشان ساقط شود
 و شیطان بعین نمیداند آنچه در دلهای بندگانشست و او را جز سوسه چیزی دیگر نیست و نفس غیر روح و روح غیر حیوة است
 از برای آنکه نایم راروح از جسد مفارقت می کند از بدن در حال خواب و واجب است اعتقاد کردن در نفس خود بدی و عداوت
 را و در شیطان عصیان و مخالفت را تا از هر دو خلاص یابی و اعتقاد کنی در خداوند خود فضل و منت را و گمان نیک بر سر
 بحضرت وی و امید داری از وی فهو لا یجیب سراجاءك ولا یقطع عملك و الحمد لله اولاً و آخراً انتهى کلامه

شیخ شیخ الاسلام شیخ زین الدین الحوائی رحمه الله فرموده اند در معانی فقر و احوال فقرا

دست از طلب درگت پائی این رها	کازا که راه نه فقر است بنیوا	فی فقر صورتی که بود بهشتین کفر	بل فقر معنوی که بد و فخر انبیاست
------------------------------	------------------------------	--------------------------------	----------------------------------

یکی از بزرگان میگوید فقر نور است که حق تعالی مصطفی صلی الله علیه و سلم بخشیده است و از آنجا هر یکی را قطره داده است و در
 کتاب التبیان و جواهر القراءه امام غزالی رح می آید که رسول علیه السلام فرمود ما من عمل احب الی الله من جوع و
 عطش یعنی پیچ علی نزدیک حق تعالی دوست ترازگر سنگی و تشنگی نیست در کتب متصوفه می آید که فقر شمار اولیا است و زیور صفیا
 است و اختیار حق سبحانه و تعالی از برای خواص خود از انبیاء و اتقیاء و فقر اگزیدگان خداوند از میان بنده گان وی و مواضع اسرار
 حق اند در میان خلق وی سیرت ایشان خلایق را روزی میرساند و از بلاها نگاه میدارد و فقر اصرار صابر است و در قیامت
 و رسول علیه السلام ازین جافرمو و لکل شیء مفتاح و مفتاح الجنة حب المساکین و الفقراء اصبر هم جلساء
 الله یوم القيمة الی بایروی اولیائے خود و بحرمت فقر اصرافی مشرب که دلهای ما را صفائی گراست فرمای و از بی ابروی

دنیا و آخرت ما مسکینان را نگاهدار

فصل چهارم در بیان آوردن بروز قیامت

بدانکه روز قیامت آمدنی و واقع شدنی است و در آمدن قیامت هیچ شک نیست قوله تعالی و ان الساعة آتیة لا ریب
 فیها و زنده گردانیدن خلایق حق است که و ان الله ینبث من فی القبور هر کس آمدن قیامت را منکر شود کافر گردد

زیرا که انکار نفس قرآن کرده باشد و ایمان آوردن بر وز قیامت کرویدن است بدل و اقرار کردن بزبان مرآن چیز بار که قرآن و
حدیث خبر داده از ان احوال و احوال قیامت و آخرت از سوال گورو عذاب قبر و زنده شدن آدمیان و نامه خواندن و وزن
اعمال و گذشتن بر صراط و حوض و شفاعت و دوزخ و بهشت و جزا و سزا و عذاب و راحت و محله ماندن مؤمنان در بهشت
و جاوید بودن کافران و شرکان و منافقان در دوزخ و خلاص عاصیان و سیرون آوردن ایشان از آتش و آوردن
ایشان به بهشت و عفو کردن از کبایر و عذاب کردن بر صغایر و دیدار حق تعالی امر مؤمنان را پس از در آمدن به بهشت همه حق
و صدق است و قیامت قایم نشود مگر بر بدان آدمیان چنانکه در صحیح مسلم می آید از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لا تقوم
الساعة الا على شىء والناس یعنی قیامت قایم نشود مگر بر بدان آدمیان یعنی تائیدگان در میان باشند حق تعالی قیامت را
نگردد و در حدیث دیگر فرمود که قیامت واقع نشود تا آن زمان که یک کس باشد در زمین که الله را نداند که او را چنان زمانه با آخر
رسد و فساد در زمین ظاهر گردد فرمان حق تعالی در رسد با سرافیل که ای سرافیل صور در دم سرافیل صور در دم فرغ و بهشت
در ملکوت اقتدر زمین لرزیدن گیر و چنانکه حق تعالی از ان حال خبر داده است قوله تعالی و يوم ينفخ في الصور ففزع من في
السموات ومن في الارض زلزله و زمین افتد هر شیر و دهنده از شیر دادن باز ماند همه بار و داران یکبار به بهشت و آدمیان
همچوستان بختند و حال آنکه ایشان متان نباشند لیکن از بهشت قیامت و سختی عذاب خداوند آن چنان کردند حق تعالی
در کلام مجید خود انرا محال خبر میدهد قوله تعالی یا ایها الناس اتقوا ربکم ان زلزلة الساعة شىء عظیم الی قوله ولكن
عذاب الله شدید و این نفخه اول باشد و سرافیل سه کرات صور و مد یک روایت نفخه اول النفخه الثغر و خوانند و دوم را
نفخه الصعق خوانند نفخه سیم را نفخه البعث خوانند چون نفخه دوم در مد همه جانوران بمیرند و چون نفخه سیم را در مد همه بلیار زنده
شوند و در صحیحین می آید بر روایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود ما بین النفختین اربعون یعنی میان
دو نفخه چهل باشد یعنی نفخه که بمیرند و نفخه که زنده شوند چهل باشد اما بتحقیق معلوم نمی شود که مراد رسول علیه السلام چهل سال
بوده یا چهل روز یا غیر آن اما بعضی بر آنند که چهل سال باشد و چون حق تعالی خواهد که خلایق را زنده گرداند فرمان دهد تا باری
بر آید و چهل شبانه روز باران بار و دوران چهل شبانه روز آبی می آید از آسمان مانند منی مردان چنانکه از مشرق تا مغرب دوازده
ارش بالای آب باشد آن آب با خاک محجون شود و باز حق تعالی صورت خلایق را پدید گرداند و جسم و جسد جمله را تمام گرداند
چنانکه بوده آنگاه جمله ارواح را در شاخهای صور در آزند و صور را هفت شاخ باشد چون سرافیل صور در مد ارواح جمله
بکیار و در هوا پراکن شوند و هر روح بقالب خود فرو دآید و از فرشتگان اول چهار ملک مقرب را زنده گرداند یعنی جبرائیل
و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل را علیه السلام و از آدمیان اول حضرت مصطفی را صلی الله علیه و سلم زنده گرداند و آن
چنان باشد که جبرئیل را با هفتاد هزار فرشته دیگر بدینا فرستد و چهار چیز با ایشان باشد براق و حله و کمر و تاج جبرئیل با آن
فرشتگان بدینا فرو دآیند به بنیاد دنیا قاع صفصف شده هیچ جائی در دنیا بلندی و پستی نمانده همه با همون گشته جبرئیل مدینه و
روضه رسول علیه السلام را بنیاد گوید بار خدا یا دانای تری که روضه حبیب ترا نمی یا بم فرمان رسد که ای جبرئیل او را بخوان تا ترا
جواب دهد جبرئیل او را بنامها میخواند یا سید قاب قوسین یا حبیب الله یا خلیل الله بهر نام که بخواند جواب نشود

چون گوید یا شفیع المذنبین حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم جواب دهد جبرئیل بسر و ضمه طیبه حضرت نبی علیه السلام
آید و گوید قم یا رسول الله بر خیز ای رسول خدای رسول علیه السلام چون آواز جبرئیل بشنود باز نشیند خاک از روی و رو
خود بپوشاند گوید یا جبرئیل امروز چه روز است جبرئیل گوید یوم المحسنة والندامة و یوم الفیحة و یوم القیمة رسول
علیه السلام چون نام قیامت بشنود گوید یا جبرئیل حق تعالی با امت من چه کرد حال عاصیان است من کجا رسید جبرئیل
گوید یا رسول الله هنوز حق سبحانه و تعالی ایچکس را از آدمیان زنده نگذاشته فرمود که اول تو بحساب گاه آتی تا باست تو
چنان معامله کنم که تو را صحنی باشی رسول علیه السلام حضرت حق تعالی را شکر کند حله در پوشد تاج بر سر نهی که شفاعت در بند
بر براق عزت سوار شود بعصر صات حاضر آید آنگاه خلایق را زنده گرداند چون سر از گورها برآرد اول اهتمام ایشان کن باشد
که بسربنوی خود نظر کنند تا ببینند که سفید روی برانگیخته شده اند یا سیاه روی بنموده باشد آنگاه آسمانها را میبندد پاره پاره شده که
اذا السماء انفطرت ستارها را ببینند فرو ریخته که واذا الکواکب انتثرت دریاها در جوش آمده و در یکدیگر کشاوه و بتبرک
یک دریا گشته و اذا البحار فجرت کوهها از پنج بر کنده شده و در هوا پیران گشته که واذا الجبال سیلت عرصة عدل ظاهر
شده هول و بیاست قیامت همه جای رسیده حسرت و ندامت بالا گرفته خلایق را و قیامت در عرصة عرصات پنجاه موقف
بایستند و هر موقف هزار سال ایشانرا باز دارند علم غمت هر پیغمبر بر نصب کنند است هر پیغمبری در پای علم او جمع می شوند آنگاه فرمان شود
تا همه انبیاء امتان خود پای علم حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم حاضر شوند این است آنچه رسول علیه السلام فرموده آدم و من
دونه تخت لوائی علم رسول ما را علیه السلام لوا المحدث خوانند آنگاه نامها پیران شود بعضی را نامه بدست راست دهند و بعضی را
بدست چپ هر کسی کرد از خود را بنام و زمانه نوشته آنچه کرده باشد در دنیا همه بیاد ایشان دهند با هر فردی از افراد خطاب میرسد که ای میر عمر
ضایع کرده نامه بخوان و ای جوان بیباک نامه بخوان ای عالم بی عمل نامه بخوان ای زاهد ناپا رسا نامه بخوان ای سر پوشیده
روی بنا محرم نموده نامه بخوان ای نازها از وقت برده نامه بخوان ای پدر و مادر آزرده نامه بخوان ای حق شرع فرو گذاشته نامه بخوان
افقاء کتابت کفی بنفسک لیوم علیک حسیدا ای بنده نامه خود بخوان بنده است نفس تو امر و ناز روی حساب تو یعنی
حساب خود خود کن گواهی خود خود داده قاضی خود خویش حکم خود خود کن میزان عدل بیاورند و آن میزان میزان خلایق نامد و الوزن
یومئذ الحق اعمال بندگان بسجند و مقدار طاعت و معصیت بنده را معلوم گردانند یعنی میزان که شایسته آن باشد خلاف متر متر
را ایشان وزن اعمال را منکراند و مالی میگوید شعر و حق وزن اعمال و جری به علی متن الصراط بل اهتتالی و همه را
بر صراط گذر فرمایند هر کس درین عالم بر صراط مستقیم راست ایستاده بود باسانی گذرد و هر کس بر صراط راست نایستاده بر صراط
راه نیابد و بدو نوح افتد نمود باشد بیت ای که در دنیا زرقتی بر صراط مستقیم به در قیامت بر صراطت جای تشویش است و بیم
همه را بر صراط بدارند و پیرسند از هر چه کرده باشند و حقیقت صدق از صادقان طلب کنند و مرا بیا نرا فضیحت کنند و صراط بر کافران
از شمشیر بران ترو از شب تاریک ترو از موی بار یک ترو از انش سوزان ترو و اما بر مؤمنان نه چنین بود بلکه در حدیث آمده است
که پهنای صراط برابر وادی بود یعنی از برای مؤمنان و همیشه رانند و یک گردانند از برای متقیان که واذا لفت الجنة للمتقین
و دوزخ را ظاهر و حاضر گردانند از برای گمراهان و نافرمانان که و تبرکت الحییر للغاوین و ان روز مؤمن و کافر از یکدیگر جدا شوند

قوله تعالى وامتدوا اليوم ايها المجرمون واین بر سر دوراه باشد زهی نصیحت و رسوائی زهی صعوبت و صلابت در آن وقت که
 این نداد و رسد زهی عجز و بیچارگی بیگانگان زهی خواری و گوناگونی نافرمانان در آن حال که این خطاب بشنوند که جدا شویدی مجربان
 از مطیعان گروهی را با لطف و نوال سببست میسرند و گروهی را با سلاسل و اغلال بدوزخ اندازند فرمان حضرت لایزال در رسد که
 ای ملایکه دوزخ را بر عرصات حاضر گردانید قوله تعالى وحي يومئذ بجهنم يومئذ الاله و تفسیر و سبط می آرد در معنی این
 آیت این حدیث را که رسول صلی الله علیه وسلم فرمود دوزخ را بنقاد هزار چهارست هر چهار پیر از آن بنقاد هزار فرشته میکشند
 و می آورند هنوز میان دوزخ و اهل عرصات دویست ساله راه مانده باشد که چنان بفرود که صد و بیست اند هزار نقطه نبوت بدوزخ
 و افتند و هر یک گویند نفسی نفسی خدایا نفس ما را سالم دارد در آن حال از اهل عرصات بچکس استاده مانند الا صاحب لهر او معنی
 حضرت مصطفی صلی الله علیه وسلم که ایستاده باشد و عصا بدست گرفته و طیلان شفاعت بر دوش دوزخ را بنید می آید پرچوش
 و خروش و از خشم بر خود می جوشد قوله تعالى اذا را تمام من مکان بعید سمعوا لها تغيظا و ذفیرا و قوله تعالى و هي تقوم
 لکاد نمیز من الغیظ چون حضرت نبی صلی الله علیه وسلم دوزخ را بنید بآن صلابت می آید پیش دوزخ باز و خطاب حضرت
 عزت در رسد که ای دوزخ حبیب ما را مطیع و فرمان بردار باش چون سید عالم علیه السلام نزدیک دوزخ رسد بانگ بر دوزخ زند که
 ای دوزخ ساکن باش دوزخ ساکن شود و گوید یا رسول الله مرا با تو چکار است و حال آنکه حق تعالی حرام گردانیده بر من گوشت ترا
 در آن حال انبیاء معظم و رسولان مکرم همه نفسی نفسی گویند و خواجه علیه السلام امتی امتی گوید ای عاصی بیچاره وقتی که
 انبیاء با کمال نبوت حال ایشان چنین باشد هیچ دانی که حال ما عاصیان خراب روزگار چگونه خواهد بود

روز نیست روز فردا پردهم شود و غوغا	عاقل چرا پس از دوا امروز کار فردا	قاضی خدای باشد روح الامین بنیاد	لی ز شون تعصب لی نیل لی محابا
فردا که خلق عالم از خاک سر بر آرند	بینی همه بانه پادشاه و اورینا	خلقان چنان بگریزند نیست قیامت	از آب چشم ایشان گرد زمین چو دریا
از حسرت و دامت و طعنه ملامت	در عرصه قیامت حسرت گرفته بالا	مادر شده گریزان از پیش فرقه لعین	بهر راد آنجا از جان شده تیرا

قوله تعالى يوم يفر المرء من اخيه و امه و ابیه و صاحبته و بینه روز قیامت که مرد از برادر خود بگریزد و فرزند از
 مادر و پدر بگریزد و شوهر از زن بگریزد و پسر از پدر بگریزد ای برادر یا دکن از آن ساعت که ترا در موقف حساب بدارند و یک یک گناه ترا
 باروی تو آرند قوله تعالى يوم يقوم الناس لرب العالمین و اگر منکر شوی دست و پای تو بر تو گواهی دهند قوله تعالى اليوم نختم
 علی افواههم و تکلمنا ایدیم و تشهد ارجلهم بما كانوا یکسبون امروز کاری مکن که فردا دست و پای تو بر تو گواهی دهند
 فردا کاری مکن امروز که فردا قیامت دست و پا تو بر تو گواهی دهند بر تو گواهی دهند و راستی خواهد بود و او مظلومان از ظالمان
 بستانند تا گوشت شاخ آورده بر گوشت بی شاخ حیف کرده باشد از امکانات خواهد بود آنگاه سایر حیوانات که غیر زشتگان آدمیان
 و پریان و دیوان باشند و آنچه خداوند تعالی خواسته باشد که بماند فرمان شود که خاک شوید همه یکبار خاک شوند آدمی کافر چون آن
 حال مشاهده کند آرزو برد که خاک شود که از گناه پاک شود قوله تعالى و يقول الکافر یا لیتنی کنت توابا و تفسیر مدارک
 و غیر آن از تفسیر می آرد که این سخن در آن روز ابلیس گوید یعنی چون عرض جبرئیل آدم و آد میان در آن روز مشاهده کند گوید
 یا لیتنی کنت توابا ای کاشکی من نیز از خاک بودی و گفتی آنا خیر منه تا بودی که امروز این عز و کرامت یافستی

در بعضی از تفاسیری آمده که کافری بود نام او تزاب و عمر خود در کمتر از سه روز بود و آخر عمر ایمان یافت فردای قیامت که او را بهشت می برند کافران چون آنخل مشاهده کنند بحال وی آرزو بر بند و گویند یا لیتنی کنت تزابا و کافرا اینجا هم خبر ما و باشد در تفاسیری آمده که هرگز نامه بدست راست دهند حساب وی آسان باشد قوله تعالی فاما من اوتی کتابه یمینه فسوف یحاسب حسابا یسیرا لانه و حساب سیر را در مدارک عرض اعمال تقصیر کرده اند یعنی اعمال بنده را بروی عرض کنند اما با وی مناقشه نکنند قول دیگر آنست که حساب سیر آن باشد که بدیها را در گذرانند و نیکبها را قبول گردانند شیخ علاء الدین مروری رح در تفسیر خود می آورد که فردای قیامت نامه اعمال بنده را بدست وی دهند در همه نامه خود یک نیکی نه بیند گوید خداوند اگر این گناهان کرده ام اما بصفه ای جماعت نیز حاضر شده ام و نیکبها نیز کرده ام امروز همه بدی می بینم در نامه خود حکم چیست فرمان رسد که ای بنده این بدیهای تست که بر یک روی نامه نبشته اند نیکبهای تو را بر طرف دیگر نبشته اند تو بدیهای خود را بخوان تا بدانی که چپا کرده بنده آغاز کند و بلند بخواند فرمان رسد که ای بنده آهسته خوان تا همسایگان تو نشنوند و دیگران برگناه تو اطلاع نیابند بنده بچاره نامه خود را خواندن گیرد و هر گناه که رسد بپندارد که این ساعت از وی در وجود آمده چون تمام بر خواند سر خجالت و پریش افکند و سر خجالت در رویش از آن بود در پیش بکه گر گناه نبشته شمر ساری هست بنده ترسان گردد و دل بر عذاب بنهد فرمان رسد که بنده من قد عفرت لك یا مریم گناهان تو را هر چه کرده از تو عفو کردم ای بنده و نیکبهای خود را بخوان بنده آغاز کند و آهسته میخواند فرمان شود که ای بنده بلند بخوان تا همسایگان تو بشنوند که چه نیکبها از تو در وجود آمده بنده نامه حسنات خود بلند بخواند خطاب حضرت عزت در رسد که قد قبلت منك ای بنده من همه را از تو قبول کردم بفضل من بهشت روا ما کسیکه مناقشه کند با وی در حساب عذاب کرده شود چنانکه در صحیحین بروایت مادر مؤمنان عائشه صدیقه رضی الله عنها می آید از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود من نوقش الحساب عذب و در صحیح بخاری می آید نیز بروایت عائشه رضی الله عنها از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لیس احد یحاسب لاهلک یعنی نیست هیچکس که با وی حساب کنند الا آنکه هلاک کرده شود و در صحیح مسلم می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لیس احد یحاسب لاهلک یعنی نیست هیچکس که با وی حساب کنند الا آنکه هلاک کرده شود و در صحیح مسلم می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود یدخل الجنة من امنی سبعون الفا بغیر حساب یعنی از است من هفتاد هزار بهشت در آیند بحساب و در تفسیر حقایق می آید از ابو حفص حداد که گفت هر کس داند که وی مبعوث و محاسب خواهد بود و از معاصی باز نایستد بدستیکه او خبر داد از سر خود که ایمان ندارد و سبب حساب الهی حساب قیامت را بر ما آسان گردان

فصل پنجم در ایمان آوردن بتقدیر نیکی و بدی که از خداوند عز و جل

بدانکه معنی تقدیر آفریدن نیست یعنی گمروی و باورداری که نیک و بد همه آفریده خداوند است و هر چه آفرید بعد از حکمت آفرید از رنج و راحت و بیماری و تندرستی و توانگری و دوری و مجرم و جیل همه بعد از آفرید و ظلم خود از وی ممکن نیست که ظلم آن باشد که در ملک غیر تصرف کند و با وی مالک دیگر محال باشد و بنده گان و اعمال ایشان را خداوند آفرید قوله تعالی والله خلقکم وما تعملون جز او

آفریننده دیگر نیست و اگر همه آنکه باطل که همه خلایق جمع شوند و خواهند که یک گس سیاف بزنند هرگز نتوانند و اگر گیس چیزی را پیش
 بر باید نتوانند که آن چیز از وی بازستاند طالب و مطلوب هر دو ضعیف اند قوله تعالی ان الذین تدعون من دون الله
 لن یخلقوا ذبابا و لو اجتمعوا له و ان یسلهم الذباب لایستغنون منه ضعف الطالب و المطلوب
 جهل و عجز ایشان و آله باطل ایشان از دین است و انمو و تا عالمیان بدانند که قادر مطلق و آفریدگار بحق حضرت جلال خداوند
 در صحیح مسلم می آید بروایت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود و اعلموا فکل میسر لما خلق یعنی
 عمل کنید که هر کس را از برای هر چه آفریده اند آن کار بروی آسان کرده اند یعنی هر کرا نیکیست تقدیر کرده شده رفتن راه بهشت و کار اهل
 سعادت بروی آسان کرده شد و هر کرا بد بختی تقدیر کرده اند کار اهل دوزخ و رفتن راه دوزخ بروی آسان کرده اند پس هر کرا توفیق طاعت
 و خیرات و انداختن میل سعادت و نیست و هر کرا بد و باز گذاشتند تا از وی همه شر و فساد آمد آن دلیل شقاوت و نیست در صحیحین می آید
 بروایت ابی ایوب الانصاری عن ابی هریرة عن رسول الله صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ یک نیست از شما الا که تقدیر شده جائی باشد وی از دوزخ
 یا از بهشت یاران گفتند یا رسول الله اعتماد نکنیم بر آنچه تقدیر شده رسول علیه السلام فرمود عمل کنید که هر کس اهل سعادت است
 عمل اهل سعادت بروی آسان کرده اند و هر کس اهل شقاوت است عمل اهل شقاوت بروی آسان کرده اند رسول علیه السلام این آیت
 بخواند قوله تعالی فاما من اعطی و اتقى و صدق بالحسنى قوله للحسنى و تفسیر نوادر می آید این حدیث که رسول علیه السلام
 فرمود سوگند بدان خدای که جز او خدای دیگر نیست که کس باشد از شما که عمل میکند بعمل اهل بهشت تا مانند میان او و میان بهشت مگر
 یک ذراع تقدیر ازل بروی سبقت گیرد تا عمل کند که آن عمل اهل دوزخ باشد تا او را دید و دوزخ بشومی آن و سوگند بدان خدای که جز او
 خدای دیگر نیست کس باشد از شما که عمل میکند عمل اهل دوزخ تا مانند میان او و میان دوزخ الا یک ذراع پس تقدیر خدا بروی پیش
 گیرد پس عمل کند که آن عمل اهل بهشت باشد تا سبب آن بهشت در آید تا بدانی که کار ازل دارد و نه عمل کار خالق دارد و مخلوق
 پس ای برادر جای آن دارد که ما شب و روز اگر به داری نیا سائیم که نمیدانیم که عاقبت کار ما چه خواهد بود ازین جاست که هر سهرات
 خواجه عبدالله انصاری رح گفته است همه کس از روز آخری ترسند و من از روز اول می ترسم تا آن روز تقدیر چگونه رفته است شمع
 پیش از من تو برنج جانها کشیده اند و طغرای نیک بختی و نیل بد اختری بای بسازا بد نیکو کار که ختم عمر وی بر شقاوت خواهد بود و
 ای بسا فاسق خراب روزگار که عاقبت وی سعادت خواهد بود قطعاً این مشکوک مگر مردان مردان ادرنگلخ بادیه پیا بریده اند
 نویدیم هم مباحث که زندان باده نوش | ناگه یک خروش بمنزل رسیده اند | قال النبی علیه السلام انما الاعمال بالخواص یعنی بهشت
 و جز این نیست که کارها مستبر با خراب است ابو ذرعه رازی رح میگوید که آن روز که حق تعالی پیغمبری مصطفی صلی الله علیه و سلم را ظاهر
 گردانید و جبرئیل علیه السلام وحی بوی آورد در همه دنیا اهل ایمان بسی تن نمی رسیدند و آن روز که رسول علیه السلام از دنیا سفر کرد
 صد هزار و چهارده هزار عالم از وی مانده بودند که حدیث و علم روایت کردند تا بدانی که آخر کارها مستبر میباشد خطر در دران فاسق
 خراب روزگار کش که تو نمیدانی که آخر کار وی چه خواهد بود و با **ع**
 نارنده خواننده که میداند کیست | بر ظاهر حال هر کس حکم کن | در چشم تو این و آن ضعیف است و قویست
 در باطن او خداست میباید چپست | حکایت سفیان ثوری طیب الله روحه میگوید کس باشد که در بنده پیش بت روی بر زمین می نهد و در عاقبت او دوست

حق خواهد شد یعنی درازل چون حکم وی بسعادت رفته روزی بود که فضل ربانی و تائید آسمانی در رسد و پیش از مرگ اگر چه بیک ساعت باشد نسیم نفحات الطاف خود به شام جان او رسد تا از دل شکسته و جان خسته او این نفس بر آید

ریاضه

با آمدن بوی زلف جانان آورد | وین عشق کهن ناشده مانو کرد | ای باد تو بوی آشنائی داری | ازین بار بگرد هیچ بیگانه مگرد

چون شهسوار هدایت لشکر ضلالت از معرکه رسیدند او منبرم گرداند و سلطان ایمان و توحید در دارالملک دل بیادشاهی بنشیند که اولئک کتب فی قلوبهم الايمان آنها که اصحاب وصول وصالند و از باب فضل و نوالند اینجاد زریقہ غیرت متوارس و مسطوراند که اولیائی تحت قبائی لایعرفه غیری ایشان شوریده حائل و بشولیده مقالند بی سرو سامان و بی پروبالند در وقت بهار در باغها درمی آئی میوه های نارسیده را می بینی بعضی ترش و بعضی تلخ بعضی زرخشت و بعضی بی مزه چون روزی چسب بروی بگذشت بادی چند بهاری بروی وزیده آفتاب تابستانی بروی تافت ناگاه دیدی که آن ترشی و تلخی وی برفت زخمتی از وی زایل شده بی مزگی وی بجلالت و شیرینی بدل شده لذت و راحت در وی پدید آمده ترا از ستر کارا گاهی نیست چه دانی ناگاه بود که باو هدایت بران عاصی خراب روزگار و زو آفتاب عنایت بروی تابد آن تلخی فسق و معصیت وی بجلالت توبه و طاعت بدل شود سیات او را بحسنات بدل گرداند که اولئک سیات الله سیات تمام حسنات تا از هر ذره از ذرات وجود وی این آید که

شعر حال شیدا می من که می بینی | بعبادت نشست باروگر | وز دامت زبان توبه کشاد | در عصیان به بست باروگر

بدرستی که توبه چسبان | که نخواهد شکست باروگر | حکایت در کتابی میدیدم که شیخ ابوسعید قدس سره

معاصر بود با ابوعلی سینا وقت نماز در آمد شیخ فرمود که نماز بگذاریم ابوعلی در جواب شیخ گفت

ریاضه

ما یمیشق او تو لا کرده | و طاعت و معصیت تبراکره | آنجا که عنایت تو باشد باشد | تا کرده چو کرده کرده چون ناکرده

شیخ ابوسعید در جواب فرمود با علی | ای هیچ نکرده نیک و بد کرده | و آنکه بخلاص خود متنب کرده | بر عفو کن تکیه که هرگز بنود

ناکرده چو کرده کرده چون ناکرده | حکایت نقل است که بعد از وفات صدیق عمر رضی الله عنه مخلقه وی یعنی خاتون او را بقتل خود آورد بعد از آنکه او را بخانه خود آورد گفت ای فلانہ بدان و آگاه باش که ترا از برای هوای نفس بنکاح خود درینا آورده ام بلکه مقصود آنست که ما زندگانی روز صدیق را میدیدیم اما از زندگانی شب وی خبر نداریم ما را آگاه کن که زندگانی وی شب چگونه بود تا اقتدا بوی کنیم گفت من صفت آن تمام نتوانم گفت اما از آن جمله بگویم بدانکه صدیق اکبر رضی الله عنه چون ناخفتن در مسجد بگذاردی و بخانه آمدی در گوشه خانه بنشستی و سر سجده تفکر و بر دی هم بران حال می بودی تا سحرگاه چون سحرگاه شدی سر بر آوردی و آه ای بکردی بوی جگر سوخته محراب بگرفت چنانکه هر کس بدر خانه ما بگذشتی پیداشتی که در خانه ما جگر بر آتش نهاده اند ای درویش صدیق اکبر که خیر است بود زندگانی وی چنین بوده و از خوف حق و بی نیازی خداوند جگر وی کباب بوده من توبه با این نوع معامله بگریه و زاری سزاوارتریم در غم چه خورم و چه پوشم عمر پایان رسید حرص مرده ریگ بیابان نرسد فردا و حسرتا که پایان رسید عمر به وین حرص مرده ریگ بیابان نرسد به چون میدانی که نترکگاه تو گورست چرا چشم دلت از دیدن خطر کار آخرت کوز است ای بیچاره سرگردان روی بطاعت کن و بهادری حق قناعت کن تا کی در طلب پیش و بی از کار سازی مرگ غافل و بیخبر

قناعت کن بقرص جو تبرک نان گندم کن | ریاضت کش درین عالم دران عالم ستم کن | چو پیلوی بنی بر خاک می پوشی کفن بروی

بر و خواجه تبرک از جامه سحاب قائم کن نقلست که شیخ جنید بغدادی رحمه الله وقتی که از دنیا سفر میکرد اضطراب بسیار می نمود
 کار بجائی رسید که مریدان تبریدند گفتند ای شیخ ما را امید خلاص سیرکت شفاعت تو بود این چندین اضطراب از حصیت دلهای ما را شکستی
 شیخ چشم بکشد و گفت ای یاران من بمقاد سال طاعت و شغی خود را برین درگاه بمونی او بخت می نمیم و تند باد بی نیازی وزان گشته
 و آنرا در اهتزاز آورده اند اندام باور دوست یا با قبول لحظه برآمد شیخ گفت الله و جان بحق تسلیم کرد غسال در وقت غسل سر خند تکلف کرد
 که آب بچشم شیخ رساند عاجز آمد و نتوانست با لقی آواز داد که ای غسال رحمت خود بده که چشم جنید بیا در حق پیش شده جز بیدار حق کشاده
 نشود و در وقت صبح قیامت که سر ز خاک برآرم بگفتگوی تو خیزم استجوی تو باشم حکایت سری سقطی رح میگوید که معروف کرخ را بعد از
 وفات دی بخواب دیدم که در زیر عرش خدای بود فرمان حق رسید که ای ملائکه بیدار کنید که این کیست گفتند خداوند او را تا تری نداده که
 این معروف کرخ است که از شراب محبت ماست گشته بهوش نیامده مگر بیدار ما خوشا وقت دوستان حق قطع

فی بهشت تو ششم ز دست ساقی و خون | مریدان چه حاجت به سوت بوی تو باشم | حدیث و منه لگویم گل نبشته نویم | جمال جوهر بخیم دوان بسوی تو باشم

و این معنی جز بعنایت ازلی و لطف حضرت لم یزلی دست ندید ذلك فضل الله يؤتیة من یشاء والله ذو الفضل العظیم و تفسیر
 سوره بادی می آرد که دعوت را عام کرد تا همه نخل نبود اما هدایت را خاص گردانید تا گمان سفر نبود که هر گمراهی را بپیرایه شایسته بهشت
 و دیدار وی نیست و نیست این جمله مگر تقدیری ذلک تقدیرا لعزیز العظیم و صحیح مسلم می آید روایت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما
 از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود کتب الله مقادیر الخلاق قبل ان یخلق السموات و الارض خمسین الف سنة
 قال و عرشه علی الماء یعنی تقدیر کرد و حکم کرد و قضا کرد خداوند جل جلاله و قلم را فرمان داد تا بنوشت در لوح محفوظ تقدیرها
 خلایق را پیش از آفریدن آسمانها و زمین به پنجاه هزار سال و گفت رسول علیه السلام که بود عرش خداوند بر آب در شرح لمعات می آرد
 از ابن عباس رضی الله عنهما که فرمود آن هنگام که حق تعالی خواست که بیافریند آب را یا قوت سبزیها و دریاها را و نور پس نظر کرد بهیبت بآن یا قوت
 آن یا قوت از بهیبت نظر حق آب گشت پس با دریا فرید و آب را بر روی باد داشت پس عرش را بیافرید و بر روی آب بداشت این است آنچه
 رسول علیه السلام فرمود و کان عرشه علی الماء و نیز در شرح لمعات که متن و شرح هر دو از مولفات استاد این فقیر است می آرد که اهل تحقیق
 گفته اند مراد از آب درین حدیث علم است و الله اعلم بمراد رسول الله صلی الله علیه و سلم آلفی ختم عمر را بر ایمن گردان و از خون خاست در وقت
 رفتن ما را ایمن گردان و بشارت لا تخافوا ولا تحزنوا و ابوا سطره ملائکه بگویند جان بپایان آمین رب العالمین

باب سیم در بیان ایمان و دین بای و فصل است

فصل اول در شرایط ایمان و شرایط ایمان

در کتب عقاید و اصول کلام می آرد که ایمان را پنج شرط است شرط وجود ایمان و آن اخبار متواتره ثابت است از رسول علیه السلام
 و شرط وجوب ایمان و آن عقل و بلوغ است بقول جمهور و شرط صحت ایمان و آن تقفل و ادراک است و شرط قبول ایمان و آن قبل
 الیاس است و شرط بقای ایمان و آن خلوصان و جنان و ارکان است از منافی ایمان و عبارت دیگر آمده است که ایمان در بهشت

شرط است اول بلیغ و دوم عقل سیم ایمان بعیب چهارم غیب از خدای تعالی دانستن پنجم حلالها را حلال دانستن ششم حرامها را
حرام دانستن هفتم از عذاب ترسیدن هشتم بر حمت امیدوار بودن اما بنیاد ایمان در رساله مقدمه آورده است که بنیاد ایمان علم
یقین است یعنی مؤمن بهای چنان یقین کند که به تشکیک هیچ مشکک در شک نشود و آن مؤمن بهای در حدیث ان تؤمن بالله عیان
ست و ایمان باوردن مؤمن بهاست در سنوری آرد که ایمان اقرار بر بالست و تصدیق بدل بوجدانیت خداوند تعالی و بصفا
ثانیه که قدرت و بقا و حیوة و علم و سمع و بصر و ارادت و کلام است و بلا لکوی که ایشان اجسامند و واجبه و عمل کننده اند با مروی و
بکبت وی که قدیم است و تقدیم و تاخیر نیست در کلمات و حروف وی و به پیغامبران وی و بجمع آنچه از خداوند آورده اند و باین که محمد
افضل ایشانست و خاتم انبیاست و بر وز قیامت که ابتدای و فتنه اول صور خواهد بود و انتهای وی استقرار اهل بهشت در بهشت و
در آمدن اهل دوزخ در دوزخ و مقدار آن روز پنجاه هزار سال خواهد بود از ایام دنیا قوله تعالی یوم کان مقداره خمسین الف
سنة الایه و مر آن روز را نامهاست مناسب احوال که در وی خواهد بود و یوم القیمة از برای قیام قیامت که برادر وی یوم الدین از
برای جزا و روی و یوم الفصل از برای جدا کردن میان مطیع و عاصی در وی و یوم الجمع از برای اجتماع اولین و آخرین در وی
و یوم المحسرة از برای نیکوکاران که چنانکی زیادت نکرده و حسرت بدانکه چرا بدی کردیم و امام علی علیه روح میگوید ایمان پر روز آخر آنست که
اقرار کنی و اعتراف آودی که آن روز انتهای دنیا خواهد بود و ابتدای آخرت و باین اقرار لازم آید اقرار بحدوث عالم پس کسی که گوید دنیا
قدیم است کافر گردد پس این شش چیز که مؤمن بهاست ارکان ایمان آمد و مرایان را شعب بسیارست که بآن کمال ایمان است و
عد و در حدیث افضلها قول لا اله الا الله و ادنیها ما طاعة الاذی عن الطریق دلالت بر کثرت میکند بر هر کس
اقرار کند بزبان با وجود امرکان مؤمن نباشد از برای آنکه ترک بیان از غیر غدر دلالت بر فوات تقدیر میکند انتهی کلام المنور امام جلیل
ابوالمعین نسفی روح در تمهید خود و امام نورالدین بخاری در کفایه خود و مولانا حسام الدین سغانی در اصول خود میگوید ایمان تصدیق محمد
رسول الله است در آنچه از خداوند تعالی آورده است و همین قول در کتاب عالم و مستعلم از امام اعظم روح مروست از امام علم الهدی
ابو منصور ماتریدی روح نیز مروست و اختیار شیخ ابوالحسن و محققان از متکلمان و اشاعره و شافعیه همینست و مولانا سعد الدین
تقازانی علیه الرحمة و الرضوان در شرح مقاصد میگوید لا شک ان المقصود من التصدیق والتسليم واحد حاصل سخن
آنست که ایمان تصدیق بدل است و تصدیق بدل تسلیم است و تسلیم قبول حقیقت است یعنی قبول مؤمن بهای در صحایف میگوید ایمان
باوردن رسول است در آنچه از خداوند بوی آمده است و در اصول الا ماشی میگوید ایمان عبارت از تصدیق است در لغت و
و مفهوم عند الاطلاق تصدیق محمد رسول الله است بدانچه آورده از خداوند تعالی و نیز در اصول الا ماشی میگوید عامه اهل سنت
و جماعت بر آنند که ایمان اقرار بزبان و تصدیق بدل است و تصدیق بدل آنست که باوردن دل وی زبان ویرا و چاره نیست از اقرار
تا اجرای احکام ایمان کنند بروی در کشف الاسرار میگوید ایمان را دو رکن است اقرار بزبان و تصدیق بدل آنچه محمد صلی الله علیه و سلم
آورده است از خداوند عز و علا و تمهید امام ابوالمعین نسفی روح می آرد که هر کس از لفظ اقرار و تصدیق عدول کند تکذیب بین آسمان
و زمین کرده باشد امام اعظم ابوحنیفه کوفی روح میگوید ایمان تصدیق بدل است و غیر ازین نیست و اقرار بزبان دلیل است بروی و رکن نیست
و این قول ابوالحسن اشعری و ابوالحسن فضل بلخی و جماعت از متکلمان است و قول امام ابو منصور ماتریدی روح همینست و حجت

حجت ایشان آنست که محل چیزی محل ضد و نیست و ضد ایمان کفر است و رکن کفر بدل پس رکن ایمان تبدیل باشد و تحریر الفرائض
میگوید از تصدیق بدل تصدیق لغوی مراد است و نه تصدیق منطقی خواه موافق باشد خواه نباشد زیرا که قرآن بدین مطلق است و قرائت
عامه قرآن عریض است نه قرآن منطقی و عقیده بنجاح آورده است که یکی از شرایط ایمان باور داشتن است مراد خداوند را و حلالها را
خداوند را بجلال اعتقاد کردن و حرامهای خداوند را بحرام اعتقاد کردن و تفسیر حقایق می آرد از امام سفیان ثوری طیب الله روحه
که ایمان اقرار و تصدیق و عمل و اتباع سنت است تمام نشود ایمان مگر با اینها و فرایض الاسلام می آرد که ایمان گفتن لا اله الا الله
محمد رسول الله است و باور داشتن معنی وی و معنی این کلمه آنست که خداوند یکی است و محمد رسول و لیست در احصار المبانی
و تحریر الفرائض میگوید که ایمان قبول حقیقتهاست در تحقیق الایمان پس تسلیم میگوید ایمان تسلیم است مر آنرا که بنده دانست و محرم و مسلم
ایمان نیست و بر علم تسلیم میباید تا ایمان باشد پس رزاهد علیه الرحمه میگوید ایمان قبول حقیقتها و انکار باطلهاست اما قول جمهور آنست
که انکار باطلها از برای توضیح و روشنی توان گفت نه از برای وجوب زیرا که انکار باطل در قبول حق داخل است و لازم نیست
مثلاً شخصی میگوید در وقت نماز روی بقبله کردن و پشت بمشرق کردن شرط است معلوم میشود که از برای توضیح و روشنی میگوید
نه بر سبیل وجوب زیرا که هر گاه که روی بقبله آورد پشت بمشرق خواهد شد و این معنی لازم نیست و در رساله مقدمه می آرد که ایمان
اقرار بنده است بزبان بحقیقت مؤمن بپا و بدل مرن جمله را بحقیقت تصدیق کردن است یعنی راست گوئی داشتن است یعنی
باور داشتن و گرویدن است یعنی اعتراف آوردن و قبول کردن است یعنی حق داشتن مؤمن بپا را چنانچه حق دانسته است یعنی بحقیقت
مؤمن بپا فرو آمدن و دل بران نهادن است چنان فرود آمدنی که از دل و زبان و سایر اعضا هیچ وجه از وجه هیچ عناد و استکبار
و گردن کشی نیاید و این که در معنی ایمان از کتب سلف و خلف درین کتاب آورده شده است حاصل معنی همه یک اصل باز میگردد
و آن آنست که ایمان قبول حقیقتهاست و معنی همه همین است و پس اختلاف در الفاظ و عبارات نیست الا در معنی همه موافق اند و اختلاف نیست
قطعه همان یارست اگر صد کسوه پوشد همان نورست اگر صد لعله افروزد همان بحیرت اگر صد نام دارد مسمی کی شود از اسم معبود و
حکایت در روضه الخلد می آرد که عربی و عجمی و ترکی و هندی و بایکدیگر همراه شدند چون گرسنه شدند نقدی در میان آوردند عرب
گفت خبز میباید تا آشپک گفت نان میباید ترک گفت آتش میباید بپزند و گفت روتی میباید خلاف ظاهر شد شخصی که زبان به
مهدانست درم برد و نان آورد خلاف از میان برخاست و همه گفتند مقصود ما این بود ضعیف درین معنی گوید شعری

خبر زنان و آتش روتی یکی است	ما و آب سو و پانی میسریم	زین همه مقصود شکی واحد است	از عرب گوشتنوی یا از جسم
از خلاف لفظ سرگردان مشو	زانکه در معنی نباشد بیش و کم	اما اسلام و آن ایمان است تفرقه نیست میان ایمان و	

اسلام یعنی ایمان و اسلام شرعی یکی است و متغایران نیستند سوال چون ایمان و اسلام شرعی یک چیز است پس حدیث
ان تو من بالله چراجبرئیل اسلام را جدا سوال کرد و گفت اخبرنی عن الاسلام و رسول علیه السلام در جواب فرمود که
ان تشهدان لا اله الا الله و ان محمداً رسول الله الی آخره و بعد از آن سوال کرد که اخبرنی عن الایمان و رسول
علیه السلام در جواب فرمود ان تو من بالله الی آخره جواب میگویم آنجا که جبرئیل علیه السلام سوال کرد که اخبرنی عن
الاسلام اعمال مضمرة یعنی عن اعمال الاسلام لا جرم رسول علیه السلام فرمود که گواهی داد نیست یگانگی خداوند و برسان

کردند از رسول و رسول ۴ ایشان را این جواب فرمود و الله اعلم الهی بهمه اتوفیق ایان دانستن ایان دانستن و ایمان باین کرامت فرما

فصل دهم در بیان آنکه کفر و ایمان با یکدیگر جمع نمی شود

بدانکه باتفاق ائمه کلام و علمای اهل اسلام و فقهای احکام کفر و ایمان با یکدیگر جمع نمی شوند زیرا که محال است که بنده در یک حال هم
مؤمن باشد و هم کافر و ایمان ضدان لا یجتمعا ندانیم اگر کسی را اقرار زبان باشد ولیکن تصدیق دل نبود منافق بود یعنی کافر باشد
نزدیک خداوند و مؤمن نیز در یک خلق چون احوال دل وی ندانند و اگر تصدیق دل باشد و اقرار زبان فی مؤمن بود عند الله و این
نزدیک متکلمان است اما نزدیک فقهای اقرار عند الله مؤمن نبود و کافر بود نزدیک خلق چون معلوم نبود تصدیق و اگر اقرار و تصدیق
هر دو باشد دل پُر ایمان و مملو گشته اما از دل یا از زبان یا از تن یا از چشم یا از ابرو یا از روی یا از بازو یا از باقی تن غریبتی یا دوستی
یا فوئی یا فعلی یا حرکتی یا اشارتی یا مشابیهی آید باختیار که آن کفر بود باتفاق یا خوار داشت یا کم داشت یا استهزا یا استحقاق
یکی از مؤمن بهها اجمالاً یا تفصیلاً کافر شود و مرور فایده من کفر بلسانه طایعاً و قلبه مطمئن بالایمان فهو کافر
ولا ینفعه صافی قلبه از برای آنکه ایمان تصدیق بنده است بدل نه تصدیق دل که اگر ایمان تصدیق دل بودی کفر با ایمان
جمع شدی و کفر با ایمان جمع نمی شود و اگر ایمان تصدیق دل بودی منافق آن کفر است از روی نیامدی چو یادم معلوم شد که تصدیق
بنده بدل نبوده و اگر بوده تصدیق بدل شده و یا خود هیچ نمانده و یا بجای که ایمان می باید آورد نمانده تا این از وی آمده که منافق ایمان
با تصدیق بنده بدل جمع نشود و با تصدیق دل جمع شود از برای نیست که سلف رضوان الله علیهم اجمعین گفته اند ایمان تصدیق
بنده است بدل نه تصدیق دل که اگر ایمان تصدیق بودی کفر با ایمان جمع شدی و کفر با ایمان جمع نمی شود که ذره از ایمان عالمی از
کفر و معاصی را محو گرداند و ذره از کفر جهانی از ایمان و عمل صالح را حبط گرداند تا اگر بنده را اقرار و تصدیق بوده باشد و او بر موجب
آن هفتاد سال نماز کرده بود و روزه ماه رمضان داشته باشد و زکوة و عشر و صدقه داده باشد و حج کرده و زیارت مدینه و بیت المقدس
کرده و سالها مجاور کعبه بوده و غزو و جهاد کرده و قرآن و تورات و انجیل و زبور خوانده و یاد گرفته و تفسیر اینها دانسته و علم و حدیث
و اصول فقه و کلام معلوم کرده و مذکور و اعطای بوده و درس و سبق گفته و بین ایمان و تسلیم بوده و فتوی جواب کرده و محدث
و مسلم و شیخ الاسلام بوده و محتسب و آمر معروف و ناهی منکر بوده و بزرگ امام و صوفی و پیشوا بوده و خطیب و قاضی بوده و در
اصول و فروع دین تصنیفات کرده و صایم الدهر و قایم اللیل بوده و از نعمات و مباحات دنیوی محبت بوده و بقدر کفاف
ادنی از جامه و قوت قناعت کرده و صاحب چله و ریاضت بوده و از ارباب نیاملوک سلاطین را نزد خود نگذاشته و خود بنزد
ایشان نرفته و از ایشان چیزی نسته در فی الجمله هیچ یک از معاصی و منہیات شرعی نکرده و هیچ یک از طاعات و محبوبات
شرعی نمانده تا نکرده اما در همه عمر یکبار حق متفق علیه را انکار کرده بزبان یا بعضی از اعضا یا تصدیق نکرده بل و یا دل را از تصدیق
کردن خالی داشته و یا یکبار یکبار طاعن متفق علیه را تسلیم کرده و یا باقی اعضا انکار و رد آن نکرده بدل و یا دل را از انکار و رد
آن خالی داشته و یک بار یک دشنام و قذف و غیبت مرکب غلام محسن را یا مرکب محسن را گفتن روا داشته اگر چه خود هرگز
نگفته و یا گفته و آنرا بنده داشته و یا دل از بد داشت آن خالی داشته یا یکبار یک دروغ یا یک غیبت بی اجازت شرع گفته و یا شنیده

و اگر از بند داشته و یا دل از بند داشت آن خالی داشته و یا گفتن آن رواداشته اگر چه خود هرگز نکرده و نگفته و یا یکبار یک رکعت نماز فرض نما کردن رواداشته یا بند داشته یا یک بار مر یک غلام مکلف یا یک کنیز مکلفه را بی عذری نماز ناکردن رواداشته اگر چه خود هرگز یک رکعت نماز نافله فوت نکرده یا یکبار یک طبا پنجه بر سلمانی یا بر غلامی یا بر کنیزی بی اجازت شرع زد و رواداشته اگر چه خود هرگز نکرده و نزوده و یا یکبار یک حبسه یا نیم لقمه از اموال مسلمانان بی اجازت شرع متصرف شدن رواداشته یا اگر از بند نداشته یا دل از بند داشت آن خالی داشته اگر چه خود هرگز متصرف نشده و یا یکبار یک نظر شبهوت بی اجازت شرع در روی عورت بیگانه و یا صبی کردن رواداشته یا دل از بند داشت آن خالی داشته اگر چه خود هرگز نکرده و شکر بسته و هم برین جمله از دنیا رفته شرعا کافر رفته و هر که در شرع کافرست عند الله مؤمن نیست این روایت در قاضی خا نست و بر و باشد نعمت خدای تعالی و فرشتگان و همه آدمیان که خداوند تعالی فرموده در قرآن ان الذین

كفروا وما تواواهم كفار اولئك عليهم لعنة الله والملائكة والناس اجمعين و او جاوید در دوزخ باشد که خالد بن نفیها و آن همه اعمال وی ضبط گردد و که و من یک کفر یا ایمان فقد حبط عمله و او در آخرت از جمله خاسران و زیانکاران باشد که و هو فی الآخرة من الخاسرین چون او کافر شد و ظلم کرد که بران اصرار نموده نباشد خداوند تعالی آمرزنده او و نه نیز راه ناپیدا و راه راستی الایه و دوزخ قوله تعالی ان الذین کفروا و ظلموا العرکین الله لیغفر لهم ولا یمسهم طریق جهنم خالدا فیها ابدا و هستاین عذاب کردن بر خداوند تعالی آسان که و کان ذالک علی الله یسیرا و اگر باشد او را آنچه در زمین است و مانند آن یا آن و او خواهد که همه ابدل و فدی و دینا خوشترین را بآن باز خرد از عذاب روز قیامت نه پذیرد از او و مر او را بود عذاب روز ناک قوله تعالی ان الذین کفروا و اهلوان لهم ما فی الارض جمیعا و مثل معه لیفتند و ابه من عذاب یوم القیمة ما تقبل منهم و لاهم عذاب الیم و او باشد بدتر خوار تر از همه جنبدگان نزدیک خداوند تعالی قوله تعالی ان شر الدواب عند الله الذین کفروا و فهم لا یؤمنون و اگر با قرار و تصدیق بوده باشد و مدت هفتاد سال نماز نکرده و روزه نداشته و حج و جهاد نکرده و زکوٰۃ و صدقه نداده و قرآن نخوانده و زنا و لواط و دزدی کرده و خمر خورده و مال ربوا و طعام حرام خورده و جنگ و رباب و دف و طنبور و بر لب زده و آواز آنها شنوده و غنا و سرود گفته و رقص و بازی کرده و مسجد و مدرسه خائفاه خراب کرده و خوابا ساخته و بخانه عمار کرده و ظلم و تعدی کرده و اموال مسلمانان بناحق گرفته و خانه های ایشان غارت کرده و خونهای ایشان ریخته بناحق وزن فرزند ایشان با سیری برده و کار و خدمت فرموده فی الجمله هیچ یک از طاعات و محبوبات شرعی نکرده و هیچ یک از منہیات و معاصی از صغایر و کبایر نمائده تا نکرده اما از کفر و شرک و کفر و نفاق تمام و کمال مبتلا بوده چنانکه ذره از اینها از وی در وجود نیامده و هیچ نوعی از انواع هیچ یک از اعمال اسلام بر وجه استکبار و استخفاف ترک نکرده و هیچ یک از معاصی بر وجه عناد و ستیزه و سبک داشت و کم داشت نکرده و هم برین جمله از دنیا رفته شرعا وی مؤمن رفته خداوند آمرزنده آن جمله گناهان اوست و مر و را جای نومیدی نیست زیرا که وعده خداوند تعالی حق است قوله تعالی قل یا عباد الله الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا و باشد که سیئات و راجسات بدل گردانند فاولئک یمیدل الله سیئاتهم حسنات و او را در آرند در بهشت و حقان او مر او را باشد که الذین امنوا باینتا و کانوا مسلمین ادخلوا الجنة انتم و ازواجکم متخبرون و چون اقرار و تصدیق بکمال حاصل شود نباید که بنده ازین سخنها دلیر شود و نافرمانی کند و دست از اعمال

صالح بازدار و بمعاصل مشغول شود که در کردن هر معصیت و در ناکردن هر طاعت مخالفتیست با خداوند تعالی و با جماعت
انبیا و فرشتگان و با همه عالمان و عابدان و با جمیع زاهدان و صالحان و موافقتیست روشن با ابلیس و دیوان و جمیع کافران
و ظالمان و با همه فاسقان و عاصیان و نیز بسبب هر ناکردن یا موریه کردن هر منهی عنه مصطفی را صلی الله علیه و سلم المی و
نجاتی خواهد بود که از برای آن عذری باید خواست و ابلیس را با شیاطین که دشمنی او با بنی آدم ظاهر است که آنه لکمر عدد و
مبین شادی و معاشرت خواهد بود پس نسر از مومنان که مخالفت کنند خدا را بارسلان و موافقت کنند ابلیس را با دیوان و گوشه
کنند در خجالت سپرد سلان و شادی بدترین دشمنان و نیز همانا از برای اینست که بسبب هر نافرمانی نقطه سیاه بر دل می نشیند
که جز توبه و ترک زول زدوده نشود که رسول علیه السلام فرمود ان العبد اذا ذنب كانت نقطة سوداء في قلبه فان تاب
صقل قلبه فان زاد نرادت حتى تسود قلبه یعنی بد رستیکه بنده چون گناهی کند نقطه سیاه بر دل وی افتد اگر بعد از آن
گناه توبه کند آن نقطه زدوده شود و دل وی روشن گردد و اگر گناه زیادت میکند و اصرار می نماید بر گناه سیاهی دل وی زیادت
می شود تا تمام دل وی سیاه شود نفوذ باشد و علامت سیاهی دل آن بود که از گناه کوفته نشود و نیز طاعت اندن قدری نبود و
نصیحت مرا و را سود ندارد و این معنی او را بکافری کشد چنانکه ویرا خبر نبود پس بنده مومن باید که از گناه پر خدر باشد و از دوستی
و نیا که سر همه خطاهاست که حب الدنیا داس کل خطیئة اجتناب نماید و بتعمات دنیوی مشغول گردد و پوسته پاسبانی
دین و ایام مشغول می باشد که دوستی و نیا و مال و جاه خراب کننده و خورنده ایمان و دین است چنانکه رسول علیه السلام فرمود
لیا یلتکم بعدی دنیا تا کل ایمانکم کاتاکل الناد الحطب یعنی سیاه بشما بعد از من دنیائی که بخورد ایمان شما را چنانکه
میخورد آتش بنیرم را و نیز باید که فرمان برداری نفس خود هم نکند و از عداوة اعداء عد و ک نفسک التي بین جبلیک با خبر
باشد و آیت ان النفس الامارة بالسوء را فراموش نکند و بسبب و با خداوند تعالی مخالفت نکند و نیز باید که از متابعت
و فرمانبرداری بیشتری از خلائق اجتناب نماید تا بضلالت و گمراهی و کافری گرفتار نگردد و قوله تعالی وان تطلع اکثر من فی
الارض یضلوك عن سبیل الله و نیز باید که ادب نگاه دارد و دلیری ننماید که بی نیاز نیست جگرهای صدیقان از سبب
خون گشته حکایت در تذکرة الاولیای می آرد که امام سفیان ثوری طیب الشریحه بیمار شد بیماری آخر خلیفه روزگار طیب نصرانی
پیش وی فرستاد تا علاج وی کند اصحاب گفتند یا امام مسلمانان قاروره تو بر طیب عرض کنیم سفیان گفت از دوست بدشمن گله
کردن شرط بندی نباشد پنهان از وی قاروره او بر طیب عرض کردند طیب را بخاطر کرد گفت این قاروره هر دویست که از خوف
حق جگر وی خون گشته و از مثانه وی بیرون می آید این می تواند بود و دیگر از سفیان ثوری با ثابت بنانی و دینی که در وی چنین مردان
باشند آن دین جز حق نباشد در حال کلام شهادت بگفت و مسلمانان شد خبر خلیفه رسید بگریست گفت من پنداشتم که طیب
تو بیمار فرستادم ندانستم که بیمار نزد طیب فرستادم حکایت در بحر الفوائد می آرد که سفیان ثوری طیب الشریحه بیمار شد هنوز جوان بود
که پشت وی کور شده بود از وی سوال کردند از انحال گفت سه استاد را شاگردی کردم در علم هر یک علامه روزگار خود بودند و
در وقت مردن هر سه استاد بی ایمان از دنیا بیرون رفتند من آنحال مشاهده کردم از هیبت هیبت من بازگشت اما در لقا القوی
می آرد که سفیان گفت مدت پنجاه و پنج سال استادی را شاگردی کردم که هرگز از وی ترک دلی ندیدم در اسلام وقتی که از دنیا سفر

میگردد بر سر بالین وی بودم چشم بکشد و گفت ای سفیان می بینی که با ما چه میرو و گفتم ای استاد بزرگوار کیف تجدی الامر حال خود
 چگونه می بینی گفت ما را میرانند از درگاه و نمی پذیرند که رو که ما را نمی شناسی بعد از آن مصحفی طلب کرد و دست بر مصحف نهاد و گفت
 شما گواه باشید که او ازین مصحف و از آنچه درین مصحف است نیز ارشاد و دین جهودی اختیار کرد این گفت و جان بداد یفعل الله
 ما یشاء و یحکم ما یرید طایفه بندگی چنان کنند که او پسندد و ندانم تا با این زندگانی عاقبت چه خواهد بود حکایت مالک بنابر
 گفت پیش ازین روزگاری برگناهان خود میگریستم اکنون که گناه و معصیت حسرت باشد این گریستن و زاری کردن بر بقای
 اسلام است که باین زیست اسلام باقی ماند یانی مگر بفضل حق ما خاکیان بچاره را دستگیری کند **ربا ع**

ای وصف تو بسته حد گویانی ما | حیران شده در صنع تو بنیالی ما | خاکیم ز بیم نشست آب شدیم | یارب منکر با و پیمانی ما
 چون گناه رفت دم ندیم برآر و حلقه بر آستان محبت زن بغزش که این بندگان عظیم امید واریست آخر هنوز از کتم عدم بصرای
 وجود نیامده بودی که ما رقم تایی بر تو کشیده بودیم که التایبون العابدون کار از عطا و قبول کشاید خاطر خوش دار که قبول کنند
 است تایی را که قدم بر بساط توبه نهاده است و قولوا لی الله جمیعاً ایها المؤمنون لعلکم تفلحون عزیز من حق تعالی ناله و
 زاری گناهکاران را دوست میدارد که مگر هم بشکستگ و تضرع کاری برآید که حضرت او ناله گناهکاران را از تسبیح فرشتگان دوست تر
 میدارد که ان المذنبین احب الی الله من لتبیه المقربین ابلیس بطاعت خود معجب شد و گفت من طاعت کردم
 ندانید که من معنت کردم آدم گفت زلت کردم خطاب بد که من در گذاشتم بجهانیان نمود که معصیت با غدر بهتر از طاعت با عجب
 ای بنده مؤمن چندین سال دم محبت مازدی و جوانی در عبودیت ما بسر بردی چه گمان می بری که رنج ترا ضایع گردانیم و جزائی
 نیکبائی تو تو زسانیم فی لی مکافات شما که ما نه کنیم سگ پس روی و متابعت دوستان ما کرد ذکر او را در عقب اولیای خود فرمودیم
 قوله تعالی سیقولون ثلثة مراتبهم کلهم الی قوله و ثامنهم کلهم مؤمن که سر بر آستان ما نهاد او را ضایع کی گذارم
 فر و بر آستان عبادت که سر نهادی به که لطف دوست برویش برآرد و رنگش و در بعضی تفاسیری آرد که چون اصحاب کعبه بگریختند
 و بطالب حق بیرون رفتند و آن شبان نیز با ایشان موافقت کرد سگ شبان نیز از پس ایشان میرفت ایشان شبان را گفتند
 این سگ را سگ بر سر زن تابا زد و در جواب ایشان گفت این سگ مدتی ملازم در من بوده و سر بر آستانه من نهاده من شرم
 میدارم که سگ بر سر وی زخم و او را باز گردانم شما او را بزنید و باز گردانید آبی در پیش خوش باش که ازین سخن بوی امید و آرمی پدید می
 که مخلوقی شرم میدارد که سگی را که چند روزی سر بر آستانه وی نهاده از پیش خود براند آو که اکرم الاکرمین و ارحم الراحمین است از کرم وی
 نرسد که بنده را که مدتی عمر خود در بندگی او گذرانیده و سر ارادت بر آستانه عبادت نهاده و او را پاکی یاد کرده از درگاه خود براند و از رحمت
 خود محروم گرداند تضرع و زاری هم بدرگاه او باید بود

سیراف ازیم اگر بر بنده بخشی و گرنه از گنه سر بر نیایم ای برادر اگر صدیقی نه باری متابعت صدیقی کن حکایت منظمه او تنادی نیمه را کرد همچون آینه ای برادر خوشترین با صفت و ان همچنان هم بسقف نیک عالم هم پیا دقوی	که بکشاید دری کایزد به بندد خدایا گر بخوانی و بر برانی صفرا نقش میگرد ستادان چیز تا هر نقشی که حاصل باشد از رویه باری از آن نیمه نقش توانی شدن	بیاتاهم برین در که بزاریم بجز فضلت در دیگر نداریم بشنوا این معنی کزین بهتر حدیثی نشنوی یعنی اندر نیمه دیگر چنان روی روی چه دآن کن تا مگر آن نیمه دیگر نشوی
---	--	--

باب چهارم در مذہب سنت و جماعت و دین باب فضیلت

فصل اول در اجزائی که در مذہب سنت و جماعت باشند و تعریف مذہب سنت و جماعت و بیان عقاید صحیح اهل حق

بدانکه بر مذہب سنت و جماعت بودن را مزد و ثواب بسیارست چنانکه رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود که من تمسک بسنتی عند فساد امتی فله اجر صاته شهید یعنی در وقتی که فساد در میان خلق ظاهر شود و مبتدعان و گمراهان بسیار شوند هر کس چنگ در سنت من زند و بر مذہب سنت و جماعت باشد مزد و ثواب صد شهید در دیوان عمل او نویسند و بروایت دیگر آمده است که او را مزد هزار شهید بود و ترجمه عقاید امام ناصر الدین ابوالقاسم سمرقندی رح می آرد که هر کس اجماع امت را خلاف نکند و نگاہداشت ناپسند جماعت را نگاہدارد و هر جا که باشد بگذرد از صراط چون برق چبند و در زیارت روی وی چون ماه شب چارده تا بد پس ای برادر بر تو باد که درین تاریکی آخر الزمان دین خود را از هوا و بدعت نگاہداری که مبتدعان و گمراهان بسیار شده اند و بدعتی آشکارا شده و ناز پروردگار و هوا پرستان با سنیان و پاک مذہبان بر آمیخته اند از صحبت ایشان پر حذر باش تا ترا نیز گمراه و بیراه نساوند و مشکوٰۃ مصباح می آید این حدیث بروایت ابراهیم بن میسرہ قال النبی علیہ السلام من قرصاحب بدعة فقد اعان علی هدم الاسلام یعنی هر کس بزرگ دارد و تعظیم کند اهل بدعت را بدستیکه مدکاری کرده باشد و سی نموده بر ویران کردن سلمانی در حقایق سلمی می آرد از سهل بن عبد الله تستری رح که گفت هر کس که ایمان وی صحیح باشد و توحید وی خالص بود باشد که با مبتدعان انس نگیرد و با ایشان نه نشیند و طعام ایشان نخورد و از نفس خود عداوت برایشان ظاہر گرداند و هر کس در روی مبتدعی خند و یا با وی بدعت کند خداوند تعالی نور ایمان از دل وی بیرون کشد و نمود باشد نقل است که یکی میگفت آه چکنم چکنم بزرگی بشنید گفت قدم در سنت مصطفی صلی الله علیه و سلم نه پس باید که قدم در سنت مصطفی صلی الله علیه و سلم نهی و چنگ در دامن اهل سنت زنی که فرقه ناجیه ایشانند و رسول علیه السلام فرمود و مضمون کلام نبوی آنست که زود باشد که امت من بعد از من بنقاد و سه گروه شوند هفتاد و دو و اهل بدعت و ضلالت باشند و یک گروه اهل نجات و رستگاری یاران گفتند یا رسول الله ایشان کیان باشند فرمود که آنها که بران باشند که من و یاران من برانیم یعنی اهل سنت و جماعت اکنون مذہب سنت و جماعت را بیان کنیم در کتاب مجمع العلوم امام نجم الدین عمر نسفی رح می آرد از امام ابوالحسن علی بن محمد بن حسین حاتم بلخی رح که فرموده همه صفتهای خداوند بگروا استوار و اراز ازلی و ابدی تا از جمعی و دشمنی دور باشی و کیفیت مجوی و مکار و تا از مجتہد و مشبه دور باشی و کار بقضا و مشیت حق و تقدیر وی دان تا از مستزله و قدری دور باشی و از جہد بندگی دست نماز تا از جہری دور باشی و همه یاران رسول علیه السلام را دوست دار و اندر اہلبیت مصطفی صلی الله علیه و سلم طعن مکن تا از خوارج دور باشی و همه اہلبیت را دوست دار و اندر یاران طعن مکن تا از روافض دور باشی و هر چند که یک باشی از خداوند ترس تا از مرجی دور باشی و هر چند بد باشی از خداوند نوسید میباش تا از حروری دور باشی که اہل همه مذہب بدین است و بالله عصمتہ و التوفیق و بدانکہ ده چیز دیگر اعتقاد باید کرد تا تو بر مذہب سنت و جماعت باشی اول

آنکه قرآن را کلام حق دانی و دیم آنکه در ایمان خود شک نیاری سیم آنکه در پیچکس از یاران رسول علیه السلام طعن نکنی و بعد از رسول
علیه السلام خلیفه بحق ابو بکر صدیق بنو دانی و بعد از وی عمر خطاب بنو بعد از وی عثمان عفان بنو بعد از وی علی مرتضی بنو رضوان بنو علیهم
اجمعین و هیچ یک را از یاران پیغمبر علیه السلام دشمن نداری که دشمن داشتن ایشان خطر ازال یا نیست چنانکه نقل است که شیخ ابو علی
و قاق رح گفت هر آدمی را سی صد و شصت رگ است اگر سی صد و پنجاه رگ وی بدو تنی یاران بود اما در یک رگ از رگهای وی
و دشمنی یکی از یاران رسول علیه السلام بود ملک الموت را فرمان شود تا در وقت نزع جان و پیر از آن رگ بردارد تا بشومی آن از دنیا
بی ایمان بیرون رود و مغنوب باشد من لک پس از عداوت یاران رسول علیه السلام بر حذر باید بود چهارم آنکه دیدار خداوند را حق
دانی پنجم آنکه پیش سلطان شمشیر برین نیازی و از پس بی نیایی و نماز آویند گذاردن حق دانی و سلطان را دعا نیکو کنی ششم از پس
هر نیک و بد نماز و اداری بهیستم بر اهل قبله نماز جنازه کردن حق دانی هشتم اهل توحید را بگناه کافر نگویی نهم مسح بر موزه جایز داری
و هم تقدیر نیک و بدی از خدای تعالی دانی چون این ده خیر که یاد کرده گاه پاری سنی و جماعتی بایشی قدر عقاید امام نجم الدین عمر رفسی می آرد

که بندگاز افعال اختیاری هست که بدان ثواب یا بند و بدان عقوبت کرده شوند آنچه نیکوست برضای اوست و همه را بخداوند حواله
کردن و فعل بنده را نادیدن مذنب جبریان است و همه را به بنده اضافت کردن و فعل تخلیق از خداوند نادیدن مذنب مغتریان است
از بنده فعل و گفتن از خداوند تعالی مثبت و آفریدن مذنب سیان است و کشته بمرگ خود می میرد و باجل خود هلاک می شود و اهل
یکبست و محرام روزیست و هر کس روزی خود بخورد حلال یا حرام و صورت نه بند و که سی روزی خود نخورد یا روزی غمیر خورد
و خداوند گمراه کند آنرا که خواهد و راه نماید آنرا که خواهد و صلاح بندگان بر خداوند واجب نیست و عذاب گور همه کافران را و بعضی
مؤمنان عاصی را حق است و تراحت داشتن و نعمت دادن طبعاً از حق است و سوال منکر و کفر حق است زنده کردن آدمیان
و همه مردگان بقیامت آنچه کرده اند و حساب و وزن اعمال و نامه خواندن و کوثر دشت و دوزخ و صراط همه حق است و
بهشت و دوزخ هر دو موجود و مخلوق اند و هرگز فانی نشوند و اهل هر دو در هر دو جا وید باشند و میزند و نه بگردن آیند و گناه کبیره بنده را

از ایمان برین نیارد و خداوند تعالی مشرک را بنیامرز و قوله تعالی ان الله لا یعترفان یشرک به و یخفر ما دون ذلک لم یشرک
در باب و عذاب کردن از صغیره و عفو کردن از کبیره چون بنده گناه را حلال ندارد و حلال گناه کفر است و شفاعت پیغمبران حق است
و مؤمنان جاوید در دوزخ نمانند و معراج مصطفی صلی الله علیه و سلم در بیداری بدل و جان و تن حق است و کرامت هر ولی در هر امت
معجزه آن پیغمبر است و گواهی دهند آن ده یار رسول را علیه السلام بهیست که رسول علیه السلام گواهی داده بدرا آمدن ایشان بهیست
که بعد از انبیا خلاصه ایشانند یعنی ابو بکر صدیق و عمر و عثمان و علی و طلحه و زبیر و عبدالرحمن عوف و ابو عبیده و جراح و سعید بن ابی وقاص

و سعید بن زید رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و با سعید	آنها که بشارت بهیست آمد نشان	ابو بکر و عمر و عثمان
---	------------------------------	-----------------------

پس سعد و سعید و زبیر و طلحه	آنگاه ابو عبیده و عبدالرحمن	و نیند قمر احرارم نگویید و هیچ ولی را بدرجه ای نرساند و بنده بران وجه
-----------------------------	-----------------------------	---

نرسد که نماز در موزه از وی برخیزد و همه نصوص را بر ظاهر برانند نناند و ظاهر برانند و تا ویها باطل کردن باطل است آنچه باطنیان
میگویند کفر است و اتحاد و سبک داشت گناهان و فسوس کردن بر شریعت کفر است و نو میدی از خداوند و ایمنی از وی هم کفر است
و تصدیق کردن کاهن بد آنچه خبر دهد از غیب کفر است و تعدد و مثنی نیست و مرئی نیست و دروغای زندگان مردگان نافع است

وحق تعالی اجابت کند دعوات را و اکنند حاجات را و آنچه رسول علیه السلام خبر داد از شرط ساعت و از بیرون آمدن و مجال
 و دایه الاض و یا حوج و یا حوج و فرود آمدن عیسی علیه السلام از آسمان و بر آمدن آفتاب از مغرب همه حق است و مجتهد صواب کند
 و خطا کند و رسولان آدمیان فاضلتر اند از رسولان فرشتگان و رسولان فرشتگان فاضلتر اند از عوام آدمیان و عوام آدمیان
 افضل اند از عوام فرشتگان و الله اعلم و علماء ماوراء النهر متفق اند بر حقیقت کتاب عقاید امام نجم الدین عمر نسفی رح در ترجمه
 عقاید امام ناصر الدین سید ابوالقاسم سمرقندی رح میگوید که کرامت اولیا حق است وقتی که خداوند و رسول او را مطیع باشند و متابعت
 سنتهای رسول علیه السلام کنند و اگر بخلاف این بود او ولی رحمن نبود بلکه ولی شیطان بود و دشمن رحمن و اگر از چنین کسانی
 از خوارق عادات چیزی ظاهر گردد و مکر و استدراج بود و علمای شریعت و امنای طریقت از آن مخدوعات اعدا نامند نه کرامات
 اولیا حکایت وقتی فرعون بی عون علیه اللعنه بر کنار رود نیل میرفت هر گاه که می ایستاد آب با او می ایستاد و هر گاه که میرفت
 آب با او میرفت و خوارق عادات از صحابه کمتر نقل کرده اند و از متاخران اولیا راست بیشتر بآنکه حال صحابه فوق حال ایشان
 بوده و این بدان سبب است که ظهور کرامت بقوت صاحب کرامت بود و صحابه را قوت یقین بدرجه کمال بود و مشاهده کرامت حاجت
 نبود و هر کس کرامات اولیا را منکر شود هوادار و گمراه بود و هر کس گوید من دوست خدایم خدا بنا کردن نماز و نداشتن روزه من ننگرد
 و به عصیت کردن من مرا نگیرد و از ندیق بودن صدیق امر خداوند از حبیب و که مصطفی ابو صلی الله علیه و سلم بر نحو است از دیگر
 چون بر خیزد و علامت دوستی فرمان برداریست حکایت و تذکره الاولیای می آرد که شیخ جنید بغدادی رح روزی شیطان را
 بر در مسجد خود دید گفت ای بچاره چرا آدم را سجده نکردی تا رانده شدی گفت ای جنید روی که چندین هزار سال در حضرت او بر زمین
 نهاده بودم مرا غیرت آمد که پیش غیر او بر زمین نهم جنید ازین سخن متعجب شد الهامی بدل شیخ رسانیدند که ای جنید او را بگوی دعوی
 محبت ما میکنی اگر راست میگوئی چرا خلاف فرمان دوست کردی دوست چگونه خلاف فرمان دوست کند شیطان این سخن
 بشنید فریاد برآورد که ای جنید مرا سوختی و بگریخت و دیگر از عقاید اهل سنت و جماعت آنست که مسواک کردن و ناخن چیدن
 و موسی لب باز کردن حق دانی و نماز تراویح سنت الهی است و حق است هر کس طعن کند در تراویح رفضی و مبتدع و هوادار و گمراه بود
 خداوند تعالی دل بندگان خود را میان رنج و راحت میدارد و اگر همه محنت دهد دل تنباه شود و اگر همه راحت دهد نیز دل تنباه شود
 در تمهید ابو شکور سامی می آرد که از امام شمس الایه حلوانی رح سوال کردند از بنجم و علم نجوم فرمود که نجوم در آسمان حق است در زمین
 منسوخ و عمل او باطل و بنجم خطا کار و آنکه فعل و تقدیر از عیسر خداوند میند کافر گردد و در کتاب لا یتهم ابو المعین نسفی رح می آرد
 که جادوئی را حقیقت هست باخبار آمده است که سحر حقیقت است و چشم بدر حقیقت است و زیان دارد و قال النبی علیه
 السلام ان العین حق پیر اعتماد خود صافی و پاک باید داشت که مبتدع را خطر زوال ایمان بیشتر است حکایت نقل است
 که چون بنده را اجل فرارسد شیطان هتاهل و پیر و دیو و پریچه را نامزد کند تا گردن آن بچاره در آیند تا بکرایمان از وی توانند بود
 اگر بنده بر مذہب سنت و جماعت بوده باشد حق تعالی بدل هر دیوی ده فرشته بفرستد تا ایمان او را نگاهدارد تا جان او
 برضای حق برآید و ختم او بر سعادت باشد و اگر مبتدع و گمراه باشد خوف و خطر سوخت بر تفاوت و باز گرفتن ایمان باشد

فصل دوم در وصایای امام عظیم رح و اصحاب و ائمه را

نقل است که چون امام عظیم رح بیمار شد بیماری آخر اصحاب خود را گفت ای یاران و برادران من بدانید که من بعد از من سنت و جماعت بر دوازده نوع است یعنی نهب اهل سنت و جماعت حق بر دوازده خصال است هر کس برین خصال اثنی عشر استقامت نماید از بدعت دور باشد پس بر شما باد که این خصال را نگا دارید تا در آید در شفاعت رسول علیه السلام اول آنکه ایمان اقرار بزبان و تصدیق بدل است و معرفت بدل و اقرار تنها ایمان نیست که اگر اقرار تنها ایمان بودی منافقان غیر مؤمن بودی و اگر معرفت تنها ایمان بودی جهودی و ترسایان مؤمن بودی و ایمان تصور زیادت و نقصان ندارد مگر آنکه زیادت ایمان نقصان کفر است و زیادت کفر نقصان ایمان چگونه روا بود که شخصی واحد مؤمن و کافر باشد در حال واحد و در ایمان شک روان نیست اولئک هم المؤمنون حقاً اولئک هم الکافرون حقاً و عامه است محمد صلی الله علیه و سلم از اهل توحید مؤمن و عاصی سبب عصیان کافر نیست و ایمان غیر عمل است و عمل غیر ایمان بدلیل آنکه عمل در بعضی اوقات از بنده برگرفته می شود چون نماز و روزه از حالین و از نفاذ و زکوة از فقیر و ایمنان برگرفته نمی شود و نشاناید که گویند بر فقیر ایمان نیست و حایض و نفاذ روزه را قضا کنند و توان گفت که ایمان را قضا کنند و تقدیر سبکی و بدی از خداوند است که اگر تقدیر بدی از غیر خداوند داند مشرک شود و ویم آنکه اعمال سه قسم است فریضه و فضیلت و مصیبت اما فریضه بامر خداوند است و بمشیت و محبت و برضا و بقضا و بقدر و بعلم و بتوفیق و بهشتن اوست در لوح محفوظ اما فضیلت بامر خداوند نیست لیکن بمشیت و محبت و برضا و بقضا و بقدر و بعلم و بتوفیق و بهشتن اوست در لوح محفوظ اما مصیبت بامر خداوند نیست و محبت و برضا و بتوفیق اوست لیکن بمشیت و بقضا و بتقدیر و بهشتن اوست در لوح محفوظ و مواخذ کذب بران زیرا که بفعل بنده است سیم آنکه استوار بر عرض یعنی اقبال است از غیر آنکه خدای را بر عرض حاجت باشد و اگر خداوند محتاج بجلوس و قرار بودی پیش از عرضش کجا بود و تعالی الله عن ذلک علواً کبیراً چهارم آنکه قرآن کلام خداوند و وحی و تنزیل و صفت اوست نه خداوند است و نه غیر خداوند است تحقیق غنیه در صحفها خوانده بر زبانها محفوظ در دلها و لیکن غیر حایل در وی سیاهی و کاغذ و کتابت و حروف و کلمات و آیات کل آن است قرآن است از برای حاجت بندگان بدان و کلام خداوند غیر مخلوق است و قایم است بذات وی و معنی او مفهوم یابین ایشان هر کس گوید قرآن مخلوق است کافر گردد و سیم آنکه فضل این است بعد از پیغمبر علیه السلام ابو بکر است پس عمر پس عثمان پس علی رضوان الله تعالی علیهم اجمعین فی حقهم قال الله تعالی و السابِقون السابِقون اولئک المقربون و آنکه سبق ایشان است فضل ایشان است و دوستدار ایشان هر مؤمن تقی و دشمن از ایشان هر منافق شقی ششم آنکه بنده با همه افعال خود مخلوق است و اعمال و اقرار و معرفت او همه مخلوق است و چون فاعل مخلوق است افعال او اولی که مخلوق باشد هفتم آنکه بیا فرید خداوند تعالی و رازق ایشان است قوله تعالی الذی خلقکم ثم رزقکم ثم ممیتکم ثم یمیضیکم و کسب بعلم حلال است و جمع مال از حلال حلال است و جمع مال از حرام حرام است و خلق سه گروه اند مؤمن مخلص در ایمان خود و کافر منکر در کفر خود و منافق و مایه در نفاق خود و خداوند تعالی فرض کرد بر مؤمن عمل را و بر کافر ایمان را و بر منافق اخلاص را قوله تعالی یا ایها الناس عبدوا و یکبروا یا ایها الذین آمنوا اطیعوا و یا ایها الکافرون

امنوا وایها المنافقون اخلصوا، هشتم آنکه استطاعت با فعل نه پیش از فعل است و نه بعد از فعل که اگر قبل از فعل باشد
 بنده بی نیاز باشد از خداوند و وقت فعل و این خلاف قرآن است قوله تعالی و الله الغنی و انما تر الفقله و اگر بعد از فعل باشد محال باشد
 حصول فعل بی استطاعت و طاقت بهم آنکه مسح بر سوره جایز است میقیم را یک شبان روز و مسافر را سه شبانه روز که حدیث چنین
 وارد شده و هر کس این را منکر شود خطرا آن بود که کافر شود که این حدیث قریب است به تواتر و قصر و افطار ثابت است بنص کلام ربانی
 قوله تعالی و اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوة و قوله تعالی فی الا فطار من کان
 منکم مریضا و علی سفر فعدا له من ایا ما اخر و هم آنکه امر کرد خداوند تعالی قلم را باینکه بنویسد قلم گفت بار خدا یا چه نویسم فرمان آمد
 که بنویس هر چیزی را که بودی است تا روز قیامت قوله تعالی و کل شیء ضلوه فی الزبر و کل صغیر و کبیر مستطیر یا ز و هم آنکه عذاب
 کاین و بودنی است لا محاله و سوال منکر و نیکر حق است که احادیث بآن وارد است و بهشت و دوزخ فانی نشود قوله تعالی اعدت للمتقین
 و قوله تعالی اعدت للکافرین و خداوند تعالی بهشت و دوزخ آفرید برای ثواب و عقاب هر دو باقی ماند و فانی نشوند و میزان حق
 است قوله تعالی و نضع الموازن القسط لیوم القيمة و ما نر خواندن حق است قوله تعالی اقراء کتابک کفی بنفسک الیوم علیک
 حسبا و و از و هم آنکه خداوند خلائق را زنده گرداند بعد از مرگ بر انگیزد و روزی که درازی تر از پنجاه هزار سال باشد از ایام دنیا برای
 ثواب و عقاب و ادای حقوق قوله تعالی فیوم کان مقداره خمسمین الف سنة و قوله تعالی و ان الله یبعث من فی القبور
 و ویدار خداوند حق است مرا اهل بهشت را بی کیف و تشبیه و جهت قوله تعالی و جوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة و شفاعت محمد
 صلی الله علیه و سلم حق است مؤمنان را از اهل بهشت و اهل کبار را و عایشه بعد از خدیجه الکبری رضی الله عنهما افضل زنان عالم است
 و او مادر مؤمنان است و پاک از زنا و بری از آنچه را افض خدیهم الله تعالی در حق وی گفتند و اهل بهشت در بهشت جاوید باشند و اهل دوزخ
 در دوزخ نیز جاوید باشند قوله تعالی اولئک اصحاب الجنة هم فیها خالدون این بود و صایای امام عظم رح هر کس برین
 اعتقاد باشد سنی و جماعتی باشد و چون برین اعتقاد میرد از جمله فایزان و رستگاران باشد الهی ما را بر اعتقاد صحیح اهل حق زیان
 بران میران و از کافر زیستن و کافر مردن نگاهدار بمنک و جودک

فصل سیم در معراج حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم و این تعلق با اعتقاد اهل سنت و جماعت دارد

بدانکه حضرت حق سبحانه و تعالی معراج رسول الله صلی الله علیه و سلم در سه جای یاد کرده یکی در آخر بقره امن الرسول دویم سبحان
 الذی سبوی سیم و البصر اذا هو ی اما شنودن قصه معراج را ولی باید چون دل ابو بکر صدیق رضی الله عنه تا سماع این کرامت نتواند
 کرد و آن عجایب غرائب در روی جائی گیرد و دل ابو جهل سماع معراج را نشاید و دل ابو جهل متبعانست و دل ابو بکر بنول سیان
 است اما اهل بود و آنکه معراج مختلف اندگروهی گویند خود معراج حاصل نبوده است و ایشان چیمیان و کعبیانند و گروهی گویند معراج
 بخواب بوده است و ایشان معتزلیانند جماعتی گویند معراج بود اما تا بیت المقدس پیش نبوده بود و ایشان باهلانند و گروهی گویند
 معراج بود و لیکن شب بود و آن شب سی صد سال بود و اهل عالم سی صد سال خفته بماندند و ایشان حشویانند و شبیهان باز بعضی
 میگویند معراج دل و سر محمد را بود صلی الله علیه و سلم و ایشان ابا حنیفانند اما مذاهب سنت و جماعت آنست که معراج حق است

از کما بیت المقدس تا آسمان دنیا تا باقی اعلی و از افاق اعلی تا بسدره المنتهی و از سدره المنتهی تا بقاب قوسین
او ادنی به بیداری بتن و جان و دل و سر و بعضی از شب میروند و باز آوروند و این در قدرت خداوند بدیع و ستیخیل نیست بلکه دلائل
صحت معراج از کتاب روشن ترست دلیل اول آنکه نمی گوید محمد علیه السلام شبی از کما بیت المقدس رفت تا انگونی که خواهد رفت یا بی
بلکه فرمود سبحان الذی اسوی بعدد سبحان مصدر است ای سبح سبحان او اصل تسبیح تعظیم است هر خداوند را و پیاپی یاد کردن از
صفات نامر او بعضی گفته اند سبحان علم تسبیح است همچنانکه عثمان رحل است و معنی آنست که پاک است و منزله از همه صیها و نقصا نهی
آن خداوند که برونده خود محمد را صلی الله علیه وسلم لیدامن المسجد الحرام الى المسجد الاقصی در شبی از مسجد حرام بسوی مسجد
یعنی مسجد انبیا که آن بیت المقدس است و آنرا قضی خوانند از جهت دوری وی از کما و در آن وقت در ای وی مسجد دیگر نبود و انبیا و کما
حواله آنکه بابرکت گردانیم گرد اگر دو پیر از شهرها چون دمشق و اردن و فلسطین بآبها و درختها و میوهها و خیر و برکات دین و دنیا در آن
مسجد بیت المقدس نهادیم که آن معبد انبیا و مهبط وحی بود و قبر ابراهیم و اسمعیل و اسحق و یعقوب علیهم السلام در ولایت لوزیه من
ایتنا تا فراموشیم محمد را عجب شب معراج از براق و بیت المقدس و احیاء انبیا و ملکوت سموات و باقی عجایب که نمود بوی اندوه و السميع
بدرستی که خداوند شنو است بمقالات قریش و انکار ایشان البصیر میاست اعمال ایشان و عقاب ایشان و عباد عبادت از تن و
جان میباشند پس حکم این آیت ثابت شد که معراج به بیداری بوده نه بخواب که اگر بخواب بودی چگونه آنکار نکردی که چکری بر خواب
دیدن آنکار نرسد بلکه میتواند بود که پیره زنی بخواب بید که او را با کسانها برونند پس دلیل اول صحت معراج این آیت آمده اما دلیل دوم بر
صحت معراج آنست که حق تعالی فرمود در کلام مجید خود که ولسلیمان الوطی غدا و هاشم و ذواشهر چون روا باشد که
سلیمان بر مرکب باد باد او یک ماه راه برود و شبانگاه باز آید چرا و انبیا و کما که کائنات صلی الله علیه وسلم بر مرکب اصطفی و
براق اجبتی در شبی تا بقاب قوسین او ادنی برود و باز آید دلیل سیم آنست که چون در راه است در راجح ممکن است که ابلیس بدترین مخلوق
است در ساعتی از مشرق تا مغرب برود و چرا و راه کرامت محمد را صلی الله علیه وسلم که بهترین موجودات است روا نبود که در شبی با کسانها
رود و باز آید دلیل چهارم آنست که معلوم و مفروض عقل است که جادو میان در شب از موضع خود بکوه دماوند روند و باز گردند و جادوی
کاهن که دیو را میپراست و شبی چندین فرسخ برود و باز آید اینجا براق بهشتی طیار سوار حضرت سید مختار جبرئیل و میکائیل غاشبه دار برنده
ملک پروردگار اگر دوشی برود و باز آید چه عجب باشد سوال اسرئیل شب برون بود باز یلا ذکر کرد حکمت چیست جواب اگر یلا نفرمود
و اسرئیل بعیده گفتی گمان افتادی که هر شب رسول را علیه السلام معراج بوده یلا ذکر کرد تا معلوم شود که معراج رسول علیه السلام
یک شب بوده اما عروج بنقاد هزار بوده است این روایت در کتاب شرف النبی است سوال در تفسیر درود و تفسیر معنی می آرد که
حکمت چه بود که رسول علیه السلام را از کما بیت المقدس برون که شریف ترست جواب آنست که بیت المقدس زمین محشر است
تا حساب بر امت وی آسان شود و برکت قدم وی سوال حکمت چه بود که رسول را علیه السلام شب معراج بر دند بر دند
جواب شب بر دند تا موافق از منافق جدا شود و صدیق از زندق آشکارا گردد جواب دیگر آنست که شب پرده راز عاشقان است
مشتاقان این درگاه شب بمقصود رسد جواب دیگر آنست که ملائکه آسمانها ماه آسمان بسیار دیده بودند شاه زمین را بودند که به بینه که
که روی وی از ماه شب چهارده نیکوتر بود جواب دیگر آنست که در تفسیر معنی می آرد که حکمت شب برون آن بود که رسول

علیه السلام صاحب لیل بود که قمر اللیل الاقلید لا قوه تعالی ومن اللیل قهجد به نافله لك وان ناشه اللیل پس چون
خدمت رسول علیه السلام شب بود خلعت او را و معراج او را نیز شب گردانید سوال حکمت در برین معراج چه بود جواب
در کشف و در تفسیر معنی می آرد که حکمت در برین معراج آن بود که اهل تقلیدین شرف مصطفی صلی الله علیه وسلم در روی زمین شناخته
بودند و هوام زمین در غایت شرف و یرا شناخته بودند حق تعالی خواست که اهل آسمان نیز شرف و یرا بشناسند همچنانکه اهل زمین شناخته بودند
تا در عالم بیچ ذی روح نماند الا آنکه شناسد که او حبیب الله است جواب دیگر آنست که حکمت آن بود و الله اعلم که حبیب لیل علیه السلام
آیت الکرسی فرود آورد و بر رسول علیه السلام خواند و در نزول آیت الکرسی هفتاد هزار فرشته فرود آمده بودند از بزرگی وی بعد از آن حبیب لیل
گفت یا محمد از است تو هر کس یکبار آیت الکرسی بخواند خداوند عز و جل بفرماید تا بگرای کرسی حسنت در دیوان وی نویسد متنی در دل مبارک
رسول علیه السلام پیدا شد که کاشکی کرسی را بدیدی تا ثواب است او را معلوم شدی بعضی گفته اند سبب معراج این بوده رسول علیه السلام
را بر آوردند تا کرسی را بدید از یک پاره زمره سبز نهنگی وی چندانکه هفت آسمان هفت زمین و جنب کرسی چون حلقه نمود در بیابانی و گرد بر گرد
کرسی دید آیت الکرسی بخط نور نوشته ده هزار کرسی دید بر راست کرسی نهاده و ده هزار کرسی بر چپ کرسی نهاده و ده هزار کرسی از پیش
کرسی نهاده و ده هزار کرسی از پس کرسی نهاده و بر هر کرسی فرشته ایستاده و آیت الکرسی میخواندند و ثواب آن خوانندگان آیت الکرسی
را می بخشیدند از امتان محمد صلی الله علیه وسلم و این روایت در عشرات جمالی آورده است و در انجا از تفسیری روایت کرده جواب
دیگر آنست که چون خدیجه خاتون رضی الله عنها از دنیا سفر کرد مشرکان عرب بعد از وفات او بعد از وفات رسول علیه السلام برخاستند
اما ابو طالب بر جای بود نمیگذازد که رسول علیه السلام را ایندکنند چون ابو طالب وفات یافت مشرکان اماس جفا نهادند و حبیل
گمان حبیل بزه کرد و عتبه عتبه جفا بکشاد هر یک از کفره و فخره دل مبارک رسول علیه السلام به پیش آزار مجروح میکردند تا روزی
سید ابی طالب صلی الله علیه وسلم بسیار ناسزا گفتند دل مبارک وی از جفائی مشرکان تنگ شد گفت دوستی بایستی که غم خود با وی بگفتی مونس
بایستی که غمگسار ما آمدی یاری بایستی که جراحت ما را مرهم آمدی تا ز شام بود روی نجاته آنها بی راد و شام صبح سعادت طالع شد
در بز و اجهانی بیرون آمد سید عالم صلی الله علیه وسلم را دید رسول علیه السلام او را گفت یا اختی همان خواهی گفت هزار جان اختی
فدای چنین همان بادای صدر سرور چرا بگاه تر خبر نکردی تا بقدر طاقت تکلفی کردمی گفت یا اختی از جفای مشرکان و لم چنینان
پیر برآمد که یاد طعام را جای نمانده خانه خالی کن تا در مقام عبادت شروع کنم راز و نیاز خود با دوست عرضه دارم اجهانی خانه خالی کرد
رسول علیه السلام در حجره المصلی یناجی ربه خرا میبدا اجهانی با خود گفت که پر دشمن است و خانه امن خالی مباد اگر دشمنی خبر یابد
قصه رسول علیه السلام کند من مشب شمشیر ابو طالب حایل کنم و پاسانی رسول خدا صلی الله علیه وسلم کنم و اگر دشمنی قصد کند جان
فدای رسول الله صلی الله علیه وسلم کنم شمشیر ابو طالب داشت و گرد سرائی میکردید فرمان حق بفرشته خواب رسید که ای فرشته خواب
بر اهل عالم گمار فرشته خواب اهل عالم گماشت فرمان رسید که از اهل عالم که بیدار مانده گفت خدایا تو دانا تری که یک پیره زن مانده
که پاسانی حبیب تومی کند فرمان آمد که او را نیز در خواب کن فرشته خواب بروی گماشت اجهانی همچنان ایستاده سر بر دیوار نهاد و در
خواب شد فرمان آمد که ای حبیل دوست ما مشب غمگساری می باید عزیز گاه ما را راز داری می باید بروای حبیل و او را بمقام قرب
رسان بگوئی تا قدم بر فوق مکونات نهی کرسی در زیر قدم آ و تا از شن شنوم حاجاتش را کنم مقصودش کفایت کنم اجهانی از خواب

بیدار شد کلاماً حول بر زبان راند تعجیل سوی خانه آمد گوش میداشت هیچ آواز نشنید چون بی صبران در خانه دوید کس را ندید از در و
 دل نبالید خواست که فریاد کند تا دوستان جمع شوند و محمد صلی الله علیه و سلم را طلب کنند یا تلقی آواز داد که ای ضعیفه رحمت خود را ده که
 آن کس را که تو میطلبی از سدره المنتهی در گذشت سبحان الذی علی سوری بعبد ه لیلاد کتب حدیث می آرد که در آن شب قرب
 کرامت که جبرئیل علیه السلام براق پیاد و آن براق از استر سبت تر بود و از حمار بلند تر رسول علیه السلام خواست که سوار شود
 براق نزدی بنود جبرئیل علیه السلام بانگ بر براق زد که نمی شناسی که کیست بر تو سوار میشود محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم است
 که بهترین موجودات است چون براق نام محمد علیه السلام شنید از خجالت عرق از وی فرو ریخت رسول علیه السلام از مسجد حرام
 سوار شد و اکثر اصحاب حدیث بر آنند که از خانه امهانی رسول علیه السلام معراج رفت سوال چون حق تعالی فرمود سبحان الذی
 اسوی بعبد ه لیلاد من المسجد الحرام پس چگونه از خانه امهانی رفته باشد جواب که تمام حکم مسجد حرام دارد و حق تعالی توفیق
 میان آیت و حدیث درست باشد و اگر چه از خانه امهانی رفته باشد و از خانه امهانی تا مسجد فضا براق بود و از مسجد فضا تا آسمان
 دنیا معراج بود و آن کرسی بود مانند منبری از پایاها بود و از آسمان دنیا بر فرشتگان رفت تا آسمان دویم و همچنین تا سدره المنتهی
 که مقام جبرئیل است و آنرا سدره المنتهی از برای آن گویند که منتحای سیر ملائکه تا آنجا است از آنجا در نتوانند گذشت و از سدره
 رفرف سبزی بود یعنی تخت سبزی بود مرصع و رسول علیه السلام از آنجا رفت تا آنجا که خداوند تعالی خواسته بود بعضی میگویند تا زیر
 عرش رسید و رفایق می آرد که رسول علیه السلام در شب معراج تا پایه عرش خدا صفا کرد رسول علیه السلام چون از سدره در گذشت
 باز نگریست جبرئیل را دید در سدره مانده گفت ای جبرئیل بیشتر آئی بحکم آنکه فرمان برداری رسولی صلی الله علیه و سلم بر اهل آسمان
 واجب است همچنانکه بر اهل زمین واجب است جبرئیل علیه السلام مقدار یک بند انگشت پیشتر آمد بر خود بگذاخت گفت یا رسول الله

مراقبت نیست که ازین مقام در توانم گذشت **مشنوی** | اگر یک سر موی برتر پر م | فروغ تجلی بسوزد پر م

مانند بعضیان کس در گرو | که دارد چنین سیدی پیش رو | بعضی میگویند رسول را علیه السلام تا بالای عرش بردند و بعضی

گفته اند از عرش نیز در گذرانیدند سوال چون بالای عرش عدم محض است و رسول الله صلی الله علیه و سلم مخلوق بود و مخلوق
 را از مکان چاره نباشد پس مکان رسول الله صلی الله علیه و سلم بر چه بود جواب همچنانکه بالای عرش عدم محض است زیر عالم
 نیز عدم محض است و مکان عالم بر عدم است و عالم مخلوق است پس جایز باشد که مکان رسول الله صلی الله علیه و سلم نیز بر عدم
 بوده باشد نکست از مسجد حرام تا مسجد فضا را سری گویند و از مسجد فضا تا سدره المنتهی را معراج گویند و از آنجا تا االی باشد
 را اعراج گویند در حال فرشتگان آسمانها را فرمان شد تا بروخت سدره جمع گشتند چنانکه حق تعالی ازان حال خبر میداد قوله تعالی
 اذ یغشی السد رقما یغشی یعنی پوشید سدره را آنچه پوشید یعنی از ملائکه و آن چنان بود که رسول علیه السلام چون سدره
 المنتهی رسید مقرر بان که حق تعالی در حق ایشان فرموده است الذین یحلون العرش و من حول عبارت از ایشانست
 سه صف اند هر صفی هفتاد هزار فرشته همه ایشان را فرمان شد تا باستقبال حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم بسدره آمدند و بزرگی
 درخت سدره چندان است که اگر سواری بر اسب مضمحل بود تا زود پانصد سال آنجهانی از سایه وی بیرون نتواند رفت از آسمان
 دنیا تا بعرش مجموع ملائکه درخت سدره فرو ریختند و حق تعالی ایشان را بر صورت بلخ زمین گردانیده بود تا همه درخت سدره

جای شده بود این است آنکه فرمود اذ ابغثنی السلام ما یغثنی و درخت سدره درختی هست در غایت بنری چون حضرت نبی علیه الصلوة
والسلام را نیز در یک عرش رسانیدند چنانکه میان وی و میان عرش یک حجاب پیش نموده بود ملک مقرب از پس آن حجاب بیرون
آمد و رسول علیه السلام بروی سلام کرد زیرا که بزرگ تر است که بر خور و تر سلام کند آنگاه آن ملک بانگ نماز آغاز کرد چون گفت
اشهد ان لا اله الا الله خطاب رسید که اشهد ان لا اله الا الله انا چون گفت اشهد ان محمدا رسول الله حق تعالی
فرمود صدق عبدی چون بانگ نماز تمام کرد آن فرشته دست رسول علیه السلام گرفت و پیش کرد و جمیع انبیاء و ملائکه اقتدا
بر رسول الله صلی الله علیه وسلم کردند و نماز گذاردند با وی سوال چون بپشتی سیر ملائکه سدره است که از اینجا نتوانند گذشت پس چگونه
اقتدا بر رسول الله صلی الله علیه وسلم کردند و حال آنکه رسول علیه السلام نیز در یک عرش بود جواب میگویم که درین حال حق تعالی
ملائکه را بدان مقام رسانیده باشد یا خود هم از درخت سدره اقتدا بر رسول الله صلی الله علیه وسلم کرده باشند و نیز مراد است که
در سجده قضی حضرت رسول عالم صلی الله علیه وسلم از برای انبیاء علیهم السلام است کرد این هر دو قول صحیح است چون خواهی عالم را
صلی الله علیه وسلم بمقام قرب او ادنی رسانیدند چنانکه حضرت حق سبحانه و تعالی از آن حال خبر داد و قوله تعالی ثم ادنی قدلی فکان
قاب قوسین او ادنی فرمان رسید که ای محمد بطرف ما بر حمت ما نزدیک تر آئی ثم ادنی د فالا کلام لا ذوالا جسما مرد نو
الاستماع لا ذوالاجتماع د ذوالوصال لا ذوالانصال د ذوالانبساط لا ذوالالبساط د ذوالرحمة لا ذوال
المکان و المسافة و در تفسیر میگویند هزار بار یوسته خطاب رسید که ادن یا محمد بر حمت و فضل ما نزدیک تر آئی هر بار
پیشتر آمدی سخن کردی عبارت از قربت آن این آمد که ثم ادنی و از آن سجده این که فتدلی قوله تعالی فکان قاب قوسین
او ادنی عرب را عادت و رسم بود که چون با یکدیگر دوستی گرفتند و عهد بستند و خیمه رحمت را زدند و دو کمان بر رسم
نهادند چنانکه زه هر دو کمان بهم آمده گفتند ی هر که دوست تو دوست من و هر که دشمن تو دشمن من بر حکم عادت و رسم عرب
حضرت حق سبحانه و تعالی خبر داد که فکان قاب قوسین او ادنی محمد اچیز که راست بر بالای آلائی عرش زدیم و چهار بالش
و ولنت بقاب قوسین او ادنی نهادیم اکنون هر که دوست تو دوست ما و هر که دشمن تو دشمن ما فرمان رسید که محمد امارا آشتانی گوئی
خواجہ علیه الصلوة والسلام گفت لا احصى ثناء علیک انت کما اثبتت علی نفسك بار خدا با طاقت طاق شد
عقل متخیر شد فرمان رسید که ای محمد تو گفتی که انا افصح العرب و الجمجم گفت خداوند آن با عرب و عجم توان گفت بر حضرت
تو که از بهره و یاری آن باشد قطره از زلال انصال بخلق جان محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم رسید بان ثواب کشاد و گفت
التيات لله و الصلوة و الطيبات جواب حضرت حق رسید که السلام علیک ایها النبی و رحمة الله و بركاته
و تاج القصص چنین می آید که چون سلام حق بر رسول حق رسید حق تعالی جلالت و برادر زیر قدم وی حاضر گردانید و خواهی علیه الصلوة
والسلام نظر کرد و امت را دید در شرف سلام با خود و شریک گردانید و گفت السلام علینا آنگاه باغبان معظم و رسولان مکرم
حواله کردند و علی عباد الله الصالحین ملائکه از جلالت آن حال تعجب نمودند و گفتند اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان
محمد عبد و رسول و بعضی گفته اند این کلمات نیز رسول علیه الصلوة والسلام گفت و این روایت در مصابیح است
در آن حال فرمان آمد که ای محمد آنچه تو گفتی و آنچه ما گفتیم و آنچه فرشتگان گفتند یا دوار و پناه آوردی شب معراج بامتنان خود بر

تا هر که در نماز این کلمات بگوید هر ثواب و مزد که فرشتگان آسمانها را میدهند آن بنده را کرامت کند فرمان رسید که ای محمد چه میخواهی
 خواجه علیه الصلوة والسلام گفت خدایا امتان گناهکار و ارم ایشانرا بمن بخش فرمان آمد که یا محمد هفتاد هزار است تو بخشیدم
 دیگر چه میخواهی خواجه علیه الصلوة والسلام گفت است فرمان رسید که هفتاد هزار دیگر تو بخشیدم دیگر چه میخواهی گفت است راو
 روایت میکند که تا به هفتصد بار فرمان میرسد که ای محمد چه میخواهی گفت است فرمان آمد که چندین میخواهی ای محمد خواجه علیه الصلوة
 والسلام گفت خدایا بخشنده تویی و خواهنده من هر چه هستند و هر که هستند همه را بمن بخش فرمان آمد که ای محمد اگر همه است
 را مشببتو بخشم رحمت من پدید آید اما عزت تو پدید نیاید مشبب یک بخش از است تو بخشیدم دو بخش دیگر از توقف و شتم تا فردا
 قیامت که خلق اولین و آخرین جمله حاضر باشند تو است میخواه و من تو می بخشم تا گناه است تو میان شفاعت تو و رحمت من آمرزیده
 شود و همه عالمیان بدانند که ترا بر حضرت ما چه قرب و چه منزلت است دعوت تو در آن روز ظاهراً هر گرد و دیگر چه فرمود فادحی الی عبده
 ما و حی ای کان ما کان و جری ما جری بود آنچه بود و رفت آنچه رفت طبعیت و روی که من از عشق تو کردم حاصل ۳۳
 دل داند من دانم من دانم دل ۳۳ سفیان ثوری و ابوبکر واسطی را رحمة الله سوال کردند که آن چه وحی بود گفتند ستری که جبرئیل علیه السلام
 را بران اطلع نیفتاد ما چه دانیم علم الهی شیخ ابو منصور ماتریدی میگوید بشرح و بسط آن مشغول نگردند که سر دوستان با هر کس
 بگویند و آنکه او در حجره او بار خود بالین گذاشت ۳۳ لفظ او را با حدیث بستر سلطان چه کار ۳۳ اما بعضی از علما میگویند هر چند تمام
 آن سر معلوم نباشد اما آنچه بران وقوف افتاده است اگر باد و ستان بگویند تا یقین ایشان زیادت گردد شاید شاه مفسران
 عبدالعزیز عباس رضی الله عنهما میگوید آن وحی آن بود که محمد اور خلوت طاعت و عبادت کردی اکنون در خلوت است را
 شفاعت کن بعضی میگویند آن وحی آن بود که خداوند تعالی فرمود و رسول علیه السلام میواسطه بشنود که امن الرسول بما
 انزل الیه در مشارق الانوار می آرد که رسول علیه السلام فرمود که حق تعالی مرا در شب معراج سه هدیه کرامت کرد و عطا داده
 شدم بآن پنج نماز و خواتیم البقره یعنی آمن الرسول و آنکه هر کس بحضرت من آید و گفته باشد لا اله الا الله و با من شریکی نیافر
 باشد غیر مرا یا مزم او را سعید بن جبر رحمة الله می گوید آن وحی آن بود که الحمد لله یثیمافاوی تا آخر سوره الم نشرح بعضی میگویند
 آن وحی آن بود که هیچ پیغامبر پیش از من در دنیا نیامده که تو در آنی بعضی میگویند آن وحی آن بود که ای محمد است ترا مال بسیار ندادم
 تا حساب قیامت برایشان دشوار نباشد عمر در از نشان ندادم تا دلها می ایشان سخت نگردد و هر گد مفا جالتشان ندادم تا از توبه
 محروم نمانند آخر همه امتان ایشان را بیرون آوردم تا در گور بسیار مانند خاتون قیامت فاطمه زهرا رضی الله عنها سوال کرد که
 یا رسول الله آن وحی چه بود گفت خداوند سبحانه و تعالی فرمود که ای محمد با امتان تو چهار کار کردم که با امتان دیگر نکردم امتان دیگر را
 بر سر آتش فرستادم است ترا از آتش حجاب فرستم امتان دیگر را بر زمین فرو بر و مگناهان است ترا برین فرو برم امتان دیگر گناه
 کردند ایشان را بصورت بدل کردم است ترا گناه بطاعت بدل کنم که فاولئک یدل الله سیاتهم حسنات امتان دیگر
 را سنگ باران فرستادم است ترا بر رحمت باران فرستادم بعضی میگویند آن وحی آن بود که خواجه کائنات علیه افضل الصلوات و
 اکمل التحیات از حضرت حق سبحانه و تعالی حساب است خواست تا کسی بر گناه است وی اطلع نیابد فرمان رسید که ای محمد تو میخواهی
 که کسی بر گناه است تو اطلع نیابد من میخواهم که تو نیز بر گناه است خود اطلع نیابی ای محمد تو لایق کرم خود عفو کنی و من که

خداوند ملائک کرم خود و عفوکنم ابو بکر صدیق رضی الله عنه سوال کرد که چه رفت در آن مقام گفت خداوند من مرا فرمود که ای محمد اگر نه
آنست که من عتاب باد و ستان دوست دارم والا هرگز بامست تو شمار نکردی عمر بن الخطاب رضی الله عنه گفت سوال کردم که
رسول الله چه رفت در آن مقام گفت خدای من بامن بسبب چیز گله کرد از امت من یکی آنکه من از ایشان کردار فرودانی خواهم
و ایشان از من روزی فرودان خواهند دویم آنکه عزیز کننده و خوار کننده منم و ایشان عز و ذل از دون من میجویند سیم آنکه من بنام
ایشان هیچ در که در دوزخ نیافریدم و ایشان میگوشتند تا خوشبختی را در دوزخ افکنند عثمان بن عفان رضی الله عنه پرسید که
چه رفت در آن مقام یا رسول الله فرمود که خدای من بسبب چیز گله کرد از امت من یکی آنکه من روزی ایشان فرارکنم و ایشان
کار من فرارکنند و دویم آنکه روزی من خورند و شکر کسی دیگر را کنند سیم آنکه من دوست ایشانم و ابلیس دشمن ایشان و
ایشان دوست را می آزارند و دشمن را خوشنود میدارند علی مرتضی رضی الله عنه سوال کرد که چه رفت در آن مقام یا رسول الله
گفت چهار حاجت از خدای تعالی بخواهم مرا بدو یکی آنکه گفتم آن منازعتها که میان یاران رو در کار من کن فرمود که آن بود که
تو خواهی و دویم گفتم اطفال کافران را که پیش از بلوغ بمیرند در کار من کن در بهشت خدمتگاران است من گردان فرمود که آن بود که
تو خواهی سیم گفتم خدایا اگر وقتی در تنگدلی از دشمنی آید بر کسی از امت من آزا با ایشان رحمت گردان فرمود که آن بود که تو خواهی
چهارم گفتم شمار است بامن گذار فرمود که ای محمد هر چند که تو رحمت عالمیانی اما پروردگار عالمیان منم و هر چند که تو رسول رحیمی اما
ارحم الراحمین منم اگر گناهان است خود به بینی از ایشان تبرأ کنی بگذارتا مطلع بر گناه امتان تو هم من باشم که رحمت من است
که گناهان ایشان را فرارسد و لیکن درین حاجت ترا بی نصیب نکنم از تو شفاعت و از من رحمت تا گناه است تو میان شفاعت
تو و رحمت من آفریده گرد و فاطمه زهرا رضی الله عنها سوال کرد که ای پدر در آن مقام چه رفت گفت خدای من فرمود که سبب
و بهانه خواهی هم تا گناه است ترا بیا مرزم را با

ما را سخنی بخش که چون گفته شود	سازیم او را بهانه رحمت خویش
و بهانه خواهی هم تا گناه است ترا بیا مرزم را با	هستیم بکلیت تو مست درویش
عایشه صدیقه رضی الله عنها پرسید که چه رفت در آن مقام	غرق کنم امید عفو تو در پیش

یا رسول الله گفت خدای من گفت بامن که ای محمد با امت تو چهار کار کنم که با امتان دیگر نکردم اول آنکه امتان دیگر
گناه کردند بر ایشان آتش فرستادم بر امت تو ستر فرستم دویم آنکه امتان دیگر گناه کردند ایشان را از حال بگردانیدم گناهان امت
ترا از حال بگردانم سیم آنکه امتان دیگر گناه کردند ایشان را بر زمین فرو بردم امت ترا بدارم و گناه ایشان بر زمین فرو بردم چهارم آنکه
امتان دیگر را سنگ بارانیدم امت ترا رحمت با انعم بعضی یاران سوال کردند که یا رسول الله چه رفت در آن مقام گفت
فا و حلالی عبده ما او حی فرمود که هزار حاجت بخواهم از خداوند همه را بدارد و هزار گناه است ناخواسته مرا بدارد و هزار گناه است
دیگر امت مرا بدارد بعضی میگویند آن وحی آن بود که شاه مردان علی بن ابی طالب رضی الله عنه روایت میکند از رسول الله صلی الله
علیه وسلم که فرمود که از الله تعالی سوال کردم که خداوند چون بندگان تو در بهشت در آیند با ایشان سخن گوئی فرمان آمد که محمد را
پرسیده که در دنیا بامن سخن گفته باشد من و عقیلی با وی سخن گویم گفت الهی در دنیا با تو که سخن گفته است فرمان آمد که ای محمد
هر کس سر سجده نهاد و گفت سبحان ربی الاعلی آن بنده بامن سخن میگوید بر آئینه من با آن بندگان سخن گویم سوال
حکمت چه بود که شب معراج آتش دوزخ و افراع آن را بر رسول علیه السلام نمودند جواب در تفسیر معنی می آرد که حکمت

آن بود که روز قیامت که دوزخ را به بنید از فرغ آن از شفاعت امت مشغول نشود و از برای اینست که چون دوزخ را بصر صاف
حاضر گردانند همه انبیا علیهم السلام نفسی نفسی گویند و خواجه علیه السلام امتی امتی گوید بعد از آن حضرت سید عالم صلی الله علیه
وسلم را فرمان بازگشتن شد از سراج با صد نفر از اعزاز و اکرام بازگشتن در بازگشتن نی حاجت براق بود و بی نفرشتگان و
نفر فرف و بی چپیزی دیگر زیرا که حضرت حق سبحانه و تعالی در آن حال حبیب خود حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم را
قوتی داده بود که هیچ یک از اینها حاجت نبود چنانکه در مرصاد العباد می آید که چون میرفت محمد بود و چون می آمد رحمت بود که
وما ارسلناک الا رحمة للعالمین در تفسیر معنی و در زمزمی آید که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود که چون با من
بسم رسیدم یوسف را علیه السلام دیدم که یک نیمه خوبی با و داده بودند اے برادر اگر یک نیمه خوبی و حسن یوسف علیه السلام
داده بودند اما تمام حسن بحضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم داده بودند و این معنی با خبر صحیحی ثابت شده سوال
چون تمام حسن حضرت محمد مصطفی را صلی الله علیه و سلم بود پس چگونه بود که آواز هاله یوسف علیه السلام بسیار بود
و آواز هاله حسن رسول ما علیه الصلوة والسلام آن همه نبود جواب آنست که کمال حسن مرد در زبان و دل می باشد
و کسی شیرین زبانی و لطف و خوشی و خلق نیکو و شجاعت و حسن و قوت اوصاف کمال با حضرت محمد مصطفی صلی الله
علیه و سلم برابر نبوده نه یوسف و نه غیروی از انبیا علیهم السلام چنانکه در روضه خلد می گوید قطع

مصطفی را هزار معجزه بود که بمردم می نمود و میقم بهترین هزار معجزه اش | ادب نیک بود و خلق عظیم
بدانکه هر کس سراج حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم را از مکة تا بیت المقدس یعنی از مسجد حرام تا مسجد نقی
منکر شود که اگر دوزیر که این مقدار نبض قرآن ثابت است قوله تعالی سبحان الذی اسوی لعبده لیلاً من المسجدا
الحرام الى المسجد الاقصی و اگر با سمانها و الی ما شاء الله منکر شود مبتدع و ضال بود و بداند تهب و این روایت در شرح
امالی است سوال رسول علیه السلام حق تعالی را در شب سراج دیدیانی جواب در نجاح و غیر آن آورده که بعضی
گفته اند وید و بعضی گفته اند ندیدند و مؤمنان عایشه صدیقه رضی الله عنها گفت ندید زیرا که اگر ویدی میزدی که با ویدار و است
هرگز روان باشد بعضی گفته اند و لا حوط هو السکوت یعنی احتیاط در آن آنست که خاموش باشی و در تفسیر و سبط میگوید
که حضرت سید عالم صلی الله علیه و سلم حق سبحانه و تعالی را دید در بعضی از آن نزلات که او را بود و نیز در وسبط میگوید که
که ابن عباس رضی الله عنها گفت حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم پروردگار خود را وید بدیده دل گردانید بصیرت
در فوادی یا بیافرید دل وی را بصری تا بدید پروردگار خود را و بسیاری از صحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین بر آنند که
پیشم دید در تفسیر معنی می آید که بچشم سر و دل و فوادی پروردگار را بیکانه را بلا حد و لا کیف بعضی از ائمه تفسیر و نحو
در معنی این آیت که گفته اند قوله تعالی لتکبن طباق عن طبق بفتح با چنانکه قرأت ابن کثیر و حمزه و کسالی است خطاب
مر حضرت مصطفی راست صلی الله علیه و سلم و لام لتکبن لام قسم باشد یعنی سوگند شفیق و شب و باده ای محمد تو که را کب
خواهی شد بر سموات طباق عن طبق ای سماء بعد سماء در وسبط میگوید یعنی نصد فیها و یجوز ان یکون
درجة بعد درجة و دویة بعد دویة فی القربة من الله تعالی و الرفعة در تفسیر معنی می آید که ابراهیم

حلیل الله علیه السلام در معراج خود فاحشه را بدید بروی دعا کرد و بپلاک دعای وی با جابت رسید و دویم و سیم را بدید چنین
 دعا کرد و فرمان آمد که ای حلیل دست از بندگان مبادار و دعا کن بپلاک ایشان و حبیب در شب معراج دعا کرد و نجبات
 عاصیان است تا دانند که در چه حبیب از حلیل بالاتر است و موسی ۱۴ از براس قوم آب خواست بقوله تعالی و اذا استسقى
 موسی لقومه و عبس علی السلام از برای قوم نان خواست بقوله تعالی انزل علینا ماء من السماء محمد صلی الله
 علیه و سلم از برای امت آمرزش خواست بقوله تعالی غفرانک ربنا تا معلوم شود که بهمت وی عالمی نر بود و تیر در نفسیه
 مغنی می آرد که زهری از انس بن مالک روایت کرد که پنجاه نماز در شب معراج بر محمد صلی الله علیه و سلم و امت وی فرض
 کرده شد بعد از آن به پنج نماز باز آورد پس فرمان رسید که با محمد صلی الله علیه و سلم بقول لدی و ان لك بالخمس خمسين یعنی
 ای محمد بگذارون پنج نماز ثواب پنجاه نماز ترا و امت ترا که امت کم این بود قطعه معراج سید المرسلین و خاتم النبیین و شفیع
 المذنبین حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم چنین گوید بنده ضعیف عصمه الله من سوراخا نمکه که بدلیل قطعی ثابت شده
 است که دوزخ را هفت دست قوله تعالی لها سبعة ابواب و اخبار صحیح و ارجو است که بهشت را هشت دست و راست
 و در آیت حتی اذا جاوزوها و فتحت ابوابها بعضی از اهل لغت و او و تحت را او و ثانیه داشته اند و گفته اند این و او

دلالت بر آن میکند که بهشت را هشت دست و راست فی الجمله هشت با هفت جمع کنی پاترود و در فصول
 این مضمون عقاید نیز پاترود است امیدوار از کرم حضرت پروردگار جل جلاله و عم نواله
 که هر کس این فصول را بخواند و آنچه از عقاید در آن بسته شده است اعتقاد
 دارد و بران اعتقاد از دنیا برو و حضرت حق سبحانه و تعالی
 سفت در دوزخ را بروی وی در بند و بهشت در
 بهشت را بروی وی بکشد اند علی
 مایشاء قل بر

الهی بر از محمد و به نیاز محمد که برت محمد صلی الله علیه و سلم رحمت فرمائی

منت هم لا اعتقاد انت شرع فی القسم الاعمال

بسم الله الرحمن الرحيم

قسم دوم از کتاب ریاض الناصحین در فرائض و واجبات که از قبیل اعمال است چون فرائض خمس اسلام که آن را فرض عین میگویند و فرض کفایت که باوای بعضی از ذمه بعضی دیگر ادا شود و واجبات شریعت و اختلاف علما در آن و فرائض خمس معیشت یعنی حفظ حد و دانش در طلب و کسب حلال و حفظ حد و دانش در مناکحات و در معاملات و در خراج و در عادات که حفظ حد و دانش درین پنج نیز از فرائض و واجبات اعمال است و بعضی از آنها فرض است و بعضی واجب چنانکه ذکر هر یک بجایگاه وی بناید انشاء الله تعالی پس قسم اعمال نیز سه فده اصل آمد اما **فرائض خمس اسلام** در وی شش باب است

باب اول در بیان کلمه شهادت و درین باب فصل است فصل اول در ذکر فرائض اسلام و معنی کلمه شهادت و بیان آن

بدانکه فرائض اسلام پنج است چنانکه در صحیحین می آید بروایت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود بنی الاسلام علی خمس علی ان یوحدا الله و اقام الصلوة و ایتاء الزکوة و صیام رمضان و الحج فقال سرجل لابن عمر الحج و صیام رمضان قال لا صیام رمضان و الحج هكذا سمعته من رسول الله صلی الله علیه وسلم یعنی بناکرده شد مسلمان بر پنج چیز اول بر توحید خداوند عزوجل یعنی برگفتن کلمه شهادت یعنی برگواهی دادن بیگانی خداوند تعالی و برسالت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم یعنی گفتن کلمه طیبه لا اله الا الله محمد رسول الله و دوم اقامت پنج نماز در شبانه روز یعنی مداومت نمودن بران ستم اوای زکوة کردن از ذمه در سالی یکبار مال که وجوب تعلق بدان دارد چهارم روز ماه رمضان داشتن پنجم حج اسلام بجای آوردن کسی را که استطاعت باشد یعنی زاد و راه له با من راه یعنی نوشته و مرکب سوار و با من راه با نفقه عیال از هنگام رفتن وی تا وقت باز آمدن وی این است آن چیزهاست که مسلمان بران است

در صحاح مصابیح و در لمعات مشارق می آید که مردی از ابن عمر رضی الله عنهما سوال کرد ایچ و صبیام رمضان گفت این کسر
رضی الله عنهما لا صبیام رمضان و ایچ گفت لی یعنی رسول خدا صلی الله علیه و سلم صبیام رمضان را بر چه مقدم یابد و پس بچنان
مدار هر خانه که هست بر پنج چیز میباشد یعنی بر چهار دیوار و سقف و خانه بی پنج چیز خانه نمی باشد و نمی تواند بود و همچنین مبنای خانه
مسلمانی بر پنج چیز است یعنی این پنج چیز را جمع کردند و مسلمانان نام نهادند تا هر کس این پنج کار کند و بحقیقت آن اعتراف نماید و عقلاً

دار و مسلمان کامل باشد	قطع	مسلمانان مثال خانه دان	که بنیادش بود بر چهار ارکان
------------------------	-----	------------------------	-----------------------------

از ان ارکان کزان دین اثبات	ناز و روزه و حج و زکوة است	اما گفتن کلمه شهادت در همه عمر یکبار فریضه است و بارها	دیگر گفتن سنت است تا اگر بنده عاقل بالغ یکبار این کلمه را بگوید و شرایع قبول کند و دیگر در همه عمر کس از وی این کلمه نشنود چون
----------------------------	----------------------------	--	--

بمیر و شرعاً و مسلمان مرده باشد و اگر چه در وقت مردن نیز کلمه شهادت از وی نشنود بشرط آنکه از وی کفری در وجود نیامده باشد
قولا و فعلا و حساباً علی الله تعالی و مضمون کلمه طیبه لا اله الا الله محمد رسول الله آنست که خداوند کیست و محمد

رسول فرستاده و بیست و یکم و معنی کلمه شهادت آنست که گواهی میدهم بدرستی و راستی و راستی نشان اینست که نیست هیچ خداوندی
موجود مگر خدای معبود بلکه نیست هیچ موجود با وجود واجب الوجود که جلالت موجودات با وجود او معدوم اند و وجود حقیقی و پیراست که از

اول و آخر مبراست و سزاوار پرستش و پروردگار آفرینش و موصوف بصفات کمال و منزه از نقصان و زوال و عالم کلیات
و جزئیات عالم و واقف اسرار وجود و عدم تبارک و تعالی و تقدس و تعظم و کلمه ان مخففه در اصل مشق است و ضمیر نشان

در وی محذوف است و تقدیر کلام چنین است که اشهد انه لا اله الا الله یعنی گواهی میدهم بدرستی که خداوند کیست و گواهی
میدهم بدرستی که نشان اینست که محمد فرستاده خداوند است بسوی بندگان نام حبیب خود را با نام خود قرین کرد تا عالمیان بداند

که هر کس گوید لا اله الا الله بی گفتن و باوردن شستن محمد رسول الله از وی قبول نکند و فرو کمال حمد خدا نیست بی محامد توف
ناز و تر و نیست بی دعای قنوت و در مشکوٰۃ مصابیح می آید بر وایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه و سلم

که فرمود لا ایمان بضع و سبعون شعبه افضلها قول لا اله الا الله و ادناها ما طاة الاذی عن الطریق و الحیاء
شعبه من الایمان یعنی درخت ایمان را بنقاد شاخ اند ۳۳ فصل آن شعبات لا اله الا الله گفتن است و ادناهای

آن دور کردن اذی از طریق یعنی دور کردن سنگ و کلوخ و خار و خاشاک از راه یعنی بنده من را زیادت از بنقاد خصال خیر است
که کل آنها از علامت ایمان و نیست و بضع از سه تاده میباشد و اصل بضع قطع است و بضع از چیزی پاره بود از ان چیز و بعضی

علمای اسلام تتبع کتب حدیث کرده اند و احصاء این خصال کرده اند بنقاد و هفت خصلت برآمده اعلای آن گفتن کلمه طیبه
لا اله الا الله و ادناهای آن دور کردن سنگ و کلوخ از راه و بعضی گفته اند ازین عدد کثرت مراد است نه حصر بر عدد و معین

اهل تحقیق میگویند دنیا و عقبی خار و خاشاک این راه است تا سالک راه را از ان پاک سازد و سالم بمنزل تواند رسید زیرا که
تا غیر را در باطن جای است سر توحید بر لوح دل نقش پذیرد و بیست تا نشنوی از عشق که فاخلع نعلیک از دوست نیابی

نه سلام نه علیک نه وقت آمد که خار و خاشاک غیر را از راه برداری قوله تعالی فاخلع نعلیک انک بالواد المقدس
طوی در ظاهراً و باطن امر بطرح کنین کلك علیک و بال اطرحة و افرجه فرو ما سوای حق همه

بی کن به تیغ لاله تا جهان صافی شود سلطان الاله را به کطالب تا در بند آب خاک مست در دام مست عارف را از ازل تا بابدیک
 کام مست کن قدم از خود برگرفت و بحق رسید
 تا از خود فانی نگردی بحق فانی نشوی رب با
 اجزای وجودم بکنی دست گرفت نامیست من بر منی باقی همیست
 اکنون همه لاله الاله است بهر که در عشق نیک و بد گفت تو حال این طایفه را چه دانی آدم هنوز میان مک و طایف بوده که این
 جماعت گرد حرم طائف بوده اند بسته بر این حال خبر نباشد آن منبذ بود بخیر نباشد ہی ہی خاک اکجا آن طول و عرض تکاد
 السموات یفطران منه و تنشق الارض بنده به حجب ولی شود آینه پیاده را فرزین توان کرد اما شاه نه قطع
 سالها خون خورد نافه تا مگر بوی مشک اندر مشام او رسید شیشه خود را بهر آن بگذاشت تا قطره از می بجام او رسید
 اوست که رقم هستی کشیده بر بالا و پست و قلم نیستی آمده بر پیشانی و شمعش ای خدای که سر توحیدت کس نداند چنانکه میدانی
 کی گذاریم حق و صفت ترا چون منزه ز فهم انسانی لوح تسلیم خوانده طفلان عقل در مکتب خدا دانی
 عجز را دراک چون پدید آرد مشربلی از زلال عرفانی لاجرم ما بجز میخواییم معرفت از محبت ربانی
 الهی اگر ظاهر ما آلوده است باطن ما بدایع تست اگر شاخ صدق ما خشک است ولی از باغ تست اگر نقد ما قلب مست اما از خزانة
 تست شمع مفسا نیم آمده در کوی توبه شمع از جمال روی تو بهر حمت بی علت که بر ما رحمت فرمائی و بدار السلام برسان بحر ممت

محمد وآله فصل دایم در فضل کلمه شهادت و فضیلت ذکر حق جل و علا اجمعین

قال النبی علیه السلام افضل الذکر لا اله الا الله و افضل الدعاء الحمد لله یعنی فاضلترین ذکرها که بیاد خدا
 گویند کلمه طیبه لا اله الا الله و فاضلترین دعاها گفتن الحمد لله است زیرا که گفتن لا اله الا الله افضل شهادت ایمان است
 و سر دفتر سعادت جاودان است در سطر اللالی می آرد که سالک باید که دایم بگفتن کلمه لا اله الا الله مشغول باشد که حق تعالی
 چنین فرموده که انا جلیس من ذکر فی جملة مشایخ برین متفق اند که الذکر طریق الحق و لا یصل احد الی الله تعالی الا
 بد و ام الذکر و باید که ذکر از سر اخلاص گوید عیزانی که ذکر خاص گویند: خلاص خویش در اخلاص جویند: و علامت
 اخلاص در ذکر آنست که رسول علیه السلام فرمود و اخلاصک بلا اله الا الله ان یجرك عما حرم الله علیک یعنی
 اخلاص تو بدین کلمه آنست که باز در ترا از هر چه خداوند بر تو حرام کرده است و حق تعالی نماز و روزه و سایر عبادات را وقت
 معین کرد اما یاد کرد خود را وقت پدید نکرد بلکه کثرت ذکر فرمود و قوله تعالی فا ذکر و الله ذکر اکثیر یعنی یاد کنید خداوند را یاد
 کردن بسیار جای دیگر فرمود ان فی خلق السموات و الارض و اختلاف اللیل و النهار لآیات لا ولی الا للرب
 یعنی بدرستی که در آفریدن آسمانها و زمین و در اختلاف شب و روز نشانیهاست مرا اولوا الالباب را یعنی مر خداوند عقل و
 خرد را اگر تو گوئی که عاقلان و خردمندان کیانند از برای دفع اشکال تو فرمودوا الذین ینکرون الله قیاما و قعودا و علی جنوبهم
 الا یمین یعنی اولوا الالباب آن کسانی اند که دایم بیاد حق تعالی مشغول اند در همه احوال و در همه اوقات و حال آدمی از سر بیرون است

و در خواست و رایج درمان نیست در مرصاد العبادی آرد که هر که ورت و زنگار که از تصرف شیطان و نفس ماره بدل رسیده باشد
 و در دل متکین گشته یاد خداوند و کلمه طیبه لا اله الا الله از دل آنرا محو کردن گیر و همچون صیقل زنگار آینه را خواجه علیه السلام از نجبا
 فرمود ان لكل شئ صقالة وصفالة القلوب ذکر الله و چون سالک بذر اوست نماید سلطان ذکر و ولایت دل او مستولی شود
 و هر چه یاد و محبت حق است جمله را از دل بیرون کند و سر را بر اقبست افکند بر دل بنشانند و سر بر در دل نهاده داری بنیشت تا هر چه
 نه یاد اوست در نگذار و نه در مرصاد العبادی آرد درین آیت قوله تعالی واذ کرسبک اذا نسیت یعنی بعد از نسیان ما سوای
 من مرا یاد کن تا بشرکت بنویسم و آرام و لهای دوستان حق بیاد اوست قوله تعالی الا بدک الله تطمین القلوب شعر عاشقان را
 جز بیادت عینش خرم کی شود عارفان را جز بنیاست سینه بی غم کی شود عا شق ویدار کعبه تا بگوید بادیه بر جمال چون زنگار کعبه محرم
 کی شود هر که در کوی طریقت آید پوشد گلیم بنی ریاضت همچو ابراهیم ادهم کی شود در رست غم خوردن شادی نمودن ملکبست
 هر گدائی را چنین ملک مسلم کی شود و گداز گریا مری گناه عاصیان به از کمال رحمت تو ذره کم کی شود و حکایت از سلطان
 العارفین قدس سره سوال کردند که چه فرمائی در معنی این حدیث که رسول علیه السلام فرمود لا اله الا الله مفتاح الجنة گفت
 آری چنین است اما این کلید را چهار دندانه میاید زبان از در مع و غیبت خالی دل از منکرات شهوات پاک شکر از حرام و شبهت
 خالی عمل از هوا و بدعت پاک و خیر است که رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود که حق تعالی فرشته آفرید از آن وقت باز که آسمانها
 و زمینها را آفریده و امر کرده آن فرشته را که کلمه طیبه لا اله الا الله را آغاز کن و بگویی چون این کلمه را تمام کنی و بپایان رسانی قیامت
 قائم شود آن فرشته از آن وقت باز این کلمه را آغاز کرده و مدلا ر می کشد و هنوز در آن است چون کلمه را تمام کند قیامت قائم گردد
 و این حدیث در فردوس الاخبار است زهی قادر خداوندی و بزرگوار آفرید کاری که یک بنده آفرید که عمر دنیا از اول تا آخر یک
 نفس وی بیش نباشد بیداست که نصیب تو از آن یک نفس چقدر باشد **با س ع**

دنیا چه بود که از بیهوش و کمش

دل در بند کس بجور و ستمش

پیداست تفاوت وجود و عدلش

او نیز نمی ماند و شادی و غمش

در تفسیر این نام نجم الدین راسخ

می آرد درین آیت قوله تعالی قل لو کان البحر مداد الکلمات دبی لقد البحر قبل ان تنقذ کلمات دبی و لو جئنا
 بمثل مداد یعنی بگوای محمد که اگر دریای محیط سیاهی شود از برای نوشتن کلمات پروردگار من و یک دریای دیگر همچون دریای
 محیط مدوی گردانیم این دو دریای تمام شود و ثواب کلمات پروردگار من تمام نشده باشد عکرمه میگوید که مراد از این کلمات کلمه
 طیبه لا اله الا الله است در فردوس الاخبار است در حدیث و در تفسیر از قتاده نیز فرمود است که گفت در معنی حم عشق
 که حا علم خداوند است و میم ملک وی و عین علم وی و سین سنائی وی و قاف قدرت وی و معنی آنست که خداوند قسم بایستد
 که بحکم من و ملک من و سنای من و قدرت من که عذاب کنم بنده را که بگوید لا اله الا الله در کتب اصول می آید این مسئله که مسلمانی
 میخواست که کلمه توحید بر زبان راند گفت لا اله و بعد و پیش از گفتن لا اله الله شرعاً و بی سمان مرده باشد زیرا که عزم وی گفتن
 تمام این کلمه بود که آن نفی الهه باطل و اثبات اله بحق بود اما اجل او را دریافت و فرصت تمام کردن کلمه توحید نیافت پس حکم کنیم
 که وی مسلمان مرده باشد زیرا که نیت وی معتبر است در کتب حدیث می آید بروایت راویان معتد از رسول علیه السلام که فرمود
 من کان اخر کلامه لا اله الا الله باشد در آید در بهشت یعنی هر کس که ختم عمر وی برین کلمه باشد جای وی بهشت باشد

امام هشتم علی موسی رضی الله تعالی عنه روایت میکند از پدر خود و از جد خود از علی بن ابی طالب از رسول علیه السلام که فرمود حق تعالی خطاب کرد یکی از انبیاء که بنده من کلمه لا اله الا الله حصار من است هر کس در آید در حصار من ایمن شود از عذاب من یعنی همچنانکه کسی در حصار من در آید از تیر دشمن ایمن شود و همچنین هر کس در حصار کلمه لا اله الا الله در آید و با خلاص بگوید این کلمه از آتش دوزخ ایمن گردد و الهی ختم عمر ما بر کلمه لا اله الا الله گردان و همه را به پیشیت عنبر سرشت برسان و رضا و لقای خود دوزی گردان

باب دوم در بیان نماز و درین باب شانزده فصل است

فصل اول در فرضیت پنج نماز و تفسیری لغت و شرعاً و فضیلت و اوست بر ادای وی

بدانکه فرضیت نماز بکتاب و سنت و اجماع امت ثابت شده است اما کتاب قوله تعالی اقموا الصلوة و اما سنت قوله علیه السلام صلوا خمسکم و اما اجماع امت فقد اجتمع الامة من لدن عهد رسول الله صلی الله علیه و سلم الی یومنا هذا علی فرضیت الصلوة من غیر تکلیف منکر و لا رد و اجماع الامة من اقوالی الخ لقول النبی صلی الله علیه و سلم لا یجتمع امتی علی الضلالة یعنی اتفاق و اجماع علمای امت است از نزدیک زمان رسول علیه السلام تا امروز که در دویم بر فرضیت پنج نماز از غیر انکار منکری و رد راوی و اجماع است از قوی ترین جهت است از برای آنکه رسول علیه السلام فرمود که علمای امت من برگزیده ای جمع نشوند یعنی بر هر چه اجماع ایشان بران باشد حق و صدق همان باشد اما تفسیر و بدانکه صلوة اسم است مردعاً و در بعضی تفاسیری آورد که چون صلوة را باندن تعالی اضافت کند چهار وجه را محتمل است یعنی صلوة از خداوند تعالی بر چهار وجه است توفیق بر طاعت و عصمت از معصیت و مغفرت از ذنوب یعنی آمرزش از گناهان و زیادت در درجات یعنی رحمت علام الغیوب و چون اضافت بلا آنکه کنی استغفار و دعا و نصرت مراد باشد و چون اضافت بمؤمنان کنی ثبات و محبت باشد اما در شریعت عبارت از ارکان معلومه و افعال مخصوصه است اما فصل و ثواب وی قال النبی علیه السلام فصل الاعمال بعد الایمان بالله الصلوة یعنی فاضلترین عملها بعد از ایمان آوردن بخداوند نماز است و اول چیزی که خداوند تعالی بر مسلمانان از دین ایشان فریضه کرد نماز بود و اول چیزی که در قیامت حساب کنند نماز خواهد بود و هر کس از عهده پنج نماز بیرون آید از همه محنتها برست و همه دولتها رسید قوله تعالی قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلواتهم خاشعون یعنی فلاح و نجات یافتند مؤمنان یعنی فیروز و سرستگاری یافتند یعنی برستند از دوزخ و رسیدند به پیشیت مؤمنانی که در نماز خود خاشع بودند عباد بن اصاصت رضی الله عنه روایت میکند از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که گفت هر کس پنج نماز که حق تعالی فرض گردانید بر بندگان هر کس نیکو کند و ضوی آن پنج نماز را و در وقت بگذارد و از او رکوع و سجود آنرا تمام کرد و اندوختن در وی نگاهدارد باشد آن بنده را عهده نزدیک پروردگار یعنی این که پیامرزا و او هر کس بیای ندارد و پنج نماز را بنامند آن بنده را بر دیک خداوند عهده اگر خواهد او را بیاورد و اگر خواهد عذاب کند او را و این حدیث در مصابیح است و در زنجیر حمیدی می آید بروایت ابن عباس و ابوهریره رضی الله عنهم که گفتند رسول علیه السلام خطبه کرد از برای ما و در خطبه خود چنین فرمود که هر کس نگاهدارد پنج نماز از شما

و پایی دارد هر جا که باشد بگذرد بر صراط روز قیامت همچون برق چنده بادل گروه از سابقان و روز قیامت روی وی همچون
ماه شنب چهارده باشد و در هر شب با نروزی که بگذارد پنج نماز او مست نموده باشد و او را منزه از شهید باشد حکایت
در زاد المقبولین می آید که منی از اصمعی سوال کرد که در دین شما از عبادتها کدام فاضله است اصمعی گفت در دین ما فاضل ترین
همه عبادتها نماز است گفت چرا گفت از برای آنکه عبادت فرشتگان بهشت آسمان در ولایت از قیام و رکوع و سجود و تسبیح
و با اینها قرآن در وی زیادت منع گفت در نماز هیچ رکن بر رکن ترجیح دارد گفت سجده بر همه رکان ترجیح دارد که کمال
خشوع و خضوع در ولایت و بنده در هیچ حال بهجت خداوند چنان نزدیک نشود که در حال سجده گفت از سجده هیچ چیز بالاتر
هست گفت هست یک چیز است که از همه بالاتر است گفت آن که امست گفت منست پروردگار بر خود دیدن که بی سابقه
خدمتی درازل مراتج ایمان بر سر نهاد و سزاوار سجده خود گردانید و بی سابقه بد خدمتی زنا رتبه سالی بر میان تو نیست و سزاوار سجده
آتش گردانید منع را این سخن در دل تاثیر کرد و سر بر آورد گفت راست گفتی اسلام عرضه کن که در کشاند کلمه گفت و مسلمان شد
پس بدانکه نماز دنیا و آخرت سبب نجات است و بحکم کلام حق مکفریات است قوله تعالی واقم الصلوة طری فی الهماء و ذلها

من الليل ان الحسنات يذبحهن البسيات ذكركم للذاكرين يعني پایی دار نماز را از دو طرف روز یعنی نماز با نماز
و نماز پیشین و نماز دیگر و ذلها من الليل و در بعضی از ساعات شب یعنی نماز شام و نماز خفتن در مستحاض و لسان الترتیل
میگوید که السلفه پاره از شب بدرستی که حسنت یعنی پنج نماز بر دو نحو کند بدیهه را یعنی صغایر و ذلک ذکرى للذاكرين
آنچه یاد کردیم نپسندید مرنید گیرندگان را و از آیات که در قرآن ناطق است بضرریت پنج نماز یک آیت این بود و در تفاسیر می آید
که این آیت در شان مقبل نماز فرو آمد و گفته اند در شان عمرو بن غزیه آمد که زن غازی بدو کان و می آمد بخبر ما خریدن چشم و
بر حال آن زن افتاد بروی فتنه شد خواست که مراد خود از وی حاصل کند گفت این خرمالایق تو نیست با من بجانم آئی
که آنجا خرمای نیکو دارم و پرا بسرای خود برد و از سرادر خانه شدند آنگاه قضای کردند و پرا اجابت نکرد و مرد بسیار کوشید فایده
نکرد زن گفت بی شما صنعت خنت صاحبك الغازی و عصیت بربك و لم تتل مرادك یعنی بدکاری که تو کردی
که خیانت کردی یا خود غازی را و عاصی شدی در پروردگار خود و باید خود را سیدی مرد و از آن فعل پشیمان شد بادل پرست و نداشت
نزد رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله چه میگوئی در حق کسی که قصد حرامی کرد و همه فعلها سئیه بد کرد و مگر ناکه نکرد رسول
علیه السلام خاموش بود در ساعت این آیت نازل شد و تفسیر جوز جانی می آید که رسول علیه السلام خاموش بود از جواب و
و گفت لا ادری ما تقول لك وقت نماز دیگر بود رسول علیه السلام و یاران نماز بجاعت بگذارد و چون از نماز فارغ شدند
این آیت نازل شد رسول علیه السلام فرمود کجاست آن کس که گفت مرا آنچه گفت آن مرد برخاست و گفت ها انیا یا رسول الله
اینک منم یا رسول الله رسول علیه السلام فرمود برو بدرستی و راستی که بیا میزد خداوند تعالی نماز این نماز که با ما بگذاردی در صحاح مصابیح
می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه که آن مرد گفت یا رسول الله این خاصه مراست رسول علیه السلام فرمود لك و لجميع
امتى كلهم یعنی ترا و همه امت مراست هم در صحاح مصابیح می آید این حدیث قال النبی علیه السلام الصلوة
الخمس والجمعة الى الجمعة و رمضان الى رمضان مکفرات ما بینهن اذا اجتنبت الكبائر یعنی پنج نماز و

جمعه تا جمعه و ماه رمضان تمامه رمضان مکفر و محکومند اند بدیهه را چون بختاب نمایند از کباب و در تفسیر و سیط می آید این حدیث
بروایت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از ابو بکر صدیق رضی الله عنه که رسول علیه السلام فرمود که هیچ مسلمان نباشد که گناهی کند پس
از آن وضو سازد و دو رکعت نماز بگذارد و از خداوند تعالی آخرش خواهد برای آن گناه الا آنکه آمرزیده شود آن گناه وی رسول
علیه السلام این دو آیت بر خواند قوله تعالی ثم لیستخضر الله یجد الله عفورا رحيما وقوله تعالی والذین اذا فعلوا فاحشة
اوظلموا انفسهم الا یراهم الله ما یرا یرکان را توفیق طاعت از آنکه دار و صفایر و کسب پرمارا و گزاردند

فصل دوم در شرایط وجوب نماز

بدانکه شرایط نماز بر دو نوع است یکی شرط و وجوب نماز و یکی شرط ادائی نماز در رساله مقدمه می آید که شرایط نماز نه است نه از برای وجوب
نماز و شش از برای ادای نماز اما شرایط وجوب نماز عقل است و بلوغ و اسلام که بر بی عقل و نارسیده نماز نیست تا اگر یکی از ایشان
بی عذر ترک نماز کند بروی قضا و تغذیر واجب نیاید و اگر هم بگذارد و تطوعی بود که بجای آورده بود اما تفسیر عقل بدانکه عقل بزرگ است
که در دل انسان انداخته میشود که آدمی بسبب آن مستعد ادراک اشیا میگردد و بسبب و ماخوذ و ما جور خواهد بود و بسبب او ما جور و
منهی با مو و نواهی می شود و بسبب و تمیز میان حق و باطل میتواند کرد و بدرا می تواند دانست فی الجمله او متفاوت می بود تفاوت
طبیعت اما آن مقدار که فرض گردانیده شود بدان اسلام و اعمال آنست که بدانند و در یابد منافع و مضار را و بدانند که اسلام چیزی نیست
و بد است و در متابعت او نفع است و در دنیا و آخرت در کتاب الاحکام گفته است که آن مقدار خرد و دانش باید که از و نیک نیک تر
و از و بد بد تر را جدا سازد و بقول بعضی آن مقدار خرد باید که از ثواب دلیل تواند ساخت بر غلب و به ناء خند و در کافه
آورده است که عاقل آنست که مستقیم بود قول و فعل او آنچه غیر مستقیم بود نادر بود از وی و معنوه آنکه مخلوط بود کلام و فعل
وی گاه یکبار غالب مستقیم بود و گاه یکبار غالب غیر مستقیم بود در کتاب خوان الصفا می آید که در کتب الله تعالی العقل فی
الملائكة لا شهوة و در کتب الله تعالی فی البهائم بلا عقل و در کتب الله تعالی فی الانسان فمن غلب عقله شهوة
فهو خیر من الملائكة و من غلب شهوته عقله فهو شر من البهائم یعنی ترکیب کرد خداوند تعالی عقل را در ملائکه بی
شهوت یعنی ملائکه را عقل را و اما شهوت را در و بهایم را شهوت را و اما عقل را در و آدمی را عقل و شهوت هر دو را در پس کس
که غلبه کند عقل وی بر شهوت وی او را ملائکه بهتر باشد و هر کس شهوت وی غلبه کند بر عقل وی او را بهایم بد تر باشد
در خلاصه الحقایق می آید که العقل ماخوذ من عقل البعیر یعنی عقل را از عقل البعیر گرفته اند و عقل را از و نیک تر را گویند یعنی
همچنانکه عقل شر را از رفتن باز میدارد عقل آدمی را از کارهای بد باز میدارد و سفیان بن عیینة رح می گوید عاقل آنست که
که نیک و بد بشناسد بلکه عاقل آنست که چون نیک را بیند بگیرد آن را و چون بد را بیند بگذارد آن را و در نوادر مولانا نجم الدین
کاشی قزوینی می آید در توفیق میان احادیث ثلثه و هی قوله علیه السلام اول ما خلق الله تعالی العقل و اول ما خلق الله
القلم و اول ما خلق الله نوری و وجه توفیق آنست که مبدع اول در وی سه صفت است از جهت آنکه داشت نفس خود
و مبدع خود را و عقل نام نهادند و از جهت آنکه صادر شد از وی نفس متقشفه معلوم او را قلم نام نهادند و از جهت آنکه فایض نور

نبوت شد و او را نور نام نهادند پس یک شئی واحد بود که او را سه اعتبار بود و نسبت به اعتبار او را نامی نهادند در کتاب مولود نسب
می آرد که و هب بن سبنه قسم یاد کرد و گفت سوگند بدان خدائی که محمد را بر استی بخلق فرستاد که در هفتاد کتاب خداوند که بانیافرتاده
است خوانده ام که عقل اولین و آخرین و حنب عقل حضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم همچون یک دانه ریگ است در جنب همه
ریگهای عالم شاه مردان امیر المومنین علی رضی الله عنه میگوید عقل درختی است که بیخ وی تقوی و شاخ وی حیا و میوه وی معرفت
است پس تقوی که اصل این شجره است بنده را به خصلت میخواند بقیقه در دین و بزهد در دنیا و با لقطاع از غیر بسوی الله تعالی و حیا
که فرع این شجره است به خصلت میخواند بصدق زبان و مسامحت بسوی خیرات و ترک شبهات اما جعفر صادق رضی الله عنه
میگوید که عقل آلتی است که عطا داده اند ما را از برای اقامت عبودیت نه از برای اوراک ربوبیت هر کس که استعمال کند عقل را
در اوراک ربوبیت فوت شود از وی عبودیت دور کند بکندر ربوبیت را فرو بخرد اگر کسی تواند بود بربی خدا از خدای برخوردار و در خواست
شیخ ابوسعید قدس سره می آرد که حق تعالی عقل را بیا فرید آنگاه او را در مقام سمیت بدشت پس خطاب کرد که من انا عقل متحیر
شد دیده عقل را بنور وحدانیت بینا گردانید پس خطاب کرد که من انا کیستم من عقل گفت انت الله لا اله الا انت پس نبود
عقل را طریق معرفت الالهیم به دویم شیخ ابوسعید قدس سره فرمود که بعقل اسرار ربوبیت نتوان یافت که وی محدث است و خداوند
قدیم و محدث را بقدم راه نیست شیخ ابوالحسن خرقانی رحمه الله علیه میگوید که علمای است منفق اند که خدایا بعقل نتوان شناخت
و ابوالحسن بعقل نگرست او را تا بینا دید تا خداوند او را بینائی ندهد نه بیند و نداند و ما بسیار کس از غرور عقل باز آوریم و قدر فی الحقایق
رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود مرا بذر را رضی الله عنه که اجتناب نمائی از حرام کرد و هائی خداوند و ادا کن فریضهای و را تا عقل
باشی این بود تفسیر عقل و احکام وی پس میگویم که شرط وجوب نماز سه آمد نظر بر وایتی که در رساله مقدمه گفته است و اگر چه در روایات
دیگر زاید برین یاد کرده چنانکه در فرایض الاسلام می آرد که شرط وجوب نماز چهار است عقل و بلوغ و اسلام طهارت از حیض و نفاس
در ریاض الصائمین و در بعضی از کتب فقه تیز می آید که سمع نیز از شرایط وجوب اعمال است تا اگر کسی در زمین زاده که خبر اسلام
بوی نرسید چون شایع تحصیل و مثل آن و هم بران حال از دنیا بر رفت یعنی بعد از بلوغ چون این مقدار دانسته باشد که او را کسی پیدا
گردانید و او بخود موجود نشده و عالم را صانع هست شرع حکم کند باین که با و بایمان رفته و تبرک نماز و سایر عبادات مفروضات
ما خود و معذب نخواهد بود نه بینی که کز مادر زاده و مکلف تبکالیف شرعی نیست پس شرایط وجوب نماز پنج باشد و اگر حدوث عالم را
شرط داریم شرایط وجوب نماز شش شود و الله اعلم اما احکام بلوغ و علامت آن بدانکه ابتدای بلوغ پسران از
دوازده سالگی است یکی آنکه خواب بنید و آب بآن چنانکه مردان میبندند دویم احبال یعنی بار و اگر گردانیدن چنانکه او را زن و
و آن زن را از وی فرزند در رحم پیدا آید سیم پانزده سالگی یعنی از دوازده سالگی تا پانزده سالگی اگر هیچ یک ازین دو علامت ندیده
چون پانزده ساله شود شریعت حکم کند بلوغ وی و فتوی برین قول است و اگر چه هفده و نوزده نیز گفته اند و این بلوغ بحکم است اما
ابتدای بلوغ دختران از نه سالگی میتواند بود و علامت بلوغ ایشان یکی از چهار چیزی تواند بود چنانکه در هدایه و عامه کتب
فقهیه میگوید تا اگر دختر نه ساله سه شبانه روز خون بنید آن حیض بود و حکم کند بلوغ وی یا اگر خواب بنید و آب بآن یا از شوهر او را
فرزند در رحم پیدا شود حکم شود بلوغ وی و اگر هیچ یک ازین علامات نماند ظاهر نشد تا پانزده سالگی چون پانزده ساله شود

شریعت حکم کند که وی بآنچه شدا اهل تحقیق میگوید البلوغ نفعان بلوغ الرجال و بلوغ الصبيان بلوغ الرجال بخروج المني و بلوغ الصبيان بخروج المني عنهم یعنی بلوغ و نوع میباشد بلوغ مردان و بلوغ کودکان بیرون آمدن ایشان است از آرزو و دایه نفس و بلوغ کودکان بیرون آمدن منی است از ایشان حکایت یکی از محول یکه هرات حکایت میکرد که روز جمعه از ایام عید مسجد جامع هرات میرفتم جمع کودکان دیدم جوز میبختند و پیری با ایشان نشسته بود و میان ایشان آن بی درد حکم بطاق و جفت میکرد ازین جوڑی ربود و یک شتام میداد و دومی شنود دیدم که از حضور جمعه غافل بود و مبنای کار او بر باطل بود لحظه در وی نگریستم او می خندید و من میگفتم آخر الامر او را امر معروف کردم نشنود و نهی منکر کردم التفات نمود از اینجا در گذشتم بجای مع درآمد و منبشتم و با خود گفتم ای فلان مدتی پیر نابالغ شنوده بودی اینک بین اگر ندیده بودی الهی ما را از باز یچه رفق

و هو اخلاص ده و در دین اخلاص ده

فصل سیم در احکام حیض و نفاس

چون احکام عقل و بلوغ دانستی بدانکه دانستن علم حیض و نفاس از اهم مباحث دین است زیرا که حق تعالی در کلام مجید خود فرمود یا ایها الذین امنوا قوا انفسکم و اهلیکم نارا و قودها الناس و الحجارة یعنی ای مؤمنان نفسهای خود و اهالی خود یعنی متعلقان و زیر دستان خود را نگاهدارید از آتشی که فروزنیه وی آدمی و سنگ خواهد بود و نگاه داشتن نفس اهل بدانستن علم بنده گی و عمل آوردن آنست و دانستن علم حیض و نفاس ناچار است و درین علم مسایل بسیار است اما آنچه مهم است اینجا یاد کنیم در هدایه و کتب عامه فقهی می آید که کمتر حیض سه شبانه روز است و بیشتر وی ده شبانه روز و نافع می آید روایت کرده اند از جماعه از صحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که گفته اند الحيض ثلثة اربعة خمسة ستة سبعة ثمانية تسعة عشرة دلالت میکند این اقتضای بر منع زیاده و نقصان و هر چه از سه روز کمتر بود یا از ده روز بیشتر است خاصه بود و خون که زمان بیند چهار نوع میباشد یکی دم ضایع یکی دم فاسد و دوم صحیح اما دم ضایع آنست که دختر که از نه ساله کمتر بود و خون بید آن مقدار که بید آن را ضایع گویند در صحیح اقوال و دویم فاسد و فاسد آن بود که زن بالغه کمتر از سه شبانه روز یا بیشتر از ده شبانه روز خون بیند یا در نفاس زیادت از چهل شبانه روز خون بیند یا پیر زنی که از حیض نومید شده باشد خون بیند اینها همه خون فاسد و حکم استخاضه دارد و این خونها مانع نماز و روزه و وطی نیست و هر وقت نماز و وضوی سازد و فرض و نفل میگذارد و تباہ می شود طهارت وی بیرون رفتن وقت نماز اما آن دوم که صحیح است یکی خون حیض است بشرط آنکه پانزده شبانه روز یا زیادت پاک دیده بود زیرا که اقل طهر پانزده شبانه روز است و اکثر و یا حدی نیست و دویم خون که بعد از ولادت فرزند آید تا چهل روز زیرا که اکثر نفاس بقول علمای ما رجیم الله چهل شبانه روز است و کمتری آن مقدار که خون بیند اگر چه یک ساعت باشد اما حیض و نفاس راده حکم است و آن آنست که زن حایض و نفاس نماز نکند و روزه ندارد و قرآن نخواند یک آیت تمام و دست بمصحف ننهد و مسجد در نیاید و برهام مسجد نرود و کعبه طواف نکند و شوی بر با وی صحبت ندارد و وعدت وی حایض بود چون آزاد بود و حیض چون بنده بود و نماز را قضا کند و روزه را قضا کند در نافع میگوید عایشه رضی الله عنها گفت قضا

نمیکردیم نماز را و قضا میکردیم روزه را سوال روزه را چرا قضا است بر حیض و نفسا و نماز را قضا نیست جواب این
 فقه سیگوید از برای آنکه در قضا کردن روزه حرج نیست ولیکن در قضا کردن نماز صریح است زیرا که در ماهی که ده روز نماز قضا که
 در محالی صد و بیست روز بود و در شبان روزی بیست رکعت نماز قضا کردن از فرض و وتر در سالی دو هزار چهار صد رکعت
 که قضا باید کرد و این حرج بود حق تعالی فرموده و ما جعل علیکم فی الدین من حرج اما در سالی ده روز روزه قضا که
 صریح نباشد در تحفه آورده است که نفسانیر چون از نفاس پاک شوند نمازها قضا نکنند اما حیض را بیست و هفت رنگ است سرخ
 سبز شمش زنگ تیره زنگ سیاه خالص سفید خالص این همه رنگهای حیض است بقول علمای ما رحمهم الله مگر سفید خالص
 عایشه رضی الله عنها گفته است که حیض باشد تا آن زمان که چون نقره سفید بنید این سفیدی پاکی بود و این سفیدی که بر
 پرده که نهاده بود پیدا آید چون رنگ گچ سفید یا کاغذ سفید نشان پاکی درست این است مسئله اگر زنی بیک شکم دو بچه آورد
 نفاس از بچه اول بود بقول امام عظیم و امام ابو یوسف رحمهما الله و بقول محمد و زفر رحمهما الله نفاس از بچه دوم بود اما عدت از
 دوم منقضی شود با اتفاق این بود احکام حیض و نفاس بیانی مسئله آن رجوع بکتاب فقهی باید کرد که این کتاب احتمال آن
 حکایت در کتاب باب حیض می آید که جوانی بود در شهر بخارا زن خواست شب اول که خلوت کردند زن از وی سوال کرد
 علم حیض آموخته گفت فی زن گفت خداوند تعالی فرموده که نفس خود و اهل خود را از نگاهدارید از آتش دوزخ پس بی علم چگونگی
 نگاه توانی داشت آن مرد را آن سخن خوش آمد و قبول کرد زن را بخدای سپرد و روی شهر ری نهاد مدت پانزده سال پیش امام
 علم آموخت و پیر اجازت کرد تا بوطن باز گردد و او را ابو حفص کبیر نام نهاد باز گشت با هم سبق خود ابو سلیمان جرجانی چون بخی
 خوارزم رسیدند کتابهای ابو حفص در آب افتاد و از ابو سلیمان کتابها بجا ریت خواست که بنویسد ابو سلیمان گفت چندان
 می بایست کرد که بکتاب حاجت نبود ابو حفص باز گشت شهر ری و آن کتابها یاد گرفت مدت شش سال دیگر پس
 خود باز گشت اهل بخارا تا آب پیش او باز آمدند و او را با عزاز تمام در شهر در آوردند آن شب بخانه خود رفت و او را گفت
 چگونه بود که بعد از بیست یک سال بخانه خود رفتی جزو کاغذ بیرون آورد و روی نگاه کرد و گفت در وی چنین نگاه داشته ام
 دوش آخرین شب بود از حیض عورت من بخانه زفتم تا بامداد که غسل کند بخانه روم علمای حقای ربانی و کسانی را که غم
 بوده حد شرع را چنین نگاه داشته اند لاجرم ذکر خیر ایشان تا انقضای عالم باقی ماند و شایسته رحمت و ضوان گشتند
 بیچارگان را و توفیق نگاه داشتن حد فرمانهای خود از آن دار

فصل چهارم در شرایط صحت نماز و تفسیر طهارات از حدث

بدانکه در دو رکعت نماز دو اوزه چیز فریضه است با اتفاق علمای مذاهب اربعه شش در بیرون نماز و شش در درون
 اما آن شش که در بیرون نماز است از شرایط نماز میگویند و آن طهارت است از حدث و طهارت است از خبث و ستر عورت
 و استقبال قبله و نیت نماز و وقت نماز در حاوی و در شرایط اسلام و عامه کتب فقه مشافیه می آید که شرایط نماز شش
 که پیش از نماز فرض است اول ستر عورت دوم روی در قبله کردن سیم پاکی تن چهارم پاکی جامه و جای نماز پنجم علم و آ

وقت نماز ششم علم بفرضیت اصل نماز و آن علمها که در نماز کردن فرض است و در بعضی از نسخ فقه شافعیه میگوید و شرایط صلوة
قبل الدخول فیها خمس طهارة الاعضاء من الحدث والخبث وسائر العوذة ولباس طاهر والوقوف علی
مکان طاهر و العلم بدخول الوقت و استقبال القبلة اما طهارت از حدث آن است که وضو ساز و چون بی وضو
باشد غسل کند چون غسل بروی واجب بود و تیمم کند درین دو صورت چون بر آب قادر نباشد و طهارت دوست حقیقی و حکمی
طهارت حقیقی چون وضو ساختن و غسل کردن بآب و طهارت حکمی چون تیمم بخاک یا هر چه از جنس زمین باشد پس چون طهارت
از حدث وضو و غسل و تیمم آمد بدانکه هر یک را ازین فریضهاست اما در وضو چهار چیز فریضه است اول روی را یکبار شستن
فریضه است و بار دوم و سیم سنت است و بعضی گفته اند بار دوم شستن مستحب است و بار سیم سنت است و این روایت در
خرائات الفقهاء است و باید که در اول بار چنان بشوید که از عهده فرض بیرون آید تا دوم و سیم سبت عمل کرده باشد و حد روی از
رستگاه موی پیشانی است تا زیر نزع و از زمره گوش تا زمره گوش دیگر بآن سفیدی که میان عذار و گوش است درخت برید و
نخفه میگوید آب بر پنج موی روی رسانیدن مطلقا فریضه نیست در وضو بلکه مسح چهار یکی از موی که بر بشره است فریضه است
و در روایت کثرت موی که از حد روی در گذشته است و در بعضی روایات گفته است که اگر خفیف اللحية باشد یعنی تنگ ریش
در حق وی آب بر پنج موی رسانیدن فرض است دون کثیف اللحية یعنی بسیار ریش که در حق وی آب بر پنج موی رسانیدن فرض
نیست شصت و کر از ریش تنگ رویت توان دید و باید آب پنج مور رسانید و دوم دستها با او تنگ یکبار شستن مسح پس از رو
دست با آردیج بشوی زیرا که غایت در معنی داخل است بقول علمای ما و بقول شافعی نیز خلاف مرز فرار حتم الله سیم مسح
کشیدن چهار یکی از سر بقول علمای رحمهم الله و بقول امام شافعی مسح چون آن مقدار که اکم مسح بران اطلاق توان کرد بجای
آرد از عهده فرض بیرون آید و در بعضی نسخ شافعیه چون شرح تنبیه و غیر آن مقدار بموی کرده است که اگر کمتر از سه موی را مسح کند
جایز نباشد و بقول امام مالک مسح تمام سر را مسح کردن فریضه است و تنسک علمای ما رحمهم الله حدیث بغیره بن شعبه است رضی الله
عنه که گفت ان النبی صلی الله علیه و سلم لما اتي سباطة قورنبا ل و قضا و مسح علی ناصیة و خفیه یعنی رسول علیه
السلام بخاک انداز قوم آمد پس بول کرد و وضو ساخت و مسح کشید بر پیش سر خود و بر دو موزه خود و این حدیث در هدایه فقه
و در بسیاری از کتب فقهی است پس بفعل رسول علیه السلام معلوم شد که ربع سر را مسح کردن فریضه باشد اما از چهار طرف سر
هر طرف را که مسح کند از عهده فرض بیرون آمده باشد اما موافق سنت آن است که بر پیش سر مسح کند بنا بر حدیث که پیشتر گذشت
و مسح بر خود و عامه و کلاه و مقننه جایز نباشد نزد عامه علماء رحمهم الله بیت نشاید مسح بر خود و عامه و کلاه و مقننه نزدیک عامه
چهارم پایها را تا پاشنه یکبار شستن و پاشنه باید که در شستن در آید هم بقول حنفیه و هم بقول شافعیه و پای را مسح کردن جائز
نباشد مگر آنکه موزه باشد یا مجروح باشد طبعیت سخن در مسح پا مطرح باشد مگر در موزه یا مجروح باشد و در مذاهب حنفی و شافعی
و ضواین چهار بود اما در نیا یح و در کل کتب فقه شافعیه می گوید که بذهاب شافعی مسح فریضهای وضو شستن است این چهار
که گذشت و نیت در اول روی شستن و ترتیب نگاهداشتن و نزد امام مالک مسح در وضو شستن چیز فریضه است چهار
که گذشت و موالات و تیان و نزد امام احمد حنبل رج پنج چیز فریضه است در وضو چهار که گذشت و تسبیح و فرضیت وضو

بدلیل قطعی ثابت شده است قوله تعالى يا ايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم الآية یعنی ای مومنان
چون خیزید بسوی نماز و حالانکه شما محدث باشید زیرا که و انتم محدثون در وی مضمر است در تفسیر و سبط می آرد بقول زید بن اسلم
که یعنی اذا قمتم من النوم زجاج میگوید اذا اوردتم القيام الى الصلوة پس بشوید رویهای خود را و دستهای خود را تا با رج و
مسح کشید سرهای خود را و بشوید پایهای خود را در شرح تنبیه میگوید بطا هر آیت واجب نمیکرد اند تقسیم را در مسح سر از برای آنکه چون بعضی مسح
کنده حاصل شود مسح بآن و التفات نموده اند بقول آنکه میگوید بما موجب تقیم است لان ذلك لا يعرفه اهل النخوة و اجل کم
بد و قرات خوانده اند نصب و کسر را نصب ظاهر است از برای آنکه عطف است بر مغسول یعنی او جل کم عطف باشد بر وجوه کم
و ایدیکو پیش شستن پای واجب بود باجماع اما بکسر قول ابو حاتم و ابن انبار می عطف بر مسح است از مسح ارجل غسل مراد است
و روایت کرد از ابن زید که گفت المسح خفيف الخسل قالوا تمسحت للصلوة ای توضات ابو حاتم میگوید که متوضی
در حال غسل آب میریزد و آنگاه مسح میکند و ببنده نمیکند بر نختن آب پس مراد از مسح ارجل غسل وی باشد و دیگر از برای آنکه الی
الکعبین گفت از برای آنکه تجدید در مغسول میباشد نه مسح و جماعتی از اهل معانی میگویند ارجل معطوف است بر کوس و ظاهر
آنان در معنی زیرا که حکم در آن هر دو مختلف است و تقدیر آیت چنین است که و امسحوا برؤوسکم و اغسلوا ارجلکم پس آن هنگام
که یاد کرده نشد غسل عطف کرده شد ارجل برؤوس در ظاهر اخبار و اردست بوجوب غسل جلیین و وعید ترک لعه از آن چنانکه
در صحیح مسلم می آید بروایت جابر که گفت خبر کردم از عمر ابن الخطاب رضی الله عنه که مردی ترک کرد موضع یک ناخن بر قدم خود رسول
خدا صلی الله علیه و سلم او را فرمود باز گرد و پس نیکو کن وضوی خود را پس باز گشت آن مرد پس شست آنرا پس نماز کرد و تعب داشت
بن الحارث الزهیری روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود ویل للاعقاب و بطول الاقدام من النار و لمعات مثاق
می آید این حدیث که رسول علیه السلام فرمود ویل للعراقیب من النار و عراقب جمع عرقوب است آن پی سطر است که بر بالای پاشنه
میباشد یعنی وای از آتش بر کسی که در وی پاشی شستن آنرا نشوید در صحیح مسلم می آید بروایت ابو هریره از رسول علیه السلام که فرمود چون
بنده مسلمان یا بنده مؤمن شک از راوی است وضو سازد پس روی خود بشوید بیرون آید از روی وی هر گناه که نظر کرده باشد بسوی
آن بچشم خود آب یا با خر قطره آب پس چون دو دست خود بشوید بیرون آید هر گناه که از دو دست وی در وجود آمده باشد آب یا با خر
قطره آب شک از ابو هریره است پس چون دو پای خود بشوید بیرون آید هر گناه که از دو پای وی در وجود آمده باشد آب یا با خر قطره
آب تا بیرون آید بنده از گناهان در خلاصه الدلائل که شرح مسایل قدوری است می آرد که در بودن عطف رجل بر وجه یا بر راس
کلام است یعنی فقها و ائمه تفسیر را در وی اقادیل است الا که اجماع و نصوص قطعی است ماده آنرا از برای آنکه رسول علیه السلام امر
کرد اعرابی را شستن بر دو پای وقتی که وضو او را تعلیم میکرد بدینیکه رسول علیه السلام مواظبت و مداومت نمود بر غسل آن پس
امر رسول علیه السلام فعل وی بیان باشد مرآت را اما نوا قفص وضو بد آنکه در کثر نوا قفص وضو را شست شمرده بر اجمال
و آن خروج نجس است وقتی خواب و اغما و خون و سکر و قهقهه و مباحثه و این در وقت تفصیل است و یک می شود زیرا که
خروج از سبیلین و از تن یازده چیز است پنج از پیش و سه از پس و سائر آن پنج که پیش است بول و منی و مذی و وودی و ننگ شانه
و سه که از پس است غایط و باد و کرم و سه که از تن است خون و ریم و زرد آب و دوازدهم قی که پری دهان باشد خواه تلخ باشد

وخواه خون بسته وخواه طعام وخواه آب و اگر خون غالب بود پری دهان شرط نباشد نیز در خواب و خواب که شکنده وضو است
چهارست خواب مضطجع و متورک و مستند به هم پیوستی نیز در هم جنون زد همستی چون در قناروی تغییر پیدا اید بستم خنده قهقهه
در نمازی که ذات رکوع وجود باشد بشرط بلوغ بستم و یکم مباشرت فاحشه یعنی آنکه اندام نهانی مرد و اندام نهانی زن را باید برهنه
بدون دخول و اگر قی رانج گیری در یک کوزه که از پیش می آید داخل کنی نوافض وضو بستم و ششش شود بخواب امام شافعی آن نوافض
وضو چهار چیز است بر سبیل اجمال اول خارج از سبیلین دوم غلبه بر عقل بهر وجه که باشد بخواب یا مرض و غیره سیم ایستادن شنی از
بشره وی بر بشره زن بیگانه چهارم مس فرج باطن کف داین روایت در شرح تنبیه امام ابو اسحق شیرازی است و یک قول شافعی
آن است که خواب نشسته شکنده وضو است و قول قدیم از شافعی رح آنست که خواب قائم یا رکع یا ساجد در نماز نوافض وضو نیست
و این روایت نیز در شرح تنبیه است اما فصل وضو و ثوابی در صحیح مسلم می آید بروایت عرث بن عاصم الاشعری رضی الله عنه
از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود الطهور شطر الایمان الی آخر الحدیث یعنی وضو نیمه ایمان است امام محمدی الدین نوادی رح
در شرح صحیح مسلم چند قول می آورد اما اینجا سه قول یاد کنیم قول اول آنست که یعنی منتهی میشود و تضعیف ثواب وضو بسوی نیمه
آخر ایمان قول دوم آنست که ایمان را خاصیت آنست که کفر گذشته را محو میکند و همچنین است وضو که سیات گذشته را محو میکند
ولیکن صحت وضو باینجه صحت ایمان است پس وضو بمنزله نیمه ایمان باشد قول سیم آنست که مراد از طهور وضو است و مراد از ایمان
نماز است لقوله تعالی وماکان الله لیضیع ایمانکم اهی صلواتکم یعنی وضو بمنزله نیمه نماز است زیرا که وضو شرط نماز است
پس بجای شرط نماز باشد در مشارق الانوار می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود اتمتی الخیر
المجلون یوم القیمه من اثار الوضوء یعنی امتان من غر مجلون باشند در روز قیامت از آثار آب وضو عرث پیشانی
سفید را گویند و محل اسپ چهار دست و پای سفید را یعنی همچنانکه اسپان پیشانی سفید چهار دست و پای سفید در میان اسپان چگونه تابند
و نمایند اندامتان من همچنان تابنده و نماینده باشند در میان دیگر امتان یعنی آن وضو ها که ایشان در دنیا ساخته باشند
نور آن در دستها و پایها و رویهای ایشان ظاهر باشد در تفسیر سبط می آرد بروایت عایشه رضی الله عنها که امتان دیگر در آن
روز چون آن حال مشاهده کنند آرزو برند که کاشکی ما از امت محمد بودی و در بعضی از کتب الهی آمده است که هر کس از کسی یاز
چیزی نبرد پس وضو سازد حق تعالی او را نگاهدارد تا از آن کس و از آن چیزی هیچ نگیرد و نرسد حکایت نقل است که
امام جعفر صادق رضی الله عنه در راهی میرفت بصومعه راهی رسید بخاطرش درآمد که بوم راهب انصحتی کنم شاید مسلمان شود
بدر صومعه زاهد آمد در بسته بود آواز داد راهب جواب گفت و بعد از لحظه در یکشاد امام جعفر درآمد و گفت چرا همان زمان که جواب
دادی در یکشادی راهب گفت چون آواز تو شنیدم بهیبتی بر دل من زد و ترسیدم برخاستم و اول وضو ساختم که در توبت دیده ام
که هر کس از کسی یا از چیزی نبرد باید که وضو سازد تا او را هیچ نرسد از آن کس یا از آن چیزی آگاه در یکشاد امام جعفر رضی الله عنه
اسلام را صفت کرد و در دل وی کشاده شد و اسلام آورد و آن از برکت وضو بود اما فرایض غسل سه چیز است اول مضمضه
یعنی آب در دهان جنبانیدن دوم آب بر بینی پراگندن سیم آب بر همه عضو ها روان کردن و برنج موی رسانیدن و فرضیت غسل
نیز بدلیل قطعی ثابت شده است و آن کنایه جنب فاطمه و ابی یعنی اگر شما را جنابت رسید نیک نیک طهارت کنید پس چون

در طهارت کردن بعد از جنابت مبالغه فرمود معلوم شد که در غسل این سه چیز فریضه باشد اما بقول امام شافعی روح نیز در غسل سه چیز
فریضه است نیت و دور کردن نجاست اگر باشد و ایصال آب بجمیع لبثه و شمر و منبت او و موجبات غسل بقول علمای مازحهم الله
نخ چیز است اول انزال منی بر سبیل وفق و شهوت در وقت انفصال برابرست که در خواب باشد یا در بیداری خلاف مراد یوسف را
رحمهم الله تا اگر کسی را احتلام افتاد و پیش از بیرون آمدن منی بیدار شد و سر آلت خود گرفت تا شهوت ساکن شد آنگاه بگذشت
تا منی فرو آمد اما نه بر سبیل وفق و شهوت در وقت خروج از سر آلت بقول و غسل واجب نمی شود و بقول امام عظیم و امام
محمد رحمهما الله غسل واجب میشود و ایشان فی و شهوت در وقت انفصال شرط میدارند و آن واقع است و فتوی برین است و ابو یوسف
وفق و شهوت را در وقت خروج منی شرط میدارد اما اگر انزال منی بر سبیل وفق و شهوت نباشد در وقت انفصال باتفاق علمای
مازحهم الله غسل واجب نیاید تا اگر مثلاً مردی بدو دید یا بارگران برداشت یا خود را از جانی بیدار خست یا زخمی بود بر پشت و سینه یا غیر
آن بهر سبب ازین اسباب که ویرا انزال شود بدون شهوت و جهنگی بروی غسل نباشد خلاف مراد امام شافعی را رحمه الله که بهر وجه که
انزال منی شود بجهت و غسل واجب نشود و این روایت در منظومه است در باب شافعی روح و این است شعر ثانی طاهر
بلا حرج و الا غلتال واجب کیف خرج و آب منی بقول امام شافعی روح پاک است و تمسک وی باین است که صندوت
اند بهر نقطه نبوت ازین آب فریده شده اند پس و پاک باشد زیرا که از آب نجس حق تعالی پیغامبر نیافرید و دلیل دیگر وی است
که روزی رسول علیه السلام شیب جامه خود بیرون کرده بود عایشه بجامه رسول علیه السلام آب منی دید گفت یا رسول الله این را
و دیده فرمود که دیده ام عایشه گفت یا رسول الله باین نماز کرده فرمود که باین نماز کرده ام پس اگر آن نجس بودی رسول علیه السلام بآن
نماز نکردی و اما بقول علمای مازحهم الله منی نجس است بنا بر دو معنی یکی بر حدیث عمار یا سر رضی الله عنه که جامه خود را می شست رسول
علیه السلام بدید پرسید که ای عمار جامه خود را از چه میشوی گفت از تخامه فرمود که جامه را از تخامه شستن حاجت نبود اما جامه را از
منج چیز بشوی از بول و غایط و خون و ریم و آب منی چون رسول علیه السلام او را بآن چهار دیگر برآید کرد پس منی نجس باشد
دلیل دوم آنکه منی از ره گذر بول می آید بجاورت بول نجس میشود اگر چه در اصل پاک باشد حکایت از پدر خود علیه الرحمه یاد دارم که فرمود
سه آب است که یکدیگر بماند منی و سفیده بیضه منج و شیر شرب پریده و فرق میان این سه آب آنست که آب منی بر آتش نمند
سیاه شود و سفیده بیضه بر آتش نمند و شیر شرب پریده بر آتش نمند بخاری شود و بوی بیرون رود اما فرایض تیمم بدانکه در
تیمم سه چیز فریضه است اول نیت چنانکه بدل نیت کند که این تیمم از برای نماز میکنم دوم دست را بر خاک پاک زدن و بر روی
در آوردن سیم دوم دست را باز بر خاک پاک زدن و بدو دست تا بارنج در آوردن و این روایت در هدایه فقه و خلاصه الدلائل شرح
عامه کتب فقهی مذکور است در مغرب در شرح تنبیه امام ابو سحنی شیرازی و در خلاصه الدلائل و شرح وقایه و کافی میگوید که التیمم
فی اللغة القصد والعبد یقال تیممت فلانا ای قصدته و نیز در شرح تنبیه و عامه کتب فقه شافعی می آرد که شرایط تیمم پنج
خصال است وجود عذر بسفر یا مرض و دخول وقت نماز و طلب آب و تغذرا استعمال او و خاک پاک و فرایض تیمم چهار خصال است
نیت استحاح فرض و مسح وجه و مسح یدین تا مرفقین و ترتیب و در کتب فقهی می آرد که قول امام شافعی روح آنست که تیمم روانیست
بخاک زیرا که الصعيد لا یقطع الا علی التراب بدلیل قوله تعالی فطهره صعبدا لقا ای تراب یا بس و قوله تعالی

صحید اجزای قریب بالاینبت تا اگر گنج یاریک با خاک بیامیزد تیم باور و انباشد و این قول اول شافعی است اما قول دیگر
در کتب فقه شافعی و در فقه اصحاب ما آنست که تیم جایز نیست بقول شافعی و اصحاب وی مگر خاک ریگ و صحیح این قول است و
اختیار ابو یوسف رحیمین است اما بقول امام عظم و امام محمد رحمهم الله تیم رواست بهر چه از جنسین من است همچون خاک و ریگ و
سنگ و گچ و زرنج و سوسه و نور و بقوله تعالی فقیموا صعدا طیبا و الصعید عبارة عن وجه الارض من الصعود
اما فرضیت تیم نیز بدلیل قطعی ثابت شده قوله تعالی وان کنتم مرضی او علی سفر او جاء احد منکم من الغایط او لمستم
النساء فلم یجد و اما فقیموا صعدا طیبا فاصحوا بوجوهکم و اید یکم منه الا یہ در تفسیر سید امام علی واحد
می آرد در معنی این آیت که اگر شما بیمار باشید یا کسی که ضرر رساند آنرا س آب چون آبکه قرح و جرح و غیر آن یا بر جراح سفر باشید یا یکی
از شما بجای در آید از برای حدث معنی چون یکی را از شما حدث رسد یا بساید زنان را و مرد ازین بسودن جماع است بقول ابن
عباس و مجاهد حسن و بقول ابن مسعود و ابن عمر و ابراهیم منصور و التقار بشرین مراد است و اختیار شافعی رح نیست قوله تعالی
فلم یجد و اما فقیموا صعدا طیبا پس چون نیاید آب را که از آن حدث کنید از خود پس تیم کنید بصعید طیب یعنی بچسب
پاک از جنسین من درین صورند کور در آیت در نافع میگوید جنس زمین آنست که بگذاختن گداخته نشود و مهر نپذیرد قوله تعالی فاصحوا
بوجوهکم و اید یکم منه پس مسح کنید رویهای خود را و دستهای خود را از آن صعید طیب بوجوه و فرامیگویند صعید طیب خاک
پاک است این اعرابی میگوید صعیدین است یعنی باز جاج میگوید صعید روی زمین است امام شافعی میگوید که واقع نمیشود و تیم صعید
مگر بر خاک دی غبار و طیب از زمین آنست هر آن چیز را که از زمین بر آید قوله تعالی و البلد الطیب یخرج نباته باذن ربه
و تیم خاصه مر این است راست و امام ماضیه را این رخصت نبوده است قوله تعالی ما یرید الله لیجعل علیکم من حرج
ثم یخا به خداوند تعالی که گرداند بر شما از حرج چیزی یعنی نمی فرماید شما را کاری در دین که آن حرج باشد بر شما اما گردانید سماحتی در دین که
شما را رخصت تیم داد قوله تعالی ولیکن لیظهر که لیکن میخا به خداوند تعالی که پاک گرداند شما را از حدث و جنابت و گناه و خطا
از برای آنکه وضو پاک میگرداند و محو میکند گناهان را چنانکه بر آیت ابو عامر می آید از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود وضو مکفر
گناهان میشود که از پیش گذشته و میگرداند نماز را زیادت و افزونی یعنی سیات بسبب وضو آفریند و نماز خود آفرونی حسانت
مربوده مؤمن را قوله تعالی ولیتم نعمتی و میخا به که تمام گرداند نعمت خود را بر شما یعنی به بیان شرایع محمد کعب فرضی میگوید یعنی
بغفران ذنوب قوله تعالی لعلکم تتشکرون از برای آن تا شما شکر نعمت بجای آرید و فرمانبرداری کنید امر مراد بعضی از صفات
فقیه بواللیث رح می آرد که طهارت بر شش وجه است اول آنکه پاک گرداند دل خود را از غیر خداوند تعالی و دوم آنکه دل خود را از
غل و غش و حسد و خیانت و همه اخلاق بد پاک گرداند سیم آنکه پاک دارد زبان خود را از کذب و فحش و غیبت و بهتان و سخن چینی
مسلمانان چهارم آنکه پاک دارد شکم خود را از حرام و شبهت پنجم آنکه پاک دارد تن خود را از پوشیدن لباس حرام ششم طهارت شرعی
است و آن آنست که طهارت کند بد و ظل آب تا نشایسته عبادت پروردگار شود و شرایع الاسلام این را شاده می آرد که اہم
مہمات آدمی آنست که در طهارت باطن کوشد و صفای آن حاصل کند تا شمع دل آفرخته شود و بدان نور راه بحضرت عزت برد
و ذوق حضرت باز یابد و از الطاف حق محظوظ و بهره ور شود و با صفای جمال و جلال انس گیرد و مشام دل کشاده شود و

نجات قرب ربانی بمشامش رسد و بلبل وار در مشاهد آن درو زخم نماید فرو مرد باید که بوی یار برود و در نه عالم بر آن نسیم صباست
چون بدین سر وقت رسد بداند که همه هستی اوست همه آشکارا و او از همه مقدس و منزه الهی همه بر اصفای دل و طهارت باطن کرامت
فرمای آنک اقرب قریب واجب بحیب و صلی الله علی محمد و آله اجمعین

فصل پنجم در طهارت از خبث

بدانکه طهارت از خبث آنست که مصلی تن و جامه و جای نماز خود از نجاستها پاک دارد و پاک ارد تا اگر در تن یا در جامه یا در جای
نماز وی زیادت از درم شرعی نجاست بود و نماز بان باتفاق علما جایز نباشد و فرض پوشستن و از آله آن نجاست اگر نجاست
بماند از درمی بود نماز و او بود و در کردن آن واجب بود بایجاد طاهر و اگر کمتر از درم بود پوشستن آن سنت بود و این روایت درینا بیست
در نافع میگوید تقدیر کرده اند درم شرعی را بدین کسیر شنبلیله که آن مقدار کف دست است و در بعضی روایات مثل قدم سود
زبرقانیه است و در بعضی روایات مثل درم کسیر شنبلیله است فقیه ابو جعفر سند وانی میگوید نجاست که او را جرم باشد معتبر در و
وزن است و آنکه او را جرم نباشد معتبر در وی مساحت است و این روایت نیز در نافع است و این قول علمای ماست جمیع شد
اما بنزد شافعی رحمه الله خون کبک که بر جامه باشد اندک یا بسیار و اندکی از خون و ریم و سلس لبول و استحاضه بان جامه نماز و باشد
از برای آنکه و شوار است احتراز از آن پس آن عفو باشد اما اندکی از خون و ریم آنست حدوی که مردمان آنرا در عرف و عادت عفو
دارند و قول قدیم از امام شافعی رح آنست که حد سیر مادیون گفت است و بعضی گفته اند از اصحاب شافعی که مقدار لمعه است
و قول دیگر از شافعی رح آنست که بقدر کف دست و در بعضی از کتب فقه شافعیه یک قول همین گفته و در موضع دیگر بقدر دریم
گفته است و در موضع دیگر بقدر ناخن اما صحیح آنست که عرف عادت و رومی اعتبار کنند و شافعیه بدانند که خون تن مصلی را
این حکمست اما حکم خون غیر آنست که از وی هیچ عفو نیست و کل این روایات در شرح تنبیه امام ابو اسحق شیرازی است و نیز در فقه
شافعیه چون حاوی و غیر آن میگوید هر چه از دوره معین بیرون آید نجس است الا منی که پاک است و غسل جمیع ابوالا و اوارث
واجب است مگر بول کودک که طعام نخورد که آن پاک میباشد برش آب بروی و عفو نیست هیچ چیز از نجاسات الا الیسر من
الدور و القیم که امر این حکم نجاست غلیظه است علی اختلاف الروایات فی المذهبین و نجاست غلیظه مثل خون بول
و غایط و خمر و گوشت خوک و خون و بول حمار و مانند آن اما حکم نجاست خفیفه آنست که نجاست خفیفه بجامه رسد تا چهار یک
تمام جامه نرسد مانع جواز صلوٰه نیست و صحیح اینست و این روایت در هدایه فقه و عامه کتب فقهی مذکور است و نجاست خفیفه
چون بول هر حیوانست که گوشت وی بخورند چون گوسفند و گاو و شتر و مانند آن و بقول امام محمد پاک است و شرب آن حلال
است و این روایت در شرح قدوری در هدایه است و پس فکند مرغان که گوشت ایشان خورده نشود چون جوع و باز و هشتال
آن نیز حکم نجاست خفیفه دارد و بقول امام عظیم و ابو یوسف رحمه الله و بقول امام محمد رح حکم نجاست غلیظه دارد و پس فکند
مرغ خانگی و لبط ابلی حکم نجاست غلیظه دارد و اوارث و اختانی نیز تمام حکم نجاست غلیظه دارد و بقول امام عظیم رح و بقول حنبله
آن نجاست خفیفه است و نماز بان رواست مادام که فاحش ندارند از او بقول امام مالک رح آن پاک است و در مغرب

میگوید الاختاء جمع ختی و هو للبقر كالروث للحمار پس انگنده مرغانی که گوشت ایشان خورده شود چون کبوتر و کبشک و
مانند آن پاک است و اگر بجامه رسد مانع جواز صلوٰه نیست مگر آنکه کثیر فاحش شود و بوال سب که بجامه رسد فاسد نکند او را و اومی که کثیر
فاحش نشود و این قول امام اعظم و ابو یوسف است رحمهما الله و بقول امام محمد فاسد نکند جامه را و اگر چه فاحش بود و لعاب نعل حمار اگر
بجامه رسد زیاده از دریم جایز باشد نماز بان خلاف مرابو یوسف از این روایت در هدایه فقه است بلکه اگر جامه باشد که تمام و
بخس بود آب نباید بشوید و جامه دیگر نباید بسبب علت استحاضه و حرج روان ارشستن آن عاجز می آید یعنی هر چند می بشوید باز
بخس میشود همین حکم دارد مسئله در کردن نجاست از تن و جامه آب پاک و مہر مایع طاهر که باشد و بان از الہ نجاست توان کرد
روا باشد و وضو و غسل را نشاید چون سرکه و گلاب و مانند آن و از آب تار و اشجار بخلاف غسل و روغن و دوشاب که اینها فاشده
نمی شود پس جایز نباشد آما زمین که بخس شود و باقی نجاست خشک شود و اثر آن مانند نماز بان زمین روا باشد اما تیمم از آن روا نباشد و این
دو روایت در هدایه فقه و بسیاری از کتب فقهی است اما در محیط میگوید برابر است که آفتاب بران زمین تابد یا تابد و در هر دو صورت
نماز بران روا باشد اما تیمم از آن روا نباشد لقوله تعالی فیمسوا صعيدا طيبا و اگر آب منی زیادت از قدر دریم بجامه رسد
اگر آنرا تر یا بد بشوید و اگر خشک باید بالمیدن پاک شود و در قنای حسامی می گوید آب منی بجامه رسد و خشک شد و بالمیدن پاک شد
باز همان موضع اگر آب تر شود بخس میشود زیرا که هر چیزی را که شرع کیا حکم بطهارت وی کرد باز حکم نجاست وی نمیکند و شرح تافع
میگوید که ابو اسحق ضریر رح گفت که منی بالمیدن وقتی پاک شود که احلیل وی پاک باشد که حسن زیاد از اصحاب ابو حنیفه همچنین روایت
کرده است و امام شمس الایمہ سرخی میگوید مسئله منی مشکل است از برای آنکه پیش از منی ندی میباشد و ندی بالمیدن پاک نمی شود
الا آنکه گفته اند که مغلوب است پس تیج منی باشد و اگر موزه را نجاست رسید که آنرا جرم است چون روث و عذره و بر آن نجاست خشک
شد بالمیدن و در زمین پاک شود بقول امام اعظم و ابو یوسف رحمهما الله و بقول امام محمد رح بالمیدن و تراشیدن روا نباشد الا در منی
خاصه و چون آبکینه و شمشیر را نجاست رسید و در زمین بالمید پاک شود در تحقیق الفقہا میگوید این وقتی است که آن نجاست بر
آبکینه و شمشیر و مثل آن خشک شده باشد یا آنکه او را خشک کند مسح یا بخاک اما اگر تر باشد پاک نشود مگر بشستن و نجاست و نوع
است مرئی یعنی تن در و غیر مرئی اما آنچه تن در بود و طهارت او بر وال عین و سبت و آنچه از رنگ باقی ماند که بشستن دور نشود و عفو
و آنچه غیر مرئی باشد میشود تا خاطر وی قرار گیرد بران که پاک شد پاک شود و غنیۃ الفقہا می آرد که بول حمار و انگنده مرغ خانگی و
بطاہلی نجاست غلیظه است و عرق هر چیز معتبر پس خورده و سبت و پس خورده آدمی و حیوانی که گوشت وی خورده شود پاک
ست و پس خورده سگ و خوک و سباع بهایم چون گرگ و شیر و غیر آن نجاست است و پس خورده گربه و مرغ خانگی سر و اوده و سباع غیر
و آنکه ساکن اند اندر خانه چون مار و موش مکرده است و پس خورده است و خر مشکوک است اگر غیر از آن دیگر نیاید وضو ساز و بان
و تیمم کند و اگر غیر از نمید تمیز آب دیگر باشد بقول امام اعظم رح وضو ساز و تیمم نکند و بقول ابو یوسف رح تیمم کند و وضو ساز و بقی
امام محمد رح جمع کند میان تیمم و وضو یعنی اول وضو سازد و آنگاه تیمم کند و بویا که بخس شود در قاضی خان گفته سه بار بشوید و
پنجری دیگر حاجت نباشد و استنجاست است و جایز است در روی سنگ و کلونج و آنچه قایم مقام وی باشد مسح میکنند
تا پاک شود و در روی عدد مسنون نیست و شستن وی با آب افضل است و اگر نجاست از منجرح خود در گذرد جایز نباشد در روی

جز باب شستن و این وقتی بود که کشف عورت نشود و اگر کشف عورت خواهد شد آن هنگام بنگ و کلنج پاک کند و این روایت
در شرح هدایه است آلتی مارا طهارت ظاهری و باطنی کرامت فرمائی

فصل ششم در ستر عورت و احکام آن

بدانکه ستر عورت از شرایط صحت ادای نماز است و فرضیت وی بدلیل قطعی ثابت شده است قوله تعالی یا بنی آدم خذوا زینتکم
عند کل مسجد ای استروا عورتکم عند کل صلوٰة و عورت مرد از زیر ناف تا زانو است لقوله علیه السلام کل شیء اسفل
من السرة الى الركبة عودة و زانو را عورت میداریم از برای احتیاط خلاف مرثاضی راجح که او زانو را عورت نمیدارد و در خلاصه
الدلائل می آرود این حدیث قال لنبی علیه السلام الركبة من العورة پس بدین حدیث ثابت شد که زانو عورت است
در شرح تنبیه می آرود که واجب است ستر عورت از چشمها بجا می که صفت بشره را یعنی پوست را که سفید است یا سیاه و این شرط
صحت صلوٰة است و ترتیب امام ابو اسحق شیرازی رح میگوید که عورت مرد ما بین ناف و زانوی او است لهذا لفظ الخبر در شرح تنبیه
میگوید بعضی گفته اند ناف و زانو هر دو عورت است و بعضی گفته اند ناف عورت است و زانو عورت نیست و نزد شافعی صحیح این
قول است اما نزد علمای ما آنست که ناف عورت نیست بدلیل آنکه رسول علیه السلام بر ناف امیر المؤمنین حسن و حسین رضی الله
عنهما بوسه دادی اگر ناف عورت بودی رسول علیه السلام آنرا نمسودتی اما زانو عورت است بنا بر حدیث الركبة من العورة
و بدن زن آزاد تمام عورت است لا روی وی و دو کف وی لقوله تعالی ولا یدنین ذینتهن الا ما ظهر منها ابن عباس
رضی الله عنهما میگوید مرد او کحل و خاتم است و در قدم دور وایت است و صحیح آنست که قدم عورت نیست و این روایت در هدایه
فقه است و در خلاصه الدلائل و مذاهب شافعی همین است الا آنکه پشت زن آزاد را عورت میدارند خلاف مرفری را و کف پا را
زن آزاد عورتست فی الظاهر الوجهین و هر چه عورتست از مرد عورتست بطریق اولی با شک و پشت وی تا اگر نیزیک سر برهنه نماز گذارد نماز وی
روا بود و اگر در میان نماز آزاد شود با اتفاق نماز وی تباه شود و اگر قاعده آخرین را بعبده در رسوله رسانیده بود که آزاد شد بقول امام عظم رح نماز
وی تباه نشود و بقول صاحبیه نماز تباه نشود و این دوازه مسئله است که هم برین خلافت در خلاصه الدلائل و در کتبی آرود که اگر آب پاک یا
مایع طاهر نیافت که بآن از آله نجاست کند با همان جامه نجس نماز گذارد زیرا که معتل باشد میان امری که تمیل بخاست و یکی کشف عورت پس آنچه اهم
و اکد است اختیار کند و آن ستر عورت است از برای آنکه آن واجب است هم در نماز و هم در بیرون نماز و بروی اعاده آن نماز
نباشد بقول علمای ما رحمهم الله و مرثاضی را در اعاده نماز دو قول است و اگر جای نیابد که نماز گذارد برهنه نماز گذارد و نشسته باشد
رکوع و سجود از برای آنکه در وی ستر عورت غلیظ است من وجه و قعدہ قایم مقام قیام است پس این اولی باشد از کشف عورت
و اگر ایستاده گذارد بر رکوع و سجود جایز باشد از برای آنکه تمام ستر بقعود حاصل نمی شود پس ترک وی جایز باشد در هدایه فقه میگوید
اگر زن آزاد نماز گذارد و چهار یکی یا سکه از ساق وی برهنه شود بقول امام عظم رح نماز را اعاده باید کرد و بقول ابو یوسف رح اگر نصف
اکثر بود اعاده کردن لازم نیاید در هدایه فقه و در مناقب العلوم و در خاقانی میگوید که صحیح آنست که انکشاف ربع ساق مانع جواز
صلوٰة است در کافی میگوید اگر مکشوف اکثر از نصف باشد نماز آن زن روا نباشد و اگر کمتر از نصف بود روا بود و در یک روایت

در صلوة مسعودی و در غیب الصلوة میگوید که عورتان که جامهائی نازک می پوشند چنانکه تن ایشان می نماید اگر دخانه آفتاب روشن رود
 بآن جامهها نازک گذارند روانا شنید که ستر عورت از برای حرمت نماز است و رسول علیه السلام فرمود لعن الله الکاسیات العاریات
 یعنی لعنت کرده است خداوند تعالی بر عورتات برهنه پوشیده یعنی زنان که جامهائی تنگ می پوشند چنانکه تن و سوی ایشان صفت
 میکند و جمع بین الصحیحین و در صحیح المخرج می آید این حدیث بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول خدا که فرمود صنفان من امتی من اهل
 النار لوارهما قوم معهم سیاط کاذبان البقر یضربون بها الناس و نساء کاسیات عاریات مائلات میمیدات
 رؤسهن کاسمت البخت المائله لا یدخلن الجنة ولا یجدن ریحها وان ریحها لتوجد من مصیبه کذا و کذا
 یعنی دو گروه انداز است من که ایشان اهل دوزخ اند نه بنیم ایشان را یعنی ایشان در آخر الزمان باشند یکی قوم مردان باشند که با ایشان
 نازیانها باشد مانند و نبال گاوان میزنند بآن مردمان را و مال حرام می ستانند و گروه دیگر عورتان پوشیده یعنی عورتان که جامهها
 لطیف و نازک می پوشند چنانکه تن و سوی ایشان می نماید میل کنندگان باشند در ناحرمان میل و سبندگان نامحرمان را و خود سربائی
 ایشان مانند کوهانهای شتران بختی میل کنند یعنی از بسیاری زور و زور دنیا یندر بهشت و بوی بهشت بپوشند و بدستیکه بوی بهشت
 یافته و شنوده می شود از دوری کذا و کذا یعنی خداوند عزوجل ایشان را چندان از بهشت دور گرداند که بوی بهشت بدیشان نرسد و درین
 روزگار این دو گروه بسیار گشته اند از ایشان پر حذر باید بود و در تفسیر حقایق می آید که دیوث به بهشت در نیاید و دیوث مردی بود که
 بمراودن بود در بیرون رفتن و پیش نامحرم در آمدن در غیب الصلوة می آید که رسول علیه السلام از فاطمه رضی الله عنها پرسید
 که ای فاطمه زنان را چه بهتر گفت آنکه هیچ نامحرم ایشان را نبیند و ایشان هیچ نامحرم را نبیند رسول علیه السلام را خوش آمد فاطمه را
 و او برگشت و گفت ذریه بعضیها من بعض در شرعه می آید که رسول علیه السلام فرمود که هر مرد که با زن نامحرم بهوای نفس
 خود سخن گوید بهر کلمه که سخن گفته باشد هزار سال او را در دوزخ باز دارد پس مرد باید که عورت خود را و سایر محارم خود را از بیرون رفتن و
 از نظر ناحرمان نگاهدارد که همه آفتاب از چشم می خیزد و در کتب فقهی و در کتب حدیث نیز می آید که عورتان را نازک گذاردن در گنجینه خود اولی تر
 که در حجره سرای و در حجره سرای اولی تر که در صفا سرای و در صفا سرای اولی تر که در مسجد محل خود پس ایشان را مستور باید داشت و
 از نظائر مردان و از بهانیهای بیگانگان منع باید کرد و در محیط آورده که مردان را و باشند که زن را از بهفت جای بگذارند تا برودند اول
 بیدین پدر و مادر خود و ویم بیدین خویشان محرم سیم از برای دایگی اگر و ای باشد چهارم از برای غسل میت چون غسل باشد پنجم زنی
 که وام بر کسی دارد و کسی ندارد که از برای وی بتانده ششم زنی که وام دارد و کسی ندارد که او کند هفتم زنی که بچ رود چون او را
 شوهری یا محرمی باشد و در کتوبات امام ابو طحیح بلخی می آید این حدیث که رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود که چون عورتان نجسکار
 بکنند رستگاری یا بنده اول آنکه پنج نماز بپای دارند و ویم آنکه روزه ماه رمضان بدارند سیم آنکه شوهر و مادر و پدر از خود خوشنود
 در اضنی دارند چهارم آنکه روی و سوی خود را از نامحرم نگاهدارند و کار بد نکنند پنجم آنکه بر مصائب مکاره دنیا صبر کنند چون این
 پنج کار بکنند نجات و درجات یا بنده ای عورات مستورات همه را پس ده عصمت خود بدو از چنگ ناحرمان و فتنهای آخر زمان در امان دارد

فصل ستم در استقبال قبله

بدانکه استقبال قبله از شرایط نماز است لقوله تعالى قول وجهك شطر المسجد الحرام امر كرو حق تعالى اجيب خود را و
 است ويرا که هر جا که باشند در حال نماز کردن روی مسجد حرام آرند مگر آنکه مصلی خایف باشد آن هنگام بر هر طرف که قادر شود بگذارد
 لقوله تعالى فایمنا قولوا فخروجه الله واز برای آنکه وی شرط است وبعجز ساقط میشود همچون سایر شرایط ودر کتب میگوید که اصابت
 عین کعبه ضرر نیست کسی را که در آن باشد و غیر او را اصابت جهت کعبه ضرر نیست در هدایه و عامه کتب فقهی میگوید که اگر قبله بروی
 مشتبه شود نزدیک کسی نباشد که از وی سوال کند از قبله اجتهاد کند و تحری کند بدل یعنی دل خود برگرداند به هر طرف که دل وی گواهی
 دهد و قرار گیرد روی آورد و بگذارد و از برای آنکه اینست طریق حصول ظن نزدیک عجز از یقین پس اگر نماز بگذارد و بعد از آن دانست که
 خطا کرده بروی اعاده نماز نباشد نزد علمای مالک برای آنکه ادا کرد نماز را روی بجستی که نزد وی آن بود که آن جهت کعبه است اما نزد
 شافعی رج بروی واجب بود که نماز را اعاده کند و اگر در میان نماز دانست که قبله غیر آن جانب است برگردد و در نماز روی بدان جانب
 کند و بنا کند بر آن زیرا که اهل قبا چنین کرده اند و ایشان در نماز بودند و استیاف صلوٰه لازم نیاید و اگر بی تحری روی بطرف آورد
 و نماز بگذارد و اگر قبله آن طرف بود نماز وی روا باشد و الا نماز را اعاده کند و بقول شافعی رج نماز را اعاده باید کرد و اگر چه موافق قبله باشد
 زیرا که استقح صلوٰه کرده و حال آنکه او شاک بوده در قبله و در قنای خالی آورده که اگر شک افتاد و او را در قبله تحری کرد و یک رکعت
 بگذارد و باز در شک افتاد و تحری کرد روی بطرف دیگر آورد و همچنین تا چهار رکعت چهار جهت بگذارد و نماز وی روا باشد و اما لای الفتاوی
 می آرد و اگر مصلی داند که قبله او کعبه است و نیت آن نکند روا باشد شرح تنبیه می آرد که سمیت القبلة قبله لان المصلی
 یقابلهای یوجهها بوجهه و بدنه یعنی نام نهاده شد قبله را قبله از برای آنکه مصلی مقابل می شود با وی یعنی بروی و تن خود
 متوجه آن میگردد و کعبه نام نهاده اند از برای ارتفاع وی در مصالح مسلم می آرد که کعبه خانه مربع را گویند پس هر خانه که مربع بود و اگر کعبه
 توان گفت در قنای ملقط آورده که قبله میان مغرب تا بستان و مغرب رستان است اگر چنان گذارد که روی از میان دو
 مغرب بیرون نبود و باشد و این بر سبیل جواز است اما مستحب و اولی آنست که از مغربین نشان برست راست گذارد و دو ثلث برست
 چپ که قبله مستحب در خراسان در مذاهب حنفی اینست یعنی چون دو ماه از زمستان بگذرد هر جا که آفتاب فرورد و قبله مستحب
 آن باشد زیرا که در شش ماه آفتاب از مغرب زمستانی بمغرب تابستانی رود و العلم عند الله تعالى در بعضی کتب فقهی می آرد که
 قبله پنج ست یکی عرش و آن قبله کروبیان ست دویم کرسی و آن قبله روحانیان ست سیم بیت المعمور و آن قبله فرشتگان است
 چهارم بیت المقدس و آن قبله یهودان و ترسایان ست پنجم خانه کعبه و آن قبله مومنان ست و مقصود همه رضای حق است
 قبله اهل هند میان حجر اسود و رکن یابی است در صلوٰه مسعودی گفته مذاهب را نشاید که در محراب شافعی ندیسان اماست کند
 که محراب شافعی ندیسان هزار سیخ در طرف چپ کعبه افتاد است و عظمت عزیز من وقت آمد روی دل متوجه رضای او
 گردانی تا چند ملازم است آستان مخلوق کنی و تاکی غیر را قبله حاجات خود سازی قوله تعالى فایت تن هیون در مدارک می آرد
 که از شیخ جنید بغدادی رحمه الله سوال کردند این آیت گفت حق تعالى میفرماید فایت تن هیون عناوان من شیء الا عندنا قطعه
 از در سوزن شمشیر کشاید ترا روی عجز آورد بر گاه خدای و الجلال حیف باشد رفقه حاجات خود بر دوز جز بقیوی که در ملکش نباشد انتقال
 بجلال و الجلال که دل در هر که نبندی هموار بر تو گماند تا دمار از نهاد تو بر آرد شیخ ابو سعید رج میگوید هر کس چیزی دوست دارد بدون

خداوند هلاک و ددان چیز باشد و در وقت نماز نتوان کرد و یا ازین سوی باش یا آن سوی و شعری که ملک سیفوت
 کل حی سیموت و لیس بقی سرمد اغیر حی لا یموت و دل در کرم باد شاه بندگ فوت و موت گردن اوقات کبریا و
 او نگردد و دیگر همه ناقص و معیوب اند و گرچه بسی نوشته ام از خط و خال و زلف و لب و کعبه جان و دل توئی و قفسه نمیکند بدل
 الهی دلهای ما را متوجه کعبه ضای خود گردان و همه را از بند نفس و هوا برهان

فصل هشتم در اوقات نماز

بدانکه دانستن وقت نماز و نگاه داشتن آن فرض است و از شرایط ادای نماز است قوله تعالی ان الصلوة كانت علی
 المؤمنین کتابا موقوتا یعنی بدستیکه نماز بر مؤمنان فرض است و وقت معین و پدید کرده شد پس بدانکه
 اول وقت نماز با اذان هنگام است که صبح دویم طالع شود و آن سفیدست که پهن شود و کرانه آسمان و آخر وقت و سه تا
 آن زمان که آفتاب طلوع نکرده بود و این روایت در هدایه و عامه کتب فقهی مذکور است از متون و شروح و اول وقت نماز پیشین آن
 هنگام است که آفتاب برگردد در شرح تنبیه میگوید یعنی از ارتفاع بسوی انخفاص و از ابتزاید سایه توان شناخت بعد از تقضای
 فی و اجماع است برین است و خلاف در آخر وقت و است قول امام عظیم رح است که آخر وقت وی آنست که سایه هر چیزی
 دو برابر آن چیز شود بجز فی الزوال یعنی بجز سایه اصلی که در وقت استوای میباشند و صاحبیه میگویند آخر وقت وی آن زمانست
 که سایه هر چیزی مثل وی شود بجز فی الزوال و اختیار شافعی همین است در خلاصه الدلائل می آرد که مشک ابو یوسف و محمد و شافعی
 رحمهم الله حدیث امامت جبریل است که رسول علیه السلام فرمود اتانی جبرئیل عند باب البیت مرتین فصلی بالظهر
 حین زالت الشمس ثم من الغد صلی بی الظهر حین ساد ظل کل شیء مثل روایت حدیث گفته که ایشان رجعت
 نمی شود از برای آنکه نماز کرد جبرئیل بعد از آنکه سایه هر چیزی مثل آن شده بود و دیگر سلیمان بن بریده روایت میکند از پدر خود که
 گفت مروی سوال کرد از رسول علیه السلام از وقت نماز رسول علیه السلام آن مرد را گفت این دور و زبانا نماز گذار چون
 آفتاب بگشت بلال را فرمود تا بانگ نماز گفت پس سرود تا اقامت گفت و رسول علیه السلام نماز پیشین بگذارد و روز دوم
 نماز پیشین بگذارد و وقتی که هوا خنک شده و این نبود الا بعد از مثلین و این حدیث در صحیح مسلم است و این معنی در مدینه بوده پس عمل
 کردن باین اولابا شد چون این حدیث متاخر است و در تخرید می آرد که ابو یوسف از ابو حنیفه رحمهما الله روایت میکند که گفت چون سایه
 کمتر از قاضیتین بود وقت نماز پیشین بیرون رود و وقت نماز بگذرد نیاید تا آن هنگام که سایه هر چیزی دو برابر وی شود ابو الحسن میگوید
 این روایت صحیح است اما فتوی بر قول اول امام عظیم است که مرد اول وقت نماز دیگر وقتی است که نماز پیشین بیرون رود و علی
 اختلاف القولین و آخر وقت وی تا آن هنگام که آفتاب فرو رفته بقوله علیه السلام من ادرك ركعة من العصر قبل ان
 تغرب الشمس فقد ادركها در منظومه آورده شعر و الحصر حین المرء یلقى ظله قد صاد مثلیه و قال امثله
 و اول وقت نماز شام آن زمانست که آفتاب فرو شود و آخر وقت تا مادامی که شفق غائب نشده باشد در هدایه و غیر آن از کتب
 فقهی میگوید شفق بیا من معترض است و رافق یعنی سفیدی پهن شونده در کرانه آسمان که بعد از سرخی میباشند و این قول امام عظیم است

و صاحبیه میگویند شفق همان سرخی است در وقایه میگوید و به نیتی یعنی فتوی بر قول صاحبیه است و قول امام شافعی رح همین است
و اول وقت نماز خفتن از غایب شدن شفق است و آخر وقت وی تا آن زمان که صبح طالع نشده باشد یعنی صبح صادق که صبح دوم
است در پدایه میگوید که اول وقت نماز و تر بعد از نماز خفتن است و آخر وقت وی پیش از طلوع صبح لقوله علیه السلام ان الله تعالی
زاد که صلاوة فانه اعظم للاجر الا وهی الوتفضلوها ما بین العشاء الاخرة الى طلوع الفجر و کمتر میگوید وقت نماز
خفتن و وتر کمیست الا که مقدم ندارد و تر را بر عشا از برای ترتیب را و نیز در کمتر میگوید که کسی که در نیاید وقت عشا و وتر را واجب نیاید
این دو نماز بروی آنصفت معرفت فی زوال زمین بیت معلوم توان کرد و رباعی ظل زوال اول صیف است یک قدم پس در
ترتیب آید نصف نه پیش و کم نه هفده و نه بود پانزده و هفت نه نقصان برین قیاس ز عکسش بگیریم و شرح این بیت آنست که
سایه اصلی در اول روز تا بتان یک قدم باشد چون هفده روز بگذرد نیم قدم بران زیادت شود همچنین تا سه هفده یک قدم نیم زاید
شود بیرون از سایه اصلی که جمله و قدم و نیم باشد و این باب اول است بعد ازین چون نه روز بگذرد نیم قدم زاید شود و همچنین تا سه بگذرد
یک قدم نیم دیگر باشد و این باب دوم است باز چون هفت روز بگذرد نیم قدم زاید شود تا پانزده هفت که هفت قدم و نیم دیگر باشد
و این باب سیم است که مجموع با سایه اصلی یازده قدم و نیم باشد و این جمله و هشتاد و سه روز بود و این ضابطه بحساب سال شمسی است
نه بحساب سال قمری و نقصان از عکس وی نیز برین قیاس است یعنی در هفت روز نیم قدم کم میشود تا پانزده هفت که هفت قدم
و نیم باشد و همچنین یک قدم و نیم دیگر از سه نه کم میشود و یک قدم و نیم از سه هفده کم میشود تا نیم بران اصل اول که یک قدم است باز
آید و این بر سبیل ظن و تخمین است و العله عند الله تعالی اما اوقات که نماز روی مکرده است و شرح تنبیه و در کافی و
غیر آن از کتب فقهی میگوید که اوقات که نماز روی مکرده است پنج است سه آنست که فرض و نقل هر دو روی مکرده است و
آن وقت طلوع آفتاب است وقت استوا وقت غروب وی مگر نماز دیگر آن روز و درین اوقات ثلاثه نماز جنازه نگذار و سجده تلاوت
و سجده سهو نیار و این نهی تحریم است و اگر فریضه درین اوقات بگذارد اعاده کند آنرا و اگر آیت سجده خوانده شود انقضای آن بود که سجده
نیار و اما اگر بباردا عاده کردن حاجت نبود در خلاصه الدلائل حی آر د که لا یجوز الصلاوة عند طلوع الشمس و لا عند غروب الشمس
و لا عند قیامها فی الظهيرة و لا یصلی علی الجنازة و لا یسجد للمتلاوة در مبسوط میگوید مراد قضای واجبات فائیه است
از وقت خود و فرایض فائیه از وقت وی سجده تلاوت که واجب شده باشد تلاوت و غیر وقت مکرده و وتر که فوت شده باشد از وقت
خود اما تطوعات درین اوقات جایز است لیکن با کراهیت اما بقول امام شافعی رح نافله درین اوقات مکروه است و غیر نافله جایز است
و این روایت در خلاصه الدلائل است اما آن دو وقت که نافله روی مکرده است و فریضه مکرده نیست یعنی فوائت و نماز جنازه و سجده
تلاوت روی مکرده نیست و آن بعد از طلوع صبح است تا آن زمان که آفتاب بلند شود مگر سنت نماز بامداد و بعد از نماز دیگر تا فرو شدن
آفتاب و بعد از فرو شدن آفتاب نیز از برای تاخیر نماز شام در شرح تنبیه میگوید که بعضی از شافعیه بر آنند که نافله در روز جمعه مکروه نیست
نه نزدیک طلوع و نه نزدیک غروب نه نزدیک استوا از برای شرف روز جمعه که روایت کرده اند که ان الحجیة لا تستعیر یعنی دوزخ
در روز جمعه تافته نشود و در پدایه میگوید باکی نیست نماز قضا کردن و سجده تلاوت آوردن و نماز جنازه گذاردن بعد از نماز
بامداد و بعد از نماز دیگر و مکرده است نافله گذاردن در وقت بیرون آمدن امام از برای خطبه در روز جمعه و در وقت اقامت

و اگر شروع کرده بود که امام بزرگوار آن نافله قطع نکند مگر در وقت نافله گذاردن پیش از نماز عیدین وقت خطبه عیدین و وقت خطبه کسوف و استسقا
 و اگر در اوقات ثلثه یعنی طلوع و غروب است و شروع کرد بنماز قبل فصل آنست که قطع کند آنرا در وقت غیر مکرره و او کند و اگر قطع
 نکند بد کرده باشد و بروی چیزی نباشد و اگر در آن وقت یعنی بعد از نماز فجر و عصر شروع کرد بنماز پس فاسد گردان نماز نافله را
 لازم آید بروی قضائی آن نافله در ذخیره می آرد که اگر دو رکعت نماز گذارد بگمان آنکه صبح طالع نشده بعد از آن معلوم شد که صبح
 طالع شده جایز بود و اگر از دو رکعت سنت نماز بامداد با اتفاق و اگر در نماز بامداد بود که آفتاب طالع شد نمازش فاسد شود و اگر
 در میان نماز دیگر بود که آفتاب فرو رفت نمازش تباه نشود و روانی و خلاصه الدلائل می آرد که مستحب است تاخیر کردن نماز بامداد و در
 همه وقت یعنی در روشنی گذاردن بقوله علیه السلام اسفروا بالفجر و در خشکی گذاردن نماز پیشین بتابستان و تقدیم دی در زمستان
 از برای تکثیر جماعت و تاخیر نماز دیگر چند آنکه آفتاب متغیر نشود و غمی میگوید اجماع نکردند اصحاب رسول علیه السلام رضی الله عنهم
 بر هیچ چیز بچنانکه اجماع میکردند و تاخیر نماز دیگر و علی ان المخیره لها الحیاد مادامت فی مجلسها و در مبسوط امام محمد
 و در خلاصه الفتاوی می آرد که وقت آفتاب بر آید مقدار یک نیره یا دو نیره نماز گذاردن مباح شود تا بنده بمقام مناجات آید و با خداوند
 خود را گوید و شربت المصلی نیاجی رب بنوشد و پوشد از تا چون بمقام مناجات آید یا خوف و خشیت آید و او بنگاهداری که درگاه
 کبریا بلیست حکایت نقل است که حسین بن علی رضی الله عنهما هرگاه که بر جای نماز ایستادی لرزیدن گرفتی و گفتی بنده را
 اگر با ملکی از ملوک دنیا را از باید گفت تبرسم را با خداوند را از میباید گفت چگونه تبرسم حکایت نقل است که چون وقت نماز آمد
 امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه بر زیدی و گفتی آه در وقت گذاردن آن امانت که بر آسمانها و زمینها و کوهها عرض کرد قبول
 نتوانستند کرد و نمیدانم که از عهده چگونه بیرون خواهیم آمد و راوی روایت میکند که چون وقت نماز آمدی ابو بکر صدیق رضی الله
 عنه از پیش برفتی حکایت در طبیب القلوب می آرد که روزی ابو بکر صدیق رضی الله عنه نماز بامداد میگذاشت و سوره الحاقه میخواند
 باین آیت رسید قوله تعالی خذوه فخلوه ثم للحیم صلوه نغره زد و در محراب بیفتاد و پیشش شد و او را برداشتند و بخانه
 بردند تا چهل روز بیمار بود و او میگوید کسی سبب بیماری و نمیدانست و مابعیادت وی میسر نشد پس بنده در مقام مناجات
 با خداوند تعالی یا خوف و خشیت و خشوع و ادب باید بود حکایت در طبیب القلوب می آرد که از خواجه علی دقاق رح پرسیدند
 که چه گویی در حق کسی که در نماز مگس از خود میراند شیخ فرمود که در حضرت معبود کم از آن توان بود که ایاز ترک در خدمت محمود چنانکه
 نقل است که روزی ایاز بر سر خدمت پیش سلطان ایستاده بود ناگاه نوزک موزه خود بچنانکه سلطان را از وی عجب آمد که هرگز
 از وی بی ادبی ندیده بود سلطان بفرست در یافت که او را عذری هست فی الحال او را بهمی بیرون فرستاد و کسی را فرمود تا عقوبت
 وی برود و حال او معلوم کند گاشته سلطان از گوشه دید که ایاز موزه از پای بیرون کرد و زد می از موزه وی بقتل و ایاز بنوک موزه
 بر سر وی میزد و میگفت امروز در خدمت من پیش سلطان بریدی تا امر در از من بی ادبی در وجود آمده آن کس خبر سلطان رسانید
 چون ایاز باز آمد سلطان فرمود که ای ایاز امروز چربی ادبی کردی و پای بچنانکه ایاز زبان معذرت بگشاد و گفت از بندگی
 جرم کردن و از خداوندان عفو کردن سلطان گفت ای ایاز حدیث کردم بار سید ایاز گفت چون سلطان را معلوم شد
 بنحمت سلطان بر بنده که کردم هفت کت زخم بر پای من زد و تحمل کردم باز هشتم بی طاقت شدم سر موزه از زمین برداشتم

پس ای برادر زنگرو بین که در خدمت مخلوق ادب چنین رعایت کرده اند نظر کن تا از مادر مقام عبادت برین درگاه چه او بهیا
 و جسر ایتاد و وجودی آید جای آن دار که ما ازین نوع خدا پرستی شرم داریم بلکه سرخالت از پیش بر نداریم **قطعه**
 نگویم خدمت آوردیم و طاعت که از تقصیر طاعت شرمساییم | سرافرازیم اگر بربنده بخشی | و گرنه از گنه سر بر نیاریم
 اگر با گنه گاران را بتقصیر طاعت بگیرند ز می قضیحت و رسوائی ما الهی ما از این یا خلاص و در عبادت تا خلاص گشت و فرما

فصل نهم در نیت نماز

بدانکه نیت نماز از شرایط ادای نماز است زیرا که اعمال مستبر به نیتا میباشند لقوله علیه السلام انما الاعمال بالنیات و
 شرط نیت آنست که بدل بداند که کدام نماز میگذازد و در کثر میگوید والشروط ان يعلم بقلبه ای صلوٰه یصله زیرا که حق تعالی
 بر دل بندگان مطلع است قوله تعالی والله علیهم بذات الصدود و بقول امام شافعی رحمه الله شرط همین است و بزبان نیت
 کردن نیز فریضه است نزد وی و اتفاق است که میان نیت و تکبیر اول فاصله نکند اما بقول علمای ما رحمه الله نیت بدل فریضه
 است و بزبان سبّ و مختار این است در هدایه و عامه کتب فقهی میگوید که درست و نقل و تراویح مطلق نیت بسته است احتیاط
 آنست که در تراویح نیت تراویح یا سنت وقت کند اما در نماز فرض شرط است که تعیین کند چون نماز دیگر و غیر آن یعنی نیت
 همان نماز کند که وقت دی باشد و مقتدی نیت متابعت امام کند و تنها گذار را بسته نباشد که نیت فرض کند اما دم که نگوید نماز
 پیشین یا نماز دیگر و اگر نیت فرض وقت کند و تعیین نکند که کدام نماز جایز باشد در قنای حجت آورده است که اگر امام نیت امامت
 مردان نکند روا باشد در مختصر قدوری میگوید که مقتدی نیت کند که کدام نماز میگذازد و نیت اقتدا با امام نیز ولیکن نیت کعبه وقت
 حاجت نبود در محیط میگوید اگر نداند که وقت نماز بیرون رفته یا بی فرض نماز پیشین امر و مثلاً نیت کند یا نیت آخرین نماز
 پیشین کند جایز باشد و در سننه المصلی و در ترجمه الصلوة تیرمی آرد که اگر در وقت نماز پیشین شک باشد و نیت ادا کرد حال آنکه وقت
 نماز بیرون رفته بود جایز باشد نماز وی به نیت ادا زیرا که قضا از ادا و ادا از قضایانست و در یک روایت و در روایت دیگر گفته
 که اگر قضا نیت کرد و ادا پدید آمد جایز باشد زیرا که لفظ قضا است و مراد از وی اذ قوله تعالی فاذا قضیتم الصلوة است
 ادیت الصلوة اما اگر ادا نیت کرد و قضا پدید آمد جایز نباشد و صحیح اینست و قول دیگر آنست که ادا از قضا و قضا از ادایانست
 ندارد و در اجناس آورده که شخصی از منزل خود بیرون آمد به نیت نماز جماعت چون بمنتهی شد بسوی امام و تکبیر گفت و حاضر نشد
 او را نیت در آن ساعت اگر بجای باشد که اگر از وی سوال کنند که کدام نماز میگذازد اگر ممکن است بی تاویل جواب تواند گفت جایز
 بود نماز وی و الا بی موعظت پس ای عزیز من چون بمقام مناجات آمدم و بقدم عبادت استقامت نمودی دست از
 اندیشه های دیگر بردار دل حاضر آر که حق تعالی نظر بر دل بنده مؤمن میکند نه بر صورت ظاهری که اقال النبی علیه السلام
 ان الله تعالی لا ینظر الی صو کرم و اموالکم و لکن ینظر الی قلوبکم و ینا تکم یعنی بدستیکه خداوند نظر نمی کند
 بصورت های شما و مال های شما ولیکن نظر می کند بدلهای شما و علمای شما پس دل را چنان دار که شایسته نظر حق شود و مشغولی
 خدا را با دل مؤمن نظر هست که از روی عمل آن اثر هست | چه سراز طاعتش مسرور باشد | یقین میدان که دل منظور باشد

نظر در حق آن ل بیشتر رفت که براه عبادت بیشتر رفت | عمل با خلاص و نیت نیکو کن که خلاص است که سبب خلاص است
 و حق تعالی بندگان را با خلاص فرمود قوله تعالی وما اصروا الا لیجبدوا الله مخلصین له الدین یعنی فرموده نشدند در
 توبیت و انجیل الابدان که پیوستند خداوند را با خلاص از غیر شرک و نفاق و این روایت در تفسیر مدارک است اگر چه سبب
 خاص است اما معنی عام است و تفسیر وسیط میگوید الا ان یجبدوا الله ای لا باخلاص العبادۃ لله تعالی و احدین
 لا یجبدون معه غیره و اخلاص نیست مگر به نیت از برای این است که رسول علیه السلام فرمود نیت المؤمن خیر من
 عمله و نیت الکافر شر من عمله یعنی نیت خیر مؤمن بهتر است از عمل خیر وی و نیت شرکافر بهتر است از عمل شری وی این مبنی
 بر آنست که نیت کار دل است و عمل کار اعضا و شک نیست که کار دل قوی تر از کار اعضا است اما ثواب نیت وقتی تمام یافته
 شود که نیت بعمل پیوند پس ای فاعل بد نیت بد بگذار و ای فاعل خیر نیت نیک را پیش آن و تقوی را شعار خود ساز که تقوی دارد
 کار حسرت و پشیمانی سود ندارد و وقتی که نماند اختیار در کشاف میگوید شعر ای فاعل الشر مه لا تعد به و یا فاعل الخیر
 عد ثم عد به و ما ساد قوم الخیر الا تقی به و من لم یسید بالتقی لم یسید به معناه ظاهراً تقوی را شعار خود ساز و با عمل
 اخلاص یار کن که ناقد بصیر است شعر شری بداری بی ضرر و راه دین ربی بهر ناقد بصیر است ای سپر نزدش مبر تقد و غل به
 در زاد الاخوان می آرد این حدیث را بذات ابو ذر غفاری رضی الله عنه که گفت وصیت کردم خلیل بن ابوالقاسم گفت ای ابو ذر
 کشتی را بجز در ساز که دریایمیق و بی پایانست و زاد حاصل کن و با خود بردار که سفر دور درازست و خود را اگر انبار ساز که عقبه تن
 و نا هموار است و با عمل اخلاص یار کن که ناقد اعمال بصیر است در خلاصه الحقایق می آرد که هر کس خواهد که او کند فریضه را چاره
 نباشد او را از سه چیز پیش از آن و از سه چیز در آن و از سه چیز بعد از آن سه که پیش از آن فریضه است توفیق از خداوند دانستن
 بران و علم آن و عمل و نیت اما آن سه که در آن می باید حضور دل و تمام گردانیدن ارکان و اخلاص اما آن سه که بعد از آن است
 شکر بر توفیق و خوف عدم قبول و استغفار بر تقصیر در سجد المقرین و مرشد الطالبین شیخ خجری علیه الرحمه می آرد که اول چیزی
 که واجب شود بر بنده مسلمان آنست که قصد کند بان رضای حق تعالی را قوله تعالی وما اصروا الا لیجبدوا الله مخلصین
 له الدین و انما یتقبل الله من المتقین و علامت صدق خلص آنست که ذوالنون مصری رح گفته است که سه چیز از علامت
 اخلاص است یکی آنکه ملح و ذم عامه نبرد یکی ی برابر شود و یلم اعمال که کند فراموش کند آنرا یعنی بآن معجب نشود و سیم آنکه ثواب
 اعمال در آخرت خواهد نه در دنیا از اخلاص شمه اینجا بیان کرده شد و تمامی اخلاص در قسم اخلاص بیاید انشاء الله تعالی الی همه را

از ریانتگا هدار و اخلاص دار اعمال و زی گردان

فصل دهم در فرایضی که داخل صلوٰه است

بدانکه فریضه های اتفاقی نماز و ازده است شش در سیر و نماز از شرط نماز میگویند چنانکه از پیش گذشت و شش در اندون
 نماز و آن را فرایض نماز میگویند و معنی فرض اتفاقی آنست که هیچ محبت از آن کمتر نگفته باشد از تقهای مذمب و بعدا بعضی
 زاید بر آن گفته باشند اما شش که در درون نماز است یکمیر اول است و قیام و قرائت و رکوع و سجود و قعدۀ آخر اما بقول امام عظم

بعضی از نماز برآمدن فریضه است و اگر کان نماز چهارست قیام و قرأت و سجود رکوع و تکبیر اول و قعوده آخر از ارکان نماز نیست
لیکن از فرایض نماز است در حاوی تنبیه و شرح دی و جمیع کتب فقه شافعیه میگوید فرایض شانزده است اول نیت دویم تکبیر نیت
پویستن سیم تکبیر اول چهارم برپای ایستادن پنجم فاتحه خواندن ششم رکوع کردن هفتم آرام گرفتن در وی هشتم از رکوع راست باز
ایستادن نهم آرام گرفتن در آن دهم شستن از برای الحیات خواندن یازدهم الحیات خواندن دوازدهم صلوات بر رسول
علیه السلام دادن سیزدهم صلوات بر آل او دادن چهاردهم ترتیب نگا بداشستن پانزدهم سلام دادن اول اما در نیت بیرون آمدن
از نماز خلاف است میان اصحاب شافعی بعضی گفته اند نیت بیرون آمدن از نماز فریضه نیست اما در شرح تنبیه گفته است که صحیح
آنست که فرض است و العمدۃ علیہ پس فرایض بست باشد بقول شافعی رح در تنبیه امام اسحاق شیرازی و در تلمیذ ترتیب را از
جمله ارکان دانسته و در مذهب بقول بعضی از اصحاب شافعی رکن دانسته بدانکه در شرایط و وجوب صلوات اصحاب ما و شافعی
متفق اند و آن پنج است یعنی عقل و بلوغ و اسلام و طهارت از حیض و نفاس و سمع نیز در یک روایت و در شرایط ادای نماز
نیز متفق اند و آن شش است الا آنکه شافعی پنج گفته اند نیت را در فرایض نمازی شمرند و در نیت چهار فرض دیگرست هرایشان را
اول آنکه بداند که چه میگوید نماز یا عادت تا عادت از عبادت جدا شود و دویم آنکه بداند که کدام نمازی کند فرض یا سنت سیم آنکه
بداند که کدام وقت است چهارم آنکه بداند که ادا میکند یا قضا پس شرایط و فرایض نماز بقول امام اعظم رح هزده آمد پنج شرایط
و وجوب شش شرایط ادا و هفت فرایض نماز و بقول امام شافعی رح سی و چهار آمد پنج شرایط و وجوب شش شرایط ادا و چهار فرض
نیت و بست فرایض نماز مسکله چون پرسند نماز بفرض درمی آئی یا بسنت بگوئی هم بفرض و هم بسنت اما فرض تکبیر
اول و اما سنت بر آوردن دستها و مقتدی در تکبیر اول مقارنت کند با امام خود و بقول امام اعظم رح و بقول صاحبیه متابعت کند
چنانکه چون امام برای اکبر رسد مقتدی الف الله ابتدا کند در تنبیه می آرد که اکبر اقتحاج تکبیر کرد مقتدی با امام و فارغ شد از گفتن الله
پیش از فراغ امام گفتن الله نماز در نیامده باشد و اگر اقتحاج کرد با امام و فارغ شد از گفتن اکبر پیش از فراغ امام نیز در نماز در نیامده
باشد زیرا که تکبیر فرض است و او با امام دریافت و در بعضی از کتب فقهی گفته که نماز مقتدی درست و تمامست هر چند پیش از
امام فارغ شود از گفتن تکبیر و گفته که صحیح اینست بشرط آنکه در ابتدای تکبیر مقارنت کرده باشد با امام یا متابعت یعنی
اقتحاج تکبیر پیش از امام نکرده باشد اما بدانکه شرایط و ارکان و فرایض و واجبات و سنن و تعاد نماز و باز ایستادن از رکوعها
اینها کالبد نماز است و نماز نیز روحی است و روح نماز شش چیز است اول فهم آنچه میخواند در نماز و دویم حضور دل سیم سبب چهارم
تغظیم پنجم حیاست ششم رجایی یعنی امید بر حمت نامنتها فرد و هر کس امید خود بدو خلق می برد و چهارم امید بر حمت نامنتهای است و در تفسیر
معنی می آرد که شرط قبول نماز و از ده چیز است شش در ظاهر شش در باطن اما آن شش که در ظاهر است خشوع است و تقوی و ترک
اکل حرام و لغو و سب و ابطا اما آن شش که در باطن است اخلاص و تفکر و خوف و رجاء و ریت تقصیر و مشاهده اما مفسدات نماز
در کسب می گویند تا به کند نماز را تکلم و دعا و تکیه مشابه کلام آدمیان باشد و ناله و آه و گریه و باز بلند از در دیار مصیبت و تمنی بی عذر
و جواب طلس بدی حاکم الله و مستح بر غیر امام خود و جواب بلا الله الا الله خلاف مراد یوسف را و اگر مراد وی اعلام
ومی بود یا اتفاق منسا زوی تبا نه شود و کذا ذکر فی الجامع الصغیر و سلام و در سلام افتتاح عصر یا تطوع و قرأت از حنفی خلا

مرابو یوسف و محمد را واکل و شرب مطلقا و این پانزده چیز است و خنده قهقهه نیز مفسد صلوٰه است اما بدهب امام شافعی رح پانزده
چیز است که نماز را تباه کند کلام بعد و عمل کثیر و حدث و حدوث نجاسات و انکشاف عورت و تغییر نیت و دستد بار قبله واکل
و شرب و قهقهه و ردت فی الحقایق بیج میدانی که تکبیر اول اشارت بچه معنی دارد و دست بر می آری که هر چه بجز تست پس پشت
انداختن ترک هر دو کون کردم روی بحضرت جلال تو آوردم در شرایع الاسلام میگوید که بر آوردن دست در تکبیر اول این باشد که
بیج معبودی نیست بخیر الله که خداوند است و کبریا و عظمت و بزرگواری خاصه اوست و جزوی هیچکس جز او را پرستیدن نیست چون
دست راست بر آوردن نیت کند دنیا را ترک کردم و روی بحضرت جلال تو آوردم بیست می صرف و حدث کسی نوش کرد که دنیا و
عقبی فراموش کرد پس از آن سخن از سر حضور میگوید بسم الله الرحمن الرحیم و بعد ک چون سلام میبرد بر است و چپ سلام میگوید علما
میگویند در وقت سلام نیت فرشتگان و مؤمنان کند یعنی ای فرشتگان و مؤمنان سلام بر شما باد اشارت درین سلام آنست
که هر گاه که دوستی برسد یا مسافری از سفر باز آید بدوستان ساکن سلام گوید بحقیقت بنده از بند دیتارفته بحضرت حق حاضر
شده را زوینا عرض کرده تشریف قربت پوشیده شربت المصلی یناجی سربه نوشیده بنده مسافر بوده این ساعت باز می آید سلام
میگوید پس معلوم شد که بنده را قربتی بوده که در آن قربت ملک با وی نبوده که اگر فرشته با وی بودی سلام نگفتی آری رسول خدا
صلی الله علیه وسلم فرمود الصلوٰه معراج المؤمن نماز معراج مؤمن است در معراج سبید عالم صلی الله علیه وسلم جبرئیل امین
محرم نیامد در معراج مؤمن اگر فرشته محرم نیاید بیج عجب نباشد اهل تحقیق میگویند همچنانکه همه را باندی خود را نیز بمان تا نمازت نمازی
باشد بر با عی بر پرده کبریا و اسرار خدای تعالی بی سرون با سر با پای مای پانزده چیز در این پرده بایست پیش پرده
توئی از پیش بر گیر و در آئی پنجمر عبد الله الشخیر رضی الله عنه میگوید پهلوی رسول علیه السلام بایستادم در وقتی که نماز میگذاشت و همچنانکه
دیگر و این را که بگفتش نهند و او در جوش آید چگونه آواز کند آواز جوشش ل مبارک می از باطن وی همچنان میشنودم در کیمیا
می آرد که حمید طویل رح در مسجد خود بود نماز میگذاشت و آتش در خانه اوقات مردم جمع شدند و آتش را بستاند زن وی در دیدد
خصوصت آغاز کرد که آتش در سرای افتاد و این همه مشغله و توار جای بخنبدی گفت بخدا که مرا ازین بیج خبر نموده است دوستان
حق و انس بدین درجه رسیده اند و در لذت مناجات با دوست چنین مستغرق گشته اند که ایشان را از خود خبر نموده است
حکایت نقل است که رابعه رحمة الله علیها در نماز بود و بر پا در شپم وی رفت و جامه او پر خون شد و او را خبر نمود حکایت نقل
ست که شاه مردان علی بن ابی طالب اکرم الله وجهه پیکانی در وجود مبارک وی مانده بود در نماز از آنکه بشنیدند و او را خبر نمود عجب
کاری که استغراق جمال یوسف زمان مصر را چنان گردانید که از بریدن دست خیزد آشتد اگر استغراق حضور حضرت ذوالجلال
دوستان خود را چنان گردانند که از خود خبر نداشته باشند بیج عجب نباشد حکایت چنین آورده اند که عامر قیس را که یکی از
جمله صدیقان بوده است آنکه در انگشت پای وی پدید آمد گفتند این را باید برید عامر گفت تسلیم حکم شتر طنبه گبست روزی
چند برآمد و علت پهای وی سرایت کرد و تا نیمه ران برسد گفتند این را قطع باید کرد و شریعت اجازه میداد جراح آوردند و گفتند
و او روی پیوستی باید و او تا عقل را از لهیل کند و اگر عز این کند طاقت در دنیا و عامر گفت چنین تکلف حاجت نیست کسی را
بیارید که قرآن پاک را از خوش خواند چون قرآن خواند گیر دو تغییر در روی من مشاهده کنید پای من میرید که مرا خبر نباشد همچنان

کردند مردی بیاید و قرآن با آواز خوش خواندن گرفت خسار عامه را حال گشت تغییر در روی وی پدید آمد جراح پای راستان نیمه را برید و دواغ کرد و بر بست قرآن خوان خاموش شد عامر بخود باز آمد گفت بریدید گفتند بریدیم پای بریده بودند و دواغ کرده و بر بسته که ویرا خبر نبود پس گفت پای بریده بمن و همید برداشت و گفت با رخا پای داده تو بود و من بنده تو حکم حکم تو قضا قضای تو این پای نیست که اگر بقیامت فرمان آید که هرگز یک قدم در هیچ معصیت ننهادی تو انم گفت که هرگز یک قدم و یک دم بیفرمان تو نبوده است غزل

کی توان در راه عشق دوست آسان بستن کی مسلم کردوش زان بس پریشان بستن عند لب خوشنوا و عشق گل بی نوحه نیست واله سرگشته و پرورد حیران ز بستن شربت زهر بلای دوست خورن چون شکر کار نامزدان بود و رکنج ویران بستن	بنده باید بودن و در هیچ جانان زیستن زندگانی بر زبان عاشقانانی که چیت با غم درگاه حق بی ناله توان زیستن هر چه کام دل بود از راه خود برداشتن در غم و شادی هم وصل یکسان بستن این همه مال و مردم کامرزداری کی بود	هر که بند بندگی بر پای دین نهد بر امید وصل جانان شاد و خندان زیستن عشق را تو نام دانی عاشقانی که چیت و آنچه حکم دوست باشد با تو آسان زیستن مرد مردی پای هست بر سر افلاک نه با تو همراه قیامت صحر مسلمان زیستن
--	--	--

از سر این جان میندیش و بهت در گذر
تا به پنی لذت آید مایه جان زیستن

حکایت ده عشرات جمالی می آمد که روزی صوفی صافی صفت بر در شهری ایستاده بود ناگاه پادشاه شهر از شکار باز آمد آهوی بر فراق آویخته صوفی را نظر بر آن آهوا افتاد و نعره زد و بهیوش شد چون بهوش باز آمد گفتند شکار چه حالت رسید گفت در آن زمان که آن آهور بودم زخم خورده و بر فراق بسته در خاطر آمدم گفتم بار خدایا مخلوقی که تیر بر صیدی میزند چون مجروح میشود بر فراق خودش می بندد و صد هزار تیر بلا از جبهه قضا بر دل درویشان زدی و همه مجروح تیر تقدیر گشتند وقت آمد که این چهار گاه را بر فراق قبول خود بندی آری بنده را از بلا چاره نباشد قال النبی علیه السلام لا فلاح فی الحوادث سهام والادعی هدف والراحى والله ودام لا یخطئ شعر

طریق عشق جانان جز به نیست الرصه تیر بر جان تو آید الهی بحرست مقبلان درت بلا مسکینان را از مقبولان	زمانی بی بلا بودن روا نیست چون تیر از شست و آید خطا نیست	بلاکش تالقاتی او به بینی از انجا هر چه آید راست آید	که مردی بلا مرد تلقا نیست تو که شکر که در کربین وفا نیست
---	---	--	---

درگاه خود گردان

فصل یازدهم در واجبات نمازها

بدانکه در واجبات نمازها علما اختلاف کرده اند اما قول صحیح آنست که در کمتر یا کرده و آن دوازده چیز است اول فاتحه خواندن دوم ضم سوره با فاتحه سیم تعیین قرائت در دوی اول از نماز چهار گانی چهارم رعایت ترتیب میان فصل مکرو بروایت دیگر میان ارکان و هر دو یک معنی دارد پنجم تعدیل ارکان و تعدیل ارکان آرام گرفتن است در سه موضع در رکوع و در سجده اول و در سجده دوم در شرح و قایه گفته است که تعدیل ارکان آرام گرفتن است در پنج موضع در رکوع و در سجده اول و در میان دو سجده و در سجده آخرین اما صح قول اول است یعنی آرام گرفتن در قومه و جله سنت است

نه واجب ششم قعده اول هفتم تشهد مطلقا هشتم لفظ سلام یعنی سلام اول اما سلام دوم سنت است نه قنوت در روزه هم تکبیرات
عیدین یازدهم بلند خواندن در موضع آن امام را دوازدهم پشت خواندن در موضع آن نیز امام را و اما آن عده های که شمار آن بیشتر است
بعضی از آن صحیح و قویست و بعضی ضعیف و سقیم و بعضی از این اظا هر روایت نیست و بعضی خلافی است و بعضی عارضی است
و بعضی از ترک است و بعضی از آنست که سندی و اصلی و ناقصی از آن پیدا نیست و بعضی از آنست که واجب مستفاد علی حدیث نیست
بلکه قیود واجب دیگرست چون قیود فاتحه و در نواقیت الصلوة واجبات را که در نمازهاست چهل و شش شمرده اما سجده سهو که
واجب شود در نمازی که از سه چیز واجب شود ترک واجب تاخیر واجب و تاخیر فرض نیز در کتب میگوید که سجده سهو بیک چیز
واجب میشود ترک واجب این نیز موافق روایت اول است زیرا که هر سه صورت همان ترک واجب است حقیقه در هدایه
میگوید که سجده لازم می آید بدو چیز یکی زیادت کردن فعلی که از جنس نماز باشد اما نماز نباشد و دوم ترک فعل مسنون یعنی ترک
واجب و در نافع میگوید سجده سهو واجب شود در زیادت و نقصان و در بعضی از کتب فقهی میگوید که سجده سهو بیک از شش
چیز میشود تاخیر فرض و تاخیر واجب ترک واجب تکرار واجب تغییر واجب تبدیل واجب اما تبدیل واجب دو نوع
میباشد یکی آنکه بدان سجده سهو لازم آید چون فاتحه خواندن در قعده زیاده قعده محل دعاست نه محل قرائت و یکی آنکه سجده
سهو لازم نیاید مثل تشهد خواندن در قیام از دوی اول از نماز فریضه اینجا سجده سهو لازم نیاید بشرط آنکه قرائت خوانده شود
اما قرائت در کل رکعات سنت و نفل فرض است اما در دوی آخر از نماز فرض ترک قرائت شود بسهونا زروا بود و اگر بعد از ترک کند
نیز تمام بود و اگر تسبیح گوید یا خاموش باشد در دوی آخر از نماز فرض جایز باشد ولیکن بهتر آن بود که فاتحه خواند در بعضی کتب
فقهیه اصحاب را هم اندک میگوید که دوازده فعل است در نماز که تغییر و تبدیل و کم و زیادت آن سجده سهو لازم آید اول جای که باید
نشست برخاستن دوم عکس این سیم پشت خواندن در جای که بلند باید خواند چهارم عکس این پنجم بجای دعا قرآن خواندن ششم
بجای قرآن دعا خواندن یعنی بجای فاتحه تشهد خواندن چون فاتحه ترک شود هفتم نماز تمام ناکرده سلام خواندن هشتم نماز تمام کرده
برخاستن نهم سوره با فاتحه در دوی آخر هفتم خواندن فاتحه بدون سوره در دوی اول یازدهم تکبیرات عیدین ترک کردن دوازدهم
قنوت در وتر ترک کردن اما کیفیت ادای وی آنست که اگر امام بود در قعده اخیر بعد از تشهد بدست راست سلام دهد و نگاه دو
سجده بپارد و تشهد بخواند و سلام دهد و منفر و مخیر است میان آنکه یک دست سلام دهد یا هر دو دست آنگاه سجده سهو بجای
آورد و نذر ثا فیه بعد از تشهد دو سجده بپارد آنگاه سلام دهد و بعد از سلام بروی تشهد دیگر نباشد والله اعلم اما آنچه ما حدیث
فرائض و واجبات است از مشروعات نماز یا سنت بوده یا مندوب و اگر نماز گذار آنچه فرض است در نماز ترک کند خواه
بعد و خواه بفراموشی نماز وی تباه شود و اگر ترک کند واجب را بفراموشی نماز تباه نشود ولیکن سجده سهو واجب شود و اگر بعد از
ترک کند نماز تباه نشود ولیکن با نقصان شود و سجده سهو واجب نشود و اگر سنت را ترک کند بعد از بزه کار نشود ولیکن نماز تباه نشود
و اگر بفراموشی ترک کند سجده سهو لازم نیاید این بود احکام شرایط و فرائض و واجبات نماز که درین فصل یاد کرده شد
اما سنتهای نماز را اینجا بناسبت یاد کنیم که آن نیز مهم است بدانکه سنتهای نماز بندهای علمای ما را هم الهیست و سنت
است چنانکه در ترغیب الصلوة و غیر آن شمرده و از آن هفت در قیام است و هفت در رکوع و هفت در سجود

و هفت در قعده اما آن هفت که در قیام است اول بر آوردن دودست در تکبیر اول مردان را تا زانو گوش و زان را تا کتف و دویم
دودست مردان را از پراف نهادن و عورتان را بر سینه سیم تا چهارم تا نو و پنجم تسمیه ششم آیین بعد از فاتحه هفتم نظر در سجده گاه
داشتن اما آن هفت که در رکوع است تکبیر رکوع و سر با سرین راست داشتن و پنجه کشاده داشتن و زانو گرفتن و نظر در پشت پای
کردن و سه بار تسبیح گفتن هفتم سمع الله من حمده گفتن امام را و بر بالک الحمد مقتدیرا و جمع کردن هر دو منفرد را اما آن هفت که در
سجود است تکبیر گفتن و هر چه بر زمین نزدیکتر است اول بر زمین نهادن و دستها مقابل گوش نهادن و دو ساعد از زمین برداشتن
و شکم از زان دور داشتن و نظر در سر برینی کردن و سه بار تسبیح گفتن اما آن هفت که در قعده است بر پای چپ نشستن و پای
راست ایستادن و سر انگشتان پای سوی قبله کردن و دست را نزدیک زانو نهادن و در کنار خود نگرستین و بر رسول
علیه السلام صلوات گفتن و بر خود و پدر و مادر خود و مؤمنان دعا کردن اما سننهای نماز بدست امام شافعی رح در شرح
تنبیه سی و چهار شمرده و در مذهب سی پنج گفته و آن رفع یدین است در تکبیر اول و در رکوع وضع یدین بر شمال و نظر در موضع سجود
و دعاء استفتاح و تقو و تائین و قرات سوره و جهر و اسرار و تکبیرت در فرود رفتن و بر آمدن و تسبیح و تحمید در رفع از رکوع و تسبیح
در رکوع و تسبیح در سجود و وضع یدین بر رکبتین در رکوع و مد ظهر و عنق در روی و ابتدا از انویس بدست در سجود و نهادن بینی در سجود علی
الصبح و تنه و داشتن بازو از پهلو در رکوع و دور داشتن شکم از زان در سجود و دعاء در سجود و دعاء در جلوس بین السجده تین و جلسه استراحت
و اقرانش در سایر جلسات یعنی وضع الیتین بر زمین و توركی را آخر صلوٰه یعنی اقرانش رجل و نشستن بر آن و نهادن دست
راست بر آن راست گرفته شده و اشارت میسجه و وضع دست چپ بر آن چپ باز کشاده و تشهد اول و صلوات در روی بر رسول
علیه السلام و صلوات بر آل وی در تشهد اخیر و دعاء آخر نماز و قنوت در مسج و سلام دویم علی المجید و نیت سلام بر حاضران و
سی و پنجم که در مذهب گفته نهادن دودست بر زمین در وقت برخاستن و هر چند که غرض ما ازین کتاب بیان فرائض و واجبات است
لیکن سنن نماز بمناسب ذکر کردیم که آن تیر مهم است اما به بیان سایر مشروعات نماز و بیان مکروهات و منہیات و مفسدات صلوٰه
و غیر آن مشغول نگشتیم چون آنها اطنابی دارد و این کتاب احتمال آن نکند و بنده مؤمن باید که مجموع آنرا بداند و نگاهدارد که حدیث است
که عمل اندک از سر علم بهتر بود از عمل بسیار از سر جهل و هر نماز که از سر بی علمی گذارده شود فساد وی از صلاح وی زیادت باشد یا مساوی
باشد آن نماز را نه در دنیا قعدی بود و نه در آخرت و زنی آئی بسا پیران عمر ضایع کرده که در عمر خود یک نماز شرع پسندند از نذر آنکه فاتحه
درست داشته و فرائض واجبات ندانسته و شرایط و ارکان رعایت نکرده شرم و تنگ کسیکه در دیار اسلام و در میان مسلمانان عمر
بآخر آورده و حال وی چنین باشد فرو شرمست با و اگر چنین خواهی زیست بپشتگت با و اگر چنین خواهی مروی کار دنیای بدین
چستی و کار آخرت بدین سستی شرمند ازین نوع خدا پرستی در آخرت حاجت نشود که گوی مرا حرص دنیا نگذاشت که بکار دین پردازم
دین خود و سر دنیا گروی و از هر دو محروم زهی سودائی بد و معامله شوم قناعت پیش آر که گفته اند هر کس خسر سندی را ماند خسر سندی
را ماند فقر و دنیا بدین خریدنت از ابلهی بود ای بد معامله بهمی سپی مخری بد زاده العابدین می آرد که رسول صلی الله علیه و سلم
مردی را دید که نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام بجای نمی آورد و فرمود که اگر این مرد بر همین میروند بر ملت من مرده باشد و بعضی از
نقاش برنی آرد که امام سفیان ثوری طیب الله روحه گفت هر کس در نماز خشوع نگاه ندارد نماز وی درست نباشد و وقت آمد که

پشیمان شوی و اصلاح کار با نقصان خود کنی پیش از آنکه در مانی و در مان کار خود ندانی از خواب غفلت بیدار شو پیش از آنکه تباریانه
 مرگت بیدار کنند که الناس نیامر فاذا ماتوا انتبهوا و آن بیداری سود ندارد و حیات را غنیمت شمار و فرصت از دست نده
 اغتراف الفرص فان فی فوقها غصص رباعی عمرت بسر رسید بسامان غنیشوی و ز کرد با خویش پشیمان نمیشوی
 قرآن کلام اوست بخوانی و بشنوی | لیکن چه سود و قرآن نمیشوی | عمری با خرا کرده و هیچ جای ز سیده و هیچ جای آرام ندیده تا
 بگوشتش فرو بخوانند شعر
 ای ناله که جستی هم با تو در کلیمت
 تو از سیه گلیبی بوی از آن ندیدی
 ای آنکه هیچ جای آرام جان ندیدی
 رنج جهان کشیدی گنج جهان ندیدی
 چه سود چون ز مکرش یکدم امان ندیدی
 دین را بیا دادی بس بر مراد این سگ
 یک تایی نان نخوردی یک استخوان ندیدی
 در کار دنیا هیچ دقیقه مهمل نگذاشتی چون بکار دین رسیدی زیادتی از گاشتی بی نی تو بنده نرا از سرتا قدم در بند فرمان باید بود بنده
 را از بندگی چاره نباشد و بندگی کردن بی علم بسیار نشود آن مقدار علم باید حاصل کرد که عبادت بشرط شرع توانی کرد باید که با اختیار
 خود بگذاری که یک ادب در دین از تو فوت شود پس با ادب باش و در فراموشی و واجبات و سنن و نوافل و آداب بترتیب تمام
 احتیاط بجای آر تا نمازت در دنیا نورد و در آخرت از نارت بر پا نماند که امام شافعی رح میگوید که ادب حصار ترتیب است و ترتیب
 حصار سنت است و سنت حصار واجب واجب حصار فرض و فرض حصار ایمان هر کس همه را نگاهدارد ایمان وی محفوظ ماند
 و هر کس ترک کند ایمان وی در خطر افتد لای ایمان ما را از زوال نگاهدار

فصل دوازدهم در ثواب نمازهای ارندگان و وعید کاهل نمازان

در صحیحین می آید بروایت جابر رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود ادیتهم لو انهم لم یباب احدکم یغتسل
 فیه کل یوم خمس اهل یمقی من در نه شیء قالوا الا فذلک مثل صلوٰۃ الخمس یمح الله بهن الخطایا یعنی چه
 می بینید و چه گوئید یعنی خبر کنید مرا که اگر بر در خانه یکی از شما جوی آب روان باشد و آن کس در هر روز پنج نوبت در آن جوی غسل
 میکند از شیخ و درن و هیچ برتن وی چیزی باقی ماند گفتند فی یا رسول الله رسول علیه السلام فرمود که مثل پنج نماز است
 که محو گرداند خداوند تعالی بدان پنج نماز خطایا را یعنی کسیکه بر اقامت پنج نماز مداومت نماید از صغایر بزرگی چیزی باقی نماند
 یعنی حق تعالی همه را عفو کند و پیامر ز و قال النبی علیه السلام الصلوٰۃ عما دالدین فمن اقامها فقد اقام الدین
 و من ترکها فقد هدم الدین یعنی نماز ستون دین است پس هر کس بر پای دارد نماز را بدرستی که بر پای می ایستد باشد دین
 را و هر کس ترک کند نماز را بدرستی که ویران کرده باشد دین را و در تفسیر معنی می آرد از ابو بکر صدیق رضی الله عنه که گفت پنج وقت
 نمازی در نیاید الا آنکه ملائکه نمانند که ای نبی آدم بر خیزید بسوی آتشی که از برای نفسهای شما فروخته اند پس بنشینید آنرا بنماز خود و در ترجمه
 عقائد امام ناصر الدین سید ابوالقاسم محمد قندی رح می آرد این حدیث باقال النبی علیه السلام من تمسک بسنتی عند
 فساد امتی فلله اجر صاۃ شهید یعنی هر کس چنگ در سنت من زند و رسا دامت من یعنی بر سنت و جماعت باشد
 و پنج نماز بجاعت نگاهدارد در هر شبانه روزی مزد شهید در دیوان عمل وی نویسد و در حدیث دیگر فرمود که پنج نماز

خداوند تعالی بر بنده گان فرض گردانیده هر کس نیکو کند وضوی آنرا و تمام کند رکوع و سجود آنرا و خشوع در روی نگاه دارد و هر جا باشد نماز را بگذارد فردای قیامت روی وی مانند ماه شب چهارده تابد و بگذرد از صراط همچون برق جهنده با اول زمره از سابقان و در حدیث دیگر فرمود که فرق میان بنده و کافر ترک نماز است یعنی فرق میان مؤمن و کافر نماز است که مؤمن گذارد و کافر نگذارد و اما منافقان آنرا ندانند که گاه گذارند و گاه نگذارند چه کن تا از مصلحتان نماز باشی نه از مصلحتان ظاهری که ویل و ادب است در جهنم که جای باش ایشان است و آن کسانی اند که از نماز بظاہر روی قناعت کرده اند و غم و پروای آن ندارند که ارکان و فرائض نماز بدانند و بکسان خود بیاموزند و ای برایشان و نه بر او ای برایشان قوله تعالی فویل للمصلین الذین هم عن صلواتهم ساهون یعنی ویل و واهی و سختی عذاب در که جهنم هر نماز گذارانی را که از نماز خود سهو کنند گانند در مدارک و وسیط می آرد که مراد سهو ترک است یعنی آن کسانی که گاه گذارند و گاه نگذارند و این از عادت منافقان است که منافق چون تنها بود نماز نگذارد و چون در میان مردمان بود نماز گذارد و فرود میرود و بر می آید و افعال نماز گذاران بجای می آرد و حال آنکه دل وی از فرضیت نماز غافل است و بر مردمان می نماید تا گویند او نماز میگذارد و آن از ترس ملامت مردم و بیم ذره باشد نه از برای خداوند تبرک نماز از عذاب ترسد و باور جن آن امید رحمت ندارد و این محض نفاق است شجر نمازی انسانی نیز زده چه نالی که آن استخوانی نیز زده آنکه گاه ترک نماز میکند بی عذر شرعی این و عبید در حق و بیست اما آنکه مدتها بروی بگذرد که عیشانی وی بسجده بزین نرسد دانی که حال وی چگونه خواهد بود این فقیر تلخیص کتب محدثان معتد کرده و زیادت از بیست را وی از کبار صحابه رضوان الله علیهم اجمعین یافته در احادیث مستفرده که هر یک روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس یک نماز را بی عذر شرعی ترک کند یعنی نگذارد تا وقت وی بیرون رود و کافر شود اما اسامی رواة احادیث مذکوره از صحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و اسامی کتب حدیث را نیز اینجا یاد کنیم از جهت اعتماد و اما مقدم هم امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه و امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه و ابن عمر و ابن عباس و ابو هریره و معاذ جبل و عبد الرحمن عوف و بریده و ابو دردا و ابو امامه و عبد الله بن عمر و سعید بن ابی وقاف و ثوبان و ابن مسعود و ابن ابی شیبہ و عباد بن الصامت و جابر بن عبد الله و ام ایمن و امیمه مولات رسول الله صلی الله علیه و سلم و غیر ایشان رضوان الله تعالی علیهم اما اسامی کتب محدثان معتد چون سند امام احمد و سنن ابوداؤد و سجستانی و ابوعیسی نزدی و ابوعبد الرحمن نسائی و ابن ماجه و ابن حبان و حاکم ابو عبد الله نیشاپوری و تاریخ بخاری و صحیح مسلم و کتاب ابوبکر بن شیبہ و کتاب ترغیب و ترهیب حافظ عبد العظیم منذری قدسی و کتاب بو نعیم اصفهانی و کتاب حافظ جلیل ابوبکر سیفی و اوسط طبرانی و کتاب بزار و ریاض المصلین پس واجب نمود یاد کردن آن احادیث را که درین معنی وارد است بر روایت رواة مذکورون از کتب مذکوره تا موجب فائده تمام و سبب توبه عام گردد و در تاریخ بخاری و در کتاب لایمان ابوبکر بن شیبہ دو حدیث می آید بر روایت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از رسول علیه السلام که فرمود من لم یصل فهو کافر و قال علیه السلام من ترک الصلوة فقد کفر و در کتاب بو نعیم اصفهانی می آید بر روایت ابن عباس و معاذ جبل و عمر بن خطاب و امیمه رضی الله عنهم که رسول علیه السلام فرمود من ترک الصلوة مستحلاً احبط الله عمله و برئت منه ذمة الله تعالی حتی تراجع عزوجل در سند امام احمد و سنن ابوداؤد و صحیح ابوعیسی و صحیح ابوعبد الرحمن نسائی و صحیح ابن حبان و کتاب حاکم ابو عبد الله

بنی شاپوری و کتاب ترغیب و ترهیب حافظ عبد العظیم مندی مصری می آید بروایت بریده که گفت فرمود خدا صلی الله علیه و سلم شنودم
که میفرمودوا العبد بیننا و بینهم الصلوة فمن تركها فقد كفر و در او سططبرانی می آید بروایت شاه مفسران عبد الله بن عباس
رضی الله عنهما از رسول الله صلی الله علیه و سلم که فرمود من ترك الصلوة لقی الله وهو علیه غضبان در کتاب بزار و ترغیب
حافظ عبد العظیم مندی مصری می آید بروایت ابو هریره از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لا سهم فی الاسلام لمن لا صلوة
له و لا صلوة لمن لا وضوء له در کتاب حافظ جلیل ابو بکر بیهقی و در صحیح ابن ماجه می آید بروایت ابو درود از رسول علیه السلام
که گفت وصیت کردم اخیل من یعنی حضرت نبی صلی الله علیه و سلم و لا تترك صلوة مكتوبة متعمدا فمن تركها متعمدا فقد ترك
الذمة در کتاب ترغیب حافظ عبد العظیم مندی قدسی می آید بروایت ابوامامه و عبد الله بن عمر و سعید بن ابی وقاص و ابن
مسعود و ام ایمن و ابو درود و ابی شیبہ از رسول علیه السلام که فرمود من ترك الصلوة فقد كفر در ریاض المصلین در
کتاب ترغیب و ترهیب می آید که عبد الله بن شقیق عقیلی گفت بودند اصحاب محمد صلی الله علیه و سلم که نمیدیدند چیزی را از اعمال که ترک
آن کفر باشد غیر از نماز در کتاب ترغیب و ترهیب می آید بروایت محمد بن نصیر مروزی که گفت شنودم از اسحق که می گفت صحیح عن
رسول الله صلی الله علیه و سلم ان تارك الصلوة کافر در سند امام احمد و صحیح مسلم و صحیح ترمذی می آید بروایت
ثوبان و بریده و عبادة بن الصامت و جابر بن عبد الله از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود بین الرجل و بین الکفر ترك
الصلوة و این لفظ روایت سند امام احمد است و لفظ روایت صحیح مسلم اینست که بین الرجل و بین الشرك و الکفر ترك
الصلوة و لفظ روایت صحیح ترمذی چنان است که بین الکفر و الايمان ترك الصلوة در ترغیب حافظ عبد العظیم می آید
که جماعت انبوه از صحابه و از کسانی که بعد از ایشان بوده اند متفق اند بر تکفیر کسی که یک وقت نماز ترک کند بعد تا تمام وقت آن
نماز بیرون رود و عمرون عمر بن الخطاب عبد الله بن مسعود و عبد الله بن عباس و معاذ جبل و جابر بن عبد الله و ابو درود و غیره هم
رضوان الله علیهم جمعین در کتاب ترغیب حافظ عبد العظیم در ریاض المصلین می آید از محمد بن عوف که گفت چنین آمده است
از امیر المومنین عمر و معاذ جبل و عبد الرحمن عوف و ابو هریره و غیره ایشان از صحابه رضوان الله علیهم جمعین که هر کس ترک کند
یک نماز را عمدتا وقت وی بیرون رود پس او کافر و مرتد بود و ندانستیم صحابه یکس درین قول مخالفت ایشان کرده باشد
مضمون این پانزده حدیث و آثار آنست که هر کس یک نماز عمدتا ترک کند تا وقت وی بگذرد کافر شود و مرد آن باشد و الله
اعلم که چون اذان بی غم شود یا خود بشنود می آید که ترک نماز کرده باشد دوم آخر کافر میسر و نعوذ بالله منها و الله اعلم بمرا در رسول
صلی الله علیه و سلم این خود اجماع اصحاب حدیث بود اما از ائمه فقه نیز جمعی کثیر متفق اند بر تکفیر تارک یک نماز عمدتا چون امام
احمد حنبل و اسحق راهویه و عبد الله بن مبارک و ابراہیم نخعی و حاکم بن عیینہ و ایوب سجستانی و داؤد طلیاسی و ابو بکر ابی شیبہ
و زبیر بن حرب و غیره ایشان پس ای برادر بوفای مسلمانان بر تو که بر اقامت پنج نماز مداومت کنی و در ادای صلوة کاملی
سنانی که کار صعب و دشوار است چه کنی اگر در قیامت اجتهاد این بندگان و امامان حق بیرون آید و حق تعالی حکم بقنوی
ایشان کند و تفسیر معنی می آید که در زمان پیشین ابلیس امید پند مردی از وی پرسید که یا باقره حکیم تا مانند تو باشم گفت
هرگز هیچکس از من این نه طلبید تو چگونه میطلبی گفت من دوست میدارم که همچون تو باشم ابلیس گفت اگر میخواهی که چون من

باشی خوار و سہل الکار نماز را و پاک مدار از سوگند چه دروغ باشد چه راست آن مرد گفت عہد کردم با خداوند کہ ترک کنم نماز
 را و ہرگز سوگند نخورم ہمیس گفت ہچکس را از خود حیلہ گزیندیم الا ترا کہ از من حیلہ گزیر بودی مذہب امام احمد حنبل رح آنست کہ
 تارک یک نماز را کہ نماز ترک کردہ باشد بکشد و بکفر کشند زیرا کہ او کافرست و او را نشونید و کفن نکنند و بروی نماز نکنند و در گورستان
 مسلمانان نہنند و سرگوری بر نیارند بلکہ سن در پای او بندند و چون مرد را ورا بکشند و در صحرای گوری بکنند و او را در آنجا افکنند و
 خاک بر سر وی کنند و علامت قبر پدید نکنند تا کسی از برای وی تکبیر نگوید و مذہب امام شافعی رح آنست کہ ہر کس یک نماز را
 بی عذر شرعی ترک کند او را بکشند اما بحد کشند نہ بکفر کہ جرم وی جز ہشتمشیر پاک نمی شود ولیکن حکم وی چون مسلمانان دیگر باشد و
 این روایت در منظومہ است در باب شافعی رح و قاتل الصلوۃ عمداً یقتل اما امام اعظم و یکی از اصحاب شافعی رحمہما اللہ
 بر آنند کہ تارک نماز را حبس کنند و او را ادب میکنند تا تن وی بخونند بر نماز گذاردن آنگاہ او را از زندان بیرون آرند و زرا و المقومین جاری
 کہ علماء سلف نبشتہ اند کہ ہر کس پنج چیز باز گیرد پنج چیز از وی باز گیرند ہر کس زکوۃ مال باز گیرد و حفظ مال از وی باز گیرند و ہر کس
 عشر باز گیرد برکت از دخل وی باز گیرند و ہر کس صدقہ باز گیرد رستی از وی باز گیرند و ہر کس دعا باز گیرد حاجات از وی
 باز گیرند و ہر کس حرص خود از نماز باز گیرد دوم آخر کلمہ شہادت از وی باز گیرند بخود باللہ من ذالک ای درویش خوف
 خاتم در پیش داری و بیشتر خطر زوال ایمان در دم آخر میباشد پس ترک نماز سبب زوال ایمان میگردد و پامی داشتی نماز
 سبب استنارت قلب و سبب سعادت و دو جہانی میشود قال النبی علیہ السلام الصلوۃ نور یعنی نماز نورست مرصہ
 خود را یعنی نماز در دنیا سبب و شنی دل میگردد و در آخرت نوری بر صراط تو چہ دانی کہ دوستان حق را از نماز چہ کار ہا بر آمدہ
 و چہ حاجت ہا روا شدہ حکایت نقل است کہ وقت عبد اللہ طاہر کہ امیر خراسان بود و تختگاہ در نیشاپور داشت مردی ہنگر از
 شہر ہرات بہ نیشاپور رفت و یک چند آنجا کار کرد و غریبت کرد کہ بہرات باز آید سیوی اہل و عیال خود و در آن وقت عبد اللہ
 طاہر سر سہنگان را فرومودہ بود تا را بہ ہارا از زندان ایمن دارند از قضا سر سہنگان دزد گرفتہ بودند و امیر را خبر کردہ نگاہی از زندان
 از ایشان بگریخت ایشان تہر سیدند مردی ہنگر شکیہ کردہ بود او را بگرفتند و باز زندان پیش امیر آوردند بفرمودہ ایشان این زندان
 بروند و تفحص کرد و خواجہ آہنگر دانست کہ کار از کجا کشاید و مقصود از کجا بر آید طہارت ساخت و در گوشہ زندان نماز مشغول شد
 و ہر دو گانہ کہ بگذاردی سر سجدہ نہادی و تہن حق فرستادی و مناجات دل سوز آغاز کردی و گفتی خداوند اتو مہید ایستہ کہ
 من ازین کار بیگناہم چون شب درآمد عبد اللہ طاہر بخواب دید کہ چہار شخص بصلابت آمدند و چہار گوشہ تخت وی گرفتند کہ
 نگوئسار کنند از خواب درآمد کلمہ لا حول بر زبان راند و وضو ساخت و دو گانہ بگذار دزدی در گاہی کہ شاہ و گھر ہر گراہی پیش
 آید روی بدین در گاہ آرند و نیاز خود عرضہ کنند باز در خواب شد ہمان خواب دید ہمچنین تا کرت چہار ہمان چہارتن را مہید بدیکہ
 چہار گوشہ تخت وی میگرفتند تا نگوئسار کنند تہر سید دانست کہ آہ مظلوم دردی رسیدہ است چنانکہ گفتہ اند مثنوی

نگوئسار کند ہزار تیر و تہر | آنچه یک پیرہ زن کند جہر | ای بسا نیزہ عدو شکنان | ریزہ گشت از دعای پیر زنان
 ہم در شب زندانیان را بخواند و گشت پنج مظلوم در زندان میدانی کہ محبوس مانده باشد زندانیان گفت ای امیر ما ہم کہ مظلوم
 گشت اما مردی می بینیم کہ در زندان پیوستہ نماز میکند و در مناجات و سوز میکند بفرمودہ تا او را حاضر آوردند از حال و سہ

تقصص کرد داشت که وی بگناه بوده است عذر خواست و گفت با من سه کار بمن اول آنکه مرا بجل کن و دوم آنکه هزار درم صلال
از من قبول کن سیم آنکه هرگاه که ترا می پیش آید پیش من آئی تا کفایت کنم مرد آهنگر گفت آنچه گفتی مرا بجل کن کردم و آنچه گفتی
هزار درم قبول کن کردم اما آنچه گفتی چون ترا می پیش آید بدرگاه من آئی این نتوانم کرد و گفت چرا گفت از برای آنکه خداوندی که از
برای چون من گدائی تحت چون تو بادشاهی را در شبی چهار بار بگوئید و درگاه او را گذشتن و حاجت خود بغیر بردن شرط بندگی
نباشد مرا از نماز گذاردن کدام کار در بند شد تا پناه بغیر برم عزیز من در رحمت کشاده است و خوان کرم نهاده که طلبید که ندادند که
آمد که قبول نکردند خواری تو از دون همتی تست والا شمع بر آستان عبادت که سر نهادشی به که لطف دوست برویش هزار و یکشت
را بجه رحمة الله علیها از شخصی شنید که گفت خدایا در رحمت خود بر من بکشای را بجه گفت ای مسکین در رحمت حق بسته بود تا این مان بکشاید شتوی
بیدی میگفت در وقت دعا ای کریم آخر در می بر من کشا را بجه آنجا مگر بنشسته بود گفت ای غافل که این در بسته بود
الهی قاضی الحاجات توئی حاجات دینی و دنیائے ما را برآورده خیر گردان و از محنت جی و دنیا و آخرت نگاهدار

فصل سیزدهم در فضیلت از جماعت و عید ترک جماعت کردن

در صلوٰة مسعودی می آرد که نماز جماعت فضیلت دارد بر همه عباد و تنها در شرح منظومه می آرد که اگر کافی بصفت جماعت در آید و
نماز جماعت که از شریعت حکم کند با سلام وی عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما روایت کند از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ
مرد مسلمان طهارت نیکو سازد و نرود بسوی مسجد از مساجد از برای نماز تا بگذارد و در آن مسجد نماز جماعت مگر آنکه بنویسد خداوند تعالی
از برای آن بنده بهر قدمی یک نیکی و محو کند از نامه وی یک بدی و بر آرد از برای وی یک درجه در بهشت تا بودیم ما که قدمهای
خود را نزدیک می نهادیم در راه مسجد در صحیح بخاری می آید بروایت ابو سعید از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود صلوٰة الجماعة
افضل من صلوٰة الفرد بنحو خمس وعشرون درجة هذا روایت ابی سعید فی روایت ابن عمر رضی الله عنهما بسبع
وعشرون درجة یعنی نماز جماعت بهشت و پنج درجه فضیلت دارد بر نماز که تنها گذارند و این روایت ابی سعید خدری است
اما بروایت ابن عمر رضی الله عنهما بهشت و هفت درجه است و این هر دو روایت در صحیح بخاری است وجه توفیق میان این دو
روایت آنست که اول حکم بهشت و پنج درجه بوده است و آخر بهشت و هفت درجه رسیده است کذا سمعت فی
الدررین و در حدیث دیگر فرمود تکبیرة الاولى خیر من الدنیا و ما فیها یعنی در یافتن تکبیر اول با امام بهتر است از دنیا
و آنچه در دنیا است یعنی از حبس دنیا در مصایح می آرد بروایت امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه که فرمود من صلی العشاء
فی جماعة کان کقیام نصف لیل و من صلی العشاء و الفجر فی جماعة کان کقیام لیل یعنی هر کس نماز
خفتن جماعت بگذارد همچنان باشد از روی ثواب که نیمه از شب نماز گذارده باشد و هر کس نماز خفتن و نماز باده هر دو
جماعت بگذارد از روی ثواب همچنان باشد که تمام شب نماز گذارده و پنج نخفته در کتب حدیث می آید که رسول خدا صلی الله
علیه و سلم فرمود که ابلیس در وقت دیوان و متابعان خود را جمع کند و گوید که بکشید و مدد گاری کنید یکی در وقت نماز که
بنده مؤمن روی بسجد آرد از برای نماز جماعت شیطان در زین خود را جمع کند و گوید ای فرزندان و متابعان من جهل کنید

تا اور ازین کار بگردانیم دویم در وقت مردن و مفارقت روح از بدن ذریعہ خود را جمع کند و گوید که بگوشتید و جهد کنید که نفسی چند
 بیش نمانده است باشد که ایمان از وی بر بایم و او را در زمره خود را گیریم و با خود یار گردانیم رسول علیه السلام فرمود هر بنده مؤمن
 که در وقت نماز دل خود را اشتغال دنیا قلعه گرداند و در وقت نماز روی بحضرت بی نیاز آورد و خود را از وسوسه شیاطین نگا ندارد
 و نماز را بگذارد حق تعالی بشارت لا تخافوا ولا تحزنوا و اوابوا بسطه ملائکه بگوش او رسانند و بدانکه مردگان اولین و آخرین جمیع از وی
 آنند که یکبار خدایا یاد کنند و در حسرت آنند که یکبار بصفت جماعت در آیند و نمی توانند ترا که فرصت داده اند غنیمت شمار خبر
 نقل است که هر روز با ملا و فرشته است که در گورستانهای مسلمانان ندا میکنند که ای شاهان از سر تخت تنجته منشوی گرفتار آمده
 ای پیران عمر ضایع کرده ای جوانان جهان نادیده ای مجوسان زندان کجای ساکنان زوایای خاک شما درین دل خاک و
 تنگنای محدود آرزو دارید هر یک بزبان حال میگویند که ما را متاع و ضیاع دنیا نمی باید احترام و احتشام اهل روزگار نمیجویم
 آرزوی ما همین است که یک بار بصفت جماعت در آیم یا یکبار یا دوا کنیم آئی بچاره غافل زود خواهد بود که تو نیز مجوس زندان
 کج گردی از احد شرم دار و اوقات ضایع گذار که عمر از آن عزیزتر است که او را در باز بچہ دنیا صرف گردانی و کار امر و زلف و احوال
 کنی یا فکر معاش ده سال و صد سال کنی شعر لا تو خرحل ایومر لغد فاذا جاء غد جاء الحمد و عمر سرایه شریف
 است سودا بد حاصل کن که بدست در آخرت سود ندارد و قطعه

جفت نباشد که پشیم بگذرد	حاصل اوقات به بجا صله
هر نفس از عمر چو سرایه است	سودا بدجوی اگر عافیت

در هدایه فقهی آید این حدیث قال النبی علیه السلام
 الجماعة سنة من سن المهدی لا ینتخلف عنها الا منافق یعنی نماز جماعت سنتی است از سن هدی باز نایستد و
 ترک نکرد نماز جماعت را مگر کسی که منافق باشد و در حدیث دیگر فرمود لا صلوة لجماعة المسجد الا فی المسجد و این فقه
 فضیلت است و در فردوس الاخبار می آید این حدیث که رسول علیه السلام فرمود جفا و کل جفا و کفر و نفاق آنست که منادی حق
 بخواند مرا و او اجابت نکند یعنی مؤذن بانگ نماز و اقامت گوید و او بجاعت حاضر نشود و در حدیث دیگر فرمود که بسنده است
 از بد بختی و بی بهرگی مردی که منادی حق او را بخواند یعنی مؤذن و او اجابت نکند و بجاعت حاضر نشود و در حدیث دیگر فرمود
 که بدرستی که قصد کردم که بفرا بایم جوانان قوم خود را تا دستهای سیزم جمع کنند و مؤذن را به فرایم تا بانگ نماز و اقامت کند پس
 بسوزم خانه های کسانی را که بجاعت حاضر نشوند و بقول امام مالک و بقول امام منصور ماتریدی رحمها الله نماز جماعت
 فرضیه است و تنسک ایشان بدین آیت است قوله تعالی و ادکوا مع الاکعین یعنی به کوع کنید بار کوع کنندگان این
 معنی حاصل نمیشود جز بجاعت و نیز رئیس اهل سنت و جماعت علم الهدی ابو منصور ماتریدی رح میگوید اگر من دایم که مردمان
 با و از طبل مسجد حاضر شوند بفرا بایم تا پنج وقت نماز بر در مسجد با طبل بزنند و غنیمه الفتاوی می آرد که هر کس بے عذر شرعی
 ترک جماعت کند تغزیر بر وی واجب شود و امام و همسایگان آثم باشند اگر او را منع نکنند و نیز در کتب فقهی می آید این حدیث
 که در هر موضع که سه تن باشند اگر بانگ نماز و جماعت را ترک کنند واجب بود بر پادشاه اسلام که با ایشان حرب کند به تیر و نیزه
 و شمشیر و شائل سیاهی می آرد اهل دبی یا اهل محلتی یا قبیله اگر بانگ نماز ترک کنند و جماعت را برانند از زندگشتن ایشان بقول
 امام محمد رح مباح بود و خلاصه الفتاوی آورده است که اجابت مؤذن بقدم است نه بزبان تا اگر بزبان جواب گوید بانگ

نماز را و جماعت حاضر نشود جواب نگفته باشد و اگر در مسجد بود جواب بروی واجب نبود حکایت در ترغیب الصلوة می آرد که
 امام ابو یوسف القاضی رح در مجلس هارون الرشید بود شخصی بر دیگری دعوی کرد پیش امام و وزیر هارون گواهی داد امام ابو یوسف
 گواهی وی نشنود خلیفه گفت چرا گواهی وی نمی شنوی گفت از برای آنکه شما و روزی کاری فرمودید گفت من بنده شمایم اگر
 راست گفت گواهی بنده نتوان شنید و اگر دروغ گفت گواهی دروغ گوی مقبول نباشد خلیفه گفت اگر من گواهی دهم شنوی
 گفت فی گفت چرا گفت از برای آنکه تو نماز جماعت نمیگذاری گفت من بهات مسلمانان مشغولم امام فرمود آنجا که طاعت
 خالق بیاید طاعت مخلوق راه نباشد خلیفه گفت راست میگوئی بفرمود تا در سرای وی مسجد ساختند و نمودن و امام حسین
 کردند و من بعد نماز جماعت میگذار و سلف در خدمت حق چنین بوده اند و صیبا ط چنین بجای آورده اند امر و زبیرین که کار
 مردم بچار رسیده است ای بسا جایها که در آنجا از اسلام جز الف و سین و لام چیزی باقی نمانده یعنی اسم بلاسمی دار حقیقت
 اسلام بخیر نام و نشان نه بینی چنانکه رسول علیه السلام در حدیث صفت آخر الزمانیان کرده در آنجا فرموده لایقی من
 الاسلام الا اسمه یعنی باقی نماند در میان ایشان از اسلام مگر نامی و از قرآن مگر رسم و این حدیث مشهور است و در کتب
 بسیار سطور است راه واضح و روشن است اما سالکان کم اندر با سعی میدان در از مرد میبدانی فی: خلقان جهان چنانکه
 میبدانی فی: بنظر ظاهر شاهان با و لیا میماند در باطن شان بوی سلما فی فی: قوله تعالی و اذا دایتم تعجبك اجسامهم وان
 یقولوا السمع لقولهم الی قوله فاحذروهم قاتلهم الله فی یوفکون امام قشیری رح در رساله خود میگوید شعری
 اما الخیام فکما نماخیا مهم وادی نساء الطی غیر نساءهم یعنی خیمها مانند ست خیمهای ایشان اما قبیله همان قبیله
 نیست و بر رفت و بساط در نور دیده آمد و حرمت شریعت از دلها بیرون شد و غفلت مستولی گشت حکایت سلطان
 العارفین میگوید بخوانم که سخت ترین عقوبت بر تن خود بدانم که حبسیت بیخ چیز بدتر از غفلت ندیدم و آتش دوزخ با آدمی
 آن نمکد که نیک دره غفلت کند الهی همه را از خواب غفلت بیدار گردان بفضاک و کرناک

فصل چهاردهم در امامت شرایط امام

بدانکه از اعتقاد حق و مذہب سنت و جماعت یکی آنست که نماز کردن از پس هر نیک و بد و اداری زیر که رسول علیه السلام
 فرمود صلوا خلف کل یوفاجر یعنی نماز گذارید از پس هر نیک و بدی پس بنا برین حدیث امام معصوم شرط نباشد
 خلاف مرد و رض را خدا هم الله تعالی که ایشان امام معصوم شرط میدانند از برای امامت و مذہب حق آنست که جز نبیلا
 بیچکس معصوم نیست از آدمیان و بر تقدیر قول روضه که امام معصوم شرط میدانیم میگوئیم لازم نیست که امام نماز
 معصوم باشد زیرا که در زمان رسول علیه السلام و در زمان صحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین امان بودند و مساجد و
 و جماعتها میگردید و اگر امام معصوم بایستی رسول علیه السلام و صحابه نگذاشتندی که ایشان امامت کردند و دیگر آنکه
 امام سه است امام نماز چون ائمه مساجد و امام علم چون امام عظم و امام شافعی و غیر ایشان و امام عالم پس بر تقدیر که امام
 معصوم باید امام عالم مراد باشد نه امام علم و امام نماز و الله اعلم اما از برای نماز هر چند امام معصوم شرط نیست لیکن مستند و فایده

اینرا نشاید که بامامت نصب کند بلکه امام مستقی و پیریزگار باشد تا نماز قوم بی کراهت بود اگر دوحق تعالی از ایشان بپذیرد
زیرا که تقوی شرط قبول عمل است قوله تعالی انما یتقبل الله من المتقین و نماز از پس فاسق مکروه است در فتاوی خلاصه
آورده مردی امامت میکند مرقمی را و حال آنکه آن قوم او را کاره میدارند اگر کراهت قوم بحیث فساد امامست مکروه باشد
امامت وی و اگر از جهت آنست که او سر او را بر دست بامامت مکروه نباشد امامت وی در کتیر میگوید مکروه است امامت بنده
و اعرابی و فاسق و مبتدع و نابینا و ولد زنا و مکروه است امامت تمام کسی که لحن میکند کسی که خوش آواز باشد و آنکه وقوف رعایت
نکند نیز مکروه است امامت وی و این روایت در متفق قاضی خان است و در جامع الوقوف و خلاصه الوقوف نیز مذکور است
ان من لا یقف فی موضع الوقوف ویقف فی غیر موضعه کلا یدبخی ان یؤثر للناس و یکرهه لا اقتداء به و دراز
گردانیدن نماز و مکروه است جماعت زنان و اگر بگذارد آنکه امام بود در میان زنان بایستد و پیش از او زیرا که رسول علیه السلام
فرموده من خردار پیا پیش از او زیرا که خداوند ایشانرا موخر داشته اما فاسد است اقتداء مرد بن و مکروه است نابالغ زیرا که نماز وی نقل
ست و همچنین فاسد است اقتداء طاهر بمعذور و وقای باقی و پوشیده بپرنه و اقتداء بکج و سجود گذارنده بموی یعنی با شارت
گذارنده و اقتدای فرض گذارنده بنا فل گذار و بفرض کننده دیگر قضا را یا ادا یا جایز است اقتداء بموضع شتم و پای شونده بسخ
کننده و ایستاده بنشته و متقل بمقترض و احدوب و مومی مثل خود یعنی کوز پشت و با شارت گذارنده و امام باید که رعایت
نماید کندی نماز هر دو فرقی جایز باشد و اقتدای ایشان بوی درست آید و آنچه حالی پیش خاطر است بست و هفت چیز است
که امام را نگاه باید داشت تا امامت هر دو مکروه را بشاید بفرده از آن امام شافعی مذہب را رعایت باید تا اقتدای حنفی مذہب
بوی درست بود و دیگر امام حنفی مذہب را نگاه باید داشت تا اقتدای شافعی مذہب بوی روا باشد اما آن بفرده که امام
شافعی مذہب را نگاه باید داشت اول آنکه سبحانک ما عرفناک حق معرفتک نگفتند باشد و دوم اقامه من انشاء الله
نگفته باشد سیم عمل را از ایمان ندارد و چهارم ایمان را کم و زیاده گوید پنجم در قبله بایل نباشد ششم در مذہب متعصب نباشد
هفتم در قلین وضو نساخته باشد هشتم بر جامه وی منی نباشد زیادت از دومی نهم خون از سر زخم در گذشته باشد دهم در غسل
جنابت ترک مصنعه نکرده باشد یازدهم ترک استنشاق نکرده باشد دوازدهم مسح سر باندکی اکتفا نکرده باشد سیزدهم بر
مسح موزه نیر باندکی اکتفا نکرده باشد چهاردهم قی نکرده باشد پانزدهم در قعدہ اولی صلوات بخواند شانزدهم در غیر تکبیر اول و
تکبیرات دست بر ندارد و هفدهم نابالغ نباشد زیرا که او متقل بود و قوم مقترض و اقتدای مقترض مبتقل درست نبود و هر دو
مذہب چون این شرایط موجود بود اقتدای حنفی مذہب با و درست بود و اگر شرایط رعایت نکند و بال او را بود چون مقتدی
ندانند حال ویرا اما شرایط عشره که امام حنفی مذہب را باید تا اقتدای شافعی مذہب با و درست بود و در وضو است اول نیت
کردن دوم ترتیب نگاه داشتن و دو بعد از وضو است اول آنکه مس عورت غلیظه خود نکرده باشد و دوم مس نسائیر نکرده باشد
و شش و دیگر در نماز است اول نیت امامت دوم بسم الله در اول فاتحه گوید سیم فاتحه ترک نکند چهارم تغذیل رکان بجای
آورد پنجم برتن و جامه و جای نماز وی از نجاست چیزی نباشد ششم این بود شرایط که امام مذہب را باید در تنبیه النافلین فقیه
ابواللیث سمرقندی رح می آورد شرایط امامت ده چیز است اول آنکه امام قرآن خوان باشد و لحن نکند و دوم آنکه تکبیر درست

نوید و بریده کند سیم رکوع و سجود تمام کند چهارم خود را از حرام و شبهت نگاهدارد پنجم تن و جامه را از نجاست نگاهدارد ششم قرائت بسیار بخواند مگر برضای قوم هفتم بخود منجیب باشد هشتم در نماز نشود تا اول آمرزش خواهد خود را و قوم را که شفیع قوم است بنحوی سلام دهد خود را تنها و عاقل کند که خیانت کرده باشد قوم را و هم چون غری در مسجد آید از برای وی چیزی طلبید و رقتیه میگوید که امامی نزدک است میکند از برای زیارت افرای خود در زیارتان یک هفته یا مانند آن یا بعلت مصیبت یا از برای استراحت یا کی نیست و مثل آن عفو است در عادت و در شرع و در خزانة الفقه می آید که امام نماز گذارد با قوم بعد از آن دانست که نماز بغیر طهارت گذارد و واجب بود بروی اعاده نماز با طهارت و بر قوم واجب نیاید و واجب نبود که قوم را اعلام کند که وی بی وضو نماز گذارد و آثم نشود بشرک اعلام حکایت نقل است که ابو عمر و بن العلاء بصری رح که یکی از قراء سبعة است روزی در محراب بایستاد تا امامت گذارد و بسوی قوم کرد و گفت ستوا یعنی ای قوم راست بایستید این گفت و لغزه برد و میپوش شد چون بخود باز آمد پرسید که ترا چه بود گفت در آن زمان که قوم را گفتم راست بایستید بسر من در دادند که ابو عمر و تا اول راست ایستاده که دیگران را بر است ایستادن میفرمائی پس بنده باید که در راه خدا ظاهر و باطن خود را درست دارد و بر عبادت استقامت نماید چنانکه حبیب خود را امر کرد و الله تعالی فاستقم كما امرت و آن حدیث که رسول علیه السلام فرمود که پیر کرد مرا سوره بود و اخوات آن یعنی از ائمه تفسیر و تشریح گفته اند معنی برین آیت است چون وی بکمال نبوت و رسالت خود این میگوید از بسیت این خطاب ما با این کثرت و چون فرزند و خراب روزگاری و گرفتاری خود بدست نفس و هوا و شیطان و اعدای دین چگونگییم جائی که نین دارد که کلب عفو از جنابت اخلاق بد باتنگ دارد و دیگر نیز در باسع
 آثم که سگان بخود امام نمکنند | جزئی خود سفینه نام نمکنند |
 الهی قدمهای ما را در دنیا بر سوای صراط مستقیم مستقیم دارد و
 آخرت از لغزیدن بر صراط نگاهدار و سر ما را چنان دارد که اگر آشکارا شود شر مسار نمانیم

فصل پانزدهم در فضیلت و رجمه و فضیلت رجمه و ثواب گذاردن آن

در صحیح مسلم می آید بر وایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود طلوع نکند آفتاب در هیچ روز که نیکوتر باشد از روز جمعه آدم علیه السلام در روز جمعه آفریده شد و در وی بهشت آورده شد و در وی از بهشت بیرون آورده شد و قیامت قائم نشود مگر در روز جمعه و در ترغیب حمیدی و در تفسیر سیوطی نیز می آید در حدیث بر وایت انس ابن مالک رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود ان الله عز وجل فی کل جمعة ستمائة الف عتیق کما لهم قد استوجبوا الجنة یعنی بدستیکه مر خداوند را در هر روز جمعه ششصد هزار آزاد است از آتش دوزخ که کل ایشان مستوجب دوزخ گشته باشد که حق تعالی ایشان را آزاد میگرداند از برکات این روز و فضیلت این روز بسیار است و این روز راحی تعالی خاصه است محمد صلی الله علیه و سلم گردانید و نماز جمعه درین روز فرضیه است قوله تعالی یا ایها الذین امنوا اذا نودى للصلاة من یوم الجمعة فاسعوا الی ذکر الله و ذروا البیع الایه یعنی ای کسانی که قبول حقها کرده اید و گردانید چنانچه ندا داده شود از بزرگوار جمعه فاسعوا الی ذکر الله بشتابید بسوی یاد کرد خداوند یعنی شنودن خطبه و دریافتن نماز جمعه و ذروا البیع

و بمانید بیج و شرا و کارهای دنیائی را یعنی ذالکمر خیر لکمران کنند و تعلیم آن کنند و در خطبه و در یافتن نماز جمعه بهتر
است مرثرا از کارهای دیگر اگر شما بداند قوله تعالى فاذا قضيت الصلاة فانتشروا في الارض وابتغوا من فضل الله
یعنی چون ادا کرده شود نماز جمعه کارهای دنیای قیام نمایند و بخواهند از فضل خداوند یعنی طلب رزق کنند از خداوند بسبب کسب
حلال و این امر اباحت است بعد از تحریم بیج و اذکروا الله کثیرا لعلکم تفلحون و یاد کنید خداوند را بسیار تا شایسته فلاح
و نجات گردید و این نیز امر اباحت است ابن عباس رضی الله عنهما میگوید اگر میخواهی بیرون رود و اگر میخواهی نماز کن تا نماز دیگر و
اگر میخواهی بنشین در هدایه فقه و عامه کتب فقهی می آرد که آن نداد که حرام کنند بیج است ندای اول است و اگر در آن وقت
بیج کنند منعقد میشود زیرا که نهی تحریم اما بیج و شتری عاصی باشد باز تکاب نهی و صحیح است در نافع و
منافع میگوید معتبر بانگ نماز اول است که بعد از زوال گفته آید هر جا که گفته آید برابر است که پیش منبر باشد یا برز و را باید که مردمان
ترک بیج کنند و متوجه گردند بسوی جمعه و در ترغیب حمیدی و تفسیر و سبطی آید بر روایت عمر بن حصین از ابو بکر صدیق رضی الله عنهما
از رسول علیه السلام که فرمود هر کس روز جمعه غسل کند شسته و پاک کرده شود و نوب و خطای وی و چون برود بسوی نماز
جمعه حق تعالی بفرماید تا بهر قدری که برود و نهد ثواب اینست که عبادت پذیرفته در دیوان عمل وی بنویسند و چون از نماز
فارغ شود بفرماید تا ثواب دو بیست ساله عبادت دیگر بنویسند از برای وی اما اسامی روز جمعه بدانکه روز جمعه را ده نام
است یوم الغریب و یوم الفضل و یوم البرکة و یوم الرحمة و یوم الامانة و یوم العتق و یوم العید و یوم العروبة و یوم الکرامته
و یوم الجمعة اما معروف ترین نامهای او جمعه است لاجتماع الناس فیه فی الجاصح و آن فاضلترین همه روزهاست
چنانکه رسول علیه السلام فرمود سید الايام کلها یوم الجمعة و هو افضل من یوم الفطر و یوم الاضحی و یوم
عاشوراء و هو عید المؤمنین فی الدنیا و عید اهل الجنة یعنی سید ایام و محضر روزها روز جمعه است
و او فاضلتر از روز عید فطر و روز اضحی و روز عاشوراست و ادعیه مؤمنان است در دنیا و عید اهل بهشت خواهد بود و در بهشت در
صحیح مسلم می آید بر روایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود لیتمهین اقوام عن و دعاهم الجمعات و لیختمن
الله علی قلوبهم ثم لیکونن من الخافلین یعنی حال از دو بیرون نباشد یا باز ایستند مردمان از ترک کردن جمعها یا نه باشد
خداوند بر دلهای ایشان از جهل خافلان گردند در صحیح می آید قال النبی علیه السلام من ترک ثلاث جمع تنها و نالها طبع الله علی
قلبه یعنی هر که ترک کند سه جمعه را بر سبیل تنها و نال و سهل از کار حق تعالی مهر بر دل وی نهاده یعنی توفیق خیرش ندهد در صحیح مسلم
می آید بر روایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس غسل کند روز جمعه پس نماز جمعه رود و بگذارد
آنچه تقدیر وی شده باشد از نوافل پس خاموش بنشیند تا امام از خطبه فارغ شود پس بگذارد و با امام نماز جمعه را اگر مزید شود
مرتبده را هر گناه که ازین جمعه تا جمعه دیگر از وی در وجود آمده باشد و سه روز دیگر زیادت بران یعنی برکت نماز جمعه حق تعالی
در روزه گناه ویرایا مرزد در شرح تنبیه میگوید جمعه آینده مراد است و بعضی گفته اند جمعه باضی مراد است در طلب القلوب آرد
که خواجه ابو علی دقاق رحمه الله در وقتی که از دنیا سفر میکرد مردمان را بسبب چیز و صیت میکرد و یکی غسل جمعه و هر شب بر طهارت
خفتن و یادداشتن خدای در همه احوال بدل در شرح تنبیه می آرد که رسول علیه السلام فرمود غسل یوم الجمعة واجب

علی کل محتلم واین وجوب اختیارست نه وجوب التزام بقوله علیه السلام من توفنا فیها ونفخت ومن اغتسل
 فالغسل افضل و باید که غسل جمعه بعد از صبح شود و بر صبح مقدم نباشد و در کتب محدثان معتزلی آید این حدیث که رسول علیه
 السلام فرمود خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعة فیه ساعة لا یوافقها عبد مسلم یصلی سأل الله تعالی
 شیئا الا اعطاه یعنی بهترین روزی که آفتاب در وی طلوع کند روز جمعه است ساعتی است در جمعه که در نیاید و از این حدیث
 لا آنکه هر وعا که کند و هر حاجت که از خداوند خواهد حق تعالی دعای وی با حاجت رساند و حاجت وی روا کند و علما اختلاف
 کرده اند که آن کیست بعضی گفته اند بعد از نماز دیگر است تا فرو شدن آفتاب و بعضی گفته اند که بعد از زوال است تا آن هنگام که
 امام در آید و بعضی گفته اند از وقت بیرون آمدن امام است تا آن زمان که نماز گذارده شود پس هر کس تمام روز جمعه در عبادت
 و دعا گذراند هر آینه آن ساعت را در یاد و ترغیب جمیدی می آرد که در ویست از ابوهریره رضی الله عنه که گفت بخوبی آن ساعت
 را سه وقت یکی از طلوع صبح تا طلوع آفتاب و یکی از نماز دیگر تا فرو شدن آفتاب پس از آن آیت را بخواند قوله تعالی واذکر
 ربک فی نفسک تضرعا و خیفه و دون الجهر من القول بالخد و الاصال ولا تکن من الخافین و یکی
 در وقت نزول امام تا وقت تکبیر و این آیت بخواند قوله تعالی اذا فودی للصلوة من یوم الجمعة فاسعوا الی الله کرا لله
 الالهی بحسب من جمعه و صاحب جمعه و ساعات جمعه حاجات دینی و دنیائی را بر آورده خیر گردان و همه را بر صفا
 وفتای خود برسان

فصل شانزدهم در شرایط جمعه و کیفیت اداء نماز جمعه

در کافی و سنن و کتبی دیگر که نماز جمعه را در اواز و شرایط است شش شرط و وجوب شش شرط و اما شرایط و وجوبی اول
 اقامت است که بر مسافر نیست و دوم ذکر که بر زمان نیست سیم صحت که بر بیمار نیست چهارم حریت که بر بنده نیست پنجم نیائی
 که بر نایب نیست ششم سلامت در جلیین که بر لنگ نیست در رساله فرائض الاسلام می آرد که نماز جمعه فرضیه است بر مرد آزاد
 مسلمان عاقل بالغ تکرر است بنیای روای معتبره اما شرایط ادای وی مصرست و سلطان و یانائب وی و وقت نماز پیشین
 و خطبه و جماعت و اقل آن سه تن است بقبول امام عظم رحمه الله و بقول صاحبیه و من جزا امام بشرط آنکه آن دو تن اصدانیت
 امامت باشد و این روایت در شرح کرنی است و ششم اذن عام است در شرح علایی می آرد که نزد شافعی رج چهل تن آزاد
 مقیم باید غیر از امام نرو و سلطان و مصر شرط نیست در کافی میگوید که تسبیح و غیر از خطیب کسی را که امامت جمعه کند از برای
 آنکه خطبه نماز را حکم یک چیز است اما در بعضی از کتب فقهی گفته است که شاید که غیر از خطیب امامت جمعه کند اما مصر جامع
 و آن هر موضعی است که مرا ترا میری و قاضی باشد که تنفیذ احکام و اقامت حدود کند در قرآن می آرد که امام ابو یوسف در گفت
 هر موضعی که در و منبر باشد و قاضی که تنفیذ احکام و اقامت حدود کند و ابود که در وی جمعه بگذارد در شرح طحاوی می آرد که
 مصر جامع هر شهر نیست که در آنجا جمیع محترمه که باشند به پیشینه خود روزگار نتوانند کرد و معیشت نتوانند کرد از سال تا سال بی آنکه
 محتاج شوند به پیشینه دیگر در مصنفی آورده بروایت حسن بن زیاد از ابو حنیفه رج که در هر جا که صد هزار کس جمع شوند علم مصر جامع دله

آنجا نماز جمعه بگذارند در قنای قنیه آورده که مفتی رانیر شرط داشته اند چون قاضی و والی مفتی نباشد و از ابوالقاسم رح
روایت کرده اند که فرمود هر قریه که در آنجا حاکم باشد و گردوی و میها باشد که مردمان آنجا جمع شوند جایز باشد جمعه در آنجا و اگر چه
آنجا مسجد جامع نباشد در قنای و الوالجی می آرد که بعضی از علما گفته اند که چون جمع شوند مردمان در آنجا مسجد آن موضع که
غیر از مسجد جامع باشد و آن مسجد و فانکند با ایشان آن جایگاه را حکم مصر جامع است و صحیح این است در شرح هدایه سفنای
میگوید که آن احوال که در باب مصر جامع گفته اند این است و اختیار امام کرخی نیز این است که هر کجا اهل مصری در آنجا مسجد آن
شهر جمع شوند و آن مسجد با ایشان و فانکند و مسجد دیگر حاجت آید در آن شهر نماز جمعه باید گذاردن و آن حکم مصر جامع باشد
و فتوی برین است در مضمرات میگوید یا قریه بزرگ امام ابوالقاسم رحمه الله فرموده که اگر اذن کند والی یا قاضی که در آنجا نماز جمعه
گذارند و مسجد جامع بنا کنند و در قریه بزرگ که در آنجا بازار باشد با اتفاق از برای آنکه امام شافعی رحمه الله فرم
میدارد جمعه را در قریه که در آنجا چهل مرد از او بقیم بالغ عاقل باشند پس چون مسئله مجتهد فیهاست چون حکم و یا قضا
بآن متصل شد متفق علیه شود و در بعضی از کتب می آرد که قریه که در آنجا قاضی باشد و منبر باشد و سه کوچه بود در آن قریه یعنی بنا
سه کوچه و دو کافی در آنجا جمعه توان گذاردن قیاس بر سنای پس مصر جامع از شرایط ادای جمعه است و حکم وی این بود که تقدیر
اقتاد علی اختلاف الروایات اما شرط دوم از شرایط ادای وی سلطان است یا نائب وی اگر سلطان بخود حاضر نبود و شرط یکم
وقت است و وقت نماز جمعه همان وقت نماز پیشین است و بیرون میرود و وقت نماز جمعه بیرون رفتن وقت نماز پیشین و
شرط چهارم خطبه است اما بقول امام اعظم رح یک تحمید یا یک تحلیل یا یک تکبیر حکم خطبه است تا اگر ابراهیم بدان بنده کند جایز
باشد و حاجت بخیری دیگر نباشد اما بقول صاحبیه دو خطبه باید بجلسته بینا و در حقایق مستطومه و در خزانه میگوید که خطبه میاید
که مقدار تشهد باشد و ازین کمتر نشاید نیز صاحبیه شرط پنجم جماعت است و حدوی بقول امام اعظم رح سنن است بجز امام
بقول صاحبیه و تن بجز امام و قد مر شرط ششم اذن عام است یعنی کسی را از حضور جمعه منع نکند تا اگر سلطان در سراسر خود
با خاصگیان خود جمعه گذارند و عوام را از درآمدن باز دارند جمعه گذاردن ایشان جایز نباشد و کسی که جمعه بروی فریضه نباشد
چون مسافر و مریم و بنده اگر امامت کند نماز جمعه را روا باشد و جمعه منعقد شود خلاف مرز فرافعی رحمه الله و این روایت در
کترو هدایه و عامه کتب فقهی مذکور است و معذور و سجون را نکرده است ادای ظهر بجماعت مطلقا در مصر و غیره و اگر نماز پیشین
را بگذارند پیش از نماز جمعه نکرده باشد و اگر امام را در تشهد یا در سجده سهو دریابد تمام گرداند نماز جمعه را یعنی آن او را از نماز جمعه
محسوب باشد خلاف مر محمد رحمه الله یعنی بنزدیکی آنست که اگر اکثر از رکعت ثانیه را با امام دریابد بنا کند بروی جمعه را و
اگر کمتر از رکعت آخر را دریابد بنا کند نماز پیشین را بران اینکه بیان کرده شد حکم مذکور حنفی بود اما بذهب امام شافعی
شرایط وجوب جمعه هفت است اسلام و بلوغ و عقل و حریت و ذکورت و صحت و استیطان و شرایط فعل جمعه سه چیز است
اول بلد مصر باشد یا قریه دوم آنکه چهل تن باشند از اهل جمعه سیم وقت و فرايض ^{یعنی وطن گرفتن} وی سه چیز است دو خطبه که باید در
وقت خواندن آن هر دو پیش از میان هر دو سیم دور رکعت نماز که بگذارد و هیات جمعه چهارست و تطهیر جسد و پس
ثیاب بیض یعنی پوشیدن جامه سفید و استعمال طیب و مستحب است انصاف در حال خطبه و هر کس در آید و امام را در خطبه یابد

دو رکعت نماز سبک بگذارد پس از آن بنشیند و بقول امام اعظم رح نماز جمعه ده رکعت است چهار رکعت سنت جمعه پیش از خطبه
و دو رکعت نماز جمعه با امام و چهار رکعت سنت جمعه بعد از آن و باید که در دو یحیا این ده رکعت نماز جمعه که میگذارد چهار رکعت
دیگر بگذارد و در آن نیست فریضه نماز پیشین کند چون پیش از نماز جمعه بگذارد و اگر بعد از جمعه گذارد چهار رکعت نمازی که بمن نزدیک
ترست نیست کند خواه امام شمس الدین در مسجد بخارا از مولانا حافظ الدین بخاری علیه الرحمه سوال کرد که چهار رکعت سنت پیش از
نماز جمعه و دو رکعت نماز جمعه را چگونه نیست میباید کرد من از شما سوال می کنم تا بتدوین حق تعالی امر حاجت بود فرمود که من از مولانا
جمال الدین محبوبی رحمه الله علیه شنیدم و ایشان مجتهد بودند فرمود که چهار رکعت سنت وقتی گوید و دو رکعت نماز آدینه گوید و
چهار رکعت که بعد از جمعه خواهد گذارد چهار رکعت فریضه نماز پیشین نزدیکترین که درین وقت بر من است و دو رکعت اول
فاتحه و هر سوره که خواهد بخواند و در وی آخر معوذتین خواند اگر نماز جمعه از فرض او باشد یا معوذتین بجائی و عا باشد و اگر
سنت بود بجائی قرائت است و دو رکعت آخر است وقتی گوید و بقول صاحبیه نماز جمعه دوازده رکعت است باین صورت
و علما درین دو رکعت خلاف کرده اند بعضی گفته اند سنت نماز پیشین است و بعضی گفته اند سنت روز جمعه است و بعضی
گفته اند که این دو رکعت نمیاید گذاردن زیرا که رخص در وی غلو میکنند چون چنین است سیان ترک کنند تا خلاف رخص کرده
باشند و بعضی گفته اند در یک جمعه بگذارد و در یک جمعه ترک کنند تا خلاف رخص شود و بعضی گفته اند در هر جمعه میاید گذارد
زیرا که رافضیان در دیار مانده اند ما را با موافقت ایشان چه کار و صحیح نیست و فتوی بر این است و الله اعلم اما او را روز جمعه
و فضیلت آن در شرح تنبیه می آرد که رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود هر کس روز جمعه سورة الکہف را بخواند گناه یک
هفته و براحق تعالی یا مرزد و بعضی گفته اند هفته گذشته مراد است و بعضی گفته اند هفته آینده و الله اعلم بمراد رسول الله
در احیاء العلوم و در کثر الحقائق می آرد که رسول علیه السلام فرمود هر کس بعد از نماز جمعه نزدیک نماز دیگر بشتابد باین صلوٰة
را بگوید اللهم صل علی محمد عبدک و نبیک و رسولک النبی الاحی و علی الله و صحبه و سلم و شتاد سال گناه
که در نامه سپاه وی باشد بفرمان الله تعالی محو شود و آمرزیده گردد و اگر عمر وی کمتر از هشتاد سال باشد در قیامت او را
خیر گردانند تا از گناه هر کس که از قرأتان خود خواهد محو کنند در کتاب بن سنی می آید بروایت انس بن مالک رضی الله عنه از
رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس روز جمعه پیش از نماز بامداد این استغفار بگوید که استغفر الله الذی لا اله الا هو
الحی القيوم و اتوب الیه یا مرزد خداوند تعالی گناهان ویرا و اگر چه مانند کف دریا باشد و نیز در کتاب ابن سنی می آید
بروایت مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی الله عنها از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس بعد از نماز جمعه سورة قل هو الله
احد و معوذتین هفت بار بخواند خداوند تعالی او را تا جمعه دیگر از همه بدیهانگاهدار و در ترغیب حمیدی می آرد که حسنات در روز
جمعه مضاعف میشود و سیئات نیز مضاعف میشود و در احیاء العلوم می آید و در ترغیب حمیدی نیز بروایت انس بن مالک
رضی الله عنها از رسول علیه السلام که فرمود جبریل بمن آمد و در دست وی چون آئینه سفیدی بود و در آن آئینه چون نقطه
سیاهی بود گفتم یا جبریل چیست این در دست تو گفت این جمعه است که عرض میکند بر تو پروردگار گفتم چیست نصیب ما
درین روز گفت مرثا را در آن خیر و برکت است و نیکی اول تو باشی و باشد جهود و ترسا بعد از تو یعنی روز جمعه ترا و امتان

تراست و روز شنبه چو دان راست و روز یکشنبه ترسیان راست و در جمعه ساعتی باشد که هیچ مؤمن در نیاید آنرا که بخواد از خداوند تعالی در آن ساعت چیزی که قسمت وی باشد بگرا آنکه خداوند او را عطا دهد آن چیز و یا اگر قسم وی نباشد ذخیره گرداند خداوند از برای وی آنچه فاضلتر باشد از آنچه وی خواسته باشد و پناه بگیرد بخداوند در آن ساعت از بدی که تقدیر وی شده باشد الا آنکه رفع کند از وی آن بدی را و اگر تقدیر وی باشد بگرداند از وی بدی را که از آن بزرگتر باشد از آنچه او پناه بسته باشد از آن گفتم این نقطه سیاه در وی چیست گفت این قیامت است که در وی قائم شود و این روز را ما که ملائکه ایم یوم المیزید گوئیم گفتم از برای چه یوم المیزید نام نهاده اید این روز را گفت از برای آنکه پروردگار تو پشت از مشک سفید آوریده است در بهشت چون روز جمعه شود حق تعالی امر نازل گرداند از علیین بر کرسی خود بسوی آن توده مشک و عبارت حدیث این است که هبط الله عز وجل من علیین علی کرسیه و نظیر وی چنان باشد که مثلا بادشاه محل بند و با قافله احوال روان کند تا گویند این محل بادشاه است و حال آنکه بادشاه در وی فی الواقع تعالی از مبوط و صعود منته است آمدیم بسبر حدیث پس بگردان آن کرسی منبرها از نور نهند پیغامبران بر آن منبرها بر آیند و بنشینند و بگردن منبرها بر اینها منبرهای دیگر نهند از زر سنج مرصع بلبل و زمرد و یاقوت صدیقان و شهیدان بر آن منبرها بنشینند پس بیرون آیند اهل بهشت از منبرهای خود بسوی کتیب مشک و بنشینند بر آن پس از آن بجای کند حضرت پروردگار از برای ایشان پس گوید قسم آن خداوندی که راست گردانیدم از برای شما و عده خود را فرود آوردم شمارا بدار کرامت خود که بهشت در خواستید از من تا عطا دهم شمارا آنگاه ایشان در خواستند و گویند خداوند ارضای تو میخواهیم باز گوید عطا فرموم شمارا کرامت خود سوال کنید و در خواستید از من گویند بار خدای ارضای تو میخواهیم فرمان رسد که گواه باشید که من که خداوندم از شما شنود و در آن گشتم پس بکشاید بر ایشان درهای رحمت خود و کرامت کند ایشان را از کرامتهای خود آنچه هیچ چشم ندیده باشد و هیچ گوش نشنیده باشد و بر خاطر هیچ بشر گذر نکرده باشد آن امر را مرتفع گرداند همچون انصاف امام شما از جمعه و بردارد منبرها را و پیغامبران و صدیقان و شهیدان باز گردند بمنزل خود و باز گردند اهل عرفها بسوی عرفهای خود و آن عرفها از لولوی صیفا باشد یا از یاقوت حمرا یا از زبرجد خضرا باشد بانگ رنج و مشغله نباشد در آن عرفها و بسته نگردد درهای آن و در آن عرفها باشند خدمتگاران و جفتان پاکیزه پاک از حیض و نفاس و بول و غایط جو بهادر وی روان باشد میوههای وی آویخته و نزدیک گشته بود بهشتی اهل بهشت به هیچ روزی چنان مشتاق نباشد که بروز جمعه تا زیادت گردانند نظر ببقا و کرامت پروردگار خود از برای این معنی این روز را یوم المیزید نام نهاده اند الهی بحسرت جمعه و اهل جمعه ما را بدان مجلس برسان و آن سعادت و کرامت روزی گردان بمنک بودک

بابیم در بیان شرایط زکوة و اعشار و درین باب و فصل است

فصل اول در فرضیت زکوة

بدانکه فرضیت زکوة بدلیل قطعی ثابت شده است قوله تعالی اقيموا الصلوة و اتوا الزکوة پای دارید نماز را و بدهید زکوة

را و قال النبي عليه السلام صلوا خمسكم وادوا زكوة اموالكم الى آخر الحديث يعني بگذارید پنج نماز را که بر شما فرضیه کرده اند
 و بدهید زکوة مالهای خود را و قال عليه السلام ایها الناس اداوا زکوة اموالکم یعنی ای آدمیان ادا کنید زکوة مالهای خود را
 و اجماع امت نیز بر آن منعقد گشته است پس فرضیت زکوة بکتاب و سنت و اجماع امت ثابت شده باشد اما شرایط زکوة
 بدانکه شرط وجوب زکوة در نفس آدمی چهار چیز است چنانکه در هدایه و کنز و عامه کتب فقهی میگوید حریت و اسلام و عقل و بلوغ
 خلاف مرثا فنی را که نزدیک وی عقل و بلوغ شرط نیست و ملک نصاب عول فارغ از دین و از حاجت اصلی و
 خلاف مرثا فنی را که شرط نمیدارد و حاجت اصلی وی آنست که بآن محتاج باشد از خورش و پوشش و از مسکن و رحمت
 و متاع خانه و سلاح وی و مرکبان سواری و بردگان خدمت وی چون مالی باشد از حبس زکوة و زاید برین اشیا که با محتاج
 اوست آنگاه بر آن زکوة باشد و مالی که در آن زکوة است هفت است اول در زرخ چون به بستان متقال رسد دویم نفتره
 چون بدو بیت در هم رسد سیم مال تجارت چون بدو بیت در هم رسد قیمت آن چهارم گاوان سر داده و ماده چون
 بسی رسد پنجم گوسفندان چون چهل رسد ششم شتران سر داده چون بیست رسد هفتم اسیان سر داده و ماده در صحرای آن مقدار که
 باشد اما زکوة زر و نقره بدانکه در بستان متقال زر نیم متقال است پس در چهار متقال و قیراط بود در شرح هدایه میگوید دو
 قیراط نصف دانگ و دو جو است و در کمتر از بستان متقال زکوة نیست و در دو بیت در هم پنج در هم است و در چهل در هم که
 زیادت شود یک در هم بود بقول امام اعظم رح و در کمتر از چهل در هم چیزی نیست و بقول امام ابو یوسف و محمد رحمهما الله بر دو بیت
 در هم هر چه زیادت شود زکوة بود بحسابی بود در نصاب المعلم می آرد که حکایت کرده اند از متقدمان که هر درمی چهارده قیراط و یا
 شش دانگ است و هر دانگ چهار طسود و هر طسود و هر حبه و هر حبه دو جو و هر جو شش خردل و هر خردل دو ازده فلس و
 هر فلس شش قلیل است و هر فتنه شش نقیر است و هر نقیری هشت قطیر است آنکه ده و دوزره آمد وزن قطیر هر

جوش خردل است و خردلی را	ده و دو فلس دان از راه تقیر	بود هر فلس از آنها شش قلیل	فتیل شش نقیر است ای جهانگیر
نقیری هشت قطیر است آنگاه	ده و دوزره آمد وزن قطیر	هزار نصف ثلث ذره شمار	بهر جمی از آن یک اهریگر

اما زکوة گاؤ بدانکه درسی گاؤ و گوساله باشد یک ساله برابر است این که نر باشد یا ماده که اهل لغت و فقه آنرا تبع و تبعیه گویند
 و در چهل گاؤ سنی یا سنه باشد یعنی گوساله نر و یا ماده دو ساله که در سه سالگی در آمده باشد و در آنچه زیادت میشود بحساب وی
 بود یعنی در واحد زاید ربع عشر سنه باشد و در شصت گاؤ و تبعیه بود و در هشتاد سنه و تبعیه و در هشتاد و دو سنه پس فرض
 متغیر شود در هر ده از تبعیه بمسنه و الجوامیس و البقر سوا یعنی گاؤ میش و گاؤ برابر است در حکم زکوة بز و میش را یک حکم است اما
 زکوة گوسفند بدانکه نصاب گوسفند چهل است یعنی در کمتر از چهل گوسفند زکوة نیست و در چهل گوسفند یک گوسفند میان
 باشد و تا بصد و بیست عفو است چون بصد و بیست و یک رسد دو گوسفند باشد و در دو بیت و یک سه گوسفند و در چهار صد
 چهار گوسفند باشد پس از آن در هر صد گوسفند یک گوسفند بود و فضل المتاخرین برهان الدین صدر الشریعه رحمه الله
 این معانی را بحساب چهل در یک مصراع جمع کرده است این شعاع مشق کاب راجع ت د ث ق ش فی الغنم اما زکوة شتر
 بدانکه در هر پنج شتر گوسفند بود تا به بیست شتر چون به بیست و پنج رسد در وی بنت مخاض بود یعنی شتر ماده یک ساله که

پای در دو سالگی نهاده باشد و درسی و ششش بنت لبونی بود و در چهل و ششش حقه باشد و در شصت یک خمره باشد و در شصت و
قدوری میگوید که بنت مخاض داده یک سال بود و در فقها اما نزد اهل لغت دو ساله مراد باشد و بنت لبون داده دو ساله باشد
نزدیک اهل فقه و نزد اهل لغت سه ساله باشد و حقه نزد فقها ماده سه ساله باشد و نزد اهل لغت چهار ساله و خمره نزد اهل فقه
ماده چهار ساله باشد و نزد اهل لغت پنج ساله در نصاب المعلم می آرد که حقه را از برای آن حقه میگویند که در آن سن مستحق حمل میگردد
اما در هفتاد و ششش شتر و بنت لبون باشد و در نوذیک و حقه تا بعد و بست پس از آن در هر پنج شتر گو سفندی تا بعد و چهل
پنج پس از آن دو حقه و یک بنت مخاض واجب آید و در صد و پنجاه سه حقه باشد پس در هر پنج شتر گو سفندی باشد و در صد و هفتاد
و پنج سه حقه و بنت مخاض بود و در صد و هشتاد و شش سه حقه و بنت لبون و در صد و نود و شش چهار حقه تا بعد و بست پس
فریضه را از سر میگیرند و پنجاه دانسته و حکم را هم برین قیاس باید کرد اما زکوة اسپ بدانکه بر اسپ بقول امام عظم
ابو حنیفه زکوة است بدو شرط یکی آنکه اسپان نر و ماده بایکدیگر باشند و دوم آنکه بیشتر سال در صحرا باشند چون این شرط
موجود بود بر آن زکوة باشد و نصاب است معین نیست بر سبیل حصر یعنی آن مقدار که باشد بروی زکوة بود و حکم در وی آنست
که بر هر اسپ یکی دینار و در سرخ بدو یعنی یک مثقال زیرا که مثقال و دینار هر دو یکی میباشد از روی وزن حقیقه و اگر خواهد
اسپان را قیمت میکنند چون بدو است در هم میرسد پنج درهم میدهند و در هدایه میگوید بر اسپان نر که با ایشان ماده نباشد زکوة
نیست نزد امام عظم رح و در آنکه همه ماده باشند و هیچ نر نباشد از وی دو روایت است و نزدیک ابو یوسف و محمد رحمهما الله بر اسپ
زکوة نیست مطلقا همچنانکه بر استر و در از گوش زکوة نیست مگر آنکه آنها از برای تجارت باشند آنگاه بر آن زکوة بود بشرط
و بر بره و بر غاله زکوة نیست آن مقدار که باشد خلاف مرابو یوسف و زفر رحمهما الله و بر عوائل و علوفه زکوة نیست خلاف مر
مالک رحمهما الله و عرض تجارت معتبر نیست آن بود یعنی در هر دو است در هم لازم آید و در از دینال و شتر و گو سفند و اسپ شرط
است که سائمه باشند یعنی سر داده باشد در صحرا چنانکه بیشتر سال در صحرا باشد و چون نصاب کامل باشد در دو طرف سال نقصان
سیانه سال مانع و جوب زکوة نیست چنانکه این ضعیف میگوید شتر باشد چون نصاب کامل از دو سال سال نقصان میانه را بود
حکم کمال و در ادائی زکوة و خیر فریضه است یکی نیت مفارن مراد از ادویم ادائی مقدار فریضه شده بمصرف و اگر تمام مال خود را
نقدق کند فریضه زکوة از دهنده وی ادا شود بذهب علمای ما رحمهم الله تعالی خلاف مرثافعی رحمهما الله و این روایت در عا
کتب فقهی مذکور است اما ادائی عشر واجب است بر آنچه از زمین عشری بر آید خواه از آن کودک باشد یا مجنون و خواه
از آن عاقل و بالغ لقوله تعالی یا ایها الذین امنوا انفقوا من طیبات ما کسبتم و مما اخرجنا لکم من الارض
الا بیه یعنی ای مومنان ادا کنید زکوة آن چیزها که کسب میکنید تجارت و صنعت از زر و نقره و از آنچه از زمین بیرون می آریم
و میر و یا نیم ما که خداوند یکم از برای شما یعنی بدو عشر حیوانی که از زمین بر می آید و من در ما اخرجنا من تبغیض است یعنی از آنچه از
زمین بر آید بعضی را بدو میدهند و بیان نفرمود که چه مقدار بدو میدهند از هر جنس پس رفع ابهام آیت بحديث واحد باید کرد و حدیث ناطق
است بآنکه مخبر صادق صلی الله علیه و سلم فرمود که از ده من یک من بدو میدهند پس از آیت همان مراد باشد پس بکتاب و سنت و اجماع است
ثابت شد که از ده من یک من دادن فریضه باشد و بقول امام عظم رح نصاب و بقا در وی شرط نیست خلاف مرابو یوسف و محمد

و نصف عشر است در مستقی غرب و دایره و این احکام که بیان کرده شد احکام کتب فقه علماء حنفیه است رحمهم الله لما در کتب
فقه ثنائیه میگوید که واجب میشود زکوة در پنج چیز در مواشی و اثمان و زر و عوارض تجارت اما مواشی واجب زکوة
در سه جنس از آن و آن اشترست و گا و گوسفند و شرایط و وجوب زکوة در این شش خصال است اسلام و حریت و ملک تمام و
نصاب حول و سوم یعنی گذشتن سال و چنانچه در صحرا اما اثمان و ششم است زر و نقره و شرایط و وجوب زکوة در آن پنجست
اسلام و حریت و ملک تمام و نصاب و حولان حول اما زر و وجوب میشود زکوة در آن سه شرط یکی آنکه از آن چیزهایی که
باشد مردمان زراعت میکنند دوم آنکه قوی بود که ذخیره توان کرد سیم آنکه مبلغ نصاب سد اما ثمار و واجب میشود زکوة در آن
از دو چیز یکی در غره نخل و یکی در غره کرم یعنی در خرما و انگور و شرایط و وجوب زکوة در آن چهار چیز است اسلام و حریت و ملک تمام و نصاب
اما عوارض تجارت واجب میشود در وی زکوة بشرطیکه ذکر کرده شد در اثمان و اول نصاب مواشی و اثمان را به نسبت یک
حکم است اما نصاب زر و عوارض قبول شافعی رح پنج وقت است و قدر آن هزار و شصت رطل است برطل بغدادی و هشت صد
رطل است برطل تبریزی و آنچه بر آن زاید شود بحساب وی باشد اما عوارض تجارت قیمت کند نزدیک سال آنچه بخرد با و و بیرون
کند از آن ربع عشر باشد در حال و آنچه از معدن زر و نقره بیرون آر و عشر باشد در حال و آنچه یافته شود از کار یعنی از پنج که
وی نهاده در آن خمس باشد در حال و الله اعلم اما مستحقان زکوة هفت گروه اند اول فقیر یعنی آنکه او را چیزی باشد اما
صاحب نصاب نبود و دوم مسکین یعنی آنکه بد حال تر از فقیر باشد سیم عامل زکوة چهارم مکاتب پنجم مدیون ششم منقطع عواید
یعنی از غازیان بازمانده و ترو محمد منقطع حاج است یعنی از حاجیان بازمانده هفتم راه گزری رواست دفع زکوة بسوی کل صنایع
سبعه یا یک صنف از آن خلاف مرثافعی را هر سه شریک او میگوید لام در انما الصدقات للفقراء لام استحقاق
است اما مؤلفه اقلوب که در آیت مذکور است ساقط اند حکم عمر رضی الله عنه که گفت حق تعالی اسلام را عزیز گردانید و
صحابه درین خلاف وی نکرده اند و انباشت دفع زکوة بدی و یا در عمارت و بنای مسجد و یا در تکفین میت صرف کردن و همچنین
و انباشت از مال زکوة برده خریدن و آزاد کردن و یا بادر و پدر خود یا بفرزند ان خود دادن و اگر زکوة بزن خود دهد یا زن بشوهر
خود دهد بقول امام عظیم رح درست بود و قبول صاحبیه و شافعی روا بود و جایز نبود که به بنده خود و مدبر خود و ام ولد خود دهد
زیرا که او بمنزله مکاتب است اما نزد صاحبیه روا باشد زیرا که او مدیون است و بتوانگر و انباشت از هر مال که او را باشد و آبنا
جایز نباشد دفع زکوة به بنی هاشم و موالی ایشان اما کسی که صاحب نصاب نباشد جایز باشد که زکوة باود دهند و اگر چه او
تن درست بود و کسب نیز تواند کرد و مکرده باشد که دوست در هم یا زیادت بیک کس دهند اما اگر دهند جایز باشد در هدایه هفت
روایت میکنند از امام محمد رحمه الله که گفت من این دوست ندارم که یک آدمی را بمال زکوة توانگر سازند و انباشت دفع
زکوة به بنده توانگر و طفل وی و اگر تحری کرد و زکوة بشخصی داد بعد از آن معلوم شد که او توانگر بوده یا ناشی بوده یا کافر
بوده یا پدر وی بوده یا پسروی بوده درست بود اگر بنده وی یا مکاتب وی بود درست نبود و مکرده باشد نقل صدقات بشهر
دیگر بجهت قرابت خود یا آنکه فقرا آن شهر احوج باشند از اهل بلد وی و در ویش که او را قوت یک روزه بود سوال نکنند بقوله
علیه السلام من سال و عنده ما یغذیه و یغشیه فاما یسال ناد چه نفر یعنی کسی که او چیز نخواهد از مردمان خوب

گدائی و حالانکہ اور اقوت یک روزہ بود این است و ہزارین نیست کہ آتش دوزخ در میخوابد و جمع میکنند از برای خود در مشارق
می آید بروایت ابن عمر رضی اللہ عنہما از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود ما ذال المسئلة بالعبد حتى يلقى الله وصافى
وجھہ مزعۃ یعنی ہمیشہ باشد کہ سوال میکنند بندہ و چیزی میخوابد از مردمان تا ملاقی شود و برسد بخداوند و حالانکہ در روی وی یک
قطعه گوشت مانده باشد پس باید کہ سایل بی ضرورت کند نکند اما اگر ناخواسته بدہند نیز نکند **باب**
در ویش کسی بود کہ او کند نکند | چیزی کہ بدود ہند ہم رد نکند | **باب** دست دول کشادہ باشد | یعنی کہ ہر آنچہ آیدش سد نکند
در صحیح مسلم می آید بروایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود ہر کس سوال کند از مردمان و دران طلب
کثرت کند این ست و ہزارین نیست کہ آن اخگر آتش ست گو کہ طلب کن یا بیش و مفہوم حدیث نبوی آنست کہ در دنیا
و آخرت خاری باری آورد قطعہ ای تا و را چو خرکش در منہ بیاید و چو اشتد در میان خار خورہ بہر فقرہ دست پیش کس ہدایت
کاری کن ورنہ زہر مار خورہ تا کسی کہ گدائی را پیشہ ساخت و بنائی کار خود بر طلب سوال نہاد کار ہائی دیگر از وی آید
و کسب کردن او را خوش نمی آید قطعہ کسی کو را گدائی گشت پیشہ نہ بردش بیج کاری خوش نیاید چہ جای کار ازین گدائی کامل
ندائی کز خیار آتش نیاید و در قتاوی مسعودی می آید کہ و است دفع زکوۃ بجان صحیح کہ کار تواند کرد وقتی کہ او را مال نباشد و
اگر او را مال بود عطا نہ ہند بوی ولیکن اگر جوانی از کسی چیزی نگیرد و فضل باشد با وجود آنکہ او را مال نباشد چون از کسب
عاجز نبود و جایز باشد کہ زکوۃ بکسی دہند کہ او را چہار پای و خادم باشد و اگر او را عفتاری بود فاضل از مسکن وی یا متاعی
کہ نمی شود بان و قیمت غیر محتاج الیہ بدو نیست در ہم رسید یا بہ بست متقال زر سرخ جایز نباشد کہ از زکوۃ چیزے
بگیرد الہی ہمہ را از حرص برہان و بقباحت توانگر گردان مبنک وجودک

فصل دوم در وجوب مانعان زکوۃ

در کتب حدیث می آید بروایت امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ از رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم کہ در حجۃ الوداع فرمود
ایہا الناس ادوا زکوۃ اموالکم لا من ترک الزکوۃ فلا صلوۃ لہ ولا صوم لہ ولا حج لہ ولا جہاد لہ
ولا دین لہ یعنی ای مردمان ادا کنید زکوۃ مالہای خود را بدانید و آگاہ باشید کہ ہر کس ترک کند و نہد زکوۃ را اورا نماز نیست
اورا روزہ نیست اورا حج نیست اورا جہاد نیست یعنی چون زکوۃ را فرض نہ بیند یا در ترک آن فارغ بال
و بی غم شود و خود را آثم نداند آن ہنگام کافر باشد و درین روزگار بسیار توانگران بینی کہ در ہمہ عمر خود یک بار فریضہ زکوۃ از
ذمہ او انکر دہ اند و نمی کنند بلکہ توانگر باشد کہ تمام مال وی زکوۃ گشتہ و او ہمہ را ملک خود تصور کردہ و فقرا را یکے رم
وران حق نمیداند و از ان سیچ کوفتی بدل وی نہیں سد و مع ہذا مھر ہر آن درم و دینار بر نگین دل وی چنان ممکن است و
محکم کہ شکل سکہ بر دینار و در ہم این کس شکل نماید کہ مسلمان زید و نادر افتد کہ مسلمان میرد لا جرم حق تعالی در کلام مجید
خود و حق ایشان میفرماید قوله تعالی والذین یکسزون الذہب الفضة ولا ینفقونہا فی سبیل اللہ فشرهم
بعذاب الیم یعنی آن کسانی کہ زر و سیم جمع میکنند و فقہ نمیکند آنرا در راہ خداوند یعنی زکوۃ آن مستحقان نہیں رسانند

بشارت ده ایشانرا ب عذاب درونانی یراکه الکناز در لغت بمعنی اجتماع است و در شرع است مرالی را که حق الله از وی
 او نمکنند سوال میگویم ز رو نقره تشبیه است و ضمیر در ولا ینفقونها واحد چگونه است جواب این سوال و حال این شکل
 را ورتقا سیر می آرد و میگوید با ضمیر عائد بآن کنوز و اموال است و اسم جنس را با واحد جمع اطلاق میکنند و جواب دیگر
 آنست که ضمیر در ولا ینفقونها عاید بنقره است تغلبا علی الذهیب یراکه بتایع و تعامل اکثر بآنست و این هر دو قول معقول
 است اکنون این عذاب درونانی خواهد بود یوم یحیی علیهمافی نادجه و رفتگوی به با جباهم و جنوبهم و ظهورهم

روزی که گرم کنند و بتا باند آن کنوز زکوة ناداده ایشان را در آتش دوزخ و آن روز قیامت خواهد بود پس داغ کنند پیشانیها
 ایشان را آنگاه پهلوی پشت و پیرای می توانگر متکبر بنقد فانیه دنیا مغرور مشوچه نازی بخیری که پیش از تو دگر داشته و بعد از
 تو دیگر خواهد داشت از سختی عذاب عقوبت دوزخ یا دکنی که آن مال زکوة ناداده تو در حقیقت ماست و آن گندم عشر ادا
 ناکرده تو کزوم با و در ایشان مواسات کن نه مساوات و از آن فقیر ثرویلیده موی گرد آلود ننگ مدار که زود خواهد بود که تو نیز
 در وقت مردن ثرویلیده موی و در گور گرد آلوده خواهی بود قطعه ننگ از فقیر اشعث اغبر مدار از آنک که در وقت مرگ اشعث
 و در گور اغبری بدامن نمیش ز صحبت ایشان که در بهشت بدامن کشان بسندس خضرند عبقری بدروی زمین بطلعت
 ایشان منورست بد چون آسمان بزهره و خورشید و مشتری بد نظر حقارت درین طائفه نظر مکن که رسول خدا صلی الله علیه و سلم
 از حال ایشان خبر داده و فرموده که بادشاهان بهشت در ایشان باشند گرد آلوده و موی سر بالیده از دنیای چندان نیابند که
 بدان از خود دفع گرد و خاک کنند یا موی سر خود پاک کنند اگر سلام کنند توانگران جواب سلام ایشان نگویند و اگر زن خواهند
 کسی با ایشان نکاح نکند و اگر سخن گویند کسی گوش بسخن ایشان ندارد و آنحال در دلهای ایشان چندان نور باشد که اگر نور
 دل یکی از ایشان بر آید آسمانها و زمین قسمت کنند همه نور گردد و شمع

دل یکی از ایشان بر آید آسمانها و زمین قسمت کنند همه نور گردد و شمع	آنها که ذره وار بصورت محقر اند	هر یک ملک معنی خورشیدانولند
سنگ بچشم خاری تو یا پارسهنگان	عاجز بظاهرا ند باطنی تو	مسکین بصورتا ند بمعنی توانگرانند
شاهان دلق پوش که کمتر حمایتی	امروز از نعیم جهان چشم دختند	فردا خود از کرشمه بفر دوس نگرند

و دیگر بدان که حدیث بران ناطق است که بیرون از زکوة و عشر در اموال حقوق دیگر هست پس چنان سرود که در بندر و اگر درون
 حاجات در ایشان و بر آوردن مراد ایشان باشی که مال مال خداوند است و توانگران و کیدان خداوند اند و فقیران عیالان
 وی پس باید که برسانند و کیدان دین حضرت الهی و برگزیدگان الطاف بادشاهی از خزانه نامتناهی بوفای عهد الدنیز بوفون
 بعهد الله اذا عاهدوا از خزانه مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله در وجه من جاء بالحسنه فله
 عشر امثالها از معامله من ذی الذی یقرض الله قرضا حسنا از وظیفه از حسنتم احسنتم لا نفسکم برست سایل
 و اما السائل فلا فیه حکم برات ماعندکم بنفد و ما عند الله باق تا بوقت حساب محسوب فتد فممن یجمل
 مثقال ذره خیر این بر سالت محمد رسول الله بر توفیق ان الله لا یضیع اجر من احسن عملا تا از جمله فلاح یابندگان
 باشند که ومن یوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون والا که از فریضه زکوة غافل باشند در سخت و عید سیطوقون
 ما یخلو ابهر یوم الیقمة داخل باشند قوله تعالی ولا یحسبن الذین یبخلون بما اتم الله من فضله هو خیر الام

بل هو شر لهم الآية یعنی می پندارند آن کسانی که بخیلی میکنند بآن مالهای که خداوند عطا داده ایشان را از فضل خود یعنی از زکو
نفره و حیوان و ثمار و آن اشیائی که واجب میگردد زکوٰۃ در آن و زکوٰۃ آن را نمیدهند که آن خیرست مرایشان را زیرا که آن وسلیت
عذاب ایشان خواهد بود و زود باشد که آن مالها که بآن بخیلی میکردند ماری گردانند و طوق سازند در گردن ایشان تا از خنم زند آن مار
از ستر تا قدم ایشان و این روایت تفسیر و سیط است و در کتب حدیث نیز آمده است از رسول علیه السلام که فرمود هر کس خداوند
مال داده باشد زکوٰۃ آن مال ندهد روز قیامت آن مال ویرا بر صورت ماری سازد که بر دو گوشه او بان وی دو کفک باشد
آن مار خود را طوق کند سازد در گردن وی و خود را بر سر روی وی میزند و او را زخم میزند پس از آن میگوید من مال تو ام من کفر تو
ام که جمع میکردی و زکوٰۃ آن بنیادی آنگاه رسول علیه السلام این آیت بر خواند قوله تعالی ولا یختسبن الذین یبخلون
بما اوتاهم الله من فضله الآية در صحیح مسلم می آید بروایت جابر از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود کسی که در دنیا مال جمع کرده باشد
و زکوٰۃ باز گرفته باشد روز قیامت آن مال زکوٰۃ نداداده بر صورت ماری شود و بان خود باز کشیده و از پس وی میدود و بنده از او
میگریزد و منادی ندا کند که بگیر گنج خود را یعنی آن مال خود را که پنهان میکردی ماکه خداوندیم از آن بی نیازیم چون بنده بیند که از آن
چاره نیست دست خود در دهان وی آورد آن مار دست ویرا بخاید خائیدن سخت بقوت پس هر تو اگر که بقیامت ایمان دارد
و بعقوبت آخرت ایقان دارد واجب بود بروی که نفس خود را ازین عقوبتها برهاند بدادن زکوٰۃ و نیز مال که زکوٰۃ آن ادا کنند
از آفات امین گردد و قال النبی علیه السلام سسوا اموالکم بالزکوٰۃ و صاحب یرانیز در آخرت امید رستگاری باشد و
اگر حق الله را از فقر باز گیر و نطلمه بزور بتانند عصارا برادر است که او را حاق میگویند یعنی اگر باطل عصا ندهند اهل حسماق را
برایشان مسلط گردانند تا بزخم حاق بتانند شعر هر کس بفساد و پشت بر دین دارد در وقت زکوٰۃ بر چنین حدین آورد و تفسیر
معنی می آرد که سه آیت نازل شده است مقرون بسه چیز که قبول نشود یکی از آن بدون قرین خود اول قوله تعالی اطیعوا الله
واطیعوا الرسول فرمان برداری خداوندی فرمان برداری رسول قبول نشود و دوم فرمودان اشکر لی و لو الدینک شکر
گذاری حق بی شکر گذاری پدر و مادر نشود و سیم فرمود اقموا الصلوة و اتوا الزکوٰۃ تا زکوارون بی زکوٰۃ مال دادن قبول نشود
و الله اعلم ای مست از شراب غفلت تا کی در طلب حطام دنیا خواهی بود و تا چند عمر عزیز در جمع مال از حرام و حلال
صایع گردانی و حقوق شرع فرگذاری یا دکن از آن ساعت که ملک الموت بقبضه قهر گریبان جانت بگیرد شیر اجل بخت
سیاست بر تو زند و عتاب مرگ بر سرست پرواز گردان گیر و عزرائیل قصد جان کند و شیطان قصد ایمان کند و همسایگان
انامند گفتن گیرند و وارشان مال طلب کردن گیرند هیچ نمی تری در آن ساعت ندای فراق در رسد که رو که مارا نمیشانی در
دنیا همه آن کردی که رضای مادران نبود ما نیز امروز با تو آن کنیم که با ما کردی شعر بد میکنی و نیک طمع میداری به هم بد باشد
جزای بد کرداری به مال زکوٰۃ نداداده تو و وارشان قسمت کنند فرود برند سیم و زرت دختر و پسر حالی بیک بجای زن دیگری بخانه
شوی شکر تا سوال گوید آخرت را چه جواب داده کرده و عتاب حق را چه حجت ساخته بر خود رحم کن که اگر پرسندت حجت نداری
و اگر بسوزد طاقت نیازی بلی که در نیک نفسی و نیکو خواهی چنان باشی که اگر دیگری نیکی کند گمان نبویند و گویند آن از وی
شده نه آنکه بید نفسی و بد خواهی چنان باشی که اگر از دیگری بدی آید نسبت تو کنند و گویند از وی صادر شده منقول است که

امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرزند خود امیر المؤمنین حسن رضی الله عنهما وصیت کرد و گفت ای پسر باید که چون بمیری از مال دنیا از تو هیچ چیز نماند زیرا که مال که بوارث بگذاری حال از دو بیرون نباشد یا وارث تو بقوت آن مال طاعت کند یا معصیت اگر طاعت کند پس تو بد بخت باشی مال خود که بچ آن کشیده باشی و وارث تو نیک بخت که بآن راه بهشت رود و اگر معصیت کند تو او را بر معصیت مددگاری کرده باشی پس ای سچاره نظر کن که بر سر دو تقدیر حاصل توجه باشد تا چند در بازیچه دنیا سرگردان باشی و تا کی در طلب دنیا باشی و حال آنکه مرگ در طلب نشت شعر عجبت لمن طلب الدنيا والموت يطلبه عجبت لمن بنى القصر والقبر منزله عجبت لمن ذنب ورب شاهد الموت باب وكل الناس داخله قطعه

دارو گیر پدر امر و ز بدست تو رسد	مال و ملک تو بدست پسر پدر رسد	خانه گر چند کنی محکم بر نقش و نگار	مالک الموت در خانه در آید روزی
----------------------------------	-------------------------------	------------------------------------	--------------------------------

از اهل بی و باز ادب آید و قتی در لحد بخیر از خبر آید روزی عزیز من بدانکه محال است که از اول تا آخر عمر مال جمع درین روزگار و در آن حرام و شبهت نرود پس از عقل نباشد این نوع حاصل کردن و بوارث گذاشتن و خود بحساب و عتاب و عذاب در ماندن قطعه زر جمع میکنی و بشنودم بخوری و بیکار شو پس زن خود میکنی مکن بیگونی ای خورم غم طفلان خدایرا نه این کار برخلاف خرد میکنی مکن بی حلال و حرام حاصل کردن از برای سه بیگانه بلکه سه دشمن غایت احمق بود بسمع قبول بشنوا ز من یعنی داماد و زن و پسر و شوهر زن را با عی در ویش شکسته چون بیاید بدست چیزی بده از بهر روان بدست زر جمع کنی برای سه بیگانه نه شوی زن داماد و عروس سپرت نه در تفسیر تعلیمی می آرد فی قول الله تعالی وما تقدموا

لا نفسمکم من خیر تجدوه عند الله یعنی آنچه پیش فرستید با خیرت از برای دفع خود از مالهای خود بیاید فرد و جزا آنرا نزد یک خداوند تعالی و میگوید که چون خاتون قیامت نوردیده رسالت جگر گوشه مصطفی صلی الله علیه و سلم قاطعه زهر رضی الله عنها وفات یافت و جنازه او را امیر المؤمنین علی حسن و حسین و ابوذر غفاری رضی الله عنهم شب بیرون آوردند و بخاک دفن کردند و باز گشتند علی رضی الله عنه در آن شب این دو بیت انشا کرد و شعر لکل اجتماع من خلیلین فرقة و کل الذی دون الفراق قلیل و ان افتقادی واحد بعد واحد و دلیل علی ان لا یدوم خلیل و قطعه

شب وصلش پایان رفت اکنون	قیامت میکند روز جدائی	وصالش را چون بچهره عقرب بود	چه بودی گر نبودی آشنائی
-------------------------	-----------------------	-----------------------------	-------------------------

چون بآمد او شد امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه بگورستان درآمد و گفت السلام علیکم یا اهل القبور اما لکم قسمتمت و داد کم سکنت و نساء کم نکحت فهدا خبر کم عندنا فما خبرنا عند کم یعنی سلام بر شما باد ای اهل گورستان مالهای شما را قسمتمت کردند و از ثن و در سرهای شما ساکن شدند دیگران و زنان شما را نکاح کردند با شوهران اینست خبر شما نزد ما چیست خبر ما نزد شما فافتت هانفت و علی ما کلنا سر مجنا و ما قد منا وجدنا و ما اخرجنا

خسیرنا یا تقی آواز داد که یا علی آنچه بخوردیم سو کردیم و آنچه پیش فرستادیم با خیرت باز یافتیم و آنچه واپس گذاشتیم یعنی بوارث زبان کردیم قطعه دانی که بر نگین سلیمان چه نقش بود و دل در جهان میند که با کس وفا نکرد و خرم کسی که حاصل عمر عزیز را با دوستان بخورد و بدشمن را با نگوید و در صحیح مسلم می آید این حدیث قال ابی بنی السلام یا بن آدم تقول مالی مالی و مالک و مالک الا ما اكلت فافینیت اولیست فابلیت او تصدقت فامضیت یعنی ای فرزند آدم میگوئی مال من مال من و حال آنکه

نیست ترا از مال تو مگر آنچه بخوری و فانی کنی یا بپوشی و کهنه کنی یا در راه حق تصدق کنی و باقی گذاری یعنی هر چه بخوری فانی شود
 هر چه بپوشیدی کهنه شود و هر چه با غرت فرستادی باقی ماند و اگر خواهی بنه تا باز یابند و اگر خواهی بده تا باز یابی و اگر مال خود
 را دوست میداری بدشمن چرا میگذاری دوست خود را از خود جدا کن با خود ببر و بدیگران رها کن و اگر همه را بذل و ایشاکردن
 نتوانی خود را نیز یک وارث حساب کن و یک حصه با خود با غرت بر و اگر نمی توانی باری فریضه زکوة را بده تا بعذاب در نمانی
 نکست پیر هرات خواجه عبداللہ انصاری میگوید که اگر دنیا را دوست میداری بده تا بماند و اگر دشمن میداری بخور تا نماند
 حکایت در تذکرة الاولیاء می آید که شیخ جنید بغدادی رحمه الله هفت ساله بود روزی از دبیرستان باز آمد پدر خود را گریان
 دید گفت ای پدر ترا چه گریان کردی گفت ای پسر امروز درمی چند از فریضه زکوة پیش خالو سری سقطی رحمه الله فرستادم قبول نکرد
 گریه من از برای آنست که چرا عمر عزیز خود را در سر این درمی چند ضایع کردم و حال آنکه این خود هیچ دوستی از دوستان حق را
 نیشاید جنید گفت ای پدر این درمها بمن ده تا من بوی دهم آن درمها برداشت و پدر خانه سری آورد و در نزد شیخ گفت
 کیست پدر گفت جنید است در بکشای و این درمها بستان از فریضه زکوة سری گفت نمی ستانم جنید گفت بدان خدا
 که با پدرم عدل کرد و با تو فضل که این درمها قبول کن سری گفت با پدرت چه عدل کرد و با من چه فضل گفت با پدرم آن
 عدل کرد که ویرا توانگری داد و بروی فریضه گردانید که زکوة از منم او کند و بمصرف رساند و با تو فضل کرد که ترا فقیر فرید و قبول
 زکوة مخیر گردانید شیخ را این سخن از جنید خوش آمد گفت ای پسر پیش از آنکه این درمها قبول کنم ترا قبول کردم در بکشاد و آن
 درمها از وی بستاند الهی بحسرت مقبولان خود ما را از مقبولان گردان ۴ ۴ ۴ ۴ ۴ ۴

باب چهارم در بیان صوم و درین باب شش فصل است

فصل اول در تفسیر آیت صوم بیان من حیث روزة ماه رمضان

قال الله تعالى في محكم كتابه و مبرم خطابه يا ايها الذين امنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من
 قبلكم لعلكم تتقون يا ايها الذين امنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون [۱] و دات الآيت در تفسیر معالم التنزيل می آید که یا ایها الذین امنوا ندای لطف و
 رحمت است و یا ایها الناس ندای سیاست و قهار است و حق تعالی هشتاد و نه جای مومنان را بدین نما خوانده و باین
 خطاب مخاطب گردانیده که یا ایها الذین امنوا در تفسیر کبیر می آید که امام جعفر صادق رضی الله عنه فرمود که لذت آنچه
 در نماز است زایل میکند ریج عبادت را و این مسعود رضی الله عنه میگوید بد هر جا در قرآن یا ایها الذین امنوا بشنوی گوش
 فرا دار که خداوند ترا بکاری میفرماید یا از کاری منع میکند در تفسیر کبیر امام را ز می می آید که یا ایها الذین امنوا ندای ترغیب
 و تذکیر است یعنی عباد عبادت را فریادندگان مبدء و ایشان را ترغیب میفرماید در عبادت یعنی ای دوستان بیعت کرده
 با حضرت ما ای آنانی که قبول حقها کرده اید و کما خلاص و بندگی بر میان جان بسته اید و در عهد وفا می عهد الیهم البکم
 نشسته اید کتب علیکم الصیام ای فرض فرض گردانیده شد بر شما روزه داشتن صیام مصدر است و معنی وی در لغت

باز ایستادن است از هر چیزی که نفس بآن مایل شود و بکشد بسوی آن و در شرع باز ایستادن است از اکل و شرب و جماع از برآمدن
 صبح صادق تا فرو شدن آفتاب باینکه پس روزه باز ایستادن است ازین سه امر زیرا که معظم چیزهای که نفس بآن آرزو برد
 این سه چیز است قوله تعالی لکما کتب علی الذین من قبلکم یعنی فرض کرده شد بر شما همچنانکه فرض کرده شد بر کسانی که پیش از
 شما بودند از انبیاء و امتنان ایشان از عهد آدم تا زمان شما پس روزه عبادت نیست قدیمی لعلکم تتقون تا نشایسته و فراخور آن
 باشد که شما پیرهنید از معاصی بدستیکه صوم میباشند شهوتی را که مبداء معاصی است ایما معدودات ای موقتات بعد
 معلوم یعنی اندک روز چند شمرده شده بعد معلوم زیرا که عرب مال اندک را می شمرد و نه مال بسیار را در ریاض الصیامین می آرد
 که ایما معدودات بیان است مرهولت این تکلیف را و تقویت است مرول ضعیف را و ازالت ملالت بر دل آنکه
 خوی ندارد در ریاضت را قوله تعالی فمن کان منکم مریضا پس هر کس از شما بیمار باشد که تبرز بر زیادتی مرض بسبب روزه
 داشتن کمیة او کیفیة او علی سفر یا را کب سفر بود یعنی سفر معتبر در رخصت و درین اشارت است باینکه هر کس در اثنای
 روزه بسفر بیرون رود افطار کند و این روایت در تفسیر قاضی است فعدة من ایام آخر بروی باشد قضای صوم ایام
 مرض یا سفر از ایام دیگر اگر افطار کرده باشد و مریض را مقدم داشت که عذر روی قوی ترست و او را دلان اختیار نیست بخلاف
 مسافر که سفر وی اختیار نیست قوله تعالی و علی الذین یطیقونه فدیة طعام مسکین و بر کسانی که ایشانرا طاقت روزه
 داشتن باشد و ایشانرا عذر مرض و سفر نبود اگر افطار کنند فدیة باشد بر ایشان که آن اطعام مسکین است از برای هر روزی
 نصف صاع از گندم یا صاعی از غیری نزدیک علمای ما و فقهای عراق نیز برینند پس نسخ شد تخیر بر آیت فمن شهد منکم الشهر
 فلیصمه و از برای این معنی فمن کان منکم مریضا و علی سفر را مکرر گردانید و بعضی گفته اند لا در وی مضمر است
 معناه لا یطیقونه و این قرات حفصه خاتون است رضی الله عنها و برین تقدیر منسوخ نباشد فمن تطوع خیرا فهو خیر له
 هر کس اطعام طعام را زیادت کرده اند یعنی دو مسکین یا زیادت را طعام دهد از برای هر روزی هر یک نصف صاع از گندم
 یا زیادت کند پس آن زیادتی بهتر بود مراور از برای آنکه ثواب آن زیادت خواهد بود و آن تطو مواخیر لکم ان کنتم تعلمون
 و اینکه روزه داریای آنانی که طاقت روزه داشتن دارید بهتر بود مر شمار از فدیة و تطوع خیر اگر شما بدانید آنچه در روزه است از
 فضیلت و برات ذمه و بعضی گفته اند اگر شما از اهل علم و تدبر باید بدانید این را که روزه بهترست مر شمار از آن فدیة و زیادتی آن
 قوله تعالی شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن یعنی آن ایام معدودات که روزه آن بر شما فرض کرده شد ماه رمضان
 است یا بدل باشد از صیام و تقدیر چنان باشد که کتب علیکم شهر رمضان ای صیامه یعنی فرض کرده شد بر شما روزه
 ما در رمضان یا مبتدا بود و خبر دی ما بعد وی و رمضان لا یصرف است بحجت علیت و الف نون مزیدتان و رمضان مصدر
 مرض است ای احترق و در رمضان گویند از جهت سوختن در وی از حر گر سنگی و تشنگی یا از جهت سوخته شدن گناه
 در وی و غیر ازین نیز گفته اند و جمع وی رمضان است الذی انزل فیہ القرآن ماه رمضان آن ماهی است که استبداء
 انزال قرآن در وی بود در ویست و تفسیر تفسیر میگوید آن شب است و هفتم رمضان بود یا فرود آورده شد قرآن در شب قدر
 جمله یک دفعه باسمان دنیا بعد از آن مجا بنما زمین فرستاده شد و انزل فی شأنه القرآن یعنی فرستاده شد قرآن در

شان ماه رمضان و آن اینست که فرمود کتب علیکم الصیام قوله تعالى هدى للناس و بینات من الهدی
 والفرقان یعنی قرآن هدایت و راه راست مراد میان را با عجز خود و آیات و اسحات از آنچه راه راست یا بند بسوی حق و
 فرق کنند میان حق و باطل آنچه در ویت از حکم و احکام فمن شهد منکم الشهر فلیصمه یعنی هر کس حاضر باشد
 یعنی مقیم باشد در ماه رمضان در شهری یا در خانه خود باشد پس بروی فرض بود که روزه دار و آن مقدار که مقیم باشد تا اگر
 در خلال شهر مسافر شود خصت افطار بود و پرا و این قول ابن عباس و اکثر مفسرینست و این روایت در تفسیر و سیط است
 و بعضی گفته اند در فمن شهد منکم الشهر فلیصمه برین تقدیر مفعول به بود کثرت الجمع
 ای صلواتها و تکریر و من کان منکم مریضا او علی سفر فعدة من ایام اخر از برای آنست که و هم نسخ نباشد همچنانکه
 نسخ است قرین وی در تفسیر و سیط میگوید اعاده کرد تخییر مریض و مسافر و تخییر ایشان را در افطار از برای آنکه خداوند
 تعالی ذکر کرد در آیت اولی تخییر مقیم و مسافر و مریض را و نسخ کرد این در آیت دوم خصت مقیم را چون فرمود فلیصمه قوله
 تعالی یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر یعنی میخواهد خداوند تعالی بشما آسانی را و نمیخواهد بشما دشواری را یعنی نمی خواهد که
 بر شما دشوار گرداند امور دین را از برای این مباح گردانید از برای مسافر و مریض فطر را قوله تعالی ولتکملوا العدة ولتکبروا
 الله علی ما هدانا لکم و تمام کنید عده آن ایام که افطار کرده باشید بعد از مرض و سفر در وقتی که مقیم و تندرست گشته باشید
 یعنی قضا کنید صوم را بعد از ایام افطار و بزرگی یاد کنید خداوند را بر نعمت ارشاد و راه نمودن از شرایع دین شمارا و این قول ابن
 عباسست اما بسیاری از علما بر آنند که تکبیر شب عید مراد است در تفسیر و سیط می آرود که ابوسلمه و عروه و سعید بن مسیب در
 شب فطر تکبیر بلند گفتی بنابراین معنی حق تعالی فرموده ولتکبروا الله علی ما هدانا لکم و یدین سلم میگوید مراد تکبیر و زعید
 فطر است در یا ضل الصائین می آرود که مراد از تکبیر تعظیم خداوند است بحمد و ثناء بروی و گفته اند تکبیر و زعید فطر است و گفته اند
 امر است تکبیر در وقت ماه نو کردن و لعنکم تشکرون و تا شاید بر امید آنکه شکر گذاری کنید بر نعمت ترخص و تیسر قوله تعالی
 و اذا سالک عبادی عنی فانی قریب حتی قال میگوید سب نزول این آیت آن بود که بعضی از صحابه رضوان الله تعالی
 علیهم اجمعین سوال کردند از رسول صلی الله علیه و سلم که یا رسول الله نزدیک است خداوند ما را با وی مناجات کنیم یا دور است تا او را
 ندانیم حق تعالی این آیت فرمود که و اذا سالک عبادی عنی فانی قریب یعنی چون سوال کنند از تو بندگان من ازین بدستیکه
 من که خداوند من نزدیکم با و لیا ی خود و باطل طاعت خود یعنی بعلم و اجابت و الا خداوند منزه است از قرب مسافت و مکان که
 او آفریننده مکان است و بی نیاز از مکانی اجیب دعوة الداع اذا دعان اجابت میکنم خواندن خواننده را و مستی که
 بخواند مرا سدی مفسر میگوید نباشد هیچ بنده مؤمن که بخواند خداوند را الا آنکه اجابت کند مرا و این چنانکه بگوید یارب
 خداوند گوید لبیک عبدی اما اعطاء مراد آنچه صلاح بنده در آن باشد نقد بوی رساند و آنچه صلاح وی در آن باشد ذخیره کند
 آنرا از برای وی تا در آخرت بوی دهد یا مکروه از وی دور گرداند و دعوی آن و این روایت در مدارک و سیط است قوله تعالی
 فلیستجیبوا لی و لیو منوا لی پس اجابت کنند مرا بندگان وقتی که بخوانم ایشان را از برای ایمان و طاعت همچنانکه اجابت
 میکنم من که خداوند من ایشان را وقتی که میخواهند مرا از برای حاجتها که دارند بمن و ایمان آرند بمن لعلمهم بر شدن تابا باشند

ایشان براسید آنکه برسند بر شد و هدایت و برهند از غی و ضلالت و در ریاض الصایمین می آید از تقاسیر که چون مردی وزه کشادی
حلال بودی او را خوردن و آشامیدن و جماع کردن تا آن زمان که نماز خفتن بگذاردی یا در خواب شدی و چون نماز خفتن بگذارد
یا در خواب شدی و افطار نکرده بودی حرام شدی بروی طعام و شراب صحبت داشتن با زنان تا شب آینده امیر المؤمنین عمر
رضی الله عنه را اتفاق صحبت افتاد بعد از نماز خفتن چون غسل کرد گریان شد و ملاست کرد نفس خود را همچنان نیز و یک رسول
علیه السلام آمد و خبر داد آنچه کرده بود رسول علیه السلام سبیل عتاب فرمود ما کنت جدی را بذلک یعنی ای عمر تو سزاوار نبودی
بدان در تفسیر امام زاهدی می آرد که عمر غمناک تر شد بعتاب رسول علیه السلام و کار بروی سخت تر شد و یار از نایب ماند ای
افتاده بود گفتند هم اکنون بود که بعد از عمر آیت آید و بر سوائی مآیت آید گمان و دوگان می آمدند و میگفتند یا رسول الله ما را نیز
همین افتاده است رسول علیه السلام گریان شد و فرمود من در میان شما و وحی می آید و معجزه های سینید در فرمان حق تعالی چنین
تقصیر می آرید پس آنکه بعد از من آیند و مرا نه بیند حال ایشان چگونه خواهد بود گرستیم در مسجد عام شد ارحم الراحمین برندگان
خود بخشود ناگاه جبرئیل امین از حضرت ربا العالمین در رسید و این آیت فرود آورد احل لکم لیلۃ الصیام الرقت
الی النساء کمر یعنی حلال کرده شد از برای شما در شبهای رمضان جمع شدن با زنان و رفت کنایت از جماع است هنر لباس
لکم و انتقل لباس لهن حق تعالی زن را لباس مرد خواند و مرد را لباس زن از برای انضمام جسد هر یک مر جسد دیگر را
تا هر یک از ایشان گردند صاحب خود را چون جامه که پوشند او را در تفسیر سیوط و ثعلبی می آید بقول ربیع که گفت ای هنر فراش
لکم و انتقل لحاف لهن یعنی چون میان شما و زنان شما مخالطت بدین مشابه باشد که ایشان فراش شما باشند و شما لحاف
ایشان باشید هر آینه اندک شود صبر شما از ایشان و صعب بود بر شما اجتناب از ایشان پس از برای این رخصت داد و فرمود شما را
در مباشرت با ایشان آنگاه فرمود علم الله انکم کنتم تحتان فون انفسکم دانست خداوند این را که شما ظلم کنید بر نفسها
خود بجماع و نقصان کنید حفظ نفس خود را از خیر قتاب علیکم قبول کرد توبه شما را وقتی که توبه کردید از مخطو یعنی بازگشت
بر شما بر رخصت و عفی عنکم و در گذراندن شما آنچه کردید پیش از رخصت فالان باشو و هن اکنون مباشرت کنید با ایشان یعنی
امر با حجت شد بجماعت کردن با زنان در شبهای ماه رمضان و ابتغوا ما کتب الله لکم و بجوید آنچه قسمت کرده حق تعالی
از برای شما و ثبت گردانید در لوح محفوظ از فرزند مباشرت یعنی مباشرت خاصه از برای قضای شهوت مکنید لیکن بدان نیت که
خداوند شما را فرزند شایسته دهد و اکثر مفسران برین اند و قول دیگر آنست که بجوید محلی را که نبشته خداوند از برای شما یعنی حلال
گردانیده و بجوید محلی را که حرام گردانیده بر شما و کلاوا و اشر بوا حتی ینبین لکم الخیط الابيض من الخیط الاسود
یعنی بخورید و بیاشامید در شبهای روزه تا آن هنگام که ظاهر و هوید گردد از برای شما روشنی صبح از تاریکی شب خیط ابیض و
خیط اسود را رسول علیه السلام تفسیر بیاض روز و سواد شب کرده در حدیث عدی بن حاتم فرموده انما ذاک بیاض
النهار و سواد اللیل در صحیح بخاری آورده که سهل بن سبیه گفت چون این آیت نازل شد و کلاوا و اشر بوا حتی ینبین
لکم الخیط الابيض من الخیط الاسود چون کسی خواستی که روزه دارد و در رشته برپای خود بستی یکی سفید و یکی سیاه
واکل و شرب میکردی تا آن زمان که روشن شدی مرا و چنانکه او فرق کردی میان آن دو رشته بعد از آن نازل شد که

من الفجر وانستند که سخاوته حق تعالی بآن شب و روز را قوله تعالی ثم اتوا الصیام الى اللیل یعنی پس از آن تمام گزانیید روزه داشتن را تا شب این معنی دلالت میکند بر جواز نیت بر روز و ادای صوم رمضان و بر جواز تاخیر غسل تا بدین صبح و برفی وصال و بر وجوب كفارت بخوردن و آشامیدن و بر آنکه جنابت منافی صوم نیست و لا یتأثر و هن و انما عاکفون فی المساجد یعنی مباشرت مکنید با زنان و حال آنکه شما معتکف باشید در مسجد با بیان کرد که جمیع حلال است در شبهای رمضان اما غیر معتکف را و در وی دلیل است بر آنکه اعتکاف نمی باشد مگر در مسجد لیکن مخصوص نیست از برای اعتکاف مسجدی بدون مسجدی تلك حد و الله یعنی احکام که درین آیت بیان کرده شد احکام خداوند است که او را حد پدید مینماید و فلا تقریواها نزد یک متوید بدان مخالفت و تغیر آن کذا لك یبین الله آیاته للناس لعلهم یتقون همچنین بیان می کنند خداوند تعالی الشریع خود را از برای آدمیان تا ایشان پرنیسی گاری کنند از حرام کردهائی وی در تفاسیر معتد چون مدارک و سیط و غیر آن می آرد که در ابتدای اسلام روزه عاشورا و سه روز از هر ماه فرض بود پس آن احکام منسوخ شد بصوم رمضان پیش از قتال بدر بدو ماه در صحیح بخاری می آرد بر روایت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما که روز عاشورا را اهل جاہلیت روزه میداشتند آیت صوم رمضان نازل شد رسول علیه السلام فرمود هر کس روز عاشورا روزه دارد و گوید او هر کس میخواهد که افطار کند گو افطار کن الہی بحرمت صایان و قایمان صیام و قیام ما را قبول گزوان بمنگ و کر مک

فصل دوم در خفایق و ذقایق و نکات و اشارات که در آیت صوم است

قوله تعالی یا ایها الذین امنوا کتب علیکم الصیام الا یم بدانکه فرضیت صوم رمضان بدین آیت ثابت شده است و احادیث نیز بدان وارد است و اجماع است بر آن منعقد گشته پس هر کس فرضیت صوم رمضان را منکر شود کافر گردد زیرا که انکار نص قرآن کفر است و کفار مخاطب نیستند بصیام زیرا که خداوند تعالی مؤمنان را خاص گردانید بخطاب چون فرمود یا ایها الذین امنوا کتب علیکم الصیام اما کافران در آخرت مأخوذ خواهند بود بترک صوم بدلیل قوله تعالی ما سئلکم فی سقر قوله تعالی آیا ما معد و دات الا یم عطا میگوید یفطر من المرض کله کما قال الله تعالی و کن و ابراهیم و مجاهد میگویند که مرض و حامل و قتی که تبرسند برفس خود یا بر فرزند خود افطار کنند بعد از آن قضا کنند اما شیخ کبیر که او را طاقت روزه داشتن نباشد افطار کند و هر روزی را دو من گندم بدهد در صحیح بخاری و در ریاض الصائمین می آرد که انس بن مالک رضی اللہ عنہ بعد از آنکه یکبر سن برآمده بود و نیک پیر شده یک سال یا دو سال هر روز صوم را تا آن و گوشت میداد مسکین را و افطار میکرد آن عباس رضی اللہ عنہ میگوید و علی الذین یطیقونه منسوخ نیست و در حق کبیر و پیره زوال عجز است که از روزه داشتن عاجز باشند طعام دهند بجای هر روزی مسکین را و افطار کنند و کل این روایات در صحیح بخاری است و استناد این فقیر سلمه اللہ در ریاض الصائمین خود می آرد که بدانکه کلام در آیت کلام اللہ بعد از ذکر واضح اطوار است طر اول در علوم خمس در علم ادا و علم تجوید و علم رسم کتابت مصحف و علم وجوه قرائت و علم وقوف و علم آیات طور و علم در علوم اربعه ادبیة عربیة یعنی علم متن لغت و علم ابنیه و علم اشتقاق و علم اعراب و مشکلات و اسرار این علوم اربعه طوریم در آنچه

الحمد لتفسير گفته اند طور چهارم در آنچه آمده حدیث در وی گفته اند در مباحث کلامیه و عقاید دینیّه طور پنجم در عقاید اصولیه
طور ششم در احکام شرعیّه علمیه طور هفتم در لطایف علم بدیع طور هشتم در تنبیهاات و نصایح طور نهم در اسرار علم معانی طور دهم
در نکات علم بیان طور یازدهم در رموز و اشارات و اسرار که اولیاء شائساند آنرا طود و وزدهم در بطون طور سیزدهم در حدود و طور چهار
دهم در مصلح پس این جملة طوارجلال و انشراقات بحاث انوار جمال است در آیات و هر یک ازین بحسب عمیق از اصول و فروع
دین و بشناسد هر که در آید دین طریق آملی کردیم کلام را درین اطوار زیرا که سخن در وی دراز است و بسیار لیکن اشارتی کنیم بدان
بر سبیل دخل تا سر رشته بدست آید در فروع و اصل اما مسایل فقهیه کتاب صوم یا بیشتر آن منوط است بدین آیات و همچنین
منوط است بدان مسایل باب اعتکاف و عمرت مسجد و احکام سفر و مرض و غیر آن اما از اصول فقه مسایل مقتضی لا مروت
بیان و وجوب و اثبات فرضیت صوم و همچنین مسایل نسخ و مسایل رخصت و غزیت و اینکه کفار اگر چه مخاطبند اما در آخرت
ما خود خواهند بود کما مر اما مسایل توجید و کلام پس باب بیان و مسایل اعتقادات در بیان ذات الله تعالی و صفات و
دیوان شکر منم از طریق سمع و یا عقل و غیر آن اما از علوم ادوار مسایل وی بسیار است درین آیات و در کل قرآن اما تجوید
مثل مخارج حروف و صفات ذاتی مثل همزه استعلا و شدة و جهر و تشغل و رخوة و صفات عارضیه چون اعراب و بنا
و مغالب قرات مثل ترجید یعنی لرزاندن آواز و تطییط یعنی دراز کشیدن آواز و در مذ و محاسن قرات مثل تخفیف و ترفیق اما
از وجوه قرات مثل قرات که خوانده اند بآن چون و علی الذین یطیقونه و علی الذین یطوقونه اما از علوم عربیت
و مشکلات آن بسیار است مثل قوله فعدة من ایام اخر که اختلاف کرده اند اما که بخودان که معدول از آخرت یا از آخر
من و بر کلا التقدرین اینجا اشکال است که مندرج نشود مگر کسی را که راسخ باشد درین علم و مشکلات باب موصولات و الف
لام و اضمار لا یطیقونه و غیر آن از معانی مثل آنکه یا ایها الذین امنوا ترغیب و تنذیر است مردای استمال او کما
کتب تسلیم است مراست را و ایام معدودات بیان است مرهولت این تکلیف را و تقویت است مردول ضعیف را
و از آن سامت است از دل آنکه خوی ندارد در ریاضت را لعلکم تتقون یا نیست مر سعادتی را که مرتب گردانیده بران آنجا
که فرمود ان الله مع الذین اتقوا و در فمن کان منکم مریضا و علی سفر لطف است از الله تعالی و رحمت مر صاحب
عذار را و مقدم داشت مریض را که عذر او قوی ترست و تنوین در فمن قطوع خیل می شاید که از برای تعلیل باشد و در فهو
خیوله از برای تعظیم و در ایراد قطوع دال بر تکلف و جمل فعلیه ماضویه دال بر تعلیل در شرط و جمله اسمیه در جزای لفظهاست که
پوشیده نیست و در وان نصوصوا خیلکم اجلال شان صومست و بیان آنکه چنانچین نفس را طمچ و بهرست
از اشباع فقیر و اگر چه در ان اشباع فقیر فضل عظیمست و تنوین در وی از برای تعظیمست و دیگر از لطافت آنست که
معین نکرد مقدار خیریت را و در خیر لکم اشارتست بآنکه حضرت ابلی نیازست از عالمیان و از صوم ایشان و در ان کمتر
تعلمون و جوه است از وقایق و اسرار و در ایراد شرط نیز و در انزل فیه القرآن در دست آنچه از اثبات خیر و برکت و مراد
بسبب انزال قرآن در وی بآنکه پیوسته مر و میان را جمع کرد میان هدی و بینات من الهدی و الفرقان و در
فمن شهد منکم الشهر فلیصمه دون فی الشهر و در فلیصمه فیه دلالتست بر استیجاب و در یوید الله بکرم الیه

ولا ینید بکمال الطاف ربوبیت و رحمت است و قد یحیی المصانع المذبذبة للاستمرار و صریح گردانیدن نفی اراده
عسر او اگر چه اول مستلزم نفی عسر است و این از کمال رحمت اوست و در تقدیم تکمیل عدت اشارت است بآنکه اهتمام نمایند
بدان و تقدیم تکمیل بر شکر با وجوب شکر اشارت است بشرف و فضل و تکبیر اگر نه چنین بودی اقتضای نماز با و نبود و او اکثر اذکار است
از برای آنکه او ذکر مصلین است و اقتضای ذکر حاج است در و با و تلامذ و ذکر صائمین است در شب عید و روز عید و ذکر
اهل ایمان است در ایام تشریق بر سبیل وجوب و در ایام معدودات و معلومات و ذکر عزات و ذکر سنون از برای ترویج اموات
و تعلیق وی با شرف نعم که هدایت است و دلیل ظاهریست بر فضل وی و حذف مفعول تشکرون از برای تشریل اوست بمنزله
فعل لازم یا غیر آن قوله تعالی و اذا ساء لك عبادی عني اير او اذا با ماضی دال بر تحقیق تیر گردانیدن است بر سوال از الله تعالی
و در فانی قریب انواع تاکید است و لفظ قریب مبالغه است در وی در قرب و در اجیب دعوة الداع اذا دعان انواع
الطاف است یکی آنکه مقید نکرد اجابت را بصفته یعنی نفرمود که اجابت مؤمنان راست یا مسلمانان را یا محبان را یا عارفان را
یا متقیان را یا صالحان را یا صدیقان را یا مقربان را یا غیر ایشان را بلکه گفت دعوة الداع اذا دعان یعنی خواندن خواننده را از
هر صفت که باشد تا منقطع نگردد و از وی امید هیچ فردی از افراد از هیچ صفت از برای آنکه پناه نیارند نیست و التجاه همه خلایق
در جواب با و است و در اذا دعان اشارت است بآنکه او قطعی است یعنی هر دعا که باشد از غیر شرکت شرط امر اجابت دعوات را و در
فلیستجیبوا لی اشارت میکند بآنکه لازم است بر بندگان که روی آرند بالطاف حضرت او بخدمات و در تقدیم اجابت اشارت
است بآنکه او شمره ایمانست و در لعلمهم یرشدون اطاع است و در مستح باب ملکوت برایشان و فتح چیزهای که بر خاطر
ایشان خطور نکند از برای آنکه این رشاد هدایت خاص است و آن هدایت است کما فی قوله تعالی و من یؤمن بالله یهد قلبه
و قوله تعالی و الذین جاھدوا فینا لنھدینھم سبیلنا و قوله تعالی ان الذین امنوا و عملوا الصالحات یھد یھم
سبیلھم بایمانھم و در اخل لکم لیلة الصیام الوقت الایہ یا نیست مریدان الله بکمال الیسر و ایضا یا نیست مرآن را
چون مباح کرد و مرایشان را حظوظ روحانی که آن خواند نیست مراشد تعالی و لذت مناجات وی است مباح گردانید مرایشان را حظوظ
جسمانی تا کمال ترتیب حاصل گردد و حظوظ روحانی را مقدم داشت بر جسمانی که آن کمال مطلق است و در اخل لکم اظہار
لطف است و تقدیم لیلة الصیام علی الوقت از برای آنست که آن اہم است اینجا و استنباط است بذكر آن و الارفت
حلال است مرایشان را در غیر آن و در تقدیم هن لباس لکم اشارت بذات است که میل در ایشان بیشتر است و در علم الله
انکم کنتم تختالون انفسکم قتاب علیکم و عفی عنکم ازالت وحشت عباد است و اظہار الطاف وی تا آن
اختیار سبب بعد و حجاب ایشان نگردد و در فالان باشرو هن دلیل است بر استحباب مباشرت در یالی رمضان و
لومرة چون حلال کرد حق سبحانہ تعالی مباشرت را در آن و فرمود اخل لکم لیلة الصیام الوقت و بعد از آن مر کرد
بآنکه فلان باشرو هن پس خالی نباشد از استحباب در و ابتخوا ما کتب الله لکم اشارت است بسوی آنکه بجز بدینہ کچھ
خداوند تقدیر کرده از فرزند نه آنکه او پوای نفس خود خواهد از برای آنکه او نمیداند عواقب امور را و خیریت این و بنت را و خداوند
عالم است بعواقب امور کلها و بداند که بنت داده و هدیه خداوند است از آن ملول نباشد چنانکه شناخته و دانسته درین آیت قوله

تعالی الله ملك السموات والارض یحب لمن یشاء انا ان الایه دور کلو او اشر بو انشارتست با نکل مقدم است
بر شرب پس اگر نو خورده ازند شربت را در دعوت و ضیافت و غیر آن از اکل طعام فله دلیل و نیز انشارتست در روی با سحاب
تا خیر سحر و در حتی یزین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر انشارتست با نکه حکم صوم تعلق میگردد
باول صبح چون ظاهر شود مثل خیطی و در اتمو الصیام الی اللیل احکام است و آن جواز نیست بر روز آنکه اگر اکل و شارب
و مجامع امتداد نمایند بر افعال ثلاثه تا اول ظهور صبح و منقطع گردانند آن افعال را در صبح روز ایشان باطل نشود در آن
دور و لا یتأثروهن و انتم عاکفون فی المساجد انشارتست اول آنکه هرگز ارادت ملازمت باب ربوبیت باشد بر روی باد
بترک حظوظ و لذت جسمانی خاصه شهوات نفسانی قطعه گزرا از روی صحبت ماست پ قطع کن صحبت دل و جان را پ هر که
منشور کعبه میخواهد طی کند محنت بیابان را پ دویم آنکه هر کس حاضر شود بر عتبه احدیت واجب باشد بر روی حفظ حرمت آن
سیم آنکه هر کس آلوده شود بمقتضی شهوت از برای شهوت از برای انجذاب از عالم قدس سوی عالم انس پس دور بود از
بساط انس شمع داری سرا و گرنه دور از بر ما پ دوست کشیم تو نداری سرا اما نکات از علم بیان نیز بسیار است مثل تشبیه
بلیغ واقع فی قوله تعالی حتی یزین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر و اگر من الفجر نفرو روی
هر آینه استعاره بودی و تشبیه واقع در صدر آیت فی قوله تعالی هت لباس لکم و انتم لباس طین و اما البیدع همچون
لف و نشر واقع فی قوله و لتکملوا العده و لتکبروا لله علی ما هداکم و لتعلمون و همچون جناس واقع فی قوله
فمن تطوع خیرا فهو خیر له و ان تصوموا خیر لکم ان کنتم تعلمون و آنچه در هن لباس لکم و انتم لباس طین
است از محسنات است اما از مضایج و موعظت در آن بسیار است پس هر کس او را ایقان بود بفرقان و ایمان بود بقبر آن
فهم کند ازین آیت که فرمود ان تصوموا خیر لکم ان کنتم تعلمون کل موعظ را از برای آنکه حاصل کل موعظتها یک چیز باشد
و این بیدار شدن است از خواب غفلت قال الله تعالی قل انما اعطکموا احداة ان تقوموا لله شیخ الاسلام پیر
خواجه عبد الله انصاری هر وی رحمه الله در منازل السائرین خود می آورد در انشارت این آیت که ان تقوموا لله من سینه
الخفلة یعنی بیدار شوید از خواب غفلت پس حاصل سخن آنست که موعظ از برای بیداریست و موعظ از بیداری شی واحد
است و آن معرفت خیر است از شر و اختیار خیر بر شر پس چون مداومت نماید ستیقظ از خواب غفلت برین طریق اشراق و اض
نفسه بنور بهای پس در طلب معرفت آن چیزی شود که او اخیر است و بر میگردد خصوصاً در وقت مضیق فروزخت بازگان
چو در آب و فتد دست در کالای بهتر نیز پس خداوند عزوجل در مرتبه اولی فرمود فمن تطوع خیرا فهو خیر له و بعد
از ان میطلبد خیر را از خیر و مملو جزا تا برسد بمقصد مقصی و رفیق اعلی چنانکه فرمود و ان تصوموا خیر لکم و این معنی
انشارتست با نکه ایجاب نفسا ماره که دشمن خداوند است بهتر است از اشباع دوستی از دوستان ی پس از ان انشارت کرد
بمدارج ترقیات و فرمود ان کنتم تعلمون یعنی اگر شما از اهل علم و تدبیر باشید اختیار کنید خیر را تا آن هنگام که وصل شوید
بسوی آنکه او را خیر کبر است انشارات واقع در آیت بسوی مقامات سائرین بالله و الی الله فی الله بسیار است شیخ نجم الدین
در منارات السائرین میگوید مقامات ولایت پنج است تقوی و زهد در دنیا و صبر در بلوی و رضا بقضا و محبت مولی بدینیکه

درمیکده ساکن شوم بدوش خود گیرم سبو | ای ساقی پنهان من وی بطرح شخوان من | بوی بگیرستان بر رزمز بگورستان بگو
 تامل و گان از گور ها افغان کنند و شور ها | کبران چو صدیقان شوند آیند از جستجو | در سترته النواظر می آرد که ابو حمزه بنداوی
 از جمله سیاحان بود در غلبات سکر و جذبه بیابان فرود رفت سالها در بادیه باند آنکه جنید را خاطری در آمد که ابو حمزه بیداوی آید
 جنید نوری و متشایخ او از جمله استقبال کردند چون از کوفه بیرون رفتند ابو حمزه را دیدند که از بادیه برآمد گوشت و پوست بر آخوان او
 خشک گشته و همچنان در سر خار عشق و ارادت میگفت شعر مست ازل آیدیم و ستیم هنوز باده ز لبان خود شستیم هنوز
 و همچنان شور کنان می آمد نوری گفت یا شیخ هل تتخیر الاسرار بتخییر الصفات جواب داد و گفت هکذا صیرنی شعر
 قطع فقاد الم من به شرری غریبان عجنی عن وطنی اذا غیبت بدلا اذ بدلا غیبی به یقول بهما یشهد
 فاشهد والاشهدنی به الی بحرمت اولیای خود ما را از شراب ایشان چاشنی کراست فرمای بمنک و جودک و لطفک

فصل سیم در بیان صوم و شرط و رکن وی و حکم وی و تفسیر وی

نوع و شرع و فرائض وی و تمام و طایف وی

بدانکه مرصوم را سبب است و شرط و حکم و رکن و تفسیر نوع و شرع چنانکه صاحب نهاییه در نهاییه ذکر آن کرده است اما
 تفسیر وی نوع و شرع است بدانکه صوم در لغت باز ایستادن است از هر چیز که باشد در هر وقت که باشد و در شرع عبارتست
 از اساک مخصوص و آن باز ایستادن است از مفطرات ثلثه که آن اکل و شرب و وطی است بصفت مخصوص آن قصد
 تقرب است بآله تعالی از شخص مخصوص که او بنده مسلمان است بصفت مخصوص که آن طهارت است از حیض و نفاس
 در زمان مخصوص که آن بیاض روز است از طلوع فجر و دویم تا غروب آفتاب اما سبب وی و آن شهود شهر است اما شرط
 وی سه نوع است شرط نفس و جوب و آن اسلام و بلوغ و عقل است و شرط وجوب و او آن صحت است و اقامت و شرط
 صحت و او آن وقت قابل است مرصوم را یعنی روزه و نیت و پاکی از حیض و نفاس در زمان مخصوص که آن بیاض روز است
 از طلوع فجر و دویم تا غروب آفتاب اما رکن وی و آن منع نفس است از مفطرات اما حکم وی ثواب است در آخرت و در تحفه میگوید عقل
 شرط وجوب صوم نیست و شرط ادای صوم نیز نیست تا میگویم که صوم رمضان واجب میشود بر مجنون زیرا که اگر دیوانه شود
 در بعضی از ماه پس بهوش باز آید قضا بروی لازم آید اما سمع نیز از شرایط وجوب است و اگر چه یاد نگرفته او را در نهاییه زیرا که
 اگر کسی اسلام آورد در میان کفار و خبر فضیلت صوم بدو رسید و بم آنجا بر د عذاب کرده نشود تبرک صوم اما قسام صوم بدانکه عامه
 فقها صوم را سه قسم گردانیده اند مثل فقیه ابواللیث رحمه الله و در نهاییه و صاحب نهاییه و کافی و غیر ایشان و گفته اند صوم رمضان
 فریضه است بر هر مسلمان مکلف ادائی آن و قضای آن و صوم نذر و کفارات واجب است و هر روز که غیر ازین دو بود و نقل
 بود و این تقسیم و جزی است اما تقسیم در تحفه الفقها میگوید صوم شرعی چهارده نوع است هشت از آن در کتاب مذکور است
 یعنی در قرآن چهار متابعه و آن صوم رمضان است و صوم کفارت ظهار و صوم کفارت قتل و صوم کفارت یمین و چهار

دیگر صاحب وی فحیرست اگر خواهد پیوسته دارد و اگر خواهد متفرق و آن قضای صوم رمضان است و صوم منته و صوم جزای
صید و صوم کفارت حلق و ششش مذکورست در سنت یعنی حدیث و آن صوم کفارت فطرست در ماه رمضان عید و صوم
نذر و صوم تطوع و صوم واجب بسوگند چنانکه گوید سوگند بخدا که یک ماه روزه دارد و صوم اعتکاف و صوم قضای تطوع چون
فاسد گرداند آنرا و این قول عامه علماست و امام شافعی رح درین مسایل در سه جا خلاف کرده است اول آنکه میگوید صوم
کفارت بین متتابعه نیست دوم آنکه صوم اعتکاف واجب نیست سیم آنکه قضا صوم تطوع واجب نیست اما تفسیر
در کتاب الاشراف که آن کتابست که ذکر کرده است در وی جل کتاب امام ربانی محمد بن حسن شیبانی رحمه الله در اینجا میگوید صوم
برچهل نوع است از آنجمله ده واجب است و ده منوی و ده مرغوب غیر از اینها ده دیگر پنج ازان تأویب و سه ازان اذن و دو
مباح اما آن ده که واجبست روزه ماه رمضان و روزه قضای رمضان و صوم کفارت افطار در رمضان از خوردن
یا آشامیدن یا جماع کردن و صوم منته و جزای صید و صوم نذر و صوم کفارت بین و صوم کفارت ظهار و صوم قتل بخطا
و صوم کفارت حلق و صوم اعتکاف اما منہیات روزه روز شک و روزه عید فطر و روزه عید یضحی و روزه ایام تشریق و صوم
صمت و صوم وصال و صوم عرفه و عرفات نزد شافعیه اما نزد علای ما جایزست و تخصیص روز شنبه و تخصیص روز جمعه و
صوم مسافر وقتی که بروی حسیج شود اما مرغوبات صوم محرم و صوم حبس و صوم شعبان و صوم ششش روز از شوال و
صوم عشره ذی الحجه و صوم عرفه یعنی در عرفات و صوم ایام بیض و صوم دوشنبه و صوم یوم و افطار یوم و این روزه
و او و پیغمبر علیه السلام اما تأویب و آن صوم مسافرست چون برسد و صوم حایض چون پاک شود و صوم نفسا چون
پاک شود و روزه کودک وقتی که بالغ شود و صوم کافر وقتی که اسلام آورد اما اذن یکی صوم زن باذن شوهر و صوم ملوک باذن
مولا و صوم مہمان باذن میزبان یعنی در نفل یعنی این سه طائفه را صوم نفل نشاید الا باذن این سه طایفه دیگر اما مباح و صوم
مباح دو است یکی مریض چون که قادر شود بر صوم دویم مسافر که قادر شود بر صوم و الله اعلم این جمله از کتاب اشرافست که جل
کتب امام محبت رحمه الله اما فرایض صوم است شناختن وقت و نگاهداشتن آن و نیت باز ایستادن از خوردن
و آشامیدن و جماع کردن و از هر چیز که منافی صوم باشد از اول صبح صادق یا از وقت انتظار است و چنانکه روایت محیط
است تا فرو شدن آفتاب در محیط و ذخیره میگوید اگر کسی گوید نیت کردم فردا روزه دارم انشاء الله یا گوید روزه دارم فردا
انشاء الله درین مسئله از اصحاب ما رحمهم الله روایتی نیست اما امام شمس لاکه حلوانی رح میگوید درین قیاس استحسانست
قیاس آنست که او صایم نمیکرد و استحسان آنست که صایم میگردد و ہم در محیط میگوید اکل سحریتست مریض را و این
روایت منقولست از امام نجم الدین عمر نسفی رح در ذخیره و بقالی می آرد اگر آب در دهان او در آید در وقت غسل کردن و فرود
بخلق و سه تباہ نشود روزه وی مگر آنکه عذرا آب در دهان خود بریزد و این روایت مروی از نصیرست رحمه الله در قادی
ظہیر می آرد نیز از نصیر که اگر غسل میکرد و آب بخلق وی در آمد روزه وی تباہ نشود و ذخیره و بقالی میگوید چون نگاه دارد
در دهان خود چیزی را که خوردنی نباشد و بدون وی فرود روزه وی تباہ نشود در محیط می آرد که طعامی را بر لیسان برست
و بخلق خود فرو گذاشت مادامی که آن طعام مسدود باشد بان رشته روزه تباہ نشود و اگر قطع شود ازان رشته در حلق نیز

چنین روایت کرده است از امام ابو یوسف در شرح امام شمس الامنه حلوانی رح در محیط می آورد که اگر غسل کرد پس آب در آمد
در گوش وی با اتفاق روزه وی تباه نشود در ذخیره و محیط و قنای و ای واقعات صدر الشهد و غیر آن میگوید که اگر نیت کرد
پیش از فرو شدن آفتاب که فردا روزه دار نیت وی درست نبود در ذخیره و محیط و کتاب غریب روایه آورده که اگر نیت کرد در شب که روزه
دار و باید بعد از آن غریمت کرد که روزه ندارد چون باید او شدر روزه داشت روزه وی جایز نباشد زیرا که نیت اول شکسته شد بر جوع
و بعد از آن غریمت دیگر نکرد پس این روزه باشد خالی از نیت پس روزه نباشد در محیط میگوید اگر سحر طعام بخورد عدلی او را خبر کرد که
صبح شده است او التقات نمود و ترک طعام خوردن نکرد بروی همین قضا بود و کفارت لازم نیاید از برای آنکه او پیش از اخبار اکل
کرده و روزه وی فاسد شده بی کفارت پس لازم نیاید کفارت با کلی که بعد از آن یافت شود اما اگر پیش از اخبار طعام بخورد و
بعد از اخبار طعام خورد و کفارت بروی لازم شود و الله اعلم از باب صوم چند مسئله که مهم بود اینجا یاد کرده شد در باقی مسائل
صوم رجوع بکتاب تقهی باید کرد اما وظایف صوم و آن احتراز است از هر چیزی که نور روزه را بر دور روزه را تیره کند از غیبت
و دروغ و سخن چینی و نظر در موضع زینت و خبیث و فحش و دشنام و رفت و صحبت و لغو و کل محرمات و مکروهات

لقله علیه السلام من لم یذع قول الزور و العمل به فلیس لله حاجه فی ان یدع طعامه و شرابه یعنی هر کس
ترک نکند سخن دروغ و عمل را بوی پس خداوند را حاجت نیست باین که بنده ترک طعام و شراب خود کند یعنی قبول نکند خداوند
روزه بنده را که ترک ازین ناشایسته ها نکند در صحیح بخاری و سنن ابوداؤد و ابوعبسی و نسائی و ابن ماجه و کتاب حافظ عبد العظیم
منذری مصری می آرد که رفت را اطلاق کرده اند و جماع اراده کرده اند و اطلاق کرده اند و فحش اراده کرده اند و اطلاق کرده اند
و اراده کرده اند با و خطاب مردم مزین را و آنچه تعلق بجاع دارد و بسیاری از علما بر آنند که مراد برفت درین حدیث فحش ردی
کلام است اما صحیح و سخن بصاد و بسین آواز بلند کردن و اضطراب اصوات است در خصوصت کردن که اقال حافظ عبد العظیم
المنذری القدسی رح در صحیح بخاری و کتاب حاکم ابو عبد الله بنیثاپوری و کتاب ابن ماجه و نسائی و صحیح امام الامنه محمد بن اسحاق
بن خرمیه می آرد این حدیث را قال النبی علیه السلام ید صایم لیس له من صیامه الا الجوع و رب قائم لیس له

من قیامه الا السهر یعنی بسیار روزه دار که او را از روزه داشتن فائده نیست الا اگر سنگی و بسا نماز گذار که او را نفعی نیست از قیام
وی الا بیداری می آید بدین روایت که بسیار روزه دار که نیست حظ وی از روزه داشتن جز اگر سنگی و تشنگی چیزی دیگر نیست و از
قیام شب جز بیداری در او وسط طبرانی می آرد بروایت انس بن مالک رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس
ترک کند خنا و کذب را حاجت نیست مر خداوند را باین که او طعام و شراب خود را بگذارد در بنایه میگوید خنا فحش است در
قول و ابو هریره رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود در روزه داشتن آن نیست که کسی از اکل و
شراب باز ایستد یعنی ترک خوردن و آشامیدن کند این است در جز این نیست که روزه داشتن آنست که ترک لغو و فحش
کند پس اگر دشنام دهد ترا کسی بگویی بد رستی که من روزه میدارم یعنی تو نیز دشنام مده و جواب مشغول مشو که آن از نفاق است
و حساست طبع میباشد که دشنام دهند تا در جواب آن دشنام شنوند قطعه دشنام دهند تر خبیسی به چاره چه بود بجز
شنیدن به گرسنگ بگذرد ترا چه گوئی به تو باز توانیش گزیدن به بلکه باید مکافات وی به نیکویی کنی که گفته اند شمر بدی را

بدی سہل باشد جزا: اگر مردی حسن الے من اسانہ مقصود از روزہ و سایر طاعات و عبادات رضای حق است چون رضای او طلبی شایستہ رحمت و رضای او شوی حکایت نقل است کہ معروف کرنی ریح روزہ دار بود کہ در بازار بختداد میگذاشت و روز نماز دیگر رسیده بود سقائی آواز داد کہ رحمہ اللہ من شرب من مائی رحمت کند خداوند بر بندہ کہ ازین آب من پاشامد معروف آب از دست وی بتانہ و پاشا میدا صاحب گفتند شیخا تو روزہ دار بودی گفت آری ولیکن بدعای این سقا تبرک کردم چون معروف وفات یافت اورا بخواب دیدند گفتند حق تعالی باتوجہ کہو گفت ما را در کار دعای آن استغفار الہی با خلاص دوستان خود ما را بایشان بخش

فصل چہارم در فضیلت شہر رمضان بیان مزد و ثواب روزہ داران روی

و در صحیح بخاری می آید بروایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود چون ماہ رمضان شود در ہائے بہشت کشادہ شود و در ہای دوزخ بستہ شود و شباطین غل کردہ شوند بغلہای محکم در صحیح مسلم بروایت دیگر چنان آمدہ است کہ در ہائی رحمت کشادہ شود و در ہای دوزخ بستہ شود و شباطین در زنجیر ہا در آوردہ شوند در کتاب امام الائمہ محمد بن اسحق بن خرمیہ رحمہ اللہ می آید این حدیث را بروایت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ کہ گفت روز آخر ماہ شعبان رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم خطبہ کرد ما را پس گفت ای مردمان بدرستیکہ سایہ افگند بر شما ماہ بزرگی مبارکی ماہی کہ در وی شبی است کہ بہتر از ہر ماہ است فریضہ گردانید خداوند روزہ این ماہ را و نطوع گردانید قیام شبہای و پراہر کس تقرب جوید باللہ تعالی درین ماہ بخصلتی از خیر چنان باشد کہ فریضہ در غیر این ماہ ادا کردہ باشد و ہر کس فریضہ درین ماہ ادا کند همچنان باشد کہ ہفتاد فریضہ در غیر این ماہ ادا کردہ باشد و این ماہ صبرست و ثواب صبر بہشتست و ماہ مواساتست و ماہی است کہ زیادت شود در وی رزق بندہ مؤمن ہر کس درین ماہ روزہ داری را بکشاید گناہان وی آمرزیدہ شود و حق تعالی اورا آزاد گرداند از آتش دوزخ و باشد مرا و لا مثل اجر آن روزہ دار از غیر آنکہ از مزد آن روزہ دار چیزی کم شود گفتند یا رسول اللہ ہر یک از ما نتواند کہ روزہ روزہ داری بکشاید و اورا سیر طعام کند رسول علیہ السلام فرمود کہ خداوند غر و جبل این ثواب کسی را عطا دہد کہ روزہ روزہ داری را بکشاید یک خرما یا یک شربت آب یا یک چشانیدن شیر و این ماہیست کہ اول اور رحمت است و اوسط او مغفرت و آخر وی آزادیت از آتش دوزخ ہر کس سبک گرداند از مملوک خود کار ہا را درین ماہ پیامرزد خداوند تعالی مرا و را و آزاد گرداند اورا از آتش دوزخ پس بسیار گردانید درین ماہ چہار خصلت را دو خصلت کہ بآن راضی گردانید پروردگار خود را و دو خصلت کہ بی نیاز نیستی شما از آن اما آن دو خصلت کہ رضای حق طلبید بآن کلمہ شہادت گفتن است و آمرزش خواستن از حضرت وی و اما آن دو خصلت کہ از ان بی نیاز نیستی آنست کہ بہشت طلبید از پروردگار خود و پناہ جوید بوی از دوزخ و ہر کس آبی دہد روزہ داری را حق تعالی سیراب گرداند آن بندہ را از حوض من کہ تشنہ نگردد و تا آن زمان کہ بہشت در آید و ابوالشیخ بن حبان در کتاب الشہاب خودی آورد باختصار منہ و عبارت از ان چہار خصلت این است لا الہ الا اللہ نستغفر اللہ نساء لك الجنة و نعوذ من النار و کتاب حافظ جلیل ابو بکر ہنفی و در کتاب ترغیب حافظ عبد العظیم مے آید

بروایت ابو سعید خدری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود چون شب اول رمضان شود در هائیکه آسمان کشاده شود
بیج و از آن در هائیکه نشود تا شب آخر رمضان و هیچ بنده مؤمن نباشد که در شبهای رمضان تراویح گذارد الا آنکه بنویسد
خداوند تعالی بهر سجده مر آن بنده را هزار پانصد نیکی و بنا کند از برای وی خانه در بهشت از یاقوت سرخ مر آن خانه شصت
هزار در باشد هر در بر از آن کوشکی باشد از زر سرخ مر صبح یاقوت سرخ پس چون بنده مؤمن اول روز از ماه رمضان روز
دارو گناه عیسوی آمرزیده شود و هر روز از روزهای ماه رمضان که روزه دارد حکم بخین و هر روز از برای وی هفتاد هزار
فرشته آمرزش خواهند از وقت نماز تا فرود آمدن آفتاب و باشد مر آن بنده را بهر سجده که در ماه رمضان بیاورد بروز
یا شب درختی گردد و در بهشت که پانصد سال باید تا سواری از سایه وی بگذرد و در ترغیب حافظ عبد العظیم می آرد از امام
جلیمی که مقدم است بر امام غزالی که تصفیه شیاطین در ماه رمضان احتمال یام دارد خاصه و از شیاطین مستتر قه سمع مراد
باشد بدلیل آنکه ماه رمضان وقت نزول قرآنست بآسمان دنیا و کانت الحراسة قد وقعت بالشهب قوله تعالی
وحفظا من کل شیطان ما رد پس زیادت گردانند تصفیه را در ماه رمضان از برای مبالغه و حفظ و میباید که ایام و لیالی
هر دو مراد باشد و معنی آن بود و الله اعلم که شیاطین را دست نیست بر سلا و مسلمانان در ماه رمضان آنچه آنکه در غیر ماه رمضان
است از برای اشتغال مسلمانان در وی بپیام که جمع شهوات است و بتلاوت قرآن در کتاب ترغیب حافظ عبد العظیم
منذری قدسی می آید این حدیث بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه وسلم که چون شب اول رمضان شود
حق تعالی نظر کند بر جمیع بنده گان خود و چون خداوند نظر رحمت کند بر بنده هرگز او را عذاب نکند و در هر روز از روزهای
ماه رمضان حق تعالی هزار هزار عاصی را از آتش دوزخ آزاد گرداند چون شب بست و نهم رمضان شود آن مقدار که در همه ماه
رمضان آمرزیده است و آزاد گردانیده در آن شب آزاد گرداند چون شب غیبه فطر شود ملائکه در اضطراب آیند و تجلی کند جلیل
جبار بنور خود بآنکه حضرت او را وصف نتوانند کرد و اصفان حق تعالی خطاب کند مفرشتگان را در بامداد عید که مسلمانان در
مصلای عید باشند که ای ملائکه چیست مزدایر چون کار خود تمام کنند ملائکه گویند خداوند آنکه مزد او را تمام بدهند فرمان شود
که ای فرشتگان گواه باشید که من که خداوندم ایشان را بیا مرزیدم و این حدیث را ابو القاسم اصفهانی روایت میکنند در کتاب
خود و در کتاب الثواب بوالشیخ بن حیان و در کتاب بهقی و در ترغیب حافظ عبد العظیم می آید این حدیث بروایت شاه مفسر
عبد الله عباس رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود بد رستیکه بهشت را راسته میگردد اندر سال بسال از برای درآمدن ماه
رمضان چون شب اول رمضان شود بادی از زیر عرش الهی وزان گردد که آن باد را مشیره گویند برگهای درختان بهشت را بر
یکدیگر زدن گیرد و حلقهای در بهشت را در حرکت آرد و آوازی شنوند از آنکه هرگز شنوندگان مثل آن آواز خوش نشنوده باشند
حورانی بهشت بر غنهای بر آیند و در میان کنگرها با ایستند پس منادی میکنند که بیج طالبی هست که ما را از خداوند بخواد پس
حور گویند یا رضوان این چه شب است رضوان بهشت بلیک جواب گویند گویند شب اول ماه رمضان است که حق
تعالی بکشاده است درهای بهشت را بر روزه داران است محمد پس حق تعالی فرماید که ای رضوان درهای بهشت را بکش
وای مالک درهای دوزخ در بند بر روزه داران است محمد صلی الله علیه وسلم و یا جبریل فرود آی زمین و شیاطین را در بند

کن و غل کن ایشان را با غلال در دریاهای تائبانه گردانند بر است حبیب من روزه ایشان را پس حق تعالی بفرماید تا در هر شب از شبهای ماه رمضان منادی ندا می کند که هیچ سوال کننده هست که درخواست عطا دهم او را و هیچ آمرزش خواهنده هست تا او را بیامرزیم و هیچ توبه کننده هست تا بدین مطلوب وی کیست فرض دهد توانگری را که نیازمند او را فقر و کیست که قرص دهد وفا کننده را که دهنده حقوق است و از ظلم منزله است دیگر فرمود که خداوند تبارک و تعالی در هر روزی از روزهای ماه رمضان هزار هزار عاصی را از آتش دوزخ آزاد گرداند که کل ایشان مستوجب دوزخ گشته باشند چون روز آخر ماه رمضان شود آن مقدار که از اول تا آخر ماه رمضان آمرزیده باشند در آن روز یا مرزد و آزاد گرداند چون شب قدر شود هر کس حق تعالی مر جبرئیل را علیه السلام تافرو و آیند با جمیع انبوه ملائکه بدینا و با ایشان علم سبری باشد آن علم را بر بام کعبه نصب کنند و مر جبرئیل را هزار بال است و از آن بالها دو بال است که نمی کشاید مگر در شفق پس آن دو بال خود را باز کشاید از شرق و مغرب عالم در گذرد پس جبرئیل ملائکه را بفرماید و این کند بسوی مؤمنان تا سلام می کنند بر هر ایستاده و نشسته و نماز کننده و ذکر گوینده و مصاحف می کنند با ایشان و آمین میگویند بر دعائی ایشان تا آن هنگام که صبح طالع شود بعد از آن جبرئیل ندا کند یا معشر الملائكة الرحيل الرحيل فرشتگان گویند ای جبرئیل چه حکم کرد خداوند تعالی در حاجتهای امت محمد علیہ السلام از مؤمنان جبرئیل گوید نظر کرد خداوند با ایشان درین شب پس عضو کرد از ایشان گناهان ایشان را اگر چهار گروه یا پس یاران گفتند یا رسول الله آن چهار گروه کیانند فرمود که مدمن خمر و عاق مادر و پدر و قاطع رحم یعنی آنکه از صلوات رحم برود و مشاحن گفتند یا رسول الله مشاحن کیست فرمود که مصارم یعنی قطع کرده از مؤمنی پس چون شب عید فطر شود آن شب البیتة الجائزه گویند چون باداد عید شود بر انگیزد خداوند تعالی در هر شهری از شهرهای مسلمانان فرشتگان را تافرو دهند زمین و بر سر کوهیا با بستند پس منادی کند باوازی که همه خلق بشنوند الا پریان و آدمیان که نشنوند پس فرشتگان گویند ای امت محمدیرون آید بسوی عطای پروردگار کریم تا عطا دهد مرثما را فرد بزرگ و عفو کند از شما گناه بزرگ چون بمصلای عید حاضر شوند حق تعالی خطاب کند که ای فرشتگان چیست جزای اجیر وقتی که تمام کنید کار خود را ملائکه گویند ای بزرگ خداوند ماوای پروردگار ما برای وی آنکه تمام دهند مزد و پرافرمان شود که ای فرشتگان بدرستی که من که خداوند شمارا گواه میگرم گواه باشید که گردانیدم ثواب ایشان از روزه و نماز ماه رمضان رضای خود و مغفرت خود را پس فرمان شود ای بندگان من بخوابید از من بعزت و جلال من که نخواهید امر و زاز من چیز یاد رجوع عمر خود را برای آخرت خود الا آنکه عطا دهم شمارا و نخواهید از برای دنیا می خود مگر آنکه نظر کنم از برای شما یعنی روا کنم حاجت شمارا سوگند بعزت من که پوشتم شمس گناهان شمارا و پرده ستاری در پیش گناهان شمارا رم ما دام که امید میدارید از من سوگند بعزت من که شمارا رسوا نگردانم در میان اصحاب حدود باز گردید آمرزیده و گناهان عفو کرده شده بدینیک شمارا از خود راضی گردانم و من از شمارا رضی گشتم پس فرج نمایند ملائکه و بشارت دهند مرکب دیگر را آنچه عطا دهد خداوند این است را وقتی که افطار کنند از ماه رمضان یعنی چون عید کنند خوشحال است محمد که این همه لطف و کرم از پروردگار ایشان در باره ایشان است قطعه چون ز خوان وصل روزه بشکنم عید باشد روزگارم روز و شب بتاب عالی نیستم بقوت عید بتابم نو عید دارم روز و شب بتاب این محضیت

ماه رمضان بود اما اجر صایمان ماه رمضان بشنود در صحیح بخاری می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه وسلم من صام رمضان ايماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه یعنی هر کس روزه ماه رمضان بدارد و آنرا بر خود فرض بیند و ثواب از خداوند تعالی امید دارد و آمرزیده شود گناهان گذشته وی خطای تقصیر ایماناً و احتساباً بآن کرده که تصدیق کند فرضیت روزه را و غنبت کند در ثواب وی از برای پاکی نفس خود را و غیر کاره باشد مرور روزه یعنی درازی روزه و گرانی روزه را گاه نباشد بلکه غنیمت شمرد طول ایام را از برای بزرگی ثواب امام محیی السنه در شرح السنه می آورد که قوله احتساباً ای طلباً لوجه الله تعالی و ثوابه يقال یا فلان یمتسب الاخبار و تحتبهای لطلبها پس احتساب بمعنی طلب باشد در ریاض الصایمین می آورد بروایت ابو سعید خدری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود هر کس ماه رمضان روزه دارد و بشناسد حدود و پراوگها و آنچه می سزد که نگاهد از آنرا آمرزیده شود گناهان گذشته وی و این حدیث بهین عبارت در کتاب ابن خرمیه و ابوبکر بیهقی و کتاب ترغیب مده است و نیز حافظ جلیل ابوبکر بیهقی در کتاب خود و حافظ عبد العظیم در کتاب خود می آرند بروایت جابر بن عبد الله از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود عطا داده شد بامت من در ماه رمضان پنج گرام است که عطا انداخته هیچ غمی را پیش از من یکی آنکه چون شب اول رمضان شود خداوند عزوجل نظر رحمت کند به بندگان خود و هر بنده که خداوند عزوجل باو نظر رحمت کند هرگز او را عذاب نکند و ویم آنکه بوی دهان روزه داران وقتی که شب میگذرانند لطیف است نزدیک خداوند از بوی مشک سیم آنکه ملائکه روزها و شبهای ماه رمضان از برای ایشان آمرزش میخواهند چهارم آنکه امر کند حضرت پروردگار بهشت را که ای بهشت آماده و آراسته باش از برای بندگان من که زود باشد که ایشان را از اینجا و محنت و نیاز برانم و مدار کرامت خود برسانم پنجم آنکه چون روز آخر ماه رمضان شود پیام خداوند عزوجل جمیع امت مرا که روزه ماه رمضان داشته باشند مژدی از میان یاران گفت که یا رسول الله آن شب قدر باشد رسول علیه السلام فرمود و ندانی که کارکنان چون فایع شوند از کار مزد ایشان آنگاه دهند و کتب حدیث فضیلت ماه رمضان و ضرورت روزه داران در وی احادیث بسیار آمده است اما درین کتاب برین چند حدیث اکتفا کردیم الیه بحکمست ماه رمضان و روزه داران ماه رمضان نماز و روزه را قبول گردان و همه بهشت گرامت کن برضا و تقای خود برسان آیین با عالمین

فصل پنجم در ذکر شب قدر و فضیلت یافتن وی و بیان فرود آمدن ملائکه و نزول رحمت حق و برکات در وی

در صحیح بخاری می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود و من قام لیلۃ القدر ایماناً و احتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه یعنی هر کس احیا کند شب قدر را و آن را اعتقاد دارد و طلب ثواب کند از خداوند عزوجل آمرزیده شود هر گناه که او را از پیش گذشته و از فضیلت این شب است که حق تعالی او را در کلام مجید خود یاد کرده است قوله تعالی انا انزلناه فی لیلۃ القدر و ما ادراک ما لیلۃ القدر الی آخر السوره یعنی بدرستی که

فرستادیم ماله خداوندیم قرآن را در شب قدر و تفسیر مدارک میگوید بزرگ گردانید حق تعالی قرآن را باینکه اسناد انزال وی حضرت
خود کرد اما اکتفا کرد به تفسیر وی بدون اسم ظاهر وی از برای استغناست از تنبیه بروی همه در مدارک میگوید که خداوند تعالی قرآن
را در شب قدر از لوح محفوظ با کسمان دنیا فرستاد و بنامه بعد از آن جبرئیل علیه السلام فرود می آورد و بر رسول علیه السلام
تا در مدت بشت و سه سال تمام قرآن فرود آورد و در تفسیر سبط می آرد از مقاتل که گفت الله تعالی قرآن را در شب قدر از لوح
محفوظ نازل میگردانید بمقدار آنکه جبرئیل در یک سال فرود می آورد و بر رسول علیه السلام و این شب را لیلۃ القدر نام نهادند از برای آنکه
شب تقدیر امورست و قدر معنی تقدیرست یا لیلۃ القدر نام نهاده شد از برای شرف وی بر سایر لیلای قوله تعالی و ما ادرك
ما لیلۃ القدر و نرسد در آیت تو ای محمد بنایت فضل شب قدر یعنی توندانی شرف و فضیلت این شب را لیکن ماله خداوندیم از
برای نویسان کنیم و نژاد آنرا گردانیم قوله تعالی لیلۃ القدر خیر من الف شهر شب قدر بهتر است از هزار ماه که در وی شب قدر
باشد و در تفسیر معنی می آرد که یعنی عمل کردن در شب قدر بهتر است از عمل کردن در هزار ماه که در وی شب قدر نباشد و در ریاض
الصایین است که روز وی برابرست و فضیلت باشد وی در تفسیر و سبط می آرد که عطار روایت کرد از ابن عباس رضی الله
عنه که رسول را صلی الله علیه وسلم خبر دادند که مردی از بنی اسرائیل هزار ماه در سبیل خدا جهاد کرده بود و رسول علیه السلام را
از آن معنی عجب آمد و متنی در دل مبارک او پیدا شد که کاشکی در امت من مثل آن بودی مناجات کرد و گفت ای پروردگار من
است مرا انصر امم گردانیدی از روی عمر و اقل امم گردانیدی از روی عمل حق تعالی شب قدر بدو عطا داد و دل مبارک
حبیب خود را تقویت فرمود و گفت ای محمد شب قدر ترا دو امتان بعد از تو بهتر از هزار ماه جهاد بنی اسرائیل و رسول خداوند تا
تا بر وز قیامت در هر ماه رمضان در تفسیر معنی می آرد که ابن عباس رضی الله عنهما گفت ملک سلیمان علیه السلام پانصد
ماه بود و ملک ذوالقمرین نیز پانصد ماه بود یعنی شب قدر بهتر است از هزار ماه که در یابند از ملک سلیمان و ذوالقمرین و بعضی
گفته اند شب قدر بهتر از ملک بنی امیه و آن هزار ماه بود از غیر زیادت و نقصان در تفسیر معنی دین معنی می آرد که حکمت در
تخصیص هزار ماه آنست و الله اعلم که روایت کرده اند از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود روزی چهار تن از انبیای بنی اسرائیل
هر یک هشتاد سال عبادت کردند خداوند را که یک طرفتین در خدا عاصی نشدند و آن ایوب بود و ذکریا و عیسی و یوشع
علیهم السلام چون این حدیث بشنیدند تعجب نمودند از آن جبرئیل امین از حضرت ربا العالمین در رسید و گفت یا محمد
است ترا از هشتاد سال عبادت این پیغمبران عجب می آید که یک چشم بر هم زدند و در خدا عاصی نشدند بدینستیکه خداوند تعالی
فرستاد بر تو بهتر از آن آنگاه جبرئیل این آیت بر خواند قوله تعالی لیلۃ القدر خیر من الف شهر شهر مکنه یکی از کبار علما
میگوید که حق تعالی فرمود شب قدر بهتر است از هزار ماه و نفرمود بچند مرتبه پس میثاید که هزار هزار مرتبه بهتر از هزار ماه باشد
و زیادت نیز دیگر آنکه نفرمود که از برای که بهتر از هزار ماه از برای صدیقان یا از برای عالمان یا عابدان یا غیر ایشان تعالیان
بلانند که این شب قدر بهتر از هزار ماه است از برای همه مسلمانان از مطیع و عاصی و دانا و فاسق و بنده و آزاد از مردان و عورتان
ایمان دار و در مدارک میگوید سبب ارتقای فضل این شب باین غایت از برای آنست که در وی تنزل الملائکة و روح
و فضل کل امرحکیم قوله تعالی تنزل الملائکة و الروح فیها فرود آیند ملائکه و روح در شب بآسمان دنیا یا زمین

در تفسیر کمال میگوید فرود آیند فرشتگان از هر آسمانی یا از سدة المنین در مدارک میگویند روح جبرئیل است که در شب قدر فرود آید
یا خلقی انداز ملائکه که نه بیند ایشان را مگر در شب قدر یعنی نزول نکنند بدینا الا در شب قدر یا از روح رحمت حق تعالی مراد باشد
در تفسیر کمال میگوید بعضی گفتند که روح خلقی اند مشابیه فرشتگان و رویهای ایشان مانند رویهای آدمی است و گفته اند که
باز در هم من کل امر یعنی فرود آیند ملائکه بامر حضرت پروردگار از برای بهرام که قضا کند خداوند عزوجل از برای آن سال
تا سال آینده در تفسیر معالم التزیل می آید من کل امر الخیر والبرکة فهذا کقوله تعالی یحفظونه من امر الله ای
بامر او قوله تعالی سلام هی ای ماهی الاسلامة یعنی تقدیر نمیکند حق تعالی در شب قدر مگر سلامت و خیر او قضا
میکند در غیر این شب هم آفت و هم سلامت را هم بدار او هم عافیت را در تفسیر معالم میگوید مجاهد گفت بدستیکه در شب قدر
سلامتی است که شیطان را درین شب استطاعت عمل بد نیست یا آنکه حادث گرداند روی آدم را و در مدارک میگوید
ماهی الاسلام از برای کثرت سلام فرشتگان بر مؤمنان که ملاقی نشوند ملائکه در شب قدر بایستج مردوزن ایمان داران
آنکه سلام کنند بروی حتی مطلع الفجر تا وقت برآمدن صبح و محروم مانند از تشریف سلام و گرامت شب قدر کسانیکه کافر شده
بخداوند عزوجل در تفسیر دُرر و کثر العباد میگوید ابی کعب رضی الله عنه گفت از رسول علیه السلام شنودم بدو گوش خود و
الا کر باد و گوش من که رسول صلی الله علیه وسلم فرمود شب قدر شب است و هفتم رمضان است در مصابیح و در شرح اسنه
می آید که ابی کعب گفت سوگند بدان خدای که قرآن را بخدا علیه السلام فرستاد که شب قدر شب است و هفتم رمضان است
و استثنای کرد در قسم خود گفتند بچه دانی گفت بعد امتی که رسول علیه السلام خبر داد ما را از آن و فرمود که طلوع کند آفتاب در
بامداد آن مثل طاسی و آفتاب را شعاع نباشد در مدارک نیز میگوید شب قدر شب است و هفتم رمضان است که ابو حنیفه
چنین روایت کرده از عاصم و عاصم از وزیر و وزیر از ابی بن کعب که قسم یاد کرد که شب قدر شب است و هفتم رمضان است و
علیه الجمهور در بعضی از تفاسیر می آید از ابن عباس رضی الله عنهما که فرمود که شب قدر شب است و هفتم رمضان است بدلیل آنکه
حق تعالی لیلۃ القدر را درین سوره سه جایا کرده و صرف لیلۃ القدر نه است و نه شب است و هفت باشد پس این معنی
دلالت میکند بر آنکه شب قدر شب است و هفتم رمضان باشد در تفسیر معنی می آید که امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه مهاجر و انصار را
جمع کرد و سوال کرد از ایشان از شب قدر که کدام است آن ابن عباس رضی الله عنهما گفت که آن الله و ترجیح الوتر
خداوند وتر است یعنی او را جفت نیست دوست دارد و وتر را یعنی عددی را که طاق بود و احب تر نزد خداوند هفت است و هفتم
رضی الله عنه گفت چگونه است آن شد در بوک ابن عباس رضی الله عنهما گفت حق تعالی آسمانها را هفت آفرید زمینها
را هفت آفرید و ایام را هفت آفرید آدمی را از هفت چیز آفرید و رزق او را از هفت چیز گردانید قوله تعالی و لقد خلقنا الانسان
من سلالۃ من طین الی قوله ثم انشاءناه خلقا اخر الایه پس این آیت برخواند قوله تعالی انا صببنا الماء صبا
الی قوله فاکهة و ابای لانعام مکوحی الکلام فی سابع السبع پس عمر گفت حسیبک اما اهل علم بدین زاید کرده
اند و گفته اند اقالیم هفت است و بحار هفت است و طواف هفت است و سعی هفت است و رمی هفت است و اعضا
هفت است و سجد هفت عصوات و از نسب هفت حرام است و از سبب هفت حرام است و از رضاع هفت

حرام است و بلائی ایوب علیه السلام هفت است و بعضی گفته اند هفت سال و هفت ماه و هفت روز و هفت ساعت بوده
است مدت بلائی وی و خطر ابو بکر هفت سال بوده است و انزال قرآن هفت حرف است لا اله الا الله محمد رسول الله
هفت کلمه است و حیوة هفت است ملائکه و جن و انس و شیاطین و بهائم و سباع و طیور و هوام و درهائی و درخت هفت
و اصحاب کهف هفت است و بقرات هفت است و سنبلات هفت است و ایام هفت است و ساعات هفت است و فاخته
هفت است آیت است در وی هفت حرف نیست تا وحیم و خا و زا و شین و طا و فا و واو العزم هفت است اند ابراهیم و اسمعیل و ایوب و یعقوب
و یوسف و موسی و عیسی و ملائکه هفت صنف اند حله عش و مقربون و کرامیون و روحانیون و سفره و کتبه و برره و کواکب
سیاره نیز هفت است زحل و مریخ و مشتری و عطارد و زهره و شمس و قمر و بعضی از اهل علم گفته اند فی قوله تعالی فی لیلة
مبارکة که از اول این سوره تا مبارک است و هفت حرف است یعنی این اعداد دلالت بر آن میکند که شب قدر شب است
و هفتم باشد انا انزلناه فی لیلة مبارکة ای فی لیلة فیها الرحمة و المغفرة و البركة و هی لیلة القدر و المبارکة
الکثیرة الخیر رسول صلی الله علیه و سلم فرمود هر کس در شب قدر یکبار سوره انا انزلناه بخواند دوست تر باشد بنزد من
از آنکه قرآن را ختم کند در غیر این شب و یک تسبیح یا یک تحمید یا یک تهلیل که در شب قدر بگوید دوست تر باشد بنزد من از
هفت صد هزار تسبیح یا تحمید یا تهلیل در غیر این شب و قیام وین شب بمقدار آنکه راعی گو سفند را بدو شود دوست تر دارم از
قیام یک ماه و این حدیث در تفسیر معنی است و نیز در تفسیر معنی می آرد بر روایت کعب احبار رضی الله عنه که هر کس در شب قدر
سه بار بگوید لا اله الا الله چون یک بار بگوید همه گناهان وی آمرزیده شود و چون بار دوم بگوید از دوزخ نجات یابد و چون
بار سوم بگوید همیشه در آید در صبح نسائی و ترمذی و ابن ماجه و غیر ایشان می آرد با ساینده صحیح از ما در مومنان عائشه صدیقه
رضی الله عنها که گفت از رسول خدا صلی الله علیه و سلم سوال کردم که یا رسول الله اگر شب قدر را بدانم در وی چه گویم رسول
علیه السلام فرمود بگو ای اللهم انک عفو غفیر و در روایت کتاب عمل یوم و لیلة من ابن السنی
چنانست که اللهم انک عفو غفیر عنی بدانکه الله تفسیر و فقهای است منقول اند بر آنکه شب قدر از میان است
بر گرفته نشده است و ثابت است در هر ماه رمضان و او در دهه آخر رمضان است اما اختلاف است در آنکه آن کدام شب
است بعضی گفته اند شب است و یکم است و این روایت ابو سعید خدریست رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم
در شرح السنه می آرد که امام شافعی رح گفت اصح اقوال و قوی ترین روایات نزد من آنست که شب قدر شب است و یکم
رمضان است و بعضی گفته اند شب است و سیم است و این روایت عبد الله بن انیس است و بعضی گفته اند شب است و چهارم
است و بعضی گفته اند شب است و هفتم است و بعضی گفته اند شب است و نهم است و این هر سه روایت از عباده بن
الصامت است در یک حدیث از صحیح بخاری در ریاض الصائین می آرد که شب قدر گردانست در دهه آخر رمضان این
روایت ابو قلابة است و این از برای آنست که طالب وی شبهای بسیار زنده دارد تا تحقیق او را در یابد و الله اعلم
و حدیث فضیلت شب قدر در فضل فضایل شهر رمضان که قبیل این فصل است آورده شده بر روایت ابن عباس
رضی الله عنها از انجا باز طلبه الهی بحر است شب قدر ما مسکینان را توفیق در یافتن شب قدر کرامت فرمائی و ثواب

فصل ششم در فضیلت صوم مطلق

بدانکه در کتب محدثان معتد چون صحیح نسائی و ترمذی و غیر آن می آرود بر وایت ابو سعید رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ بنده نباشد که در سبیل خداوند یک روز روزه دارد الا آنکه دو گرداند خداوند تعالی بآن روز و وی آن بنده را از آتش دوزخ مقدار هفتاد ساله راه حافط عبد العظیم در کتاب ترغیب خود میگوید بعضی گفته اند از سبیل خداوند مراد جهاد است و بعضی گفته اند عام است از برای آنکه هر طاعت که واقع شود از برای خداوند آن در سبیل وی خواهد بود و در صحیح ابن ماجه می آید بر وایت ابو هریره از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لكل شیء زکوة و زکوة الجسد الصوم و الصیام نصف الصلوات یعنی هر چیز از زکوة است و زکوة جسد روزه است و صیام نیمه صبر است در بعضی از تفاسیر می آرود درین آیت قوله تعالی اعلموا انما الحیوة الدنیا لعب و لهوا الا یہ از امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه که عمار یا سر را گفت رضی الله عنهما که کل تمتعات دنیا شش چیز است اکل و شرب و وقاع و لبس و مسکن و مرکب پس ازینجا معلوم میشود معنی قول رسول الله صلی الله علیه و سلم که فرمود الصیام نصف الصلوات زیرا که صیام در شرع باز ایستادن است از خوردن و آشامیدن و جماع کردن و این نصف تمتعات سسته دنیوی است پس ثابت شد که صیام نصف صبر باشد این عمر رضی الله عنهما روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم فرمود که اعمال بنزدیک خداوند هفت است و عمل که موجب است و دو عمل است که با مثال خود است و یک عمل است که بده برابر خود است و یک عمل است که بهفت صد مثل خود است و یک عمل است که ثواب عامل آنرا بجز خداوند کس نداند اما آن دو عمل که موجب اند یکی آنست که هر کس ملاقی شود بخداوند و شریک نیافرود باشد با و چیز یا و حضرت او را با خلاص پرستیده باشد واجب شود مر آن بنده را بهشت و هر کس ملاقی شود با خداوند و شریک آورده باشد با خداوند چیز یا واجب شود مر او را دوزخ اما آن دو که با مثال خود اند یکی آنست که هر کس بدی کند جز او داده شود بمثل آن و هر کس نیکو کند و عمل در دنیا و جز او داده شود بمثل آن یعنی یکی را یکی دهند در هر دو صورت اما آنکه ده برابر خود است آنست که چون نیکوئی کنی یکی را ده جزایا بد بخلاف بدی که یکی را یکی یا بد کما مر اما آن عمل که بهفت صد برابر خود است آنست که از مال حلال خود نفقه کند در سبیل خداوند هر دم و دنیا رسی را که داده باشد هفت صد جزایا بد اما آن عمل که ثواب آن عمل جز خداوند کس نداند آن روزه است که از برای خداوند است جزای وی جز خداوند کس نداند و این حد در او سطرانی و صحیح ابن حبان و کتاب بیہقی است و در ترغیب حافط عبد العظیم منذری قدسی نیز هست و در سند امام احمد می آید با سند لا بائس بر وایت خدیفه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس بگوید لا اله الا الله و ختم کرده شود عمر وی برین کلمه در آید در بهشت و هر کس روزه دارد یک روز از برای رضای خدا و ختم عمر وی بران شود در آید در بهشت و هر کس که صدقه دهد از برای رضای خداوند و ختم عمر وی بران شود در آید در بهشت و در کتاب ابوالقاسم اصفهانی می آید این حدیث باین روایت که یا حذیفة من ختم له بعیام یرید به وجه الله عزوجل ادخل الله الجنة یعنی ای

حذیفه هر کس ختم وی بروزه یک روز شود که بان رضای حق خواسته باشد در آرد خداوند او را در بهشت در کتاب پیغمبر می آرد
بروایت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما از رسول علیہ السلام کہ فرمود بدستیکہ هر روزه دار را نزدیک روزه کشادن می آید
دعا نیست کہ روزه کشد عبداللہ بن ابی بلبکہ میگوید کہ از عبداللہ نقل شد کہ در وقت روزه کشادن میگفت اللهم انی
اسألك برحمتك التي وسعت كل شيء ان تغفر لي ذنوبي رواية ذنوبي ابو هريره روايت میکند از رسول صلی
علیہ وسلم کہ فرمود سہ گروہ اند کہ دعای ایشان روزه کشادن و دعا امام عادل دعای مظلوم و دعای مظلوم
را برادر خداوند فوق غمام و کشاده شود درهای آسمان از برای دعای وی حضرت حق تعالی گوید سوگند بعزت من کہ مددگاری کنم ترا
و اگر چه بعد از روزگاری باشد و این حدیث در موطای امام مالک در صحیح ترمذی و ابن ماجه و ابن خریزه است در کتاب بزار
می آرد کہ رسول علیہ السلام فرمود سہ گروہ اند کہ سزاوارست کہ خداوند دعای ایشان را رد نکند دعای روزه دار تا روزه بکشد
و دعای مظلوم تا مدد کرده شود و دعای مسافر تا باز گردد از سفیان عیینہ سوال کرد از قول اللہ تعالی کہ فرمود کل عمل ابن
ادم له ان الصوم فانه لی یعنی ہما اعمال فرزند آدم مرا و راست الازرہ کہ آن مراست سفیان گفت چون قیامت
شود خداوند حساب بندہ کند و ادا کند آنچه بروی باشد از مظلوم از سایر عمل وی تا باقی ماند مگر روزه وی پس خداوند خصمان را بدہ بفضل
خود و بندہ را بر روزه وی در آرد بہشت پس ای برادر روزه را لازم گیر و اگر نتوانی باری گاہ گاہی نفس را خلاف کن بر روزه داشتن و نظر
کن کہ روزه را چه فائدہ است تا بکہ در بند و ایہ نفس باشی صد و بہشت اند ہزار نقطہ نبوت کہ بخلاق فرستادہ اند ہمہ بخلاف
نفس فرمودہ اند یک قدم بر متابعت نفس و ہوا ننہادہ اند و ہمیشہ کہ مخالفت نفس و ہوا بر میان جان بستند حکایت نقل است
کہ مالک دنیا رحمتہ اللہ علیہ چہل سال در بصرہ بود ہرگز خرمات خورد بعد از چہل سال آرزوی خرمات و نفس می پدید آمد و او منع میکرد
و نمیداد شبی آوازہ داد کہ مالک خرمات بخور و نفس را از بند بیرون آر مالک بانفس گفت اگر موافقت کنی با من یک ہفتہ کہ هیچ
نخوری نہ شب نہ روز ترا باین آرزو رسانم نفس موافقت کرد بعد از ان مالک خرمات بخورد و سجدی شد تا خرمات بخورد و کودکی پدر
خود را آواز داد کہ ای پدر جہودی در مسجد شد بخرمات خوردن پدر کودکی چوب برداشت و مسجد آمد مالک را دید حجل شد و در پایش افتاد
و گفت معذور دار کہ کودک غلط کردہ است و شمارانشناختہ است و نیز درین محلہ ہر جز جہودان چیزی بخورند باقی روزه دار
باشند کودکی پیداشت کہ جہودیت مالک گفت ای عزیز تو خاطر فراخ دار کہ زبان غیب است پس مالک گفت الہی خرمات خورد
نام جہودی بر من نہادی اگر بخورم خود با من چہ کنی بعزت تو ہرگز خرمات خورم حکایت نقل است کہ رابعہ عدویہ رحمتہ اللہ علیہا
پوستہ روزه داشتی یک بار یک ہفتہ بیچ نیافت و عبادت کرد شب ہشتم گرنگی غالب شد و نفس فریاد برآورد کہ مرا چند
ربخانی ناگاہ یکی در بزد کاسہ طعام آوردہ بود رابعہ آنرا بگرفت و بہاذا چراغ آورد چون چراغ آورد گریہ طعام ریختہ بود
تا کوزہ آب آورد چراغ ببرد کوزہ برداشت و خواست تا آب خورد کوزہ از دست وی در افتاد و شکست رابعہ آہی کرد
کہ یم بود کہ خانہ بسوزد گفت الہی این چیست کہ خستہ بچارہ میکنی آواز شنید کہ ای رابعہ اگر بخوای تا نعمت دنیا بر تو یزیم
اما اندوہ خود از دل تو باز گیرم کہ اندوہ من و نعمت دنیا با ہم جمع نشود رابعہ گفت چون این ندانم چہ کنم کل دل از دنیا
منقطع کردم گفتم خداوند مرا بخود مشغول گردان تا کسی مرا از تو مشغول نگرداند الہی بمرست صایمان و قیامان صیام

و قیام ما را قبول گردان و ما مسکینان را از متابعت هوا و نفس گناه دار و حلاوت محبت خود گرامت فرمای یا ایله العالمین یا خیرینا صر

باب پنجم در بیان حج و دین بایه فصل است

فصل اول در فرضیت حج و فرایض و اجبات حج

بدانکه حج فریضه است و فرضیت حج بکتاب و سنت ثابت شده اما کتاب قوله تعالی و لله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلا الایه یعنی زیارت خانه کعبه پس حج امر خداوند و فرض کرده اوست بر مردمان که ایشانرا استطاعت و توانائی باشد زجاج میگوید موضع من در من استطاع خفض است بر بدل از الناس یعنی و لله علی من استطاع من الناس حج البیت یعنی مرد خداوند راست بر کسانی که ایشان را زاد و راحله باشد اینکه زیارت کنند خانه کعبه را و حج بگذارند و در حج بیت دو قرات است کسرها و این قرات حمزه است و روایت حفص از عاصم و این اسم عمل است و سیبویه میگوید جایز است که مصدر باشد چون ذکر و علم اما فتح حاجنا که باقی قرا خوانده و آن لغت اهل حجاز است و مصدر است بی خلاف اما آنچه گفتیم فرضیت حج سنت ثابت شده در حدیث بنی لاسلام علی خمس مذکور است و نیز در تفسیر سیوطی آمد این حدیث را بروایت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس حج نگیرد و وصیت نکند حج و حج نکند از برای وی قبول نکنند در روز قیامت هیچ عمل و پیرا در تفسیر و سیوطی میگوید که معنی استطاعت موجب حج را قوت است تا کسی را که زاد و راحله باشد و مالک بود مرزاد و راحله را حج بروی فریضه باشد و این قول شاه مفسران عبد الله بن عباس و مجاهد و سعید بن حیرت و ندر شافعی و احمد حنبل و اسحق راهویه و جهم الله این است اما بنده به امام اعظم حج حج فریضه است بر آزاد مسلم عاقل بالغ صحیح بینا که او را زاد و راحله باشد فاضل از آنچه مالا بدوست و از نفقه عیال وی تا وقت باز آمدن وی با اسن راه بهم و این روایت در هدایه فقه و عامه کتب فقهی مذکور است و ابو یوسف و محمد و شافعی و جهم الله صحت را شرط نمیدارند از برای وجوب حج ضحاک هفت میگوید چون این آیت نازل شد که و لله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلا رسول علیه السلام اهل ادیان را جمع کرد پس خطاب کرد ایشان را و گفت بدرستی که خداوند بر شما فرض کرد حج را حج بگذارید و فرمان بجای آورید مسلمانی قبول کردند و ایمان آوردند و باقی اهل ادیان انکار کردند و کافر شدند حق تعالی این آیت فرستاد و قوله تعالی و من کفر فان الله غنی عن العالمین و در شرایط حج مردان و زنان برابرند الا آنکه مرزن را شوهری یا محرمی نیز شرط است و این روایت در کافی و هدایه مذکور است اما فرایض حج سه است احرام و وقوف بعرفه و طواف زیارت و مواقیف احرام پنج است ذوالحلیفه و آن اهل مدینه راست و ذات عرق مر اهل عراق را و حجه مر اهل شام را و قرن مر اهل نجد را و یلم مر اهل یمن راست اگر احرام برین مواقیف مقدم دارد و روا باشد و اگر موخر دارد جایز نبود و کسی که داخل میقات بود میقات وی حل بود و کسی که در که بود میقات وی از برای حج حرم بود و از برای عمره حل بود و الله اعلم اما واجبات حج چیست و وقوف بعرفه و سعی بیان صحاف و مرده و رمی جمار و طواف صدر و ستر نشین شرایط و فرایض حج و واجبات حج این بود و باقی شروعات حج سنن و آداب

است در صحیحین می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود العرق الى العرق کفارة لما بینهما
 والحق المسبر وليس له جزاء الا الجنة ترجمه یعنی از عمره تا عمره کفارت میشود و مرگناهان را که مابین هر دو عمره از بنده در وجود
 آمده باشد و حج مبرور یعنی حجی که بشرط شرع ادا شده باشد از این حج جزای دیگر نیست الا بهشت در صحیح بخاری می آید بروایت ابوهریره
 از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود هر کس حج اسلام بجای آورد برای رضای حق و حدیث جماع نکند با زنان و فسق نکند بازگردد
 همچون روزی که از مادر تنوگ گشته یعنی جمله گناهان وی آمرزیده گردد و شعبی میگوید این است و جز این نیست که گردانید حسد او و
 این مناسک را از برای آن تا مکلف گرداند بآن خطایای بنی آدم را حرکایت و تذکرة الاولیاء می آرد که عبدالله مبارک مروزی
 رحمه الله در عشر ذی الحجه بصحرای بیرون رفت و در آرزوی حج میسوخت گفت اگر آنجا نیم باری اعمال ایشان بجای آرم که هر کس
 متابعت ایشان کند در اعمال یعنی ناخن بچیند و موی لب باز نکند و او را از ثواب حاجیان نصیب بود در آن حال ناگاه پیره زن
 برسید عصا به بسته و عصای در دست گرفته گفت ای عبدالله آرزوی حج داری مرا از برای تو فرستاده اند با من همراه باش
 تا ترا بعرفات رسانم عبدالله میگوید با خود گفتم سه روز مانده است مرا چون رساند پیره زن گفت ای عبدالله تو اندیشه مدار
 کسی که سنت نماز با مدا و سنجاب گذارده باشد و خریضه بر لب حیون و آفتاب بر آمدن را بمر و آمده باشد با وی همراهی توان
 کرد گفتم بسم الله الرحمن الرحیم و قدم در راه نهادیم بر چند آب عظیم گذشتیم که جز بکشتی نتوان گذشت بهر آب که رسیدی مرا
 گفتی چشم پیش کن چشم پیش کردی چون بکشتی خود را از آن طرف آب دیدی مرا بعرفات رسانید چون از حج فارغ شدیم و طواف و داع
 آوردیم مرا گفت ای عبدالله مرا اینجا پسریت و چند گاه است تا بر یا صنت و عبادت در غاری بسر میکنی یا تا او را به سیمیم آنجا
 رفتیم جوانی دیدم رنگ زرد و ضعیف گشته و نور از روی وی میتابد و در را بدید در قدم وی افتاد و روی بر کف پای مادرالید
 و گفت ای مادر و انم که بخود نیامده اما خدایت فرستاده است که مرا رفتن نزدیک رسیده است تا مرا دفن کنی پیره زن گفت
 ای عبدالله توقف کن تا او را دفن کنیم جوان در حال وفات یافت او را بخاک دفن کردیم پیره زن مرا گفت یا عبدالله من
 هیچ کاری دیگر ندارم باقی عمر بر سر خاک فرزند خود خواهم بود تو ای عبدالله بسلاست بازگرد چون سال دیگر باز آئی مرا نه بین
 من نیز مرده باشم مرا بدعای خیر یاد داری عبدالله گوید سال آینده چون حج رفتم پیره زن نیز وفات یافته بود رحمة الله علیها
 حکایت نقل است که عبدالله مبارک سالی حج رفته بود چون از حج فارغ شد در خواب دید که دو فرشته از آسمان فرود آمدند
 یکی از دیگری پرسید که امسال چند تن حج آمده اند گفت ششصد هزار بازان فرشته پرسید که حج چند کس قبول کرده اند گفت
 حج هیچ یک قبول نکرده اند عبدالله میگوید چون این سخن بشنیدم اضطراب در من پیدا آمد گفتم صعب کار که ششصد هزار بنده
 نیازمند از اطراف و اکناف عالم بمشقت تمام بیابانها بریده و ریاضتها کشیده این همه صنایع شود و حج هیچ یک قبول نگردد
 شعر گویی کفن پوش کالیبه مو | همه مردگان لیک با منی هوی | ستوران پراکنده از هر طریق | و یاتین من کل فج عسیق

آنگاه فرشته گفت در مشق مردیت نام وی علی بن موفق او حج نیامده است اما حج او را قبول کرده اند و این ششصد
 هزار حاجی را بدو بخشیده اند و در کار او کرده اند چون بیدار شدم یاران خود را وداع کردم و با قافله شام بدمشق رفتم و خانه وی
 طلب کردم بنشانی بدر خانه وی آمدم و در بزم شخصی بیرون آمدم گفتم نام تو چیست گفت علی بن موفق گفت نام تو چیست گفتم

نام من عبد الله بن مبارک چون نام من بشنید نعره بزد و پویش شد چون پویش باز آمد آن خواب باوی حکایت کردم و گفتم مرا
از حال خود خبر ده تا تو چه کار کرده که حج ترا قبول کرده اند و ششصد هزار حاجی را در کار تو کرده اند گفت بدانکه من مرد کفنگاری بودم
وسی سال بود که مرا آرزوی حج بود از پاره دوزی سیصد درم جمع کرده بودم و عزم حج داشتم سر پوشیده که در خانه است حامله
بود از خانه همسایه بوی طعامی شنیدم مرا فرستاد که از آن مقدار کی بستان بدر خانه همسایه رفتم و آواز دادم بیرون آمد آن خال با او
بگفتم گریبان شد و گفت ای علی بن موفق این طعام که ما ساخته ایم بر شما حلال نباشد بدانکه سه شبانه روز است که کودکان من
طعام نیافته اند و در همه شهر دمشق هیچکاری نیافتم و کسی مرا کار نفرمود در از گوش مرده دیدم بحکم الضرورات تیج المحظورات از آن
پاره جدا کردم و از برای طفلان طعام میسازم بر شما حلال نباشد چون این سخن بشنیدم در وی در باطنم پیدا شد گفتم کعبه کجا
میرویم حج من اینجا است آن سی صد درم بدو دادم و گفتم این را دو کعبه بودستان و بر اهل و عیال خود تقطع کن که حج من
اینست عبد الله گفت صدق الملك فی الرویا و صدق الملك فی المحکم والقضا قطع طواف کعبه کنی هر کجا که دست
نهی به چونیک در نگری سنگ و گل بدست آید به طواف کعبه دلهای مینویان کن به هر کجا که نهی پای دل بدست آید به غریزین
دلهای تنگ گانرا و ریاب در و مندا از خاطر جوی کن در ماندگانرا کار بر آرد که بحقیقت حج مبرور و عمل مقبول آنست طواف
کعبه دل کن که آن از طواف کعبه زیادت است قطعه تابستانی زیارت دلهای کن به کافرون ز هزار کعبه باشد یک دل به اگر
حج پذیرفته خواهی دلی بدست آر به بجان ملازم این آستانه باش ای دل به که بارتن بدر کعبه پردن آسانست به طواف کعبه
دل گریبست گردو به بدانکه حج پذیرفته در جهان آنست و اگر توانی که بجای از دلی برداری رنجی مرسان که این نیز کار تمام است از آزار
دلهای پُر حذر باش که آرزون یکدل بناحق و بال وی از ویران کردن کعبه هتقاد زیادت است چنانکه راوی روایت میکند که روز
رسول صلی الله علیه وسلم نظر بخانه کعبه کرد پس فرمود ما اعظم حرمتک یا کعبه و حرمة مسلم اعظم من حرمتک

سبعین مرة فان رجلا لو هدمک سبعین مرة کان اهلون عند الله تعالى من ان یودی مسلما یعنی ای
کعبه چه معظم و با قدر آفرید ترا حضرت پروردگار و حال آنکه حرمت یک مؤمن هتقاد بار از حرمت تو زیادت است بدرسنیک اگر
مردی ترا هتقاد بار ویران کند و سنگی از سنگی جدا کند و بال وی چندان نباشد که ایدای مسلمان رساند فرود هزار بار پیاده طواف
کعبه کنی به قبول حق نشوی گردلی بیازاری به آنگاه رسول علیه السلام فرمود اگر طاعت اهل آسمانها و زمینها یک بنده بیارد و
باسه گناه بحضرت پروردگار آید آن همه طاعت او را سود ندارد اول عجب یعنی خوشی تن مینی دویم نومیدی از رحمت خدا
تعالی سیم آرزون مسلمانان قطعه هزار کعبه عبادت هزار خوان کرم به هزار طاعت شبها هزار بیداری به هزار روز ماه و هزار
خلوت سال به قبول حق نشود گردلی بیازاری به حکایت از شیخ ابوالقاسم حکیم رحمه الله سوال کردند که از گناهان کدام
گناه است که در وی خوف زوال ایمان بیشتر است گفت سه گناه است یکی شکر ناکفتن بر یافت نعمت ایمان دویم

ناترسیدن از زوال ایمان سیم ظلم و آزار اهل ایمان شعر
مکن تا توانی دل خلق ریش و اگر میکنی میکنی بیخ خویش
الهی بجزست ایمان و اهل ایمان که مار ازین سه گناه و سایر گناهان نگاهدار

فصل دوم در ذکر محرم محترم کعبه شریف و فضیلت آن و قصه بنای آن و حریم خداوند تعالی

قوله تعالی واذ جعلنا البيت مثابة للناس وامنا الایه یعنی یاد کن ای محمد و قتیکه گردانیدیم مکه خداوندیم خانه کعبه امرجی
از برای آدمیان و ما یعنی ابن عباس رضی الله عنهما میگوید مثابة معاذ او ملجاء و اتخذوا من مقام ابراهیم مصلی
و بگیرد از مقام ابراهیم جای نماز گذاردن و اتخذوا بفتح خارج چنانکه قرات نافع و ابن عامرست خبر باشد و کسبر خارج چنانکه قرات
باقی قراتست امر باشد ابن کثیران میگوید که رسول خدا صلی الله علیه وسلم بمقام ابراهیم علیه السلام بگذشت و عمر رضی الله عنه
با وی بود گفت یا رسول الله اینست مقام پدر ما ابراهیم علیه السلام فرمود بلی یعنی مقام ابراهیم اینست عمر گفت گیریم اورا
جای نماز کردن رسول علیه السلام فرمود که امر کرده نشدم بآن پس هم در آن روز آفتاب فرو نشده بود که حق تعالی این آیت بفرستاد
و اتخذوا من مقام ابراهیم مصلی و تفسیر ثعلبی می آرد که آنکه تفسیر اخلافست در آنکه مقام ابراهیم کدامست ابراهیم
تختی میگوید محرم تمام مقام ابراهیم است بآن میگوید مسجد حرام تمام مقام ابراهیم است قتاده و مقاتل و سدی میگویند مراد نمازست
تزدیک مقام ابراهیم که امر شد نماز نزدیک وی و امر شد بسج و تقبیل وی قصه بنای محرم محترم کعبه در تفسیر کشف و بیان
می آرد بروایت سعید بن حسیب از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت آن هنگام که ابراهیم اسماعیل و هاجر را بکه آورد و بگذشت
و مدتی بران برآمد و قبیل جرمیون آنجا فرود آمدند و اسماعیل علیه السلام از ایشان زن خواست و هاجر وفات یافت ابراهیم
اجازت خواست از ساره خاتون اجازت داد و شرط گرفت برابر ابراهیم که از مرکب فرود نیاید چون ابراهیم آنجا رسید و هاجر هجره نمود
وفات یافت بود چنانکه اسماعیل آمد و زن اسماعیل را گفت شوهر تو کجاست گفت اینجا نیست و بطلب صید رفته است و اسماعیل
از محرم بیرون رفته بود بصید کردن و صید کرده بود و بازگشته ابراهیم علیه السلام مر خاتون اسماعیل را گفت نزد تو هیچ طعام و شراب
هست که مارا بدان هماننداری کنی گفت نزد من هیچ طعام نیست و هیچکس اینجا نیز نیست ابراهیم گفت چون شوهر تو بیاید
اورا سلام برسان و بگوی مرا و را که آستانه در خود بگردان ابراهیم این گفت و برقت اسماعیل باز آمد بوی پدر خود شنید از منکوحه
خود پرسید که هیچکس اینجا آمده بود گفت آری پیری آمده بود و صفت وی که از او کذب و بربیل سبک داشت و صفت کرد اسماعیل گفت
آن پیر چه گفت ترا زن گفت او مرا گفت شوهر خود را از من سلام برسان و او را بگوی عتبه باب خود را دیگرگون کن اسماعیل
چون این سخن بشنید فی الحال اورا طلاق داد و زن دیگر نجو است پس ابراهیم علیه السلام درنگ کرد آن مقدار که خداوند تعالی
خواست بود که درنگ کند پس اجازت خواست از ساره خاتون که برود و اسماعیل را ببیند اجازت داد و شرط گرفت بروی
که فرود نیاید از مرکب خود ابراهیم علیه السلام بیامد تا بدر خانه اسماعیل رسید از زن وی پرسید که شوهر تو کجاست گفت
بطلب صید رفته است و این زمان وقت آمدن اوست حالی بیاید انشاء الله تعالی ای شیخ بزرگ فرود آئی رحمة الله تعالی
ابراهیم گفت طعامی هست نزد تو گفت آری هست شیر و گوشت داشت فی الحال بیاورد ابراهیم علیه السلام دعا کرد و اورا
برکت اگر در آن روز نان یا گندم یا جو یا خرما آوردی بیشتر زمین بکندم و جو و خرما بودی خاتون اسماعیل گفت فرود آئی تا سرترا
بشویم ابراهیم فرود نیامد و مرکب آنجا ماند که مقامست امروز و قدم راست خود بروی نهاد نشان قدم وی در آنجا پدید آمد و قدم

چپ در رکاب است خاتون اسمعیل نیمه رست سرو بر پشت پس از آن پای راست در رکاب کرد و پا چپ بنهاد نشان قدم
وی برنگ پدید آمد آنست مقام ابراهیم علیه السلام بعد از آن خاتون اسمعیل طرف چپ سرو بر پشت ابراهیم علیه السلام
در وقت مراجعت گفت چون شوهر تو یار اید و از من سلام برسان و بگوی عنبه باب خود را لازم گیر چون اسماعیل علیه السلام
باز آمد بوی پدر خود شنید زن خود را گفت چکسی امروز تو آمده بودی گفت آری پیری آمده بود که بر روی از همه مردمان نیکوتر
بود و خوشنود بود از همه کس و آنچه از وی شنیده بود با وی گفت اسماعیل علیه السلام گفت بدان و آگاه باش که آن پدر کن
بود ابراهیم علیه السلام آنس بن مالک رضی الله عنه میگوید در مقام ابراهیم علیه السلام دو نشان قدم مبارک دیدم
نشان انگشتان پای وی و پاشنه وی ظاهر بود و نشان کف وی محو شده بود از بسیاری که آنرا بسوده بودند مردمان یعنی دست
بدانجا فرو داده بودند در تفسیر و تلبی می آرد که نافع بن شیبه گفت نزدیک مقام شنودم از عبد الله بن عمرو بن العاص
رضی الله عنه که سه بار گواهی داد و گفت گواهی میدهم بخداوند که از رسول الله صلی الله علیه و سلم شنیدم که میفرمود که رکن
مقام دو یا قوت اند از یاقوت بهشت بر خداوند نور آن هر دو را و اگر نبردی نور آنرا هر آینه باین مشرق و مغرب تافتی
قوله تعالی و عهدنا الی ابراهیم و اسمعیل ان طهرایق یعنی امر کردیم ما که خداوندیم ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام
را و وصیت کردیم ایشان را که پاک آرید خانه مرا یعنی کعبه را یعنی بنا کنید کعبه را بر طهارت توحید سعید بن جبیر و عبید
بن عمیر و عطای خراسانی و مقاتل بن سلیمان میگویند یعنی پاک داری ای ابراهیم و اسماعیل کعبه را از بتان و فجور و قول زور
و مجاهد میگوید پاک دارید خانه مرا از شرک و اضافت کرد خداوند تعالی کعبه را بخود از برای تخصیص و تفضیل للطائفین و العاکفین
و الکرع السجود از برای طواف کنندگان و مقیمان و رکوع و سجود کنندگان کعبی میگوید طائفون آنها اند که از بلاد می آیند و
عاکفون اهل مکه اند و الکرع السجود اهل صلوة اند عطا میگوید چون طواف کند از طائفین باشد و چون نشسته باشد از عاکفین
باشد و چون نماز میکند از رکع السجود باشد در تفسیر مغنی و تعلبی و بسیاری از تفاسیر می آرد برایت ابن عباس رضی الله عنهما
از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود بدینیکه خداوند تعالی در هر روزی صد و سبست رحمت میفرستد برین خانه شصت
رحمت از آن مرطواف کنندگان را و چهل مرنازگذارندگان را و سبست مرناظران را قوله تعالی و اذ قال ابراهیم رب
اجعل هذا بلدا آمنا الایه یعنی یاد کن ای محمد وقتی که گفت ابراهیم در وقت مناجات ای پروردگار من بگردان این مکه
را بمن جای از برای آدمیان ماء موائیه ایمن گشته اهل وی در وی و اذق اهلهم من الثمرات و روزی رسان
اهل ویرا از میوه های انواع جبل اشجار که میباشند من امن صنام بالله و الیوم الاخر آن کسانی را که ایمان آوردند از ایشان
بخداوند روز قیامت من بدل است از اهل و او بدل بعض است از کل اجابت کرد خداوند دعای ابراهیم را و فرمود قال و من
کفر یعنی آن کسانی که کافر شد فامتعه قلیلا ثم اضطره الی عذاب النار ای ادخله فی الآخرة الی عذاب النار
پس از آن و آرام او را بآتش و نزع و بئس المصیر ای بئس المرجع عذاب النار بجای باز گشتی است کس قوله تعالی و اذ یرفع ابراهیم
القواعد من البیت و اسمعیل و یاد کن محمد و قتیله را و ابراهیم و اسمعیل اصول و بنای خانه را یعنی آن اصول که پیش از آن میبود و این قول
ابن عباس است رضی الله عنهما و بنا تقبل منا گفتند ای پروردگار ما به پذیرا نماند انت السمیع العلیم بدینیکه تو خداوند شنوایی

بدعی مادانائی آنچه در دلهای ماست از نیتهای ما در تفسیر کشف و بیان می آرد که میافرید خداوند تعالی موضع خانه کعبه را پیش از
زمین بدو هزار سال پس بود همچون کفی بر سر آب پس باز کشید و بگسترانید زمین را از زیر وی چون آدم علیه السلام از بهشت بدینا
اقتاد و آواز فرشتگان و تسبیح ایشان می شنود و بخداوند تعالی بنالید از آن حال حق تعالی یا قوتی از یو اقیست بهشت بفرستاد
مرآن را دور بود و از نزد سربیک در بر طرف شرقی و یکی بر طرف غربی و در آن خانه قندیلها بود از بهشت و آن خانه فرود آمد در آن
موضع که امروز خانه کعبه است فرمان رسید که ای آدم فرستادم از برای تو خانه طواف میکنی گردوی چنانکه طواف میکرد
که عرش و نماز میکنی گردوی چنانکه نماز میکردی گرد عرش و حجر الا سود را نیز بفرستاد الله تعالی و آن سفید بود از بسیاری که زنان
حائض آن را بسودند در جاهلیت سیاه شد و حجر الا سود نام نهادند پس آدم علیه السلام از زمین هند متوجه مکه شد و فرشته او را
دلالت کرد بر آن خانه هر جا که آدم علیه السلام قدم نهادی آنجا آبادانی شد پس بکه آمد و آن خانه را زیارت کرد و مناسک بجا
آورد چون فارغ شد ملائکه پیش آمدند و گفتند قبول شد حج تو ای آدم بدرستی که زیارت کردیم مکه فرشتگانیم این خانه را پیش از
تو بدو هزار سال ابن عباس رضی الله عنهما میگوید آدم علیه السلام چهل کرت از هند مکه آمد ماشی و آن خانه را زیارت میکرد پس
ابتدای امر کعبه این بود و برین حال میبود تا بوقت طوفان نوح علیه السلام چون وقت آن رسید که طوفان شود حق تعالی
فرشتگان را فرمود تا آن خانه را با آسمان چهارم بردند و بیت المعمور آنست که قبله و معبد جای فرشتگان است هر روز بهشتاد
هزار فرشته در آن در می آیند که تا بقیامت نوبت بایشان نمیرسد و حق تعالی جبرئیل را علیه السلام امر کرد تا حجر الا سود
در کوه ابو قیس پنهان کرد تا از آب طوفان سالم ماند پس موضع کعبه خالی ماند از زمان نوح تا زمان ابراهیم علیهما السلام بعد
از آن حق تعالی امر کرد ابراهیم را علیه السلام بعد از ولادت اسحق و اسماعیل علیهما السلام به بنا کردن کعبه و فرمود که
ای ابراهیم بنا کن از برای من خانه که بر ستند مرا در وی و یاد کنند ابراهیم بنید آنست که گجایا کند از خداوند عز و جل و زواج
تأیید کرد از برای وی موضع کعبه را در تفسیر و سبط و تفسیر ثعلبی و غیر آن می آرد و بقول سدی مفسر که خداوند تعالی
بر ایلیخت بادی را که او را خجوج گویند و مرا و را صورتی بود و دوسر بود مرا و را مانند سر مار تا بگرد کعبه در آمد باندازه اساس
اول که پیش از طوفان نوح بود اما قول شاه مفسران عبداللہ بن عباس و کلبی رضی الله عنہم آنست که خداوند تعالی ابراهیم
بفرستاد باندازه خانه آن ابراهیم را و ابراهیم علیه السلام در سایه آن میرفت تا بکه آمد و اینجا که موضع خانه است بایستاد
و گفت ای ابراهیم بنا کن باندازه من و کم و زیاد کن پس بنا کرد ابراهیم علیه السلام خانه را باندازه آن و بعضی از آنکه تفسیر گفته اند
که حق تعالی جبرئیل را بفرستاد تا دلالت کرد ابراهیم را بر موضع خانه این است که حق تعالی فرمود و اذ بواءنا لا ابراهیم مکان البیت
زجاج میگوید ای بیناله مکان البیت و نیز در وسط می آرد که چون امر شد ابراهیم را علیه السلام بنیای خانه کعبه ابراهیم نزد
اسماعیل آمد علیهما السلام و گفت ای اسماعیل بدرستی که خداوند مرا امر کرد به بنای کعبه اسماعیل گفت بجای آر امر
پروردگار خود را ابراهیم گفت خداوند مرا فرموده که خانه بنا کن از برای وی اینجا پس بنا کردند ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام
خانه کعبه را از پنج کوه طور سینا و طور تیا و لبنان و جودی و حرا و قواعد خانه از کوه حرا بود ابراهیم علیه السلام ببلت سربانی
سخن میگفت با اسماعیل و اسماعیل نیز بان عربی جواب میگفت و هر یک می شناختند سخن یکدیگر را ابراهیم مرا اسماعیل

راگفت هب لی کیبا ای ناولنی حجر و اسماعیل منیگفت هاك الحجر فخذ چون ابراهیم علیه السلام بموضع حجر الاسود رسید
 اسماعیل راگفت یارب من سنگی نیکو که آن علمی باشد مردمان را اسماعیل سنگی پیاد و ابراهیم گفت سنگی ازین نیکوتر یارب اسماعیل گفت
 که پیاد و از کوه ابو قبیس آواز آمد که ای ابراهیم بدرستی که ترا نزد من امانتی است بگیر آنرا پس ابراهیم حجر الاسود را گرفت و بجای
 وی نهاد بعضی گفته اند حق تعالی مدد فرستاد و ابراهیم را بهیئت فرشته تا او را مدد کرد و در بنای کعبه چون ابراهیم و اسماعیل از بنای
 کعبه فارغ شدند گفتند بنا تقبل منا انک انت السميع العليم در تفسیر و سبط و معنی فی آر و قبول انما تفسیر که چون
 ابراهیم علیه السلام از بنای کعبه فارغ شد جبریل بوی آمد و گفت حق تعالی میفرماید که ندا کن در عالم و بخوان مردمان را بچ
 چنانکه در کلام مجید خود فرمود و اذن فی الناس بالحق الایة ابراهیم گفت خداوند آواز من نرسد همه جا فرمان آمد که ای ابراهیم
 از توندا کردن و از مارسانیدن ابراهیم علیه السلام برآمد بر سر کوه و دوانگشت در گوش خود کرد و روی بجهار طرف عالم کرد
 و گفت یا ایها الناس کتب علیکم الحج الی البیت العتیق فاجیبوا ربکم یعنی ای آدمیان فرض کرده شد بر شما
 زیارت خانه کعبه این خانه قدیمی پس اجابت کنید پروردگار خود را جواب دادند آنانی که در صلبهای پدران و در رجهای مادران
 بودند که لبیک اللهم لبیک در تفسیر و سبط می آرود که ابن عباس رضی الله عنهما فرمود که آن هنگام که امر کرد خداوند تعالی امر
 ابراهیم را علیه السلام بر سر کوه ابو قبیس برآمد و دوانگشت در گوش کرد و گفت یا ایها الناس اجیبوا ربکم فاجابوه بالتلبية
 فی اصلااب الرجال و اول گروه که جواب دادند اهل مین بودند کس حج نکند تا قیامت مگر آنکه جواب داده باشد در آن روز ابراهیم
 را علیه السلام قوله تعالی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی یا اوتوا لی
 و هر کس حج میرود چنانست که بسوی ابراهیم میرود این عباس رضی الله عنهما میگوید از رسول صلی الله علیه و سلم شنودم
 که فرمود کسی که را کعبه زیارت کعبه رود و هر قدمی که راهی و می رود و او را هفتاد و حسنه بود و آنکه پیاده رود و هر قدمی او را هفتاد
 حسنه بود از حسنات حرم گفتند یا رسول الله حسنات حرم چگونه باشد فرمود هر حسنه صد هزار حسنه است یا ایتین من کل
 فج عمیق ای طریق بعید می آیند از راه دور در معنی این آیت میگوید قوله تعالی ولیطوفوا بالبیت العتیق که عبد الله بن
 زبیر روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود خداوند عز و جل خانه کعبه را بیت العتیق نام نهاد از برای آنکه آزاد گردانیده
 او را از جباریه که هرگز هیچ جباری بروی ظفر نیافت هر کس آمد تو اضع و شکست آمد حسن میگوید البیت العتیق ای بیت
 القدیم و این قول ابن زبیر است اما بیشتر مفسران بر قول اول است حکایت در تذکرة الاولیاء می آرود که عبد الله بن
 مبارک مروزی رحمه الله گفت در مکه جوان صاحب جمالی دیدم قصد کرد که در کعبه روزی ناگاه بنیقاد و بیپوش شد چون پیش
 باز آمد پیش او رفتم جوان شهادت آورد و گفتم ای جوان ترا چه افتاد گفت بدانکه من ترسا بودم خواستم که خود را بتذویر در کعبه
 اندازم تا جمال کعبه را مشاهده کنم هاتقی آواز دادند خل بیت الحبیب فی قلبک معادات الحبیب روای
 که بخانه دوست در آئی دلی بر دشمنی دوست چون این آواز شنیدم مسلمان شدم الهی بحرمیت ابراهیم خلیل و اسماعیل
 ذبیح و محمد حبیب و بحرمیت محترم کعبه برار حمت فرمای و ما مسکینان را از مقبولان درگاه خود گردان تمام شد
 فرائض خمس اسلام توفیق الملک الغریز العلام

باب ششم در فرض کفایه و دین باب یازده فصل است فصل اول در اقسام و انواع فرائض و حکم هر یک از آن

بدانکه فقیه ابواللیث رح در بعضی از مصنفات خود آورده است که فرائضها دو قسم است فرض مؤبد و فرض موقت اما فرض مؤبد
ایمان آوردن است بمجمیع شرائط وی و برایمان بودن و محافظت نمودن از بامداد و بطلع تا بامشب مرگ و این فرض است که یک طرفه بعین
از وی خالی نمی توان بود زیرا که امر است بدوامت و محافظت نمودن برایمان قوله تعالی یا ایها الذین امنوا هل ادلکم علی
تجاره تنجیککم من عذاب الیم تو امنون بالله والیوم الآخر الایه یعنی ای مؤمنان دلالت کنم شما را بر تجارتی که
برهاند شما را از عذاب دردناک که آن عذاب دوزخ سوزانست آن تجارت آنست که بگریید بخداوند و رسول وی و جهاد کنید
در سبیل وی با الهای خود و نفسهای خود تو امنون بالله بلفظ مضارع یاد کرد و صیغه مضارع ابراهیم دوم است و اینها شش است
امر بود بجا فطرت ایمان تا آخر عمر و نفس باز پسین که ایمان منجی این است و قوله تعالی ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا الایه
پس استقامت برایمان فرض دائمی آمد و همچنین ترک همه مخالفتها و ترک همه اخلاق بد نیز فرض دائمی است از کفر و شرک و
نفاق و ردت و بدعت و سایر معاصی از صغایر و کبایر و همه اخلاق ذمیمه و همچنین فرض مؤبد است مریضی و تخصیل
اخلاق حمیده از اخلاص و محبت حق و غیر آن از اخلاق پسندیده اما فرض موقت بر دو نوع است فرض عین و فرض
کفایه فرض عین آنست که بر هر فرد از افراد مؤمنان فرض باشد و بادی بعضی از ذمه دیگران ساقط نشود چون نماز و روزه
و زکوة و غسل جنابت و جهاد چون بغیر عام باشد و مانند آنکه هر یک از آن در وقت خود فریضه میشود در فرائض الاسلام می آرد
که علمی که همیشه بر مکلفان فرض عین است علم اوامر و نواهی است یعنی علم بفروع دینی خداوند و علم بهی کربهای دینی اگر خواهی
علم حال گوی زیرا که بنده مؤمن در هر حال که باشد علم آن حال بروی فریضه می شود و در بعضی از کتب فقهی فریضه را راده
شمرده فرض مؤبد و فرض موقت و فرض اعتقادی و فرض علمی و فرض عین و فرض کفایت و فرض خارجی و فرض داخلی
و فرض تحقیقی و فرض تقدیری اما فرض مؤبد چون ایمان و ترک و اخلاق حمیده که امر و فرض موقت چون نماز و روزه و غیره
و فرض اعتقادی آنچه تعلق بقبول دارد و فرض علمی چون فرائض اعمال و معاملات و زواجر و فرض عین آنکه بر هر یک از مکلفان
فرض باشد و فرض کفایت آنکه بادی بعضی از ذمه بعضی دیگر ساقط شود چون رد سلام و جواب عاظم بجرمک الله و غیر
آن از فرض کفایه و فرض خارجی چون شرائط نماز و فرض داخلی چون فرائض درون نماز و فرض تحقیقی آنکه ثبوت و سلب
بدلیل قطعی باشد چون حکم آب حیاض و ابار که فرض در وی تقدیر نیست حکایت از سلطان العارفین سوال کردند که
فرض چیست و سنت چیست گفت فرض صحبت مولی و سنت ترک دنیا و هر کس این فرض و سنت داشت کار او تمام
گشت از برای آنکه کلام خداوند دلیل است بر صحبت مولی و سنت برهانست بر ترک دنیا همو گفت در سینه مادر دارند که باینکه
در خزینههای اطاعت مقبول و خدمت مبرور بسیار است اگر بار خواهی ذل نفس باید دنیا ز جان شکستگی دلان نیازمند

که اگر نور یک دل از دل‌های ایشان بر اهل زمین قسمت کنند همه دنیا منور گردد و ای سیر نفس و هوا وقت آمد که دل فاسد شده
خود را بصلاح باز آری حکایت از ذوالنون مصری رحمه الله سوال کردند که دل که تباہ شود باری چه باید کرد تا بصلاح آید
فرمود که پنج چیز باید اول لقمه حلال دوم تلاوت قرآن سیم صحبت صالحان چهارم بیداری شب پنجم ناله وزاری سحرگاه فرد
دل را بآه صبح صفاده که گفته اند بآئینه دل است که روشن شود بآه بگفتند اگر باینها شود گفت اومان صوم یعنی روزه داشتن
پوسته و اگر باین نیز نشود افطار بنان خشک کند و نان خویش بگذارد گفتند اگر باین نیز نشود دیگر چه باید کرد گفت یک کار دیگر
ماند که البته ازان نگذر دل بصلاح آید گفتند آن کدام است گفت آنکه یتیمان و شکستگان را بنواز و دل‌های ایشان را در یابد
تا برکت دعای ایشان حق تعالی دل او را بصلاح باز آرد حکایت نقل است که یکی از بزرگان حج رفته بود گفت چون
از حج فارغ شدم در مسجد حرام نشسته بودم ناگاه در خواب شدم جمال جهان آرای حضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم را خواب
دیدم مرا گفت ای فلان بشهر دمشق رو فلان محله در فلان سرای دوستی از دوستان ماست سلام مابد و رسان از خواب
بیدار شدم یاران خود را وداع کردم و گفتم شما بروید که مرا کار دیگری پیش آمد با قافله شام پیوستم چون بشهر دمشق رسیدم بان نشان
آن سرای را پیدا کردم و در بزم پیر نورانی بیرون آمد سلام کردم و گفتم از مکہ می آیم رسول خدا ترا سلام رسانیده و خواب که دیده
بودم با وی گفتم پیر گریان شد از وی سوال کردم که توجہ عمل شایسته کرده که رسول خدا ترا سلام رسانید گفت بدان و آگاه
باش که من از دین اسلام بیگانه بودم و بدین گبری بودم و در دین گبری پسر و دختر را بیکدیگر میدهند و مرا پسر و دختر بود
میخواستم که ایشان را بیکدیگر دهم سر روزگاران و گوسفندان بسیار کشتم و طعامهای الوان ساختم و درین بودم که عقد
کنیم بر رسم خود در همسایگی ما بپوه زنی بود و یتیمان داشت و ایام عسرت بود و طعام عزیز بود آن روز که طعامها ساخت
شده بود آن ضعیفه سیاه آتش گرفتن بخانه مادر آتش گرفت و برفت و ما از جهت عداوت که با مسلمانان داشتیم آن
ضعیفه را ازان طعامها هیچ ندادیم و او محروم باز گشت لحظه دیگر باز آمد همچنین تا سه کرت آن ضعیفه می آمد و مالیقات
نمیگردیم و نو میدادیم میگفت حال او معلوم کنم تا چندین چرا می آید در دهن سرای ایشان در آمدم آواز گریه یتیمان او
شنوادم که میگفتند ای مادر یک بار دیگر برو شاید این بار مقدارش که ازان طعامها بتو دهند که سه روز است که طعام نیافتیم
و دیگر طاقت گرسنگی نداریم آن ضعیفه میگفت ای جانان مادر سه کرت رفتم و آبروی خود بختم دیگر نیروم و ایشان همچنان زاری
میکردند و روی در باطن من پیدا شد بخانه باز گشتم و خوالی از طعامها آراسته کردم و در می چند نیز بان بردست یکی بدیشان فرستادم
و خود باز در دهن سرای ایشان آمدم تا بشنوم که این زمان چه میگویند آن یتیم که از همه خورد و تر بود آواز وی شنوادم که میگفت
ای برادران و خواهران این همسایه ما با ما احسان کرد از مروت نبود که دست بطعام وی بریم و از برای وی دعا کنیم گفتند
راست گفتی چه دعا کنیم گفت از خداوند در خواستیم تا او دین اسلام روزی کند که هیچ دعا بهتر ازین نخواهد بود دست
برداشتند و گفتند خداوند این همسایه ما را غریز کرد و طعام فرستاد او را با سلام غریز گردان و هدایت فرست
گفت سوگند بخدا که ایشان هنوز در دعا بودند که حق تعالی دل مرا بکشاد و مرا اسلام عطا کرد و کلمه شهادت بر زبان باند
و مسلمان شدم عمل خیر که از من در وجود آمد این بود تا بدانی که نفع رسانیدن و دل‌های شکستگان در یافتن سبب

صلاح دل تباہ میشود الهی بحیرت صالحان دل فاسد شده مارا بصلاح آرو ختم عمر ما را بر ایمان گردان

فصل دوم در فرض و واجب کفایه انواع دوی

بدانکه در قسم اعتقادات و اخلاق و تزوک فرض کفایه و واجب کفایت نبیاشد یعنی فرض و واجب این اقسام ثلاثه فرض و واجب عین می باشد و فرض کفایت در قسم اعمال و علوم میباشد پس فرض و واجب کفایت دو نوع باشد یکی از قبیل اعمال و یکی از قبیل علوم و حکم دوی آنست که بکرون بعضی از کردن بعضی دیگر ساقط شود اما اعمالی که فرض کفایت است که چون بعضی بآن قیام نمایند از دمه دیگران ساقط شود و اگر بیچکس بجای نیاید و از مکلفان همه تبرک آن عاصی شوند و در هدایه و کافی و غیر آن میگوید جهاد فرض کفایت است چون قیام نمایند بآن گروهی از دیگران ساقط شود و اگر بیچکس قیام نمایند همه مکلفان آثم باشند تبرک آن مگر وقتی که نفیر عام باشد آن هنگام فرض عین باشد بر کل آن مکلفان که بر سر ایشان آمده باشد و در ذخیره میگوید اگر نفیر عام شود چون کافران بر مسلمانان لشکر کشند فرض عین شود جهاد بر کسانی که نزدیک باشند بایشان قادر باشند بر جهاد اما در حق آن کسانی که دور باشند و نزدیکان بدو ایشان محتاج نباشند فرض کفایت است اما اگر محتاج باشند آن نزدیکان بآن دوران از جهت آنکه عاجز باشند از مقاومت بآن کافران یا خود عاجز نباشند اما از کابلی جهاد نکنند این هنگام فرض عین شود بر کسانی که پیوسته آن نزدیکان باشند و هم برین قیاس تا آن هنگام که فرض شود بر جمیع اهل اسلام شرقا و غربا و نماز بر میت همین حکم دارد یعنی چون کسی بمیرد و در ناحیتی از نواحی شهری بر همسایگان و محلیان اوست که قیام نمایند با سباب وی و بر کسی که دورست بروی نیست که قیام نماید با سباب وی مگر آنکه معلوم شود که آن نزدیکان صنایع نخواهند گذاشت حقوق ویرا یا عاجز خواهند بود از آن این هنگام بر آن دوران باشد که قیام نمایند بحقوق وی و این همه در ترجمه روایت ذخیره است که سید جلال کرلانی رحمه الله در شرح هدایه نقل کرده است از ذخیره اما در هدایه میگوید الجهاد فرض علی الکفایه کالصلوة علی المیت و رد السلام یعنی رد سلام بر جماعت و در فقه اصحاب ما فرض کفایت داشته جواب عطسه کننده را چون جماعتی حاضر باشند و بیمار پرسیدن یکبار و بارهای دیگر سنت است و بیمار پرسیدن را در خزانه الفقه و کتاب عقود یکبار فرض کفایت داشته و امر معروف کردن بوجه شرع و نهی منکر کردن هم بوجه شرع و نماز عیدین در یک روایت آما در کتب فقه شافعیه چون وجیز و تعلیق قانونی و حاوی و محرر و روضه امام محی الدین نوآوری و غیر آن مذکور است که از فرض کفایت است جهاد در سالی یکبار و احیای کعبه زیارت کردن در سالی یکبار و اقامت حجهتای قهری شمشیر و قیام نمودن با اصول و قیام نمودن بفروع یعنی بعلم اصول و فروع و قیام نمودن بفتوی و تحصیل استدلال آن و قیام نمودن بدفع شبهه مبتدعان و دفع ضرر از مسلمانان و از آن فاقه ایشان چون ستر عورت عاری و اطعام جایع و مددکاری فریادخواهنده و قضا و مددکاری قاضی و راستیفا حقوق و امانت و تحمل شهادت و ادای شهادت و امر معروف و نهی منکر و قیام به پیشها که محمست و علم طب و حساب و تبحر مونی که غسل وی است و تکفین وی و نماز جنازه و دفن وی و صلاح معیشت و حسن معاشرت و جواب سلام بر جماعت یعنی چون جماعت حاضر باشند و کسی سلام کند بر آن جماعه فرض کفایه باشد جواب سلام وی گفتن در روضه امام محی الدین

نواوی رحمه الله می آرد که نماز بجا است و بانگ نماز و نماز عیدین نیز ازین قبیل است یعنی از امور فرض کفایت است اما علومی که فرض کفایت است تحصیل آن در کتب فقه اصحاب ما رحمه الله آمده است که دانستن شریعت و قرآن زاید بر آنکه فرض عین است فرض کفایت و ضرورت آنچه از مقدمات آن باشد از علوم عربیت نیز فرض کفایت است و استاد این ضعیف از استاد خود جامع الفنون و العلوم مولانا عطاء الله خیو فی علیها رحمه الله چنین نقل کرد که علومی که تعلیم و تعلم آن می کنند سه قسم است علوم شرعی و علوم ادبی و علوم حکمی اما علوم شرعی هفت است علم تفسیر و علم فرائد و علم تجوید و علم اصول فقه و علم فروع فقه و علم کلام و علم مکارم شریعت یعنی اخلاق که آنرا علم تصوف نیز میگویند مثلاً چون علم اخلاص و علم توکل و علم رضا و علم خوف و علم رجا و باقی اخلاق پسندیده که آنرا منجیات میگویند و اصدا و آنکه آنرا مهلکات میگویند چون ریاء و کبر و غیب و بخل و حسد و غفد و غیر اینها ازین علوم مذکور بعضی فرض عین است چنانکه در اول این فصل ذکر آن رفت و آن علوم است که دایم بدان حالت است یا کثیر الوقوع است و آنچه ازین جمله بانی ماند فرض کفایت است جمیع آنکه احیاناً مردم را بدان احتیاج می افتد مگر آنچه محض اصطلاحات هر قوم است که معرفت اصطلاح مردم از فرضیت بیرون است اما از علوم ادبی که دوازده علم است آنچه از مقدمات علوم شرعی است فرض کفایت است چنانکه در احیاء العلوم گفته است و آن پنج علم است علم متن لغت و علم ابنیه و علم اعراب و علم معانی و علم بیان ازین پنج علم آنچه مقدمات علوم شرعی است که معروف چیزی از علوم شرعی بر معرفت آن موقوف است آن فرض کفایت است اما قسم سویم که حکمیات است علم طب و علم حساب فرض کفایت است همچنانکه علم آهنگری و درودگری و رازکی و پیشبهای که از مهیات آدمیان است آن همه فرض کفایت است چنانکه روایت آن پیش ازین از کتب شافعیه یاد کرده شد در حجه الاسلام غزالی رح نیز در احیاء العلوم چنین ذکر کرده است و الله اعلم این بود احکام فرض واجب کفایت و انواع وی پس در تحصیل علوم دینی کوشش نمائی و آنچه ندانی بحکم فسألوا اهل الذکر ان یتعلمون از علمای دین پر در سوال کن که از تارکی چهل بروشنائی علم خلاص توان یافت و با آنچه معلوم شود عمل کن که ثمره شجره علم عمل است فرو بار درخت علم ندانم بجز عمل یا علم اگر عمل کنی شاخ بی بری یا الهی ما را توفیق علم و عمل کرامت فرمائی عاقبت بخیر گردان

فصل سیم در حقوقی که مسلمانان را بر یکدیگر میباید که بعضی از آن فرض کفایت

در صحیح مسلم می آید بروایت ابو هریره از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود حق المسلم علی المسلم ست قیل و ما هن یا رسول الله قال اذا القیتہ فسلم علیه و اذا ادعاک فاجبه و اذا استنصحتک فالنصر له و اذا عطس فحمد الله فشمته و اذا مرض فعهده و اذا مات فاتبعه یعنی حق مسلمان بر مسلمان شش است یکی آنکه چون مینی او را سلام کنی بروی و چون بخواند ترا اجابت کنی و اگر او چون طلب نصیحت کند نصیحت کنی و اگر او چون عطسه زند و حمد گوید جواب گویی بمرحمت الله و چون بیمار شود پرسی و اگر او چون بمیرد بخباز ده وی حاضر شوی این شش حق مسلمانان را بر یکدیگر میباید که آنرا مرعی دارند در اربعین اسرار الاخبار محمد بن اسحق می آرد بروایت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از رسول علیه السلام که فرمود للمؤمن علی المؤمن ثلاثون حقاً و لها یعفرد الله و یرحمه عبده و یتزود منه و یقبل

از بیانی و چنان سلام کننده و او را تعلیم باید تا سلام درست کند و رقاعی سراجی می آرد که سلام بلفظ جمع کند که مؤمن تنها نمی باشد
یعنی ملائکه حفظ بادی اند و کرام الکاتبین و ملائکه حفظ بعضی گفته اند پنج اند بقول شاه نفسران عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما
صد و شصت اند و قیل غیر ذلک در ریاض الصالحین نیز حدیث می آرد که سلام بلفظ جمع باید کرد اما معنی سلام آنست که من
مسلمانم و تو از من سالمی و جواب سلام نیز همین معنی دارد اما آنکه بر که سلام باید کرد و بر که نشاید سلام کردن در کتب حدیث
می آید بروایت عبداللہ سلام از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود افشوا السلام فاش دارید سلام را و این حدیث
مشهورست و در حدیث دیگر فرمود کہ فاش دارید سلام را بر آنکه بشناسی و بر آنکه نشناسی کہ تقریر السلام علی من عرف و علی
من لم تعرف پس بحکم کلام نبوی و حدیث مصطفوی سلام را فاش باید داشت بر همه مسلمانان الا بر زنان بیگانه کہ برایشان
سلام نشاید کرد و اگر ایشان سلام کنند جواب فرض نشود و برابر ذمه نیز سلام نباید کرد یعنی بر یهودان و ترسیان و اگر ایشان سلام
کنند جواب تبیین باید گفت کہ و علیکم و برین زیادت نشاید کرد و این روایت در فتاوی خانی و بستان فقیہ ابواللیث است
اما ز نانی کہ بر مرد حرام ابدی اند سلام کردن برایشان جایز باشد و اگر ایشان سلام کنند جواب فرض شود و زمانی کہ حرام سببی
اند بر مرد یعنی زمانی کہ بر مرد سببی حرام اند کہ چون آن سبب نماند حلال شوند برایشان سلام نشاید کرد و اگر ایشان سلام کنند
جواب فرض نشود اما زمانی کہ بر مرد حرام اندیست و هیچ اند از پنهان شده حرام ابدی اند و هفت حرام سببی اما آن نذرده کہ حرام ابدی
اند هفت از نسب حرام اند یعنی مادر و دختر و خواهر و عمه و خاله و دختر برادر و دختر خواهر و از رضاع همین هفت حرام اند زیرا کہ رسول
علیہ السلام چنین فرمود یحرم من الرضاع ما یحرم من النسب یعنی حرام میشود از رضاع آنچه حرام میشود از نسب بیرون
از نسب و رضاع چهار زن دیگر حرام اند کہ ایشان نیز هرگز حلال نشوند و آن زن پدراست کہ موطوره پدر را حکم مادرست و زن
پسر و مادر زن و دختر زن و این نذرده زن حرام ابدی اند کہ هرگز حلال نشوند اگر برایشان سلام کنند روا باشد و اگر ایشان سلام
کنند جواب فرض شود اما آن هفت زن کہ حرام سببی اند یعنی سببی از سبب حرام اند کہ چون آن سبب نماند حلال شوند پنج سبب
جمع اند و آن خواهر زن است و عمه زن و خاله زن و برادر زاده زن و خواهر زاده زن جمع کردن در میان زن کہ در نکاح مرد
بود و میان یکی از پنهان و نبود مگر زن بیرون یا اگر طلاق داده بود عدت دی مقتضی گردد آنگاه ازین پنج زن هر کدام را کہ در عقد
خود در آرد جایز باشد اما ششم زن مشرکه است یعنی کافره کہ تا مسلمان نشود نکاح وی جایز نباشد قوله تعالی ولا تنکحوا
المشركات حتی یؤمنن اما نکاح اہل کتاب جایزست یعنی مرد مسلمان را رواست کہ زن یهود یا زن ترسار بعقد خود آرد
و وطنی کثیر کہ یهود و ترسار کہ در ملک مرد مسلمان بود و او باشد مضمّن نکاح کنیہ کہ بنده بر سر زن آزاد روا باشد از برای حرمت زن
آزاد اما چون آن کنیہ آزاد شود عقد وی بر سر زن آزاد جایز باشد برین هفت زن سلام نشاید کرد و سلام ایشان را جواب
نمی باید گفت در فتاوی کبری می آرد کہ توانگر را از برای توانگری وی سلام نباید کرد و تعظیم نباید کرد کہ رسول علیہ السلام
فرمود ہر کس توانگری را از برای توانگری وی تعظیم کند چہاردانگ دین وی برود و اگر توانگر سلام کند جواب دی فرض شود اما
اگر سلام کند بر توانگر از برای توانگری وی جایز باشد و مشوب بود سوال بر کو دکان سلام باید گفت یا نه جواب
فقیہ ابواللیث رحمہ اللہ میگوید علماء درین خلافست بعضی گفته اند نشاید زیرا کہ جواب سلام فرضست و بر کو دکان چیز

فرض نیست و بعضی گفته اند بر کدگان سلام باید کرد زیرا که رسول علیه السلام بر امیر المؤمنین حسن و حسین سلام کردی و دیگر آنکه چون بر کدگان سلام کنی ایشان را تعلیم بود و ادب بایشان آموخته بود سوال گروهی بغش مشغول اند بایشان سلام باید کرد یا بی جواب بقول ابو یوسف و محمد رحمهما الله شاید زیرا که سلام رحمت خداوند است و ایشان در حال فسق مستحق عقوبت اند نه مستحق رحمت و بقول امام اعظم رحمه الله بایشان سلام شاید کردن زیرا که سلام رحمت خداوند است و رحمت خداوند از برای عاصیانست و دیگر آنکه چون ایشان جواب گویند در عین معصیت طاعتی کرده باشند و نیز سلام کنند بایشان امر معروف کرده باشد پس اولی آن بود که بایشان سلام کنند سوال حکمت چیست که سلام گفتن سنت است و جواب سلام گفتن فرض جواب آنست که از الله تعالی آمد که در شب معراج بی کام و بی زبان بر رسول خود سلام گفت پس سلام سنت الهی باشد و جواب سلام فرض آمد بنا بر آنکه جواب خداوند بر بنده فرض باشد سوال سلام گفتن بر بهتر است یا بر کمتر جواب سنت سلام آنست که بهتر بر کمتر سلام کند و شهری بروی و اشتر سوار بر اسب سوار بر اسب سوار بر اسب و سوار بر پیاده و ایستاده بر نشسته و اندک بر بسیار و خواهر بر غلام و بی بی بر کنیزک و پدر بر پسر و مادر بر دختر و همچنین هر کس بجاه و نعمت زیاده باشد او ابتدا بر سلام کند زیرا که رسول علیه السلام فرمود من این ادب از پروردگار خود آموختم و این روایت در صلوٰة مسبوقة و در مناقب العلوم نیز چنین گفته است و گفت که تعلیم پوشیده بر پائی برهنه سلام کند مسلمة دو مسلمان بر یکدیگر سلام کردند و سلام هر دو بر اقتاد جواب بر بهتر و فرض شود و اگر سلام یکم موخر اقتاد از جواب نیابت آورد و بر هیچ یک جواب فرض نشود سوال چون سلام سنت است و جواب فرض چگونه است که ثواب سلام کننده بیشتر است و حال آنکه ثواب فرض زیادت میابد جواب آنست که سلام کننده ابتدا کننده است بخیر لاجرم ثواب وی بیشتر است و عکس این نیز آمده است اما ثواب سلام در سلام در کیمیای آرد که چون دو مسلمان بر یکدیگر سلام کنند صد رحمت میان ایشان نازل شود نوذ آرد که سلام کرده بود و ده آنرا که جواب گفته باشد در صحیحین می آید که رسول علیه السلام فرمود هر کس بامداد از خانه خود بیرون آید و برادر مسلمان سلام کند حق تعالی او را ثواب آزاد کردن بنده بدهد و در حدیث دیگری می آید که چون دو مسلمان با یکدیگر ملاقی شوند و سلام کنند و مصافحه کنند و یکبار بر من صلوٰات فرستند از گناه پاک شوند همچون روزی که از مادر آمده باشند در عیون فرودس الاخبار می آید بر روایت تیمم داری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود اول من عانق خلیل الله ابراهیم علیه السلام و کان قبل ذلك السجود هذا یسجد لهذا و هذا یسجد لهذا الا سلاما بالمصافحة یعنی اول کسی که سنت مصافحه نماید ابراهیم خلیل بود علیه السلام و پیش از آن یعنی از زمان آدم تا زمان خلیل علیهما السلام تجبت مردمان سجده کردن بود و این را سجده کردی و این او را سجده کردی چون نبوت دولت حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم رسید مصافحه سنت اسلام شد مصافحه سنت خلیل آمد و مصافحه سنت حبیب در کشف می آرد در آخر سوره الفتح که در مصافحه اختلاف نیست فقها را اما در مصافحه امام اعظم رحمه الله مکرره داشته و ابو یوسف رحمت داده است و تفسیر ثعلبی می آید در آیت هدی للمتقین و درین معنی سی قول میگوید که تقوی چیست و متقی کیست از آن اقوال یکی آنست که فضیل عیاض رحمه الله میگوید تقوی آنست که دوست داری از برای مسلمان آنچه دوست داری از برای نفس خود اما قول شیخ جعفی

رحمه الله است که کمال تقوی در آن نیست که یعنی گفته کمال تقوی در آنست که دوست داری از برای برادر مسلمان پیش از آنکه
 دوست داری از برای نفس خود و دین معنی اقتدا بسری سقطی رحمه الله باید کرد که چون مسلمانی او را سلام کردی او روی خود ترش
 کردی آنگاه جواب گفتی سبب آن پرسیدند گفت مرا حدیث رسیده است از رسول علیه السلام که فرمود چون دو مؤمن بر یک
 دیگر سلام کنند صد رحمت میان ایشان فرو آید نود آنرا بود که روی خود کشاده دارد و ده آنرا بود که روی خود ترش کند من روی
 خود ترش میکنم تا آن نود رحمت برادر مسلمان را بود که اگر من روی خود کشاده دارم آن نود رحمت مرا باشد من خود را بهتر از برادر
 مسلمان خود خواسته باشم زهی انصاف مردان و کمال دین داران و نیک خواهی ایشان مگر مسلمانان را حکایت
 در تذکرة الاولیاء می آرد که رابعه رحمه الله علیها گفت اگر فردای قیامت حق تعالی فرماید که ای کنیزک در گاه ما چه میخواهی تا ترا عطا
 دهم گویم خداوند آن میخواهم که معده دوزخ را بفرماید و وجود من پر گردانی تا این مشت خاکسار باد و پیایب و بی من از آتش دوزخ
 بی گزند شوند شعر در دل دارم که سر جان برخیزم و اندر قدم سگان کویت ریزم و ای عاصیان خوش باشید که ازین سخن
 بوی امیدواری می آید وقتی که ضعیفه را این رحم است بر بندگان وی با وجود آنکه صفت آدمی نیمی است او که اگر ملاک بین
 ست بر رحمت کردن سزاوارتر باشد هر چند گناه بندگان بسیار است اما رحمت او از آن بیشتر است و فروخ بیت
 زول عاصی قاجور بود و پسران کرم لطف نوال تو کنیم اما حکم سلام آنست که روایت میکند عبدالله بن سلام از رسول
 علیه السلام که فرمود یا ایها الناس افشوا السلام و اطعموا الطعام و صلوا باللیل والناس
 بنام تدخلوا الجنة بسلام عبدالله بن سلام روایت میکند که آن روز که رسول علیه السلام بدین در آمد اول حدیث که
 از لفظ مبارک آنحضرت شنوادم این حدیث بود و معنی حدیث آنست که ای مردمان فاش دارید سلام را و بدید طعام
 را و بپندید بخویشان یعنی نگاه دارید حق خویشان را و نماز که از شب و وقتی که مردمان در خواب باشند تا در آید بهشت بسلام
 دلی آفت و این حدیث در صحیح ترمذی و ریاض الصالحین و مشارق و مصابیح مذکور و مستطورت هر کس فاش دارد
 سلام و عمل کند آنچه درین حدیث است تمام بشارت یا بدید خول دار السلام اللهم انت السلام و منك السلام

بتادکت یا ذا الجلال و الاکرام

فصل پنجم در تثبیت عاظم بر حکم الله و حکم آن

بدانکه چون مسلمانی عطسه زند و حمد گوید فرض نشود بر شنوندگان که جواب گویند بر حکم الله یا مثل آن چون یکس جواب
 گوید از دمه دیگران ساقط شود اما ثواب همان یکس را بود و اگر هیچ یک جواب نگویند همه عاصی شوند اما جواب عاظم
 تا سه مرتبه فرض شود چون از سه مرتبه در گذرد جواب فرض نشود که آن زکام و فعل با دست نه عطسه معتاد است در صحیح
 بخاری می آید بر روایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود ان الله یحب العطاس و یکره الثناوب یعنی
 بد رستیکه خداوند دوست میدارد عطسه را و میکروه ثناوب را یعنی فاشه را پس چون عطسه زند و حمد گوید واجب شود بر شنوندگان
 که بشنود که جواب گوید در ترغیب الصلوة می آرد که چون زن اجنبیه که مشتهات باشد عطسه زند جواب وی فرض نشود و اگر چه

حد گوید بلکه جواب نباید گفتن و اگر گوید در دل خود گوید و یا آهسته گوید و اگر پیره زنی غیر شتهات باشد اگر جواب گوید شاید در صحیح مسلم می آید بروایت ابو موسی اشعری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود چون عطسه زندی یکی از شما و حد گوید خدا را جواب گویند و او اگر حد گوید جواب گویند و او را در صحیح بخاری می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود چون عطسه آمد یکی از شما را پس بگوید الحمد لله و بگوید اورا برادر وی یا صاحب وی بر حمت الله و بگوید یدیکم الله و یصلی

بالحمد الهی همه را توفیق نگاهداشتن حد شرع کرامت فرمای

فصل ششم در اجابت دعوت حکم آن

بدانکه از حقوق ستمه که مسلمانان را بر یکدیگرست یکی اجابت دعوت است زیرا که در صحیحین آمده است بروایت ابن عمر رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود اجابت کنند این دعوت را چون بخواند شما را از برای آن دو حدیث دیگر آمده است که چون شما را بدعوت خوانند اجابت کنید و بروید بان دعوت پس اگر مضطر باشید بخورید و اگر صایم باشید دعا گویند و باز گردید در صحیح بخاری می آید بروایت ابن عمر رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود ان دعیتم الی کراع فاجیبوا یعنی اگر خوانده شوید بسوی پاچه گو سفند اجابت کنید و تیر روایت کرده اند از رسول علیه السلام که فرمود اذ دعیتکم بکراع الی کراع فاجیبوا یعنی چون بخواند شما را از برای یک کراع بسوی کراع که قریه ایست از قرائی مدینه اگر بی مرکب بیاید رفت اجابت کنید اما حال صحت و ضعف این حدیث برین فقیر موقوف است و در خلاصه طبیبی و اصول ابن ماجه و غیر آن از اصول حدیث نیگوید اقسام حدیث سه است صحیح و حسن و ضعیف و انواع دوی سی و ذکر آن تمام در قسم پنجم از اقسام این کتاب که قسم علم است بیاید انشاء الله تعالی و شیخ الحدیثین شیخ شمس الدین عفری علیه الرحمه در بدایه خود اقسام حدیث را چهار ذکر کرده صحیح و حسن و ضعیف و صالح از برای عمل فی الجمله حدیث اذ دعیتکم بکراع تا کدام نوع از آن سی نوع باشد پس اجابت باید کرد و دعوت مسلمانان را وقتی که آن دعوت ولیمه باشد یا مثل آن و در اینجا بدعتهای سبیه و منکرات نباشد و فقها را اصلی است که چون بدعتی عمل کنند و در ضمن آن بدعتی حاصل شود ترک سنت به از آوردن بدعت باشد چنین یاد کرده است و در ترغیب الصلوة و بعضی گفته اند چون بدعت و منکر بران مایده نباشد اجابت باید کرد هر چند دران منزل منکر بود و بدعت زیرا که باین که در جای بدعتی بود ترک سنت نتوان کرد اما اگر بدعت و منکر بر مانده بود اجابت کردن و حاضر شدن بران مانده روا نبود و امام اعظم رح میگوید یکبار باین مبتلا شدم اما صبر کردم یعنی بدعتی که در اینجا بدعت بود مبتلا شدم اما بدعت بر مانده نبوده است نظر کن که دین روزگار در دعوتها و همانهای بعضی از مردمان چه بدعتها و نامشروعها و مثل دعوت ختان و غیر آن که سرایبار اجامه میگیرند و دین میزنند مسخرگان مسخرگی میکنند و پشت مینهند و در و در و میگویند و زنان نامحرم بنظاره میروند و از ان فسادا حاصل میشود و خمر میخورند و گادان بر جویها و تختهای بندند و بر سر دست بدایخی بر بند از برای رضای صاحب آن سور و تعظیم آن کار و رضای حق را میگذارند اینها همه از رسوم جاهلیت و هواپرستی است و حالانکه هر کس بنیت تعظیم کاری یا تعظیم مخلوق گاو و گوسفند کشد کافر شود و آن حرام و مودار بود نتوان خوردن ای بسا مسلمان که بچنان جائی روند و کافر بیرون آیند نفوذ باشد

پس چنان مجلسها بناید رفت مگر از برای نبی منکر که آنها همه باطل و نامشروع است و مایه ضلالت و گمراهی است و باین همه
 آنرا کار خیر نام می نهند و کافر میشوند و خبر ندارند و اگر در آن قصد احیای سنت دارند چرا در وقت استیحا و قس شارب این بی ترتیبهای
 خود را که ترتیب نام نهاده اند بجای نمی آرند چون یک سنت این است و یکی آن پس معلوم شد که اینها همه از ناز پروردگی و هواسری
 است از چنان مجلسها پر حذر باید بود و از چنان کارها دور و همچنین دعوت که از برای میت دهند برسم و ناموس و ریاضت سمعت
 که اگر ما چنین نکنیم مردمان گویند او از مرده خود حساب نداشته بدان دعوت رفتن و از آن دعوت خوردن مکروه است و در
 واقعات بخاری می آرد که سیپاره دان خوالی از برای مرده مکروه است و مراد ازین روایت آن طعام است که بعد از خواندن
 سیپاره دان میدهند اما صدقه که از برای میت که از وجه حلال بدر و ایشان مستحق دهند پسندیده است و شرع بآن وارد است
 و تمامی سخن در باب دعوت در فرايض خمس معیشت بیاید هم درین قسم انشاء الله تعالی در فصل شرایط هماننداری و ادب
 طعام خوردن الهی همه را از بدعت و ریاضت سمعت و رسوم جاهلیت گاهدار

فصل هفتم در نصیحت و شرائط و آداب آن

بدانکه سبکی از حقوق مسلمانان نصیحت کردن و نیک خواهی است چون طلب نصیحت کند که رسول علیه السلام فرمود
 هر کس بپوشد و پنهان دارد و علمی را که نبرد او باشد و ز قیامت لگامی از آتش دوزخ بر سر وی کنند و در صحیح بخاری بر روایت
 ابن عمر رضی الله عنه می آید از رسول علیه السلام که فرمود بلغوا منی ولوایه برسانید از من اگر چه یک آیت باشد و رسول فرمود الدین النصیحة
 یعنی دینداری نیکخواهی است گفتند از برای کی که یا رسول الله فرمود که الله و لکتابه و لوسوله و لایمة المسلمین و عامتهم یعنی از
 برای خداوند و از برای کتابی و از برای رسولی و از برای ائمه اسلام و عامه ایشان در انوار المشرق می آید که سعد بن سعد از رسول
 روایت میکنند که فرمود لا ینبغی ان یمشی الله بک سر جلا و احدا خیر لک من ان تکن لک حمر النمر در شرح لسان
 فی آرد که لام کان یمشی الله لام طوطیه قسم است یعنی سوگند بخداوند که اینک یک مرد بنوراه راست یابد یعنی از علم تو مستفید
 گردد بهتر بود مراد از آن که همه شتران سرخ موی دنیا ترا باشد در جمع سفیان میگوید رسول علیه السلام این حدیث هر
 امیر المؤمنین علی را فرمود کرم الله وجهه اما ناصح باید که اول نفس خود را نصیحت کند و پند دهد اگر از وی قبول کند آنگاه نصیحت
 دیگران مشغول گردد که در خبر است که حق تعالی خطاب کرد بعیسی علیه السلام که ای عیسی اول نفس خود را و عطا گوی اگر قبول
 کن آنگاه بندگان مرا و عطا گوی و الا شرم دار از من که بندگان مرا بکاری فرمای و خود آنگاه کنی هرگاه ناصح نفس خود را نصیحت
 نکند و بصلاح نیارد بهر آئینه سخن وی در دلهای دیگران جای گیر نباشد و موثر نیاید ز بی رسوائی و نصیحت کسیکه خود عمل نکند
 بآنچه دیگران را فرماید قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا لم تقولون مالا تفعلون کبر مقتا عند الله ان تقولوا مالا تفعلون
 و اعطایا همین و عطا بسنده است قطعه از من بگوی عالم تفسیر گوی را به با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری به بار درخت علم ندانم
 بجز عمل و اگر در عمل نکوشی نادان مفسری و شیخ محی الدین غزالی علیه الرحمه فرمود علی ناصح در مجلس گفتند سه گروه اند یک
 گروه آفتاب صفت اند و یک گروه شمع صفت و یک گروه مانند چوب توت تر اند بر آتش اما آنکه آفتاب صفت اند آنها

اند که ایشانرا نظر بر صیت و آوازه و غلبه مردم نباشد و عرض ایشان از مجلس گفتن قبول عامه و جاه و منصب نبود و این
 جمله دست دهد بدان مغرور و معجب نشوند و اگر مردم رغبت نمایند بایشان و مجلس ایشان از آن دل تنگ نشوند و نیت
 ایشان آن بود که بندگان حق بسخن ایشان راه راست یابند و بر راه راست باشند این چنین مذکور آفتاب صفت اند که عالمی
 اند ایشان نورانی میگردد و اینها کیاب و کبریت احمد اند اما آنها که شمع صفت اند آنها که مقصود ایشان از وعظ گفتن اعتقاد
 عامه است و غلبه مردم و در جاه جوی و منصب طلبی اند و بآن شادمان و حشر میباشند و اگر نمی یابند و لغت ملول میگردد
 لاجرم خود چون شمع در سوختن اند و دیگران نور می برند و ایشان از علم خود بی بهره می مانند و صبر مشقت و رحمت فائده ندارند
 اما آنها که بر مثال چوب نوت تراند آنها اند که فی علم دارند و فی نیت نیکو آن جا اهل نای که راهزن خلق است و دشمن خدای ظاهر
 خود را مشابه علم ساخته و از دون مهمتی تحصیل علم نپیداخته از مرکب علم و عمل پیاده مانده و سیاق سخن برکت فارسی را در
 کلمات متفرقه را در کانی ساخته و خطا و صواب از یکدیگر شناخته اساس آنکار بر سوال و طلب الحق چه ابلهان بوالعجب لاجرم
 تشبیه می بچوب نوت تر کرده اند که چون بر آتش نمی دود و کند و بسوزد و او نیز خود در سوختن و مردم از دست طمع ایشان در حرمت
 درین روزگار زین و اعطای ناهموار و هر دیار فراوانند و بسیار که ایشان را استحقاق آن نیست که سخن خداوند و رسول و
 گویند زیرا که سبب علوم نکرده اند و بتزویر دانشمند شده اند قطعه مردعانی که بتزویر شود دانشمند و فرجی پوشد و دستار مقفی
 بند و علم ناخوانده تفسیر و روایت گوید و راست آنست که بر سبب کند اخذ و لعل در ول کان سرخ روی از انست که
 بی طمع است که با که بزرگ کاهی نگرانست زرد روی از انست شجر طمع آرد و بروی مرد زردی و طمع را سر بر مرد مردی
 در حدیث آمده است که فردای قیامت منادی ندا کند که کجایید ای دشمنان خدای برخیزید لا یقومون الا سوال المسجد
 برخیزند مگر کسانی که در مسجد ها سوال کرده باشند پس طالب علم و فقیر باید که بی ضرورت طلب و سوال نکند که رسول علیه السلام
 فرموده است من طلب وعنده ما یغنیه فانما یستکثر من النار قیل یا رسول الله وما یغنیه فلما قد ما یغنیه
 و یغنیه پس هرگاه که قوت یگروزه دارد باید که نکند اما اگر نا طلبیده بدیند نیز زد نکند که گفته اند رباعی در ویش
 کسی بود که او کند چیزی که بدو بدیند هم روز نکند و بادست و دل کشاده باشد همه سال یعنی که هر آنچه آیدش سد نکند
 و از ابوهریره رضی الله عنه مروست که گفت اذا اعطينا قبلنا و اذا منعنا لم نساءل و ابوذر رضی الله عنه گفته است
 مرعاض بن قیس راخذ العطاء مادم نخله فاذا کان اثمان دینکم فدعوه و صحیحین می آید بروایت عبد الله بن عمر
 از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود بدینستنی که خداوند تعالی قبض نکند علم را قبض کردن و کشیدنی که بکشد آنرا از زمینای عالم
 لیکن قبض کند علم را قبض علما تا چون عالمان مانند مردمان جاها را پیشوایان خود گیرند تا آن جاها را فتوی میدهند
 بغیر علم پس خود همراه باشند و دیگران را نیز همراه گردانند که اتخذوا للناس دوسا جها لا فافتوا بغیر علم فاضلوا و اضلوا
 و عجب تر آنکه ندانستند که ندانند که اگر بدانند که ندانند یا ساکت باشند یا خود را از تنگ جهالت برهانند

آن کس که بداند و بداند که بداند	پوسته تواضع کند و کبر نماند	و آن کس که نداند و نداند که نداند	تو مرده شمارش که شش زنده بخواد
آن کس که بداند و نداند که بداند	بیدار کند زود که تا خفته نماند	آن کس که نداند و بداند که نداند	او خوشتر از تنگ جهالت برهانند

ایک بعراق اندر سهریت ستم پورا همان خواند و او بیچ نداند و هر یک از آن جاها ان عالم نماي خود را فاضلی کاملی عطا
کرده اند بعلت آنکه ما از کتابهای فارسی سخن می توانیم گفت غافل از آن معنی که سالها جگر خون می باید کرد و ریاضت می باید کشید
تا مرد به پا نگاه علوم تواند رسید یا فی قطعیه نه هر صدف که فرو خورد قطره باران درون سینه او گشت جائے در دانه
صدف باید و باران بحر چندین سال بهنوز نیست معین که در شود یا نه و با این همه عوام الناس را بینی با فسونی که برایشان
خواند که بفهم ایشان نزدیک تر بود و موافق هوا و طبع ایشان بود سری می افشاند و تحسینی میکنند و معتقد میگردد و عالم
کامل که سخن از سر تحقیق میگوید و عیب مردم بایشان می نماید چون موافق هوای ایشان نیست نمی شنوند و قبول نمی کنند
بلکه طعن میکنند و منکر میگرددند و گاو را در دانه و در خدای عامیان به نوح را باور ندارند از پی پیغمبری به لاجرم صاحب و صله
در حق چنین عامیان گفته است قطعه ندیدم عامیان را اعتباری به زروی عقل نزد هیچ مردم به سگ عامی با فسون
و ناله بیکی سری فشانند دیگری دم به و اینها عامیانی اند که در صحبت علای دین پرور نمیرسند و پروای کار آخرت ندارند
عمری سپایان آورده اند و شرایط ایمان و شرایط ندانسته اند و فاتحه و دعای قنوت درست نکرده اند و فرض و سنت از
یکدیگر شناخته اند بلکه بر رسم عادت میگویند و نماز رسمی و عادت میگذارند آن نیز وقتی که مجال می یابند و گاهی از ترس دره و
ملاست مردم مسجد حاضر می شوند و در دین تحقیقی و در راه حق یقینی حاصل نکرده اند بظاہر خود را چنان نمایند که مردم تصور
کنند که مگر از مرگ ابرار اند و مع هذا از مرگ فجار اند و رفاق از دلشان رفته و ظلمت نفاق جای گرفته و فر و اندرین ره صد
بهار ابلیس آدم روی هست به تا هر آدم رو را ز بهار زادم نشمیری به استاد این ضعیف علیه الرحمه می فرمود که واعظ را
هفت شرط باید تا نصیحت گفتن مسلمانان را بشاید اول آنکه فقیه بود و دوم آنکه محدث بود و سیم آنکه مفسر بود چهارم آنکه
پاک مذہب باشد پنجم آنکه عقل وی سالم بود ششم آنکه بی طمع گوید هفتم آنکه اجازت استاد داشته باشد تا اگر یکی از این شرط
سبعه کم بود نشاید که قدم بر سبزه نهاده و قال الله و قال رسول الله گوید زیرا که فساد آن از صلاح آن زیادت خواهد بود و از اینجا
ست که گفته اند بر نیم طبیب و نیم طالب علم اعتماد نشاید کرد که یکی جان بر دو یکی ایمان بر دو خود با الله من الخذلان
در مرشد قلانشی میگوید این چنین واعظان از قطع طریق تیر اند زیرا که قطع الطریق دنیای مردم را می برد اما این واعظان
اول دین مردم می برند آنگاه دنیای ایشان را باز جمعی در ویشان مینوی که ناپاکی کردن را در دین قوی ترین حجت دانند و
بی حرمتی را بیکو ترین سنتی گستاخی را سر مایه خود سازند و از کاپلی بخدمت حق نپردازند طاعت و فرمان برداری را بسکداشته
و نماز و روزه را بزیادتی انگاشته سبک داشت حرام و گناه را آیین ساخته و میگویند اسرار توحید بحق ما پیدا شده و ما را از ما
بر بوده اند و اسرار حقیقت با نموده اند و سخن می گفته می شود از ما نیست و کاری که می رود از فعل ما نیست و از ما بجز نظاره نیست
هر یک از ایشان میگویند منم جنید بایزید بسطامی و در معنی ظالم تر و بد نفس تر از شمر و یزید شمر گرام و ز گوید منم بایزید و بگویند
که فردا توئی بایزید به حق از باطل ندانند و از حلال و حرام روی نگردانند ریشها تراشیده چون مجوسیان و داعها بر خود نهادند
چون دوزخیان رباعی مشت کل با کل کل بی اسلامند به در راه خدا سوختگان خامند به دنیا نه بدست و آخرت داده
بیاد به در آب و گیاه مانده کالانغا منده اگر هم برین اعتقاد میزند هر یک سگی از سرگان دوزخ خواهند بود از آن نوع نادار و پشیمان

بگرنیزه و از صحبت بد ایشان بپرهیز شمع از آن بید و نشان بگرنیزه چون تیر به سر او ز کوفی صاحب دولتان گیر به و آن صاحب دولت
 در ایشان صافی اعتقاد و سالکان عالی بناداند و علم ادین پرور و میراث داران پیغمبر که هر یک از ایشان رهروان راه
 دین و مبارزان میدان یقین اند که صحبت با ایشان و مجلس علم ایشان روضه ایست از روضه های چنان که مجلس العلم
 روضه من ریاض الجنة آن عالم آفتاب صفت که عالم از وی نورانی است سی سال یا چهل سال جگر خون کرده تا پایگاه
 علوم رسیده و بر سنده و در سرفروشی نشسته و آسان نیاید بوی عشق اندر مشام جان من به و الهامی صاحب دلان عمره
 جگر خون کرده ام به در روزی اگر خواهی صد صوفی مانند در میرسد اما چهل سال باید تا در ولایتی یک دانشمند در رسد چنانکه گفته اند
 قطعه سبزه گز فوطه بنیم من چشم می توان شد بصوفیان مانند سی و چهل سال جان باید کند تا بگویند مرد دانشمند

عالم اگر چه دلیر بود اما نگذازد که حلال باصل دین وی راه یابد چون علم دارد اما زاهدی علم که بی ارشاد شیخ کامل سلوک کند
 و زهد و زور و مسخره شیطان باشد یا چون حماری که در آسپاگردان باشد و ازین است که علم نبشته اند من تو همد بخیر علم
 جن فی اخر عمره او مات کافرا یعنی هر کس زهد و زور بدون علم دیوانه شود و در آخر عمر خود یا کافر میرد و خود با الله و از راه بدون
 یک عالم بر شیطان دشوار تر باشد از گمراه کردن بهر ارباب چنانکه در تعلیم المستعلم می آرد از نظم آن امام ربانی محمد بن حسن
 شیبانی شاعر فان فقیها واحد استور عاذا الله علی الشیطان من الف عابد حکایت غریبی حکایت میگرد که
 یکی از طلبه علم که در تقوی وی قصوری بود و در حق یکی از درویشان که وصف ایشان از پیش گذشت مبنی گفته بود و بروی خوانده
 و آن بیت این است رباعی بادق کبود و با کلاه ترکی پیوسته کلاه ترکی می ترکی پس لاف زنی که میروم من ره حق به
 حقا که ز راه حق از انسوترکی به درویش نیر و جواب وی گفته رباعی با جبه و دستار کلام ملکی به روزان و شبان در پی
 بسم و زری که به از مال کسان تو حرامی نبود به تو عالم عالمی چرامی ترکی به فی الجمله عالم را بعلم عمل باید کرد و عامل را با عمل علم باید تا عالم
 و عمل ایشان را ثمره دهد که گفته اند عالم بی عمل چون درخت بی برست و زاهد بی علم چون خانه بی در الهی همه را توفیق
 علم و عمل کرامت فرمائی

فصل هشتم در عیادت مریض

بدانکه عیادت مریض یک بار از فرض کفایه داشته اند و از حقوق مسلمانان است چنانکه در خزانه الفقهاء و غیر آن گفته
 است در صحیح مسلم می آید بروایت ثوبان از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود من عاد مریضا لم یزل فی خرفة الجنة
 یعنی هر کس بیمار را بپرسد و دائم در بوستان بهشت باشد و در حدیث آمده است که مزد شهید یا بد کسی که بیماری را بپرسد
 شعر عن سعید و جابر وقتاده من عاد مریضا فلداجر شهادة به عیادت مریض سنت است اما دیرینه نشیند که بدست
 است حکایت در روضه خلد می آرد که حکیمی بیمار شده بود جمعی بعیادت وی رفتند و دیر نشستند بعد از آن گفتند ما را
 پندی ده حکیم گفت شما را پند میدهم که چون بعیادت بیمار شوید دیرینه نشینید و فرمود چو میروی سر بیمار دیرینه نشینی به بر بفاخته
 از سرش کرا بخانی به در صحیحین و سنن ابوداود و صحیح ابوعبسی ترمذی و اذکار امام محی الدین نوادی و تلخیص اذکار می آرد

بروایت مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی اللہ عنہا از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ چون لسی بنالیدی بسوی وی از مرض
انگشت سبابة خود بر زمین نهادی پس برداشتی و گفتی بسم الله تربت ارضنا بریقت بعضنا یسثنی مقیمنا باذن ربنا
پس چون کسی بعبادت بیمار رود باید کہ این دعا بخواند اقتدا بر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در سنن ابوداؤد و صحیح ترمذی
می آرد کہ این کلمات را ہفت بار بر بیمار خواند حق تعالی آن بیمار را شفا دہد و ستاد بیماری کہ باشد اورا الاموت دعا نیست اسئل اللہ
العظیم رب العرش العظیم ان یشفیک فایده عیادت آن میباشد کہ دل شکستہ آن بیمار را دریابی و بفاکتہ و دعا
مددکاری کنی شاید کہ کاری بر آید کہ گفتہ اند رباعی چو بچ بر نتوانی گرفتن از بیمار ب قدم ز رفتن و پرسیدنش در پنج مدار نہ
ہزار شربت شیرین و میوہ خوشبو سے چنان مفید باشد کہ بوی صحبت یار ب قدم از خستگان باز گیر خواہ غنی بود بیمار خواہ
فقیر اگرچہ دوستان را در رنج دیدن رنج تمام است اما فراموش کردن نیز در بیماری حرام است رباعی اگر شرط عیادت
ہمی کنم تقصیر کنون تو بر من شوریدہ حال خوردہ گیر بکہ خاطر من غمیدہ ستندیدہ بخواہدت کہ بہ بنید بدرد و رنج اسیر نہ
در صحیح بخاری می آید بروایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود من ید اللہ بہ خیر ایصب منہ
یعنی ہر کس خداوند تعالی باو نیکی خواستہ باشد اورا رنج و بیماری فرستد ابو موسی الاشعری رضی اللہ عنہ روایت میکند از رسول
صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود چون بندہ مؤمن بیمار شود یا در سفر باشد بفرماید خداوند تعالی تا بنویسند از برای آن بندہ ثواب
اعمال وی مثل آنکہ در صحت و اقامت وی می نوشتہ اند درین حدیث در صحیح مسلم است و در روایت ابو سعید می آید ہم در
صحیح مسلم کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود نہ رسیدیچ مومنی را رنجی و دردی و بیماری و حزانی تا چیزی کہ او بار مند گرداند الا آنکہ کفر
کرداند بآن صغایر و بزرگ تر غیب حمیدی می آرد بروایت امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود
یہیج مسلما فی نباشد کہ مسلمانی را عیادت کند در باد الا آنکہ آمرزش خواهند از برای وی ہفتاد ہزار فرشتہ از باد او تاشان گاہ
و پیرسد او را در شان گاہ الا آنکہ ہفتاد ہزار فرشتہ او را آمرزش خواهند تا صبح و باشد مر او را بوستانی در بہشت آتہ
دلہای بیمار ما را از حزن رانہ کرم شربت ہدایت فرست

فصل نہم در تشییع جنازہ

بدانکہ تجہیز میت یعنی کار سازی دفن وی و تشییع جنازہ وی فرض کفایت است و از حقوق است کہ مسلمانان از یکدیگر
است در ترغیب حمیدی می آرد بروایت ابی کعب و ابو ہریرہ رضی اللہ عنہما از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود ہر کس
ناز گذارد بر میتی مر او را قیراطی بود از اجر و اگر انتظار کشد تا میت را دفن کنند و قیراط بود گفتند یا رسول اللہ قیراط بگرانی
چند باشد فرمود کہ خرد تر وی مانند کواہد باشد و بروایت ابی چنان است کہ سوگند بخدا ای کہ نفس محمد بقدرت او است
کہ آن قیراط گران تر باشد در پلہ حسنات وی روز قیامت از کواہد ابن عباس این حدیث بشنید گفت لقد فرطنا
فی قرادیط کثیرۃ یعنی بدستیکہ تقصیر کردیم در قیراطها بسیار در صحیحین نیز این حدیث چنین آمدہ است بروایت ابو ہریرہ
رضی اللہ عنہ فرمود الا آنکہ دو قیراط مثل دو کواہد بزرگ می باشد در صحیح مسلم می آید بروایت ابن عباس رضی اللہ عنہما از

رسول علیه السلام که فرمود نباشد هیچ مسلمانی که میرد پس نماز کند بر جنازه وی چهل مرد از مسلمانان که بخداوند شرک
نیاورده باشند چیز را الا آنکه قبول کند خداوند تعالی شفاعت ایشان را در حق وی یعنی پیامرزا و او را در مختار الفقه می آرود که
غسل میت واجب کفایت است و تکفین وی در سه جامه سنت است و نماز کردن بروی فرض کفایه است در صحیح مسلم
فی ابواب و ابواب ابو سعید رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه وسلم که چون میت را در جنازه نهند و مردمان برگردن خود بردارند پس
اگر آن میت صالح بود گوید قد مونی یعنی جهد کنید و زود تر برسانید مرا بر حمت و کرامت پروردگار من اگر غیر صالح بود گوید
وای بر من کجایم برید مرا بشنود آواز و پراهمه چیز مگر آدمی که نشنود اگر بشنود و پیوسته شود حکایت در عشرت حمالی می آرود که یکی
از بزرگان دین گفت در شهر عبادان جوان پارسائی وفات یافت و تابستان بود و هوادر غایت گرمی گفتیم توقف کنیم
تا نماز پیشین که هوا خشک شود جوان را دفن کنیم درین حال خواب بر من غلبه کرد و در خواب چنان دیدم که قبه زده بودند در
گورستان از یکدانه در که نور از آن قبه با آسمان میرفت ناگاه حوری از آن قبه روی من نمود و گفت ای شیخ روا میدار
که آن جوان مرده را تا نماز پیشین از ماحدا واری جهد کن و زود تر او را بارسان که در انتظار دیدار او نیم خوشا بنده که بمیرد و حال وی
چنین باشد چاره آدمی که چهار خطر دارد در پیش که هر یک از آن سخت تر و صعب تر از دیگر است که اگر نظر تحقیق در روی کنیم
و تفکر و تأمل نمایم فی پروای خوردن و آشامیدن ماندنی سامان گفتن و شنودن اما چکنیم که غفلت بر دلبها مستولی گشته
مگر حق تعالی آگاهی و هشاری دهد و آن چهار خطر اول خطر مرگ است دوم خطر گور است سیم خطر قیامت است چهارم خطر
آتش دوزخ در کیمیای آرد که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود که سکر است موت و تلخی جان کردن بر بنده مؤمن زیادت از آن
است که او را سی صد بار بشمشیر می کشند و او باز زنده میگردد و انس بن مالک رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله علیه وسلم
که فرمود هیچ روز نباشد الا آنکه دو فرشته از آسمان ندا میکنند که یا اهل الدنیا ولد تم للموت و تنبون للحراب و تجمعون
للاعداء و انتم محاسبون و معدون عند ربکم یعنی ای اهل دنیا شما زاده شدید از برای مردن و بنامی کنید از برای
خراب شدن یعنی چه عمارت میکنید چیزی را که روی در ویرانی دارد و آنچه جمع می کنید نصیب دشمنان خواهد بود و حال آنکه شما محاسب
و معذب خواهید شد نزد پروردگار خود پس ای برادر نظر کن تا چه میکنی آگاه و هشیار شو و عمر و مال اندر سرکاری عمارت کرده
این عمارتها که دار و در و ویرانی چه سود رسول خدا صلی الله علیه وسلم هرگز در کار دنیا سگی بر سگی نهاد تا آن زمان که از عالم سفر کرد
که ما وضع رسول الله صلی الله علیه وسلم حجر علی حجر اخذ الله عز وجل سنگی بایده که دل در سنگ بندد
امروز چندانی برار که فردا برداری خانه گل را چند عمارت میکنی یک بار خانه اول را عمارت کن فردا خانه هر چند کنی محکم و پر نقش
نگار و ملک الموت در آن خانه در آید و روزی بگوید تعالی اینها تکتون اید و کما الموت و لو کنتم فی بروج مشید هر کجا
باشید مرگ شمارا در یابد و اگر چه شما در حصارها و قصرهای بلند و رفیع باشید و بقول سدی و قتاده اگر چه شما بر برج اثنی عشر آسمان باشید
پس ای برادر اگر در حصارهای آهنین باشی که مرگ را از خود دور نتوانی کرد و ملک الموت را بجای زور و توانی که بچه بر تابی
روزی رسول علیه السلام بقومی برگزشت که می خندیدند پری دهان فرمود که اگر شما مرگ را که ویران کننده لذتهاست یاد کنید
شمارا خنده نیامد مرگ بسیار یاد کنید که گور شما را خانه است و آن روضه خواهد بود از روضه های بهشت یا کنده از کنده های

و در رخ امام حسن بصری رح میگوید ای مردمان گور را بسیار یاد کنید که آخرین خانه شماست و کفن خود را یاد کنید که آخرین جا
شماست همچو گفت هر زندگانی که بوده است در دنیا اگر یک کس داشته باشد با مرگ برابر نیاید و اگر همه لباسهای نیکو را یک
تن پوشیده باشد با کفن برابر نیاید و اگر همه مرکبهای دنیا را یک تن سواری کرده باشد با جنازه برابر نیاید و اگر همه تختهای عالم را
یک کس داشته باشد با تخت تشوی برابر نیاید و اگر همه باغها و بوستانهای عالم را یک کس داشته باشد با تار یکی گور برابر
نیاید گور خانه است که کلید آن بدست اسرافیل است تا او صور در دند از آن خانه بیرون آمدن نسبت ای پیکار از خواب

غفلت بیدار شو که تا چشم بکشی از خود را در گور خواهی دید رباعی | ناگاه بود گزین جهان بربند | از حلقه جمع دوستانت ببرند
غافل منشین زمان زمانت ببرند | اگر تو زوی کشان کشان ببرند | همه آن نباشد که تو بجنازه دیگران حاضر شوی روزی خواهد بود

که جمعی بجنازه تو نیز حاضر شوند یا دکن از آن ساعت که صلاوة جنازه تو بر آید یا دکن آن زمانی را که باغ و بوستان را بگذاری
و روی بگورستان آری یاد آن لحظه را که ترا خاک تیره بسیارند و دوستان از سر خاک تو باز کردند و تراداران مقام پر وحشت
بگذارند یا دکن از آن ساعت که خروش مصیبت از خانواده تو بر آید اهل و سر زندان تو آه و واد و یلا بر آید رباعی

روزی بود که آه بر آید ز کوی ما | گیر و غبار خاک لحد گرد روی ما | از مرگ ما چو مدت سه روز بگذرد | در هیچ کوی کس نکند جستجوی ما

صعب حالتی است مرگ و مردم از وی چنین غافل و بیخبر شمع بنخیر منشین گزین دارمحن پتا خبر خواهی شدن خواهی
شدن پتا اگر بمثل نهر ارسال عمریانی و همه لذات دنیا ترا دست دهد حاصل آن چه خواهد بود جز آنکه شربت مرگ میاید چشید
و سختی جان کندن میباید دید و حال آنکه در دنیا خود عیش صافی یافت نشده است چنانکه در تذکرة الاولیاء می آرد که ابو حازم
علی رحمه الله گفت در دنیا چیزی نیست که بدان شاد شوی که نه در زیر آن چیزی بود که بدان غمگین گردی شادی یکروزه یافت نشده
است و اگر همه عالم یکجا شود آخر چیست رباعی دنیا همه سرسبز بکامت شده لیر پیر پیر عمر برفته و اهل آمده گیر پگوئی
بمرا و خویش دستی بزمک پتا این خود نتوان و اگر توانی زده گیر پتا عمر از آن عزیز تر است که او را در طلب حطام دنیا صنایع گردانی و مشقت
تمام درم و دنیا چند جمع کنی و نجوف زگاهداری و بحسرت بگذاری بلکه از و تمتع ناکرفته بوارث گذاری و خود بگذاری در مصایب

می آرد که امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه چون بر سر گوری بایستادی چندان بگریستی که محاسن وی ترشیدی از وی سوال
کردند که چه حال است که قیامت و دوزخ را یاد میکنی چندان نمیگری و چون گور را می بینی چندان میگری گفت اگر قیامت است
خلایق همه جمع خواهند بود و اگر دوزخ است آنجا نیز گروهی خواهند بود و هیچ جامی صعب تر و پر وحشت تر از گور نیست که در دنیا
تنها میباید بود تا قیامت عزیز من مرگ همه کس صعب است اما مرگ جوانان و غریبان صعب تر است آن غریب پیکار از وطن
خود دور افتاده و از یاران و دوستان جدا مانده در مسجد یا گوشه ای باطلی بیمار افتاده پدر و مادر و هر بان بر سر بالین وی نه از
خویشان و فرزندان وی کسی حاضر نه سر بسنگ یا بر کلونج نهاده بازنگ زرد و جان پر در ناگاه ملک الموت بروی ظاهر شود
آن پیکار چون ویرا بیند از کسان خود یاد آور و آه سرد از سینه بر آورد در آن حال حق تعالی فرشته بفرستد تا سلام حق بوسه
رساند و گوید ای بنده غیب خدایت سلام میرساند و میفرماید که بنده من اگر ترا از وطن و دوستان تو جدا کردم رحمت خود را قرین
حال تو گردانیدم ای بنده متوسل و اندوه مخور که بهشت را از برای تو آماده کرده ام و حورائى عینا در انتظار دیدار تو اند و باین همه

ترا درجه شهید اگر است کردم که من مات غریبا فقد مات شهیدا بنده چون این تشریف بیاید فرحان و شادان گردد و جان
 وی بر حمت و رضوان حق برآید و تفسیر سوره بادی می آرد که چون بنده در سکر است موت افتد شیطان نزد وی آید و گوید ای سکین
 هیچ بیداری که چندین رحمت و مشقت که بر تو گذاشته اند از برای چیست این همه از برای آنست که تو مسلمانی ترک ازین دین کن تا
 ازین همه محنتها برهی اگر بنده در دین صلب و محکم بود گوید ای ملعون خام طمع و یک هوس تو از من بچته نکردی من همه مشقتها و محنتها
 از برای این دین اختیار کرده ام و امید رستگاری برکت این دین دارم برگرد که مقصود تو از من بر نیاید شیطان از و س
 نومید شود و برگردد و اگر آن بچاره در دین سست بوده و بر هوای نفس میرفته شیطان را فرمان برداری کند و ایمان از وی
 زایل شود و بر کفر میرد و العیاذ بالله ابن عمر رضی الله عنهما روایت میکنند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ مسلمانی
 نگذرد بگورستان از گورستانهای مسلمانان الا آنکه اهل گورستان گویند ای غافل اگر بدانی آنچه میدانیم هر آینه که بگذرد گوشت
 تو بر تن تو در کیمیای آرد که امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه کعب اخبار را گفت حدیث کن ما را از مرگ گفت مرگ دخت خاناک
 است که در آید در شکم بنی آدم هر شاخی جدا جدا گوشت و رگ و پی مردم بکند هر چه بقوت تر از تن مردم سفیان ثوری طیب الله روحه
 چون از مرگ یاد کردی و خوف مرگ بروی مستولی شدی بروزگاری دراز از وی منفعت نیافتندی و چون از وی کسی چیزی
 پرسیدی گفتی ندانم ای درویش از کار سازی مرگ غافل مباش و زود آخرت بساز که مرگ سفر درازست تا بکی در باز چ
 دنیا سرگردان باشی از حال گذشتگان عبرت گیر با عی بدینا دل نه بندد هر که مردست بکه دنیا سرسبز اندوه و دردست بکه
 بگورستان نظر کن تا به بینی بکه دوران با حریفانت چه کردست بکه الهی همه را از خواب غفلت بیدار گردان و توفیق کار سازی مرگ از زانی دار

فصل دهم در اثبات عذاب قبر و کیفیت آن

بدانکه قبر آخر منزل دنیا و اول منزل آخرت است و آن روضه خواهد بود از روضهای بهشت یا کنده از کندهای دوزخ چنانکه
 رسول علیه السلام فرمود القبر روضة من ریاض الجنة او حفرة من حفرة النيران و اگر در گور هیچ عذاب دیگر نباشد
 جز آنکه بنده را زنده گردانند در قبر بچاره چشم بکشاید و خود را در گور بیند بگر که همین چه عذابی بود که دانند که تا قیامت آنجا میباید بود
 اما در کیفیت عذاب قبر علماء اختلاف است بعضی گفته اند عذاب گور روح راست و بعضی گفته اند روح و تن هر دو راست
 و بعضی گفته اند یک عضو بنده را حق تعالی در گور بدارد و عذاب میکند تا آنکه همه اعضا میرسد و اصح این اقوال قول اول است
 و حقه الاسلام غزالی و جمعی از علماء برین اند و قول حق و مذہب سنت و جماعت آنست که عذاب گور حق است مرهمه کافران را
 و مشرکان را و منافقان را و بعضی مؤمنان عاصی را امام غزالی رحمه الله میگوید عذاب گور روح راست و نظیری چنانست که
 شخصی در باغ باشد که در آنجا گلها و ریاحین باشد و آبهای روان و او بر تختی باشد در خواب و جمع ماهر و یان بگردوی در گاه ناگاه
 او بخواب می بیند که او را در تنور آتش می اندازند یا میکشند یا مثل آن چیزهای میند و نیک ترسان میشود و حال آنکه آنچه او
 در خواب مشاهده میکند در آن باغ خود موجود نیست پس آن روح وی است که آن معنی را مطالعه میکند و مشاهده و آن مکر و حی و
 ناخوشی با و میرسد باز مثال راحت گور چنانست که مثلا شخصی در خانه تنگ و تاریک خفته باشد بر روی خاک تنها ناگاه می بیند که

در باغ و بوستان ست در میان گل و ریاحین و نعمتها و آبهای روان و ماهر و یان بگردوی نشسته و اواز آنها در عین لذت
و راحت ناگاه بیدار شد معلوم شد که آنها بخواب میخوابیده و در آنخانه تنگ و تاریک از آنها هیچ نبوده بلکه آن روح وی بوده
که اینها مشاهده میمیشد و این نمودار نیست مر عذاب گور و راحت گور را اما عذاب آخرت روح و تن هر دو را باشد و مثال
وی چنانست که در قریه نایبانی و لنگی باشد و ایشان را با یکدیگر ملاقات باشد یکی مردی که گوید که فلان مارا انگور میباید و
نیک مشتاقیم بین تا از کجا حاصل میکنی لنگ گوید در باغ فلان خواجه انگور است اما مرا پای نیست که بروم و انگور آرام نایبانی
گوید من پای دارم اما چشم ندارم ندانم که از کدام سوی میباید رفت اعرج گوید من چشم تو باشم و تو پای من شو تا برویم و انگور آرام هر دو برین
اتفاق کردند لنگ برگردن نایبانشست و او را راه نشان میدهد تا رسیدند پای دیوار باغ لنگ بر سر دیوار رفت و دست
نایبانی گرفت و سیاه فرو گذشت و هر دو با هم رفتند تا پای درخت انگور و آن مقدار که خواستند انگور باز کردند قصد کردند که باز
گردند ناگاه خداوند باغ در یکشاد و در آمد می بیند که دیوار خنجر کرده اند و انگور باز کرده و راه گریزی طلبند بانگ برایشان زد
که چرا بیدستوری سیاه من در آمده اید لنگ میگوید ای خواجه تو میدانی که من پای رفتن ندارم و هرگز باغ ترا ندیده ام و راه نمیدانم
این کور مرا آورد و کور گوید ای خواجه تو میدانی که من چشم ندارم و راه نمی بینم این لنگ مرا آورده در شرع و در عرف عذر هیچ یک
مسموع نیست چون هر دو به یکدیگر آن کار کرده اند اگر از ایشان عفو کند کرم و مروت بجای آورده باشد و اگر ادب کند نیز
مستحق آنند همچنین فرمای قیامت حق تعالی خطاب کند روح را که ای روح چرا در من عاصی شدی گوید خداوند اتو دانانتری که
تا من مصاحب تن نگشته بودم و در عالم ارواح بودم پاک بودم و از من نافرمانی نمی آمد هر چه کردن کردن خطاب رسد که
ای تن چرا معصیت کردی تن گوید خدایا تا روح بمن نبود جادای بودم و از من خیر و شر نمی آمد هر چه کرد در روح کرد اینجا نیز عذر هیچ یک
مسموع نیست چون گناه بدید یکدیگر کرده اند پس حق تعالی اگر گناه از ایشان عفو کند و ایشان را بهشت فرستد فضل کرده باشد
و اگر بدو نفع فرستد و عذاب کند عدل کرده باشد پس ثابت شد که عذاب گور روح راست و عذاب قیامت روح و تن هر دو
را و از اول المقومین این حکایت را می آرد که پیری مدت هفتاد سال کار وی این بود که گور کند و روزی بزرگی از وی سوال کرد که
درین مدت این کار میکنی چه عجب دیدی گفت روزی گور میکنم گور دیگری پیدا شد میتی در وی همه اعضای وی خاک شده بود
الا آنکه یک پای وی مانده بود و نظر کردم در یک طرف لحد کزدم دیدم بغایت کلان بیامد و پیش بران پای زو آن پای طپیدن
گرفت و کزدم بجای خود باز رفت چون از طپیدن باز ایستاد باز آن کزدم بیامد و پیش بروی زد همچنین هر گاه که آرام گرفته
آن کزدم بیامدی و پیش بروی زدی حکایت از استاد خواجه رحمه الله شنیدم که میفرمود که روزی به طبس میرا رسیدم و
در آنجا مردم می مردند آنچنانکه عادت عوام است گفتند معلوم باید کرد که اول که مرده است سرگوروی بیاید کشاد که شاید کفن
در زمین کشیده باشد تفحص کردند اول زن حامی مرده بود سرگوروی بکشادند آن بچاره از سر تا قدم سوخته بود و خاکستر شده
چنانکه مردم از قریب می آمدند و میزدند و عبرت می گرفتند تا بدانی که عذاب گور حق است پس ای برادر این همه خطر در پیش
داری بتدارک کار خود مشغول شو و از حال گذشتگان عبرت گیر اگر قیامت و دوزخ را بچشم سرنویندیده باری مرگ عزیزان
و دوستان بسیار دین و از مردن چاره نیست بجلال زو و الجلال که زود خواهد بود که مرگ واقعه من تو خواهد شد بجاه و منصب

عاریتی و نعمت و ثروت ناپایدار غره مشکوکه ناگاه مرگ از کین در جهد مباد که غافل و بی حاصل بروی قطع گرفتنت که گرفتنی جهان زیر نگین کجا شدند خلائق ز دوده عباس به نیچه ملک الموت چون در افتادند ز بهر تغیر نیت را بر آورند سه روز برند بسم و زرت دختر و پسر حالی	جم و قباد کجارت کیو خسرو کو رشید و هادی مامون و اثن و حمز نه زور دست باند و نه قوت باز یکی نفیر و دگر آفخ و دگر بو هو یکی بخانه زن دیگری بخانه شو گناه ما بکرم عفو کن خداوند	کجا شدند گروه شود کز قرآن کجا شدند بتا ز تراژد و دوده تو اجل بجان تو اندم که تا ختن آید ترازان چه که بانوی تو کند فریا سرای گور یک هفته را که بکش بحق اشهدان لا اله الا هو	خدای گفت تنظیم و صفشان جابو برادر پدر و مادر و عم و حسن الو رخانمان چون غریبان بگور آری رو ترازان چه که فرزند تو بر دمو زویم خویش ندانی زواجه تا بند
--	---	---	---

فصل یازدهم در امر معروف و نهی منکر

بدانکه امر معروف و نهی منکر از فروض کفایت است اگر اهل شهری یا موضعی ترک امر معروف و نهی منکر کنند همه عاصی شوند و اگر بعضی باین فرض قیام نمایند از ذمه دیگران ساقط شود اما امر معروف و نهی منکر بوجه شرع کنند و احتیاط بجائے آرند و تقصیر نکنند نه بختس که حق تعالی از ان نهی کرده است قوله تعالی ولا تجسسوا و بکس گمان بد نبند چون بنائے کار مسلمانان بر صلاح است که از ان نیز منع است قوله تعالی یا ایها الذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم و میل و مدا هست نیز نکند و در حق رسانیدن و دفع منکرات میان غنی و فقیر فرق نکند قوله تعالی ان یکن غنیا او فقیرا فالدله اولی الیها و باید که اول خود را بر شرع راست کند و همه قول و فعل خود را موافق شرع گرداند تا سخن وی موثر افتد و قول وی در دلها جای گیرد نه آنکه شرع را بر خود راست کند طبیعت راست کردن شرع را بر خود خطا است بد خویش را بر شرع باید کرد راست در صحیحین می آید بروایت اسامه بن زید از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود روز قیامت مردی را میارند فرمان شود تا او را بد و نراند از در و درها از شکم وی بیرون آید و او بران میگردد چنانکه حمار بر گرد آساید و دوزخ او را گویند ای فلان چه بوده است ترا او نبود که امر معروف و نهی منکر میکردی چه چیز ترا بدین حال گرفتار کرد او گوید بی بودم که به نیکو میفرمودم دیگر از او خود نمیکردم و از بدی نهی میکردم و خود میکردم پس احتیاط باید کرد و از حق گفتن و حق رسانیدن ساکت نباید بود مگر بعد از شرعی که داند که از وی قبول نخواهند کرد و خورداشت حق و بی عرضی بحق گوی لازم خواهد آمد آنگاه اگر نرساند معذور بود زیرا که فائده حاصل نخواهد شد و فساد لازم خواهد آمد و چون آن کس که مرتکب منکر شده سر باز زند و قبول نکند کافر گردد چون چنین باشد آنگاه واجب بود که حق بچنان کس نرساند چنانکه اگر عیس و یا نجی و تمقاجی و یرغوجی و مثل این کسان را اگر از ان کار باطل ایشان منع کنند غالب آنست که ایشان قبول نخواهند کرد بلکه باید ای حق گوی مشغول خواهند شد پس باید که عرض خود را بگارد که از حق رسانیدن بایشان فائده حاصل نمی شود بلکه فساد واقع می شود و ازین جاست که علما بنشسته اند که اگر امر معروف و نهی منکر داند که از حق رسانیدن فائده حاصل خواهد شد و از وی قبول خواهند کرد و یاد دفع منکر خواهد شد واجب بود رسانیدن و اگر داند که قبول نخواهند کرد واجب بود رسانیدن در واقعات حسامی و در قضا وائے

ظہیری می آورد که رجل را می علی ثوب انسان بخاسه اکثر من قد رالد دهر ان وقع في قلبه ما ندوا خبره لم يلتفت الى
كلامه كان في سعة من ان لا يخبره لان الاخبار لا يفيد قال مشا تخنقا قاسوا الامر بالمعروف على هذا
ان كان يعلم انهم يسمعون يجب عليه ولا لا يعني مردی بر جاره آدمی بخاست دید زیاده از قدر درهم و اندک اگر خبر کند
التفات سخن وی نخواهد کرد اخبار نکند او را می شاید زیرا که اخبار فائده نمی دهد و گفته که مشایخ ما قیاس گرفته اند امر معروف را برین
که اگر داند که از وی خواهند شنید واجب بود بروی والا فلا و امر معروف و نهی منکر راسه مرتبه است از حکام بدست و از علما بزبان
و از عوام بدل در مشارق الانوار می آورد از صحیح مسلم که رسول علیه السلام فرمود چون یکی از شما منکری بیند پس گو تغییر کن او را
بدست خود و اگر نتواند بزبان منع کند و اگر از آن نیز عاجز آید پس بدل از کار کند و آن ضعیف ترین ایمان است بعضی از شارحان
حدیث گفته اند که آن از کار کردن بدل از ضعف ایمان از کار کننده است و بعضی گفته اند از ضعف ایمان مرتکب منکر است که حق گوی
خشم در نمی بیند که حق بوی رساند و روایت آنست که در جای که مفسدان باشند و مصلحان نیر باشند و آن نیکان از دفع و منع آن
بدان عاجز نباشند اگر دفع منکرات نکنند و خاموش نشینند با وجود استطاعت منع فردای قیامت آن نیک مردان که باید
در ساخته باشند در صورت بوزنیگان برانگیخته شوند حکایت نقل است که حق تعالی امر کرد فرشته را بهلاک اهل شهری که فساد در میان
ایشان ظاهر شده بود آن فرشته یک دوست حق دید در میان ایشان مناجات کرد که خداوند انودا تا تری که یک بنده شایسته
است نزد در میان ایشان چه فرمائی با وی چه کنم فرمان رسید که اول او را هلاک کن آنگاه دیگران را که هرگز یکبار بر ایشان غضب
نگرفت از برای من و با ایشان در ساخته بود و در کتب فقهی نبشته است که با اهل کبیره شستن گناه کبیره است در روضه فقه
امام محی الدین نوای آورده است که هرگاه که با اهل کبیره نشینند بر سبیل انس آنگاه گناه کبیره باشد در تفاسیر و کتاب قصص
می آورد که حق تعالی چهل هزار گزیدگان قوم یوشع را با شصت هزار دیگر از بدان از برای یک غضب ناکردن بر ایشان موافقت
با ایشان در خوردن و آشامیدن هلاک کرده یوشع علیه السلام دعا کرد که الهی میدانم که بدان را بشومی بدی ایشان هلاک کردی
اما در نمی یابم که حکمت در هلاک نیکان چه بود فرمان رسید که ای یوشع نیکان را بدان در ساخته بودند و ترک امر معروف و نهی منکر
کرده ایشان را بدان سبب هلاک کردم پس بنده مؤمن باید که با امر معروف و نهی منکر قیام نماید با وجود استطاعت تا از جمله
خاسران نباشد در صحیح بخاری می آورد بر روایت عثمان بن بشیر از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود مثل کسانی که امر معروف و
نهی منکر میکنند و کسانی که ترک معروف می کنند و منکر میکنند همچون مثل قومی است که قرعه زنند و از کشته در آیند بعضی را
خا بنهای شیب رسد و بعضی را خا بنهای بالا آنها که در خا بنهای شیب باشند گویند هر بار که بار آب باید بجا آید بالا باید شد و آب از
دریا گرفت بیا تا کشتی را سوراخ کنیم و هم از بجا آب برداریم در ایستادند و کشتی را سوراخ میکنند آنها که بر بالا اند اگر دست ایشان
نگیرند و ایشان را منع نکنند هم اینها و هم ایشان همه هلاک شوند و اگر ایشان را منع کنند و نگذارند همه از هلاکت برهند پس در
خلاص و نجات بندگان حق باید کوشید تخصیص در رستگاری خود و نیک مردی خود عذر نباید ساخت که کار صعب و دشوار است
و حق تعالی این است را بهترین امتان گردانید سبب امر معروف و نهی منکر قوله تعالی کنتم خیر امتا اخرجت للناس تأمرون
بالمعروف و تنهون عن المنکر و تو منون بالله در تفسیر و سیط می آورد که فرمود از جاج میگویند که ای کنتم خیر امتا عند الله

فی اللوح المحفوظ یعنی شما بهترین امتی بودید نزد خداوند در لوح محفوظ یعنی شما در لوح محفوظ بهترین امت نبشتند این عباس
رضی الله عنهما میگوید مراد امت محمدی صلی الله علیه وسلم زجاج میگوید خطاب مراد اصحاب محمد است و همه امت داخل یعنی سبب
خاص است و معنی عام اخراجت للناس بیرون آورده شدند از برای مردمان یعنی اصحاب محمد صلی الله علیه وسلم بهترین
آدمیانند از برای مردمان زیرا که فرموده نشده نقتال غیر از محمد علیه السلام پس شما که اصحاب محمد اید اسپر میکنید فارس و روم را تا
در می آیند ایشان در دین شما و این قول عکرمه و مجاهد است و نیز در تفسیر و سیوط مذکور است بر وایت شعبی که رسول علیه السلام
فرمود اهل بهشت صد و بیست صف باشند هشتاد و صف از امتان من باشند و چهل صف از امتان پیغمبران دیگر و آنچه برده
روایت میکنند از پدر خود که گفت از رسول صلی الله علیه وسلم شنیدم که میفرمود که امت من امتی اند مرحوم که ایشان را در آخرت
فی حساب باشند و فی عذاب و نیز در تفسیر و سیوطی آورد که عیسی علیه السلام یا و کرد و مراد امت محمد را پس فرمود که ایشان سبکترین
مردمان باشند از روی عقل و گران ترین مردمان از روی وزن اعمال اما سبکی عقل ایشان آنست که لعنت کنند بجهایم را و
گرانی میزان ایشان آنست که آسان گردانیده شد بزرگبانیهای ایشان کلمه که دشوار و گران بود بر کسانی که پیش از ایشان بودند و
آن کلمه طیبه لا اله الا الله است در تفسیر عمر می آورد که خداوند تعالی قلم را بیا فرید پس فرمان کرد که ای قلم اکتب علی فی لوح
جمله معلومات را در لوح بنویس قلم در کار آمد و می نوشت و مقدرات و معلومات را فرمان آمد که ای قلم بنویس که امتی پیغمبر خود را
تکذیب کنند ایشان را بیا و سر و سخت هلاک کنم و بر ایشان سنگ بارانم و همچنین یک یک امت را فرمان می آمد تا می نوشت
بعد از آن فرمان رسید که ای قلم بنویس که امتی باشند با عمرهای کوتاهی و با کوتاهی عمری گناهان بسیار کنند و ما را بخلاف فرمان
بیازارند و امت پیغمبر آخر الزمان باشند قلم ترسان گشت که تا چه عفو بت سخت در حق ایشان فرمان رسد خطاب آمد که ای قلم
بنویس که هی امة مذنبه و انما سر بک عفو و ایشان امت گناهکار و من پروردگار آمرزگار قلم چون این خطاب بشنید
از حیرت شتق شد و شتق قلم از انجا است قوله تعالی تا مودوننا المعروف و تنهون عن المنکر حق تعالی مدح میگوید امت محمد را
صلی الله علیه وسلم آنچه در ایشان است از خصال خیر و آن آنست که بر امر معروف و نهی منکر و ایمان داری مداومت می نمایند و از
بسیاری که امر معروف و نهی منکر در دین مهم است او را مقدم بر ایمان یاد کرد و بلفظ مضارع فرمود و صیغه مضارع دوام و استمرار
مبطلب سوال چون صیغه مضارع از برای دوام و استمرار است پس معنی چنان شود که بنده یک طریقه العین از آن غافل نشود
و خالی نباشد و این دشواری نماید پس این معنی چگونه باشد جواب آنست و الله اعلم دنیا هرگز باید که از امر معروف خالی نباشد
و از نهی منکر و این معنی مفروض وجود است زیرا که هیچ وقت عالم از امر معروف و نهی منکر خالی نیست تا اگر درین خانه نیست در
خانه دیگر نیست و اگر درین محله نیست در محله دیگر نیست و اگر درین قریه یا درین شهر نیست در قریه و شهر دیگر نیست پس دوام و
استمرار برین تقدیر حاصل آمده باشد و رسول صلی الله علیه وسلم فرمود که هر کس امر معروف و نهی منکر میکند و در آن میکوشد
که جایزین سنت کند و در نزوح دین و شریعت سعی نماید و خلیفه خداوند است در زمین و خلیفه رسول وی و خلیفه کتاب وی
و امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرمود فاضلترین جهاد وی امر معروف و نهی منکر است در طیب القلوب نقل است که مردی
هارون الرشید را امر معروف کرد و او را خوش نیامد بفرمود تا او را در خانه کردند و در خانه را بر آوردند بعد از هفت هارون را گفتند

آن مرد را که در خانه کرده بودی امروز در فلان باغ دیدیم بفرمود تا او را حاضر آوردند گفت ترا که از خانه بیرون کردی گفت آن کس که در خانه کرد گفتند که در خانه کرد ترا گفت همان کس که از خانه بیرون آورد گفت مشکل سختی است گفت خدایا ازین مشکلها بسیار است هارون دانست که او از دوستان حق است بفرمود تا او را براسپی سوار کردند و در بازار بغداد میگردانیدند و مناد میگرداند که این مردیست که خداوند او را عزیز کرده است و هارون میخواست که خوار کند تا دانست الهی بحرمت دوستان خود مارا از خوار می دنیا و آخرت نگاهدار

اما واجبات اسلام و روی و باب است

باب اول در بیان آنکه واجبات اسلام چند است و خلاف علما اندران و درین باب و فصل است
فصل اول در تعداد واجبات اسلام و ذکر نماز عیدین و ایامی لیلیتی العیدین

بدانکه واجبات اسلام در یک روایت هفت است چنانکه در شرح هدایه سید جلال کرلانی رحمه الله آورده است نقل از امام محبوبی رحمه الله که واجبات اسلام هفت است صدقه نظر و قربانی و نماز و ترو خدمت پدر و مادر و خدمت زن مر شوهر و نفقه ذوی الارحام و کسانی که در سونت وی باشند شرفا و عمره بقول دیگر عمره سنت است و بدان قول که واجب است بر کسی واجب است کمرج بروی فریضه باشد و اصح آنست که واجب است و کسی که واجبات اسلام را این هفت است میدارد نماز عیدین راست میدارد چون واجب دارند آنرا صحیح آنست که واجب است واجبات هشت شود اما تکبیر تشریق تابع نماز است و اگر واجب است تقلی دارند آنرا واجبات نه شود و معرفه الله که واجب اول است آن از مقدمات ایمان است و مبنی ایمان است و اصل همه عبادتهاست و آن در ذکر ایمان مذکور شده است در قسم اول که از تبیل اعتقادات است این بود عدد و تعریف واجبات اسلام و خلاف علما دران والله اعلم در جامع الصغیر حسامی می آرد عیدان اجتماع فی یوم واحد فالاول سنة والثانی فریضه ولا یترك واحد منهما یعنی چون عید و جمعه در یک روز جمع شود نماز عید سنت باشد و نماز جمعه فرض و هیچ یک را ترک نکنند و درین ابطال قول عوام است که میگویند و خطبه در یک روز خواندن بقال نیکو نیست پس نظر بدین روایت نماز عیدین سنت باشد اما کیفیت ادای وی آنست که در نافع و هدایه و عامه کتب فقهی میگوید از اصحاب ما رحمه الله که بگذار امام دو رکعت نماز بامرومان و بعد از تکبیر افتتاح و ثنا سه تکبیر بگوید بعد از آن فاتحه و سوره خواند و تکبیر رکوع بگوید و در رکعت دوم اول قرئت خواند بعد از آن سه تکبیر بگوید اگرگاه تکبیر رکوع بگوید و این قول ابن مسعود رضی الله عنه و اختیار علمای ما این است و قول امام شافعی رح غیر این است و رقا و ای حجت آورده است که بر سلطان واجب است که یکی را بفرماید تا در شهر نماز عید گذارد از برای ضعیفان و در بخوان و کسانی که نمازگاه نتواند رفت و لیکن نماز عید را بیکبار که بگذارد مذکور کردن و انباشد در منافع میگوید

پراکنده باید داشت اما بکسب تشریق واجب است و ابتدا بکسب تشریق از باب ادعای است و حتم آن بر نماز دیگر و زعیده که مجموع
هشت نماز باشد و این قول امام عظم است رحمه الله اما بقول ابو یوسف و محمد رحمه الله ختم بکسب تشریق بر نماز دیگر آخر ایام تشریق
است که بست و سه وقت نماز باشد و دلیل ایشان آنست حق تعالی فرمود و اذ کروا لله ذکر الکثیر او قد یکبیر ذکر است
و این پیشتر است زیرا که این بست و سه یکبیر می شود الهی همه را توفیق یلو کون خویش از راسنه دار

باب دوم در شرح واجبات سبعة اسلام و درین باب نرده فصل است فصل اول در بیان صدقه فطر

در هدایه و عامه کتب فقهی می آرد که صدقه فطر واجب است بر آزاد مسلمان که او را مقدار نصاب زکوة باشد اگر چه غیر
نامی باشد فاضل از مسکن می آید نصاب و می اسپ سلاح وی و بردگان خدمت وی که از جهت خود ادا کنند و از جهت فرزندان
خود سال خود و از جهت مالیک خدمت خود آن نصف صاع است از گندم یا از آرد یا از سویق آن یعنی از بستان آن صاعی از
جو یا از خرما و در روایت است در یک روایت نصف صاعی و در یک روایت صاعی و صحیح این است و باقی خوب
بر قیاس جو است یعنی صاعی در وقایه و کمتر میگوید که وجوب صدقه فطر تعلق میگیرد و بطلوع روز عید فطر تا اگر کسی پیش از آن
بمیرد واجب نشود صدقه فطر وی و اگر بعد از صبح متولد شود یا اسلام آورد نیز واجب نشود فطر وی و مستحب است که اول
صدقه فطر ادا کند آنگاه نمازگاه رود تا فقیر فایز البال نماز عید تواند گذارد و در نافع می آرد این حدیث را که رسول علیه السلام
فرمود که أغنوه عن المسئلة فی مثل هذا اليوم یعنی در ویش را از طلب و خواستن بی نیاز گردانید در مثل این روز و اگر
صدقه فطر را مقدم دارد بر روز عید فطر صحیح آنست که جائز باشد و محسوب بود از فطره وی و اگر تاخیر کند در ادا تا روز
عید فطر بگذرد واجب از ذمه وی ساقط نشود و اخراج آن بروی باشد و نزد امام شافعی رج و وجوب صدقه فطر تعلق میگیرد
بوقت فرو شدن آفتاب از آخر ماه رمضان در سنن ابوداود و صحیح ابن ماجه و کتاب حاکم ابو عبد الله نیشاپوری می آرد
که ابن عباس رضی الله عنهما گفت که رسول صلی الله علیه وسلم فرمود و فرض کرد صدقه فطر را از برای پائی روزه روزه دار از
لغو رفت هر کس ادا کند از پیش از نماز عید آن زکوة باشد مقبول و هر کس بعد از نماز عید دهد آن صدقه بود از صدقات
حاکم ابو عبد الله گفته است که این حدیث صحیح است بر شرط بخاری در ریاض الصالحین می آرد از خطابی که درین حدیث
بیان آنست که صدقه فطر فرض واجب است همچون فرضیت زکوة و اجبه در اموال و بیان آنست که فرض کرده رسول
علیه السلام همچون فرض کرده خداوند است از برای آنکه طاعت رسول صادر از طاعت خداوند است قوله تعالی
من یطع الرسول فقد اطاع الله و بقرضیت زکوة فطر و وجوب آن عامه اهل علم قایل اند و چون صدقه فطر طهرت مصیام
را از رفت و لغو پس هر روزه داری واجب بود تو اگر باشد یا در ویش وقتی که صدقه فطر باید فاضل از قوت خود و چون
وجوب وی از برای علت تطهیر است همه روزه داران محتاج اند بدان و چون شریک اند در علت شریک باشند در وجوب

و ابو بکر بن المنذر میگوید که اجماع اهل علم است بر آنکه صدقه فطر فرض است چون ابن سیرین و ابو العالیه و ضحاک و عطاء و مالک و
 سفیان ثوری و شافعی و ابو الثور و احمد و اسحق و اصحاب رای و اسحق راهویه میگوید او پنجم اجماع است از اهل علم و ترساند امام احمد
 و سنن ابو داود می آورد بر وایت عبد بن ابی صغیر از پدر خود از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود که زکوة فطر در حق نوانگر شمس
 ترکیه الله است اما فقیر شمارد کند خداوند بروی بیشتر از آنکه عطا داده باشد آن فقیر یعنی بجهت صدقه فطر و ابی صغیر بعین جمله
 و مصغر است در ترغیب حافظ عبد العظیم منذری قدسی می آورد بر وایت جریر از رسول علیه السلام که فرمود صوم رمضان
 معلق است میان آسمان و زمین بالا برده نشود مگر زکوة فطر و اسناد این حدیث حیدر است و این همه تاکید و مبالغه در
 ادای صدقه فطر همانا که از برای نفع فقرا و مساکین است تا بدانی که نفع رسانیدن را این همه فائده ها است بهیئت تو خاطر
 نگه دار و روشش باش نه در بند آسایش خویش باش شیخ ابو سعید قدس سره میگوید اگر یک کس عمل پیری و آدمی بیار و در
 مقابل آن نیفتد که نفع مسلمانی رساند پس ای برادر بران باش که نفع رسانی و اگر نتوانی ضرباری مرسان که آن نیز تمام است
 الهی ما را توفیق نفع رسانیدن ارزانی فرما و از ضرر رساندن نگاهدار

فصل دوم در بیان قربانی

بدان که قربانی واجب است بقول علمای ما رحمه الله و دلیل بر وجوب وی این حدیث است قال النبی علیه السلام من
 وجد سعة ولم یضیع فلا یقر بن مصداقنا یعنی هر کس را استطاعت قربان کردن بود و قربانی نکند پس گونزدیک مشو
 نمازگاه ما میگویند تاکید با و عید چنین تواند بود مگر تبرک واجب پس قربانی واجب بود و این حدیث در هدایه و شرح
 و قایم مسطور است و در کتب حدیث نیز از امام شافعی رح قربانی سنت است اما قربانی که واجب است بر آزاد مسلمان هشتم
 واجب است که مالک بود نصاب را که بران صدقه فطر باشد که در روز عید اصحی از جهت خود قربانی کند و واجب نیست در فتوی
 که از جهت طفل خود و مالیک خود قربانی کند خلاف مروریست خزانه الفقه و قدوری را و آن گو سفند نیست از یک تن و
 در از و بنال یا اشتیری از هفت تن و بر فقیر و مسافر قربانی نیست و این روایت در هدایه و عامه کتب فقهی مذکور است اما
 بقول امام شافعی رح قربانی سنت است نه واجب در واقعات میگوید اگر در شتر کمتر از هفت تن شریک شوند جایز باشد
 و صحیح این سنت اما قربانی از سه جنس رو بود از گو سفند و گاو و شتر و بز را حکم گو سفند است و گاو و میش و بچو گاو است که
 و الجوا صلیس و البقر سواء اما از جنس دیگر و انباشد چون اسب و حمار و حشی و مرغ و غیر آن در کتاب الاضاحه
 آورده است که اگر هفت تن در گاو یا شتری شریک شدند و نیت هر یک قربانی دیگر بود اول قربانی دویم نذر سیم
 عقیده چهارم قربانی از برای مرده پنجم جزای صید ششم هدیه هفتم تطوع از هفت جایز باشد نزد علمای ما رحمه الله اما اگر نیت
 یکی گوشت بود یا اورا هیچ نیست نبود از هیچ یک درست نبود در هدایه میگوید از برای قربانی گو سفند یک ساله باید و گاو و دو ساله
 و شتر پنج ساله و ازین کمتر قربانی را نشاید الا آنکه اگر گو سفند میشینه باشد که اکثر سال بروی گذشته باشد و فربه و بالیده
 بود چنانکه اگر او را در میان گو سفند یک ساله را نندیشیده از دو و فرقی نتواند کرد قربان کردن وی جایز باشد بنا برین حدیث

ابوهریره رضی الله عنه که روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود نعم الاضحية الحجرج من الضأن اذا كان خضيا
 عظيما و این حدیث در هدایه و نافع است اما امام زعفرانی رح میگوید جذع گو سفند هفت ماه است اما از شتر و دراز و بنال
 ماده اولی تراست از برای قربانی و از گو سفند زاولی تراست اما از یک ساله کمتر قربانی را شاید و وقت قربان کردن از
 صبح روز خیدست تا سه روز افضل روز اول است اما اهل شهر بار را و این باشد که پیش از نماز عید قربان کنند که رسول علیه السلام فرمود من ضحی قبل
 لصلاة فليعد ذبيحته اما اهل شهر اگر خواهند که پیش از نماز قربانی کنند آن ذبیحه را از شهر بیرون برد آنگاه قربان کنند و این روایت در
 کافی است اما اهل دیهبار بعد از صبح روز عید قربان کردن جایز باشد زیرا که در دیهبار عید و جمعه نیست اما معیوب چون گوشت گشت هم و لنگ که راه
 تواند رفت و لاخر که مغر در سخوان نموده باشد و سیار گوش بریده و دنب بریده و مثل آن قربانی را شاید اما اگر پیشتر بجای بود و سر بریده بود و این باشد
 و اگر قربانی خاصی یا یک شاخ بود یا بی شاخ یا شکسته بود یا دیوانه بود جایز بود از برای آنکه خون و گوشت و سایر مقاصد
 وی تمام است و مقصود تعلق نمی گیرد بدانکه او را قرن نباشد یا مکسور القرن بود یا خاصی یا ثولا بود و این روایت در هدایه و
 نافع است و اگر دو کس دو گو سفند خریدند به نیت قربان و هر یک گو سفند صاحب خود را قربان کرد بغلط قربانی هر دو جایز
 بود و بر هیچ یک ضمان نبود و در قربان کردن فاصله آن بود که کار بدست خود گیرد و وجود و بخشش و مردانگی آن قربانی
 بجای آرد اگر آن علم داشته باشد و الا آنجا حاضر شود و دیگر را بفرماید تا فوج کند همچنین در قربان حقیقی که نماز است که
 الصلوة قربان کل لقی باید که بهزار شادی و نشاط تیغ مجاهده بر سر نفس بد فرمای زند و عذر میخواهد که دستم بجان نرسد و
 الا تقصیر کردم پس توانگر در روز عید گو سفند قربان کند و مستحب است که گوشت قربانی خود بخورد و توانگران و درویشان را
 بخوراند و ذخیره نکنند و الا از سه حصه یکی را بدهد و ازین کمتر نکند و پوست قربانی بصدقه دهد یا کار فرمائی سازد که در خانه
 بکار آید چون نطع و غبال و مانند آن مسلمانی گو سفند خرید نیت قربانی و آن گو سفند غائب شد بجای آن
 گو سفند دیگر خرید که قربان کند گو سفند اول را باز یافت اگر آن مرد توانگر است از هر دو یکی را قربان کند و هر دو را قربان
 کردن حاجت نبود زیرا که بشرع بروی یک قربان نیست و اگر در ویش بود هر دو را قربان کند زیرا که بروی شرع
 قربان نبود و هر دو را نیت خود بر خود واجب گردانید الهی همه را توفیق نیت نیکو و خیرات کرامت فرماید

فصل سیوم در ثواب مضیلت قربان کردن

در ترغیب حمیدی و بسیاری از کتب حدیث به تنوع الروایات چون روایت امیر المومنین علی کرم الله وجهه و ابو سعید و
 عمران بن حصین رضی الله عنهم از رسول الله صلی الله علیه وسلم که فرمود مرا خاتون زنان نور دیده رسالت فاطمه رضی الله
 عنها که ای فاطمه برخیز و نزد یک قربانی خویش رو و در زمان ذبح این دعا بخوان ان صلواتی و نسکی و محیای و حمائی
 لله رب العالمین لا شریک له و بذلک امرت و انا اول المسلمین بدستیکه باول قطره خون که از وی بچسکد
 هر گناه که در همه عمر خود کرده باشی آمرزیده شود و بدستیکه فدای قیامت بیارند خون و گوشت آن قربانی را و در پله نیکی
 تو نهند هفتاد برابر آنکه بوده است ابو سعید میگوید گفتم یا رسول الله این کرامت خاصه مرآل محمد است و اهل این

تشریف ایشانند یا مرا ایشان و همه مسلمانان راست رسول علیه السلام فرمود مرا آل محمد راست خاصه و غیر مسلمانان راست عامه یعنی سبب خاص است و معنی عام و در حدیث دیگری آید بر وایت زید بن ارقم که از رسول صلی الله علیه و سلم سوال کردند که یا رسول الله این قربانیها چیست فرمود که ملت پدر شماست ابراهیم علیه السلام گفتند چیست ما را در آن فرمود بهر موی که بر آن قربانی بود یک حسنه در دیوان وی نویسند گفتند ششم را چه حکم است فرمود که بهر شمی یک حسنه نویسند و از غیب حمیده و بسیاری از کتب فقهی آید این حدیث بر وایت مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی الله عنها از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ علی نکند فرزند آدم در روز عید قربان نمود و دوست داشته تر نزدیک خداوند از رختن خون قربانی سعید بن عبدالغفر نیز وایت میکنند از کحول رحمها الله که گفت بفروش پیراهن خود را بخربان قربانی را در زادالمقوین می آرد که در خبر است که خانه که در وی قربانی نکنند با وجود استطاعت آن خانه بخداوند تعالی بنالد و دعای بد کند در حق صاحب آن خانه و گوید لخلاک الله من الخیر کما اخلیتنی من القربان و آن خانه در آن سال هفت تیر بلا شود و هر خانه که در وی قربانی کنند شادینها کند و دعای خیر کند و آسایشها و خوشیها در آن خانه پیدا گردد و در رسول صلی الله علیه و سلم فرمود عظمه واضحایا که فانهما علی الصراط مستطایا که وفی روایه سمنواضحایا که یعنی بزرگ گردانید قربانی های خود را یا فریه گردانید قربانیها بدستیکه بر صراط آن بار گیرهای شما خواهد بود و در خبر است که بهر لقمه گوشت قربانی که بنده بخورد مرغی بود او را در بهشت مانند شتر بجای حکایت امام الامام محمد بن اسحق بن خرمیه رحمه الله میگوید برادر من احمد بن اسحق مرد عابد بود و پسر گار و از مال دنیا چیزی نداشت و با تنگدستی تکلف کردی و هر سال قربانی بجای آوردی و بهر سبب که بروی آمدی این عبادت البته ترک نکردی این برادر من از دنیا سفر کرد بخواب چنان دیدم که قیامت آمده است و خلق عالم در عرصات حاضر اند ناگاه برادر خود را دیدم که بر اسب تازی سوار گشته کمر گز مثل آن ندیده بودم و بسیار دیگر از آن مرکبان در پیش وی میرفتند گفتم ای برادر حق تعالی با تو چه کرد و گفت مرا ایام زید گفتم سبب چه بود گفت روزی در مسجد جامع نماز میکردم در حیب من یکدم بود گنجه پیری بیاید و در پیش ستون با ستاد و گفت خداوند بران مسلمان رحمت کند که بکند بر من رحمت کند که قرض دارم و تقاضای درشت میکنند نماز را بتعجیل تمام کردم و درم بدو دادم چون مراد رگور نهادند و باز گشتند ندای شنیدم که ای احمد بن اسحق رحم کردی بر زید و سنی مانیر بر تو رحمت کردیم هر چه کرده بودی از تو عفو کردیم و ترا شایسته بهشت و دیدار خود گردانیدیم گفتم ای برادر این مرکبان در پیش تو چیست گفت این قربانیهای من است که کرده بودم و این که سوارم اول قربانی من است گفتم اکنون کجا میروی گفت به بهشت میروم این بگفت و از نظر من غائب شد تا بدانی که کس برین درگاه زیان نکرده است حکایت طاووس یانی رحمه الله میگوید سالی با قافله حجاز کج میرفتم کودکی با ما همراه شد بی زاد و راه میرفت گفتم ای کودک نزار از او گفت ان خیر الزاد التقوی گفتم آخر با تو طعام کو گفت بخانه کریان رفتن و با خود طعام بدون لایق نباشد چون احرام بستیم همه لبیک میگفتند و آن کودک هیچ نمیگفت گفتم ای کودک چرا لبیک نمیگویی گفت از برای آنکه جواب لبیک نشنوم گرچه بر طاووس اقتاد وقتی که این کودک از روی ترسد اگر مار را رد کند و نه پذیرد چه کنیم اهل قافله این سخن شنیدند غریب را آوردند طاووس میگوید چون بکوه منا حاضر شدیم بهر کس قربانی میکردند کودک را دیدم می گفت بار خدا یا هر کس قربانی میکنند در راه رضای تو مرا هیچ نیست که قربان کنم جز تن خود

شمع بر آید وصل نومین جان خود قربان کنم | جان چه باشد نزد تو تا من حدیث جان کنم | صد چنین جان در ره عشقت فدای نام تو
 ترک جان گفتم حدیث از وصلت جانان کنم | مور عورم در جهانم نیست یکپاسے ملخ | من که باشم تا سیمان ترا همان کنم
 کودک کلمه شهادت بگفت و انگشت در حلق خود در مالید فضا با گفت وی راست آمد و کودک جان بحق تسلیم کرد مادر کودک
 از آن حال خبر یافت خاک بر سر کردن گرفت آوازی شنید که ای ضعیفه فرزند تو در راه رضای ما جان فدا کرد قبول کردیم اگر تو نیز
 بیای قبول کنیم کیست در راه او که از جان بر خیزد که قبولش نکند تو بارے از عصیان بر خیز تا با تشن سوزی رباسے
 دروے که ز بهر اوست در مان نبود | راهی که بکوسے اوست پایان نبود | فتوی دادست عشق کا ندر ره دوست
 قربانی عاشقان کجس زبان نبود | حکایت در زاد المقومین می آرد که یکی از بزرگان سلف عادت داشتی که بهائے
 گوسفندی صدقه دادی بدرویشان و گفتی چون قربانی بر من واجب نیست حیوانی را چه بجان کنم بخواب دید که قیامت
 قائم آمده است و مردمان بر بار گیرها سوار می شوند و ملائکه ایشان را به پیش می برند و او پیاده مانده از احوال سوال کرد
 گفتند این مرکبها قربانیهاست که در دنیا کرده اند گفت من نیز بهائی قربانی صدقه داده ام گفتند تو ندانی که بهیادادن با
 قربانی کردن برابر نبود قربانی می باید کرد آن بزرگ تازن بود دیگر قربانی نمیکرد پس چون قربان را این همه فایده است باید که
 این عبادت الهیست باز نداری خلیل خدا صلوات الرحمن علیه در راه رضای حق از سر فرزند برخاست تو باری از سر
 گوسفند بر خیز الهی همه را توفیق این جیسر و سایر خیرات ارزا نسند دار

فصل پنجم در عشر ذی الحجه و فضیلت عبادت درو

بدانکه فاضلترین همه ایام نزد الله تعالی عشر ذی الحجه است و در هیچ وقت اعمال صالحه را این نظر قبول نباشد که درین ایام
 و از بزرگی این دهم است که حق تعالی در کلام مجید خود قسم یاد کرد و قوله تعالی والفجر و لیل عشره لآیه در تفسیر و سیط می آرد که
 والفجر سوگند است بصبح روز اول از عشر ذی الحجه در یک قول در کثافت و کواشی و مدارک می آرد که و لیل عشره سوگند است
 بدهم شب و هم حاجیان یا بدهم شب اول از ماه محرم یا بدهم شب آخر از ماه رمضان و الشفع سوگند بچفتهای دهم حاجیان
 یعنی بدویم و چهارم و ششم و هشتم و دهم دهم حاجیان و الو تو سوگند بطاقتهای دهم حاجیان یعنی یکم و سیم و پنجم و هفتم و نهم و
 و اللیل اذ ایسی ای سیری فیه سوگند شب مزدغه که بر وند و وی و تکرار قسم دلیل است بر شرف و فضیلت این دهم رکواشی
 و مدارک میگوید در قول دیگر که والفجر قسم است بصبح یا بصلوة صبح و لیل عشره سوگند بدهم شب عشر ذی الحجه و لیل ملفظ نکره
 یاد کرد و از برای زیادتی و فضیلت آن و الشفع و الو تو سوگند بشفع و وتر کل اشیا یا بشفع و وتر این لیلی کما مر یا سوگند
 بشفع و وتر نماز یا سوگند بر وزعید و روز عرفه یا سوگند بخلق و بنحای و بعد از آنکه قسم بلیالی مخصوصه یاد کرد و باز قسم بشعب
 یاد کرد و بسبیل عموم که و اللیل و بعضی گفته اند و اللیل یعنی سوگند شب قدر که بگذرد یعنی سوگند بگذشتن شب و یای سیرے را

حذف می کنند و روح اکتفا از وی بکسره و این در حال وصل است اما در حال وقف کسره و یا هر دو را حذف می کنند در مدارک می آرد
که یکی از اخفش سوال کرده از سقوط یا گفت لایعنی گویم مگر آنکه مرا یک سال خدمت کنی آن مرد یک سال او را خدمت کرد و آنگاه سوال
کرد گفت اللیل لایسری و انما یسری فید یعنی شب سیرنی کند اما سیر میکنند در وی چون عدول کرد و از معنی وی عدول کرد
از لفظ وی نیز از برای موافقت را میان هر دو در تفسیر و سیط میگوید و الفجر سوگند است بصبح هر روزی و بعضی گفته اند سوگند
است بصبح روز اول از ماه محرم که سال از وی کشاده می شود در تفسیر حقایق می آرد از این عطا که گفت و الفجر سوگند بمصطفی
صلی الله علیه و سلم که ثورایان بوی کشاده شد و ظلمت کفر از سبب وی پوشیده گشت و لیال عشر سوگند بدیه شب آخر
از چله موسی علیه السلام که تمام گردانید بآن میعاد و میقات ویرا چنانکه فرمود قوله تعالی و اتمنناها بعشره و التشفع سوگند
بفرایض و الوتر سوگند بسبن یا سوگند بخلق و خداوند یا سوگند بافعال و نیات که آن اخلاص است عکرمه گوید و الفجر سوگند
است بانفجار آب از سنگ موسی علیه السلام قول دیگر آنست که و الفجر سوگند است بانفجار آب از چشمهای بهشت ضحاک
میگوید و الفجر سوگند بکشاده شدن آب از چشمهای عاصیان در تفسیر حقایق می آرد که و الفجر سوگند بانفجار معرفت از
سینههای عارفان چنانکه نقل است که چون دل عاشق از نفق عشق بسوزد و ابر شوق وصال در جنبش آید و برق جمال
از وی بدرخشد هفت آسمان از او پر نور شود ملائکه ملکوت گویند بار خدایا این چه نور است که از زمین برخاسته که هفت آسمان را
بلوای جمال خود بسیار سسته فرمان رسد که در یامی عشق عاشقی است که در سر او باضطراب آمده است این موج عرفان
جمال ماست که از او پدید آمده و بعالم علوی رسید گویند بار خدایا سوخته بنده است در آتش شوق تو فرمان رسد که کلال
و قدر من که من بوی مشتاق ترم از آنکه او بمن که و انا عاشق الی لقائکم در بعضی از تفاسیری آرد که و الفجر سوگند بمحمد صلی الله
علیه و سلم و لیال عشر سوگند بدیه یا مصطفی که عشره مبشره اند چنانکه گفته اند رباعی آنها که بشارت بهشت آمدشان و بوبکر
و عمر و علی و عثمان پس سعد و سعید و پسیر و طلحه و آنگاه ابو عبیده و عبدالرحمن و والتشفع سوگند چهار یا مصطفی و الوتر
سوگند بابو بکر و اللیل اذ ایسو سوگند بحجرت شب غار هل فی ذلک قسم لذی حجر مبینی هر کس خداوند عقل و خرد باشد
بداند که آنچه خداوند قسم با و یاد کرده ازین اشیا در وی عجائب و دلائل است بر صانع خداوند عزوجل و بر قدرت وی و توحید و
پس شتر است که محرم با و یاد کنند از برای دلالت وی بر خالق وی و جواب قسم خداوند است و هو لیعدن یعنی هر آینه و
سوگند باین اشیا که یاد کردیم که عذاب کرده شوند کفار قوم تو ای محمد همچنانکه عذاب کرده شدند عادیان و نمودیان فرعونیا
بدلیل قوله التو ترکیف فعل ربك بعاد در تفسیر و سیط میگوید جواب قسم اینجا است که ان ربك لبالمصدا یعنی سوگند
باین اشیا که فرشتگان پروردگار تو بر راه اندیا خودان دبك لبالمصدا عبارت از ان معنی باشد که مثلاً همچنانکه کسی بر را بگذر
کسی در کمین وی باشد آن کس نتواند که از وی بر بد همچنین بچکس نیست الا آنکه باز گشت وی و سرو کار وی با خداوند است
زیرا که او عالم است با آنچه از بندگان در وجودی آید و حافظ و رقیب ایشان است جزا دهد بندگان را بر اعمال ایشان ان
خیل الخیر و ان شر افش و این روایت در مدارک است پس عزیز من از بزرگی این دهره است که چندین قسم با و یاد میکنند
باید که ایام را غنیمت شماری و اوقات را ضایع نگذاری چون باز گشت بخداوند است که ان دبك لبالمصدا در صحیح بخاری

سنن ابوداود و صحیح ترمذی و کیس طبرانی می آرود در صحیح ابن ماجه و بسیار از کتب محدثان معتدنی آید بروایت شاه مفسران عهد
بن عباس رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود عمل صالح در هیچ ایامی دوست داشته تر از یک خداوند و فاضل تر
ازین ایام نیست یعنی عَشْرَوِی الحجه یا ران گفتند و نه جهاد و سبیل خداوند فرمود و نه جهاد و سبیل خداوند مگر مردی که بیرون رود
بسبیل خداوند مال و جان خود پس هیچ یک باز نگرود یعنی جان و مال هر دو در سبیل خداوند در باز و در کتاب حافظ عبد العظیم
منذری قدسی رحمه الله می آرود بروایت شاه مفسران عبد الله بن عباس رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ
ایام فاضل تر و عمل در وی دوست داشته تر از خداوند تعالی از عَشْرَوِی الحجه نیست پس بسیار گردانید در آن تفسیر و تکیه
و ذکر خداوند را بدستیکه روزه هر روزی ازین دهم برابرست با روزه یک ساله و عمل در وی مضاعف می شود از یک تا
بهشت صد در صحیح ترمذی و ابن ماجه و ابوبکر بیهقی آمده است بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود
که روزه هر روزی ازین ایام برابرست با روزه یک ساله و قیام هر شب ازین دهم برابرست با قیام شب قدر در کتاب
ابوالقاسم اصفهانی و کتاب ابوبکر بیهقی می آید بروایت انس بن مالک رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر روزی
ازین ایام در فضیلت برابرست با هزار روز و روزه برابرست با ده هزار روز و در حدیث دیگری آید که روزه هر روزی از روزهای
عَشْرَوِی الحجه از روی ثواب برابرست با آنکه صد حج کرده از مال حلال خود آزاد کند و یا آنکه صد اسب بغازیان دهد تا در سبیل
خداوند جهاد کنند و یا آنکه صد شتر بخانه کعبه فرستد تا قربان کنند و چون روز تروی یعنی روز هشتم روزه دارد همچنان باشد که هزار
برده آزاد کرده و هزار اسب بغازیان داده و هزار شتر بخانه کعبه فرستاده و چون روزه دارد از روی ثواب همچنان
باشد که دو هزار برده آزاد کرده و دو هزار اسب بغازیان داده تا جهاد کنند و دو هزار شتر بخانه کعبه فرستاده تا قربان کنند
و در حدیث دیگری آمده است که هر که روزه دارد از روی ثواب چنان باشد که شصت سال پیوسته روزه داشته بود
و در روضه العلماء می آرود که رسول علیه السلام فرمود هر کس روزه دارد بعد از آن کسانی که این روز را روزه دارند و
بعد از آن کسانی که این روز را روزه نمیدارند از عهد آدم تا فتح صور دو بار برابر کل عدا و اینها حسنات در دیوان عمل و
نویسند در صحیح مسلم می آید بروایت ابوقتاده که از رسول علیه السلام سوال کردند از روزه روزه فرمود که کفارت شود و دو
سال گناه را یک سال گذشته و یک سال آینده و در صحیح نسائی و سنن ابوداود و صحیح ابن ماجه می آید که رسول علیه السلام
فرمود که امید میدارم که روزی روزه عرفه کفارت شود و دو سال گناه را یک سال گذشته و یک سال آینده را در کتاب بیهقی
می آرود که رسول علیه السلام فرمود روزه روزه برابرست با روزه هزار روز این احکام روزه بود اما فاضلترین از کار روزی
دهم سه ذکر است اول کلمه سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر و دوم لا اله الا الله وحده لا شریک له
له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير سیم تکیه یعنی گفتن الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر الله اکبر
والله الحمد در کتاب امام محمد بن اسماعیل بخاری رح می آرود که ابو هریره و ابن عمر رضی الله عنهما بیرون می آمدند بازار بار
ایام عَشْرَوِی الحجه و تکیه میگفتند یا ازل بنده و مردمان تکیه میگفتند تکیه ایشان و این روایت در کتاب جواهر الاوقات نیز مذکور است
در ترغیب حمیدی می آید که عبید بن عمیر رضی الله عنه روایت میکند از پدر خویش که گفت بما چنان رسیده است که خداوند تبارک و تعالی

موسی کلیم صلوات الله علیه پنج دعا فرستاد و این پنج دعا را جبرئیل علیه السلام در عَشْرَدی الحجه بوی آورد و گفت یا موسی این
 پنج دعا را برخوان بد رستیکه شان این است که هیچ عبادت نیست نزد خداوند تعالی دوست داشته تر از عبادت در ایام عَشْرَدی
 ایام عَشْرَدی الحجه اول لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملك وله الحمد یحیی و یمیت و هو حی لا یموت بیده
 الخیر و هو علی کل شیء قدیر و یم شهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملك وله الحمد یحیی و یمیت و هو حی لا یموت بیده الخیر و هو
 ولا ولد اسم شهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له احد اصملا لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفو احد چهام
 شهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملك وله الحمد یحیی و یمیت و هو حی لا یموت بیده الخیر و هو
 علی کل شیء قدیر بحسب حسی الله و کفی سمع الله لمن دعا لیس و داء الله منتهی عمیریشی گفت که حواریان از عیسی
 علیه السلام سوال کردند که یا روح الله ثواب آن کس که این کلمات بگوید چیست عیسی علیه السلام گفت هر کس کلمات اول را
 بگوید صد بار بد رستیکه یکپس را در زمین علی فاضلتر از عمل وی نباشد در آن روز و باشد روز قیامت از روی حسنت بیشتر
 از عبادت دیگر و هر کس کلمات دوم را بگوید صد بار همچنان باشد که تورات و انجیل را دوازده بار خوانده باشد و عطا داده شود
 ثواب آن هر دو و هر کس کلمات سیم را صد بار بخواند بنویسند او را ده هزار هزار حسنه و محو کنند از دیوان وی ده هزار هزار سیئه و برآورد
 بهشت بنام وی ده هزار هزار درجه و فرود آیند از آسمان دنیا بقا و هزار فرشته دستها بردارند و آمرزش میخواهند از برای گوینده این
 کلمات و هر کس کلمات چهارم را بگوید صد بار فرشته آن را عرض کند جبرئیل جبار پس نظر رحمت کند خداوند صاحب و
 و هر کس که خداوند بد و نظر رحمت کند هرگز بد بخت نشود عیسی علیه السلام گفت یا جبرئیل ثواب کلمات پنجم چیست جبرئیل
 علیه السلام گفت دعوت من است و لم یؤذن لی ان افسر هالك یعنی مرا اذن نکرده اند که تقبیر کنم این را از برای تو
 یعنی همه را توفیق اعمال صالحه از زانی دار بفضلک و کریم

فصل هشتم در ذکر ماه رجب و احکام و احادیثی که در فضایل روزه و نماز و

استغفار و ی روایت میکنند و بیان وضع آن

بدانکه ماه رجب از ماههای حرام است چنانکه حق تعالی در کلام مجید خود میفرماید از آن حال قوله تعالی ان عدة الشهور
 عند الله اثنا عشر شهرا فی کتاب الله الایة یعنی بد رستی و راستی که شمار ماهها که در آن زکوة واجب می شود نزدیک خداوند
 تعالی دوازده ماه است یعنی محرم و صفر و ربيع الاول و ربيع الآخر و جمادی الاول و جمادی الاخری و رجب و شعبان و رمضان
 و شوال و ذوالقعدة و ذوالحجه رباعی از محرم چو گذشتنی چه بود ماه صفر بعد از وی دو ربيع و دو جمید دیگر پس رجب باشد و
 شعبان رمضان شوال باز ذوالقعدة و ذوالحجه شد اثنی عشر و این شمار بلغت تازی است اما زبان فارسی فروردین و
 اردی بهشت و خرداد و تیر و مرداد و شهریور و مهر و آبان و آذر و دی و بهمن و اسفند مدتی کتاب الله در نوشته خدای تعالی
 یعنی در لوح محفوظ یوم خلق السموات و الارض آن روز که بیافرید آسمانها و زمین را منها اربعة حرم از آن جمله چهار ماه
 حرام است رجب و ذوالقعدة و ذوالحجه و محرم ذالك الدین القیمه آنست شمار راست فلا تظلموا فیهن انفسکم ستم
 مکنید در آن برتنهای خود یعنی بعضی بر بعضی ستم مکنید سوال چرا چهار ماه حرام را خاص گردانید بنبی از ظلم چون ظلم در همه ماهها
 حرام است جواب بعضی گفته اند ضمیر در زمین راجع است بدوازده ماه سال و این قول ابن عباس است و بعضی گفت

این ظلم قتال است و آن چهار ماه خاص بود بحرامی در آن و اکنون منسوخ است باین آیت که فرمود اقاتلوا هم رحیت ثقیتموهم
و این قول قتاده است در تفسیر جوزجانی می آرد که فراقول دویم را راجع داشته از برای آنکه عرب ضمیر و ضمین را در عدد قلیل
استعمال میکنند از سه تا ده و چون از ده در گذرد گویند هده پس اگر فیهن حل بر جمیع سنه کنند صحیح است از برای آنکه ظلم منهی است
در جمیع سنه و اگر حل بر چهار ماه کنند هم صحیح است از برای آنکه ظلم در شهر حرام قبیح تر است و محتمل آن نیز هست که فلا تظلموا
فیهن ای امرهن بالزیادة والنقصان والتخیر والتحویل مراو باشد چنانکه در تفسیر امام زاهد و تفسیر جوزجانی و عامه
تفاسیری آرد که سبب نزول این آیت آن بود که عرب در جاهلیت ماهها را تقدیم و تاخیر کرده بودند و حج را از ماه آن بیرون
برده و آن چنان بود که عرب را در جاهلیت حربه پیش آمدی در ماه محرم ایشان حرب بگردندی آنگاه ماه صفر را محرم شمرند
و همچنین در ماه ذوالحجه چون حربی پیش آمدی آن حرب بگردندی و حج را تاخیر کردند تا دیگر ماه همچنین روزگار حج را مشوش
کرده بودند از قدیم باز و هر سال بده روز ماه تازی پیش می آمد تا بوقت مصطفی صلی الله علیه و سلم سال حجة الوداع ایام موسم
حج با وقت آن آمده بود رسول علیه السلام آن سال حج بوقت خویش بگرد و بفرمود الا ان الزمان قد استدار کهيته
يوم خلق الله السموات والارض آنگاه گفت منها اربعة حرم در تفسیر جوزجانی می آرد که از اثنا عشر شهر سال قمری
مراوست از برای اقامت مرادات زیرا که بنای عبادات شرعی از صوم و زکوة و حج و اعیاد و بشهر اثنا عشر معتبرست بدوران قمر و طلوع و مغیب او نه
بشهر شمسی از برای آنکه آن زیادت میشود و دیگرگون میشود و عبادات شرعی تعلق بآن نمیکند زیرا که ماه سی روز میباشد و بست و نه روز میباشد چنانکه
رسول علیه السلام از آن خبر داده و ایام سال قمری سی صد و پنجاه و چهار روز میباشد و سی و نهم روزی بخلاف عدد ایام سال شمسی که سی صد و شصت و
پنج روز است و ربع روزی و ماههای آن سی سی می باشد الا آنکه زیادت میکنند در آخر آن ماه پنج روز و آنرا ایام مسرفه
نام میکنند اکمالا لعدد ایام السنة و شهر جمع شهرست و او را شهر نام نهادند از برای شهرت وی بطلوع هلال الی مصیره
بدار الی سراده عند الله ای فی حکمه الذی وضع علیه دینه و شریعته فی کتاب الله بعضی گفته مراویح محفوظ
است و بعضی گفته اند کتابهای خداوند است که بانبیا فرستاده است از برای آنکه شرایع اعم باطنیه منبئی بر سال قمری
بوده است تغییر کردند آن را بعد از انبیای خود با هوای خود چنانکه صوم نصاری سی روز بوده ماه قمری داشتند برایشان
و شوامی آمد تا بستان آنرا بموسم بهار گذاشتند و صوم کردند با آن بست روز دیگر و میشاید از کتاب الله قرآن مراد باشد
فانه وضع احکام القرآن علی ذلک پس از آن چهار ماه حرام یک ماه رجب است که رسول علیه السلام رجب مضر
خوانده از برای آنکه معظم قبایل عرب ربیع و مضرست ربیع ماه رمضان را تعظیم کرده اند و مضر ماه رجب را بزرگ میشدند
ذلک الدین القيم کلبی میگوید اء الحساب المستقیم پس بنده مومن باید که جد و جهد نماید در صوم و سایر عبادات در
ماه رجب که او را شهر حرام است و حسنات و سیئات در وی مضاعف میشود و صوم در وی مرضی و پسندیده است و از
روزه داشتن در وی منع نیست بلکه ثواب در وی مضاعف میگردد الا آنکه در کتب محدثان معتد در تخصیص صوم هیچ حدیثی
نیامده است اگر در صوم رجب حدیث وارد بودی بایستی که در کتاب ترغیب و ترهیب حافظ عبد العظیم منذری که آن کتاب
بحر محیط است و انواع احادیث در آن کتاب جمع کرده و با تخر خود یک حدیث در فضیلت ماه رجب در آن کتاب نیارده

و این معنی موافق است مر آن معنی را که این جوی در کتاب خود در موضوعات ذکر کرده و گفته لا یصح فی صیام و جب نخصو
 شیء من رسول الله صلی الله علیه و سلم و گفته که آن حدیث که روایت میکنند که الوجوب شهر الله و شعبان
 شهری و رمضان شهر امتی با احوالی که مرا و راست موضع اند و الله اعلم پس باید که آن احادیث را روایت نکنند مگر باین
 وضع آن و احتیاط کنند در اسناد بسوی رسول علیه السلام که آنها اقرار است بر رسول صلی الله علیه و سلم در صحیحین می آید بروایت
 مغیره بن شعبه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود دروغ گفتن بر من همچون دروغ گفتن بر شما نیست هر کس دروغ گوید بر من
 پس گوید بجای باش خود از آتش دوزخ و در مطلق صوم احادیث دارد بسیار است هر کس روایت میکنند گواهی را روایت کن
 یا خود آن حدیث را که امام بخاری رح و غیر وی از ائمه حدیث روایت کرده اند که عام است در جمیع نوافل در همه اوقات الا اوقاتی
 که استثنا کرده اند و این حدیث کافی است در حق جمیع اوقات بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه و سلم
 از حضرت حق تعالی که فرمود من عادی لی و لیا فقد اذنته بالحرب و ما تقرب لی عبدی بشیء احب الی مما
 افترضت علیه و ما یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فاذا احبته کنت سمعه الذی یسمع به و
 بصره الذی یر به و یده الذی یمسح بها و وجهه الذی یشی بها و لئن سألنی لا عطیته و لئن استعاذنی
 لا عبذنه و معنی حدیث آنست که ابو هریره رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که گفت حضرت الله تعالی
 فرمود هر کس دشمن دارد دوستی از دوستان مرا بسبب دوستی من بدوستی و راستی که اعلام کردم و خبر دادم او را که او محارب است
 یا من که خداوند من حرب میکند و تقرب بخوید بسوی من بنده من هیچ چیزی که دوستر باشد بمن از آن چیزی که فرض کردم بروی
 و همیشه باشد بنده من که تقرب بخوید بحضرت من بنافلهای یعنی بعبادات نافله بیرون از فرضیهات او را بدوستی گیرم پس چون او را
 بدوستی گیرم گوش وی من باشم که شنود بوی چشم وی من باشم که می بیند بوی دوست وی من باشم که قوت می نماید و میگردد بوی
 و پای وی من باشم که میرود بوی و اگر سوال کند و بخوابد از من هر آئینه عطا دهم او را و اگر پناه جوید بمن هر آئینه پناه دهم او را و شرح
 لمعات مشارق می آرودنی قوله فکنت سمعه الی آخره که معنی حدیث آنست و الله اعلم که چون محبت کسی قوی و غالب گردد
 بر محبت وی در مثل گویند محبوب وی گوش و چشم و دست و پای وی گشته و یکی وی او شده پس چون عبادت نافله بنده بسیار شود
 و آن چنانکه حد و دوست داشتن باشد شنوایی و بینایی و گیرایی و روانی وی بخداوند باشد این است آنچه فرمود کنت سمعه الذی
 یسمع به الی آخره یا خود معنی آن باشد که باشم من که خداوند من از برای بر آوردن حاجتهای وی اسرع از گوش وی از شنودن
 و از چشم وی از دیدن و از دست وی در گرفتن و از پای وی در رفتن و الله اعلم پس در باب صوم نافله و وظایف عبادات
 در ماه رجب و غیره همین یک حدیث صحیح کافی است و بسنده است چه حاجت که بر رسول خدا اقرار کنند و احادیث موضوع روایت
 کنند و چنین نکنند مگر جاهلان عالم نای و حالانکه در صحیحین می آید بروایت امیر المؤمنین علی کرم وجهه از رسول خدا صلی الله علیه
 و سلم که فرمود لا تکذبوا علی فانه من یکذب علی یسلج النار یعنی دروغ نگوید بر من که شان آن است
 که هر کس دروغ گوید بر من در آید در آتش دوزخ الهی یا مسکینان را از در آمدن در آتش دوزخ نگاهدار و بهشت

فصل نهم در ذکر شب نیمه شعبان

یعنی شب برات و وظائف عبادات و خیر و برکات که درین شب می باشد و فضیلت صوم شعبان قوله تعالی بسم الله الرحمن الرحیم حم و کتاب المبین انا انزلناه فی لیلة مبارکة الایه در تلخیص کواشی می آید که حق تعالی قسم یاد کرد بحسم و بکتاب مبین که فرستادیم قرآن را در شب بابرکت و آن شب قدر است که بفرستاد در آن قرآن را از لوح محفوظ از آسمان به قلم بسوی آسمان دنیا پس فرود آورد آن را جبرئیل در سبت سال یا در سبت و سه سال بعضی گفته اند این لیلة مبارکة شب نیمه شعبان است و لیلة مبارکة نام نهاده شد این شب از برای کثرت خیر آن و برکت در آن بر عالمیان و لیلة البراءة و الصلک نام نهاده شد از برای آنکه حق تعالی درین شب بفرماید برات آزادی نویسد از برای بندگان مؤمن وی در حدیث است که پیامبر و حق تعالی همه مسلمانان را درین شب الاکاهن یا ساحر یا مدمن خمر یا عاق در والدین را یا مصر بر زنار یعنی این پنج طائفه را پیامبر و انا کنا منذرین بدرستی که ما که خداوندیم بیم کننده ایم کافر از ابعذاب فیها یفرق کل امر حکیم و در شب قدر یا شب براءة جدا کرده میشود و نوشته می شود از لوح محفوظ هر امری که حکم کرده شد بوقوع او از خیر و شر و اجل و رزق و هر چه واقع شد فی است و بود فی از سال تا بسال امرا من عندنا از حاج میگوید امرا نصب است بر یفرق یعنی بمنزله یفرق فرقتا و از برای آنکه امر یعنی فرق است انا انما مریدیان ذلك نسخة من لوح المحفوظ سعید حیر و ابیت میکند از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت بدرستی که مرد را بینی که در بازار می رود و حال آنکه نام او در دفتر مردگان است انا کنا مرسلین بدرستی که فرستنده ایم ما که خداوندیم رسولان را یعنی فرستادیم محمد و انبیاء که پیش از وی بودند در حجة من ربك قال ابن عباس انه راءفة منی بخلقی و نعمة علیهم مهربانی و نعمت است از من بر خلق که فرستادم بایشان انبیاء را و نضبه علی انه مفعول له علی تقدیر الرحمة زجاج میگوید انا انزلناه فی لیلة مبارکة للرحمة انه هو السميع العليم بدرستی که نشان این است که خداوند شنواست بدعا و آن کس که او را بخواند انا است بخلق خود رب السموات و الارض و بالحفض علی البذل من ربك فی قوله تعالی رحمة من ربك من الخلق و الهوی ان كنتم موقنین اگر هستند یقین دارند گان با آنکه خداوند یکی است و جز او خدای دیگر نیست و این روایت در تفسیر کبیر میگوید ابو مسلم گفت معنی آنست که اگر شما بطلبید یقین را و میخواهید آنرا پس شناسید این که امر محجبین است که گفتیم و بیان کردیم او را حاصل آنست که اهل تفسیر اختلاف کرده اند در لیلة مبارکة بعضی گفته اند شب قدر است و بعضی گفته اند شب نیمه شعبان است و این اختلاف مذکور است در کواشی و کشاف و تفسیر کبیر و عامه تفاسیر در شعب الایمان ابو بکر سیفی می آرد که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه روایت کرد از رسول علیه السلام که فرمود چون شب نیمه شعبان شود زنده دارید شب آنرا و روزی که در آنرا بدرستی که خداوند تعالی میگوید هیچ امر را نخواهند هت تا بیا مرزم او را هیچ روزی خواهند هت تا روزی رسام او را هیچ سوال کننده هست تا عطا و هم او را الا کذا لا کذا حتی یطلع الفجر و از کار امام محمد بن نوایرج می آرد که اختلاف کرده اند علماء در قیام شب که بچه مفتدا حاصل شود و ظاهر تر آنست که حاصل نشود مگر بمعظم شب یعنی به بیشتر وی و بعضی گفته اند حاصل شود بیک ساعت که حیا

کند که امر در شرح السنه می آرد از امام شافعی که گفت نزد من آنست که فضیلت قیام شب حاصل شود با چهار رکعت
 از شب در مطالع الانوار شیخ سعید کازرانی رح که شرح مشارق الانوار است نیز چنین روایت کرده است از امام شافعی رح
 و شعب الایمان ابو بکر سیفی می آرد این حدیث را بروایت ابو سعید خدری از مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی اللہ عنہا که گفت
 شب نیمه شعبان رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم در آمد بر من پس بکشید دو جامه خود را و بپوشید منور راست تکیه نکرده بود که
 برخاست و هر دو جامه خود را در پوشید و بیرون رفت مرا غیرت عظیم گرفت گمان کردم که رسول علیه السلام بچهار رکعت
 بعضی از زنان خود رفت از پس رسول علیه السلام بیرون آمدم تا حال وی معلوم کنم رسول علیه السلام را در گورستان بقیع
 یافتیم بقیع غرقه که آمرزش میخواست مؤمنین و مؤمنات و شهدا را گفت فداک ابی وای پدر و مادر من فدای تو باد تو در طاعت
 پروردگار خود و من در حاجت دنیا باز گشتم در حجره خود و نفس من غالی شده بود رسول خدا از پس من در آمد پس گفت این نفس
 است ای عائشه گفت فداک ابی وای آمدی بمن و هر دو جامه خود بپوشید پس راست تکیه نکرده بودی که برخاستی و جامه های خود
 پوشیدی مرا غیرت آمد گمان کردم که نزدیک صوحنات من رفتی تا دیدم ترا در بقیع کردی آنچه کردی گفت ای عائشه رضو
 ی ترسیدی که خداوند بر تو حیف کند و رسول وی آمد جبریل علیه السلام پس گفت امشب شب نیمه شعبان است و خداوند در
 شب از امتنان تو بعد موی گوسفندان بنی کلب آزاد گردانید اما درین شب نظر حجت نکند بشکر و مشاحن و قاطع رحم و سبل
 و عاق در مادر و پدر و مد من خمر پس بنهاد دو جامه خود را پس مرا گفت ای عائشه اذن میکنی مرا در قیام این شب گفتم آری
 یا رسول اللہ پس برخاست و روی مبارک خود بر زمین نهاد و شب دراز در سجده بود چنانکه من گمان کردم که مگر رسول علیه
 السلام از دنیا سفر کرد برخاستم و بچشمم او را و دست خود بر کف پای می نهادم پای مبارک خود بچینا بیند و انستم که زنده است
 پس شادمان شدم و شنوادم که در سجده خود میگفت اعوذ بعفوک من عقابک و اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بک
 منك جل و جهک لا احدى ثناء عليك انت کما اثبتت علی نفسك چون بامداد شد یاد کردم آن کلمات را نزد رسول
 علیه السلام پس رسول علیه السلام فرمود که ای عائشه آموختی این کلمات را گفتم آری یا رسول اللہ گفت خود بدان و
 دیگران را بیا موز بدرس تیکه جبریل بیا موخت مرا و امر کرد که تکرار کنم آنرا در سجده و اما نماز رسول علیه السلام درین شب و سایر شبها
 در صحیحین می آرد بروایت ابوسلمه که گفت سوال کردم از مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی اللہ عنہا که گفت نبود من از رسول
 در رمضان و در غیر رمضان از یازده رکعت چهار رکعت میگذارد پس پرس از حسن و درازی آن پس میگذارد پس از آن چهار دیگر پس سوال کن از حسن
 و درازی آن پس میگذارد سه رکعت دیگر یعنی و ترعایشه میگوید گفت یا رسول اللہ تمام قبلان تو تر فقال یا عائشه ان عینی تنامان
 و لا ینام قلبی یعنی خواب میکنی پیش از آنکه و تر بگذاری فرمود که ای عائشه دو چشم من در خواب میشود اما در خواب نمی شود
 دل من در مصایح نماز شب رسول علیه السلام سیزده رکعت آمده است ششت رکعت نماز شب و سه رکعت نماز و ترو
 دو رکعت سنت نماز بامداد پس ای برادر ما تیر بر دیم برین سنت مرضیه در نماز شب برات و غیر آن و اللہ اعلم بالنسبات و
 اخلاص العباد حافظ عبد العظیم منذری مصری رح روایت میکند از معاویہ جبل رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 اخلص دینک یکفیک العمل القلیل یعنی خاص گردان دین خود را یعنی با عمل اخلاص یا کن بسنده است ترا عمل اندک

اما آن صدر رکعت نماز مشهور که درین شب روایت میکنند دوازده رکعت و چهارده رکعت این جوی در موضوعات خود جمع کرده و گفته که هیچ شک نیست که حدیث صدر رکعت نماز درین شب موضوع است بطریق آن و گفته که این حدیث محال است قطعاً یعنی موضوع است بر سبیل قطع و یقین و همچنین آن دوازده رکعت و چهارده رکعت را موضوع دانسته است و الله اعلم در تخریص کواشی می آرند فی قولہ تعالی فیہا یفرق کل امر حکیم که ضحاک و عکرمه گفتند که رفع میکنند امر سال گذشته را یعنی رفع میکنند درین شب اعمالی را که از بندگان واقع شده است در سال گذشته و فصل میکنند امر سال آینده را اسامه بن زید گفت گفتیم یا رسول الله نمی بینم ترا روزه داری در هیچ ماهی از ماهها آنچنانکه روزه از ماه شعبان رسول علیه السلام فرمود که این ماهیست که غافلند مردمان از وی میان رجب و رمضان است و آن ماهی است که رفع میکنند در وی اعمال را بجزت پروردگار عالمیان و من دوست میدارم این را که عمل مرا رفع کنند و من روزه دار باشم روایت میکنند این حدیث را ابو عبد الرحمن نسائی و ابو بکر سیفی و حافظ عبد العظیم منذری قدسی و درین شب درهای آسمانها گشاده میشود و ملائکه بشارت میدهند مؤمنان را و ترغیب میکنند در عبادات و این دو حدیث در نصاب الاخبار است که از اقناع روایت کرده اند و الله اعلم دیگر در تفسیر تفسیری می آرند که قولہ تعالی انا کنّا مرسلین یعنی می فرستیم ما که خداوندیم فرستندگان را درین شب از برای سلام بر مؤمنان و از برای ایصال کرامت بسوی مستحقان و استغفار بخواهند ملائکه درین شب از برای مؤمنان در کتاب شعب الایمان ابو بکر سیفی می آرند از ابو بکر صدیق رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود نزول کند رحمت خداوند تعالی در شب نیمه شعبان با آسمان و نیا پس بیا مرز و همه نفسها را الا کسی را که در دل او دشمنی مسلمانان باشد بغیر حق یا شرک باشد بخداوند تعالی امام احمد حنبل میگوید که ازین نزول فعلی اراده کرده رسول و نزول نام نهاده او را بلا انتقال و لا ذوال یا اساده کرده باو نزول ملکی از ملائکه او با مراد امام محی السنه رحمه الله در شرح السنه میگوید درین حدیث و نزول او تعالی واجب است ایمان بدان بی تکلیف و تخشیم یا ملول باشد بدو رحمت خداوند و بسوغ رافت او درین شب مبارک اما کسانی که درین شب از لطف خداوند و از نظر رحمت وی محروم اند بحکم حدیث حضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم آنچه باریسیده است نزوده گروه اند دوازده از اصول حدیث معلوم میشود و چهار دیگر از تفاسیر معلوم می شود و سه دیگر از کتب فقها و می شاید که برین زیادت باشد و بمانرسیده باشد اما آن دوازده که در احادیث است دو در حدیث ابو بکر صدیق است از کتاب سیفی مشاحن و مشرک و در حدیث عبد الله بن عمرو روایت امام احمد مشاحن و قاتل نفس و قاتل نفس و در روایت کحول از ابو ثعلبه الخشنی و یدع اهل الحقد بحقد هم حتی یدعوه یعنی اهل حقد و کینه را بنیامرز و بسبب حقد ایشان تا بگذارند حقد را حاصل آنکه آن دوازده گروه که درین شب از رحمت خداوند محروم اند و با حدیث صحیح ثابت شده در کتابهای محدثان معتقد کافر است و مشرک و مشاحن و قاتل نفس بغیر حق و اهل حقد و آنکه در دل او دشمنی باشد یعنی عداوت و دشمنی مسلمانان بغیر حق و قاطع طریق و سبیل یعنی اگر جامه از کله در گذارد از کبر نه بغرض صحیح و مدمن خمر یعنی ملازم آن امام محی السنه در شرح السنه میگوید دشمنان عداوت نیست و بعضی گفته اند بخوابان اهل بدعت را انتهی کلامه امام نجم الدین عمر نسفی رح از قتاده روایت میکنند که گفت مشاحن کسی است که میخواهد ریختن خون همسایه خود را و هلاک مال او را این دوازده است که حفاظ و آنکه حدیث یاد کرده اند اما آن

چهار گروه که در تقاسیم آورده در کشف و کواشی و تفسیر کسیر گفته که رسول علیه السلام فرمود بدستیکه خداوند تعالی می آفرزد
درین شب جمیع مسلمانان را مگر گاهین یا ساحری یا مشاحن یا مدمن خمر یا عاق و در مادر و پدر یا مصر بر زن یا لنگه در کواشی اسناد
کرده است رسول علیه السلام و چهارم رسیده از درگاه و این روایت در کشف است و عبارت از وی نیست که من شود
علی الله شهاد البعیر پس آن چهار گروه که در تقاسیم کورست گاهین و ساحر و مصر بر زن و رسیده از درگاه آنا آن سه گروه که
در کتابهای فقهای کبار و علمای اختیارست در روضه العلماء می آرد که خواننده ربواست و صورتی و لغات یعنی سخن چین پس
چنان سز که بنده مؤمن جهد کند و احتراز از اثم و اجتناب از معاصی لغوذ بالله من المحرمان و الخذلان و الطرد
و الطغیان و منه الاستعاذه و علیه التکلان پس بنده مؤمن باید که درین شب جد و جهد نماید و عبادات و طاعات
مشغول گردد و اقتدار بر رسول خدا کند و آنچه بقول و فعل از رسول علیه السلام در وجود آمده بجای آرد پس هفده کار باید کرد
اول آنکه متابعت رسول علیه السلام کند و قیام امشب و صوم روزی که حافظ ابو بکر بهیجی و حافظ جلیل عبد العظیم مندری قدسی
و ابن ماجه روایت کرده اند از امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود اذانت لیلة النصف
من شعبان فقوموا لیلها و صوموا یومها و یم آنکه متابعت رسول علیه السلام کند در انتقال بسوی مکان شریف
وزیارت قبور خاصه شهیدان و اختیار چون رسول علیه السلام بقیع غرق در فتیم آنکه متابعت کند او را در استغفار از برائت
مؤمنین و مؤمنات و شهیدان چنانکه از رسول علیه السلام چهارم آنکه متابعت کند او را در رفیق با عیال یعنی اگر او را عیال
باشد و خواهد که بجای رود مدارا کند با ایشان و ایشان را تنها ضایع نگذارد پنجم متابعت کند او را در عدل با عیال اگر او را دو
عیال باشد یا زیادت و خواهد که قیام شب بجای آرد و اجازت طلبد از آن زن که نوبت وی باشد چنانکه رسول علیه السلام
از عایشه رضی الله عنها اجازت طلبید ششم متابعت کند او را در نماز و سجده و راز هفتم متابعت کند او را در کمال تضرع
و زاری در آن نماز زیادت از آنکه در دیگر نمازها هشتم آنکه برخاک سجده کند که رسول علیه السلام چنین کرده و در حال سجده
گفته اقول كما قال اخي داود اغفر وجهي في التراب لسیدی و حق له ان یسجد ثم دفع راسه نهم آنکه متابعت
کند او را در سجده اول سه چیز در مناجات و اعتراف بجنایت و استغفار از گناه بزرگ دهم آنکه در سجده و یم متابعت کند
او را در و چیز در استعاذه و حمد و ثنا پس بگوید اعوذ بعفوك من عقابك و اعوذ برضاك من سخطك و اعوذ بك منك
جل وجهك لا احصى ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك یا زدهم آنکه بعد از نماز بگوید اللهم اذقنی قلبا
تقیاً من الشر نقیاً لا جافياً ولا شقیاً که رسول علیه السلام چنین کرده است دوازدهم اهل و عیال و اولاد و اوزواج
و اقارب و عشایر و اصحاب و سایر مسلمانان را شفاعت کند و دعا کند بخیر که رسول علیه السلام چنین کرده
است سیزدهم آنکه دیگر از ابقیام این شب و صیام روزی فرماید که رسول علیه السلام چنین فرموده است چهاردهم آنکه
اول عملی که کند درین شب توبه باشد از گناهان خاصه از آن زده گناه که سبب حرمان و نومیدی میشود و درین شب پانزدهم
الحاح کند در دعا و پناه جوید بخدا از سوی خاست و دعا کند بهیات دینی و دعالی خود و غسل کند و بوی خوش استعمال کند
از برای نزول ملائکه و طلب کند از الله تعالی استغفار ملائکه را از برای خود شان و دهم آنکه در مقابل هر لطفی از الطاف

خداوند حمد و ثنا و شکر بجای آورد و استغفار خواهد از تقصیر و شکر نعمتهای خداوند تعالی و برات آزادی طلبید از آتش دوزخ و طلب برکت ارسال ملائکه کند و طلب رحمت و مغفرت کند و عافیت طلبید هفتم آنکه این دعا بسیار کند که مر بنا التنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا عذاب النار و این دعا بسیار گوید اللهم اننا نخوذ بك من ذوال نعمتك و من نحول عافيتك و من فجاعت نعمتك و من جميع سخطك اللهم اننا نخوذ بك من النفاق و الشقاق و سوء الاخلاق و آخر من الرسول را بسیار خواند و خیر دنیا و آخرت از خداوند و خواهد الهی ما را خیر دنیا و آخرت روزی گردان بر بنا لا تقغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنك رحمة انك انت الوهاب

فصل دهم در نماز وتر

و بیان کیفیت ادای وی و ذکر وجوب وی و فضایل وی بدانکه نماز وتر یکی از واجبات سبعة اسلام است و در وی از علمای ما رحمه الله سه روایت است یک روایت از امام عظیم رح آنست که وی فرض است اما فرض عینی نه فرض اعتقادی تا اگر نماز وتر نگذاشته باشد بر پا داشته آن نماز با مداد نتواند گذاردن یعنی اول و تر را قضا کند تا نماز با مداد وی درست باشد اما اگر فرضیت و ترا سنکر شود و کافر نشود پس نماز وتر نظر بدین روایت فرض عینی باشد نه فرض اعتقادی و در روایت دیگر نماز وتر واجب است و فتوی برین قول است و روایت دیگر آنست که نماز وتر سنت است و این قول ابو یوسف و محمد است رحمهما الله و مذہب شافعی همین است پس بقول صاحبیه اگر نماز وتر را نگذاشته باشد و وقت نماز با مداد به تنگ رسیده باشد چنانکه اگر و تر را قضا کند سنت نماز با مداد فوت می شود و اگر سنت را میگذارد و ترمی ماند بقول صاحبیه و تر را ترک کند و سنت نماز با مداد گذارد و بقول امام عظیم رح سنت نماز با مداد را بماند و و تر بگذارد و فتوی بر قول امام عظیم است رحمه الله اما کمبیت وی در هدایه فقه و عامه کتب فقهی میگوید که بقول علمای ما رحمه الله نماز و تر سه رکعت است بدو قعه و یک سلام در کافی میگوید که بقول امام شافعی نماز و تر در یک روایت سه رکعت است بدو قعه و یک سلام و در یک روایت یک رکعت است در جمع حمیدی که جمع بین صحیحین است می آید بروایت مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی الله عنہا که نماز شب رسول علیه السلام سیزده رکعت بود با و تر و سنت نماز با مداد و نیز در جمع حمیدی می آید بروایت خطبه از مسند عایشه رضی الله عنہا که رسول صلی الله علیه و سلم در شب ده رکعت نماز کردی و بعد از آن که یک رکعت و تر بود و دو رکعت سنت نماز با مداد که مجموع سیزده رکعت باشد و استناد این فقیر روح الله روحه در آخر کتاب روح القا بین خود آورده است شائزده حدیث بروایت مادر مؤمنان عایشه صدیقہ رضی الله عنہا از صحیحین علی اختلاف الالفاظ و الروایات و مضمون کل آن احادیث آنست که نماز شب رسول علیه السلام همین سیزده رکعت بوده است در رمضان و غیر رمضان با و تر و سنت نماز با مداد و در کیفیت ادای وی در رساله فرائض الاسلام می آید که نماز و تر را و تر و قتی نیت باید کرد و احتیاط در نیت کند زیرا که خلاف است و بدانکه وی سنت است یا واجب چنانکه یاد کرده شد و و تر نماز خفتن نیت نکند که غلط است زیرا که او با نماز خفتن تعلقی ندارد الا آنکه وقت گذاردن وی بعد از نماز خفتن سنت پیش از صبح در بدایه و عامه کتب فقهی میگوید که و تر را مقدم ندارد و بر نماز

بر نماز خفتن و بجا آمدن نكذار و اوراد غير ماه رمضان و گفته كه و نرسه ركعت است فاصله نكند ميان آن بسلام و در ركعت سيم
پيش از ركوع دعای قنوت خواند و در جمیع سال و در همه ركعات وی فاتحه و سوره با هم بخواند و چون خواهد كه دعای قنوت خواند
تکبیر گوید و دستها برآورد بعد از آن قنوت خواند و در نماز باید او دعای قنوت بخواند بقول علمای ما رحمه الله و اگر امام در نماز باشد او قنوت خواند
مقتدی خاموش باشد نزد امام عظم و محمد رحمه الله و بقول ابو یوسف رح متابعت کند در کتیر میگوید و لا یرفع الیدین الا فی
فقعس صمجه یعنی برآورده نشود و دست مگر در پشت موضع که این حروف اشارت بدان می شود چنانکه در کافی شرح آن کرده
و گفته و اقتتاح است یعنی دست بر آوردن در تکبیر اول نماز و در قنوت و در تکبیرات عیدین پس در اسلام حرم الا سؤ
ص در بر آمدن بکوه صفام در وقت دعا نزدیک مروج در رمی جاری یعنی در حجره اولی و حجره آخری در جامع الصغیر خانی می آرد
که دعای قنوت بقول عمر و ابی کعب رضی الله عنهما دو سوره است از قرآن و در منتخب جامع الاصول آورده که اگر دعای قنوت
را فراموش کرد و بیاد او نیامد تا از ركوع باز آمد باید که بخواند زیرا که محل او پیش از ركوع است اما سجده بیار و ترک واجب کرده بسبب و
جهد کند تا چهار ده و او در قنوت گفته شود تا هر کلمه شتای علیحده باشد در سنیه المصلی میگوید که اگر در نماز وتر شک شد که این ركعت دوم
است یا سیم باید که در هر دو ركعت دعای قنوت بخواند زیرا که تکرار قنوت در محل وی مکروه است و اینجا تکرار قنوت در محل و
نیست اما اگر در ركعت اول یا دوم دعای قنوت خواند بسبب باید که در ركعت سیم بخواند و ترک کند و فرق است میان این دو مسئله
و این روایت در ذخیره فقه است در کتب حدیث می آید که رسول علیه السلام فرمود که هر کس بعد از نماز و تران کلمات را
سه بار بخواند که تو کلت علی الملک الحی الذی لا یموت سبحان الله و الحمد لله رب العالمین ثواب هشتاد ساله عبادت
پذیرفت و زمامه اعمال وی نویسد الهی همه را توفیق اعمال صالحه و عبادات ثابته گرامت فرماید بفضلک و کریمک

فصل یازدهم در خدمت پدر و مادر و ذکر بعضی از حقوق ایشان

بدانکه خدمت پدر و مادر از واجبات اسلام است اما خدمت ایشان بر فرزندان وقتی واجب شود که ایشان محتاج باشند
بخدمت فرزند و در فردوس الاخبار می آرد که عبد الله بن عمر و از رسول علیه السلام روایت کرد که رضای خداوند در رضای پدر و مادر
است و ناخوشنودی خداوند در ناخوشنودی ایشان است و نیز در حدیث می آید که رسول علیه السلام فرمود هر فرزندی که پدر و مادر را
راضی و خوشنود داشت از خود نیکی و دنیا و آخرت از برای خود جمع کرد و در حدیث دیگر فرمود که دو گناه است که مرد از دنیا نرود تا
شومی آن بروی نرسد یکی ظلم کردن بر بندگان خداوند و دوم آزار دادن مادر و پدر باقی گناهان می شاید که عفو کرده شود یا عقوبت آن
با آخرت افتد الا این دو گناه که البته شومی آن در دنیا میرسد پس از همه گناهان پر حذر باید بود و خاصه ازین دو گناه قبیح در کتاب
زاد الاخرت امام غزالی رح می آرد که او بفرزند با مادر و پدر است که هر چه گویند نیک شنود و در پیش ایشان نرود بی عذر
و هر چه فرمایند که در آن معصیت نبوده بجای آرد و با ایشان هم پرپای خیزد و آواز از ایشان برتر ندارد چون آواز دهند نرود بی یک
گوید و خوشنودی ایشان را حلیص بود و خوشستن را در پیش ایشان انگنده دارد و منت ننهد بر ایشان بمرعاییکه با ایشان کند
و نیز در روی ایشان ننگد و پیشانی در هم نکشد و بیستوری ایشان سفر نکند و بعضی دیگر از حقوق ایشان آنست که در پیش

ایشان بادب نشینند چنانکه در نماز نشینند و در پیش ایشان سر برهنه نکند و پای دراز نکند و برجای که ایشان می نشینند نه نشینند و با ایشان میوه نخورد از یک طبق و اگر جای وی در دکان باشد با ایشان تاواند نگوید تا خاطر ایشان ملول نشود این و امثال این بسیار است همه را نگاه باید داشت و الله اعلم و زاده المقومین می آرد که از رسول صلی الله علیه و سلم سوال کردند از تفسیر این آیت قوله تعالی و صاحبهما فی الدنیا معروفا و فرمود که صاحب است بمعروف اول آنست که طعام دهی ایشان را چون گرسنه شوند دویم جامه دهی ایشان را چون برهنه شوند سیم خدمت کنی چون بخدمت تو محتاج شوند و منت بر خود نبی چهارم آنکه چون بخوانند ترا اجابت کنی و بتروی پنجم چون کاری فرمایند فرمان برداری کنی مگر معصیت فرمایند که آنگاه فرمان برداری نکنی ششم با ایشان سخن برفق و مدارا گوئی هفتم ایشان را بنام نخوانی هشتم آنکه چون با ایشان بجای روی از پس پشت ایشان روی نیم هر چه خود را پسندی ایشان را همان پسندی دهیم هر گاه که خود را دعا کنی ایشان را نیز دعا کنی مسلم در واقعات حسامی آورده شخصی بنماز میگذاشت و پدر یا مادر و پیرا بخواند جواب دهد یا نه جواب آنست که اگر در نماز فریضه بود جواب ندهد و اگر در نماز نافله بود نماز را قطع کند و جواب دهد در کتب حدیث می آید که رسول صلی الله علیه و سلم فرمود ثلثة من امتی لا یمسهم الناد المراءة المطیحة لزوجها و الولد الباد بوالدیه و رجل رجیم یعنی سه گروه اند از امت من که آتش دوزخ میسوزد ایشان را زن فرمان بردار مرثیه هر خود را و فرزند نیکو کار با مادر و پدر و مرد رحیم دل که بر خلق خدا رحم کند و را نوار المشرق می آرد که رسول علیه السلام فرمود که او پس قرنی رحمه الله آن همه کرامت بدان یافت که با مادر خود نیکوئی امیکرد اگر سوگند دهد بر خداوند هر آینه راست گرداند سوگند او را اگر نتوانی ای عمر عزیز در خواه از وی تا از خداوند از برای تو آمرزش خواهد حکایت یکی نزد یک رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله مادرم خرفت شده است لقمه درد هانش می خورم و او را آبدست میدهم و او را برگردن خود می نهم و بطهارت جای می برم حق وی گذارده باشم یا نبی رسول علیه السلام فرمود که از صدق وی یکی نگذارده باشی ولیکن نیکو بینی و بانکه خدمت که در حق وی کنی ثواب بسیار و هفتاد و یک حکایت در تذکرة الاولیاء می آرد که یکی از بزرگان گفت غم حج کرده بودم چون ببغداد رسیدم زیارت ابو حازم می کردم او خفته بود و منبثتم تا بیدار شد مرا گفت این ساعت رسول علیه السلام را بخواب دیدم مرا بتوبه پیغام داد که حق مادر زنگاهدار که آن بهتر از حج کردن است من باز گشتم و تا مادرم در حیات بود خدمت او کردم و رضای او طلبیدم الهی همه را توفیق نگاه داشت حقوق مادر و پدر کرامت فراموش نشود و ایشان را رورکن

فصل دوازدهم در بیان هشتاد حق که پدر و مادر را بر فرزند میباشند

چنانکه در اربعین سلمانی امام نجم الدین عمر شفی رح می آرد که مادر و پدر را بر فرزند هشتاد حق است چهل در حال حیات و چهل در حال ممات اما آن چهل که در حال حیات است ده از وی بتن است و ده بزبان و ده بدل و ده بال اما آن ده که بتن است یکی خدمت کردن است چنانکه حق تعالی فرمود و اخفض لهما جناح الذل من الرحمة حکایت محمد بن المکندر رح گفت برادر من شب نماز میگذاشت و من پای مادر می مالیدم دوست ندارم که ثواب وی مرا باشد و ثواب من او را دویم حجت داشتن است ایشان را تا گستاخ نباشی و پیش ایشان نشیننی که خدمت آنگاه قیمت ندارد و سیم هر چه گوید که کن که شریعت

نگفته که مکن بکن چهارم هر چه گویند که مکن که شریعت نگفته که مکن پنجم بی رضای ایشان بسفر نزدی هر چند طاعت بود
چون حج و غزو و طلب علم که آمده است که هر وی نزدیک رسول علیه السلام آمد و گفت بغزو میروم یا تو یا رسول الله فرمود
که مادر و پدر داری گفت دارم گفت نزد ایشان باش که جهاد تو این است که خدمت ایشان کنی ششم چون ایشان پدید آیند
بر خیز و پیش ایشان باز رو و تا ایشان نشسته باشند تو بر پای باش و بید ستوری ایشان بنشین و بر جای نشستن ایشان
بنشین هفتم چون با ایشان راه روی از پس ایشان رو و پیش ایشان مرو و اگر شب یا بگل یا بجای خوف ناک هشتم ترش بدیشان
منگر بلکه بروی تازه نگر که رسول علیه السلام فرمود ما بروا لید من احد النظر الیهما یعنی نیکی کنی کنده نیست با مادر و پدر
کسی که تیر بروی ایشان نگر و روی بر ایشان ترش کند پنجم چون بخوانند زود بر خیز و پیش ایشان رو و فرمان پیش برد و تا حیر
نکند و اگر چه در نماز تطوع باشد و از قصه جریح راهب یاد کند اما آن ده که بزبان ست اول آنست که سخن با ایشان بلطف
گویی و بتواضع قوله تعالی و قل لهما قولا کریماً سعید ابن مسیب میگوید قول کریم آنست که با ایشان سخن چنان گوئی که بند
جانی ضعیف یا خواجه خشکین قوی گوید دوم آنکه آواز بر ز آواز ایشان بر نداری سیم آنکه بسیار نگوئی و گستاخی نکنی چهارم
آنکه ایشان را بنام سخوانی پنجم آنکه سخن ایشان قطع نکنی یعنی میان سخن ایشان در نیایی ششم گفته ایشان رو کنی هفتم
با مرو نهی خطاب نکنی هشتم بانگ بر ایشان نرنی قوله تعالی و لا تهرها بهم اف نکنی قوله تعالی فلا تقتل لهما ف حکایت
امام حسن بصری رح میگوید اگر فرزند عالم که او را پدر و مادر کافر باشد و حاجت آید که آبدان بردارد و چند با آبدان برداشته
باشد اگر ایت کند از بوی نا خوشی ایشان همه اعمال وی حبطه شود اما آن ده که بدل ست اول آنکه با ایشان رحم کند
قوله تعالی و انخفض لهما جناح الذل من الرحمة دوم آنکه ایشان را دوست دارد که با وی احسان کرده اند بسیار
قوله علیه السلام جبلت القلوب علی حب من احسن الیهما سیم بشادی ایشان شاد شود چهارم غم ایشان
غم خورد و بدرد ایشان در و مند باشد پنجم از بسیار گفتن ایشان بستوه شود ششم بحفای ایشان برای ایشان چشم نگیرد بلکه
خوشنود باشد هفتم هر چند حق گذار بود از آزار ایشان ترسان باشد هشتم آنکه نیت دارد که هرگز ایشان را نیازارد و هر چند
فروتن و خج نامی شده باشد نهم بدل و رازی زندگانی ایشان خواهد هر چند از ایشان رنج بیند که ایشان هر چند رنج دیده اند
از وی زندگانی وی خواستند اما آن ده که بال ست اول آنست که ایشان را جامه کند پیش از جامه خویش دوم آنکه
ایشان را طعام دهد به از طعام خویش سیم آنکه چون با ایشان طعام خورد نیکو تر ایشان را دهد حکایت خان بن عطیه
با مادر بمیوه خوردن نشستگی گفتی نباید چشم وی بر چیزی افتد و آن من بردارم و ندانم و آزار آید و یا چهارم آرزوی ایشان
معلوم کند و بسازد که ایشان با وی بچنین کرده اند پنجم در دایه های ایشان سعی کند و همه را آراسته دارد ششم مال بدیشان
لاکه شاید ایشان را حاجتی بود که نتوانند ظاهر کردن تا بدان حاجت خود صرف کنند هفتم دست ایشان کشاوه کند و در
مال خود و گوید هر وقت که بیاید فدای شماست که بود که مرادی نوشود ایشان را و حشمت و شرم آید مرا ایشان را از گفتن
وی ظاهر کند تا حشمت بر خیزد هشتم گاه گاه تکلف کند و دعوت سازد چه بود که دل ایشان خواهد آزارانهم دوستان ایشان را
دوست دارد و دعوت کند تا بروی ایشان سر نخ روی بود و هم چون بیار شوند صدقه ها کند مطلب شفای ایشان را چه

ایشان در وی چنین کرده اند اما آن چهل حق که بعد از وفات ایشان است اول تدبیر زودی دفن ایشان کند که عزیزی
مرده در آنست که زود ویرادفن کنند و فرمان شرع در آنست و ایشانرا بشوید و بسنت شوید و کفن کند کفن بسنت و جامه‌ها
که نشاید نکند و عدد سنت نگاهدارد و اسراف نکند و از مال حلال کفن کند و وام که کند زود ادا کند و خود نوحه نکند و جامه نذر
و دیگر از آن منع کند از نوحه و نماز بر جنازه ایشان خود کند اگر اهل آن بود که ولایت آن ویراست و دعا کند که فرمان اینست
قوله تعالی و قل رب اجمعها کما سر بیانی صغیرا و بجاک خود نهد که ولایت آن ویراست و گورو محمد کند که سنت اینست
و در موضعی سازد که خصمی نبود و اگر بود برضای وی بود و گور کن و کارکنان را خوشنود کند و مزد کس کم نکند و باز ندارد و میان
اهل صلاح و خیر نهد و در میان اهل شر و فساد نهد که از همسایه بد ایشان رنج رسد و خاک ایشان خرشته کند نه مریع بجاک
و خشت خام کند بچوب و خشت بچینه نکند بصره کند بخانه‌نی که سنت اینست و بسر خاک نان صدقه کند و دعا کند و اوامهای
ایشان بگذارد و وصیتهای ایشان بجای آورد نمازهای افزونی به نیت ایشان بکند یعنی دعا کند تا ثواب آن بد ایشان برسد
روزه‌های افزونی بدارد و همین نیت چه روایت کند حجاج بن دینار از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود ان البذل الصلی
عن ابویک مع صلوتک و تقوم عنهما مع صومک و ان تتصدق عنهما مع صدقتک و زیارت
ایشان برود که عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت کند از رسول صلی الله علیه و سلم که هر که زیارت پدر و مادر خود رود
فرشتگان زیارت قبر وی آیند و ابوهریره رضی الله عنه روایت کرد از رسول صلی الله علیه و سلم که هر که هر آدینه یک بار
زیارت گور مادر و پدر خویش رود و آمرزش یابد و نام او از ابرار شود و در زیارت تکبیر و صلوات و دعا خواندن قرآن
مشغول شود نه نوحه و سخنان ناصواب چه ایشان را از آن رنج بود و تفسیر معنی می‌آورد این بیت را در زیارت قبر پدر و مادر
شعر من دار قبر الوالدین کرامة ۳۳ عفا لاله له الذنوب جمیعا ۳۴ من قال رب اجمعها بتصریح ۳۵ قال رب
کان لما یقول سمیعا ۳۶ معنی آنست که هر کس زیارت قبر پدر و مادر خود کند و ایشان را دعا کند حق تعالی همه گناهای
ویرایا مرزود و بر پدر و مادر وی رحمت کند و چون فرزند مصلح و نیکوکار بود اگر آزرده بوند خوشنود گردند و اگر خوشنود بود
نیاز دارند و آموختهای پسندیده ایشان از افعال و افکار و معاملات نگاهدارد و پیوسته بدان عمل میکند تا ثواب
آن بد ایشان میرسد و اگر طریق بد از ایشان گرفته است ایشان را وبال بود با آوردن وی بتعلیم ایشان و رنج ایشان را
هر چه بزند گانی ایشان بکردی و ایشان را از آن آزار آمدی نکند که در گور نیز بیازارند قال النبی علیه السلام یوذی للمیت
فی قبره مایؤذیه و هو حی چون با کسی حاج کند مادر و پدر آن کس را بیدی یاد نکند که آن کس نیز مادر و پدر او را بیدی
یاد کند و در خبر آمده است که ملعون است دشنام دهنده مادر و پدر خود و این بدین طریق است و با خویشان ایشان
خویشی دارد و با دوستان ایشان دوستی دارد که در خبر آمده است که از حقوق ایشان پس از وفات ایشان این
دو کار است و لقوله صلی الله علیه و سلم لا تقطع من کان یصل اباک فقطفی بذلك نورك فان ودک و د
ابیک و عید فطر بنام ایشان صدقه فطر بد و بعد از صبحی از بهر ایشان قربان کند که در خبر است که امیر المومنین علی
کرم الله وجهه از بهر رسول صلی الله علیه و سلم بهر عید می‌از پس وفات وی تخمین کردی و طعام که ایشان دوست

داشتندی درویشان را دهد که روحان ایشان شاد شود این بود بیان هشتاد حق که مادر و پدر را بر فرزند است چهل در حال حیات و چهل بعد از وفات الهی همه را توفیق گذاردن کل این حقوق ارزانی دار

فصل سیزدهم در ثواب خوشنود و داشتن پدر و مادر عقیابا خوشنودی ایشان

[illegible]

کما دبیانی صغیرا یعنی ای پروردگار من رحمت کن بر مادر و پدر من همچنانکه ایشان مرا می پرورند و رحم میگردند بر من در حال
 طفلی و خردگی من یا معنی آن باشد و الله اعلم که رحم ایشان در دل من بنه همچنانکه رحم در دل ایشان نهادی در حال خرد و سستی
 ضعیفی من قوله تعالی ربکم اعلم بما فی نفوسکم پروردگار شما دانای تری با آنچه در نفوسهای شماست یعنی پوشیده نیست بر خداوند
 تعالی حال شما آن تکه و نواصالحین اگر شما نیکوکار باشید با آبا و امهات خود نیکو حالی بود حال شما و اگر بخلاف این باشد تو به
 کنید و بخداوند تعالی باز گردید فانه کان للآ و این عفو سر بدرستی که خداوند آمرزنده است مرتوبه کاران را قول دیگر تفسیر
 معنی آنست که چون محتاج باشد بر داشتن بول و غایط روی برایشان ترش نکنید و بینی نگیرید که ایشان از شما
 مثل این بسیار دیده اند و پاک کرده و اف نکرده اند و بعضی از کتب می آید که حق تعالی سه چیز را با سه چیز قرن کرد اول
 زکوة را با نماز قرن کرد و اقیمو الصلوة و اتوا الزکوة اگر کسی نماز بگذارد و زکوة ندهد نماز وی پذیرفته نبود و دوم طاعت رسول
 را با طاعت خود قرن کرد و فرمود اطیعوا الله و اطیعوا الرسول فرمان برداری خداوند بی فرمان برداری رسول فرمانبرداری
 رسول بی فرمان برداری خداوند سود ندارد و سیم شکر مادر و پدر با شکر خود قرن کرد و فرمود ان اشکری و لوالدیک شکر خداوند
 بی شکر مادر و پدر قبول نباشد بلکه از علما و تابعین مرن شکر را شرح میکنند و میگویند شکر خداوند پنج نماز است چون پنج نماز
 بوقت بگذاری حق خداوند گذاردی و چون بعد از پنج نماز بر مادر و پدر دعا کنی حق ایشان گذاردی ایشان خواه مرده باشند
 و خواه زنده و عا باید کرد چنانکه حق تعالی در کلام مجید خود تعلیم آن فرمود قوله تعالی رب ادعهم کما دبیانی صغیرا
 و اصل در امر و جواب است چون بدین لفظ دعا کنی از عهده فرمان بیرون آمده باشی در حدیث آمده است که آزار نده پدر
 و مادر هر چه خواهد گویند که بوی بهشت بمشام او نخواهد رسید و نیکو دارنده مادر و پدر گوهر چه خواهد بکن که بوی دوزخ بمشام او
 نخواهد رسید حکایت در مسکیات می آید که روزی شخصی را وفات رسید او را در گور نهادند از گور وی بانگ خرمی آمد
 سبب پرسیدند گفتند روزی مادرش سخن میگفت مادر را گفت ای خر خاموش باش مادرش ازین سخن برنجید گفت حق تعالی
 ترا در گور خمر گرداناد اگر برمی آمد اگر رضای حق میخواهی رضای مادر طلب ربا عی جنت که مقام سرور است
 در زیر قدم مادر است نه آن کن که رضای مادر است نه آن کن که رضای مادر است نه آن کن که رضای مادر است نه آن کن که رضای مادر است
 که می فرمود حق تعالی دعای بد مادر را در حق فرزند چنان با جابت نمی رساند که دعای بد پدر را زیرا که دعای بد مادر بدل
 نمی باشد و هر چند که مادر رنجیده بود اما از فرزند تیرا همه عمر نمی کند اما می تواند بود که پدر چنان رنجد که هرگز خاطر با فرزند خویش
 نکند ربا عی از سوز دل پدر خرد باید کرد و زکوی جفای او گذر باید کرد و نگیرم که تو فرمانده آفاق شدی نه آخر نه بفرمان پدر
 باید کرد و در نوایح الکلم می آید اب اعرف و اشرف و الام و ادان یعنی پدر شناسا تر و شریف تر و مادر مشفق تر و مهر با تر
 و قصه علقمه انس بن مالک رضی الله عنه روایت میکند که جوانی بود در عهد حضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم نام وی علقمه
 و ایم طاعتها کردی و صایم الدهر و قایم اللیل بودی ناگاه در نزاع افتاد و زبان او در بند شد رسول را علیه السلام خبر دادند
 علی و عمار یا سر را بفرستاد هر چند کلمه شهادت او را تلقین کردند زبان او کار نکرد و امیر المؤمنین علی رضی الله عنه بلال
 را نزد رسول علیه السلام فرستاد و از آن حال خبر داد رسول علیه السلام فرمود که علقمه پدر و مادر دارد و گفتند پیر ماوری

دار رسول علیه السلام فرمود تا مادر او را حاضر آوردند گفت ای ضعیفه مرا از حال علقمه خبر کن که زندگانی وی با تو چگونه بود
گفت یا رسول الله بس نیکو بود و پارسا بود اما من از وی خوشنودنیم که او رضای زن را بر رضای من برگزیده بود رسول
علیه السلام فرمود از آنست که زبان او در بند شده است ای ضعیفه او را بجل کن تا زبان او کشاده شود گفت یا رسول الله
او در حق من جفا بسیار کرده بجل نمی کنم رسول علیه السلام فرمود یا بلال برو و صحابه را جمع کن تا فرزنی جمع کنند تا علقمه را
بسوزیم که مادر از وی راضی نیست مادرش گفت یا رسول الله فرزند مرا و نظر من بسوزی و لم که طاقت آورد رسول
علیه السلام فرمود ای ضعیفه آتش دوزخ از آتش دنیا سوزان ترست و چون تو از وی خوشنودیستی پیچ طاعت و
مقبول نیست آن ضعیفه فریاد برآورد که یا رسول الله من از وی راضی شدم و او را بجل کردم مادر او بدر خانه آمد آواز
علقمه شنید که کلمه شهادت میگفت همان روز وفات یافت رسول علیه السلام بروی نماز کرد و او را دفن کردند رسول علیه
السلام گفت ای گروه مهاجر و انصار هر کس فضیلت نه در زن خود را بر مادر خود در لعنت خدای تعالی و فرشتگان
باشد و خداوند فرض و نقل وی پذیرد پس از رنجانیدن و ناخوشنودی ایشان بر حذر باید بود که کار آن دشوارست
و عقوبت آن بسیار حق تعالی توفیق رفیق گرداناد

فصل چهارم در حقوق فرزندان بر والدین

بدانکه همچنانکه پدر و مادر را بر فرزند حقوق است فرزندان را نیز بر ایشان حقوق است و آن شش حق است اول آنکه
مادر و پدر از جای عقد کنند که مردم فرزند او را بجهت نسب و زندگانی وی سرزنش نتوانند کرد زیرا که رسول صلی الله علیه و سلم
فرمود اطلبوا الطفالکم و الا کفاه حق دوم آنکه او را نام نیکو نهند و جهد کنند تا نامی از نامهای رسول کنند علیه السلام
که در حدیث آمده است که رسول علیه السلام فرمود من ولد له ثلث بنین و لم یسم واحدا منهم با سبی فقد
جفانی یعنی هر کس سه پسر آید و یکی را از ایشان بنام من نکند بدستیکه بر من جفا کرده باشد نقل است که فردائی قیامت
بنده را بسوی دوزخ می کشند فرمان رسد که ای ملائکه بنده مرا نگاهدارید که او را بنزد یک یاسه است فرشتگان گویند
خداوند آن کدام است فرمان رسد که هم نام حبیب ماست محمد یا احمد یا محمود و من شرم دارم که سببی حبیب خود را عذاب
کنم حق سیم آنست که او را قرآن یا موز و کفایت قرآن و قرآن خوانان بسیارست و اهل قرآن خاصگیان خداوند اند
که اهل القرآن اهل الله و خاصته حق چهارم آنکه او را بطعام حلال پروراند که اگر بخلاف این بود خاصیت لقمه
حرام در نفس وی سرایت کند تا از وی کارهای ناشایسته در وجود آید حکایت مالک دینار رحمه الله روزی میگفت
از وی سوال کردند که موجب گریه چیست گفت مراد دختر کیست در خانه او مرا گریان کرده است گفت ای پدر روا دارم که
مرا گرسنه داری ولیکن روا ندارم که مرا طعام حرام دی و من ندانم من بر هم و تو در مانی این سخن وی مرا گریان کرده است
پس فرزندان را بطعام حلال پرورش باید داد و اصل کلی درین معامله آنست که پدر اول در لقمه خود احتیاط بجای
آرد که تا لقمه که حاصل شود از حلال حاصل شود و فرزندان حلال زاده آیند رسول علیه السلام فرمود که لقمه خود

پاک دارید که فرزندان شما از اثر لقمه های شما اند و در وقتی که فرزند در رحم بود باید که مادر او را از طعام حرام و شبهه پرستیز نماید تا مگر
 آن در نفس فرزند ظاهر گردد و در نصاب المعلم می آرد که آدمی را شش مرتبه است و بحسب این مراتب او را شش نام است اول
 جنین مادامی که در رحم است دویم طفل مادامی که شیر خواره است سیم صبی مادامی که بلوغ نرسیده است و چون بالغ شد او را شتاب
 گویند تا چهل سالگی پنجم کهل از چهل تا شصت سالگی ششم شیخ و هفتم از شصت تا وقت مردن و چون آدمی از شصت سالگی
 در گذشت دیگر آخر عمر وی است و کودک را در مرتبه اولی که رحم مادر است تربیت باید فرمود چنانکه ذکر آن رفت بلکه هم در منزل
 اولی که صلب پدر است احتیاط بجای باید آورد و نیز باید که از صحبت داشتن در حالت حیض پرستیز کرد که فرزند که در حال حیض
 آید ناپاک و بی پاک بود و سیاه آید حق پنجم آنست که او را از هفت سالگی نماز فرماید تا آن وی بر نماز خوی گیرد که عادت خردی
 پدید آید و در کتاب بن سنی که در عمل روز و شب نوشته و جمع کرده آنرا از کتب محدثان معتد در انجائی آرد این حدیث را
 که رسول علیه السلام فرمود بنزد کودکان هفت ساله تبرک نماز و ادب کنید او را و در مصابیح حدیث آمده است که ده ساله
 را تبرک نماز و ادب کنید و آن خود مشهور است اما در کتاب بن سنی در حق هفت ساله حدیث آمده است حق ششم آنکه او را
 بعلم مشغول کنی و از تنگ جهالت و ضلالت برهانی که رستگاری در دنیا و آخرت بعلم است و اگر میسر نشود او را به پیشه فرستی
 که امانت از فقر که الحرفه امان الفقر افضل المتأخرین صدر الشریعه درین معنی میگوید شعر که حال نیک خواهی فرزند
 را همیشه به آموزش ای برادر قرآن و خط و پیشه به زیرا که پیشه باید روزی که کار افتد چون پیشه نداند بیل کند تیشه به هر گز خط
 نداند یا پیشه نداند به پس گاو و خر چراند در کوه و دشت و پیشه به هر چند مال بسیار داری فرزند را پیشه آموز که روزی بود که او را
 بکار آید زیرا که مال دنیا اعتماد را نشاید شعر بیا موز پرورده را دست رنج به اگر دست داری چون قارون بگنج به زیرا که اگر پیشه
 ندارد و خود را بدست دنیا قادر به بنید ضرورت بکار نشیند و حکما گفته اند چون کسی بکار نشیند بسبب یکی از سه معنی باشد
 یا از زهد بود یا از کاهلی یا از تکبر اگر از زهد بود زود باشد که طمع گرفتار شود و اگر از کاهلی بود زود بگدائی مبتلا گردد و اگر از تکبر بکار
 نشیند زود بود که بدزدی افتد و چون کسب حلال مشغول بود ازین آفتها سلامت یابد و کسی را که سه فرزند بود باید که اگر تواند
 همه را بعلم مشغول کند و اگر میسر نشود باید که یکی را البته بعلم باز گذارد و دوی دیگر را آنچه در باب امور دین مهم بود از فرايض و
 واجبات و غیر آن بیا موزد آنگاه بخره و کسب کارهای دیگر چون تجارت و حراثت و مثل آن مشغول گرداند و نگذارد که
 بآبدان و مفسدان نشیند و از کار بد و یار بد او را منع کند و از خردگی او را بصلاح برآرد و صحبت های صالحان برود و از
 برای وی دعا و همت طلبد از دل های دوستان حق و اگر او را بی علم و ادب گذارد و از بنشینن بآبدان باز گذارد اگر از وی
 بدی بیند گو ملاست مکن مگر نفس خود را به بیت نکو پرور آنرا که جزوی زنت است که گرد بود بد تو بینی نخست به حجه الاسلام غزالی رح
 در تربیت فرزندان در احیاء و کیمیای آرد که بدانکه فرزندان مانتی است در دست مادر و پدر و آن دل پاک وی چون گوهر
 نفیس است و نقش پذیر چون موم و از همه نقشها حالی و چون زمین پاک که بهر تخم که در وی افکندی بر وید اگر تخم خیر
 افکندی بسعادت دین و دنیا رسد مادر و پدر و معلم در آن ثواب شریک باشند والا که تخم شر افکندی و او را بد و باز گذارد
 تا هر چه خواهد کند و با هر که خواهد نشیند و از وی خیر و صلاح توقع داری و خدمتگاری و حق گذاری طمع داری غایت ابلهی و

خام طبعی باشد شعر سپهر گریبان قلندر نشست پدر گوز خیرش فرو شوی دست حکایت صاحب روضه خلد مولانا مجد الدین
 خوانی طاب ثراه میگوید روزی در شهر نیرود و عطا میگفتم و در حق مادر و پدر سخن میرفت پیری برخاست و گریان شد و گفت مولانا
 چه فرمانی اورحق فرزندی که ریش پدر بگیرد و چوب بر سر پدر زند و بشکند گفتم از پدر چه کار آموخته است گفت خبر بگرایه دادن گفتم
 جرم اول از طرف پدر است اگر او را در خودگی بکنت دست نادی تا علم و ادب شریعت بیا موختی و صحبت با صالحان داشتی
 باید این بی حرمتی نکردی و تعظیم پدر بواجبی بداشتی آنا از کودکی بازوب خر گرفتن عادت کرده بود و چوب بر خرزنون خوی کرده
 لاجرم ریش پدر که گرفته پنداشته که دنب خرمیگیرد و چوب بر سر پدر زده پنداشته که بر سر خر میزند شعر ندانی که صحبت اثر
 میکند که بی حرمتی با پدر میکند پس فرزند را از تاریکی جهل بروشنایی اعلم آ که علم فخرست و جهل عار مثنوی ز دانش بود
 مرد را افتخار نباشد چو بیداشتی هیچ عار نباشد گفت بی دانشان را مثل بقدر آن کالانعام بلیم اصل پشرف آدمی بهتر است
 و دانائی نه به پیری و بر نائی شعر جوان با ادب بینی برو بر سال و مہ شمر که به ده ساله اتالی از پنجه ساله گاو خر به من از علم و ادب
 گویم تو از پیری سخن رانی پند گراز پیری شرف بودی بدی ابلیس فاضلت پشرف پیری بر دگواز جوانی غت آور دست پند و گرنه پسر
 جاهل را که گوید از جوان بهتر حکایت در زاد المقون می آرد که مردی نزد امیر المومنین عمر رضی الله عنه آمد و از پسر خود
 شکایت کرد امیر آن پسر را ملامت کرد و پسر گفت یا امیر المومنین پسر را بر پدر بیج حق است امیر فرمود که هست یکے آنکه
 مادر او را چنان خواهد که کس فرزند او را سرزنش نتواند کرد و او را نام نیکو نهد و قرآن بیا موزد او را پسر گفت یا امیر المومنین
 مادر مرا چهار صد درم خریده و مرا جعل نام نهاده یعنی سرگین کش و از قرآن مرا یک آیت نیا موخته امیر گفت ای پسر هنوز
 گله میکنی بلقی فرزندان همه را به نیابت خیر پروده گردان و در مکتب کرامت متبشریف و تعظیم الرحمن علم القرآن مشرف و مکرم گردان

فصل پانزدهم در خدمت عورتان مرشوهان را

بدانکه خدمت کردن زنان مرشوهان را از واجبات اسلام است و حق شوهر بر زن بسیارست و از آنجاست که رسول
 علیه السلام فرمود که اگر بر من امر کردی که کسی سجده کند کسی را هر آینه بفرمودی زن را تا سجده کرده کردی شوهر خود را از بزرگے
 حق که خداوند تعالی داده شوهر را بر زن پس زن مطیع و فرمان بردار شوهر باید بود تا رضای حق بیاید اما فرمان برداری
 زن مرشوه را وقتی واجب شود که کاری فرماید زن را که از حقوق زنا شوهر سے باشد در و افتات صدر الشہید
 می آرد که اگر مرد بیمار باشد و وضو نمی تواند ساخت و کسی می باید که او را وضو دهد و آن مرد را کنیز کی هست و زن بهت بر کنیز
 بود که او را وضو دهد و بر زن نبود زیرا که این از حقوق زنا شوهری نیست اما اگر زن مثل این خدمتگاری را بجای آرد از مرد و
 دو فاداری بود و موجب درجات بهشت و رضای حق گردد چنانکه در حدیث آمده است که رسول علیه السلام فرمود که
 هر آن زن که پنج ناز پای دارد و زکوٰۃ مال خود بدد چون مال داشته باشد و روز ماه رمضان بدارد و شوهر خود را
 فرمان بردار باشد یعنی در آنچه موافق شرع باشد و تن خود را از حرام نگاهدارد پس آن زن در آید بهشت از هر در که خواهد و
 نیز در کتب حدیث می آید بروایت سلمان فارسی رضی الله عنه که روزی خاتون قیامت فاطمه زهرا رضی الله عنها درآمد

بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم و چون نظری بر رسول علیه السلام افتاد گریان شد رسول علیه السلام از وی سوال
کرد که چه چیز گریانید ترا یا فاطمه گفت یا رسول الله شب دوش سخن رفت میان علی و من و علی بر من غضب گرفت بسبب
سخنی که بی قصد من گفته شد و از زبان من صادر شد چون دیدم که علی در غضب شد من عذر خواهی میکردم تا از من راضی
گشت و در روی من بخندید رسول علیه السلام فرمود که ای فرزند تو ندانسته که رضای شوهر سبب رضای خداوند است
و ناخوشنودی شوهر سبب ناخوشنودی خداوند است ای فاطمه خنک مر آن زن را که شوهر از وی راضی باشد که بهر روزی و
بشی که رضای شوهر هست باشد بهتر بود مر آن زن را از عبادت یک ساله ای دختر فاضله تر است به علمها مر عورتان را فرمان
برداری شوهر نیست یعنی بعد از فرضیهای خداوند تعالی و بعد از فرمان برداری شوهر آن هیچ کار مر زنان را فاضله تر از دوک
رشتن نیست که یک ساعت نشستن از برای دوک رشتن بهتر بود مر زنان را از عبادت یک ساله و بهتر تا رسیدن آن که
زن برسد ثواب شهید و دیوان وی بنویسند و چون رضای شوهر نگاهد و بیرون نرود از دنیا تا مقام خود در بهشت نرسد
و یک ساعت نشستن زن با شوهر بهتر بود و مر او را از طواف کردن کعبه ای فاطمه چون شوهر از زن راضی باشد در آید آن
زن از هر در که خواهد به بهشت در کتب محدثان معتمدی آید بر وایت بریده بضم با که گفت اعرابی نزد یک رسول علیه السلام
آمد و گفت یا رسول الله من ایمان آورده ام ولیکن میخواهم که معجزه بمن نمائی تا یقین من زیادت گردد رسول علیه السلام
گفت چه میخواهی گفت آن درخت را بخوان تا نزدیک تو آید رسول علیه السلام فرمود ای درخت اجابت کن رسول خدا
را و بیا آن درخت از بیخ و بن بر کنده شد و می آمد تا نزدیک رسول علیه السلام با همه ریشها و شاخهای خود و بر رسول علیه
السلام سلام کرد اعرابی که آن حال مشاهده کرد گفت حبیبی رسول علیه السلام فرمود ای درخت بجای خود
باز و باز رفت و ریشهای خود در زمین محکم کرد و راست بایستاد همچنانکه بود آن اعرابی قدحهای رسول را علیه السلام بوسه
داد و گفت یا رسول الله اجازت ده تا ترا سجده کنم رسول علیه السلام فرمود سجده کن مرا که سجده خاصه خداوند است که
اگر غیر خدا را سجده کردن روا بودی من بفرمودی تا زنان است من سجده کردی شوهر آن خود را از برای بزرگ داشتن
حق شوهر آن را و در حدیث آمده است که زن که شوهر را ندانند و بگویند دارد در لعنت خداوند بود تا آن هنگام که شوهر از وی
راضی شود در تفسیر و تفسیر می آید و بر وایت ابن عباس رضی الله عنهما که زنی نزد یک رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله
خبر ده مرا که چیست حق شوهر آن بر زنان تا اگر بجای تو آمی آورد شوهر کنم و الا نکم رسول علیه السلام فرمود که یک از حق
شوهر آن آنست که نفس خود را منع نکند از وی و حق دیگر آنست که روزه نگیرد و بیستواری وی که اگر بدارد و اگر سنگی
و تشنگی خورده باشد و آن روزه را از وی قبول نکنند و حق دیگر شوهر بر زن آنست که بیستواری وی از خانه بیرون نرود
که اگر برود در لعنت فرشتگان آسمان و فرشتگان رحمت و فرشتگان عذاب بود و چیزی بیستودی وی از خانه وی
بیرون ندهد که اگر چنین کند مزد غیر او را بود و گناه ویرا بود حکایت در منتهی النواظری آرد که مردی بود در عرب که
از ورشت تر کس نبود نام وی رحیم و او را زنی بود که در همه عرب از خوب روی تر نبود هرگاه که شوهر وی بد آمدی آن زن
با استقبال او رفتی و گرد او پاک کردی و طعام پیش وی نهادی و چون از طعام فارغ شدی آب بردستی و می کردی

تا دست خود بستی زن این همه خدمت میکرد مرد در غلط افتاد و گفت که این زن بمن عاشق است روزی از زن سوال کرد که میخواهم که بدانم که تو در عالم از من کرا دوست تر میداری زن گفت اگر راست میخواهی من در عالم هیچکس را از تو دشمن تر نمیدارم اما بدانکه من در آئینه نظر کردم جمال خود را بدیدم و زشت روی تو گفتم من نعمتم از خدای تعالی برین مرد و این مرد محنت است از خدای تعالی مرا با خود گفتم ای تن برخست خدای صبر کن تا جزای صابران یابی و وی در نعمت خداوند شکر کند تا ثواب شاکران یا بد فردای قیامت او در زمره شاکران به بهشت رود من با طائفه صابران در بهشت روم انشاء الله تعالی الهی ما را توفیق شکر گذاردن در نعمتها و صبر کردن بر بلاها و محنتها کرامت فرماید ثواب شاکران و صابران همه را ارزانی دار

فصل شانزدهم در حقوق زنان بر شوهران ایشان

بدانکه همچنانکه شوهران را بر زنان حق است زنان را نیز بر شوهران حق است و آن شش حق است که مردان را نگاه باید داشت اول آنکه با زن خوشحوی و تازه روی باشد که حق تعالی فرموده است قوله تعالی و عاشروهن بالمعروف یعنی با ایشان زیست خوب کنید در تفسیر کشف و بیان می آرد که رسول علیه السلام فرمود ابو بکر را رضی الله عنه که یا ابابکر چون مرد تازه روی در روی زن نگاه کند ثواب آنرا کردن برده در دیوان او بنویسند و اگر با آن عیسیم یا کند ثواب حج و عمره بنویسند و اگر کنار و قبله با آن یا کند ثواب صدیقی زیادت کنند و اگر آن فعل مخصوص کند هر دو آمرزیده شوند و اگر چه گناه بسیار داشته باشند در صحیح مسلم می آید بروایت ابو ذر رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود در حدیث که وفی بضع احدکم صدقه و بضع کنایت از جماع است یعنی آنکه از شما جمع شود با عیال خود او را ثواب صدقه نویسد یا آن گفتند یا رسول الله یکی را از ما بیاید شهوت وی و او را در آن ثواب باشد رسول علیه السلام فرمود خبر کنید مرا که اگر آن شهوت خود را بحرام صرف کند او را در آن وبال باشد همچنین چون بحلال صرف کند او را ثواب باشد حق دوم آنست که کار بیرون او را نفرماید تا نظر نا محرمان بروی نیفتد و فساد که حاصل شود و بال آن مرد را بود و رسول علیه السلام کارخانه را بعهده فاطمه کرده بود و کار بیرون را بعهده علی و رسول علیه السلام فرمود هر کس سعی کند از برای حاجت زوج خود تا او در خانه بنشیند تا نا محرم را نظر بروی نیفتد همچنان باشد که اسیران امت محمد را باز خریده و آزاد کرده حق سیم آنکه علم و آداب شریعت او را بیاموزاند از فرائض و واجبات و علم حیض و نفاس و نماز و روزه و غیره و رسول علیه السلام فرمود که سخت ترین عذاب در قیامت کسی را بود که اهل خود را جاهل گذارد و امور دین نیاموزد و روز قیامت هر دو را بر مسبر از آتش بایستاند زن گوید یا خدایک الله رسوا گردانده خدای ترا همچنانکه ما را در دنیا امر معروف و نهی منکر نکردی و از دنیا رغبت نکردی و در عقبی رغبت ندادی تا هم خود را هلاک کردی و هم ما را پس زبانیه ایشان را برانند بسوی دوزخ و در حدیث دیگر فرمود کلکم راع و کلکم مسئول عن صغیره یعنی هر کس از شما بمنزله شبانی است و هر یک از شما پسریده شود از رعیت وی حق چهارم آنکه او را طعام حلال خوراند و جامه حلال پوشاند که رسول علیه السلام فرمود کلکم لحم و نبات من الحرام فالنادی لهما یعنی گوشت که از حرام روید آتش بدان اولی بود حق پنجم آنکه او را در نفقه نرساند و مال وی

بیدستوری نخورد که رسول علیه السلام فرمود هر کس عورتی بخوابد و نیت آن کند که او را مهر ندهد و حق وی ناحق شود روز قیامت ملاقی شود و روی آرد و بخداوند خود دزدی یعنی او را از دایره دزدان شمرند حق ششم آنست که رنجی که از آن بوی رسد بکشد و تحمل کند تا ثواب یابد که در صحیحین می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه که رسول علیه السلام فرمود وصیت در حق عورتان قبول کنید بدرستی که زن از استخوان پهلوا آفریده شده است و بدرستی که کج ترین استخوان در پهلوا علای و سیت اگر او را راست کنی بشکنی و اگر بگذاری کج بماند همیشه وصیت قبول کنید در حق عورتان مضمون کلام نبوی و حدیث مصطفوی آنست و الله اعلم که با ایشان درشتی و تندی از حد مبرید و ایشان را نیز باز نگذارید یعنی با ایشان رفت و مدارا کنید حکایت نقل است که مردی نزد امیرالمؤمنین عمر رضی الله عنه آمد که از زن خود شکایت کند چون بدر خانه رسید آواز مشغله شنید که زن با عمر شاعت می نمود مرد از زن خود خوشنود گشت و باز گشت ناگاه عمر بیرون آمد دید که آن مرد میرود و آواز داد مرد بنزدیک وی آمد امیر از حال وی پرسید قصه بگفت امیر فرمود که هم در گذشتن باید که ایشان را بر ما حقهاست یکی آنکه بسبب ایشان از دوزخ خلاص شویم که رسول علیه السلام فرمود هر کس زن خواهد نصف دین وی در حصار امن در آید و دویم آنکه ایشان نگاهبانان مال مانند سیم آنکه گازران مانند چهارم آنکه طباطبایان مانند پنجم آنکه واپس فرزندان مانند بدین سببها از ایشان تحمل باید کرد و در صحیح مسلم می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود مالش مدها مرد مومن زن مومن را اگر فعلی صادر شود از زن که مرد آن کاره دارد که راضی شود از وی بخلق دیگر و در حدیث دیگر آمده است بروایت عبد الله بن زمره که رسول علیه السلام فرمود از برای چه زن مرد زن خود را زدن بردگان و شاید که بخوابی خواهد کرد بان از آخر همان روز و این حدیث نیز در صحیح مسلم است و حدیث دیگر بروایت انس بن مالک رضی الله عنه آمده است از رسول علیه السلام که فرمود هر کس بزنی زن را بغیر حق من که محمد خصم او باشم در روز قیامت فرزند زن را که هر کس بزنی ایشان را عاصی شود و در خداوند و رسول وی عروه بن مسعود رضی الله عنه روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود المرأة الصالحة خير من الف رجل صالح یعنی یک زن صالحه بهتر است از هزار مرد صالح و تاویل حدیث بر آنست و الله اعلم که یک زن چون صالحه و عقیقه باشد هزار مرد از فتنه و سالم مانند و چون آن زن را زندگانی بصلاح نباشد هزار مرد را خطر باشد که بسبب وی در معصیت افتد پس ثابت شد که یک زن صالحه بهتر از هزار مرد صالح است بعد از آن فرمود هر زن که شوهر خود را هفت روز خدمت کند هفت در دوزخ و حق تعالی بروی در بند و هشت در بهشت را بروی بکشد تا از هر در که خواهد به بهشت در آید الهی بحسرت نیکان که عورت مستورات همه را در پرده عصمت خویش بدر و از چنگ نامردان و فتنهای آخر الزمان در امان دار

فصل هفتم در نفقه ذوی الارحام و نفقه کسانی که در مونت وی باشند شرعا

بدانکه نفقه ذوی الارحام داخل است در واجبات اسلام و نفقه پنج طائفه واجب می شود شرعا اول نفقه عورتان بر شوهران ایشان در حالی که نکاح قایم بود و در حالی که زن در عدت طلاق بود بخلاف عدت و فوات که در وی نفقه واجب نمی شود زن را دویم نفقه اولاد صغار بر پدران ایشان و نفقه دختر بالغه و پسر بالغ بر جای مانده

بر پدر واجب میشود سیم نفقه مادر و پدر و اجداد و جدات چون فقیر باشد بر فرزندان واجب میشود چهارم نفقه ذوی الارحام محرم چون
فقیر و صغیر باشد یا عورت فقیر بالغه باشد یا خود مرد و بر جای مانده باشد یا نابینا نفقه این جماعت بر ذی رحم محرم ایشان واجب
میشود بمقدار میراث یعنی آن قرابت فقیر مثلاً اگر میرد و توانگر باشد بگزیند که میراث وی بکس میرسد از قرابتان وی این زمان که
فقیر باشد نفقه وی بران وارث باشد نه بر قرابتان دیگر و نفقه غلام و کنیز بر خواجه ایشان واجب شود این پنج طایفه اند
که نفقه ایشان بران پنج طایفه دیگر واجب میشود پس در شرایط و مقدار و احکام هر یک ازین نفقات خمس آنچه مهم است
از مسایل بیان کنم انشاء الله تعالی اما نفقه زن بدانکه نفقه زن بر شوهر واجب است برابرست که این زن مسلم باشد یا کافره
لقله تعالی و علی المولود له الرزق و کسوطن بالمعروف و این وقتی باشد که زن نفس تسلیم کند و در منزل شوهر باشد یا
جائی باشد که برضای شوهر باشد و اگر زن امتناع نفس بجبهت مهر مجمل کند مر او را نفقه واجب باشد بر شوهر درین صورت
اما اگر زن ناشزه باشد او را نفقه نرسد و اگر صغیره باشد چنانکه شوهر از وی استمتاع نتواند گرفت او را نفقه نرسد اما اگر
شوهر خرد باشد چنانکه از وظی عاجز باشد و زن کسیره باشد مر او را نفقه بود در مال شوهر و این روایت در هدایه و نافع است
اما در مقدار آن اعتبار حال هر دو راست یعنی اگر هر دو موسر اند نفقه بسیار واجب میشود و اگر هر دو معسر اند نفقه اعیان
لازم آید و اگر زن معسر باشد و مرد موسر نفقه وی دون نفقه موسر و فوق نفقه معسر باشد و اگر زن موسره باشد و مرد
معسر بر مرد نفقه بقدر امکان واجب شود و باقی بروی دین باشد و این روایت در کافی است در بنایه میگوید اگر موسر باشد
مثل آنکه حلوا و بزه بریان و مثل آن میخورد و زن فقیره باشد چنانکه در خانه اهل خود نان جوین نخورده بر شوهر واجب نباشد
که آن زن را همان خوراند که خود خورد و نیز نشاید که همان خوراند که وی در خانه اهل خود میخورد بلکه حد وسط نگاه باید داشت یعنی
او را نان گندم دهد بانان خورش در هدایه و نافع می آید که اگر مرد زن خود را طلاق دهد نفقه و سکنی هر دو بر شوهر باشد برابرست
که طلاق رجعی بود یا باین لقوله تعالی لینفق ذو سعة من سعته الآية اما در عدت و فوات نفقه واجب نیاید از برای آنکه
و جوب نفقه بعد از موت میشود و میت اهل و جوب نیست و نیز در وقت که فرقت از قبل زن باشد بمعصیت یعنی ردت
و تقبیل این زوج و مانند آن نفقه واجب نیاید از برای آنکه نفقه نعمت است و معصیت سبب نعمت نباشد و اگر زن بیمار
شود و در منزل شوهر مر او را نفقه باشد از برای آنکه شوهر مستمتع است بوی در انس و نفقه یک خادم نیز فرض کند بر شوهر
از برای ضررت زن بسوی خادم و بقول ابی یوسف رج نفقه دو خادم فرض کنند و بر مرد باشد که زن را در جای نشاند که از
اهل وی دران منزل کسی نباشد مگر آنکه زن اختیار کند زیرا که نشستن با غیر ضرر راست اما مرد را نیز ولایت آن باشد که پدر
و مادر زن را و فرزندان که از غیر این مرد باشد منع کند از در آمدن بران زن از برای آنکه منزل حق مرد است ولیکن ایشان را
منع نتواند از نظر کردن بسوی وی و سخن گفتن با وی در هر وقت که مردان را اختیار کند که این از صله رحم است و اگر مرد نفقه
دادن عاجز آید بسبب فقر تفریق نکنند میان ایشان و نفقه زن بر مرد دینی بود و این نزد علمای ماست رحمهم الله اما بقول
شافعی رج تفریق کنند و این روایت در نافع است و اگر بنده زن آزاد خواهد نفقه آن زن آزاد دین بود بر شوهر بنده لقوله
تعالی و علی المولود له الرزق و کسوطن و بفروشدند او را از جهت نفقه همچنان که بفروشدند او را در سایر دیون واجب

بر بنده که ظاهر باشد در حق مولی و اگر مردی کثیر کس را بخوابد اگر مولای کثیر کس را بخوابد اگر مولای کثیر کس را بخوابد اگر مولای کثیر کس را بخوابد
بودن منع نکند از برای آن کثیر که نفقه رسد که طلب دارد و الا نرسد اما نفقه اولاد صغار بر پدر واجب است و شرکت
نکند کسی با پدر در نفقه اولاد صغار وی در نافع می آرد که چون واجب میشود نفقه امرضعات بر پدر سبب فرزند پس نفقه فرزند
اولی که واجب شود در پادیه میگوید که بر پدر وقتی نفقه فرزند صغیر واجب شود که آن صغیر را مال نباشد اما اگر مال باشد نفقه و سه
در مال وی باشد و مسئله اصول آنست که نفقه آدمی در مال اوست صغیر بود یا کبیر و اگر زوجه خود را یا معتده خود را با جارت گیرد که
شیر دهد فرزند او را جایز نباشد از برای آنکه خدمت درون واجب است بر زن در نوافع که شرح نافع است می آرد اگر عدت از طلاق
رجعی بود استیجار جایز نباشد و اگر عدت از طلاق باین بود یا طلاق سه بود در وی دو روایت است و نفقه صغیر بر پدر واجب
است و اگر چه صغیر مخالف بود با وی در دین وی از برای آنکه ولد در معنی نفس و سیت در کافی آورده است که صورت مخالفت
آنست که مرد کافر زن کافره بخوابد و فرزند متولد شود پس زن اسلام آورد در شرع فرزند به تبعیت مادر مسلمان است اما نفقه
مادر و پدر و اجداد و جدات واجب است بر فرزندان چون فقیر باشند و اگر چه در دین مخالف وی باشند لقوله تعالی و صاحبهما
فی الدینا معروف و قاهر تفسیر آیه در فصل خدمت مادر و پدر ذکر کرده و نفقه واجب نمی شود بسبب اختلاف دین مگر زوجه را
که آن عوض است از وجهی و نفقه واجب شود پدر و مادر و جدات و ولد و ولد را از برای آنکه ایشان از اجزای می اند
پس واجب باشد بروی صیانت ایشان از هلاک و شرکت نکند فرزند در نفقه پدر و مادر با هیچکس از برای آنکه نزدیک ترین
آدمیان اوست بسوی ایشان اما ذوی الارحام بدانکه نفقه ذی رحم محرم واجب است و وقتی که ایشان صغیر و فقیر باشند
لقوله تعالی و علی الوارث مثل ذلک و اگر ذی رحم محرم زن بالغه فقیره باشد یا مرد فقیر بر جای مانده یا نابینا بود نفقه وی
واجب شود بمقتدر میراث و واجب است نفقه دختر بالغه و پسر بالغ بر جای مانده بر مادر و پدر وی ثلثانی بر پدر و ثلثی بر مادر
در کافی میگوید این وقتی است که پدر توانگر باشد و اگر پدر فقیر باشد و مادر موسره بفرماید تا نفقه فرزندان را مادر بدهد و حصه
پدر دین باشد بروی تازمان استطاعت و اگر مال پسر غایب در دست پدر و مادر بود و ایشان از ان مال نفقه خود کنند
ضامن نباشد از برای آنکه قادر شده اند بر جنب حق خود و در حدیث آمده که رسول علیه السلام فرمود که حلال تر و پاکتر چیزی که
مرد بخورد از کسبی است و پدر ستمیکه فرزند وی از کسب و سیت پس بخورد از کسب اولاد خود چون محتاج باشد بآن
بمعروف و اگر پدر متاع فرزند را بفروشد در نفقه خود جایز بود نزد ابو حنیفه و اگر عقال بفروشد جایز نبود نزد صاحبیه فروختن
متاع وی نیز روا نبود اما نفقه غلام و کنیز واجب است بر مولای ایشان از برای آنکه نفع ایشان مراد است و اگر مولا
نفقه ندهد ایشان کسب کنند و نفقه خود نکنند و اگر ایشان را کسب نبود اخبار کنند مولا را بریغ ایشان از برای آنکه حلال
نیست مرور هلاک بنده بوجه با و آدمی معصوم و محترم است از هلاک حکایت نقل است که عبداللہ بن مبارک مروزی
رحمہ اللہ در زمستان سرد میان بازار نیشاپور میگذاشت غلامی را دید که از سر تا پیر زید گفت خواجه خود را چنانگویی که از برای
توجیه سازد گفت چه گویم که او خود می بیند و میداند عبداللہ را وقت خوش شد نعره زد پس روی بگردان کرد و گفت
طریقت ازین غلام آموزید حکایت نقل است که عبداللہ مبارک غلام مکاتب داشت که هر روز در می بخوابید

روزی یکی عبد الله را گفت غلام تو تباشی یعنی کفن کنشی میکنند و درم تو میدهد عبد الله از آن سخن متغیر شد خواست تا آن حال معلوم کند چون نماز شام شد روی بگورستان نهاد و عبد الله از پس وی روان شد چون بگورستان رسید در پس گوری پنهان شد و نظاره میکرد تا غلام چه کار میکند دید که غلام سرگوری را باز کرد و در رفت و دیر سیردن آمد عبد الله پیشتر رفت غلام را دید پلاسی پوشیده و غلی برگردن نهاده و در آن گور محرابی ساخته و روی بمناجات آورده هم بر آن حال حی بود تا نزدیک صبح چون صبح شد غلام پلاس بیرون کرد و غل از گردن برگرفت و لباس رسمی خود در پوشید و مسجد شد و نماز گذارد و بجا است بعد از آن بگورستان آمد و دوست خود برداشت و گفت الهی روز آمد و خواجه مجازی درم خواهد طلبید تو بده از آنجا که دانی در حال نوری در هوا درآمد و درمی بردست غلام نهاد عبد الله چون حال مشاهده کرد از پس گور بیرون آمد و سر غلام در کنار گرفت و میگرفت صد هزاران جان فدای چنین غلام باد و خواجه تو بودی نه من غلام چون آن حال دید گفت ای الهی پرده من دریده شد و راز من آشکارا گشت در دنیا مرا راحت نماید بعزت خود که مرا فتنه نکردانی و جان من برداری هنوز سرش در کنار عبد الله بود که جان بداد عبد الله او را با همان پلاس در همان گور دفن کرد همان شب عبد الله حضرت مصطفی را بخواب دید که با ابراهیم خلیل می آمدند هر یک بر براتی گفتند یا عبد الله چرا آن دوست ما را با پلاس دفن کردی الهی خبر مست اویای خود ما را از مشرب ایشان چاشنی کرامت فرمای

فصل نهم در ثواب نفقات و صدقات

یعنی نفقه کردن بر اهل خود و در سبیل خدای عز و جل بدانکه نفقات و صدقات را فضیلت و ثواب بسیارست چنانکه در صحیحین می آید بروایت عقبه بن عمر و الانصاری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود بدینست که مسلمان چون نفقه کند بر اهل خود و بر اهل طلب ثواب کند مرا و از مزد و ثواب صدقه نویسد در کتاب شرایع الاسلام می آرد که بنده باید که در صدقه دادن تقصیر نکند که خداوند تعالی صدقه دهنندگان را دوست میدارد و میفرماید که صدقه را من قبول می کنم تا در وقت درمائی بشمار ساختم و در حدیث دیگری می آید که رسول علیه السلام فرمود از جبریل علیه السلام سوال کردم از ثواب صدقه گفت صدقه هست که آنرا ده عوض است و صدقه هست که هفتاد عوض است و صدقه هست که هفتصد عوض است و صدقه هست که هفتاد و هزار عوض است و صدقه هست که چندانست عوض دهند که در حد شمار در نیاید اما آنکه ده عوض دارد آنست که بدویش تندرست دهد که همه جای سوال تواند کرد اما آنکه هفتاد و هزار عوض دارد آنست که بدویش تندرست دهد که علم دین آموزد اما آنکه هفتصد و هزار عوض دارد آنست که علم دین آموزد اما آنکه هزار عوض دارد آنست که بدویش تندرست دهد که علم دین آموزد و در حد شمار در نیاید و در زمین و آسمان ننگند آنست که مردگان خود را چون پدر و مادر و فرزند و قرابتان بر خاطر آورد و به نیت ایشان صدقه دهد ثواب آن در وصف نیاید و آن مردگان را درجات زیادت شود و اگر در عذاب باشند بواسطه آن صدقه عذاب بهجت مبدل گردد و صدقه سبب رستگاری هر دو عالم است از وی غافل نباید بود در صحیح مسلم می آید بروایت جابر که ابونکر از انصاری رضی الله عنه غلامی داشت نام او یعقوب و را بدو بر کرد رسول

صلی اللہ علیہ وسلم اور فرمود کہ ابتدا کن بصدقة دادن بنفس خود یعنی اول بر نفس خود صدقه کن اگر از تو زیادت آید چیزی
 بر اہل خود صدقه کن و اگر از اہل تو زیادت آید بر قرابت خود صدقه کن و اگر از قرابت تو زیادت آید بکذا و بکذا یعنی عطا دہ از
 جمیع جہات در صحیحین ست کہ رسول علیہ السلام فرمود ابد اہمن لقول یعنی ابتدا کن در صدقه دادن بکسانی کہ گرداگرد تو اند
 در صحاح مصابیح و ترغیب حمیدی می آید بروایت عدی بن حاتم از رسول علیہ السلام کہ فرمود اتقوا النار و لو بشق تمرة فان لہم
 نجدا و اذ بکلہ طيبة یعنی پیرہن پدید از آتش دوزخ و اگر چہ نیمہ خراب باشد پس اگر نیاید سخن خوش از درویش عذر خواہے
 کنید کہ آن نیز بجای صدقه است و نیز در ترغیب حمیدی می آید کہ علی بن حسین در شب نان بر پشت خود میگرفت و برسان
 صدقه میکرد و تاریکی شب و میگفت بدرستی کہ صدقه در ظلمت شب خشم خداوند را می برد و زید بن اسلم روایت می کند از پدر
 خود و پدر وی از رسول علیہ السلام فرمود کہ گردن نکیہا درمی بندد و در ہائی بدیہار او صلہ رحم عمر از زیادت می کند و صدقه
 پنهان غضب خداوند را می برد و این حدیث نیز در ترغیب حمیدی است در حسان مصابیح می آید کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمود صدقه دفع میکند مرگ کہ در وی آثار رحمت نبود و در کتاب صفائی می آید کہ صدقه چہار حرف ست کہ الصدقة اسرعة
 احرف فالصاد لصد صاحبہا من مکادہ الدینا و الاخرة یعنی صا و صدقه نگاہدار و صاحب خود را از غم و ہما
 دنیا و آخرت و الدال یکون دلیلہ الی الجنة و الدال وی را ہنما یست بسوی بہشت و القاف یقرب صاحبہا الی
 اللہ تعالی یعنی قاف وی نزدیک گرداند صاحب خود را بر حمت حق تعالی و الہاء تہدی صاحبہا الی اعمال الصالحة
 و ہای وی را راست می نماید صاحب خود را بسوی کار ہائی نیک فیستوجب الرضوان الاکبر اما صدقه از وجہ جلال
 باید تا صاحب وی بشارت و ثواب موعود یا بد چنانکہ رسول علیہ السلام فرمود ان اللہ طیب لا یقبل الا طیباً
 یعنی بدرستی کہ خداوند تعالی طیب ست قبول نمی کند مگر صدقه کہ از جلال طیب باشد و این حدیث مسلم ست بروایت ابو ہریرہ
 رضی اللہ عنہ در تفسیر ثعلبی و در صحیح المخرج می آرد بروایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ کہ گفت شنودم از رسول صلی اللہ علیہ
 وسلم کہ فرمود روز قیامت مردی را بسیار زند کہ او را مال دادہ باشد و در دنیا گویند او را کہ مال تو دادہ بودیم چہ کردی گوید نفقہ
 کردم و عطا و ادم و قصد من در آن بود کہ مردمان مرا سخی و جوان مرد گویند و ریاض سمعت خواستم بآن و مردمان مرا
 سخی و جوان مرد گفتند گویند امروز ترا از آن چہ سود مرد و بسیار زند کہ او شجاع بودہ باشد گویند اول ترا شجاع نگردانیم گویند بل
 گویند چہ کردی گوید قتال میکردم تا جان خود را در باختن و خون من ریختن شد گویند بآن خواستم کہ مرا شجاع گویند پس گفتند
 آنگاہ گویند سود نکند و باز ندارد آن از تو عذاب را بعد از آن مرد و بسیار زند کہ خداوند تعالی او را علم دادہ باشد گویند کہ
 علم کہ تو دادند چہ کردی گوید علم آموختم و بد بگران آموزانیدم گویند بدان آن خواستی کہ ترا عالم گویند گفتند گویند ترا چہ سود از آن
 یعنی مقصود ہر یک از شمار یا و سمعت و نیکو گفت مردم بود رسیدید در دنیا بمطلب خود امروز شمارا سودی نکند بعد از آن
 فرمان خداوند در رسید کہ پیرہن ہار بسوی آتش ملائکہ عذاب ایشان را بسوی دوزخ کشند تا بدانی کہ عمل بی اخلاص
 نظر قبول نیابد و تفسیر ثعلبی می آرد کہ شاہ مفسر ان عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما گفت کہ رسول خدا صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمود چون روز قیامت شود منادی ندا کند چنانکہ اہل عرصات بشنوند کہ گجائید کسانی کہ می پرسیدند و میان

برخیزید و بکیرید مزد های خود را از کسی که کار از برای وی کردید بدرستی که من که خداوند مقبول نکتم عملی که آیمخته باشد با آن چیزهای
دنیا و اهل دنیا و نیز در تفسیر ثعلبی می آید در آیت من ذی الذی یقرض الله قرضاً حسناً که قرض حسنه صدقه ایست که
از مال حلال بود یعنی کیست که نفقه کند در طاعت خداوند تعالی از مال حلال قول دیگر آنست که قرض حسن آنست که منت
نهند بدان صدقه و ایند آنکه یعنی انعامی که کند منت نهند و نشمرد بروی و بیادوی ندهد و تیره نسازد آن را بروی که این منت بود
و اظهار نکند آنرا بر مردمان و نگوید که چنین و چنین عطا دادم تو مرا چه شکر گذاردی که این ایند بود قول دیگر آنست در قرض حسن
که عوض توقع ندارد حق تعالی صدقه مومنان را بلفظ قرض یا ذکر از برای آنکه قرض نام است مر هر چیزی را که عطا دهد آدمی
او را تا جز او نهند او را و عوض با و باز دهند تا بنده داند که هر چه از برای رضای حق دهد خداوند او را جزا خواهد داد و نه چنانکه در
خور و نیکی بنده باشد بلکه آن چنانکه از کرم وی سر و حکایت نقل است که در زمان سلطان محمود غازی رحمه الله پیری را
در شکم خواست تر و طبیب رفت و علت باز نمود او را ده سیر عسل فرمود که گرم کند و نباشتا بخورد پیر از جهت ناداری در فکر
اقتاد تا ناگاه کوب سلطان برسید پیر زبان سوال کشاد و از سلطان ده سیر عسل درخواست سلطان بخندید و خواجہ حسن را
گفت صد خرد عسل به پیر دهند خواجہ گفت ای سلطان پیر ده سیر عسل طلبیده من بوی دهبی سلطان فرمود که ای خواجہ پیر
در خرد همت خود طلبید و من در خرد همت خود میدهم ای برادر این سخن بوی امید واری می آید وقتی که محمود سبکتگین را
این کرم تقاضا میکند که از وی ده سیر عسل بدهد و میگوید که اگر من است و ارحم الراحمین اگر نبیند ضعیف خود
را لایق خداوندی و کرمی خود عطا دهد هیچ عجیب و غریب نباشد حکایت یحیی بن معاذ رضی رحمه الله میگوید عجیب دارم از
کسی که مال نگاهدارد و حال آنکه خداوند عرش از وی قرض میطلبد و تفسیر ثعلبی می آید که بعضی از ائمه التفسیر گفته اند که آیت
من ذی الذی یقرض الله قرضاً حسناً ترغیب است از الله تعالی در مواسات و قرض دادن مرندگان او را ابوامامه
الباهلی رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود که بر در پیشست نهشته بود که مقرر من را هر ده ثواب است
و صدقه را ده گفتم یا جبرئیل چگونه است که قرض از روی ثواب بزرگتر است از صدقه جبرئیل علیه السلام فرمود از برای
آنکه صاحب قرض نیاید الا بر سبیل احتیاج و بسیار باشد که صدقه واقع شود در غیر اهل خود ابن عباس و ابو هریره رضی الله
عنهم روایت می کنند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر کس قرض دهد برادر مسلمان خود را بهر درمی بگرانی کوه احد و
شین و طور سینا حسنات در دیوان وی نویسند و این هر دو حدیث و تفسیر ثعلبی است آنجا که آیت من ذی الذی یقرض
الله قرضاً حسناً در سوره البقره قصه ابو حداح ابوامامه الباهلی و زید بن اسلم رضی الله عنهم روایت می کنند که چون آیت
من ذی الذی یقرض الله قرضاً حسناً نازل شد ابو حداح رضی الله عنه گفت مر حضرت نبی را صلی الله علیه و سلم
که فداک ابی و امی یا رسول الله خداوند سبحانه و تعالی از ما قرض میخواد و حال آنکه او بی نیاز است از قرض رسول علیه السلام
فرمود که حق تعالی میخواد که در آرد شمار به پیشت بآن گفت اگر من قرض دهم پروردگار خود را یعنی از برای رضای و س
صدقه بدهم ضمان می شوی از برای من مثل آن در پیشست رسول علیه السلام فرمود آری هر کس تصدیق کند بصدقه مرا و را
بود مثل آن در پیشست ابو حداح گفت زوج من ام الملاح با من باشد فرمود که باشد گفت کودک من حداح با من

باشد فرمود که باشد گفت یا رسول الله دست مبارک خود بمن ده رسول صلی الله علیه وسلم دست خود بوی داد گفت بدرستی که
مراد بوبستان است یکی فرو تو و یکی بالاتر سو گند بخدا که غیر ازین دو بوستان چیزی دیگر را مالک نه ام هر دو بوستان را فرض بخداوند
خود و ادم رسول علیه السلام فرمود که یک بوستان را از برای خداوند بده و یک را از برای اهل و عیال خود نگاهدار ابو دحداح
گفت یا رسول الله گواه باش که بوستانی که خوشترست بقرض بخداوند خود و ادم و آن خایطی است و در آن ششصد درخت خرما
است رسول علیه السلام فرمود جزا دهد خداوند ترا بان بهشت آنگاه ابو دحداح بدان بوستان درآمد تا رسید بنزدیک زوجه خود
ام الدحداح و کودکان وی با وی بودند و برگرد درختان خرمای گشتند گفت بیرون آید ازین بوستان که من این بوستان را بقرض
بخداوند خود و ادم ام الدحداح گفت سود کردی در بیع خود برکت دهد خدای تعالی ترا با آنچه خریدی بعد از آن ام الدحداح پیش
کودکان خود میرفت و خرما که در دپان داشتند بیرون میکرد و از دپان ایشان و می انداخت و آنچه در استیپهای ایشان می بود
می ستانید و می افکند تا از آن بوستان بوستان دیگر رفتند رسول علیه السلام فرمود در حق ابو الدحداح که من غد قرض
و دار فیاح لابی الدحداح و هر بوستان که در وی درختان خرما بود عرب او را فردوس گویند عزیز من بگر که دوستان حق در محبت
وی چگونه بوده اند و یقین ایشان در دین چگونه صادق بوده است و اعتماد ایشان و تصدیق ایشان بوعده حق چه واضح
بوده است که در راه رضای می از سر مال جان بر میخواستند چگونه صادق بود در دعوی دوستی حق و طلب رضای وی کسیکه
از سر مختصر چیزی بر نتواند خواست در راه وی تو خواهی که عمل تو چون عمل قارون باشد و ثواب تو چون ثواب موسی و هارون
این طمع خام و غایت احمق بود که اطمع من اشعب و احمق من تلیس اشعب من عمل عمل قارون ثم یا مل صئوبه
موسی و هارون درین راه مدعی بسیار اند اما دعوی را معنی باید قطعه هر کسی لاف محبت میزند و بیج یک در عاشقی
صادق نه اند و مدعی عشق بسیارند لیک چون به بینی بیشتر عاشق نه اند حکایت نقل است که خواجه را بست هزار درم
قرض برآمده بود و در دست چیزی مانع روزی و ام خواه تقاضای درشت کرد و بختان سخت گفت خواجه از وی بگریخت بجان
می آمد دل تنگ و ملول همسایه جهودی داشت پرسید از وی که چرا دل تنگ خواهی که قصه با دشمن دین بگوید جهود گفت بحق
دین تو که مسلمانی است بگوئی تا چه حال داری خواجه قصه حال باز گفت جهود گفت لحظه توقف کن بجانم در آمد و بست
هزار درم بر آورد و بخواه داد و گفت هر چند در دین بیگانه ایم اما در ظاهر همسایه ایم زشت باشد که مرا از بود در خانه و تو در
و ام مانع باشی خواجه آن در چهار برابر داشت و بنزدیک و ام خواه آورد آن فرجیران باند و گفت این زرا که آوده خواه
گفت همسایه جهود دارم وی داده است عزیز من مرد مسلمان بود گفت لحظه توقف کن در خانه در آمد و قبالة زریون آورد
و بخواه داد و گفت بگیر قبالة خود را که این دین را از ذمه تو ساقط کردم تا در راه حق کمتر از جهودی نباشم چون شب درآمد
و ام خواه مسلمان که قبالة باز داده بود در خواب دید که قیامت قائم شده و مردمان نامهای خود میخوانند فرمان رسید که او را بهشت
برند گفت چگونه است که دیگران را نامه خواندن میفرمایند و مرا نامه خواندن نفرمودند فرشتگان گفتند حق تعالی میفرماید که تو با من
خود قبالة باز میدهی از گریه ماتم که ماتر نامه خواندن فرمایم ای بنده بفضل ما بهشت رواهی بمرست نیکو کاران خود حساب
قیامت بر ما آسان گردان و همه را به بهشت عنبر سرشت برسان آمین یا رب العالمین

فصل نهم در بیان حرمه و اعمال و سی و احکام آن

بدانکه عمره بقولی سنت است و بقولی واجب و بدان قول که واجب است بر کسی واجب است که حج بروی فریضه باشد و اعمال عمره سه است احرام و طواف و سعی میان صفا و مروه و در تفسیر و سیطی آوردنی قوله تعالی و امنوا بالحج و العمرة لله الا به بقول شاه مفسران عبداللہ بن عباس و مجاہد رضی اللہ عنہم تمام گردانید حج و عمره را بمناسک و حدود و سنن و ادا کردن آنچه در حج و عمره است و قول علی ابن مسعود رضی اللہ عنہما آنست که تمام گردانید حج و عمره را اگر احرام هر دو بسته باشد از دو پیراهل خود در شرح مولانا عبدالرزاق می آورد که دو بر تنغیر دارست و این تنغیر از برای تعظیم بیت اللہ است زیرا که همه دارها در جنب آن مصغرست اما بقول ابن عباس و علی رضی اللہ عنہم عمره واجب است همچون وجوب حج و او حج اصغرست و زید بن ثابت رضی اللہ عنہما روایت میکنند از رسول صلی اللہ علیہ وسلم که فرمود ان الحج و العمرة فریضتان لا تضربک باھما بدات و جابر رضی اللہ عنہما روایت میکنند از رسول صلی اللہ علیہ السلام که فرمود الحج و العمرة فریضتان واجبتان و این هر دو حدیث در تفسیر و سیط است و معنی ظاہر در صحیح مسلم می آورد بروایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم که فرمود العمرتان مکفران مایینہما و الحج المبرور و لیس لدرجاء الا الجنة یعنی دو عمره مکفر اندگناہانی را که مابین هر دو در وجود آمده باشد از بندہ مؤمن و حج مقبول را جزائی دیگر نیست مگر بہشت یعنی شک نیست که حجاج مبرور بہشت است در شرح نافع آورده که احرام گیرندگان چهار اند یکی محرم حج بدون عمره چنانکہ خاصہ احرام حج بندہ پس گوید لبیک بحجہ دوم محرم بعمره بدون حج کہ احرام عمره بندہ و گوید لبیک بعمره سویم حج و عمره و این را قرآن گویند یعنی حج و عمره با یکدیگر قرین گردانید پس گفتند لبیک بحجہ و عمره چهارم متمتع یعنی محرم بعمره بعد از آن حج چنانکہ اول احرام بندہ از میقات بعمره و بعد از آنکہ از اعمال عمره فارغ شود احرام بندہ از برای حج از مکہ متمتع اینجا بر خورداری بود از حج و عمره اما محرم حج بروی آنست کہ اعمال حج بجای آورد از فرایض و واجبات و سنن و آداب حج و فرایض و واجبات حج در فرایض خمسہ اسلام در باب حج بیان کرده شد اما محرم بعمره اعمال عمره بجای آورد چنانکہ در اول این فصل یاد کرده شد اما قارن یعنی محرم حج و عمره اول اعمال عمره بجای آورد آنگاہ اعمال حج و قرآن افضل است از متمتع و افراد نزد علمای ما رحمہم اللہ خلافت مرثانی را رحمہ اللہ کہ فرمود کہ افراد افضل است از متمتع اما متمتع اول عمره بجای آورد بعد از آن احرام گیرد از مسجد حرام و حج بگذارد اما چون عمره بجای آورد از احرام بیرون آید آنگاہ روز ترویہ احرام حج بندہ این بود بیان کیفیت حج و عمره در کتب حدیث می آید کہ رسول صلی اللہ علیہ السلام فرمود ہر کس خانہ کعبہ را زیارت کند و خود را از رفتن و شوق نگاه دارد و باز گردد همچون روزی کہ از مادر آمده باشد یعنی خداوند تعالی او را از گناہ پاک گرداند حکایت در مسکيات می آورد کہ علی بن موفق ہروی میگوید سالی حج رفتہ بودم چون از حج فارغ شدم در خواب دیدم کہ در عرفات فرشتہ فرشتہ دیگر را میگویند امسال ششصد ہزار بندہ حج آمده اند حج بیچ یک قبول نکرده اند الا از آن شش کس بیدار شدم اندوہ و اضطراب من ظاہر شد گفتم صعب کاری کہ حج شش کس پیش قبول نباشد و رنج دیگران ضایع گردد گفتم خداوند اگر من از آن شش کسم کہ حج ایشان قبول کردہ من ثواب حج خود را بد گیران بخشیدم تا ایشان محروم نمانند باز در خواب شدم آواز شنیدم کہ ای علی

بن موفق استخی علی وانا ارحم الراحمین یعنی کرم و سخاوت خود بر درگاه ماعرضه میکنی و جواد مطلق ما یم با اولی تریم به بندگان خود حج همه را قبول کردم و همه را بیا مرزیدیم حرکایت در زادالمقون می آرد که یکی از جمله بزرگان بعرفات حاضر شد و آن شش صد هزار مرد و زن را بید در دشت عرفات سرو پای برهنه با دیدهای گریان و جگرهای بریان و لبهای خراب و لبهای کباب آوازها برآورده که سبنا ظلمنا انفسنا آن بزرگ گریان شد گفت اگر من گنهگارم در میان ایشان بار سبب باین زاری که میکنند آمرزیده شوند و اگر آمرزیده نشوند سبب من بود که در میان ایشان دستان حق با نفس خود چنین بلامت بوده اند و خود را چنین مقصود و بی اندواز در عجز و شکستگی درآمده اند با چنان زندگانی شایسته که ایشان را بوده است با این خراب روزگاری و خطاکاری چگویم و چه عذر آریم بجز نیازمندی و افتقار رباعی یارب چه کنم که هیچ کردارم نیست و ز شرم گنه زبان گفتارم نیست و سرتا سر آفاق پیچم نخرند و آیا چه متاعم که خریدارم نیست و در تفسیر ثعلبی می آرد از اصمعی که گفت رأیت اعرابیا واقفا یوم عرفة بعرفات و یقول اهل عجبک الیک الا صوات بضروب اللحنات یسألونک الحاجات و حاجتی الیک ان تدکر فی عند البلی اذ النسی فی اهل الدینا الی دران ساعت که اهل دنیا ما را فراموش کنند تو ما را بر حمت خود یاد کن یا اله العالمین و یا خیر الناصرین

اما باقی فرائض که از قبیل اعمال است دو باب است

باب اول در کمیت آن

بدانکه ما عدای فرائض خمسہ اسلام و واجبات سبعه شریعت پنج فرض دیگر است که از فرائض معیشت میگویند و هر یک را ازین فرائض و واجبات دیگر است چنانکه ذکر آن در محل آن بیاید انشاء الله تعالی و آن فرائض خمسہ اول حفظ حدود الله و طلب و کسب حلال و دوم حفظ حدود الله در مناکحات سیم حفظ حدود الله در معاملات چهارم حفظ حدود الله در جراح یعنی در حدود و قصاص و تغزیرات و دیات و کفارات جنایات پنجم حفظ حدود الله در عادات از خوردن و آشامیدن و خواب کردن و نشستن و خاستن و غیر آن پس حفظ حدود الله درین پنج چیز از فرض و واجب عملی است و بعضی از آن فرض است و بعضی واجب پس قسم اعمال نیز مفده مسئله آمد یعنی فرائض خمسہ اسلام و واجبات سبعه شریعت و فرائض خمسہ معیشت و این مجموع داخل است در مدار امور دین که در تبصره ذکر کرده است و عبارت تبصره این است مدار امور الدین و الملت عند ارباب الدیانات یکون متعلقا بالاعتقادات و العبادات و المعاملات و المزاج و الاداب الحسنه امام ابوالمعین مناکحات را در معاملات داخل داشته و از آداب حفظ حدود الله در عادات اراده کرده و الله اعلم

باب دوم در کیفیت و احکام هر یک از فرائض معیشت و درین باب سبست و پنج فصل است

فصل اول در طلب کسب حلال و شرایط آن

بدانکه مبنای عبادت بر تقیه حلال است چنانکه در حلیه الاولیای می آرد که بعضی از اکابر گفته اند که راه حق تعالی ده قسم است
 نه قسم از آن طلب حلال است و یک قسم باقی کارهای بنده مومن باید که در طلب حلال باشد و کسب حلال کند و از حرام
 و شبهت بپرهیزد که مدار قبول بندگی بر تقوی است قوله تعالی انما یتقبل الله من المتقین و تقوی جامع کل مقامات است
 در جامع الاصول و مشکوٰۃ مصابیح و صحیح مسلم نیرمی آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که ان الله
 طیب لا یقبل الا طیباً و ان الله امر المؤمنین بما امر به المرسلین فقال یا ایها الرسل کلوا من الطیبات و اعملوا
 صالحا و قال یا ایها الذین امنوا کلوا من طیبات ما رزقناکم ثم ذکر الرجل یطیل السفر اشعث اغبر یدیه
 الی السماء و یقول یا رب و مطعمه حرام و مشربه حرام و غذای بالحرام فانی لیستجاب لذلک یعنی بدستیکه خداوند تعالی طیب
 است قبول نمیکند مگر طیب او بدستیکه خداوند تعالی امر کرده و مومن از آنچه امر کرده و مسلمان از آنچه در حق مسلمان فرمود یا ایها الرسل کلوا من الطیبات و اعملوا
 صالحا یعنی ای رسولان حلال خورید و عمل صالح کنید و در حق مومنان فرمود یا ایها الذین امنوا کلوا من طیبات ما
 رزقناکم بخورید از حلالها که شمار روزی کردیم و شکر گوید مر خداوند را پس از آن رسول علیه السلام یاد کرد مردی ثروتمند موی
 گرد آلوده را که دراز بود سفر وی دست بر میدارد و بسوی آسمان و میگویی یا رب یا رب یعنی دعا میکند و از خداوند درخواست میدهد
 حالانکه خوردن و آشامیدن و غذای وی از حرام بود پس دعای وی چگونه مستجاب شود یعنی دعای کسیکه حرام خورده و مستجاب نشود
 و کسی که حرام و حلال و شبهت و ربوا را از یکدیگر فرق نتواند کرد در لمعات مشارق می آرد که بدانکه علم گفت اند فاضله
 کسبها جهاد است پس از آن تجارت پس از آن حراست پس از آن صناعت پس از آن کسب این چهار باشد اگر چه فاضله
 کسبها جهاد است اما ذکر کیفیت آن و قتال با کفار و قسمت غنائم درین کتاب تمام یاد نکردیم چون احتیاج بدان کمتر می شود
 درین روزگار و حق تعالی اسلام را و اهل اسلام را عزیز و قوی گردانیده در فصول فروع کفایه اشارتی کرده شد اما اینجا در
 فضیلت جهاد و حدیث یاد کنیم در صحیح بخاری می آید بروایت عبدالرحمن بن حنبل از رسول الله صلی الله علیه و سلم که فرمود
 من اغبرت قدما فانه سبیل الله حرم الله علی الناس الدار یعنی هر کس که خاک آلود شود و دو قدم وی در سبیل خداوند یعنی
 در جهاد حرام گرداند خداوند تعالی آن بنده را بر آتش دوزخ در صحیح مسلم می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول صلی الله
 علیه و سلم که فرمود من مات ولم یجد ثا لنفسه بغزوات علی شعبه من نفاق یعنی هر کس غزوه نکند و در نفس خود
 اندیشه جهاد نداشته باشد و تمنای آن ندارد و چون بمیرد بر شاخه از نفاق مرده باشد در لمعات مشارق می آرد و در فصل جهاد
 از صحیح بخاری بروایت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هل تنصرون و تنزقون
 الا بضغائنکم یعنی یاری کرده نشوید و روزی داده نشوید مگر از برکت ضعیفان که در میان شما اند یعنی غلبه که بر کفار می یابید در جهاد
 و نصرت در کارها و رزق که بر شما گشاده می شود و نعمتها که بر شما فراوان میگردد و آن نیست مگر برکت ضعیفان و شکستگان و درین
 چنانکه در حدیث دیگر آمده است که اگر نه از برکت مردان ترسکار و کودکان شیرخوار و چونندگان بسیار بودی هر آینه که فروخته میشد

بر شما بلا فروختنی که جد و لایق آن بودی اما تجارت بدانکه کسی که تجارت کند در آن احتیاط بجای نتواند آورد مگر بدستین علم بیع و
شرا و همچنین است در سایر کسبها و صنعتها زیرا که اگر علم آن ندارد از ربا و شبهه حذر نتواند کرد و از اینجا است که علما رحمهم الله نوشته اند
که علمی که همیشه بر مکلفان فرض عین است علم او امر و نواهی است و اگر خواهی علم حال گوئی یعنی در حال که باشی علم آن حال بر تو فرض
شود خواه در عبادات و خواه در معاملات پس در تجارت علم بیع و شرا بروی فرضیه باشد تا از حرام و ربوادر نتواند بود
در قنای ظهیری می آرد که عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما گفته است هر کس علم بیع و شرا نداند ربا خواهد خورد اگر خواهد و اگر
نی در مشکوٰۃ مصابیح می آرد بر روایت عبد الله بن خطله غسیل الملائکة از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود یکدم ربا که مرد بخورد
و حالا آنکه دانده آن ربا است سخت تر باشد و بال وی از سی زنا در صحیح الخرج می آرد بر روایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول
صلیه السلام که فرمود بمن نمودند در شب سراج گرویی را که شکمهای ایشان چون خاها بود پر از ماران و از بیرون شکمهای
ایشان می نمودند از جبریل علیه السلام سوال کردم که یا جبرئیل اینها کیانند جبرئیل علیه السلام گفت اینهار بواخوار اند
در کتاب بیوع عثمان می آرد که مروی نزد یک امام اعظم رح رفت و گفت یا امام مسلمانان از برای من کتابی در زهد بنویس که
میخواهم که بحسوت و عزت مشغول شوم امام از برای وی رساله در بیع و شرا نوشت آن مرد امام را گفت اینکه نبشتی کسی را در
بابیکه در بازار به بیع و شرا مشغول بود این باز چه مناسبست دارد امام فرمود هیچکس را از کهنه و لقمه چاره نباشد و ناظر بق
ویرانمانده خطر دارد که از نا وجه باشد و در طاعت نقصان و شبهه واقع شود و از وی نباشد و ریج وی ضایع شود و او پندارد که
او را ثواب و اجر خواهد بود و حالا آنکه خطر عذاب و زجر خواهد بود قوله تعالی و هم یحسبون انهم یحسنون صنعا فخر و خواه
پندارد که دارد حاصلی بجز پندار نیست و ربا در غیر بیع و شرا نیز واقع می شود چون اجارت و رهن و شرکت
و غیره پس چنان سرزد که بنده مؤمن در کسب خود و لقمه خود احتیاط تمام بجای آر دتا ریج وی ضایع نشود اما حرث
بدانکه دیهقان عین توکل ست چنانکه در مرصاد العباد می آرد زیرا که در تحصیل ارتقاء امید بکرم حق می باید داشت که هیچ
مخلوقی را در آن بیع مدخل و مجاز نیست و بزرگان گفته اند بربیک لقمه نان تا بچینه شود سی صد و شصت کس کار میکنند از کارتن
و درونده و نجار و حداد و دیگر حرفتها چون آن یک لقمه اطعمه ولی از اولیای حق گردان جمله راق تعالی بدان ولی بخشد و از
آتش دوزخ آزاد گرداند پس دیهقان باید که احتیاط بجای آر دوزرعت بشرط شرع کنند تا ثواب یابد و بحرام و شبهه خوردن
در نیفتد پس بدانکه صورت شرعی در شرکت مزراعته باشد چنانکه افضل المتأخرین مولانا صدر الشریعه می گوید درین معنی شعر
زمین تنها عمل تنها زمین با تخم ای کامل هموار این سه صورت دان همه لا جایز و باطل و در روایت کتب فقهی نیز همین است اما
صورت جمع مزروعات این حروف ست ضعف ض ارض ع عمل ق تقرب و بذریج جواز و فساد صورت کل مزروعات
لاذین حروف باید حسبن ضد ع ق ج ض ق عدالی روایت عن ابی یوسف صنع قدوس عقنج ع ضقیج و عقدض و
الی روایت عن ابی یوسف ق عقد صور جواز و فساد مزروعات تمام همین است سه صورت از وی جایز و باقی فاسد هر صورت
که بیرون ازین سه نوع باشد مشروع نباشد اما صناعات بدانکه نوع چهارم از کسبها صنعتها و پیشیا است کاسب باید که صنعت
و حرفت که ورزد حد فرمان در آن نگاهدارد تا لقمه که از آن حاصل کند از آن نور و صفای خیر و لذت عبادت بیابد و در آن کسب خود

برکت بنید و در آن کسب دست بکار و دل بیار مشغول میدارد که کسب در میان سببی بیش نیست و الا بحقیقت روزی بنده
و توفیق دهنده خداوند است اما الله تعالی بی سبب کار نمیکند و توفیقی از کسب خود مدان که در قفا و اهامی آرد که هر کس گوید
تا این دو بازوی زرین با من است مرا روزی کم نیاید این سخن کفر بود و گوینده آن کافر گردد الهی همه را از کافر مردن نگاهدارد

بفضلک و کرمک و لطفک

فصل دوم در قناعت بحلال از حرام و فضیلت در ویشان صابر

بدانکه علما گفته اند رحمه الله که مال صلاح مؤمن است تجارت و کسب کنید که شما در زمانه افتاده اید که اگر محتاج شود یکی از
شما هر آینه از دین خود خواهد خورد پس بهتر آن بود که مرد از کد پین و عرق جبین خوردنه از دین خود خورد که حدیث است کل
من کد یمینک و من عرق جبینک و لا کل من دینک در ارشاد قلاسی می آر و قال النبی علیه السلام الکاسب
حبیب الله یعنی کاسب دوست خداوند است و مرد از این کاسب کاسب است که بهمت وی جمع مال نبود و کاسب بفرمان
خداوند کند و بر جمع کردن مال حریص نبود بلکه نیت وی در آن کسب آن بود که قوت حلال بدست آرد تا بقوت آن طاعت
تواند کرد و محتاج و دست نگر مردمان نباشد و از حق مردم بناحق گرفتن سلامت یابد که رسول علیه السلام فرمود هر کس
یک درم از حرام بگیرد بست و پنج هزار سال او را در دوزخ باز دارند و محیط میگوید شخصی در حال محضه مبتلا شد میان
گوشت سگ مرده و میان مال غیر از گوشت سگ باید خورد و از حق غیر خوردن روا نباشد مگر در حالی که گوشت سگ نیابد یا مثل
آن آنگاه از مال غیر بقدر ضرورت بخورد آن مقدار که نمیرد زیرا که گفته اند الضرورات تلغی المحظورات اما ورین روزگار
بسیاری از کاسبان و مردمان پاک ندارند از آنکه مال از حلال جمع کنند یا از حرام چنانکه ابو هریره رضی الله عنه روایت
میکند از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود لیا تین علی الناس ذمان لا یبالی المرء مما اخذ المال ام من حلال
ام من حرام یعنی هر آینه زمانه ییاید که پاک ندارد مرد از آنکه آنچه بگیرد از مال که آن از حلال باشد یا از حرام پس باید که
کاسب را در کسب نیت خیر بود که آن طلب حلال کرد و نیت و نیز باید که قصد وی آن بود که از آن کسب خود نفع مستحقان
رساند و عیال مندان را مددگاری کند یا آنچه تواند که بهترین مردمان کسی است که نفع رساند بآدمیان و بدترین آدمیان کسی
است که ضرر رساند بمردمان که خیر الناس من ینفع الناس و شر الناس من یضر الناس و بقسمت خداوند را راضی
باشد و بداده حق قناعت کند که هر کس قناعت کرد و سیر شد من قنع شبع قناعت را بسنجیدند مردمان بد فزون تر
آمد از ملک سلیمان بد و زاده المذکرین می آر که حق تعالی پنج چیز را در پنج چیز نهاده است عزت و طاعت مذلت در معصیت حکمت
در درون خالی از طعام همیت در قیام شب توانگری در قناعت حرکات در زاد المذکرین و در منزلت النواظر نیز می آید
که بشلی یا غیره برادر بستان گذراقتاد و دو کودک دیدنشسته و هر یک آنچه وظیفه چاشت وی بود آورده بود یک کودک از
دو دمان شرف بود و توانگر بچه شهید شیرین باتان گندم پیش آورده بود و کودک دیگر از خاندان فقر و فاقه بود و در ویشن بچه
قدری کامه بر نان جو او مالیده بود کودک کامه ناکام کامه میخورد و از آرزوی شهید کام میزد چون خانه ز نور همه تن چشم شده

می نگرست و چون موم بر آتش تننا میگذراخت آخر با نفس بے نفس بر نیامد زبان بر کشاد و گفت ای برادر روزگار تا بشنوی
 که نام شور بختی بر ما نهاده هیچ تواند بود که مذاق اشتیاق مرا از آن شهید خود خلاصی فرمائی خدمت از نور و آریان در بندم توانگر چه
 با سخاوت و مروت چندان عهد نداشت گفت اگر راست میگوئی گفت گوئی بی جستجو نباشد اگر میخواهی که از شهید من نصیب یابی
 من میدوم و تو از عقب من میدو و بانگ سگ میکن چون شیر حرص آن بچه بچه کشاده بود چون گفتار در جوال گفتار آن بیدار آزار
 شد و چون گرگ میدوید و بانگ سگ میکرد و توانگر چه بایستاد و بخندید و گفت ای برادر معذور دار که در ولایت ما سگ را شهید
 ندهند شبی میگوید که چون این حال مشاهده کردم با خود گفتم ای نفس همین واقعه ترا بسنده است در قطع طمع از خلق و اخراج از
 دنیا اگر آن کودک بنان جو خود قناعت کردی لباس کس او مقلوب نگشتی چنانکه گفته اند لعل در دل کان از آن سرخ روی است
 که بی طمع است که با که سیرگ کا هی نگر است دایم ز روی روی از است مهتری خوش میگوید درین معنی قطع

پای جبر ازین پیش راه حرص بود	که هر که سر ز طمع در کشید سرور شد	مده ز آتش حرص آبرو بیاد که مرد	چو کرد خاک قناعت مکان توانگر شد
قضا از اول فطرت بهر چه راند قلم	ز باب نفع و ضرر هم بران مقرر شد	بر آن رزق توان روز خطا مجری یا	که بر صیغه کن نقش جان مصور شد
تکیه گاه قناعت بهتری نمیشین	چو مهتری گرت این منزلت میشد	القناعة کثرة لا یغنی یعنی قناعت کجی است که فانی نکرد	

توانگری بقناعت ست نه جمع مال که الغنی غنی القلب لا غنی المال شعر توانگری نه مال است پیش اهل کمال بلکه مال
 طالب گورست بعد از آن اعمال پسیری در قناعت ست نه در حرص چنانکه شیخ سعدی رحمه الله علیه میگوید در گلستان رباعی

آن شنودستی که در صحرائی غور	بار سالاری بیفتاد از ستور	گفت چشم تنگ دنیا دار را	یا قناعت پر کند یا خاک گور
-----------------------------	---------------------------	-------------------------	----------------------------

دنیا بر مثال سراب ست تشنگان محبت دنیا از وی سیراب نگردند و قطع

تشنه سیراب کی شود ز سراب	جاه او چاه مال او مارست	نوش و نمیش غذا دست غذا	باش ای خواجه تا که بر دارد
--------------------------	-------------------------	------------------------	----------------------------

اجل از پیش روی خویش نقاب بر جمع مال حریص مباش بلکه در آن کوش که از کسب معاش هر چه بدست آری از خود و خویشان

خود در بیخ نداری و اگر توانی دلباس در دامن راجوی و خاطرهای شکستگان بدست آری که کس زبان نکند از نیکوکاری

اگر استطاعت داری سخاوت را شعار خود ساز و اگر نتوانی پناه بخالق بر و مخلوق مناز چون کار تو بیک من نان ساخته میگردد

یک من نان از میان طلب که یک نان از دومان دهر بستان حاصل نتوان کرد حاجت از غیر حق نخواه که عطا دهند

خداوند است جل و علا قطع حاجت نخواه از در ابائی دهر دون بهر حاجتی که می طلبی از خدا طلب به خواهی که زرشود

مس قلب تو مهتری به در کوی فقر نه قدم و کمی طلب به در صحیح بخاری می آید بر وایت مقدم ابن معمر کرب از رسول

صلی الله علیه و سلم که فرمود ما اکل احد طعاما قط خیرا من ان یأکل من عمل یدیه و ان یخالف الله داود کانی کل

من عمل یدیه یعنی نخورد هیچکس بهر گز طعامی بهتر از آنکه از کسب دست وی باشد و بد رستیک بود پیغمبر خدا ص داود

علیه السلام که میخورد از عمل دست خود حکایت در تذکرة الاولیای آرد در مقامات سلطان ابراهیم او هم که گفت

هیچکس در نیافت پایگاه مردان را بنام روز و غر و جگر آنکه دانست که در خلق خود چیزی می آرد حلال ابراهیم او هم گفتند

که اینجامردی صاحب وجد است و حالتی عظیم دارد و ریاضت نیکو می کند ابراهیم پیش او رفت جوان گفت سه روز همان

باش سه روز مر اقبال او می بود زیادت از ان بود که گفته بودند ابراهیم را غیر آنکه ما همچنین فرسوده و او همه شب بی خوابی بقرار خواست
تا حال او معلوم کند که شیطان بروی راه یافته و یا همه خالص است تفحص حال لقمه او کرد و ندانید چه بود گفت الله اکبر حال وی شیطانی
است پس جوان را گفت تو نیز سه روز همان باش جوان را بیاورد و لقمه خود میداد حال جوان گم شد و شوق جوان و عشقش نمائند
جوان ابراهیم را گفت این چه بود که تو با من کردی گفت لقمه تو نه از وجه بود شیطان با آن بیم در درون تو میرفت و می آمد چون
لقمه حلال بیاطن فروشد بلفظه حلال اصل کارت نبود تا بدانی که اساس این حدیث لقمه حلال است و لقمه حرام دل تاریک
و بیمار گرداند و تذکره الاولیای می آرد که ذوالنون مصری گفت رحمه الله علامت دل بیمار چهار چیز است یکی آنکه از طاعت حلاوت
نیابد و بیم آنکه از حق ترساک نبود بیم آنکه در چیزها بعیرت ننگد چهارم آنکه فهم نکند آنچه از علم شنود و حرکات ابوسلیمان ازانی ر ۷
میگوید اگر یک لقمه از حلال کمتر خورم دوست تر دارم از آنکه شب تا روز نماز گذارم زیرا که تاریکی شب در جهان آن زمان در آید که
آفتاب فرو شود و غفلت در دل آن زمان در آید که معده از طعام پر شود و در حقایق سلمی می آرد از سهل بن عبد الله تستری رضی الله
عنه که گفت اصول مذہب ما سه چیز است اکل حلال و اقتدا بر رسول علیه السلام در اخلاق و افعال و اخلاص نیت در جمیع اعمال
در رساله الم کشیری رحمه الله می آرد که سلطان ابراهیم فرمود که قوت پاکداری و حلال خوردن و خوابی شب بیدار باش و خوابی نه
خوابی روز روزه دار خوابی نه الهی با همه را لقمه حلال و قناعت از حرام بجلال روزی گردان بمنک و کر مک

فصل سیم در فضیلت درویشی و فضل درویشان

بدانکه فقر فخر انبیاست چنانکه رسول صلی الله علیه وسلم فرمود الفقر فخری یعنی درویشی فخر من است و فقر بهتر از غنا است
و فقیر صابر نیکوتر از ثروانگر شاکر و سپر کرازا و راه فقر معنویت او مسکین است فقیر اگر چه بظاہر خواجه است و امیر قطع
دست از طلب مدارگرت پای این ره است | کانا که ز اذ راه نه فقرست بینواست | فی فقر صورے کہ بود ہمیشہ کھنہ
بل فقر معنوی کہ بد و فخر انبیاست | از بزرگی سوال کردند کہ چه گوئی در معنی این دو خبر کہ رسول علیہ السلام فرمود
الفقر فخری و فرمود کاد الفقر ان یکون کھنرا گفت فقر چون حالت بود فخر بود و چون آلت بود کھنر شود از بزرگی دیگر
سوال کردند کہ چه فرمائی در معنی این حدیث کہ رسول علیہ السلام فرمود الفقر سواد الوجه فی الدارین گفت معنی
آنست و الله اعلم کہ همچنانکہ سیاهی بالای ہمہ رنگهاست درویشی بالای ہمہ مرتبهاست یعنی پیر رنگی را بر رنگی بدل
می توان کرد الا سیاهی کہ آخر ہمہ رنگهاست کہ بالا تر از وی رنگی نیست همچنین درویشی را بالا تر از درویشی مرتبہ دیگر نیست
و بزرگان گفته اند گنج فقر مسکنت است درویش باید کہ از دو کون آزاد و مجرب باشد همچون الف تادر میان جان او راجی
باشد کہ ویران الف را در میان جان می نویسد حکمت از بزرگی سوال کردند کہ الف راستی و تقدیم بچہ یافت گفت با ازادی
و مجرودی نہ بینی کہ تا کہ نقطہ دارد سر از پیش بر نمیدارد در باخی چون حجم شکسته شود لا ستر پای نہ مانده نون جز نتوان وضع مگر ای
آزادگی و مجرودی عادت کن نہ تا همچو الف میان جان گیری جای نہ چون الف از ہمہ آزاد باش تا ہمہ تو باشی قطع
پرسیدم از استاد کلامی پیر طریقت | بہرچہ الف تاب خم پیچ ندارد | از روضہ بمن گفت کہ در مکتب تعلیم | صد بار شنیدی کہ الف پیچ ندارد

در مشارق می آرد که رسول علیه السلام فرمود در ویشان است من به بهشت در آیند پیش از تو انگران است من به نهم روز که آن
پانصد سال باشد حجة الاسلام غزالی رح در کیمیای آرد جز این حدیث در حدیث دیگر آمده است که در ویشان است من پیش از
تو انگران است من به بهشت در آیند پهل سال مگر آن حدیث اول در ویشان چهار جریاد ویشان صابر مراد دارد و باین
حدیث در ویشان دیگر را و الله اعلم در تنبیه فقیه می آرد بسفیان ثوری طیب الله روحه روایت کرد از سعد بن ابی وقاص رضی الله
عنه که گفت سلمان فارسی رضی الله عنه میار بود بعبادت وی رفتم چون مرادید گریان شد گفتم ای سلمان چرا میگری و حال آنکه
رسول علیه السلام از تو خوشنود بود مگر از مرگ می ترسی گفت ای سعد چگونه نگریم که رسول علیه السلام فرمود که از دنیا
تصرف مکنید مگر زار را کبی و گرد من چندان متاع است نظر کردم در خانه وی طغاری دیدم و کاسه و مظهره بر وایت و دیگر پالان شتر
که نه ای برادر ندانم تا من و تو باین گرانباری چگونه بمنزل رسیم و از حساب قیامت چگونه رهیم در ویشی را غنیمت شمار که قدر
نعمت در ویشی را کس نداند شمع بارها گفتت ای یار که در ویشی به به باز میگویمیت این بار که در ویشی به به و کسی گفت که
دینا ز برای دین است به تو بدان قول مکن کار که در ویشی به به اگر تو انگر شده مغرور بال دنیا به تو سر حسرت خود کار که در ویشی به
چه دوی گرد جهان به هر یکی لقمه نان به بنشین خلق میازار که در ویشی به به ای عزیز ارمه عالم بی دنیا گیرند به تو همین نکته نگهد
که در ویشی به خوشا حال در ویشان عالی همت که سمر همت ایشان بگوین فرودنی آید و از خدا جز خدای نخواهند لا جرم حق
تعالی ایشان را در قرآن مجید میگوید قوله تعالی للفقراء الذین احصروا فی سبیل الله لا یتطیعون ضرباتی الارض
یحسبهم الجاهل اغنیاء من التخلف الایه در تفسیر و سیط می آرد که این آیت در حق اصحاب صفه فرود آمد و ایشان
قرب چهار صد تن بوده اند که در صفه مسجد رسول علیه السلام بسر می بردند که ایشان را نه مسکن بودند نه خویشتان و نه از دنیای هیچ چیز
تا غایت که چون نماز کردند در حالی که بر کوع می رفتند بدو دست جامه ژنده خود را پیش میکشیدند که بادا کشف عورت غلیظ
شود و چون مردی طعام خوردی و نزد وی چیزی زاید آمدی آنرا نزد ایشان آوردی در تفسیر و سیط می آرد که لام للفقراء الذین
متعلق بخند و قیست تاویل وی آنست که هذه الصدقات او النفقة للفقراء الذین احصروا فی سبیل الله
قتاده میگوید در معنی احصار که حبس کرده بودند نفسهای خود را در سبیل خداوند یعنی در طاعت وی از برای غر و کردن بطلب
معاش مشغول نمی شدند سعید بن مسیب میگوید ایشان گروهی بودند که ایشان را جراحات رسیده بود در جهاد و بر جاس
مانده بودند ایشان را مرض حبس کرده بود از رفتن بجهاد در سبیل خداوند عطاء روایت میکنند از ابن عباس رضی الله عنهم
که فقر ایشان را حبس کرده بود از جهاد و لا جرم حق تعالی عذر ایشان میخواهد لا یتطیعون ضرباتی الارض و چون ایشان
بکلی باب سوال مسدود کرده بودند از غیر کسانی که حال ایشان نمیدانستند نپداشتند که ایشان از سوال مستغنی بودند که
یحسبهم الجاهل اغنیاء من التخلف قوله تعالی تعرفهم بسیمای ایشان یعنی شناسی ایشان بعد است ایشان و سیمای
علامتی را گویند که بشناسند بآن چیزی را مجاهد میگوید سیمای ایشان تشع بود در بچ و سدی میگویند اثر جهاد بود از حاجت
و فقر ضحاک میگوید صفرة الوانهم من الجوع یعنی آن سیمای ایشان رنگ زرد عاشقانه ایشان بود از گرسنگی ابن زید
میگوید جامه های ژنده ایشان بود که در رکوع آنرا پیش می کشیدند بدستهای خود و ستر عورت غلیظ میکردند تا کشف عورت

نشود در نماز و تعالی لا یسألون الناس الخافوا الخاف سوال و طلب با وجود استغناء و آفرین جاج و ابن انباری و اکثر اهل معانی
 میگویند این نفی سوال است اصلاً که ایشان سوال نمی کنند نه بر سبیل الخاف و نه غیر الخاف ابن عباس رضی الله عنهما میگوید
 که معنی آنست که اگر نزد وی طعام چاشت بود طعام شام نه طلبید و اگر طعام شام بود طعام چاشت نطلبید بجا بید در ایشان و زنگ
 که ازین آیت غافل اند محققان گفته اند که حروف درویش پنج نیست دلیل بر آنکه درویش را پنج خصلت باید تا درویشی او را
 مسلم بود چنانکه در انبیس العارفين آورده است درین معنی قطع

هر یک بمشابه که پیش از پیش است روی و ریا مکن که این همه و ریا دین کار چنین کاریکی فی خویش است نش آنکه کند شکر شکایت نکند هم در یاب در و خرام کو درویش است	دال است دلیل آنکه با در و باز رسوائی بیگانه و رنج خویش است تی یکدل و یک رنگ شوند ره عشق و اندر پی خصم خویش نیک اندیش است	درویش که حرف او بصورت پنج است گر برتن تو هر سه موصد نیست و آوست و داع غیر مولی کردن یکتا نشود هر آنکه او با خویش است آن را که چنین پنج خصایل دادند
--	--	---

حکایت در عشرات حمالی و در منزله النواظمی آرد که سعید بن عامر از زهاد صحابه
 بود و بغایت درویش بود امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه از بیت المال هزار دینار نزد وی فرستاد چون زر سعید رسید گریان
 شد و همچنان گریان بخانه خود در آمد عیال مبارک وی سوال کرد که چه چیز گریانید ترا یا سعید گفت واقعه افتاد است که نزدیک
 است که از سعادت درویشی محروم مانیم گفت چه افتاد سعید گفت امیر المؤمنین از بیت المال هزار دینار فرستاده است
 عیال وی نیز گریان شد آن شب تار و ز میگر بستند و میگفتند خداوند چه گناه کرده ایم که دنیا با روی آورده است چون بآمد
 شد سعید گفت ای ضعیفه آن پیراهن که نه من بسیار میاوردم آنرا پاره پاره کرد و زر بارها گریه های بخت بعد از آن آن صرها
 را در آستین خرقه خود نهاد و از خانه بیرون آمد و هر گرامید صره از آن می کشید و بدو میداد تا همه را بداد که یک دانگ در حق خود
 صرف نکرد بعد از آن گفت از رسول صلی الله علیه و سلم شنوادم که فرمود درویشان امت من پیش از توانگران امت من
 در بهشت شوند پانصد سال مردی از جمله توانگران خود را در میان ایشان اندازد و خواهد که به بهشت در آید فرشته دست او بگیرد
 و از میان ایشان بیرون آرد و گوید صبر کن که هنوز وقت در آمدن تو نیست پانصد سال او را در آفتاب گرم قیامت در حسابگاه
 بدارند تا حساب مال خود باز دهد آنگاه به بهشت رود آنگاه سعید سوگند یاد کرد که سوگند بدان خدای که محمد را برستی بخلق فرستاده
 است که اگر همه عالم را از مال حلال بکنند و بمن دهند باین درویشی خود عوض نکنم نظر کن که درویشان آن زمان چگونه بوده اند و کار
 درویشان این روزگار بجا رسیده است درویشی را معنی باید که صورت ظاهری بکار نیاید رباعی که مردم به پیشینه رسید
 بخدا به پیشینه نکشتی ز خدا هیچ جدا دانی که بخیر فقر چه حرف در گشت بزرگ خود و خلق و خلق و تسلیم و رضا بزرگان دین گفته اند
 درویش حقیقت آن بود که نکند و اگر نا طلبیده چیزی بدو دهند و نکند که اگر رو کند زود بود که آنرا طلب کند و نیابد و
 فتوحی که رسد آنرا سد نکند یعنی اساک نکند بلکه بذل و ایثار را شعار خود سازد که مبنای این کار برفتوت است رباعی

درویش کسی بود که او نکند چیزی که بدو دهند و در نکند بادست دل کشاده باشد و ایم یعنی که هر آنچه باشدش سد نکند

الهی بحرمت درویشان صادق الاخلاص ما را بدیشان بخش و بشفاعت ایشان برسان

فصل چهارم در حفظ حدود و انکاحات و احکام آن

یعنی حفظ حدود و انکاحات یعنی نگاه داشتن حد فرمان در روی از فرائض و واجبات معیشت است در شرایع الاسلام می آرد که هر کس چشم و دل نگاه تواند داشت درین زمان اگر زن نخواهد شاید که روایت میکنند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود بعد از دو بیست سال از هجرت من بهترین شما آن بود که نه زن و نه فرزند دارد و اگر حاجت دارد آن بهتر بود که زن خواهد که رسول علیه السلام فرمود النکاح سنن منی یعنی نکاح سنت من است و هر که رغبت نکند در سنت من نه از من است و اگر محتاج نکاح باشد و از بیم درویشی نکند عاصی باشد و بزه مند زیرا که خداوند تعالی فرموده است که ما اگر شما درویش باشید من شما را توانگر گردانم از فضل خویش چنانکه فرمود در کلام مجید قوله تعالی و انکحوا الایامی منکم و الصالحین من عبادکم و اما انکم ان یکونوا فقراء لیغنیهم الله من فضلہ و الله واسع علیم و تفسیر و سبب می آرد بقول سعدی مفسر که مردی که او را نه زن باشد و یازن که او را شوهر نباشد او را ایم گویند بکر باشد یا ثیب و جمع او ایامی می باشد و معنی آنست که مرد و مرزبان دهد ای مؤمنان و حکم غلام و کنیزک ایمان دار همین است و الصالحین من عبادکم و اما انکم و صلاح اینجا بمعنی ایمان است و این امر ندب و استحباب است ان یکونوا فقراء لیغنیهم الله من فضلہ رجوع کردن آن احرار که فقیر باشند که ایشان را استغنا نباشد از برای ترویج توانگر گرداند خداوند تعالی ایشان را از فضل خود و الله واسع علیم و خداوند تعالی فراخ عطا است از برای خلق خود و انما است بایشان در صلاح مصایح می آید بروایت عبداللہ بن مسعود رضی الله عنہما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود ای گروه جوانان هر کس از شما استطاعت نکاح دارد و گوزن خواه بدرستی که نکاح کردن چشم از نظر حرام و فرج از فعل حرام سالم ماند و هر که استطاعت نکاح نباشد بروی باد برونزه داشتن بدرستی که روزه داشتن خصی کردن است مردی را یعنی رستن از شهوت پس مرد و زن چون محتاج باشند بنکاح بحکم خداوند و شریعت رسول و علیه السلام نکاح باید کرد و چون این معنی دانستی بدانکه نکاح را شرایط و احکام است چنانکه در هدایه فقه و غیر آن میگوید که شرط جواز نکاح پنج است حضور ولی و دو گواه و رضای زوجین و ایجاب و قبول در هدایه میگوید که نکاح حره عاقله بالغه منعقد می شود بر رضای وی بدون ولی نزد امام اعظم رج بکر باشد یا ثیب و این قول اول ابو یوسف و روایت دیگر از ابو یوسف آن است که عقد منعقد نمی شود مگر بولی و بقول محمد رج عقد نیست موقوف بر اجازت ولی و بقول امام شافعی رج منعقد نمیشود بدون ولی اصلا و در عامه کتب فقهی می آرد که منعقد نمی شود نکاح مسلمانان الا بحضور دو گواه آزاد عاقل بالغ مسلم و آن دو گواه باید که شنوا باشند و مرد باشد یا یک مرد و دو زن و عدالت گواه شرط نیست در عقد نکاح نزد علمای مازحیم الله تا اگر شهید و محمد و باشند در قذف یا قاسق باشند نکاح بشهادت ایشان منعقد گردد و اعلمی نیز همین حکم دارد و بشهادت دو پسر ناکح از غیر آن زن یا دو پسر آن زن از غیر ناکح نیز منعقد می شود و این روایت در کترو هدایه و نافع مذکور است در مضمرات می آرد که مردی گفت مرشد بودم که گواه باشید که من این زن که درین خانه است بزنی بخویشم و زن گفت قبول کردم گواهان آن زن شنیدند اما شخص ویراندیدند اگر آن زن در خانه تنها باشد نکاح درست بود و اگر با وی زن دیگر بود در آن خانه نکاح درست

نبود از برای آنکه در صورت اول جهالت نیست و در صورت دوم جهالت مشکن است و چون زن مرد را بویل گرداند و گواهان
 آواز وی شنوند و لیکن شخص وی نه بینند حکم همین است که بیان کرده شد پس باید که احتیاط بجای آرند در وقت عقد بستن و
 بویل زن باد و گواه نزدیک زن رود و در حال بویل آن زن کلمه شهادت بر زبان راند یعنی اول عقد ایمان تازه کنند
 و در وقت تکبیل کردن باید که در آن خانه جزوی زن دیگر نباشد یا چنان نشیند که گواهان شخص ویرا بیند تا نکاح صحیح
 واقع شود و باید که رضا و اذن ولی باشد و اگر ولی در مجلس عقد حاضر بود نیکوتر بود و اگر عقد عبارت ولی منعقد گردد خود
 بهتر بود و اگر دختر شیرخواره را ولی وی با شوهر عقد کند جایز باشد اما وقت زفاف وی نه سالگی است یعنی وقتی که وراثت
 تسلیم توان کردن تا اگر از نه سالگی کمتر بود جایز نبود و در قنای حاجت و در مضمرات نیز می آرد که از ابو بکر اعمش رحمه الله سوال
 کردند از زفاف دختر صغیره یعنی از وقتی که صغیره را با شوهر تسلیم توان کردن گفت چون نه ساله شود زیرا که رسول علیه السلام
 عایشه را رضی الله عنها در نه سالگی عقد کرد و بخانه آورد در ماه شوال و درین ابطال آن قول است که میگویند زفاف در میان
 دو عید مکرره است بدانکه اتفاق علماء بر آنست که میان دو عید عقد نکاح رواست بیکرا هست اما خلاف در زفاف است
 و قول جمهور بر آنست که می تواند بود زیرا که رسول علیه السلام میان دو عید عایشه را بخانه آورد و هرگاه مرد صاحب نسأ رسول صلی الله
 علیه وسلم وی بود بسوی رسول علیه السلام اما بعضی گفته اند که زفاف در میان دو عید نشاید که نشوز میشود دلیل ایشان
 برین آنست که میگویند نه بینی که بیچ یک از ازواج رسول علیه السلام آن واقعه نیفتاد که عایشه را که منافقان در حق
 وی آن سخن گفتند و رسول علیه السلام او را بخانه پدر فرستاد تا حق تعالی شهادت در پاکی وی بفرستاد و قوله تعالی
 من الذین یمون الحصنات المؤمنات الی آخره آیات ابن مسعود رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله
 علیه وسلم که فرمود هر کس حاضر شود بنکاح مرد مسلمان در آید در رحمت حق تعالی و مرد او را بود مرد هزار شهید و ثواب بسیار
 درین حدیث یاد کرده است اما حال ضعف و صحت این حدیث این کمینه را معلوم نبود از انبیا و مردم و در نکاح کردن و
 زن خواستن باید که نیت هوای نفس نکند بلکه نیت آن کند که نصف دین وی در حصار امن در آید کما قال النبی علیه
 السلام من تزوج امرأة فقد حصن نصف دینه فلیتق الله فی النصف الباقی و معناه ظاهر و دیگر باید که در
 نکاح نیت فرزند کند و از حق تعالی فرزند صالح طلبد چنانکه در فضل اول از باب صوم در آیت وابتغوا کتب الله لکم
 ذکر کرده شده است و نیز بدانکه نظر کردن در زن اجنبیه دو نوع می باشد یکی نظر شهوت و آن حرام است و نیم نظر رغبت و آن
 مباح است و نظر رغبت نظر کردنست از برای خواستن و درین منعی نیست چنانکه گفته اند قطعه چوپیش از عقد بانور اندیدی
 مکن در گردن خود مهر چندین پیشانی ندارد و سود روزی بکمی کونی ارز و بکابین و اگر بخوای که کابین گران بگردن
 کنی زن از توانگران نخواه که هر کس زن از توانگری خواهد خود را بچار محنت گرفتاری کند اول انتظار کشیدن دویم کابین گران
 سیم نفقه گران چهارم خادم زن بودن و هر کس زن درویش نخواهد بچار راحت میرسد اول عدم انتظار دویم کابین
 سیم نفقه سبک چهارم خادم بودن زن مرد و پیرایس رنج بر راحت اختیار کردن از عقل دور بود و مشغول
 از زن پاکیزه کابین سبک گرم گردد و دیده و سینه خشک و آن گران کابین شست کم چهره و دیدنش مرگ است و مرگش رنجیز

اما مرد که در غم تسلیم کا بین نبود از کا بین گران پاک ندارد بلکه از مردان بسیاری از آنند که کا بین را بر خود دین نمیدارند و قطع
 بی مهر اگر چه زن نشود مرد را حلال [بی مهر بیع زن بشریت حلال است] [لیکن چونی مکاس بود مرد گاه مهر] [سیدان یقین که در غم تسلیم مال نیست
 در حدیث آمده است که هر کس زنی را بخوابد و نیت آن کند که ویرا کا بین نبود و زنی است او را در زمره دزدان حشر کنند و زن را از برای چهار
 چیز باید خواست چنانکه در صحاح مصابیح می آید از حضرت نبی علیه السلام که فرمود تنکمه المرأة لا ربع لما لها والحسبها ولجمالها
 ولدینها یعنی نکاح کنید زن را از برای چهار چیز از برای مال وی و از برای حسب وی و از برای جمال وی و از برای دین وی در شرح
 مصابیح میگوید حسب و جمال را یکی شمر د از برای آن نگفت و لجا لها وی شاید که از حسب مراد آن بود که فعل و قول وی خوب بود
 و از جمال آنکه روی وی خوب بود و الله اعلم پس هر مرد را که حق تعالی چنین زن داد خیر و جهانی داد و هر زن که از این چهار محروم بود
 از وی بیاید گر بخت که صحبت وی شوم بود شمر زن کرین هر چهار محروم است و زن مخوانش که دو محروم است و بعد از آن رسول
 علیه السلام فرمود فاظفر بذات الدین تربت ید الک پس زن دین دار اختیار باید کرد تا توانگری دین و دنیا یابی که در حدیث
 می آید بروایت امیر المؤمنین حسن بن علی رضی الله عنهما از رسول علیه السلام که فرمود هر کس زن خواهد از برای مال خداوند
 او را فقیر گرداند و اگر از برای جمال خواهد آن جمال را بروی و بال گرداند و اگر از برای حسن و خوبی خواهد زد و زایل گرداند حسن و بهر
 از وی و اگر از برای دین خواهد بخت دهد او را در آن زن حکایت نقل است که سیف از فی بود در مدینه که حسن و جمال ضرب المثل بود
 نزدیک مصطفی صلی الله علیه و سلم آمد و گفت یا رسول الله مرا کاری بیاموز که مرا بهشت رساند رسول علیه السلام فرمود
 اول ترا شوهر باید کرد تا نصف دین تو در حصن آید گفت یا رسول الله هم کفو من که باشد که مرا ملک بخاشی میخواست من او را
 نخواستم و عبید الله صد شتر و سقیان من میداد او را نیز نخواستم اکنون چون بجات آخرت در شوهر کردنت فرمان تراست
 یا رسول الله هر گاه اختیار کنی مصطفی صلی الله علیه و سلم دانست که هر گاه نام برد از یاران و یاران نوید گردند فرمود و اول
 کسی که مسجد در آید این زن او را بود جمله برین راضی شدند حق تعالی خواب بر ایشان گذاشت هیچ یک پیش از صبح بیدار نشدند و
 در راه مسجد آمدند ایشان را حدث میرسید تا محتاج می شدند لطهارت کردن و رسول علیه السلام انتظار سیکشید تا که
 پیشتر آید ناگاه صهیب مردی بود غریب و درویش سیاه جرده و جمال ظاهری نداشت و مردی بود بلند و لاغر رضی الله عنه
 و بیفا در غایت حسن و جمال و توانگر رسول علیه السلام چون از نماز فارغ شد و بیفا را طلب کرد و از آن حال او را خبر داد
 بیفا بقضای خداوند راضی شد رسول علیه السلام صهیب را با صالحة خطبه خواند و فرمود که ای صهیب بر خیز و چیز بخبر
 از برای این زوج خود صهیب گفت یا رسول الله در همه دنیا بر یک درم قادر نیم بیفا فرمود تا بد راه زریاوردند و پیش
 صهیب نهادند گفت برو و هر چه ترا باید بخبر رسول علیه السلام فرمود ای صهیب دست عروس خود بگیر و بخانه خود برو صهیب
 گفت یا رسول الله خانه من مسجد است بکدام خانه برم بیفا گفت فلان سرای آراسته تو بخشیدم بر خیز و مرا بدار
 رسول علیه السلام بروی دعا کرد و صحابه بروی ثنا گفتند برخاستند و بسر ای خود رفتند چون از طعام فارغ شدند و وقت
 خواب شد بیفا گفت ای صهیب بدان که من ترا نعمت آمده ام و تو مرا محنت تو شکر این نعمت را و من شکر تو رفیق صبر
 کردن برین محنت بیا مشب بطاعت گذرانیم تا تو ثواب شاکران یابی و من ثواب صابران یا بکم که رسول علیه السلام

فرمود و بهشت غرض است که نباشد در آن غرقه مگر شاگردان و صابران شمعان فی جنات عدن غرقه: لیس فیها غیر صبار و شکور
 هر دو آن شب بطاعت گذرانیدند و صهیب مسجد آمد و جبریل علیه السلام از حال شبینه ایشان رسول خدا را خبر داده بود و
 بشارت بهشت و تقای حق رسانیده رسول علیه السلام فرمود ای صهیب حال دو شبینه خود تو میگوئی یا من صهیب گفت
 یا رسول الله شما بگوئید رسول علیه السلام آن حال باز گفت و مرده بهشت و دیدار حق رسانید صهیب از شادی مغفرت
 و دیدار حق سر سجده نهاد و گفت خداوند اگر مرا مرزیده پیش از آنکه بمعصیت آمده شوم جان مرا قبض کن حق تعالی جان
 او را در سجده قبض کرد جمله گریان شدند رسول علیه السلام فرمود این عجیب تر که هیفا نیز جان بحق تسلیم کرد بر هر دو نماز کردند و هر دو
 را پهلوی یکدیگر دفن کردند و دو تخت بر سر قبر ایشان فو بر زد و بر یک تخت نشستند که هذا قبر الشاکر فی نعمه الله تعالی و بر تخت
 دیگر نشستند که هذه قبر الصابر فی محنت الله تعالی پس عورتان را بر محنت دنیا و فقر شوهران صبر باید کرد تا مرز و جوار
 یابند همچنانکه هیفا یافت الی بحرمت صهیب و هیفا همه را توفیق شکر نعمتها و صبر بر بلاها کرامت فرما

فصل پنجم در فضیلت نکاح و نیت نیک آن و وعید تزویج و تزویج با اهل شر و فساد

در حسان مصابیح می آید بر وایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود سه گروه اند که حق است بر خداوند
 عون ایشان یعنی سه گروه اند که خداوند بدو کار و سازنده کار ایشان است یکی مکاتب که نیت وی ادای کتابت باشد و یکم
 ناکحی که نیت وی از نکاح آن بود که بزنا و حرام در نیفتد سیم مجاهدی که در سبیل خداوند بود و نیز در صحاح مصابیح می آید این حدیث
 قال النبی علیه السلام الدینا متاع و خیر متاع الدینا المرأة الصالحة یعنی دنیا متاعی است و بهترین متاع دنیا
 زن صالحه است پس مرد باید که زن صالحه و دین دار اختیار کند که در آیت و اسبغ علیکم نعمه ظاهره و باطنه آمده
 تفسیر را قایل بسیار است که نعمت ظاهر کدام است و نعمت باطن کدام یک قول آنست که نعمت ظاهر هر فرد صالح است
 و نعمت باطن زن صالحه و بزرگان دین گفته اند هر کس را خدای تعالی چهار چیز داد و خیر دنیا و آخرت داد اول زبان یاد کننده
 مر خداوند را دویم دل بسنده کار سیم تن صابر در همه کار چهارم عورت فرمان بردار مشغولی زن خوب و فرمان برپار سنا
 کند مرد در ویش را بادشا به بر و پنج نوبت بزن بردت به چو یار موافق بود در برت به و اگر زن موافق نیفتد و دست و دل
 وی با مرد راست نباشد زهی خرابی کار مشغولی زن بد در سرای مرد نکو به هم درین عالم است و دوزخ او به زمینها از قرن
 بذر نهاده و فنا سر بنا عذاب الناره در شرایع الاسلام می آرد بر وایت عمار یا سر رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله
 علیه و سلم که فرمود هر زن که در فراش باشو هر خیانت کند چندان عذاب بروی نهند که بر همه امتا من و در قیامت گندی
 از فرج او آید که اهل عرصات از آن بپناه خداوند روند پس عورت باید که مرد متدین و پیر سرکار و با امانت را شوهر کند و از
 درویشی شوهر نماند که وعده حق تعالی است قوله تعالی ان یکونوا فقراء لیغناهم الله من فضل و بشوهر فاسق
 راضی نشود و با اهل شر و فساد نکاح نکند و اگر چه آن مفسد صاحب مال و جاه باشد که بحقیقت آن مال مار و آن جاه
 چاه است در کتب حدیث می آید بر وایت انس بن مالک رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هر زن که را

شود بکلیج با شوهر فاسق در قیامت از گور برخیزد میان دو چشم وی نبشته بود که این زن نومیست از رحمت خداوند تعالی
 بعد از آن رسول علیه السلام فرمود الا من اداد شفاعتی فلا یزوجن کو میت من فاسق یعنی بداند و آگاه باشید که
 هر کس شفاعت من خواهد گوشت خود و شوهر فاسق بدهد و بعضی از بزرگان گفته اند هر کس دختر خود بشارب خمر بپزد
 و دهد همچنان بود که دست وی گرفته در خرابات نشاند و از برای آنکه بیشتر سخنان مست در طلاق می رود آن خمار خراب روزگار
 در حال مستی زن را طلاق گفته و خبر ندارد و با وی صحبت دارد و حال آنکه حرام و زناست پس از روی و بال
 چه فرق شد میان این و میان آن که در خرابات نشینند بلکه آفت این زیادت است حکایت نقل است که نوح بن مریم که
 قاضی شهر مرو بود او را دختری بود اشرف و بزرگان شهر مرو و خواستگاری میکردند قاضی با کسانی که اهل مشورت بودند مشورت
 میکرد همسایه داشت ترسا قاضی با خود گفت بیاتابا و نیز مشورت کنم که هر چند از دین بیگانه است اما در ظاهر همسایه است
 او را بخواند و با وی مشورت کرد مرد ترسا گفت ای قاضی درین کار پیشینیان ما را سنتی بوده است و پیشینیان شما را نیز
 سنتی بود و حالا اهل روزگار را سنتی است اکنون تو مخیری هر کدام میخواهی اختیار کن قاضی گفت بیان کن سنن ثلاثه را ترسا
 گفت سنت پیشینیان ما آن بوده است که مرد اصله اختیار میکرد و اند و دختر خود بوی میداده اند و سنت پیشینیان شما
 که مسلمانان بوده است مرد پرهنر گاری پیدا میکرد و اند و سنت مردم روزگار آنست که مردمان مالدار اختیار کنند و اصل
 نیکو و دین قوی را اعتبار نمی کنند تو کدام اختیار میکنی قاضی گفت من بسنت پیشینیان خود عمل میکنم و مرد پرهنر گار اختیار
 کنم فکر کرد که در شهر مرو که پرهنر گار ترسا باشد بچاکس را از غلام خود مبارک پرهنر گار نزد دین دار ترندید او را آزاد کرد و دختر خود
 بوی داد و بزی مبارک تا چهل روز کرد و دختر نگشت مادر دختر را از آن حال خبر شد شکایت نزد قاضی برد و گفت دختر پاکیزه
 چنین را بعلام خود دادی و هنوز بوی التفات نمیکند این چه بود که تو کردی قاضی گفت ای مبارک ترسا با فرزند من ناز میکرد
 مبارک گفت ای قاضی مسلمانان مرا با فرزند شما چگونه ناز رسد اما چون منصب قضا مفوض بشماست می ترسم که این
 دختر در خانه شما لقمه خورده باشد که از نا وجه بوده باشد من احتیاط میکنم و او را طعام حلال بخورم تا درون و
 پاک شود تا اگر حق تعالی فرزند تقدیر کرده باشد شایسته و بصلاح آید چون چهل روز بدان بگذشت دختر را تصرف کرد و
 چون او در لقمه خود چنان احتیاط بجای آورده بود لا جرم حق تعالی او را همچون عبدالله فرزند کر است کرد و از استاد خود سلمه
 سلع دارم که فرمود که عبدالله بن مبارک چهار چیز در همه روی زمین نظیر خود نداشته است در روزگار خود اول بعلم در همه
 دنیا در عهد وی کسی برابر وی نبوده است دوم بحکم وی سیم شجاعت وی چهارم بسخاوت وی بدین چهار چیز در زمان وی
 کسی برابر وی نبوده است و الله اعلم تا بدانی که هر کس کار از برای خدا کند هرگز زیان نمکند پس درین کار بهت بلند می باید
 داشت و دین بر دنیا اختیار باید کرد و نه از برای مردار دنیا فرزند خود بدست ناپاک گرفتار باید کرد و عزت در فرمان
 برداری خداوند است نه بسبب درم و دنیا چند است رزق تو و همه بر حضرت اوست اگر دشمن است اگر دوست
 بشیطان جهان سفره عام اوست | چه دشمن بن جوان نغاچه دوست | چنان بین جوان کرم گسترده | که سیم غ در قاف قسمت خورد
 حکایت شاه شجاع کرمانی از جمله مشایخ کبار بوده است نقل است که او را دختری بود و او را کرمان خواستگاری میکرد و

شاه سه روز مهلت طلبید و در آن سه روز گرد مسجد ها میگشت جوانی را دید که نماز نیکو میگذارد شاه انتظار کرد تا جوان از نماز
فارغ شد گفت ای جوان اهل داری گفت نی گفت اهل خوابی که قرآن خوان و پارسا و با جمال بود جوان گفت مرا که زن
دهد که از دنیا می رفته درم پیش ندارم گفت من دهم که شاه که ما نم این سه درم که داری بیک درم نان بخور و بیک درم
و بیک درم بوی خوش شاه دختر خود با وی عقد کرد و همان شب بخانه وی فرستاد دختر شاه قدم در کلبه درویش نهاد یک نان خشک
دید بر سر کوزه نهاده پرسید که این نان خشک چیست جوان گفت نصیب بخت از چاشت فردا دختر شاه روی بخانه پدر
نهاد جوان گفت آه دانستم که دختر شاه تن در پی من ننهد دختر گفت من از تنگدستی تو نمی روم بلکه از ضعف ایمان تو می روم
که از دوش باز نانی نهاده از پیر فراد و مرا عجب از پدر می آید که بست سال مراد در خانه نگاه داشت و میگفت ترا بر پیر کار
خواهم داد آن گاه بکسی داد که اعتماد بر خدای خود نمی کند و روزگار خود را بست نمیدارد و درویش گفت این گناه هیچ بر خیزد دختر
گفت درین خانه من باشم یا این نان باقی تو دانی جوان نان را برداشت و بفقییری داد دختر شاه باز گشت و با وی خوش
برآمد پس عورتان باید که از فقر و فاقه شوهران نتانند و بر محنت خانه و جفای شوهر صبر کنند که ابن عباس رضی الله عنهما
روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود که هر زنی که صبر کند بر ایادی شوهر خود و زنی که کابین خود بشوهر بخشد بدوستی
خداوند و رسول وی حق تعالی عذاب گور از آن زن بردارد و دختر او با فاطمه بنت محمد بود صلی الله علیه و سلم و مرد نیز باید که
بازن زسیت نیکو کند و بنا وجه و نایق نر بخاند او را و نزنند که انس بن مالک رضی الله عنه روایت میکند از رسول علیه السلام
که فرمود هر کس بزندان خود را بغیر حق من که مصطفی ام خصم وی باشم در روز قیامت مزیند زن را که هر کس ایشان را بزند
بدرستی که عاصی شود در خداوند و رسول وی و نیز باید که زن را از خانه بیرون نگذارد و از نظر نامحرمان نگاه دارد و شعر
زنا محرمان چشم زن کور باد و چه بیرون شد از خانه در گور باد و بطاعت خداوند فرماید و علم و آداب شریعت او را بیاموزد
که اگر تقصیر کند خطر آن بود که در آخرت هر دو بعذاب در مانند و نیز از کثرت عیال نالد که روزی ایشان بلکه رزق همه
جانداران بر خداوندست قوله تعالی و ما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها و بدانند که سعی و می در میان سببی پیش
نیست و او را بدان مزبزرگ خواهد بود چنانکه در مشارق الانوار می آید نقل از صحیحین بروایت مادر مؤمنان عایشه صدقه
رضی الله عنها از رسول علیه السلام که فرمود من ابتلی من هذه البنات بشیء فاحسن الیهن کن لرسول
من النادی یعنی هر کس ابتلا کرده شود ازین دختران چیزی پس نیکوی کند با ایشان باشد مرا و راستری و حجابی از آتش
دوزخ در شرح لمعات می آرد که سبب ورود حدیث آن بود که مادر مؤمنان عایشه صدقه رضی الله عنها گفت زنی بخانه من
درآمد و دو دختر با وی بودند آن زن زبان سوال بر کشاد و چیزی طلبید و در خانه هیچ چیز نیافتم که بدو دهم الا آنکه خرمای بود
و اوم بدو نیمه کرد و بدان دختران خود داد هر یک را نیم و خود از آن بچشید از شفقت و دوستی که با ایشان داشت چون بیرون
رفت و رسول علیه السلام در آمد آن بار رسول علیه السلام بگفتم فرمود من ابتلی الحدیث و نیز در کتب حدیث می آید
بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود هیچ خانه نباشد که در وی دختران باشد الا آنکه در هر
روزی دو از ده رحمت از آسمان فرود آید بدان خانه و منقطع نشود زیارت ملائکه از آن خانه و در هر شبانه روزی

عبادت یک ساله از برای پدر و مادر ایشان نویسد فرزند اگر پسر است و اگر دختر همه داده و عطای خداوند است آنرا که میخواهد
 پسر میدهد و آنرا که میخواهد دختر و آنرا که میخواهد هر دو میدهد و آنرا که میخواهد عقیقه میگردد آنرا که نی پسر میدهد و نی دختر بحال بندگان
 و اناترست و برایشان نیک نیک تواناست هر کرا هر چه صلاح وی در است میدهد قوله تعالی یحب لمن یشاء اناسا و
 یحب لمن یشاء الذکورا و یزوجهم ذکرا و اناسا و یجعل من یشاء عقیما انذ علیهم قدیر پس مرد باید که با اهل و عیال
 خود زندگانی بمعروف کند و ایشان را جاهل نگذارد و آنچه از مهمات دین است ایشان را تعلیم کند از علم ایمان و توحید و علم
 نماز و روزه و غیر آن و با آنها علم حیض و نفاس نیز که آن اہم مهمات است خود یا موزد و اہل خود را یا موزاند که نادانے
 دین علم موجب فساد است زیرا که مبنای دین بر نماز است و مبنای نماز بر طهارت و چون طهارت درست نبود نماز درست نبود و فرزند حلال
 زاده آن بود که پدر و مادر او علم حیض دانسته باشند زیرا که صحبت و داشتن در حال حیض حرام است و هر کس آنرا حلال دارد
 کافر گردد و بسیاری مردمان دین روزگار این علم غافل اند و حق تعالی فرموده که ای مؤمنان نفسهای خود و اہالی خود را
 از آتش دوزخ نگاهدارید قوله تعالی یا ایہا الذین امنوا قوا انفسکم و اہلیکم نادوا و نگاہ داشتن از آتش بد است و
 بعمل در آوردن علم بندگی است و علم حیض را احکام و مسائل بسیار است و از آن جمله آنچه ہم بوده است در فصول شرایط
 صلوٰۃ ذکر آن آمده است از آنجا باید جستن و عورتان نیز باید که رضای شوهران نگاهدارند و بر روشنی ایشان صبر کنند
 تا حشر ایشان با خاتون قیامت فاطمہ زہرا باشد رضی اللہ عنہا حکایت در کیمیای آرد که عمران بن حصین رضی اللہ عنہ
 گفت مرا بار رسول علیہ السلام گستاخی بود یک روز مرا گفت بیای تا بعیادت فاطمہ رویم چون بدر خانه وی رسیدیم در نزد
 گفت السلام علیکم در آیم گفت در آئی فرمود با آن کس که با من است گفت یا رسول اللہ بر ہمہ اعضای من هیچ چیزی
 نیست مگر گلیم کہنہ رسول علیہ السلام فرمود بسر در گیر و بخویشتن فراکش گفت من فراکشیدم سرم برهنہ بماند از ار کہنہ
 بوی انداخت کہ بسر فرا گیر و پس در شدیم گفت چگونه ای فرزند عزیز گفت سخت بیمارم و درد مندم و رنج از آن زیادت
 می شود کہ با این بیماری هیچ چیزی نمی یابم کہ بخورم طاقت گر شکی نمیدارم رسول علیہ السلام بگریست و گفت جزع مکن ای
 فاطمہ کہ سه روز است تا اینجا چیز بخشیده ایم و من برخداوند گرامی ترم اگر خواستی بدادی ولیکن آخرت را بر دنیا اختیار کرده ام
 آنگاه دست بردوش وی زد و گفت بشارت باد ترا بخدای کہ تو سیدہ زنان بهشتی فاطمہ گفت پس آسبہ زن مسرعون و
 مرم ماورعیسی چه اند گفت ہر یک از ایشان سیدہ زنان عالم خویش اند و تو سیدہ زنان عالم خویش شما جملہ در خانہا باشید
 بقصب آراستہ در وی نہ بانگ و نہ رنج و نہ مشغلہ پس فرمود کہ ای فاطمہ گنبدہ کن از نعیم دنیا بہ پسر عم خود و شوہر خود یعنی
 علی کہ ترا جفت کسی گردانیدہ ام کہ سید است در دنیا و سید است در آخرت پس عورتان باید کہ برفق و محنت دنیا صبر
 کنند تا مستحق ثواب گردند و شفاعت رسول علیہ السلام و خاتون قیامت فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا در یابند الہی
 عورات مستورات اہل اسلام را در پس پرودہ عصمت خویش بدار و شفاعت فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا برسان

فصل ششم در حفظ حد و دالہ در معاملات

بدانکه حفظ حد و دانش در معاملات جمله فرائض و واجبات اعمال است و انواع معاملات بسیارست هر یک را از ان اگر تفصیل بیاوریم
متغذر بود و این کتاب احتمال آن نکند اما اینجا بر سبیل اجمال ذکر کنیم و جمله را در دو اصول بیان کنیم که طریق معاملات ازین دو اصل معلوم
شود ان شاء الله تعالی اصل اول آنکه آن کنی که خدا پسندد اصل دوم آنکه آن پسندی که خدا کند و این قوی ترست بلکه اگر سالها آن کنی
که خدا پسندد و چند آن نبود که یک ساعت آن پسندی که خدا کند و حصول حفظ حد و دانش در کل معاملات باز بسته به پشت خصلت
چون این بهشت خصلت پسندیده بجای آورده بشی حد فرمان در همه معاملات نگا داشته باشی و همه فرمودهای خداوند بجای آورده باشی
و از همه نبی کردهای خداوند باز ایستاده باشی اول آنکه ستر خود را چنان داری که اگر بر خلق آشکارا گردد و اداری در تفسیر تعلیمی سیر
چنین می آر که تقوی آنست که هر چه در باطن تو دومی آید از نیات و اخلاق باید که چنان باشد که اگر مثل آنرا بر طبقی نهند و در
بازار در آرند در آن میان هیچ چیز نباشد که تو از آن شرمند شوی دوم آنکه علانیه خود را چنان داری که اگر همه امتان محمد
اقتدا بنویسند و اداری سیم آنکه با همه بندگان خداوند معامله چنان کنی که اگر ایشان با تو مثل آن کنند پسندی چهارم آنکه
حال خود را چنان داری که اگر ملک الموت در آن جان از تو بستاند و اداری پنجم آنکه زبان خود را از دروغ و غیبت نگا هدار
ششم آنکه شکم خود را از حرام و شبهت نگا هدار هفتم آنکه عمل خود را از ریا و سمعت نگا هدار هشتم آنکه دین خود را از هوا و عبت
نگا هدار این ست خصلتی که جامع ست حفظ حد و دانش در معاملات و آنچه محتاج باشی بآن از علوم در معاملات بحکم
کلام ربانی و نامه بحالی که فرمود فاسئلواهل الذکر ان ینزلوا علیک من الذکر ان ینزلوا علیک من الذکر ان ینزلوا علیک من الذکر
از زمره جاهلان و از جمله غافلان نباشی تا چون عمل از سر علم بود و نور هد و در تقوی کوش که اصل کار تقوی است و تمام و متقی نباشد
اعمال وی بنظر قبول نیاید قوله تعالی انما یتقبل الله من المتقین و در مشارق می آر که رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود هر
را رضی الله عنه فرمود یا ابا هریره باورع باش تا عابدترین مردمان باشی و قانع باش تا شاکرترین مردمان باشی و دوست دار از
برای مردمان آنچه دوست داری از برای نفس خود تا مؤمن باشی و نیکوئی کن با همسایه خود تا مسلمان باشی پس نیک خواهی همه
مسلمانان باید بود و حقوق همسایگان نگاه باید داشت تا مؤمن حقیقی باشی و مادرین کتاب حقوقی که مسلمانان را بر یکدیگر
است بعضی را در فضول فرض کفایت یاد کردیم و بعضی را در فضول واجبات اسلام آنچه لایق بود بکمال و تمام باقی را اینجا یاد
کنیم بمناسبت بدانکه حق تعالی خلایق را در این آیت یاد کرد قوله تعالی و اعبدوا الله و لا تشربوا به شیئا و بالوالدین احسانا
الآیه و آنرا چهار قسم گردانید چنانکه امام نجم الدین عمر نسفی رح در ربیعین سلمانی خود آورده است و گفته بدانکه چهل گروه اند که ایشان
را بر تو حق ست ده برتر از تو اند و ده برابر تو اند و ده فروتر از تو اند و ده خلاف جنس و نوع تو اند اما آن ده که برتر از تو اند سلاطین اند و سادات
و علما و مشایخ و استادان و پدران و مادران و اعمام و احوال و شوهران که ایشان را بر زنان حق ست اما آن ده که برابر تو اند
برادران و خواهران و دیگر خویشان و همسایگان و همراهان و ابناء و دوستان و یاران و آشنایان و همسالان اینها را در
قیامت از حقوق یکدیگر سوال کنند و ایشان در قیامت یکدیگر را شفاعت کنند اما آن ده گروه که فروتر از تو اند رعیت تو اگر
سلطانی کما قال النبی علیه السلام کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت و مقتدیان تو اگر امام ایشان قوله علیه
السلام صل بالقوم صلوٰة اصعفهم وزن و فرزند تو قوله تعالی قوا انفسکم و اهلیکم نارا و غلام و کنیزک و شاگرد تو

مے آرد کہ فضیل عیاض گفت اگر دامنم که یک دعای من با جابت خواهد رسید من آن دعا در حق بادشاه کنم زیرا که اگر خود را دعا کنم کی را خواسته باشم و چون بادشاه را دعا کنم خلق جهانی را خواسته باشم و بادشاه نیز باید که در عدل گوشت و احسان و شفقت بر رعایانگه دارد و دست تغلب و تطاول ظالمان از سر مظلومان کوتاه دارد که رعیت چون گو سفند است و شاه چون شبان و ظالمان بر مثال گرگان شعر گراز گرگ حیفی رود بر مره پیکر اغیر چوپان بود مظلمه و وزیران هفت گروه که فرمای قیامت در سایه عرش پروردگار خواهند بود یکی بادشاهان عادل باشند چنانکه در حدیث آمده است قطع

بدانکه هفت گروه اند زیر سایه حق	بحکم نصیبی که نشد عادل	دویم جوان نگو عتقاد با پر پیر	و گردویار موافق بکار دین بیکدل
و اگر کسی که نماز فریضه بگذارد	و لش بوقت نماز در گرو بایل	و اگر کسی که بگذرنا نگیرد و چون	و آید از راه و با هر وی مهر گل
و اگر کسی که زکوة دهد بسکینی	بدان مشابه که باشد خلق از ان غافل	در روضه الخلد می آرد که سلطان غیاث الدین انار الله که با ن	

مسجد جامع هرات بوده است روزی با کوبه سی هزار مرد بدیوار باغی بگذشت سلطان نظر کرد درختی انار دید که سر از باغ بیرون آورده چون کرمان سر تواضع فرود داشته بود سلطان بشمر دو دوازده انار بود و در وقت مراجعت نظر کرد انارها بر قرار و دید چنانکه لشکر سی هزار مرد بران گذر کرده بودند که هیچکس از بهره آن نبود که یک انار از ان باز کند فی الحال از اسب فرود آمد و خدای تعالی را سجده شکر کرد و فرمود شاه اگر دانه ناری مثل جو بکند پشکری بر کشد از پنج درختان انار به حق تعالی در کلام مجید خود بعد و احسان فرموده است قوله تعالی ان الله يامر بالعدل والاحسان الآية الله تفسیر را درین آیه اقاویل بسیار است اینجا چند قول یاد کنیم قول اول امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه میگوید داد مظلومان و ادون عدل است و مرا و محرومان بر آوردن احسان قول دوم شاه مفسران عبد الله بن عباس رضی الله عنهما میگوید عدل توحید است و احسان عفو کردن از گناهکاران قول سیم محمد بن کعب القرظی میگوید عدل دعا است و احسان سخا یعنی آنکه هر چه شب بدست دعا بستانی روز بدست سخا بدی قول چهارم سفیان عینی میگوید عدل آنست که ظاهر و باطن خود را برابر داری و احسان آنکه باطن تو به از ظاهر تو بود قول پنجم آنست که چنان باشی در معامله با مردمان که آزوت بنده کی کند و بنده ات آزادی کند تا بعدل و احسان عمل کرده باشی قول ششم عدل آنست که هیچکس را در ترس بدی خود نداری و احسان آنکه هیچکس را در انتظار نیکوئی خود ندارے و رسول صلی الله علیه و سلم فرمود که عدل یک ساعت بادشاه بهتر است از عبادت شصت ساله رعیت و بروایت دیگر هفتاد ساله آمده است استاد بزرگوار این ضعیف سلمه الله این حدیث را تاویل میکردند و میفرمودند که اگر بمثل علما شصت سال مردم بازار را امر معروف کنند و گویند در وقت نماز جمعه درهای دوکانها در بندید و جمعه حاضر شوید هنوز بسیارے از مردمان نخواهند شنود اما اگر بادشاه حکم کند که در وقت نماز جمعه کسی در دوکان نکشاید و همه جمعه حاضر شوند غالب آنست که در همه شهر یک کس نتواند که در دوکان بکشاید پس ثابت شد که عدل یک ساعت بادشاه بهتر از عبادت شصت ساله رعیت است حکایت در جامع الحکایات می آرد که در زمان سلطان سنجری صنی انار الله بر هانه جوانی تشتری داشت که بآن شتر قوت خود و پیر مادر خود کسب کردی یکی از سرسنگان سلطان آن شتر و پیرا با ولاغ گوشت و آن شتر بلاک شد و از دست و بیرون رفت روزی سلطان از شکار باز می آمد مادر آن جوان بر سر راه آمد و آن سر پتی بود که عمر سلطان بران بود چون سلطان

برسید آن ضعیفه فریاد برآورد که ای سلطان بر با ظلمی رفته دادم اینجا میدی یا بر سر پسر اطچنگ در دامن تو زخم و دود خود
طلب دارم سلطان چون این سخن بشنید فی الحال پیاده گشت و باد بایستاد پیش آن ضعیفه و گریان شد و گفت بر تو چه
ظلم رفته است بگوئی تا دادم تو اینجا دهم که مرا تحمل عتاب و عذاب روز قیامت نیست ضعیفه قصه حال عرض کرد و سلطان گفت
ای ضعیفه اگر یک قطار از اشتران خاصه خود بتو دهم خوشنود و راضی میگرددی و مرا بجل میکنی گفت میکنم سلطان بفرمود تا یک
قطار اشتر خاصه با بارها بوی دادند آنگاه گفت ای ضعیفه شرط کردی که در قیامت با سخن خصوصت نکنی گفت کردم مردمان
لا بران حال گواه گرفت و از انجا در گذشت پس باد شاه باید که عدل کند و بر رعیت بشققت باشد و از عقوبات آخرت زیاد
کند و در حکم با اهل خود و بار رعیت کار بعدل کند تا با آخرت از جله فایزان باشد در صحیح مسلم می آید بروایت عبداللہ بن عمر

از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود ان المقسطین عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن وكلتا يديه يمين
الذين يعدلون في حكمهم واهليهم وما ولوا يعني بدرستی که عادلان بر منبرها باشند از نور از زمین رحمن آن کسانے که
عدل کرده باشند در حکم خود و اهل خود و آنچه بران والی و فرمان ده شده اند در شرح لمعات می آرد که هذا من منشاها
الحديث الامناه و نفوض کیفیت الی الله حکایت در کیمیای آرد که عمر عبدالعزیز یحیی از خلفا بوده است روز
بعد از نماز پیشین تکیه کرده بود پس روی از در آمد گفت یا امیر المؤمنین تکیه کرده این زمان اگر داد خواهی بر در انتظار کشد و
قیامت چه جواب گوئی گفت راست میگوئی برخاست و از خانه بیرون آمد و در عدل کنی ملک سلیمان سیری و در تو نکنی
هر که کند او سیر و بداند که هیچ چیز برین درگاه زشت تر از ظلم نیست چنانکه در صحیح مسلم می آید بروایت ابوذر غفاری رضی اللہ عنه

از رسول صلی اللہ علیہ وسلم ان الله تعالى انما عبادي قد حرمت الظلم على نفسي وجعلته بينكم محرما
فلا تظالموا يعني ای بندگان من بدرستی و راستی که من که خداوندم حرام کردم ظلم را بر ذات خود یعنی پاک است ذات من
از ظلم کردن و ظلم را میان شما حرام گردانیدم پس باید که با یکدیگر ظلم نکنید در صحیحین می آید بروایت ابن عمر رضی اللہ عنهما از رسول
علیه السلام کہ فرمود الظلم ظلمات يوم القيمة یعنی ظلم ظلمات و تاریکیها خواهد بود در روز قیامت و نیز در حدیث دیگر
فرمود که دو گناه است که مرد از دنیا نرود تا شومی آن بوی نرسد یکی ظلم کردن بر بندگان خداوند و یکی عاق شدن در پدر
مادر و این حدیث در فصل حق پدر و مادر یاد کرده شد و بداند که دولت ظلم یا ندارد نمی باشد و بادشاهی بر کفر و قمار میگیرد و
بظلم قرار نمیگیرد و كما قال النبي عليه السلام الملك يبقی مع الكفر ولا يبقی مع الظلم و کافر عادل را ترجیح است

بر مؤمن ظالم زیرا که او ظلم بر نفس خود کرد که کافر شد اما چون عادل باشد خلق این جهان از وی آسوده اند اما ظالم که دعوی
اسلام میکند و حال آنکه جهانی از آتش ظلم وی در سوختن است و او از ان باک ندارد و پشیمان نمی شود و بد داشت آن سیر
در دل وی نیست که میگوید که او مسلمان است و فرود که می نویسد فتوی که او مسلمان است و بیارتا بنویسم که او مسلمان نیست و
پس باین اعتبار کافر عادل را مرتبه بود بر مسلمان ظالم در صحیحین می آید بروایت ابو موسی رضی اللہ عنه از رسول علیه السلام

کہ فرمود ان الله يملئ للظالم فاذا اخذه لم يقبلته ثم قرأ و كذا لك اخذ ربك اذا اخذ لي لقرى و هي
ظالمة ان اخذه اليرشد يد يعني بدرستی که خداوند تعالی مهلت دهد و در از گردانندت را بر ظالم اما چون بگیرد او را

سخت گیر و چنانکه نه او تواند که از گرفتن حق بچهد و نه کس او را خلاص تواند پس رسول علیه السلام این آیت برخاند قوله تعالی
وَكُنْ لَكَ آخِذٌ بِذِكْرِكَ اذْیَ اخَذَ الْقُرْیَ الْاُولٰی و در حدیث آمده است که هر کس بر سر ده تن حکومت کرده باشد او را پند کرده
بعضیات آرند اگر عدل کرده باشد رستگار گردد و اگر ظلم کرده باشد گرفتار آید و در حدیث دیگر بر دو کس آمده و در حدیث دیگر بر
سریک کس پس هر کس بر بندگان خداوند تعالی ظلم میکند بحقیقت آن ظلم در حق خود میکند لان وبال ظلمه عاد علیه
که شومی و سزای ظلم وی در دنیا و آخرت هم بدو باز میگردد و حکایت منظم
مستندی بود در قضای روم
روز و شب میگفت آن ظلم شوم
تا آن از بستاند در ویش و رفت
تا آن بدیشان در ویش آید
باید و باینک هرگز در جواب
تا آن یک روز باو سیه قهر کرد
هر سه فرزندان آن ظالم سوا
هر که بد کرد اے برادر دید بد
بهر آن مسکین تا آن پزیر کرد
گر سه آنجا رسیدند از شکار
هر که چه کند ای پسر اقتاد خود
الهی حاکم عهد و زمان ما را بداد و عدل و انصاف و رعیت پروری و معدلت گسری آراسته دار و نعمت امن و امان را
بر اهل ایمان باقی و پاینده دار بحق محمد و آلہ اجمعین

فصل هشتم در حق آل رسول صلی الله علیه و سلم

بدانکه آل رسول علیه السلام یعنی اولاد علی و فاطمه ررضی الله عنهما حقوق ست بر عالمیان و اشرف همه خلایق ایشانند و تعظیم
و توقیر ایشان از فرایض و از واجبات اسلام ست و رسول علیه السلام بنگاه داشت حق ایشان وصیت کرد و فرمود
و این حدیث در صحیح مسلم ست بروایت زید بن ارقم رضی الله عنهما از رسول علیه السلام که فرمود اما بعد الا ایها الناس
فانما انا بشر یوشک ان یاتینی رسول ربی فاجیب و انا تارك فیکم ثقلین اولهما کتاب الله فیه النور
والهدی فخذوا بکتاب الله و استمسکوا به و اهل بیتی اذکرکم الله فی اهل بیتی اذکرکم الله فی اهل بیتی
اذکرکم الله فی اهل بیتی یعنی ای مردمان این ست و جز این نیست که من آدمی ام همچو شما زود باشد که بیا ید بمن
رسول پروردگار من یعنی زود باشد که ملک الموت بیاید بتقاضای روح من و من او را اجابت کنم یعنی از دنیا بروم و من
ترک نمیکنم در میان شما و متاع شریف و گرانمایه را اول کتاب خدای تعالی که در وی نور هدایت بگیرد کتاب خدای را
و چنگ در وی زنید یعنی تمسک بقرآن کنید و احکام قرآن را بقبول پیش آید و دوم اهل بیت و اولاد خود را میگذارم از نگاه
سه بار فرمود اذکرکم الله فی اهل بیتی ای اتقوا الله یعنی ترسید از خداوند در حق آل من و حق حرمت آل من بجای
آرید و تعظیم ایشان بواجبی بدارید معنی آنست و الله اعلم که چون من بروم از میان شما و کتاب خداوند در میان شما باشد
خدای را فراموش نکنید و سنتهای مرا نگاهدارید و در حدیث دیگر فرمود انی تارك فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی
و عطف کرد و عترتی را بر کتاب الله و میان معطوف و معطوف علیه مناسبت شرط ست یعنی باید که آل و عترت رسول علیه السلام
زندگانی بر مقتضای قرآن کنند و همه قول و فعل ایشان موافق قرآن باشد تا امت اقتدا به ایشان کنند و در ضلالت نیفتند
حکایت در تذکره الاولیای آمد و عبد الله بن مبارک رضی الله عنه روزی با کوکبه تمام از شاگردان و اصحاب می راند

با تحمل بسیار زاده او را بدان حال بید گفت ای هند و بچه تو باین تحمل میروی ترا این عزیز از کجا رسید و من آل رسولم و
 روز تا شب درفش و سوزن می زخم تا در می حاصل میکنم مرا این خواری از کجا خواست عبدالله گفت از اینجا که از پدر تو میراث
 ماند و از پدر من میراثی من میراث پدر تو برگزیده و تو میراث پدر من چون شب درآمد عبدالله رسول علیه السلام را در خواب دید با وی
 عتاب کرد و گفت اگر تو زندگانی خود نیکو کردی وی ترا این سخن نتوانستی گفت پس آل رسول صلی الله علیه وسلم باید که مستابع
 سنتهای رسول علیه السلام باشد و عامه مسلمانان تعظیم ایشان بر خود لازم شمارند و حرمت ایشان بواجبی بدانند که رسول
 علیه السلام فرموده است اگر مو اولادی الصالحون لله والطالحون لی یعنی گرامی دارید فرزندان مرا نیکان را
 از برای رضای خدای و بدان را از برای روح من قطعه سادات نوردین اعیان عالم اند به از حرمت محمد و از عزت علی

گر خرد از ایشان صادر شو و مرج	توان شکست عزت ایشان بجایی	فردا طعام معده دوزخ بود که
کامروز از محبت شان نیست مبتل	از بهر آنکه سید کونین گفته است	الصالحون لله والطالحون لے

حکایت نقل است که یکی از بزرگان را دختر کی نارسیده بود و روزی درآمد دید که آن نارسیده بعبتان نهاده بود آنچه آنکه
 رسم ایشان می باشد و آتش در تنور میرفت آن بزرگ دین آنها را برداشت تا در تنور افکند آن دختر که فریاد برآورد که ای
 پدر آن یکی را در تنور نمیگنی که سید است پدر التقات نمود و همه را در تنور افکند چون شب درآمد رسول خدا را بخواب دید که در
 غضب شده بود و با وی عتاب کرد که چرا چنان کردی که آن بی عترتی بود از تو به نسبت با آل من پس ای برادر اولاد رسول
 علیه السلام را عزیز دار و حرمت ایشان بر خود فرض شمار تا در قیامت بشفاعت رسول علیه السلام برسی الهی بحرمت
 مصطفی صلی الله علیه وسلم و اولاد او ما را بشفاعت مصطفی برسان

فصل نهم در حقوق مشایخ و علماء و نگاه داشتن ادب ایشان

و رعایت حرمت ایشان از فرایض و واجبات شریعت است و مرید چون از خواب غفلت بیدار شود و در دست طلب گریستن
 همتش گیرد بی مرشد راه با خرنسرد و اگر رسد نوزندهد و مشایخ گفته اند هر کرا پیر نیست پیر او شیطان است پس عزیز من
 اگر خواهی که از نکال بری و با فضال برسی صحبت صاحب ولتی اختیار کن که قطره بی صحبت صدف در نشود و مشغولی
 ز من جان پداین پند پذیر
 که سنگ از زمین لعلست یا قوت
 چون نیست رفتن بید لیل
 برو قراک صاحب ولتی گیر
 چنان طلسم شود از پرورش لوت
 بیاید مصطفی امر ارجبر کیل
 که قطره تا صدف را در نیاید
 اساس کار وقتی محکم افتاد
 که موسی را خضر میگرد و استاد
 در شرایع الاسلام می آرد که پیری و پیشوالی کسی را شاید که
 از علم ظاهر نصیب تمام دارد و بدیانت و امانت مشهور بود و بشفقت مسلمانان معروف بود و براه حق دانا و بیسنا و
 فتوح و آفات راه او را روشن و افعال و احوال وی مفوی اقوال وی بود و راه از شیخ محقق معتبر گفته بود چون شیخی چنین
 یابد دست در قراک دولت وی زند و خوشنیتن را بد و بکلی تسلیم کند و مخالفت وی هیچ وجه روا ندارد و اشارت او
 بقدر طاقت و امکان پاس دارد و تا اگر او اشارت کند بچیزی که عقل مرید قوت ادراک آن ندارد یا خلاف ظاهر شرع پندارد

بران انکار و اعتراض نکند و درین معنی قصه موسی و خضر علیهما السلام در پیش خاطر آورد چه شکستن کشتی و جوان بے گناه
 کشتن در علم موسی کژی نمود و در علم خضر راست بود و اعتراض و انکار موسی علیه السلام سبب مفارقت او گشت از صحنه
 خضر اگر باز پیش نیاید پس عجایب و غرایب بدیدی و سالک باید که هیچ کار که هیچ رونق را از ان چاره نیست پیش گیرد
 یعنی کم خوردن و کم گفتن و از صحبت خلق حذر کردن و کلام لا اله الا الله دایم گفتن و باین معنی مخالفت هوا و شهوت و محاربت
 با شیطان مردانه میان در بند و همه حرکات و سکنات خود بمیزان شرع بر سنجیدن و دل نشیند و تیغ حسام لا اله الا الله در
 قبضت جویت گیرد و هر خاطر که نه حق باشد از در دل باز گرداند و باندرون دل راه ندهد تا دارالملک دل سلطان دل توحید
 را مسلم شود و قبله دل یکتا کند و از تفرقه و خاطرهای پراکنده خود را باز برهاند و این وقتی تواند کرد که حق سبحانه و تعالی در علم
 قدیم خویش و در سبق فضل خویش ویرا سعادت نهاده باشد هر آینه توفیق را رفیق وی گرداند و جهد را مرکب وی کند و
 هدایت را دلیل وی سازد تا از هدایت معرفت پیدا آید و از معرفت علم پیدا آید و از علم قول شهادت پیدا آید و از قول شهادت
 محبت پیدا آید و از محبت عمل پیدا آید و از عمل تقوی پیدا آید و از تقوی تقوی پیدا آید و از تقوی تسلیم پیدا آید و از تسلیم زهد
 پیدا آید و از زهد قناعت پیدا آید و از قناعت حیات طیبه پیدا آید و از حیات طیبه شکر پیدا آید و از شکر احسان پیدا آید و از احسان نور
 شوق پیدا آید و از نور شوق نار محبت پیدا آید و از نار محبت سوز دل پیدا آید و از سوز دل بخواهی و عشق پیدا آید و از بخواهی و
 عشق نقصان تن پیدا آید و از نقصان تن قرب پیدا آید و از قرب وقت پیدا آید و از وقت وجد پیدا آید و از وجد فرح پیدا
 پیدا آید و از فرح رضا پیدا آید و از رضا بقا پیدا آید و از بقا مشاهده پیدا آید و از مشاهده عجز پیدا آید و از عجز حیرت پیدا آید و از
 حیرت فراتر راه نیست الا هم حیرت سلطان العارفین شیخ ابونیر بسطانی قدس سره ازینجا گفت الهی نزد من تحیل است
 ای جهان و عقل جان حیران تو بگوئی دلهادر خم چو گان تو پیش مرید باید که خلاف پیر هیچ وجه جایز نشمرد و اشارت وی
 بقدر امکان پاس دارد که اگر خلاف کند نقصان کار وی باشد و عشرت ساجی می آرد که وقتی مریدی از پیش پیر خود
 بیزار رفت تا طعامی بیارد مرید زیادت از آنچه پیر گفته بود بخورد از قضای آسمان آب بر زمین رانده بود دوستی برسد مرید
 پیر سیدن وی التفات نمود پایش بلغزید و بیفتاد و با آب و خاک یکی شد آتش بلایش از سر درگذشت و آن دوست توانستی
 که بمعونت دست پیش کردی نکرد و چون باد از انجا در گذشت مرید باز آمد و صورت حال باز گفت شیخ فرمود که ای رویش
 همین واقعه ترا بسنده است در احتراز از خلق و دنیا که از دنیا باری نگیری که ترا دست بگیرد و از خلق باری نگیری که ترا

دست بگیرد تا خلاص و نجات و سعادت یابی مشغولی	گر تو با خلق آشنا گردی	پیش گرد کسی چسب اگر دس
نمود نزد عارف صوفی	پیچ عیبی تیر ز معرونی	مرید را باید که سر بهتش بکوبین و ز دنیا بد را بس
قوی بخیاال در غرور افتادند	واندر طلب حور و قصو افتادند	معلوم شود چو پوهای برانند

و نیز باید که کار بحق گذارد و دل بوی سپارد و بر دل نشیند و هر چه غیر حق بود در گذارد و حکایت در تذکرة الاولیاء می آرد
 که شیخ جنید بغدادی رح گفت وقتی دل خودم کردم و باز نمی یافتم گفتم الهی دل من بمن رد کن یا تقی آواز داد که ای جنید
 مادل تو زنگا بداشته ایم تا تو با ما باشی تو دل خود باز میطلبی تا با غیر ما باشی ای برادر هر دل را بحقیقت دل نتوان گفت با عی

هر آن دوست دل انیس شاه است | و ز نور تجلیات حق آگاه است | دل آئینه است هر صفا که درو | و ز گفتن لا اله الا الله است
 اما حقوق علما و حفظ حرمت ایشان و فضیلت علم و علما در قسم پنجم که در علوم است و قسم آخر این کتاب بیاید انشاء الله
 تعالی الهی آئینه دل ما را بنور ذکر خود روشن دارد و از هر چه سبب زینج دل است ما را از آن نگاهدارد

فصل دهم در حق استاد و حفظ حرمت با وی

در تعلیم المستعلم می آرد که نفع نیابد متعلم از علم مگر بتعلیم علم و اهل علم و تعظیم استاد و توقیر وی و گفته اند حرمت بهترین است از عفت
 بدلیل آنکه آدمی بکردن معصیت کافر نشود اما تبرک حرمت کافر گردد و شاه مردان علی بن ابی طالب کرم الله وجهه میگوید من
 بنده کسے ام که مرا یک حرف از علم آموخته و سزا است که شاگرد از برای هر حرفی هزار درهم بدهد یا با ستاد خود بر دینی سبیل
 مروت اگر تواند زیرا که حق معلم حق حقوق است چنانکه امیر المومنین علی کرم الله وجهه میگوید درین معنی شعر سرایت حق الحق
 حق المعامره اوجه حفظا علی کل مسلمة لقد حق ان یهدی الیه کرامته لتعلیم حرف واحد الف دهم
 در کتاب زاد الاخرت امام غزالی می آرد که ادب متعلم با معلم یعنی شاگرد با استاد آنست که سلام ابتدا کند و در پیش و س
 سخن کمتر گوید و سخن نگوید و مسئله پرسد تا نخست دستوری نخواهد و چون جواب دهد اعتراض نکند و نگوید که چون و چرا و
 فلان کس بخلاف این گفته و نگوید که خلاف صواب ترست و در پیش وی با هیچکس راز نگوید و چشم در پیش دارد اگر استاد
 با وی سخن گوید چشم بروی دارد و هر جانب نشکند و بجز در نماز نشیند و چون استاد را ملائت گرفت پرسیدن
 و خواندن باقی کند و چون بر پای خاست سخن قطع کند و با وی بهم بر پای خیزد و در راه سوال نکند تا بجا نرسد و اگر از وی
 چیزی بیند که او را نیکو نیاید اعتقاد بد نکند و بداند که وی بهتر داند و آنرا نزد وی و جوی باشد که علم شاگرد بدان نرسیده باشد
 و از قصه موسی و خضر یاد کند و الله اعلم و نیز باید که استاد را بن و مال خدمت کند و با وجود وی جواب مسئله نگوید اگر چه
 صواب گوید هم خطاب بود قطعه جواب مسئله کردن بحضرت استاد اگر چه عین صوابست هم خطاب باشد و ز روی شرع سوالی
 کنم جوابم گوی پیش آب نیم کنی روا باشد پس باید که حرمت استاد بواجبی بدارد و حق وی نگاه دارد و از استاد خود مسئله الله
 سماع دارم که گفت در خدمت استاد خود مولانا حسام الدین عبده علیه الرحمه و الرضوان بودم روز جمعه آب وضو
 خواست حاضر کردم آن بزرگ دین وضوی ساخت و من آب بردستم وی میگردم در وقتی که پای خود می شست قبضه
 آب از غسل پای وی بگیرم و در روی و محاسن خود مالیدم دیدم که رنگ وی برافروخت و لب بدعا جبیند و خیر دنیا و
 آخرت از برای من از خداوند میخواست هر چه یافتم از اینجا یافتم تا این همه دولت و سعادت مرادست داد تا بدانی که خدمت
 استاد و خوشنود داشتن وی سبب سعادت و دجانی میگردد الهی ما را توفیق نگاه داشتن حق استادان ارزانی دارد
 براستادان ما رحمت فرمائی بخدمت محمد و آل جمعین

فصل یازدهم در حقوق همصحبتان و ادب صحبت با ایشان

بدانکه اهل صحبت هر کس نباشد و هر کس صحبت را نشاید و اهل صحبت عزیز اند و رسول علیه السلام فرمود که مرو بر دین یار خود تواند
 پس بگرد که صحبت با که میدارد در روضه اخلاص میگوید که حکما گفته اند سطایفه اند که ایشان اهل صحبت اند و صحبت با ایشان اشتق
 روح پرورد نیست یکی آنکه از علم او مستفیدی درویم آنکه بدعای او محتاجی سیم آنکه بعطای او امیدواری قطعه هر که از علم و دعا و
 مال و دینی بهره مند و عاقلان گویند و صلش محض جان پرورد نیست و دانکه در دنیا و دین با او نداری احتیاج به دوستی با او حقیقت
 عمر ضایع کرد نیست و در شرایع الاسلام می آرد که شرایط صحبت بسیار است و کسی که همه صفات در وی مجتمع بود خود نتواند یافت
 اما از پنج خصلت ناگزیر است اول عقل که در روی نادان نگرستین گناه است و از دور بودن طاعت است و دوم خوی نیکو
 که بدخوی همیشه از خود رنجور بود و دیگری از وی چون آساید سیم آنکه فاسق نباشد که هر کس از خدای ترسد از شروی ایمن نتوان
 و چهارم آنکه در رفیع زن نبود که صحبت در رفیع زن چون سراب است همه غرور در غرور دور را نزدیک نماید و نزدیک را دور
 پنجم آنکه نجیل نباشد که نجیل وقتی که بدو محتاج شوی تراف و گذارد اما اگر صحبت کسی مبتلا شوی که اهل صحبت نباشد باید که صبر
 کنی تا وقت کشایش آید چه انصاف نباشد که او را بسبب بدخوی رد کنی و تو بدخوی باشی پس چاره جز صبر نبود و اگر چه
 صحبت وی عذاب است رباعی ما را بهشت صحبت یاران همدم است و دیدار یار نامتناسب جنم است و همدم که در
 حضور عزیز بر آوری و در یاب کریمات جهان حاصل آن دم است و بزرگان گفته اند مردمان سه گروه اند قومی چون
 غذا اند که از آن گزیر نیست و قومی چون دارو که گاهی بدان احتیاج افتد و بعضی چون درد اند که کس را بدان حاجت نباشد
 ولیکن بدان مبتلا شوند و چون مبتلا شوند جز صبر و مدارات سود ندارد رباعی از آدمی دمی بجائی ارزو می موی که از وقت بکافی
 ارزو به هم آدمی بود که از صحبت او به نادیدن او ملک جهانی ارزو به و چون اهل صحبت یافت شد آدابش آنست که او را
 حرمت داری و چشم تعظیم در روی نگری و او را بن و مال بر حقوق خود تقدیم کنی از راه حرمت و عیب او بخونی و عیب او
 نگوئی بلکه از عیب او خود را غافل کنی و چون سخن گوید سخن آورد کنی و بخصوص پیش نیایی و در شکست حال او نکوشی و
 راز او با هیچکس در میان نبری اگر چه با او چشم باشی و اگر کسی او را بدگوید ردش کنی و هر سخن که از آن بخواهد بگوید در روی او
 نگوئی مگر کاری کند که امر معروف واجب آید که آن زمان بیاید گفتن ولیکن باید که در نهان بضیعت کنی و بدو گمان بدنبری
 و آنچه از وی در وجود آید بر سهو و فراموشی حمل کنی و آنرا از خود عذر خواهی که تصوف عذر خلق دید نیست نه پرده مردم دیدن
 راه مردان آنست که انصاف از خود بدهند و طلب انصاف نکنند شمع در راه قلندر می کسی آمد حسبت به کال انصاف از خود بداد
 انصاف نجست و بادوستان او دوستی کنی و از دشمنان او پرسی پیری فر و اندر زمانه بادو کست دوستی مباد و بادوستان
 دشمن بادوستان دوست و بیچ بار بردل بیچ یار نهی و با او تواضع باشی و چون در راه بدوری پرسی که از کجای آئی
 و کجا میروی باشد که در میان نتواند نهاد و بدو رخ گفتن محتاج شود و بر و گران آید و امثال این بسیار است که همه را
 نگاه باید داشت و الله اعلم پس اگر اهل صحبت یا بی صحبتش را غنیمت دار و اگر نیایی بر تو باد که خود را از خلق نهان داری
 و زبان از پیوده گفتن نگاه داری تا سلامت یابی حکایت در منزله النواظمی آرد که عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما با مردمان
 کم نشستی و بیشتر و گورستانها گشتی و هرگز بی مصحف قرآن نبود و میخواندی و میخواندی این عمر چرا این سه چیز اختیار

کردی گفت زیرا که واعظی نیست از گور واعظ تر چو در گور می نگرم میدانم که اینجا می باید بودن و اما نمی نیست بهتر از کتاب خدای تعالی و هیچ مونس نیست بهتر از تنهایی که هر مونس که باشد جز حق حجاب مرد باشد فالوحدۃ خیر منه حکایت یکے راهی را دید بر کوپی از خلق غلت گرفته اورا گفت تو راهی گفت نه بلکه من سگبانم گفت چگونه گفت این نفس من چون سگ گزنده است اورا از میان مردمان بیرون آوردم تا کسی را از وی زبانی نرسد الهی ما را از زبان رسیدن و زبان رساندن نگاهدار

فصل دوازدهم در حقوق همسایگان و نگاهداشتن آن

بدانکه حق همسایه با حق پدر و مادر برابری کند که رسول علیه السلام فرمود که حرمت همسایه بر همسایه همچون حرمت مادر و پسر است بروی و همیشه حیرئیل و صیت میکرو مرا بنگاه داشت حق همسایه تا گمان بر دم که همسایه از همسایه میراث برد و در صحیح بخاری می آید بروایت ابو هریره و ابوشیخ خزاعی رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود والله لا یؤمن بالله لا یؤمن بالله لا یؤمن بالله قال الذی لا یؤمن بالله لا یؤمن بالله یعنی سه بار رسول علیه السلام فرمود که گویند بخدا که ایمان ندارد گفتند که یا رسول الله گفت آن کسی که ایمان نباشد همسایه وی از بدی وی و در حدیث دیگر می آید که همسایگان سه اند همسایه است که اورا سه حق است و همسایه است که اورا دو حق است و همسایه است که اورا یک حق است اما آن همسایه که اورا سه حق است همسایه است که اورا هم حق همسایگی باشد و هم قرابتی و هم حق مسلمانی و آنکه اورا دو حق است همسایه مسلمان است و آنکه اورا یک حق است همسایه است که او از دین بیگانه است در زاد المقومین می آرد که رسول علیه السلام فرمود همسایه را بر همسایه ده حق است اول آنکه چون وام خواهد او را وام دهی دوم آنکه چون ترا بخانه خود خواند بهمانی بروی سیم آنکه اگر بیمار شود او را برسی و شفقت کنی چهارم آنکه اگر بکاری از تو یاری خواهد یاری کنی پنجم آنکه اگر مصیبتی رسد او را برسی ششم آنکه اگر شادی و تهنیتش رسد تهنیت کنی و هفتم آنکه اگر بمیرد بخجازی وی حاضر شوی و بدفن وی مشغول گردی هشتم آنکه اگر غایب بود پاسبان خانه وی باشی نهم آنکه اگر ربی رسد بر تو از وی تحمل کنی و با او بخصومت بیرون نیاسی حکایت در تذکرۃ الاولیاء می آرد که مالک دینار را رحمة الله علیه همسایه بود جهود مالک صومعه داشت و در آن صومعه مخربانی بسوی خانه آن جهود بود چون جهود آن بدانست سبب کینه که جهود را با مسلمان بود در خانه خود برابر صومعه و شراب مالک برای خود مبرزه ساخت چنانکه بوئی بد بسوی مخرب مالک آمدی مالک چنبری بنهادی تا هر چه بیرون آمدی در آنجا رفتی و آنرا بیرون انداختی و بوی خوش سوختی تا در آنجا نماز توانستی گذارد جهود معلوم کرد که مالک در ریج نیست از آن و هیچ نمیگوید مدتی برآمد جهود در آن تحمل وی عجب آمد روزی با وی گفت ای مالک ترا چه برین میدارد که این ریج میکشی و تحمل میکنی گفت زیرا که دروین ما آنست که ریج همسایه بیاید کشید و با او خصومت نباید کرد که رسول ما علیه السلام چنین فرموده است جهود تا مل کرد گفت تا این غایت بر من دینی از دین اسلام دشمن تر نبود اکنون هیچ دین بر من از دین اسلام دوست تر نیست دینے که در وی سخن بدین خوبی و شیرینی بود این دین جز حق نبود ای مالک کلمه عرضه کن تا مسلمان شوم مالک کلمه بروی عرضه کرد جهود مسلمان شد چون حق همسایه نگاهداشت پیرکت آن بیگانه آشنا شد عزیز من زندگانی چنان کن که همسایگان از تو

خوشنود و راضی باشند تا این معنی سبب مرزش تو گردد که رسول علیه السلام فرمود من مات وله جیران ثلثه کلهم راضون عنه غفرله یعنی هر کس بمیرد و مرا و راسه همسایه بود که از وی راضی باشند آمرزیده شود گناهان وی حکایت نقل است که مردی نزد یک رسول علیه السلام آمد و از همسایه خود شکایت کرد رسول علیه السلام فرمود گفت اذاک عنه و اصبر علی اذاه کفی بالموت موقایع یعنی ریخ خود از وی بردار ریخ او بکش و صبر کن بر ایدای وی که مرگ بسنده است میان شما جدا کننده پس چون مرگ در پیش است که از بهیبت او و دلبها مجروح و جگرها ریش است گرای آن نکند که بغرض دنیای با همسایگان و مسلمانان خصومت نمائی در وقت آمدن بدینا تو گریان بودی و دیگران خندان زندگانی چنان کن که در وقت رفتن تو خندان باشی و دیگران گریان قطعه یاد داری که وقت آمدنت همه خندان بوند و تو گریان بی آن چنان زی که وقت رفتن تو همه گریان بوند و تو خندان بی اینی ما را توفیق نگاه داشتن حق همسایگان و سایر مسلمانان کرامت فرمائی ارزانی دار بمنک و کریم

فصل سیزدهم در حق خدام و طریق معامله با ایشان

بدانکه خادمان را بر خدومان حقهاست که آزانگاه باید داشت زیرا که در قیامت از حقوق ایشان خواهند پرسید و از هر چه سوال کردنی بود فرو نخواهند گذاشت قول تعالی وقفوهم اظهم مسئوون پس یاد کن از موقف سوال و حساب چنان زی که آنجا در نمائی از جواب و از عهده بیرون توانی آمدن که دشوار بود آنجا که گرفتار شدن و نیز رسول علیه السلام فرموده است که هر یک از شما بمنزله شبانید و هر یک از شما پرسیده شوید و سوال کرده شوید از رعیت خود پس چنان باش که برهی نه چنان باش که برهنند در کتب حدیث می آید مردی از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود خد متنگاران شما برادران شما اند همان خوارید ایشان را که خود خورید و همان پوشانید ایشان را که خود پوشید یعنی همچنانکه خود را اگر سینه و برهنه نمیکذارید ایشان را نیز نگذارید و ایشان را عذاب نکنید و کاری که قوت ایشان و طاقت ایشان باشد ایشان را فرمایید یعنی ایشان نیز نبندید و آفریده خداوند و آدمی اند همچو تو هر چه بر خود نه پسندی بر ایشان پسند و بعلت آنکه ایشان مطیع و مسخر تواند نظر حقارت بدیشان نظر مکن که شاید که او دوست خداوند باشد و او نزد خداوند عزیز تر از تو باشد و نیز نمیدانی که ختم عمر تو بر چه خواهد بود و از آن او بر چه ای بسا برده خوار و زار در دنیا که در آخرت از مولا عزیز تر خواهد بود و مال فانی و جاه عاریتی چه نازی منسب عالی چه فخر کنی که در آن روز فخر تقوی و ایمان و عمل صالح خواهد بود و قول تعالی فلا انساب بینهم یومئذ ولا یتساءلون و آن روز نه پرسند که پدر تو کیست بلکه پرسند که عمل تو چیست گوش دار تا فردا از برای غلامی و کنیزکی بدو ناز و نسی که حسرت تمام بود چنانکه در حدیث آمده که سه گروه را در قیامت حسرت از همه کس بیشتر بود یکی عالمی که دیگران بعلم او راه راست یافت باشند و او بعلم خود عمل نکرده باشد او را بدو ناز می برند و دیگران را به بهشت دویم تو انگری که مال بفرمان نداشته باشد یعنی بنا وجه گرفته باشد و بنا وجه خرج کرده باشد و حقوق الله در دمه وی مانده و بعد از وی وارث وی بآن مال راه بهشت رفته و آن مال را در فرمان و رضای حق صرف کرده فردا وارث را به بهشت می برند سبب آن مال و مورث را بدو ناز سیم برده که فرمان برداری خداوند کرده خدمت مولا بجای آورده و از مولای خود حیضها و ستمها کشیده و خواریهها و زاریها

دیده فردائی قیامت اور بہ بہشت می بند و آن مولای ظالم اور بد و نفع می کشند حسرت این سه گروه خلق از ہمہ کس زیادت و بالاتر
 باشد بیست اندر رہ دین خواجہ کم آمد ز غلام ہیک بندہ پختہ بہ صد خواجہ خدام ہا شکرانہ آنرا کہ اور از یر دست تو گردانیدہ اند باوی
 نیکوئی کن کہ متوانست کہ کار بر عکس این بودی تو اورا خریدہ نہ آفرین بہت اور تو بدہ درم خریدی پناہ نہ بقدرت آفریدی
 از کافات و مجازات و قیامت یا دکن حکایت نقل است کہ روزی ابوہریرہ رضی اللہ عنہ گوشت غلام خود را بیست و بیست و ہفت ہزار
 عثمان پیشان شد پیش غلام آمد و گفت ای غلام تو تیر گوش من بال کہ مرا تحمل قصاص قیامت نیست و الحاح کرد غلام گوش
 گرفت و نرم نرم می مالید عثمان گفت سخت تر بال غلام گریان شد و گفت ای خواجہ من نیز از ان روز می ترسم کہ تو می ترسی
 در صحیح مسلم می آید بروایت ابن عمر رضی اللہ عنہما از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود کہ ہر کس بزند غلامی را حدی کہ بروی آن حد
 نباشد یا طیانچہ بروی زند کفارت وی آن بود کہ اورا آزاد کند و نیز در صحیح مسلم می آید بروایت عقبہ بن عمرو الانصاری رضی اللہ
 عنہما از رسول علیہ السلام کہ عبداللہ بن مسعود را دید کہ غلام خود را میزد و کہ فرمود کہ بدان ای ابا مسعود کہ خداوند قادر تر
 است بر تو از تو برین غلام گفت یا رسول اللہ! اورا آزاد کردم از برای رضای حق فرمود کہ اگر چنین نمیکردی می سوختی یا می بسوز
 ترا آتش دوزخ شک از راوی است بگر کہ امروز کار زمانہ بجا رسیدہ است الہی بندگان گنہگار تو ایم مارا از آتش دوزخ
 آزاد گردان بطف و کرم خود

فصل چہار دہم در حقوق سایر حیوانات

بدانکہ سایر حیوانات را بر آدمی حقوق است کہ آن را نگاہ باید داشت و برایشان رحم باید کرد تا حق تعالی در روز قیامت
 بر تو بجشاید و رحم کند کہ رسول علیہ السلام فرمود از حمیر رحم کن تا بر تو رحم کنند اما حق سنوران بر تو است کہ ایشانرا
 بارگران بر نہی کہ بحقیقت خود را گران بار گردانی پس ایشان را بخواری مدار و کار سخت مفرمائی و ادب نالایق مکن و اگر سنہ
 و تشنہ مگذار کہ ایشان را زبان گفتار نیست و خاموشی ایشان جز از عجز و اضطراب نیست پس ایشان را عزیز باید داشت
 و عزت ایشان بجو و گاہ و آخر و پایگاہ است نہ در مدرسہ و خانقاہ است شعر تعظیم خرد را آخر گاہ است پایگاہ ہذا
 عزیز داری چو رہ بوقت گاہ ہذا سوال حکمت چیست کہ حق تعالی انسان را گویائی داد و ایشان را مہر خاموشی بردہان
 ہذا جواب آنست کہ آدمی بجنس خود محتاج است بہ بسیاری چیز ہا و محتاج بنطق بود اورا گویائی دادند اما حیوانات
 بجنس خود محتاج نبودند زیرا کہ پوشین و فعل و برگ و سلاح خود با خود دارند پس محتاج بنطق نبودند ایشانرا از ان حیث گویائی
 نداد و این معنی دلالت میکند بر فضیلت خاموشی و فرومایہ از تو گفتار بہ تو خاموشی بیا موز از بہایم حکایت منظوم

بچین شد پیش پیر مرد شیار	کہ ما را از حقیقت کن خبر دار	جوابش داد آن سیر طیف	کہ دہ جز دست در معنی حقیقت
بگویم تا اگر نیکو نیوشے	یکی کم گفتن است و نہ خاموشی	ز خاموشی ست بردست بہان	کہ لیل در قفس ماند ز آواز

در صحیح ترمذی می آید بروایت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود من حسن اسلام المؤمن کہ
 ملا یجبتہ و نحوہی اسلام مرد است کہ گوید چیز بیا کہ اورا بکار نیاید پس مرد باید کہ بے ضرورت سخن نگوید و نہ

روز محشر که سر بار همه بکشایند بهر چه خواهی که نه بیند دران بار مننه اما حقوق سایر حیوانات و جانداران آنست که شفقت
برایشان نگاهداری و برایشان رحم کنی تا حق تعالی در وقت در ماندگی تو بر تو رحم کند چنانکه در طبیب القلوب می آرد از استاد
شیخ ابوعلی دقاق رح که اگر بر موری رحمت کنی حق تعالی آن مور را در تو شفاعت دهد حکایت نقل است که فردائی قیامت
بنده را حکم بدو بخ شود فرشتگان او را بسوی دوزخ می کشند ناگاه موری ضعیف پیش آید و او را بشناسد گوید خداوند در حق این
بنده گواهی دارم تو داناتری که روزی این بنده مراد را بهی پیش آمد و قدم خود از من نگاهداشت و بر من رحم کرد و مرا
هلاک و خسته نکرد و خداوند امروز در مانده است او را بمن بخش فرمان شوای ملائکه دست ازین بنده من بدارید که او را بدین ضعیف
بخشیدم آنگاه فرمان دهد او را بهشت بر نهد تا بدانی که رنج کس برین درگاه ضایع نشود آنگاه آن مور گوید ای بنده خدای شمرست
باد که مدت هفتاد سال در میان مسلمانان بودی و اگر امروز ترا شفاعت من نبودی دمار از نهاد تو برآمدی آه ازین عملها س
با تقصیر بی اخلاص مگر بفضل خداوند بود خلاص ما الهی مفلسانیم چنین که میدانی در مانده گانیم چنانکه می بینی بر حمت بی علت
که بر ما مسکینان رحمت فرمائی بچودک و کریمک

فصل پانزدهم در حفظ حد و دانش در جراح

یعنی در حدود و قضای و دیات و تعزیرات و مثل آن بدانکه حد فرمان نگاهداشتن در جراح و قصاص نیز از جمله فرض
و واجب علیست چنانکه حق تعالی در کلام مجید خود از آنحال خبر میدهد قوله تعالی یا ایها الذین امنوا کتب علیکم القصاص
فی القتلی الآیه در ستیخاص مولانا حافظ الدین بخاری علیه الرحمه که صاحب تفسیر مدارک است می آرد که المقاصد القصاص
کسی را از برای کسی بازگشتن و مانند آنچه داده باشی بازستاندن کتب ای فرض یعنی فرض کرده شد بر شما قصاص و قصاص
بر قاتل تکمیل بود و بر قاضی قضا عند ظهور الحجة و بر والی اعانت و بر ولی قتل مراقبت عدل معنی و جوب در قصاص
اینست نه کشتن کشته ولی خود را در تفسیر کشف و بیان می آرد که این آیت در شان دوحی از احیای عرب بود که با یکدیگر
قتال کرده بودند در جاهلیت یعنی پیش از اسلام باندگی و آن هر دو قبیله را بر یکدیگر قتل و جراحات بود که بعضی از بعضی گرفته
سعید بن جبیر می گوید که ایشان اوس خزرج بودند این حبان میگویی قریضه و نصیر بودند و در تفسیر مدارک و وسطی می آرد که
یک قبیله را طول بود و بزرگی بر قبیله دیگر و بزرگی و کثرت و شرف و بودند که نکاح میکردند زنان ایشان را بی کابین و سوگند
یاد میکردند که بازگشتند به بنده خود آزاد ایشان را و بزن خود مرد ایشان را و بیک مرد خود و مرد ایشان را و میگویی اینند
جراحات خود را ضعف جراحات ایشان و در زمان جاهلیت چنین میکردند و جاهلیت زمانی را گویند که پیش از اسلام
بوده است پس امر خود رفع کردند بسوی رسول علیه السلام حق تعالی این آیت فرستاد و امر کرد ایشان را بمساوات پس
راضی گشتند و تسلیم کردند حکم خداوند را و معنی قصاص مساوات و مماثلت بود در نفوس و جروح و دیات پس بیان کرد و
فرمود الحرح بالحر والعبد بالعبد والانی بالانی یعنی بازگشتند آزاد را با آزاد و بنده را به بنده و زن بزن و اجماع
بر آنکه بازگشتند مرد را از برای زن زیرا که هر دو برابرند در حرمت و میراث و حد زن و اوقاف و غیر آن پس همچنین واجب بود

که مساوی باشند در قصاص در اصول فقه چون تحقیق حسامی و غیر آن و در تفاسیر نیز می آرد که باز نکشند آزاد را به بنده و
بر آزاد لازم آید که قیمت آن بنده بدهد و باز نکشند مومن را با کافر و مولای بنده وی و پدر را بفرزند وی و در تفسیر ثعلبی می آرد
که مردی بود نام او قتاده شمشیر به سپهر خود انداخت بر پای وی آمد و هلاک شد عمر رضی الله عنه گفت اگر نه آنست که از رسول
علیه السلام شنیدم که فرمود قصاص نکند پدر را بفرزند و الا او را قصاص کردی قوله تعالى فمن عفى له من اخيه شئاً يعني
آن کس که عفو کرده شود مراد از خون برادر خود چیزی و عفو اینجا بمعنی ترک است از واجب که بر وی بود و هر دو ضمیر عاید بقاتل است
یعنی اگر بعضی اولیا بمقتول عفو کنند از قاتل قود ساقط شود از برای آنکه چیزی از دم باطل شود بعفو بعضی و خداوند تعالی فرمود
فمن عفى له من اخيه شئاً و حق تعالی مقتول را برادر قاتل خواند و این معنی دلیل بود که اخوت اسلام منقطع نشد میان
ایشان بسبب قتل و در آیت دلیل است بر آنکه قاتل از ایمان بیرون نیاید بقتل برادر مسلمان و عفو آن بود که بدیت رضی
شود در قتل بعد قوله تعالى فاتباع بالمعروف و اداء اليه باحسان امر کرد طالب را که طلب کند بمعروف و اتباع
حق واجب کند که مردی است یعنی طلب زیادت نکند و اداء اليه باحسان و امر کرد مطلوب منه را باحسان در دادا که آن
ترک مطل است و تشويف ذلك تخفيف من دیکم و رحمة آنچه یاد کرده از عفو و دیت تخفيف است از پروردگار شمس و
رحمت است و آن تخفيف و رحمت آنست که خداوند فرض کرده بود برای تورات قصاص را و حکم کرده بود که دیت بگیرند و عفو
نکنند و حکم کرده برای انجیل که عفو کنند و قصاص نکنند و دیت نستانند و محیر گردانید این است را میان قصاص و دیت و
عفو پس تخفيف تخیر است میان این اشیا این عباس رضی الله عنهما میگوید اگر کافر گفتی از اهل توحید کسی کافر را گفتی کسانی را
که خونهای بناحق ریزند و حال آنکه فرمود یا ایها الذین امنوا کتب علیکم القصاص و نیز این عباس رضی الله عنهما فرمود
که حق تعالی قاتل را در اول این آیت مؤمن خواند و در میان آیت برادر خواند و در آخر آیت از تخفيف و رحمت نومید نکرد
قوله تعالى فمن اعتدى بعد ذلك فله عذاب الیم یعنی هر کس قصاص کند قاتل را بعد از گرفتن دیت و عفو را
بود عذاب در دنیا که سوال کدام فرض است که اگر بدو عمل کنند ثواب یا بند و اگر ترک کنند آن فرض را نیز ثواب یا بند جواب
آن فرض قصاص و قود است که در هر دو صورت ثواب یا بند یعنی هم در بجای آوردن آن و هم در بجای ماندن آن در صحیحین
می آید بروایت ابن مسعود رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لا یحِل دم امرء مسلم الا باحدى ثلاث
الثیب الزانی و النفس بالنفس و التاؤدک لدينه المفارق للجماعة یعنی حلال نمی شود ریختن خون مرد مسلمان
مگر یکی از سه چیز ثیب زانی یعنی مرد زن دین و زن شوهر دیده که زنا کنند و قتل بناحق که قصاص کنند بدان قاتل را و ترک
کننده مرد دین خود را یعنی دین اسلام را که او را مرتد گویند در اصول لا مشی و عامه کتب اصول میگوید که مقتول باجل خود میرد
و اجل یکی است اما قاتل را قصاص از برای آن کنند که مرتکب شد فعلی را که خداوند بر داز عتب وی روح مقتول را لا جرم
شرعاً با وی همان کنند که او با دیگری کرد و در تفسیر و سیطی آرد که عبدالله بن عمر رضی الله عنهما روایت کرد از رسول علیه السلام
که فرمود سوگند بخدای که جان محمد بقدرت اوست که قتل مؤمن بزرگ ترست نزد یک خداوند از زوال دنیا و دین است
و جماعت آنست که توبه از خون ناحق و از همه گناهان مقبول است تا اگر کسی پیغمبری را بکشد چون توبه کند حق تعالی توبه وی

قبول کند صحیح این است و اگر چه حدیث آمده است که قبول نکند سوال پس چگونه است که توبه ملحق قبول نیست شرعاً جواب
آنست که توبه ملحقان از ان سبب قبول نیست که ملا حده از حروف معنی دیگر آمده می کنند پس ظاهر شرع توبه ایشان قبول نبود
اما اگر توبه درست کنند آنچه که حق توبه است عند الله توبه ایشان درست بود و مقبول باشد الهی ما را از افعال ناپسندیده
نگاهدار و توفیق توبه نصوح ارزانی دار

فصل شانزدهم در بیان آنکه قتل بر چند نوع است

بدانکه در هدایه فقه و مختار الفتاوی می آرد که قتل بر پنج نوع است عمد و شبه عمد و خطا و جابر مجری خطا و قتل سبب اما قتل بعد
آنست که عدا کسی را بکشد سلاح یا بچیزی که حکم سلاح دارد همچون چوب تیروی تیر و سنگ برنده یا باتش و موجب می مائیم است
و قود یعنی قصاص و در وی کفارت نیست و شبه عمد آنست بقول امام اعظم رح که قصد وی کند بچیزی که آن سلاح نبود و
قایم مقام سلاح نبود و بقول امام ابو یوسف رح و امام محمد نیز وقتی که بزند او را بکشد بزرگ یا بچوب بزرگ این عمد بود و شبه عمد
آن بود که تعد کند بضر و بی آنچه کشته نشود غالباً و موجب آن بر هر دو قول عاصی شدنست در خداوند و هم موجب کفارت
و در وی قصاص نیست ولیکن دیت مغلظه است بر عاقله اما قتل بخطا بر دو وجه است خطا در قصد و آن آنست که تیر انداخت
بسوی شخصی یا مثل آن بگمان آنکه صید است و آن خود آدمی بود و خطا در فعل آنست که بینداخت از برای غرضی ناگاه بر آدمی
رسید و موجب این کفارت است و دیت بر عاقله و در وی وبال نیست زیرا که خطا و نسیان ازین است برداشته اند قوله
تعالی سر بنا لا توالی الاخذنا انما اخطانا اما آنچه قایم مقام خطاست آنست که در خواب از پهلوی به پهلوی میگشت
یکی را یکی بکشت حکم این همان حکم قتل بخطاست اما قتل سبب آنست که چاهی بکنند در غیر ملک خود یا سنگی بپند و موجب وی
آنست که چون تلف شود در وی آدمی دیت بر عاقله باشد و در ان نوع قتل بروی کفارت نیست اما حکم قصاص در هدایه و
در کافی و نافع و غیر آن از کتب فقهی میگوید در قتل بعد بکشد آزاد را یا آزاد را به بنده و مسلم را ببنده از برای قتل میان
ایشان در سبب عصمت که آن تکلیف است خلاف مرشافعی را که میگوید نکشد آزاد را به بنده و مسلم را ببنده از برای تفاوت
عصمت میان ایشان همچنانکه نکشد مسلم را بمسلمان و بکشد مرد را بزن و بزرگ را بچیز و دو بینا را بینا و صحیح را براهن یعنی
بر جای مانده و در کتب میگوید بکشد صحیح را بناقص الاطراف و مجنون و بکشد فرزند را بپدر یا پسر را بفرزند قصاص نکنند و
مادر و جد و جد را همان حکم پدر است درین صورت و مولای را نکشد بعبودی و بجد بروی و بنده فرزند وی و بعبودی که مالک باشد
بعضی ویرا و اگر بکشد بنده را که برهن بود در هدایه و نافع میگوید قصاص واجب نشود مادامی که راهن و مرتهن هر دو حاضر
باشند از برای آنکه راهن مالک است و مرتهن صاحب پدر نافع میگوید اگر مخرج کرد مرد را بعد از آن مرد صاحب فرزند
بود تا آن هنگام که ببرد قصاص بود بر او از برای آنکه بظاهر ملک وی باوست و الله اعلم الهی ما سکننا من از آفات بلیات آخر الزمان در

فصل هفدهم در بیان دیات و احکام آن

بدانکه در شبه محدویت مغلطه بود بر عاقله اما عاقله بر عربست از اهل دیوان نه بر عجم زیرا که عاقله از عجم ساقطاست و در شبه
 عمد کفارت نیز واجب شود بر قاتل و کفارت آن آزاد کردن بنده مومن بود و اگر بنیاد بصوم دو ماه متصل بود و عتق رضیع جایز
 باشد وقتی که یکی از پدر و مادر او مسلمان باشند و لیکن عتق آنکه در شکم بود و او بنود و از طعام مساکین جایز نباشد درین نوع کفارت
 و اما دیت شبه عمد شترست بست و پنج بنت مخاض و بست و پنج بنت لبون و بست و پنج حقه و بست و پنج جذعه
 و قتل بخطا صد شترست اما بست بنت مخاض و بست بنت لبون و بست ابن مخاض و بست حقه و بست جذعه و از زر سر
 هزار دینار بود و از نقره دو هزار درهم و بقول امام اعظم روح دیت ازین جنس شاید و بس اما بقول صاحبیه بیرون ازین سه
 جنس دیگر شاید و آن گاوست و گوسفند و حله از گاو و دو لیست سر و از گوسفند هزار و از حلل دو لیست که هر حله دو جام شود و
 دیت زن نصف دیت مردست و دیت مسلم و ذمی برابرست خلاف مرثا فعی و مالک را که نزد ثا فعی دیت ذمی ثلث دیت
 مسلمست و نزد مالک نصف دیت مسلم و در کتبیگوید در نفس و مازن و زبان و ذکر و حشفه و انشین و عقل و سمع و بصر و ششم و
 ذوق و لجه چون باز بر نیاید موی سر و دو چشم و دو دست و دو لب و دو بر و دو پای و دو پستان زن دیت کاملست و در موی سر
 و موی ابر و خلافست هر مالک و ثا فعی را و در یکی از هر یک ازین اشیاء نصف دیتست و در اشعار عینین دیت کاملست
 و در اشعار یک عین ربع دیت و در هر یک انگشت از انگشتان دست و پای عشر دیتست و هر انگشت که او را سه بند بود
 در هر یک بند وی ثلث دیت انگشتی بود و انگشتی که او را دو بند بود هر بند را نصف دیت انگشتی بود و در هر دانی پنج شتر بود
 یا پانصد درهم و هر عضوی که منقعت وی برود و دیت کامل بود همچون دست که شل شود و چشم که برود و روشنی وی و اگر
 بعضی از لجه برکنده شود و باز بر نیاید در وی حکومت عدل بود بشرط تا جیل یک ساله اما اگر بر آید جز فقر بر چیزه دیگر نبود
 بر فاعل الهی همه را از عقوبات دنیا و آخرت نگاهدارم بنگ و کریم

فصل هژدهم در شجاج و احکام آن در شرع

بدانکه شجاج ده نوعست اول حارصه یعنی آنکه پوست را خراشیده گرداند اما خون بیرون نیاید و دوم دامعه یعنی آنکه خون
 بیرون آید اما روان نشود همچون دمع در چشم سیم دامیه یعنی آنکه خون روان کند چهارم باضعه یعنی آنکه پوست را پاره گرداند
 پنجم متلاحمه یعنی آنکه زخم در گوشت عمل کند ششم سیمحاق یعنی آنکه برسد به پوست تنگ که میان گوشت و استخوان سرست هفتم
 موضعه یعنی آنکه استخوان را نماینده کند هشتم هاشمه یعنی آنکه بشکند استخوان را نهم منقله یعنی استخوان را از جای خود بگرداند
 و دهم آسمه یعنی آنکه برسد پیرده سر و جای مغز و هوام الراس اما احکام شجاج بدانکه در موضعه قصاصست اگر بعد بود
 و در باقی شجاج قصاص نیست و در مادون موضعه حکومت عدلست و در موضعه اگر بخطا بود نصف عشر دیت باشد و
 در هاشمه عشر دیت و در منقله عشر دیت و نصف عشر دیت و در آسمه ثلث دیت و در جایفه ثلث دیت و اگر نفوذ کند جایفه
 از جانب دیگر و این ثلثان دیت بود و در انگشت دست نصف دیت باشد و انگشتان دست را با کف قطع کند و روی
 نصف دیت بود و اگر نصف ساعد قطع کند در کف نصف دیت بود و در زیادت حکومت عدل و در انگشت زاید حکومت

عدل بود از برای آنکه در وجه منفعت دیگر نیست و در عین مصلحت و ذکر و انسان وی وقتی که دانسته نشود و صحبت وی
حکومت عدل بود و اگر انگشت شخصی را بر سر زد انگشت دیگر که پهلوی وی بود شل شد و هر دو دوازش
بود بقول امام اعظم رح و بقول صاحبیه قصاص واجب شود بروی و اگر دندان شخصی را بکند و بجای آن دیگر برآید ساقط
شود از شر و اگر چاهی بکند در راه مسلمانان یا سنگی بپند و تلف شد بدان انسان دیت بر عاقله وی باشد و اگر تلف شود
بآن چهار پای ضمان آن در مال وی بود و اگر آن چاه در ملک خود کند و یا سنگ در ملک خود دهنه و هلاک شد بآن آدمی
بروی ضمان نبود و اگر بول کرد در راه و هلاک شد بآن انسان ضمان نبود بروی از برای آنکه ممکن نیست تحریر از وی و سابق
و قاید ضمان اندال آنکه قاید ضمان است مر آن را که برسد از دست وی دون پای وی بخلاف سابق که در حق وی دست
و پای هر دو معتبر است و اگر قطار را میکشد ضمان شود زیرا که سیر دایه مضاف بوی است و اگر وی قاید بود و با وی سابق
نیز بود ضمان بر هر دو بود زیرا که سیر را اضافت بهر دو کنند و اگر بنده شخصی جنایتی کرد مولای او را بگویند تا دفع کند بنده را بعلت
آن جنایت بصاحب آن یا قیمت آن بنده را بدهد و اگر از بنده دو جنایت مثبت دو کس در وجود آید مولای آن بنده را
بهر دو دهد یا قیمت وی بهر دو دهد بقدر جنایت هر یک و اگر دیوار میل کرد بسوی راه مسلمانان پس طلب نقصان کردند
از صاحب وی و گواه گرفتند بروی و او آن دیوار را نینداخت در مدتی که اندازه انداختن وی بود تا آن دیوار بفتاد ضمان
شود هر چیز از نفس و مال که بدان تلف شود و برابر است اینکه مسلم بود آنکه گواه گیرد یا ذی و اگر دیوار میل در سری مرد
دارد مطالبه مر صاحب دار را بود خاصه و اگر دو کس بر دو واسطه سوار بودند و واسطه می تاخفتند هر دو بر یکدیگر زدند و هلاک شد
دیت هر دو بر عاقله هر دو بود و اگر کشته یا خنجر در محله و قاتل ویرانند سوگند دهند بچاه مرد را که ولی کشته اختیار کند
بخداوند تعالی این نوع که باشد که مانگشته ایم او را و نمیدانیم قاتل ویرا چون سوگند دهند ایشان را آنگاه حکم کنند دیت او را
بر اهل محله و اگر اهل محله بچاه تن نباشند مگر میکنند سوگند را تا بچاه تمام شود وزن و بنده و نابالغ و قسامت در نیایند و اگر
مردم یافتند که در وی اثری ظاهر نیست فی قسامت بود و فی دیت و اگر خون از بینی او میروید یا از دبر وی یا از دهان وی
نیز قسامت و دیت یقین یک نبود و اگر خون از چشم و یا از گوش وی می آید پس او قاتل بود و اگر در جامع یا در شارع بزرگ
یا خنجر قسامت نبود بروی و دیت در بیت المال است از برای آنکه ترک نکنند در دار اسلام خونی را بدهد و اگر در صحرائی یافتند
که در نزدیک آن آبادانی نیست بدهد و اگر در میان دو قریه یافتند بران دیه بود که نزدیکتر بود بوی و اگر از اهل محلی و ولی بر یک
کس دعوی کند قسامت از اهل آن محله ساقط شود زیرا که همه بری شدند و الله علم الهی مانسکینان را از چنین حالها نگاهدار
موجظت پس چنان سزد که بنده مومن احتیاط بجای آورد در قول و فعل خود و تعرض نرساند بخون و مال و ابروی مسلمانان
که در صحیح مسلم می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود کل المسلم علی المسلم حرام
دمه و ماله و عرضه یعنی حرام است خون و مال و عرض هر مسلمانی بر مسلمانی و والی نیز باید که در ریختن خونها مستعجل
نباشد که شاید مسلمان بیگناه بود و پشمانی آن زمان سود ندارد پیش از قتل حبس کنند و یک شخص احوال وی کند
شهر سزد پیش از قتل در بند کرد که نتوان سر مرده پیوند کرد حکایت در روضه می آرد که چون هارون الرشید جعفر بر یکی را

بکشت و پشیمان شد و از آن پشیمانی سودی نبود شعر آن مکن کز غم تو کشته شوم نه لیس فی القتل نیفیع الله ما به و مقصود ازین بیت
 مصرع آخرست از سیاق سوال کرد که در وقتی که جعفر را می کشتی چه گفت سیاق گفت ای خلیفه هیچ نگفت اما سطری چند ثبت
 و در زیر پسند نهاد خلیفه آنرا طلب کرد و بر خواند و بسیار گریست و معنی آن سطور این بود قطعه ای که بیداد کنی بر من مسکین امروز
 بهجت اندیشه خود ای قیامت نبود چه خیال ست ترا در سر و سودا در دل به خون ناحق کنی بر تو غرامت نبود بهر چند ترا بادشا
 مقرب دارد از وی ایمن مباش قطعه ای وزیر زمانه شه باتو برگزید و ز یک گریبان سر به مشوایمن ز مکر او بشنو به ذکر هارون
 و قصه جعفر به الهی ایوان سینه اما که بارگاه سلطان ایمانست از بادشا هی اولئك كتب فی قلوبهم الايمان خلے
 مگردان بفضلک وجودک

فصل نهم در بیان کفارات

بدانکه کفارات واجب است در قتل بخطا چنانکه ذکر آن رفت و همچنین کفارت واجب است بر جنایت بر صوم رمضان کفارت
 ظهار و کفارت سوگند و غیر آن اما کفارت سوگند جنایت بر صوم رمضان یک حکم دارد و آن آزاد کردن برده است که صحیح
 باشد یعنی نابینا باشد و مقطوع الیدین یا مقطوع الا بهام و مجنون نبود و مدبر و مکتب که از بدل کتابت چیزی ادا کرده باشد
 و ام ولد نباشد و اگر برده نباشد که آزاد کند دو ماه متصل روزه دارد که ماه رمضان و ایام منہیہ در وی نیاید و اگر استطاعت
 صوم ندارد و شخصیت مسکین را طعام دهد هر یک را نصف صاع و اگر یک فقیر را دو ماه طعام دهد جایز بود خلاف مرثا فعی را
 رحمه الله و رکنر میگوید ظهار تحریم منکوحه است به محرمه تعلیه علی التائید چنانکه گوید انت علی کظهر اخی یا مانند آن از
 الفاظ که در کتب فقهی یاد کرده است و ظهار حرام کننده و طی و دواعی و بیست خلاف مرثا فعی را رحمه الله که نزد وی حرام
 کننده دواعی نیست اول کفارت ظهار از زوجه ادا کند آنگاه گردن گردد و اگر پیش از کفارت و طی کند بر توبه و استغفار بود پس
 آنگاه کفارت ادا کند اما کفارت سوگند و آن آزاد کردن بنده است یا اطعام ده مسکین به چنانکه اطعام مساکین در ظهار
 یا جامه دادن ده مسکین را بدینچه پوشانند تمام بدن را و اگر عاجز آید از آن پسر سه روز متصل روزه دارد و کفارت را بر حاش
 شدن مقدم ندارد خلاف مرثا فعی را رحمه الله قوله تعالی لا یواخذکم الله بالغو فی ایمانکم و لکن یواخذکم بما

عقدتم الايمان فکفارتها اطعام عشر مساکین من اوسط ما تطعمون اهلکم و اکسوتهم او تحریر
 سرقه مؤمنه فمن لم یجد فصیام ثلثة ایام خالك کفارة ایمانکم اذا حلفتم و احفظوا ایمانکم و معنی این
 آیت آنست که اگر کسی در راه ایمان و عامه کتب فقهی میگوید سوگند سه نوع است یمن غموس و یمن منعده و یمن لغو اما یمن غموس
 آنست که سوگند یاد کند بر امر ماضی یعنی زمان گذشته بدو رخ با وجود یقین و این سوگند را کفارت نیست مگر توبه و استغفار
 و یمن غموس فرو بردنست یعنی صاحب خود را در دنیا بغرقاب معصیت فرو برد و در آخرت بغرقاب آتش و زنج نیز
 خطا برد که فرو برد و یمن منعده آنست که سوگند یاد کند بامر مستقبل یعنی بزمان آینده که آن کار بکند یا نکند چون حاش شود
 در آن کفارت بروی لازم آید و یمن لغو آنست که سوگند خورد بامر ماضی بکمان آنکه چنانست و حالانکه بخلاف آن ظاهر شود

در شرح السنه می آرد که گوید لا والله و بلی والله و نحمربالله برین نوع سوگند امید است که مواخذه نباشد قوله تعالى لا یواخذکم الله بالغوفی ایما نکم در قیامی حسبی می آرد که مردی را سوگند دادند و حال آنکه حالف مظلوم است اعتبار نیست
 او را بود بقول امام اعظم و امام محمد رحمه الله و این وقتی است که سوگند بخدا بود اما اگر سوگند بخداوند نبود بلکه سوگند بطلاق یا عتق
 بود نیت حالف معتبر بود خواه ظالم بود و خواه مظلوم در فتاوی ظهیری نیز همین میگوید که اگر سوگند خورنده مظلوم بود نیت وی
 معتبر بود در آنکه سوگند بخداوند بود و اگر سوگند دهنده مظلوم بود نیت وی معتبر بود نه نیت سوگند خورنده اما اگر بطلاق یا عتاق
 سوگند خورد نیت سوگند خورنده معتبر باشد برابر است که وی ظالم بود یا مظلوم اما مرد باید که تا تواند سوگند بطلاق یا عتق کند که از
 راست وی ملاست میرسد و از دروغ وی ندامت قطعه گر عاقلی مخور قسم اندر طلاق زن بهر چند مدعی ز قسم این طلب کند
 کز راستش ملاست خلق است و ز دروغ بهر تو طلاق گردد و کابین طلب کند به الهی همه را از طلاق گفتن و کابین دادن نگاهدار

فصل بستم در حدود و احکام آن

بدانکه حدود بر انواع است و نگاهداشتن حد فرمان در وی از فرایض و واجبات است اما حد زنا رجم است چون زانی و یازانیه
 محصن باشند و زنا بر ایشان اثبات شود بشرایطی که در کتب فقهی ذکر می کنند باقرار یا بگواه و کیفیت رجم آنست که او را
 بیرون برند بر زمین که آنرا فضائی بود و رجم کنند او را بسنگ تا آن هنگام که بمیرد و اما اگر زانی و زانیه بکر یا غیر محصن باشند آنگاه
 حد هر یک صد تازیانه باشد و فاعل و مفعول در حکم برابرند لقوله تعالی الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما مائة
 جلدة و حد بنده نصف حد آزاد است در کل حدود و حد خمر هشتاد تازیانه بود و اگر چه یک قطره خورده بود و اگر بنده بود
 حد وی چهل تازیانه بود اما حد قذف همچو حد شرب است در کمیت تا اگر محصن و یا محصنه را بر نادم ده حد زنند او را چون
 خصم مطالبه آن کند و محصن آن بود که زنا بر وی چهار گواه یا باقرار وی بشرط بروی ثابت نشده باشد و در خرابات نه شسته
 باشد و در هدایه میگوید شرط احسان آنست که مقذوف آزاد و عاقل و بالغ و مسلمان و عقیف بود یعنی پاک از فعل زنا
 حریت شرط کرد لقوله تعالی فاعلیهن نصف ما علی المحصنات من العذاب ای من الحرایر و عقل و بلوغ شرط
 کرد از برای آنکه بدیوانه و کودک عار ملحق نمی شود از برای عدم تحقق فعل زنا از ایشان و عفت شرط کرد همچنین که بغیر عقیف
 عار ملحق نمی شود و کل حد و در آنکه ذکر رفت مستغرق زنند بر اعضا الا آنکه بهر و بر روی وی زنند خلاف مرابو یوسف را رحله شد
 و جامها از وی نکشند مگر پوشین و جامه که بپندارد و الله اعلم الهی همه را توفیق نگاهداشتن حد فرمانهای خود از زانیه دارنده

فصل سبت و یکم در بیان تعزیرات

بدانکه در کتب فقهی چون هدایه و وقایه و کثر و غیر آن میگوید که اگر قذف گوید ملوک را یا کافر را بر زنا نسبت کند یا مسلمان را
 فاسق گوید یا کافر گوید یا پیید یا دزد یا فاجر یا منافق یا لوطی یا ربوا خوار یا شارب خمر یا دیوث یا مخنث یا خائن یا ابن فحشه
 یا زندق یا قریطبان یا حرامزاده در کل این صورت تعزیر بود بر وی و اگر سنگ گوید یا زنگ گوید یا خریا خوک یا گاو یا مار یا حجام

یا مویا جریا فرزند حرام یا عیار یا ناکس یا منکوس یا مسخره یا ضحکه یا ابله یا وسوسه کننده در سینه یا تغزیر لازم نیاید و کمتر میگوید
 خوک و خروگاو بیک روایت از علمای ما تغزیر واجب شود و اگر تغزیری و نه سوط است و کمتر وی سه جلدهات و ابو یوسف رح میگوید
 تغزیر را بفتاد و پنج سوط رسانند و اگر امام حبس با ضرب ضم کند می شاید و اشد ضرب تغزیر است پس حد زن را پس حد شرب پس حد
 قذف و کسی را که امام حد زند و او بمیرد خون او بهر باشد در شرح طحاوی می آرد در کتاب حد و که تغزیر را چهار مرتبه است تغزیر
 اشراق اشراق همچون علویه و فقها و آن اعلام است و پس یعنی قاضی او را گوید رسیدن که تو چنین کرده و تغزیر اشراق همچون
 و هفتان و آن اعلام است و نشیدن بیاب قاضی و تغزیر او ساط و میان همچون بازاریان اعلام است و جبر و حبس و تغزیر خیال
 اعلام است و جبر و ضرب و حبس و گفت شنودم از تقی که تغزیر با خد مال اگر قاضی یا والی مصلحت بیند جایز باشد الهی همه را

از بنی عزقی نگاهدارد در دنیا و آخرت

فصل سبت و دویم در حفظ حد و دانسته در عادات

بدانکه فرض و واجب پنجم از فرائض و واجبات معیشت نگاه داشتن حد فرائض در عادات از خوردن و آشامیدن و شستن
 و خاستن و خواب کردن و سایر عادات در شرایع الاسلام می آرد که بدانکه طعام خوردن اساس دین است و هر چه نسبت بدن
 دارد باید که آثار و انوار دین بروی ظاهر باشد و انوار دین در طعام خوردن آنست که فرض و سنت و ادب در وی نگاه دارد چنانکه
 امام شافعی رح گفته است که دو از ده مسئله در طعام خوردن بیاید دانستن و نگاه باید داشتن تا بشرط شرع خورده باشد چهار
 فرض و چهار سنت و چهار ادب اما آن چهار فرض اول حلال خوردن و دویم پاکیزه خوردن سیم روزی و هفده خداید دانستن
 چهارم شکر گزاردن اما چهار سنت اول بسم الله گفتن در ابتدای طعام دویم الحمد لله گفتن در آخر طعام سیم پیش از طعام دست
 شستن چهارم از کنار کاسه خوردن اما آن چهار ادب اول بر پای چپ نشستن و پای راست بر افراشتن و دویم در قمر کس
 نشکر ستم سیم از پیش خود خوردن چهارم از پس طعام دست شستن و نیز باید که در خوردن و آشامیدن اسراف نکند و الله تعالی
 کلو و اشربوا و لا تسرفوا نه لایحجب المسرفین یعنی بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید بدینیکه خدای تعالی دوست
 نمیدارد اسراف کنندگان را و نیز باید که بسیار خوردن عادت نکند که آن از عادات ستوراست و سبب غفلت میشود و در وضع حد
 می آرد که هفتاد صدیق اتفاق کرده اند بر آنکه طعام تخم آبست و آب تخم خواب و خواب تخم غفلت و غفلت تخم دوزخ حکمت
 بدانکه چون نفس سیر شد همه اعضا گرسنه گردد و چون نفس گرسنه باشد همه اعضا سیر بود و خواص خوردن از برای حیات خواهند
 عوام حیات از برای خوردن در کلیات قانونی می آرد که کسی که البته در گرسنگی طاقت ندارد باید که در دو روز سه بار طعام خورد
 روز اول با مدا و شبانگاه روز دویم نماز پیشین و در سایر ایام هم برین ترتیب نگاه باید داشت قطعه در دو روزت سه بار
 باید خورد و تو بیک روز میخوری شش بار و که تواند علاج تو کردن و حاش الله اگر شوی بیمار و دوائی همه بیمارها گرسنگی است
 یقین فرود دیدم که بنشته اند در طب و الجوع دوا اکل و احکامیت ذوالنون مصری میگوید هرگز از نان و آب سیر نخورم
 تا نه معصیتی کردم یا قصد معصیتی در من پیدا آمد حکایت ابوالعباس قصاب رحمه الله میگوید هرگز طعام نخوردم تا از

گرسنگی ببطاقت نشدم لاجرم هرگز مرا هیچ طبیب حاجت نبود شش نومی گاوان پی خورده فی بسیار و نشخوار می زند چو
مردار و آه و خورشش گیاه خشک است و افکنده او مثال مشک است و فضیل عیاض رحمه الله میگوید و وصلت است که
دل را فاسد گرداند بسیار خوردن و بسیار خفتن حکایت سلطان ابراهیم ادهم رحمه الله میگفت یکی را که خوابی که از اولیا بانی
گفت خوابم گفت یک ذره از دنیا و آخرت میل نکن و روح خدای آری بلی و خود را از ماسوی الله فارغ گردان و طعام حلال خور و بر تو
نه قیام شب و نه صیام روز اما شرایط طعام خوردن آنست که بنده مؤمن چون مبدا طعام خوردن خواهد کرد اول گوید بسم الله
الرحمن الرحیم بشرط آنکه طعام از حلال بود و اگر بر طعام حرام با وجود علم بسم الله گوید کافر شود اما اگر در آخر بخورد گوید بر طعام حرام
کافر نشود و معنی چنان باشد و الله اعلم که شکر مر خداوند را که این طعام حرام در گلوئی من نگرفت و مهلت داد مرا تا تو به کنم و اگر حال آن طعام
راندند گوید بسم الله علی کل حال یا گوید بسم الله ان کان حلالا طبیبا در اذکار امام محی الدین نوادی می آرد که ابو سعید خدری
رضی الله عنه گفت چون رسول علیه السلام از طعام خوردن فارغ شد می گفتی الحمد لله الذی اطعمنا و سقانا و جعلنا
من المسلمین و باید که ابتدا و ختم نمک کند که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود هر کس بر طعام
خوردن ابتدا و ختم نمک کند حق تعالی بقا و علت از تن وی زایل گرداند چون قویج و بواسیر و بیماریهای دراز و شرط است که لقمه خورد
بر گیرد و چون در دهان نهد نیمه راست خرد کند و با انگشت بردارد و تا آنچه در دهان دارد فرو نبرد و لقمه دیگر بردارد و چون طعام
او را خوش آید بسیار حدش نگوید و چون ناخوش آید بسیار عیب نکند که رسول علیه السلام را چون طعام پیش آوردندی اگر بایستی
بخوردی و اگر نبایستی نخوردی و عیب نکردی و باید که از آن گوشت خورد که با او بود الا میوه که از هر جانب که خواهد شاید و یک نان چهار
پاره بیش نکند و نان که نخواهد خورد چرب نکند و دست در نان نالد و یک لقمه را بدو کثرت در دهان نهد و نواله چرب در سر نکند و دست
که در دستار خوان باله نخست انگشتان را ببلسد و طعام گرم نخورد که زیان دارد و با در طعام نهد که برکت بود و در میان طعام
آب نخورد مگر آنکه نیک تشنه باشد یا لقمه در گلوئی او گیرد و چون طعام بخورد بگوید الحمد لله رب العالمین اللهم اکثر الخیر و البرکة
بر حمتک یا ارحم الراحمین این بود بعضی از شرایط طعام خوردن الهی همه را از طعام حرام و شبهت نگاهدار و حلال
روزی گردان بر حمتک یا ارحم الراحمین

فصل بیست و سوم در شرایط مهمانداری و میزبانی کردن و ضیلت آن

در مشارق الانوار می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود من کان یؤمن بالله و الیوم
الآخر فلیکرم ضیفه یعنی هر کس ایمان دارد و بخداوند و بروز قیامت گوگرمی دار همان را او گرامی داشتن مهمان آنست که
بخود خدمت کند و گرسنه نگذارد او را بلکه خود گرسنه نشیند و مهمان را سیر دارد که این از عادت کریمان و نشان بهشتیان است
قطعه گرسنه بنشین و مهمان سیر کن و تا ترا گویم بهشتی و سخن بدو آنکه باشد سیر و مهمان گرسنه باشد از روی مروت و دوزخی
و از آداب مهمانداری است که چون بنزد تو طعام خوردند تکلف نکنی که خداوند تعالی تکلف کندگان را دوست ندارد و رسول
علیه السلام از تکلف منع کرده و فرموده انا و اتقیاء امتی براء من التکلف یعنی من و پیروان من بیزگاری است من بیزگاری از تکلف

کردن حکایت نقل است که رسول علیه السلام میان هر دو تن از صحابه عقد برادری بسته بود میان سلمان و ابوذر رضی الله عنهما
برادری داده بود روزی ابوذر دایم دوستی بزیارت سلمان شدند سلمان رسم سنت را حتی نان و نمک پیش ایشان نهاد و گفت
رسول علیه السلام از تکلف نمی کرده است والا میفرمودی ابوذر را گفت اگر باین نان پاره خرما بودی شایستی سلمان بطهره خود ببقا
گروه نهاد و قدری خرمایا و در چون از طعام فارغ شدند ابوذر را گفت الحمد لله الذی قنعنا بما رزقنا یعنی شکر خداوند را که
قناعت داد ما را بدایم و او سلمان گفت ای برادر اگر ترا قناعت بودی مطهره من ببقا گر و بودی حکمت یکی از حکما پس
خود را گفت ای فرزندان العبد حواذی القنع والحر عبد اذا طمع یعنی بدرستی که بنده آزاد است چون قناعت کند و آزاد بنده
است چون طمع کند پس تکلف نباید کرد و با حضرت خبیل نباید کرد که گفته اند شعر شئی قلیل محتضر خیر کثیر یتقطن
قال النبی المصطفی : خیر الطعام لما حضره پس در آوردن طعام تعجیل باید کرد و از بهر یک دو تن حاضر از انتظار
نباید فرمود و نیز باید که تا همه دست باز نکند طعام از پیش برنداری و نصیب اهل خانه را نزد ایشان بگذاری تا بباطن با حاضران
جنگ نکنند و روی را کشاده داری و کس را از اهل خانه هیچ وجه جفا نگوئی و اگر مزاجی که در و دشنام نبود بر زبان رانی شاید
و چون باز گردند تا در خانه بایشان بروی و عذر نخواهی که از گریبان عذر خواستن حاجت نبود و بالیمان سود ندارد و فضیلت
هماننداری انس بن مالک رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود چون خداوند تعالی خواهد که بعث
کند جهانی را بخانه پیش از آن فرشته را بفرستد بر صورت مرغ سفیدی تا بیاید و بر آستانه آن خانه بایستد و گوید السلام علیکم یا
اهل الدار جبرئیل علیه السلام او را جواب دهد گوید چیست حاجت تو بسوی اهل این سرای فرشته گوید بدرستی که خداوند
عزوجل فرستاده است مرا بسوی ایشان و ایشان را سلام رسانیده و میفرماید که بدرستی که فلان کس همان شامی آید چهل روز
دیگر را این برکتی است که روزی کرده است خداوند او را از بهشت جبرئیل آنرا بگیرد و بدهد در آن سرای و در منقار آن فرشته
رقعه باشد جبرئیل گوید چیست این رقعته گوید این براتی است از آتش دوزخ که نبشته است الله تعالی از برای اهل این سرای
پس در قدم همان مین و برکت می باشد مغتنم شمار و اگر تو همان کس خواهی شد باید که جمع را انتظار ندی میان درویش
و توانگر و اجابت دعوت فرق نکنی و چون حاضر آیدی باید که بالا نشینی الا آنکه میزبان ترا برابر بالانشاند و برابر حجره زنان نشینی
و از آنجا که طعام آورند بسیار نگیری الا بقدر حاجت و چون دعا خوانند و صلوات در آورند الحمد بخوانی و پیش از پیران بزرگی
که حاضر باشد دست فراتر کنی و اگر بزرگ نباشی دراز باز نگیری و با آنکه در پیروی تو بود نرمی کنی و اگر در کاسه شرب یک
باشد ایشار کنی چنانکه او پنداند و اگر شرب یک اندک خورد او را گوئی بخور و پیش از سه بار نگوئی و هیچ قوی و فعلی از تو نباید که
از آن رنجی پدید آید و در رفته کس نگیری و استخوان مغرور در دهان نهی و بر زمین نری چنانکه آواز بدگیری رسد و اگر چیزی
از دهان بیرون باید گرفت روی بگردانی و بدست چپ بستنی و بکوشی تا بادی گران دست از طعام باز داری نه پیش و
نه پس مگر که همان کننده باشی و همان را نشاید که از میزبان گله کند مگر آنکه میزبان در حق وی ظلم کند که خداوند تعالی
دوست نبیدارد که همان از میزبان گله کند قوله تعالی لا یحب الله الجهر بالسوء من القول الا من ظلم و تفسیر
نیایع و معنی می آرد که این آیت در حق همان فرود آمده است و سب نزول این آیت آن بود که منافقین سه روز

همان مومنی شد و آن مرد مسلمان در آن سه روز شرط هماننداری و خدمتگاری بجای آورد و آن منافق همین که از خانه وی بیرون رفت زبان شکایت بکشد و غرض وی پرده دریدن آن مسلمان بود حق تعالی این آیت فرستاد و تفسیر نیابیح می آرد که میزبان چه مقدار رعایت کند همان را تا او را شکایت نرسد جواب گفته است که هرگاه که نان جوین بے نان خورش پیش همان آرد تا او را شکایت نرسد که اگر شکایت کند کافر شود بچهار نعمت که دوام عالم برانست اول طعام دوم آب سیم نمک چهارم آتش مگر آنکه همان ازین کم کند آنگاه ظلم کرده باشد و همان را اگر رسد الهی خوشنودی همان را روزی گردان و توفیق خیرات ارزانی دارد

فصل سبت و چهارم در آداب آب خوردن

در روضه الخلد می آرد که در آب خوردن چهار آداب نگاه باید داشت اول آنکه بنشیند که ابن عباس رضی الله عنهما روایت میکند که رسول الله صلی الله علیه وسلم نمی کرده از آب خوردن ایستاده یاران گفتند یا رسول الله صلی الله علیه وسلم نان خوردن بر پائے چه فرمائی فرمود بدین و خبیث ترا ما فقیه ابواللیث رحمه الله میگوید در بستن و غیر آنکه در سه موضع ایستاده آب توان خوردن اول بر سر چاه زمزم دوم سقاها سیم فضله اوضو که در وی شفاست در صحیح مسلم می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود لا یشرب من احد منکم قائما فمن شرب فلیستقه یعنی آب نخورد یکی از شما ایستاده هیچگونه پس اگر بفراوشی یا شاید گویی کن آب دوم در آب خوردن آنست که آب را بسه کرت آشامد که در صحیح مسلم می آید بروایت انس بن مالک رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود الشرب فی ثلثة انفاس امرء و اشقی یعنی آب خوردن در سه نفس خوشگوار تر و شفا ناکتر و خوش آئنده تر از آب سیم آنکه با دو در کوزه نهد ادب چهارم آنکه کنار کوزه را پاک کند و قطعه شربت آب گریاشامی پمستحب است حفظ چار ادب پنجم برین رو قیاس کن احوال بپا توانی نگاه دارد ادب پنجم در شرایع الاسلام می آرد که باید که کوزه بدست راست بگیرد و بسمه نفس آب خورد و در اول بار بگوید بسم الله و در دوم بار بگوید الرحمن و در سیم بار بگوید الرحیم و در آخر بگوید الحمد لله و برپای ایستاده آب نیاشامد و پهلوی بر زمین آب نخورد و نخست دهان بشوید و آنچه بخلال یا بانگشت بیرون آید بیندازد و آنچه بزبان آید فرو برد پس ادب را در همه حال مرعی باید داشت که برکت ادب از برکت خدمت زیادت است زیرا که بخدمت بنده نعمت رسد و با ادب بنده بقرب رسد و در سایر عادات از نشستن و خاستن و غیر آن حد فرمان نگاه باید داشت و جمله برین قیاس باید کرد زیرا که یک ذره در عالم نجسند و آرام نگیرد اما که حق تعالی می بیند و میداند چون این معنی بدانستی پوسته بادب باش در حضرت خداوند خویش و جهد کن تا ترانه بیند الا مشغول بد آنچه فرموده و دور از آنچه نمی کرده و توانی بدین صفت بودن الا که اوقات خویش را از آن هنگام که بیدار شوی تا آنگاه که در خواب شوی جمله نگاه دار و بچوخت از آن بغفلت

نگذارے الہی و لہائے خفتہ مارا
از خواب غفلت بیدار گردان

فصل سبت و پنجم در آداب خواب کردن

بدانکه حجت الاسلام غزالی رح در کیمیای آرد که باید که عمر را بخواب کردن بسیار صنایع نگردانی و در شبانه روزی که سبت و چهار ساعت است باید که زیادت از هشت ساعت خواب نکشی که سبک عمر باشد و این نیز بسیار است زیرا که اگر عمر هفتاد و پنج سال است ازین جمله پانزده سال در کودکی صنایع شده باشد و سبت سال دیگر در خواب گذرانی پیش ازین عمر صنایع نتوان کردن در چهل سال باقی بنگر تا چه مقدار در طلب حطام دنیا بوده و چند دیگر در معصیت بسر برده وقت آمد که از خواب غفلت بیدار شوی و بر عمر صنایع کرده تا سفت و حسرت نمائی و پیش از مرگ آگاه شوی که بیداری بعد از مرگ سود ندارد که الناس پیام فاذا ماتوا لم یفلحوا و در کیمیای آرد که بنده در وقت مرگ ملک الموت را بیند بداند که وقت رفتن است حسرتی بر دل وی فرود آید که آنرا نهایت نبود گوید یا ملک الموت یک روز مرا مهلت ده تا تو به کنم و عذر گناهان بخواهم گوید روزها بسیار پیش بود اکنون عمر بر رسید و پنج روز باقی ماند گوید یک ساعت مهلت ده گوید ساعتها بر سپید و پنج ماند چون آن شربت نوشیدی از توبه بچشد اصل ایمان او در اضطراب آید و اگر و العیاذ بالله در ازل حکم بشقاوت وی شده باشد برود بر اضطراب و بد بخت گردد و اگر حکم بسعادت وی شده باشد اصل ایمان بسلاست پیرو و ازین فرمود لیست التوبة للذین یعملون السیات پس بنده باید که از خواب غفلت بیدار شود و کار سازی مرگ کند و همه عادات وی حکم و فرمان بود و چون بیدار شود جهد کند بیداری پیش از صبح بود که هر کرا صبح خفته یا بربکت آن روز تمام از وی برود و بربکت در پگاه خاستن است و اول چیزی که بر دل و زبان رود باید که ذکر حب و اوند و پوسته مراقب احوال خود باشد و دست از اعمال صالحه باز ندارد که عاقبت خواهد بود مبادا که غافل برود الهی بجزمت خاتمه ختم اعمال ختم عمر ما بر ایمان و اعمال صالحه گردان و صلی الله علی محمد و آل جمیعین

ختم ختم اعمال فلنشرع فی القسم الاخلاق

تو خوشنود باشی و ما رستگار

اسیله تو آن کن که پایان کار

بسم الله الرحمن الرحيم

قسم سیم از کتاب ریاض الناصحین در فرائض و واجبات که از قبیل اخلاق و مکارم شریعت است و درین قسم دو باب است

باب اول در تعریف و تعداد اخلاق نیکو که اصول و امهات همه اخلاق پسندیده است و درین باب دو فصل است

فصل اول در بیان آنکه اخلاق نیکو که تحصیل آن فرض است چند است و فوائد آن چیست

بدانکه اخلاق حمیده که اصول و امهات همه اخلاق پسندیده است که تحصیل آن بر بنده مؤمن فرض و واجب است هفده خلق است چنانکه در رساله تحریر الفرائض شمرده است اول اخلاق و صدق نیکو و نیت پاک در کل اقوال و اعمال و احوال و دوم توبه و ندامت بر ذنوب و همه مخالفتها سیم صبر بر بلا چهارم تسلیم و رضا بقضای آنچه شکر بر نعمات ششم اعتدال خوف و رجاء هفتم توکل بدل در سرا و ضرا هشتم صلوة رحم و مواسات با قریبا نهم حیا از آنچه حیا باید داشت شرعا دهم تعظیم و حرمت داشت آنچه تعظیم و بزرگ داشت آن فرضیه است چون تعظیم این شش مؤمن به و کعبه و مساجد و عباد الله و علم و علما و فتوی و هر چیزی که تعظیم آن فرضیه باشد یا زدهم حسن خلق با خلق و درین قسم چند نوع از مکارم شریعت داخل است چون عدالت و رفق و رحم و شفقت و غیر آن و یازدهم قناعت بجلال از حرام سیزدهم استقامت بر فرض و واجب و ایمنی بر دوام و بر فرض و واجب موقت فی وقت چهاردهم موالات و معادات یعنی دوستی و دشمنی از برای خدای تعالی و درین محبت انبیا و اولیا و علما داخل است پانزدهم غضب کردن از برای خدای در محل آن شانزدهم عفت و ورع و زهد در معاصی و مناهی و تقوی از کفر و شرک و نفاق و معاصی هفدهم خشوع بالله تعالی و محبت خداوند تعالی این جمله اصول و امهات اخلاق پسندیده است و آنچه از اخلاق فرض است یا واجب که صریح ذکر آن نرفته است درین عدد هفده آنرا داخل خواهی یافت خصوصا در تقوی چنانکه قطب الزمان شیخ شینوخ الاسلام زین الدین الخوافی سلمه الله فرموده است که تقوی جامع کل مقامات است والله تعالی اعلم در شرایع الاسلام می آرد که دو چیز است که در دنیا و آخرت با منفعت است و بنده بواسطه آن واصل حضرت عزت میگردد و آن علم است و اخلاق حمیده که انبیا بدعا خواسته اند اللهم اهدنی لاحسن الاخلاق رب زدنی علما و دو چیز است که با نقصان تمام است و آن جهل است و اخلاق پس اهم مهمات آدمی آنست که در طهارت باطن کوشد و صفای آن حاصل کند تا شمع دل آفرود خفته شود

و بدان نور راه حضرت عزت برد و ذوق آن حضرت باز یابد و از الطاف حق محفوظ گردد و پیرود شود و بواسطه جمال جلال انس گیرد
 و شام دل کشوده شود و نفحات قرب ربانی بمشامش رسد و بلبل وار در مشایخ آن ورد ترنم نماید چنانکه گفته اند فرد و مرد باید که
 بوی دانه برد و در نه عالم پراز نسیم صباست و چون بدین سر وقت رسید بنید که هر چه در عالم میرود همه از کارگاه داشت حضرت عزت
 ست بلکه همه هستی اوست همه آشکارا و او از همه پاک و منزله و مقدس صدر الاولیا محمد بن علی حکیم ترمذی رح در کتاب ختم ولایت
 پنج خلق از اخلاق جمیده یاد کرده است و فرمود که هر کرا این پنج خصلت حاصل شود او از زمره اولیا شد و مقامات ولایت
 این پنج چیز است و آن تقوی است و زهد در دنیا و صبر بر بلوی و رضا بقضا و محبت مولی اللهم ارزقنا حبك و حب من
 احبك و حب من یقریبی الی حبك واجعل حبك حیا لیا من حیا الماء البارد و صلی الله علی محمد و آله اجمعین

فصل دوم در وصیت استاد این ضعیف را و ذکر اسناد علوم بسوی وی

همگیو بدیده ضعیف محتاج بدعای اخوان که در وقتی که استاد زمان و مقتدای جهان علامه العصر و فرید الدهر
 ابو محمد جلال بن محمد بن عبید الله القاینی سلمه الله و ابقاه از برای این کینه اجازت روایت حدیث و غیر آن نبشتند از مرویات
 و مجازات و مستحازات و مقروآت و مسموعات خود در حدود سبعة و عشرين و ثمانمائة باین اخلاق خمسة که از پیش یاد
 کرده شد از کتاب ختم ولایت بدان وصیت فرمودند این گدای بی بضاعت را و عبارت که در آن اجازت نبشته اند اینچنان نبشته
 شد جهت تبرک را تا اولوالالباب بر خوانند این کتاب اعظم و نمایند و با کتساب و اشکتاب آن رغبت فرمایند زیرا که معظم این
 کتاب از مرویات و مقروآت و مسموعات آن بزرگ دین است و عبارت از آن این است

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی خص هذه الامة بالاسناد ولولا الاستاذ لقال من شاء ما شاء والصلاة والسلام الايمان الاکملان
 علی رسولہ محمد خیر الانبیاء و آله و صحبه صفوة الاصفیاء و بعد فقد قراء علی الاخ الاعز الاکرم قدوة
 الابرار واسوة الاخیار زین المصالحین وزبدة العارفين الحافظ لکلام الله المنخرط فی سلك اهل الله
 مولانا جلال الدین ابو یوسف محمد العالم العامل الحافظ مولانا شمایل الدین شیخ محمد بن مولانا صدر
 الدین محمد الماسی الجامی زیدت میامنہ کتاب انوار المشارق و هو یجتس المشارق من اوله الی
 آخره فاجزت له زید فضله ان یرو عنی هذا المسموع مع اصله و هو المشارق واجزت له ایضا ان یرو
 عنی کتاب المصابیہ و مشکوة المصابیہ و کتاب یاض الصالحین و الحصن و الحصین واجزت له ایضا
 ان یروی صحیح الامام البخاری و صحیح الامام النیشاپوری و سنن ابوداؤد و الترمذی و النسائی و ابن
 ماجه و الدارمی و مسانید الائمة و موطا الامام مالک و مؤلفات الحفاظ السبعة فی الحدیث و غیرهم
 و جمیع مرویات من المجازات و المستحازات و المسموعات و المقروآت بالشرایط المعتبرة عند الله
 و ارجوان لا ینسانی فی صالح دعائه و اوصیه بالتقوی و الزهد فی الدنیا و الصبر علی البلوی و الرضاء

بالقضاء ومحبة المولى واسأل الله ان تبارك في علمه وعمله وعمره والحمد لله رب العالمين والصلوة على رسوله
محمد وآله اجمعين قال وكتبه الملبني الى الله الغني جلال بن محمد بن عبد الله القايني ثم الهرومي غفر الله له
ولو اذيد ولا تاذيه ولجميع المؤمنين والمؤمنات بظاهرها وحسنت عن الآفات بدو الحديث الحلالية
في شهر الصفر سبع وعشرين وثمانمائة حامدا مصليا مسلما اللهم افتح بالخير واختم بالخير واصل الله على محمد وآله اجمعين

باب ویم در شرح اخلاق نیکو و بیان فواید هر یکی از ان

بدانکه ده خلق پسندیده است که از منجیات است و اصول و عمده همه اخلاق نیکوست و تحصیل آن فرض است هر سالکی را
چنانکه حجة الاسلام غزالی رحمه الله در احیاء و کیمیا آورده است و آن توبه و ندامت است برگناه و صبر بر بلا و رضا بقضای و شکر
بر نعم و اعتدال خوف و رجاء و توکل بدل در سر و ضرا و صلح و محاسن با اقربا و اخلاص در اعمال و حسن خلق با خلق و خشوع
بالله تعالی و محبت خداوند تعالی این است اصل همه اخلاق حمیده پسندیده که درین باب ذکر کرده شد بر سبیل اجمال پس
در شرح این اخلاق و غیر آن درین باب مفصل یا دکنیم انشاء الله تعالی

فصل اول در توبه و ندامت بر ذنوب

بدانکه ترک همه مخالفتها بر بنده مکلف فریضه است یعنی فرض کرده خداوند است بر بندگان که نافرمانی وی نکنند و در حضرت و
عاصی نشوند پس اگر بنده مؤمن بغلبه نفس و هوا بمعصیت در افتد فرض باشد بروی که فی الحال توبه کند و بخداوند بازگردد زیرا که
معنی توبه بازگشتن بود بحضرت الله تعالی از خطا و گناه و نیز حق تعالی در کلام مجید خود همه را بتوبه فرمود قوله تعالی و توبوا الى الله
جميعا ایها المؤمنون لعنکم تفلحون یعنی بخداوند بازگردید و توبه کنید ای مؤمنان تا شایسته فلاح و نجات شوید و رستگاری
یابید در تفسیر و سیطی آورد که یعنی بازگردید بطاعت وی در آنچه شمارا امر کرد و باز ایستید از آنچه شمارا نهی کرد تا نجات یابید و توبه
از همه گناهان مقبول است و توبه باید کرد که بدل و زبان و تن باشد زیرا که بنده عبارت ازین سه خزینه می باشد و توبه دل و تن و زبان
است برگناه گذشته و توبه زبان عذر خواستن و استغفار و آمرزش طلبیدن و توبه تن از گناه باز ایستادن چون چنین
توبه کند چون کسی باشد که آن گناه از وی در وجود نیامده باشد کما قال النبی علیه السلام الندم التوبة والتائب
من الذنب لمن لا ذنب له یعنی پشیمانی از گناه توبه است و توبه کننده از گناه همچون کسی که مراد از گناه نباشد و این حکم
گناهی است که میان بنده و خداوند باشد و حق غیر دران نباشد اما اگر گناهی است که میان بندگان باشد شرط قبول توبه وی
چهار چیز است همین سه شرط که گذشت و چهارم او منطالم و استرضاء خصم چنانکه در ریاض الصالحین آورده است امام محی الدین
نواوی رحمه الله و جای دیگر فرموده الله تعالی یا ایها الذین امنوا توبوا الى الله توبة نصوحا یعنی ای بندگان که ایمان
آورده اید بازگردید بخداوند تعالی بازگشتن است خالص و دوزنده مرد دریدگیهای دین را بروچی که پیش بآن گناه بازنگردید
و این روایت در مستخلص است در تفسیر و سیطی آورد بر وایت عکرمه از ابن عباس از معاذ جبل رضی الله عنهم که سوال

کرد از رسول علیه السلام که یا رسول الله توبه بوضوح کدام است فرمود آنکه توبه کند توبه کننده پس باز گردد و بگناه چنانکه باز نگردد
شیرستان عسی ربکم ان یکفر عنکم سیئاتکم ویدخلکم جنات تجری من تحتها الانهار یعنی چون شما توبه بوضوح
کنید خداوند پروردگار شما را شمار گذارد و مکفر گرداند بهیائی شمار و در آرد شمار را به بوستانهای بهشت که میرود از زیر دختان
آن و کوشکهای آن جویهای آب و شیر و خمر بهشتی و غسل مصفی پس در توبه وعده است از خداوند تعالی بعفوان سیئات و
در آوردن بحیات و این معنی موجود و موعود است و از کرم حق بدیع و مستحیل نیست و رحمت حق سبقت گرفته است بر غضبی
چنانکه فرمود سبقت رحمته علی غضبه کفر صد ساله و هزار ساله را بیک کلمه توحید و نیز ارشاد از دین باطل می آمزد گناه
مؤمن از کفر کا فربد تر نیست اگر بیک پشیمانی گناه همه عمر او را بیا مرزد از کرم وی هیچ عجیب و غریب نباشد چه کن تا توبه ات
نصوح باشد شجر گر توبه تو نصوح باشد زان توبه ترا فتوح باشد در صحیح مسلم می آرند بروایت ابن عمر رضی الله عنه که
گفت از رسول علیه السلام شنووم که فرمود یا ایها الناس توبوا الی ربکم فان التوب الی الله فی کل یوم مائة مرة
یعنی ای مردمان باز گردید پروردگار خود و از آنچه نباید و نشاید توبه آرید بدرستی که من توبه میکنم و بخداوند باز میگردد هر روز یک
صد بار یعنی من با وجود آنکه صاحب رسالتم و از کل معاصی معصومم در هر روزی صد بار توبه میکنم از خوف آنکه مبادا از من
سهوی در وجود آمده باشد یا آید که حضرت عزت را شاید لاجرم شما که عرفه اوریای هوایید و آلوده اخلاق ذمیمه اید و خطر زوال
ایمان دارید توبه واستغفار سازد از تر باشد مشغولی ز جنگال گنه کن بانگ آشوب پذیر رحمت بدست توبه میکوب به باب
توبه کن جرم گنه پاک نه که زهر آید گناه و توبه نریاک و بعضی شارحان حدیث چنین گفته اند که کار رسول علیه السلام با حق
در ترقی بود چون اورا مقامی دست دادی و بران فرود آمدی بعد از ان مقام عالی تر از مقام اول را بدادی از ان مقام
فروتر بمقام عالی تر باز گردیدی این بوده است باز گشت رسول علیه السلام و توبه ایشان با الله تعالى چنانکه فرمود رسول
علیه السلام لی مع الله وقت در ان وقت بجبرئیل پیداختی و گاهی با حفصه وزینب ساختی در صحیح مسلم می آرند بروایت
ابو موسی الاشعری رضی الله عنه از رسول صلی الله علیه وسلم که فرمود بدرستی که خداوند تعالی انعام خود را بگسترانیده است
بشب از برای گنهکاران روز و انعام خود را بسط کرده است بروز از برای گنهکاران شب تا آن زمان که آفتاب از مغرب
برآید یعنی شب و روز هرگاه که بنده گنهگار بدرگاه آید و توبه کند بپذیرد و توبه را وقت معین نیست یعنی همه وقت مقبول
است که آسمان را دورهاست که اعمال بندگان را از ان درها بالای برند و آن درها در بعضی از اوقات بسته میگردد و در
بعضی کشاده میگردد الا در توبه که هرگز نمی بندند همیشه کشاده است تا هرگاهی که عاصی از کردهای خود پشیمان گردد و توبه
کند در هر وقت که باشد بپذیرد اما چون آفتاب از جانب مغرب برآید آن در بسته شود دیگر توبه کسی قبول نشود حدیث ظاهر
و باطنی است ظاهراً حدیث خود این بود اما باطن حدیث آنست که چون آفتاب روح از مغرب بدن برآید در توبه بسته گردد
دیگر امکان توبه کردن نماند پس جهد باید کرد تا توبه پیش از مرگ کنی که بعد از مرگ خود توبه نتوان کرد و در وقت مردن ترسم
که توانی اغتنم الفرض فان فی فوطها غصص حکایت از بزرگی سوال کرد کسی که چه میفرمائی درین حدیث که رسول
علیه السلام فرمود ان الله یقبل توبة عبد مذنب ما لم یخسر یعنی بدرستی که خداوند تعالی قبول میکند توبه بنده گنهگار را

مادام که جان وی بغرغره نرسیده باشد آن بزرگ گفت آری چنین است مآل تو چه پیشه داری گفت من مرد خیاطم جامه های میدوزم
گفت در خیاطی کدام کار از همه آسان تر است گفت آنکه مقرضی بردارد و جامه را ببرد و گفت چند سال است تا تو این کار میکنی
گفت سی سال گفت در آن وقت که جان تو بغرغره رسد توانی که جامه بپری گفت نی گفت کاری که مدتی در وی زحمت کشیده
تا آموخته و مدت سی سال با سانی میکردی در آن وقت نتوانی که بجای توبه که در همه عمر نکرده باشی در آن وقت کی توانی کرد توبه امروز
کن که نتوانی که نشاید آن دم نتوانی آن مرد توبه کرد و از جمله صالحان گشت آگاه باش که مرگ در کسین است تا کی غافل باشی

مثنوی زان پیش که مرگ ناگهانی	تیره کند آب زندگانی	بشتاب توبه و عبادت	تا بانی جزای آن سعادت
گرتوبه تو نصوح باشد	زان توبه ترا فتوح باشد	حکایت در تذکره الاولیای می آرد که پیری بنزد یک شیخ	

شقیق بلخی آمد رحمه الله گفت ای شیخ گناه بسیار دارم میخواهم که توبه کنم شقیق گفت ای پیر دیر آمدی پیر گفت ای شیخ
زود آمده ام زیرا که هر که پیش از مرگ آید زود آمده باشد شیخ گفت نیک آمدی و نیک گفتی در صحیحین می آرد بروایت ابن مسعود
رضی الله عنهما از رسول علیه السلام که فرمود خداوند تعالی راضی تر است توبه بنده مؤمن از مردی که فرود آید در زمین که
بیابان مهلک باشد یا شتر خود که طعام و شراب وی بران اشتر باشد و آن مرد سر خود بنهد و در خواب شود چون بیدار شود شتر
وی رفته باشد پس آن مرد شتر خود را طلب کند چندانکه گریه و تشنگی بروی غلبه کند یا آنچه خداوند خواسته بود و نیابد شتر خود را
گوید باز گردم هم بدان جای که بودم و سر بنهم تا بمیرم پس سر خود بر ساعد خود نهد و دل بر هلاک خود بنهد پس در خواب شود
چون بیدار شود شتر خود را باز آمده بیند و بر سر وی ایستاده و طعام و شراب او با وی دانی چه فرح و شادی بود آن مرد را
سوگند بخداوند که خداوند راضی تر است توبه بنده مؤمن از آن مرد بستر و زاد خود و نیز در کتب حدیث است که رسول علیه
السلام فرمود که دوست داشته ترین همه بندگان در هر قرن نزدیک خداوند تعالی جوانان توبه کارند و در حدیث دیگر
می آید که چون جنازه جوان تایی بگورستان فرود آرند فرمان خداوند در رسد که ای فرشتگان عذاب این گورستان را
باز گذارید که جنازه جوان توبه کاری بدین گورستان فرود آوردند شرم دارم که اهل این گورستان را عذاب کنم تا چهل روز
عذاب از اهل این گورستان بردارند حکایت نقل است که چون پیر عاقری که عمر خود ضایع کرده باشد در پیوده کاری و بخلاف
فرمان خدای را آزرده چون در آخر عمر توفیق رفیق احوال وی شود تا از کردار پشیمان شود و توبه کند و بخدا باز گردد و فرشتگان
گویند ای پیر شرم نداری که تا آن زمان که ترا فوت معصیت بود توبه نکردی اکنون که پیر و عاجز گشتی و ترا از روی معصیت
نماند توبه میکنی فرمان حضرت لایزال در رسد که مهلا مهلا بکنی ای فرشتگان بگذارید بنده پیر مرا و ملاست بکنید بعزت و
جلال من که اگر بعد صد سال دیگر بیامدی مرا کریم و عفواریافتی ای ملا که گواه باشی که توبه وی قبول کردم و او را بیا مرزیدم
شایسته بهشت و دیدار خود گردانیدم و رباعی ای موی سفید کرده نامه سیاه بپیک چند گر بخت زورگاه آنکه حق میگوید مرا
کرم بسیار است بنو میدمشو بنده بیا عذر بخواه در عامه بخاری می آرد که نه وقت است که فرشتگان در آن بگریند بکنی
آن هنگام که پیری توبه کند حق تعالی چندان آثار بر او عفران در باره وی ظاهر گرداند که فرشتگان را از آن حال رقت آید
و بگریند یعنی از بسیاری لطف خداوند که در باره آن پیر مشاهده کنند در مسلسلات شیخ سعید کازرونی آورده رحمه الله

این حدیث و استاد این فقیر سلمه الله در وقت روایت این حدیث در گریه بود و فرمود که استاد من مولانا حسام الدین عبدی
 علیه الرحمہ والرضوان در گریه بود و او گفت استاد من شیخ ابوسعید کازرونی رحمہ الله در وقت قرائت این حدیث در گریه بود همچنین
 ثقہ عن ثقہ تا روی اصل روایت میکنند کہ رسول علیہ السلام را در گریه دیدم در وقت فرمودن این حدیث و فرمود کہ از
 جبریل علیہ السلام سوال کردم یا جبریل از اعمال است من کہ با آسمان می برسد کدام عمل نزد حق تعالی دوست داشته تراست
 جبریل علیہ السلام را در گریه دیدم گفت یا محمد از اعمال است توح حق تعالی ناله وزاری سحرگاه را از همه دوست ترمیدارد حکایت
 در اسرائیلیات می آرد کہ حق تعالی خطاب کرد موسی کیم صلوات الله علیہ کہ یا موسی در فلان محله دوستی از دوستان ما وفات یافته
 برو و کار او بساز و اگر تو زوی رحمت ما خود کار او بساز و موسی علیہ السلام بحکم فرمان بدان محله رفت و از مردمان سوال کرد کہ شب
 بیچ دوستی از دوستان خدای درین محله وفات یافته است گفتند ای پیغامبر خدای بیچ دوستی از دوستان حق وفات نیافته
 است اما در فلان خانه جوان فاسق خراب روزگاری وفات کرده و از شومی شوق وی میچکس بدن وی غسبت نمیکند موسی
 علیہ السلام گفت من اورا مطہم نشان دادم موسی علیہ السلام قدم در آن خانه نهاد و فرشتگان رحمت را دید استاد
 طبقهای شاربردست و آثار لطف خدا ظاہر گشته موسی علیہ السلام مناجات کرد کہ الہی تو فرمودہ کہ او دوست من است
 و مردمان بفسق وی گواہی میدهند حکمت چیست فرمان رسید کہ ای موسی مردمان راست میگویند کہ او فاسق بود اما ایشان
 از فسق وی خبر دارند و از تو بهی خبر ندارند این بندہ ما سحرگاه برخاک غلطیدہ و توبہ کردہ و بحضرت ما بازگشتہ ما کہ خداوندیم گفتہ و
 کردہ اورا عفو کردیم و اورا در سلک دوستان خود در آوریم و بروی رحمت کردیم تا بدانی کہ این در گاہ ناامیدی نیست حکایت
 نقل است کہ مردی نزد امیر المومنین عمر رضی الله عنہ آمد و گفت یا امیر گناہ بزرگ دارم مرا توبہ باشد عمر درہ برداشت و می چنانید
 آن مرد گفت یا امیر من توبہ میخواهم نہ درہ گفت اگر پیش من اقرار کنی درہ باید بزخم یا زبانه باید بزخم دست و پای بریدی بود بر من قصاص
 کردنی بود بچشم آن مرد گفت پس من ہرگز اقرار نکنم تا تو با من این عفو تنہا نکنی با خدای خود گویم کہ دیرست کہ من این مصیبتہا کردہ ام
 و او پردہ من ندیده و مرا فصحیح نگردہ عمر این سخن بشنید درہ بنیادخت و آستین بر روی نهاد و بسیار بگریست آنگاہ این آیت

بر خواند غافر الذنب وقابل التوب ای غافر الذنب لمن قال لا اله الا الله وقابل التوب لمن ندّم عن ذنبه
 حکایت شیخ ابو تراب نخشبی رحمہ الله میگوید روزی در کوی از کویہای نخشب میگذشتم ناگاہ آواز مشغله بگوشن من آمد چون
 معلوم کردم جمعی مردان بودند کہ با ضعیفہ عربی خصوصت میکردند با خود گفتیم اینجا باید رفت شاید مظلومی بود او را مددگارے
 کنم چون آبخار فتم آن ضعیفہ مرا بدید نزد من آمد و گفت ای شیخ پسری دارم فاسق و خراب و زکار عمر در تہ کاری نابکاری ضایع کردہ
 و فسق و فجور از حد بردہ ہم بر قرآن معهود دوش میخو است کہ مجلس فسق آراید و خمر خوردیم در اول شب حق تعالی اورا بیماری
 فرستاد و اکنون بر بستر مرض افتادہ است و خانہ مادر جوار مسجدست جامعیتان مگر آوازی شنودہ اند آمدہ اند کہ اورا از
 محله بیرون میکنند من درخواست میکنم کہ وی این زمان بیمارست و مرض اورا نیک دریافتہ شاید بمیرد ہمہ از وی برہم یا توبہ
 کند و بصلاح آید و اگر نمیرد توبہ نکند آنگاہ اورا از شہر بیرون کنید شیخ میگوید شفاعت کردم تا ازان ماجرا در گذشتند آنگاہ
 بخاطرم و رآمد کہ جوان را می باید دید و توبہ باید فرمود شاید توبہ کند چون قدم در خانہ نهادم و نظر جوان بر من افتاد فریاد

وزاری از نهادی برآمد و گفت زہی کریم خداوندی کہ دعای چون من خراب روزگار چنین زود با حاجت رسانید گفتم ای جوان
 چه دعا کردہ گفت ای شیخ درین سحر و دودعا کردم یکی آنکہ گفتم اللہ بامداد مرا دیدار ابو تراب روزی گردان دویم آنکہ گفتم اللہ
 مرا توبہ نصوح کرامت فرمائی یک دعا باری با حاجت رسید امید دارم کہ آن دیگر نیز با حاجت رسید ای شیخ گناہ بسیار دارم مرا
 توبہ باشد گفتم ای جوان توبہ میدہ باش کہ دریای رحمت حق تعالی موج می زند و حق تعالی تواب و غفورست آمرزندہ گناہ
 بندگانت قبول کنندہ توبہ عاصیانست حبسی اندہ در ماندگانت نعم الوکیل سچا رگانت و توبہ از ہمہ گناہان مقبولست
 جوان بردست من توبہ کرد و قطرات عبرت از دیدگان بیارید القصہ چون شیخ باز گشت جوان مادر خود را گفت ای مادر
 بتو یک وصیت دارم بجای آر گفت جان مادر چه وصیت داری گفت آنکہ مرا ازین روی جامہ و بستر نرم بر خاک مذلت
 اندازی تا اگر آن لحظہ با ابو تراب توبہ کردم این زمان برب الارباب توبہ کنم کہ مرض مرا نیک فر و گرفته درمی یابم کہ مرض موت
 است مادر وصیت بجای آورد و او را از روی جامہ خواب بر روی خاک انداخت جوان روی در خاک می مالید و از جان
 پر دردی نالید و میگفت بار خدا یا از کردہ پشیمان شدم و توبہ کردم بخیر در گاہ تودری دیگر ندارم و تنگی در زندان و پناہ
 نیازمندان تویی بر من خاکسار خراب روزگار رحمت فرمائی ای پچمان تضرع وزاری میکرد او را از روی خاک بر روی جامہ فرو
 چون شب درآمد جوان وفات یافت ابو تراب میگوید آن شب رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم را خواب دیدم کہ می آمد و دوپوش
 با او بودند و خلائق بسیار برایشان می آمدند یکی مرا گفت آن حضرت مصطفی است صلی اللہ علیہ وسلم و آن پیر کہ بردست
 راست اوست ابراہیم خلیل است و آنکہ بردست چپ اوست موسی کلیم است و آن خلائق بسیار صد و بست اندہ ہر نقطہ
 نبوت اند صلوات اللہ علیہم اجمعین من پیش دویدم و سلام کردم رسول علیہ السلام جواب داد و با من مصافحہ کرد گفتم
 یا رسول اللہ شما بنحشب آمدہ اید فرمود کہ خاموش ای ابو تراب کہ آن جوان کہ دئی بردست تو توبہ کردہ بوداش شب وفات یافتہ
 و حق تعالی او را بدرجہ دوستان خود رسانیدہ و مقام اولیا او را کرامت کردہ و من صد و بست اندہ ہر نقطہ نبوت را بزیارت
 دی فرستادہ اند ای ابو تراب جوان را بچشم عزت نگرید و بر جنازہ وی حاضر شوید شیخ میگوید بیدار شدم از آنحال مراقبت آمد
 کہ زہی کریم خداوندی کہ فاسقی کہ دی روز از شوی منق وی او را از محلہ بیرون میکردند یک نالہ وزاری و بیک توبہ پشیمانی
 او را بدین قربت رسانید رباعی از لطف تو بیج بندہ نوسید نشدہ مقبول توجہ مقبل جاوید نشدہ لطف بکدام ذرہ
 پیوست دمی بکان ذرہ بہ از ہزار خورشید نشدہ ابو تراب میگوید درین ذوق و حالت بودم کہ از خانہ دیگر آواز دخترک
 نارسیدہ خود شنیدم کہ میگوییست گفتم ای فرزند چہ چیز گریانید ترا گفت ای پدر مرا در خواب نمودند کہ در فلان محلہ جوان توبہ
 کاری وفات یافتہ ہر کرا نظر بر جنازہ وی افتد ہر حاجت کہ از حق تعالی بخواہد روا گرداند ای پدر ہر گز دستوری بیرون رفتن
 نخواستم اکنون میخواہم اجازت دہی تا بروم و جنازہ جوان را بہ منیم و از خداوند خود را و بندگان او را در خواہم او را اجازت
 دادم و یقین من زیادست شد از خانہ بیرون آمدم تا مردمان را از جوان خبر دہم ضعیفہ صالحہ بود کہ مدتی ہفتاد سال بعبادت
 حق مشغول بود دیدم کہ عصا میزد و می آمد چون نظری بر من افتاد گفت ای ابو تراب دیدی کہ رحمت حق چہا کرد جوان
 فاسقی کہ او را از محلہ بیرون میکردند از بسیاری منق وی امشب وفات یافتہ و او را در سلک اولیاد آورده اند مرا در خواب

نمودند که هر کس بجزازده وی حاضر شود آمرزیده گردد و یکی دیگر از مستقیان رانیه مثل این نمودند در خواب و مرا خبر داد مردمان را
از اخیال آگاه کردم اهل شهر یکبار میروند آمدند و بر جزازده جوان نماز کردند و با عزاز و اکرام تمام او را دفن کردیم تا بانی که
بیک ناله سحر و یک آه پشیمانی گناه همه عمر را آمرزند و برین درگاه کسی را بجای نوسیدنی نیست زیرا که از علمیم نوبید شوند نه از
کریم شمع و استغفرته من الف ذنب لکان الله تو ابا وحیما قطعه نیاز خوش بدرگاه کردگاری بری که لطف یار گیرد
بقبح کردارت اگر هزار گناه از تو در وجود آید و در قبول کشاید هزار و یکبارت در کیمیای سعادت می آرد که رسول علیه السلام
فرمود که چون ابلیس علیه اللعنه را داغ لعنت بر نهادند گفت بعزت تو که از دل آدمی بیرون نیایم تا جان در تن بود فرمود که
بعزت من که در توبه بروی نه بندم تا جان در تن وی بود و در حدیث دیگر فرمود که بنده بود که سبب گناه در پیشست رو و گفتند
چگونه یا رسول الله فرمود که گناه بکند و از آن پشیمان شود و آن در پیش چشم وی می باشد تا به پیشست رسد آنگاه ابلیس گوید
کاشکی او را درین گناه نینداختی حکایت امام محمد حسن شیبانی رحمه الله میگوید اگر خرم دارد در نمک زار افتد و روزگاری
بروی بگذرد تا بش آفتاب دوزیدن باد و هوا و تیزی نمک در روی اثر کند و مرداری خرزایل شود و ویرا بشاید خوردن میگویم
شبه آید که وی پلید بود چه پاک شود جواب آنست که تا بش آفتاب دوزیدن باد و تیزی نمک در روی اثر کرد و ویرا چنین دیگر
گردانید اشارت درین آنست که رحمت حق تعالی کم از آفتاب نیست و شفاعت رسول علیه السلام کم از قوت نمک
نیست و آه پشیمانی عاصی کم از باد و بو نیست و عاصی بدکار بد کردار پلید تر از خرم دار نیست و قتی که بواسطه تابش آفتاب
دوزیدن باد و هوا و تیزی نمک مرداری خرزایل میشود اگر بر رحمت حق تعالی و شفاعت او علیه السلام و آه پشیمانی عاصی
بد کردار نجاست معصیت وی ناچیز گردد و از کرم حق عجیب نباشد سوال کسی را که معاصی بسیار بود در سر توبه کند و بکند
باز گردد بهتر بود یا آنکه آشکارا توبه کند جواب آنست که هر معصیتی که در نهان از وی در وجود آمده و مردمان را بران اطلاع
نیست بهتر آن بود که هم در نهان توبه کند و خود را رسوا نکند و اندک آه هر معصیتی که آشکارا کرده و یا مردم بران اطلاع یافته اند
بهتر آن بود که آشکارا توبه کند تا همچنانکه برضاد وی گواه بوده اند بر صلاح وی گواه شوند و من بعد در حق وی گمان بد نبند
در کتاب نهیات می آرد که از ابن عباس رضی الله عنه سوال کردند که بهترین روزها کدام است و بهترین ماهها کدام است
و بهترین عملها کدام گفت بهترین روزها روز جمعه است و بهترین ماهها ماه رمضان است و بهترین عملها بیخ نماز در اوقات
وی نگاهداشتن چند روزی برین بگذشت همان سایل از امیر المؤمنین علی رضی الله عنه سوال کردند و جواب که ابن عباس
رضی الله عنه گفت بود تقریر کرد شاه مردان گفت اگر از علی و حکم مشرق و مغرب سوال کنی جواب همین گویند که ابن عباس
گفته الا آنکه من میگویم بهترین اعمال آنست که خداوند از تو آنرا قبول کند و بهترین ماهها آنست که در وی توبه کنی و
بهترین روزها آن روز که با ایمان از عالم بیرون روی رباعی روز آخر اگر م از توبه آید نظری به کار چون زرشود و بیخ
نماند خطری به اگر من ایمان بسلامت بلب گور برم به اینک آراسته کاری و مبارک سفری به پس ای برادر عمل خالص
شایسته و بی تقصیرند ایریم که بروی اعتماد کنیم مگر با اعتقاد پاک و ناله وزاری پروردگناه و نیازمندی و شکستگی کاری
بر آید و در ی بکشاید شمع الهی ای اجفی الجناستی به قلیل طاعتی ختم جنابی به فان خیر یوم الدین او جواب

صوحنی ام صلواته ام زکونی: روایت میکند ابو سعید فارابی با سند درست از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود خبر کنم شما را بزرگترین درد شما گفتند یا رسول الله بزرگترین درد ما کدام است فرمود که درد شما در گناه است گفتند و در وی چیست فرمود که در وی استغفار است که در دل شب تار از زبان مردگنا بگردد آید **شعر**

باری ز نیاز صبح کم نیست	در حاشیه کتاب جانها	جز نعت جلال تو رقم نیست	نام تو سماع انس جان است
هر جا که سماع تست غم نیست	مستی ز سماع تو جلال است	بر عاشق کوس تو قلم نیست	حکایت در منزله النواظر

می آرد که جوانی بود در بنی اسرائیل نام او نوح بود از جمله پیوده کاران و خدا آزاران گاه توبه کردی و باز بشکستی رباعی

توبه کردیم و باز بشکستیم	چه توان کرد عاشق مستیم	از سر توبه بر سر عصیان	باز برخاستیم و بشکستیم
--------------------------	------------------------	------------------------	------------------------

شبی مست خفته بود و بخلاف فرمان خدای آزوده در میان خواب توفیق حق در رسید و مقلب لقلب دل او را بگردانید برخاست و از کرده پشیمان شد بصرایرون آمد و روی برخاک نهاد و میگفت الهی کم التوب و کم اعود فان لم تعصمنی

فاعود و اعود الی الرحمة فسمع قایلا یقول ان انت تعود الی المعصية و لتعود و لتعود فان اعود الی الرحمة

فاعود و اعود ای بزرگ خداوند من بارها توبه کردم و باز بشکستم اگر مرا عصمت ندی و از گناه نگاه نداری بارها توبه بشکنم آوازی شنیدای بنده اگر تو بمعصیت باز گردی ما برحمت باز گردیم هر بار که توبه کنی بپذیریم و بقیج کردارت لطف و کرم از تو باز نگیریم رباعی

بهر چند جفا کنی فاداریمت	بس گردی لطف بازاریمت	ورنیز تو آزار ره ما طلبی	ما چون تو نباشیم و نیازاریمت
--------------------------	----------------------	--------------------------	------------------------------

قوله تعالی و هو الذی یقبل التوبة عن عباده و یعفو عن السيئات الهی بجزت تاییدان ما عاصیان خراب روزگار را پیش از مرگ توبه نصوح کرامت فرمائی و دلهای خفته ما را از خواب غفلت بیدار گردان

فصل دوم در صبر بر بلوی

بدانکه صبر کردن بر بلوی از اخلاق حمیده پسندیده است و از منجیات است و تحصیل آن بر سالک راه حق فرض است و صبر از خصال انبیاست و حق تعالی حبیب خود را بصبر فرمود قوله تعالی فاصبر كما صابوا العزم من الرسل و در تفسیر و سیط می آرد بقول ابن عباس رضی الله عنهما که اولوا العزم چهار پیغمبر اند یعنی نوح و ابراهیم و موسی و عیسی مقاتل گوید اولوا العزم از رسل شش پیغمبر اند نوح که صبر کرد بر اندای قوم خود و ابراهیم که صبر کرد بر نار و دود و اسحق که صبر کرد بر ذبح و یعقوب که صبر کرد بر فراق یوسف و ذهاب بصر و یوسف که صبر کرد بر چاه و زندان و ایوب که صبر کرد بر بلای کرمان اهل معانی و تحقیق میگویند همه رسولان اولوا العزم بوده اند و حق تعالی ایچ رسول مبعوث نکرد انید الا آنکه آن رسول اعزم و جزم درای و کمال عقل بود و من در من الرسل من تبیین است نه من تبعیض یعنی صبر کن ای محمد بر جفا و ایذای قوم خود پس امر کر حبیب خود را درین آیت بصبر و ترک استیحال فاصبر فان المقادیر تخری علی خلاف المشیة و التبدیر و اساس دنیا بر محنت نهاده اند و محنت را دو الی نیست الا صبر و صبر محبوب است صبر بر طاعت و صبر از معصیت و صبر بر بلا و محنت در کتاب المصاب و المعادی و در بحر العجائب نیز می آید این حدیث بروایت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از رسول خدا

صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود صبر سه است صبر بر مصیبت و صبر بر طاعت و صبر از معصیت هر کس صبر کند بر مصیبت حق تعالی
اور اسی صد درجه کرامت کند که از درجه تا درجه چندان بود که از زمین تا آسمان و هر کس صبر کند بر طاعت حق تعالی اورا شصت و سه
کرامت کند که از درجه تا درجه چندان بود که از زیر سیفتم زمین تا بعرش و هر کس صبر کند بر معصیت حق تعالی اورا نه صد درجه
کرامت کند که از درجه تا درجه چندان بود که از زیر سیفتم زمین تا بالای عرش و بدانکه حق تعالی امین و ناصر صابرانست قوله تعالی
والله مع الصابرين یعنی ان النصر مع الصابر و صبر کلید همه کتایشهاست الصبر مفتاح الفرج و هر که صبر کنی صبر
بکشاید کار و زیرا که خدایا صبوران باشد و رسول علیه السلام فرمود که صبر گنجی است از گنجهای بهشت و گفت خداوند صابران
را دوست میدارد قوله تعالی والله يحب الصابرين و فرمود که اگر صبر مردی بودی مردی کریم بودی ای برادر بدانکه هر بلا و
محنی که بنده میرسد تقدیر خداوند است چنانکه در کلام مجید خود از احوال خبر میدهد قوله تعالی ما اصاب من مصیبة فی
الارض ولا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل ان نبرءها ان ذالك علی الله یسر یعنی نرسد هیچ مصیبتی از مصایب
در زمین یعنی از قحط باران و قلت نبات و نقص ثمار و نه در نفسهای شما یعنی بیماریها و فوت فرزندان مگر آنکه نوشته و ثبت
گردانیده یعنی قضا و حکم کرده آنرا خداوند ثبت کرده در لوح محفوظ پیش از خلق انفس یا قبل از خلق آن مصیبت بدستی
درستی که آن اثبات و تقدیر با وجود کثرت بر خداوند آسانست ییل بن عبدالله شتری میگوید این آیت دلیل است بر حال رضا
هم در شدت و هم در رجا چون بنده داند که همه بهشت و تقدیر خداوند است و نرسد بد و الا آنچه خداوند خواهد هر آینه صبر کند و
جزع نکند بلکه از غم بر هد حکایت شیخ شفیق بلخی رح میگوید هر کس در مصیبت جزع میکند چنانست که با حق جنگ میکند
و جزع کردن بلا و مصیبت را رد نکند و لیکن مزد و ثواب صبر را ضایع گرداند **فصل** در مصایب ناله کم کن کین جزع ماند
بدانک بنده را می برد گرگ و شتم میکرد که حکایت عبدالله بن مبارک رح میگوید مصیبت یکی است چون صاحب مصیبت
جزع کند و گردی مصیبت و یکی رفتن مزد و این مصیبت بزرگ ترست از مصیبت اول و مزد صابران بحساب است یعنی
جزع خداوند اندازه آن کس نداند چنانکه فرمود انما یوفی الصابرون اجرهم بغير حساب در صحیح بخاری می آید بروایت
ابو هریره رضی اللہ عنہ از رسول علیه السلام که فرمود هر کس که خداوند با چیزی خواسته باشد محنت و مصیبت رساند او را
در صحیح مسلم می آید بروایت ابو سعید رحمه اللہ از رسول علیه السلام که فرمود که نرسد مومن را از درد و رنج و بیماری و ایذا و اندوه
چیزی تا گران بخاطر وی راه یابد یعنی اندک غمی که او را غمگین گرداند الا آنکه کفر گرداند خداوند تعالی بآن گناهان او را در صحیحین
می آید بروایت جابر رضی اللہ عنہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم که فرمود که مثل مومن همچو مثل خوشه گندم است که باد او را حرکت
میدهد یعنی گاه می افتد و گاه می خیزد و هر گاه که میخواهد که راست ایستد او را بطرف دیگر میگرداند و مثل کافر همچو درخت ناز و یا
سفید است که راست ایستاده است همیشه تا آن هنگام که او را می برند و می افکنند یعنی مومن دایم برنج و محنت دنیا مبتلا
است هنوز از یک محنت نرسد که دیگر گرفتار گشته و کافر هیچ مکروه نمیرسد تا آن هنگام که اجل وی میرسد آری هر کس را درین
درگاه قرب بیشتر بلا و محنت برسد و بیشتر بچنانکه رسول خدا علیه السلام فرمود البلاء موکل بالانبياء ثم الاولیاء ثم
الامثل فالامثل یعنی بلا نام زده است و باز گذاشته بانبیاء پس از ان باولیا پس از ان بهر که مانند تراست بایشان

شعر مابلار انکس عطا کنیم : تا که اورا زاویا کنیم حکایت در تذکره الاولیای آرد که ابن عطار راجحه اللهده پسر بود و در ده با آن ده پسر خود در راه میرفت کافران ایشان را بگرفتند و یک یک پسر اورا در نظرو چشم می بستند و گردن میزدند ابن عطار و سوتوی آسمان کرده بود و می خندید چون نه پسر ویرا بگشتند و نوبت به پسر خود تر رسید گفت زهی بی رحم پدری که فرزندان ترا در نظر تو بگشتند و تو می خندی ابن عطار گریان شد و گفت ای جان پدر این کسی میکند که با وی جنگ نمی توان کرد و کس را چون و چرا نمیرسد بروی و گوا خواستی همه اخلاص دادی بغرت وی که هفتاد بار قصد شفاعت کردم هر بار الهام می رسید که ای ابن عطا بغرت و حلال ماکه اگر لب بشفاعت بجیبانی و نام فرزندان بر زبان رانی نام ترا از جریح دوستان خود بیرون کنم کافران این سخن شنیدند تیغها بینداختند و گریان شدند و در قدم شیخ افتادند و توبه کردند و گفتند که اگر پیشتر میگفتی یکی از فرزندان تو کشته نمی شدند ابن عطا گفت این حدیث را بمانید که از اینجا که این رفت غلط و خطا نزد آری حدیث است که الافلال قتی و الحوادث سهام

اولادی هدف والراحی هو الله وهورام لایحطی شعر	طریق عشق جاناں جز بلاست	زمانی بی بلا بودن روانیست
بلاکش تالقاسے او بیمنے	که مروی بلا مروی قانیست	چونیز از شست او آید خطا نیست
میان صد بلا خوش باش بادوست	خود آبخا کو بود هرگز بلا نیست	تو کج منکر که در کج بین فانیست

نشان دوستی صبر کردنت بر بلای دوست حکایت در کیمیای آرد که شبلی را در بیمارستان بغداد بازداشتند بودند که دیوانه است قوی نزد وی آمدند گفت شما کیستید گفتند دوستان توایم سنگ برداشت و سوی ایشان انداختن گرفت ایشان بگریختند گفت دروغ گفتید اگر دوست بودید بر بلای دوست صبر میکردید قوله تعالی ولنبلونکم بشی من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات الایه در تفسیر و سیطمی آرد که نون درو لنبلونکم نون تاکید است و لام و س جواب قسم مخدوف است بر تقدیر والله لنبلونکم یعنی سوگند بخداوند که معامله مبتلی کند خداوند با شما و ابتلا بمعنی اختیارت والا خداوند تعالی دانا است بعواقب امور یعنی ای امت محمد لنتحنکم بشی من الخوف یعنی خوف از دشمن والجوع یعنی مجاعت وقحط ونقص من الاموال یعنی نقصان و خسران در مال و هلاک موائی والانفس یعنی بموت و قتل و مرض و پیری والثمرات یعنی حوائج و آنکه بیرون نیاید چنانکه حد بیرون اندروی می باشد در تفسیر کشف و بیان می آرد بقول بام شافعی رح فی قوله تعالی ولنبلونکم بشی من الخوف یعنی خوف خداوند عز وجل والجوع یعنی روزه ماه رمضان ونقص من الاموال یعنی ادائی زکوٰه و صدقات والانفس یعنی بیمارها والثمرات یعنی موت اولاد از برای آنکه فرزندیوه دل و بیست قوله تعالی ولبشر الصابرين و بشارت ده صابران را بر بلاها و مصایب پس صفت صابران میگوید و الالذین اذا اصابهم مصیبه یعنی صابران کسانی که چون ایشان را مصیبتی رسد از آنچه یاد کرده شد قالوا نانا لله وانا الیه راجعون گویند ما از ان خداوندیم و ما بحضرت وی باز گردید گانیم در آخرت نکته شیخ ابوبکر و راق ترمذی میگوید انا لله اقرار است از ما را ورا بملک وانا الیه راجعون اقرار است بهلاک نفسهای ما خبر عکرمه گوید چراغ رسول علیه السلام فروشت رسول علیه السلام گفت انا لله وانا وانا الیه راجعون گفتند یا رسول الله این مصیبت است فرمود که آری هر چه مومن بآن متاوی شود آن مصیبت است بشارت سعید حیر میگوید بیچاکس را در مصیبت این عطا

ندادند که امت محمد را علیه السلام یعنی استرجاع و اگر کسی عطا داده شدی بر آئینه یعقوب علیه السلام بودی که گفت یا اسحق
علی یوسف در صحیح مسلم می آرد که رسول علیه السلام فرمود نزد هیچ مصیبت به بنده مؤمن الا آنکه محو کرده شود از روی گناه
وی تاخاری که در دست و پائی وی رفته باشد و در حدیث دیگر فرموده نزد هیچ مؤمن را مصیبتی الا آنکه آمرزیده شود از روی
گناه که بنیامر زو خدای تعالی آن گناه را الا بان مصیبت یا درجه داده شود که نرساند الله تعالی او را بان درجه بگران مصیبت
قوله تعالی اولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة این گروه اند که ایشان مغفرت است از پروردگار ایشان و نعمتی و این
قول ابن عباس است رضی الله عنهما این کیسان میگوید صلوات و رحمت یک معنی است یعنی رحمتی بعد از رحمتی و اولئك هم
المستدون و ایشان هستند آنسوی استرجاع و گفته اند مهتد اند بسوی بهشت و ثواب و گفته اند بسوی حق و صواب سعید
بن سبیب میگوید چون امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه این آیه بر خواندی گفتی نعم العبد لان و نعم العداوة اولئك عليهم
صلوات من ربهم ورحمة نعم العبد لان و اولئك هم المستدون نعم العداوة عدلان و و تنگ باد همسانرا گویند
و علاوه سر باد را در کیمیای آرد که حق تعالی بچار کس بر چهار گروه حجت کند سلیمان بر توانگران و یوسف بر بنده گان و ایوب
بر درویشان و یایوب بر اهل بلا فقصه ایوب علیه السلام قوله تعالی و ایوب اذ نادى ربه انى مسنى الضر هانت
ارحم الراحمین ای اذ کرایوب اذ نادى و اذ کرد روی مضمهرست یعنی محمدا یاد کن وقت نیاز عرضه کردن ایوب را علیه السلام بر حضرت
بی نیاز ما که ربوبیت ما را ملاذ و ملجا خود گردانیده بود و میگفت مسنى الضر ای اصابنى الجهد یعنی برسد طاقت من سوال
چون ایوب علیه السلام خلعت صبر پوشیده بود و شربت رضا و تسلیم نوشیده چنانکه حق تعالی از آن حال خبر داده است
در کلام مجید خود قوله تعالی انا وجدناه صابرا نعم العبد انه اواب پس بخداوند نالیدن چه بود که گفت مسنى الضر
در جواب این سوال و حل این اشکال المة تفسیر را قایل بسیار است اگر چه مجموع را اینجا یاد نتوان کرد اما چند قول یاد
کرده شود قول اول در تفسیر و سیط می آرد که این تعریض بود از ایوب علیه السلام بمسئله رحمت چون ثنا گفت بر الله
تعالی که وانت ارحم الراحمین و ساکن شد قول دوم آنست که این جزع نبود از ایوب علیه السلام چون حق تعالی الصفت
صبر او را یاد کرد و فرمود انا وجدناه صابرا بلکه دعا بود از وی نه مینی که حق تعالی فرمود فاستجبنا له و جزع آن بود که شکایت
بسوی خلق بر ندان آنکه او شکایت بخداوند بردا و جازع نبود چنانکه قول یعقوب علیه السلام که گفت اشکوا بنی و حزنی
الی الله لا یجمل علی الجزع یکی از بزرگان میگوید هر کس شکایت کند بسوی آدمیان و حال آنکه در آن شکوی راضی بود بقضای
خداوند تعالی آن جزع نباشد قول سیم حمید طویل از انس بن مالک رضی الله عنه روایت میکنند که مروی در سجد رسول علیه السلام
در آمد و این سوال کرد حضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم بگرست و فرمود که سوگند بخدا که ایوب از بلا نالید و لیکن هفت سال
و هفت ماه و هفت روز و هفت ساعت در آن بلا ماند خواست که ایستاده ناز کند نتوانست باز اقا چون در خدمت
نظور رسد و در خود فتور رسد دید گفت مسنى الضر قول چهارم امام جعفر صادق رضی الله عنه میگوید
چون مدت استقامت بلیت و راز شد شیطان گفت ای ایوب اگر میخواهی که ازین بلا خلاص یابی مرا سجده کن دل مبارک
وی از غیرت بخوشید گفت از بلا نالما اما از طمع اعدا بخروشم گفت مسنى الضر بین که آن ملعون از انبیا نومید نبوده

با آنکه او را بر پیغمبران علیهم السلام دست نیست قول پنجم آنکه تا مردگان اعضای مبارک و پیراسته را گردن و سر و پا نماند جز دل و
زبان وی قصد تناول آن کردند تفرقه خزیه معرفت و تهلیل آلت شهادت بصلحت ندید که از ذکر دست محروم ماند گفت
مسنی الضری قول ششم ابو علی مفسر میگوید که فرمان رسید که ای ایوب بنفقا و کس از انبیای این بلاد از حضرت مالتما کس
کردند ما بلطف خود این همانان را بکلیه مجاهده تو فرستادیم چون بلا قصد رفتن کرد ایوب بنالید گفت مسنی الضری قول
هفتم یکی از اصحاب اشارت میگوید چون مدتی بلا با ایوب و ایوب با بلا موافقت کردند ریخ و شدت از میان هر خاست صبر
و مجاہد نماند ریخ ریخ نمی رسانید در در و در و در با عی آن کرد که پیچ کرد و کدورت نکند بیدادی جز بروی زردت نکند باندازه
همه او چو مردانه شوی بچائی برسی که در در و در و در نکند قول هشتم یکی از بزرگان است و عزیزان ملت میگوید حق تعالی
خواست که در امید بر است محمد بنه نگر و اندا اگر ایوب نتالیدی بر در ماندگان شوم داشتندی که بنالید بر زبان و صدر
در ماندگان ندانند تا تعلیم محنت زدگان آخر الزمان باشد تا اگر در حجره بلاتنگ آیند بصحرای دعا بیرون روند که خدا یا بلا تو
دادی عطا هم ده بیماری تو فرستادی شفا هم تو فرست مسنی الضری فرمودم چو تو دادی از که جویم درمان بپارم چو تو باشی
از که خواهم یاری بفرم محققان گفته اند ایوب علیه السلام تن و مال و فرزندان فدا کرد و هر چه داشت همه را فدا
حکم دوست کرد و در بصاعت صبر با وی چیزی دیگر نماند و هر کس با صفتی ماند هنوز محبوب حجاب باشد صبر نیز در باخت که
هر کس نیستی آورد دستی دیدر با عی رفتم لطیف گفتم ای بنیائی بذا افتاده عشق را چه میفرمائی بترک صفت و نحو وجودم فرمود
یعنی که ز هر چه هست بیرون آئی بذا قول دهم آنست که چون مدت بلیت تطویل انجامید دوستان روی بگردانیدند عیال
مبارک وی رحیمه خاتون در بیرون شهر عیشی ساخته بود ایوب در آنجا بود علیه السلام خود لطلب قوت رفته بود و روزی باز
دیگر رسیده بود بشارت لطف در رسید جبریل امین از حضرت رب العالمین در رسید و فرمان رسانید که ای ایوب بلا و ادم
صبر کردی اکنون بخواه تا عطا بکنی ایوب علیه السلام گفت مسنی الضری و انت ارحم الراحمین جبریل دست و
بگرفت و گفت ای ایوب پای بر زمین زن ادا کن بر جملک پای بر زمین زد و چشمه آب کشاده شد یکی گرم بجیت غسل کردن
و یکی سرد بجیت خوردن بعضی میگویند چشمه یکی بود در وقت خوردن سرد بودی و در وقت غسل کردن گرم گشتی ایوب علیه السلام
شربت بخورد و پاره بر سر ریخت غرض مرض زایل گشت بیماری بصحت مبدل شد قوت باز آمد جوانی تازه گشت جبریل
علیه السلام تختی بنهاد و حله در ایوب پوشانید تاج بر سرش نهاد و بر لطف بر آمد ملخ زرین بر سر ایوب باریدن گرفت لحظه بآمد
رحیمه از شهر باز آمد ایوب را ندید در صحرا میگشت و بر فراق وی نوحه میکرد که چندین ریخ کشیدم گنج را بیاد و ادم بیمار را ضایع ماندم
ای ایوب ندانم تا کدام جانورت بر دیا کدام ددت بخورد جبریل علیه السلام گفت ای ایوب رحیمه را بخوان و لش را خوش
کن ایوب علیه السلام آواز داد که ای ضعیفه کرا میطلبی رحیمه گفت بیماری داشتم که مونس روزگار من بودم کرده ام گفت نام
وی چه بود رحیمه گفت نام وی ایوب صابر بود ایوب گفت چگونه مردی بود گفت در وقت صحت ترا مانستی ایوب گفت ای
رحیمه آن ایوب با بلا منم رحیمه را بر تخت نشانید هر دو گریان شدند و ما ذلک علی الله بعزیز هر دو از آن منزل روان شدند
و روی شهر نهادند چون بدر و از راه رسیدند اهل شهر را دیدند جمله استقبال کرده گفت این چه حالت است گفتند منادی ندا

کرد که ای مردمان ایوب باز می آید استقبال کنید چون ایوب علیه السلام بشهر درآمد خانه خراب را دید آبادان گشته مالهای تلف
شده باز آمده فرزندان مرده زنده شده دوستان برگشته باز آمده قوله تعالی ووهبنا له اهله ومثلهم معهم رحمة
من عندنا و ذکرى لاولى الالباب در تفسیر و سیط می آرد بقول ابن مسعود و قتاده و حسن رضی الله عنهم که زنده گردانید
خداوند تعالی اولاد او را که هلاک شده بودند مانند ایشان در دنیا بداد و پراستحاک روایت میکند از ابن عباس رضی الله عنهما که
گفت از رسول صلی الله علیه و سلم سوال کردم ازین آیت قوله تعالی ووهبنا له اهله ومثلهم معهم فرمود که رد گردانید
خداوند تعالی زن و پسر و زیادت کرد و جوانی وی تابست و ششش پسر بداد و حق تعالی فرشته با ایوب فرستاد و فرشته
گفت ای ایوب خداوند ترا سلام میرساند صبر تو بر بلا و میفرماید که بجز منگاه خود بیرون آئی بیرون آمد حق تعالی ابر سرخ
بر انگشت تاملخ زرین بر ایوب می بارید و فرشته استاده بود و ملخ میرفت و ایوب علیه السلام دامن برداشته بود و ملخ
جمع کرد و بر خرمن خودی انداخت فرشته گفت ای ایوب سیر نمی شوی از داخل که متابعت میکنی خارج را ایوب علیه السلام
گفت بدرستی که این برکتی است از برکات خداوند تعالی و از برکت پروردگار خود بی نیاز نیستم قوله تعالی رحمة من عندنا
یعنی آنچه کردیم از کرامت با ایوب رحمتی بود از نزدیک ما و ذکرى للعابدین و معظمتی است مرطبیان را و این قول ابن
عباس است رضی الله عنهما حکایت نقل است که چون بلای ایوب علیه السلام بعافیت مبدل گشت آن شب وقت
سحرگاه آهی کرد سبب پرسیدند گفت هر شب وقت سحرگاه ندار سیدی که ای بیمار ما چونی امشب آن وقت رسید نشنودم که
گویدی تن درست ما چونی گریه از جهت این بود شعر بنده همان به که بلاکش بود و خود همان به که بر آتش بود و فروگر بر سر
بیمار خود آئی بعیادت به صد سال برامید تو بیمار توان بود و در تفسیر ثعلبی می آرد درین آیت قوله تعالی ربنا ولا تخجلنا
ملاطاقة لنا به که ایوب را گفتند علیه السلام چه چیز دشوار تر بود بر تو و در طول بلای تو گفت شما تة لاعداى یعنی
سرزنش دشمنان از همه دشوار تر بود اعرابی میگوید شعر کل المصاب قد تم على الفتى فقهون عن شماتة
الحساد ان المصاب تنقضى ايامها شماتة الاعدا بالمرصاد و در تفاسیر می آرد که چون برادران یوسف
یوسف را علیه السلام در چاه انداختند و رنگ چاه سنگ بود زانوی مبارک وی بران سنگ آمد چندان ریج و الم بوی رسید
که از جفای برادران و فراق پدر دشوار تر نمود همه شب از درد آن بنالید چون سحرگاه شد حق تعالی در دویر سالن گردانید
جبرئیل علیه السلام بوی آمد و گفت ای یوسف خدایت سلام میرساند و میفرماید که درین تنگ چاه در ریج و محنت چو نه
بعد از آن جبرئیل گفت ای یوسف دعا کن آنچه خواهی خداوند ترا عطا دهد گفت ای جبرئیل از برای من دعا کن جبرئیل از
برای وی دعا کرد و یوسف آمین میگفت بعد از آن گفت ای جبرئیل تو آمین گوی تا من دعا کنم یوسف علیه السلام دست
بدهابر داشت و جبرئیل آمین میکرد گفت الهی همچنانکه درین سحرگاه مرا شفا فرستادی تا انقراض عالم جمله بیماران ادر شفا
شفا فرست حق تعالی دعای ویرا باجابت رسانید از برای آنست که هر چند مرض بر بیمار مستولی بود چون سحرگاه شود آرام
یابد و آن از برکت دعای یوسف علیه السلام است الهی بجزمت یوسف صدیق و ایوب صابر و محمد حبیب و بابر وی
اهل بلا که دلهای بیمار را از دار الشفای رحمت خود شفا فرست و در دگناه ما را از توبه دوا فرست و همه را توفیق صبر بر بلا

و شکر بر نعمت فرمائی بلاهای آخر الزمان از امت حبیب خود بگردان نعمت امن و امان ابراهیم ایمان باقی و پاینده دار فضل و کرم خود

فصل سیم در شکر بر نعما

بدانکه همچنانکه عبادت حق تعالی بر بنده واجب است شکر نعمتهای او نیز واجب است قوله تعالی و اشکروا لله ان کنتم اياه تعبدون در تفسیر و سبیط میگوید ای ان کانت العبادۃ لله واجبة علیکم بانه محسن الیکم در معالم التتزیل میگوید الشکر قید نعمۃ الموجوده و صید نعمۃ المفقوده ابن عباس رضی الله عنهما روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود نعمت مرغ وحشی است پایش بر بندید بشکر تا نگرید قوله تعالی لئن شکرتم لازید نکر و لئن کفرتن ان عذابی لشدید در تفسیر جوزانی می آرد که حمل کرده اند زیادتى نعمت را بر نعمت دنیوی هر کس شکر نعمت دنیوی بجای آرد خداوند تعالی نعمت بروی زیادت گرداند یکی از بزرگان دین میگوید حق تعالی از ان بزرگتر است که بشکر باقی نعمت فانی جزا دهد پس لیکن معنی آنست که اگر شما شکر گذاری کنید منم خود را من که خداوندم زیادت گردانم شما را توفیق عصمت و صلاحات عبادت و بصیرت در دین و قول ابن عباس رضی الله عنهما دال است برین معنی که گفت لئن شکرتم بالایمان و التوحید لا اعطینکم الجنة پس شکر موجب زیادتى نعمت دینی و دنیوی است و لئن کفرتن و اگر بپوشید نعمت مرا با عراض از شکر زیرا که شکر اظهار نعمت است بتعظیم منم و توقیر وی و کفر ان نعمت پوشیده داشتن نعمت است تبرک تعظیم ان عذاب لشدید لمن کفر نعمتی پس باید که شکر منم بجای آرد و پیش از زوال نعمت قدر نعمت بشناسد و چه کند بنده که شکر گذاری نکند در حق ای دل چپنی که حق گذاری نکنی | یا حکم و را پسند که کاری نکنی | چندین حق نعمتش که گردنست | چون نشینی و حق گذاری نکنی اما هرگاه که نعمت عام گردد و مردم از دیدن آن عاجز آیند پیش قدر نعمت نشناسند قدر نعمت کسی داند که از ان نعمت در مانده باشد قدر نعمت جوانی پیران داند و قدر صحت بیمار ان شناسند و قدر عافیت اهل بلاد داند و قدر توانگری در ویشان داند و قدر حیات مردگان داند اما خواه در نعمت چنان غرق است که هنوز ندان مز و طمع میدارد و نعمت حق را در غیر رضای وی صرف میکند ای برادر نعمت حق را وسیلت عذاب و عقاب دوزخ مکن حکایت از سری سقطی رحمه الله حال شیخ حبیب بغدادی رحمه الله نقل است که سالی بچ رفته بود و حبیب را با خود برده بود و حبیب هنوز هفت ساله بود چون از حج فارغ شدند چهار صد پیر از کبار مشایخ در مسجد حرام نشسته بودند و مسئله شکر در میان بود و هر کس از مشایخ قوی میگفتند سری سقطی روی بحیند کرد که ای کودک تو نیز قوی بگوی حبیب گفت الشکر ان لا یعصى الله فی نعمته یعنی شکر نعمت آنست که در خداوند عاصی نشوی در نعمتهای وی یعنی نعمت حق را در غیر رضای وی صرف نکنی چون حبیب این سخن بگفت آن چهار صد پیر یکبار آواز برآوردند که احسنت یا قرۃ عین الصدیقین یعنی نیکوگفتی ای نور چشم صدیقان شکر نعمت این سنت سوال فرق میان حمد و شکر چیست جواب در بعضی از شروح چون شرح مولاها بعد الدین و غیر آن میگوید که فرق میان حمد و شکر آنست که حمد سابق است و شکر مسبوق و حمد ازلی و لایزال است و شکر لایزال است پس حمد تعلق بلسان میگیرد و شکر تعلق بدل و زبان و باقی اعضا میگیرد و حمد پیش از نعمت میآید و بعد از نعمت

میباشد و شکر بعد از نعمت میباشد پس و حمد ثنائی جمیل است و برابر است که منعم را بود یا غیر منعم را و شکر اعتراف است به نعمت منعم و
نی باشد شکر مگر منعم را فرق میان حمد و شکر این است پس حمد باین اعتبار اعم است از شکر سوالی فرق میان آلا و نعم چیست
جواب فرق آنست که آلا نعمت سابقه است و نعمت لاحق و بعضی گفته اند آلا دفع بلا است و نعمت نعمت دادن
خداوند بنده را و بعضی گفته اند آلا نعمت ظاهر است و نعمت باطن چنانکه حق تعالی در کلام مجید خود فرمود قوله تعالی
واسمیع علیکم نعمته ظاهرة و باطنه یعنی فراخ گردانید بر شما نعمت ظاهر و باطن را یعنی نعمتهای ظاهری و باطنی را بر شما تمام
گردانید چندان نعمت داد که اگر خواهی که در تحت شمار در آری عاجز آئی و نتوانی قوله تعالی وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها
وقتی که شمار نعمت ندانی شکر گذاری کی توانی در نعمت ظاهر و باطن ائمه تفسیر را قایل بسیار است که نعمت ظاهر کدام است
و نعمت باطن کدام اما اینجا و قول یاد کنیم قول اول ابن عباس رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم سوال کرد که یا رسول
الله نعمت ظاهر کدام است و نعمت باطن کدام فرمود که نعمت ظاهر آنست که نیکوئی صورت پیدا کرد و نعمت باطن آنکه بدین
سیرت پوشید خال رویت را بطف بسیار است و روی خالت را بعفو شست قول دوم شاه مفسر ابن عبد الله بن عباس رضی الله عنهما
میگوید نعمت ظاهر سلامتی است و نعمت باطن مسلمانی قول سیم محمد بن الکعب القرظی میگوید نعمت ظاهر بنیامبر است و نعمت
باطن ولایت که بر بنیامبران اظهار آن واجب است و بر اولیا کتمان ولایت لازم قول چهارم آنست که نعمت ظاهر ملک است
و نعمت باطن علم است از ملک نصیب کامل تر سلیمان داود و از علم حصه شامل تر محمد علیه السلام لاجرم در ملک سلیمان
یک روز آفتاب را دو پاره دیدند و در علم محمد یک شب ماه را دو پاره دیدند قول پنجم نعمت ظاهر فرزند صالح است و نعمت باطن
عیال صالحه محمد الدین احمد سجاوندی میگوید فرزند نیکو میوه دل و راحت تن است و جفت نیکو بایه عصمت نفس قول ششم
آنست که نعمت ظاهر و باطن هر دو آنست یعنی چون اعضای طهارت بآب بشوید نعمت ظاهر بود و چون بگل تفسیده رساند
نعمت باطن است یا خود نعمت ظاهر آید است و نعمت باطن آب است از ترس ریختن قول هفتم هارون الرشید از
ابو یوسف القاضی رحمه الله سوال کرد از نعمت ظاهر و باطن فرمود که وزیر نیکو نعمت ظاهر است و نعمت باطن ای راست
مقبلمان شب دل در رای دارند که صائب باشد و روز چشم بر وزیر دارند که ناصح باشد وزارت را قلب کنی ترازو شود یعنی هر چه
با دیگران کنی ترازوی مکافات باشد قول هشتم خواجه امام یونس سجاوندی رحمه الله میگوید انصاف گدایان بر وریده و انصاف
گدائی بشبستان که نعمت ظاهر و باطن است یعنی هر چه شب بدست دعا بستن روز بدست سخا بدنه تا کریم الطوفین باشی
قول نهم مامون خلیفه روزی در مسند خلافت نشسته بود غمازی درآمد خواست که مسلمان را بطریق غم کند و در ضرر افکند
خلیفه دریافت آن مرد گفت یا امیر المومنین نعمت ظاهر و باطن کدام است گفت نعمت ظاهر آنست که اگر غمازی بیاید
غم نخورد و باطن آنکه اگر برود غم نخورد قول دهم نعمت ظاهر علم است و نعمت باطن حلم علم آنست که نیکو توانی گفت و حلم
آنکه بد توانی شنید مثنوی علم با حلم آب دی کند به علم بی حلم خاک کوی کند به جان بی علم دل بمیراند به تن بی حلم دیو گرداند
پس چون نعمت ظاهر بر تو فراخ و بسیار گردانید شکر منعم بجای آر ابن عباس رضی الله عنهما روایت میکنند از رسول علیه
السلام از خداوند عز و جل که فرمود بدرستی که من که خداوندم با آدمی و پری در کار بزرگم ایشان را من آفریدم و ایشان غیر مرا

می پرستند و من ایشان را روزی میرسانم و ایشان غیر مرا شکر میگیرند و از من بگویند که داد و سپیاه من حاجات کرد که آتشی این همه کرم و انعام که در باره آدم کردی ترا چه
شکر گذاری کرد فرمان رسید که ای داد و آدم دست که این همه نکویی بادی من کردم این یعنی را از وی بشکر قبول کردم و داد و گفت آتشی شکر لغت چگونه گذارم شکر
گذاردن نیز نعمت است از تو فرمان آمد که ای داد و اکنون شکر گذاری که عجز خود در مقابل شکر نعمت بدیدی مستثنوی شکر چون آدم که
آن هم نعمتی است بنمایه توفیق آن خود خصمتی است چه اقرار است بر عجز و قصور این چنین مسطور دیدم در زبور و پناه اما
علما اختلاف کرده اند در سلسله شکر که شکر نعمت کدام است اینجا شش قول یاد کنیم قول اول همان قول شیخ جنید است که
شکر آنست که بدان نعمت در خداوند عاصی نشوی قول دوم آنکه چون نعمت را از منعم بینی یعنی دانی که داده و عطای خداوند
است این معنی شکر بود قول سیم آنکه چون خود را از گذاردن شکر عاجز بینی این از تو شکر گذاری بود قول چهارم آنکه نعمت بفرمان دار
و مر خداوند را مطیع باشی این معنی از تو شکر بود قول پنجم آنست که اظهار نعمت کردن و انعام حق را باز گفتن شکر است چنانکه لغت
بن بشیر روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود من لا یشکر الناس لم یشکر الله و من لا یشکر القلیل لم یشکر
الکثیر و ان حدیثنا بنعمة الله شکروا ان السکوت عنه کفر و ان الجماعة رحمة والفرقة عذاب در تفسیر و سیط
میگوید و التحدث بنعمة الله شکر قول ششم آنست که چون بنده اندیشه کند در نعمتهای خداوند تعالی و شکر بر خود واجب
بیند گوید الحمد لله این شکر نعمت بود که بجای آورده بود و قیل غیر ذلک در تفسیر سورا بادی می آرد که چهار کار بود که بر بندگان
دشوار بود حق تعالی آنرا بچهار کلمه بر بنده آسان گردانید اول اقرار کردن بخداوندی وی و به بندگی خود و آفریدگاری وی و مرجع
اشیاء و دشوار بود زیرا که هر ذره از ذرات کاینات را یاد بایستی کرد و گفت این آفریده خداوند است و خداوند خالق و آفریدگار
وی است و این معنی دشوار بود بر بندگان حق تعالی آنرا بیک کلمه بر بنده آسان گردانید و آن کلمه طیبه لا اله الا الله است
که گفتن این کلمه اقرار است بوحدانیت وی و بآفریدگاری وی و به همه اشیاء و بیک آنکه حق تعالی فرموده است که ولله الاسماء
الحسنى فادعوه بها یعنی مر خداوند را نامهای نیکوست بخوانید مر او را بدان نامها و حال آنکه حق تعالی را چهار هزار نام است
هزار از آن خداوند دانند پس و هزار از آن در لوح محفوظ است و هزار دیگر فرشتگان دانند و بدان نامها و او را خوانند و هزار دیگر
در کتابهای خداوند است سی صدر در تورات و سی صدر در زبور و سی صدر در انجیل و صدر در قرآن و دو نونه ظاهر و یکی پنهان و آن
اسم اعظم خداوند است و در حدیث آمده است که خداوند تعالی بندگان را هزار لغت داده است یعنی هزار زبان سخن میگویند و در
هر لغتی حق تعالی را هزار نام است پس خداوند را هزار هزار نام باشد و بهیچ این نامها خدای را خواندن دشوار بود و بنده از آن عاجز
خداوند تعالی آنرا بیک کلمه بر بنده آسان گردانید و آن کلمه الله است که چون بنده خداوند را بدین نام بخواند همچنان باشد
که خداوند را بهیچ نامها خوانده باشد سیم آنکه حق تعالی بندگان را بشکر فرمود که و اشکروا لله ان کنتم اياه تعبدون و
نعمتهای الله تعالی چند آنست که در تحت شمار در نمی آید که و ان تعدوا نعمته الله لا تحصوها پس اگر کردن همه نعمتها و
شکر بجای آوردن هر یک را دشوار بود آنرا نیز بیک کلمه بر بندگان آسان گردانید و آن کلمه الحمد لله است که چون بنده
این کلمه بر زبان راند شکر همه نعمتها بجای آورده بود چهارم آنکه حق تعالی فرمود ادعونی استجب لکم بخوانید مرا تا شما را
اجابت کنم و حاجات خود را بمن عرضه کنید تا و اگر دانم و بنده را در دنیا و آخرت چند آن حاجت است بخداوند که حسن خدا

کسی دیگر ندانند پس همه حاجتهای خود را شمرند و از خداوند درخواستن دشوار بود حق تعالی آنرا نیز یک کلمه بر بنده خود آسان گردانید و آن کلمه این است که رَبَّنَا اِنَّا فِی الدِّیْنِ حَسَنَةٌ وَفِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةٌ چُون بنده این کلمه را بگوید همه حاجتهای دینی و دنیای خود را از خداوند درخواستی بود پس بنده باید که در اندیشد و نعمتهای خداوند را که در باره وی مترادف و پی در پی است مشاهده کند و شکر بر خود واجب بیند تا نعمت بروی زیادت گردانند اما بسیاری از آدمیان چون خود را غرق نعمت بینند کافر نعمتی کنند چنانکه خداوند تعالی از آن حال خبر میدهد در کلام مجید خود قوله تعالی وَاِذَا النَّمْلُ عَلٰی الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاہِجًا بِنَهْ اَلَا یَعْنِیْ چُون نعمت و نهم بر آدمی روی از خدمت ما بگرداند یعنی چُون نعمت بر خود بسیار بیند اعراض کند و از خدمتگار روی و شکر گذاری روی گردان شود و دور گرداند جانب خود را یعنی بکبر و بزرگی منشی کند و کفران نعمت آرد و اذامسه الشر و چون رسد او را بلا و محنت و مرض و نقصان مال فزد و دعا عریض پس دعا بسیار کند و در تفسیر و سیط میگوید عریض را بکثیر تفسیر کرده اند و گفته که معنی آنست که در میخواهد از خداوند تعالی که از وی دور گرداند آن بلا و محنت را و ملول نمی شود از عادر شدت و اعراض میکند از عادر رضا و بعضی گفته اند این صفت آدمی کافرست اما در تفسیر جوزجانی میگوید اولی تر آن باشد که گوئیم این صفت آدمی است بر سبیل عموم یعنی هم مومن و هم کافر را متناول است مگر آنرا که خداوند عصمت و توفیق دهد از برای ریاضت نفس وی و اینکه بنده خداوند را در حال محنت میخواهد پسندیده است اما چنان نبرد که در حال نعمت نیز خداوند را بشکریاد کند و مطیع و فرمان بردار باشد نه آنکه خدای را فراموش کند و کافر نعمتی و تکبر کند و آدمی بیچاره را ضعیف آفرید اند که و خالق انسان ضعیفانه بر بلا صبر میکنند و نه بر عطا شکر نه بر نعمت بداد زبان بشکر نکشادی و چون یک بلا فرستاد در فغان و زاری افتادی شبی که خسته و بیماری خدای را میخواهی تبصرع و زاری و شبی که تندرستی پروای یاد کردن نداری چنین بنا شرط محبت و وفاداری لا جرم حق تعالی صفت میکند اکثر بنده گان را بقلت شکر گذاری قوله تعالی وقلیل من عبادی الشکور در با عی امی هیچ نکرده شکر برداده حق بخوشنود نبود از تو فرستاده حق بآما ده چه کرده رضای حق را بیچاره سال خورده آما ده حق بدور دنیا کدام نیکوئی ماند که نکرد و کدام بدی دید که پوشید و بتوبه رقم عفو نه کشید همچنین در آخرت نیز عذاب نمیکند اگر بنده ایمان آرد و شکر گذاری کند قوله تعالی مَا یَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَکَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ مَا اسْتَفْهَمْتُمْ بمعنی لغتدیر یعنی بدستیکه خداوند عذاب نمیکند مؤمن شاکر را ابن عباس رضی الله عنهما میگوید نمی خواهد خداوند عذاب خلق خود را اگر شما اعتراف نماید با حسان وی و ایمان آرید بر رسول وی در تفسیر و سیط می آرد در آیت تقدیم و تاخیرست یعنی اگر ایمان آرید و شکر گذاری از برای آنکه ایمان مقدمست بر سایر طاعات و عبادات و نفع نرساند هیچ طاعت بدون ایمان و کان الله شاکر اعلیما ای شاکر اللقلیل من اعمالکم علیما بیناتکم و شکر از خداوند قبول سیر و اندکست از عمل و اعطای کثیر از ثواب و اگر چه نعمتها بسیارست چنانکه بندگان از شمار آن عاجز اند که وان تعد و النعمه الله لا تحصوها اما کل نعمتها بد و اصل باز میگردد و یکی نعمت دنیوی و یکی نعمت اخروی و نعمت دنیا دو نوع میباشد یکی حصول نعمای و یکی دفع بلا و نعمت آخرت نیز دومی باشد یکی رستن از دونه و یکی رسیدن به بهشت کل نعیم دو جهانی ازین چهار قسم بیرون نمی باشد حکایت در تنبیه فقیه ابواللیث رح می آرد که جابر بن عبد الله روایت کرد از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود

جبریل علیه السلام مرا خبر داد که عابدی بود در بنی اسرائیل که پانصد سال خدا را عبادت کرده بود بر سر کوهی که سی گردی گز بود و چهار طرف آن کوه دریا بود و از هر طرف هزار فرسخ آب تلخ بود و دعای آن عابد خداوند تعالی او را بدان مقام رسانید و در میان آن چشمه آب شیرین از برای آن سیافرید که از آن چشمه تا آب دریایک گز بیش نبود و بر کنار چشمه درخت انار سیافرید فرمان داد تا آن درخت هر روز یکبار آردی عابد هر شب از نگاه آب از آن چشمه برگرفتی و آن انار باز کردی و بر آن روزه کشیدی و چون نماز کردی دعائی وی این بودی که بار خدا یا در وقت مردن جان مرا در سجده بردار و کس را فرمان بده که مرا بخاک دفن کند تا در قیامت از سجده برخیزم خدای عز و جل دعای وی اجابت کرد و جان و پیر در سجده برداشت و او همچنان در سجده است و تا قیامت در سجده خواهد بود پس جبریل علیه السلام گفت حق تعالی مراد ناگردانید با نیک او را در قیامت برانگیزاند و فرمان کند که بنده من به بهشت در آئی بفضل من عابد گوید نخواهم مگر بطاعت خویش فرمان حضرت در رسد که ای ملائکه حساب کنید باینده من نعمتی که مرا بروی است و بطاعت پانصد ساله که او را بر دیگر من است ملائکه مقابله کنند نعمت چشم بینائی زیادت آید از پانصد ساله طاعت وی فرمان آید که ای بنده بآتش در آئی فرشتگان او را بسوزند و زنج میکشند فریاد بر آرد که یارب هم بفضل خود مرا در بهشت در آر فرمان رسد تا عابد را بحسابگاه آرند آگاه خداوند تعالی گوید بنده من ترا که آفریدی پس از آن که نابود بوی بنده گوید یارب تو آفریدی گوید این آفریدن من از قبل تو بود یا از رحمت من بنده گوید یارب از رحمت تو گوید ترا فرود آوردم بر سر کوه که آن کوه در میان دریا ژرف بود که بیرون آورد از میان آب تلخ آب خوش و شیرین و هر شب که بیرون آورد از آن درخت انار لطیفی بعد از آنکه انار بسال یکبار بیرون آید و نیز خواستی که جان ترا در سجده نبرم همچنان کردم که تو خواستی این همه که کرد بجای تو بنده گوید یارب تو کردی پس گوید بفضل و رحمت من به بهشت در آئی عابد را به بهشت در آرد فرمان رسد که نیک بنده بودی تو در دنیا مرا بعد از آن جبریل گفت همه چیزها بر حمت خداوند است الهی ما مسکینان را تو فیق گذاشتی شکر نعمتهای خویش را زانی داد و بر حمت و فضل خود ما را به بهشت عنبر شربت

فصل چهارم در رضا بقضا

بدانکه راضی بودن بقضا الله تعالی از مقامات اولیا است و هرگاه که بنده از خداوند راضی بود این علامت آن بود که خداوند نیز از وی راضی بود و حال اهل رضا از حال همه کس خوشتر است و حق تعالی در کلام مجید خود خبر میدهد و میفرماید رضی الله عنهم و رضوا عنه یعنی خداوند از ایشان راضی و ایشان از خداوند راضی در تفسیر و سیط میگوید یعنی خداوند از ایشان راضی بطاعت ایشان و ایشان از خداوند راضی بثواب وی ذالک الفوز العظیم آن فیروزی بزرگست مرا ایشان را حسن میگوید آن فیروزی رسید نیست به بهشت و رسیدن از دوزخ حکایت در منزه النواظر می آید که بنی اسرائیل حضرت موسی را گفتند از حق تعالی در خواه که چه چیز است که رضای تو بان مقرون است تا بدان شتابیم موسی علیه السلام گفت الهی میدانی که بنی اسرائیل چه میگویند اندک که ای موسی بنی اسرائیل را بگوی هرگاه شما از من رضی شوید در مقام عبودیت من از شما را رضی شوم در جلال و ربوبیت حکایت نقل است که مریدی از پیر خود سوال کرد که بنده

تواند دانست که خداوند تعالی راضی هست یا نه پیغمبر گفت فی زیر که رضای خداوند غیب است و بر غیب کس را اطلاع نیست مریدانند
کرد و گفت ای شیخ تواند دانست پیغمبر گفت چگونه داند مرید گفت بنده در دل خود نگردد چون خود را از حق راضی یا بدلیل بود بر آنکه
حق از وی راضی است پیغمبر گفت احسنت هذا عين الرضاء وبعضی از کتب آسمانی است که حق تعالی فرمود هر کس صبر نکند
بر بلائی من و شکر نکند بر نعمائی من و راضی نشود بقضائی من پس گوطلب کند خدای دیگر سوای من حکایت در تفسیر النواظم
می آرد که عروه بن زبیر را آله در پای افتاد و او را گفتند دستوری باشد تا این یک پای پیغمبر گفت روا باشد گفتند نزد او روزه
باید خورد تا بیوش شوی و از قطع و خوردن آگاهی نباشد گفت شما سخنواهیید که مرا از مرد محروم کنید حجام آوردند تا پای از وی جدا
کند او تسبیح و تهلیل میگفت و هیچ آه از او بر نیامد فرزندی داشت در آن حال که پای از بدنش جدا میکردند بر بام رفته بود تا رنج پدر
نه بیند پایش خطا شد و از بام میفتاد و در حال جان بحق تسلیم کرد عروه را دوستی بود و درآمد و گفت اجرک الله واعظم
اجرک گفت اگر مرا تغربت از بهر پای میکنی فقد کان مکتوبا علی فی الاذل مرد گفت ترا تغربت از بهر فرزند میکنم که از بام افتاد
و هلاک شد گفت انا لله وانا الیه راجعون تسلیمما بحکمہ و رضا بقضائه اگر یک عضو وقت اعضای دیگر بر جاست
و اگر یک فرزند وقت دیگران مانده اند له الحکم لا مروت و لقضائه حکایت در تذکره الاولیای می آید که سی سال بگذشت که کسی
فصیل را خندان ندید مگر آن روز که پیروی وفات کرد او بخندید گفت سی سال شد که کسی ترا خندان ندید و امروز که روز تغربت
میخندی گفت دانستم که حق تعالی بموت وی راضی بود من نیز بر موافقت رضای حق بخندیدم بدانکه اهل تحقیق را در معنی رضا
اقاویل بسیار است اینجا پانزده قول یاد کنیم در تفسیر حقایق می آرد که ابوسلیمان دارانی گفت رضا آنست که از وی هشت نطلبی
و از دوزخ با و پناه بخوی ابو بکر طاهر میگوید رضا خروج کراهیت است از دل بحیثیتی که نباشد آنرا فرج و سرور ابو عمر دمشقی میگوید رضا
نهایت صبر است حرث میگوید رضا سکون قلب است در تحت جریان حکم بعضی گفته اند رفع اختیار است در رساله منشور الخطا
میگوید رضا آنست که ترجیح نبی عطا را بر بلا و بعضی گفته اند رضا نفی معارضه است و ترک معارضه و بعضی گفته اند رضا روی
آوردنست به مالک بوجه ضاحک و بعضی گفته اند رضا شهود محنت است بغیر منت و بعضی گفته اند رضا تسویه سرست میان
حلو و مر در کتاب سلوک العارفين میگوید رضا فانی بنده است از رضای خود بمشابه رضای حق از وی فضیل عیاض میگوید
راضی کسی است که آرزو و نبرد فوق منزلت و بر بعضی گفته اند الراضی الذی لا یغیره تضاد کیف الاحوال بدو علیه
سری میگوید چون راضی نباشد از خداوند و چگونه از وی رضا طلبی ابا علی قلانس میگوید اهل رضا سه گروه اند یکی راضی بقضا
قبل از نزول قضا و اینها سابقا اند و دوم راضی بقضا اند نزدیک نزول قضا و اینها مقتصد اند سیم راضی بقضا بعد از نزول
قضا و اینها ظالمانند حکایت استاد ابو علی و قاق رحمه الله میگوید مردی غلامی داشت گناهی از آن غلام در وجود آمد
خواجه آرزو شد این خواجه را دوستی بود غلام نزدیک وی رفت گفت گناهی کردم و خواجه از من آرزو شد چه شود اگر شفاعتی کنی
آن مرد نزدیک خواجه وی آمد و شفاعت کرد خواجه از وی عفو کرد چون خبر غلام رسید زار زار بگریست آن مرد گفت چون خواجه
از تو عفو کرد چرا میگری غلام گفت آری خواجه گناه را عفو کرد اما از من راضی نشد عفو دیگر است و رضا دیگر خبر عبدالله سلام
رضی الله عنه گوید یکی از انبیای بنی اسرائیل را مکروهی رسید بخدا بنالید و حی آمد بوی که چنانا لیدی و ما بر تو رقم نبوت کشیده ایم

از قضای مامینالی مادر ازل این قصار بر تورا نده بودیم حکم مارا تبدیل نباشد قضای مارا تغییر نده و دست ارادت خلق نباشد
 لوح المحفوظ را بخون نتواند کرد و نتواند خواست جز آنکه من بخواهم و قدم از دین ارادت مایرون نتواند نهاد بغیرت و جلال من که اگر بار دیگر
 از قضای من بنالی لباس نبوت از برت بیرون کنم و پاک ندارم حکایت ذوالنون مصری میگوید در بنی اسرائیل عابدی هفت صد
 سال خدای را عبادت کرده بود و پیوسته میگفت **الله لا اطلب الا رضاک** یعنی بخواهم جز رضای تو و حی آمد بدانیال علیه السلام
 که عابد را بگوی اگر عبادت آسمانیان و زمینیان ترا باشد جای تو و درخت است و انیال علیه السلام عابد را از آن حال خبر داد و عابد نشناختند
 و گفت **مرحبا بحکم ربی و اهلا بقضائه** آنگاه گفت ای پیغمبر خدای هفت صد سال رضای حق طلبیدم و گمان کردم که
 در ملکیت و کمتر از پیشه ام اکنون که همیام و درخت را می شایم و رضای وی درین است که من بدو درخت روم من نیز رضای وی بخواهم و ضرر و
 گردسته گل زمانیا بدیدیم همیامه و یک را بشناختم و حی آمد که ای دانیال بنده مرا بگوی چون تو از من راضی شدی من نیز از تو راضی ام
 بغیرت و جلال من که اگر همه گناه آسمانیان و زمینیان تراست قلم عفو دران همه کشیدیم و رقم دوستی در تو کشیدیم و ترا شایسته بهشت
 و دیدار خود گردانیدیم حکایت قدوة الابدال شیخ احمد جامی قدس سره میگوید مدت سی سال درین اندیشه می بودم که حال که در جهان
 خوشتر تا چنان دستم که حال دو کس از همه خوشتر یکی آنکه مدتی در خراب روزگاری و تباها کاری بسر برده بود و از رواد و نار و آه و حزن
 خواست کرد ناگاه توفیق رفیق بحال وی گردانیدند و کمند عنایت در گردن جان وی افکندند تا از آنها همه باز آمد و او را در سلک
 دوستان در آوردند و درجه اولیا کرامت کردند و دویم حال اهل رضا که بهر چه حق کند راضی باشد حال این دو طایفه از حال همه
 کس خوشتر است پس ای برادر آن کن که خدا پسندد و آن پسند که خدا کند و این بالاتر است بلکه هزار سال آن کنی که خدا پسندد و چندان
 نباشد که یک ساعت آن پسندی که خدا کند الهی بحرمت اهل رضا مارا بدان دار که رضای تو در انست و چنان دار که
 بقضای تو راضی باشم بنگ و کریم

فصل پنجم در رحمت ال خوف و حب

بدانکه خوف و رجا دو جناح است سالک بهمه مقامهای محمود و بقوت آن تواند رسید رجا چون زمام است که میکشد بنده را
 و خوف چون تازیانه که می تازد بنده را و در تنبیه فقیه ابواللیث رح می آرد که رسول علیه السلام فرمود بر دل هیچ بنده خوف و رجا
 جمع نشود الا آنکه بدید خداوند تعالی او را آنچه امید میدارد و ایمین کند از آنچه او را بیم دارد و بزرگان گفته اند خوف و رجا دو راه حق
 چون دو قدم است که در راه میروی هرگاه یک قدم بهی اگر بران قدم با بستی هرگز راه بریده نشود و بر جای بانی و اگر یک قدم
 بهی و دیگر برداری و فرایشتی راه را زود بریده شود پس مرد را در راه حق همچنین باید رفت قدمی خوف و قدمی رجا تا راه سلامت
 بمنزل شود هرگاه که ابلیس ترا نومید کند قدم رجا پیش باید نهاد تا نومید نگردی زیرا که نومیدی از رحمت حق تعالی کفر است و
 و را امید نیز چندان در نباید رفت که ایمین شوی که ایمین شدن نیز کفر است بلکه نخست قدم خوف در پیش باید نهاد چون قدم
 خوف بر جای قرار گرفت قدم رجا بر باید گرفت و در پیش قدم خوف باید نهاد همچنین می باید رفت تا بمنزل توانی رسید اما بنده
 را در تندرستی و جوانی در مقام خوف باید بود تا شکسته دل شود و جرات و دلیری نماید بر معصیت زیرا که درگاه بی نیاز است

اگر یک نفرمانی و یا یک پیای براند نمود باشد کجاری که قبولت کنند و رفتا سیر می آرد که در آن وقت که بگویم با عورتان بچیزی کرد
و معرفت بروی زوال آمد علمای بنی اسرائیل از آن حال پرسیدند اول حساب کردند هشتاد هزار عابد بشمار درآمد که معرفت بر ایشان
زوال آمده بود و از آشنائی به یگانگی افتاده بودند علمای روزگار جمع شدند و خاک بر سر کردند و ماتم در گرفتند و بنزدیک پیغامبر
زمان خود شدند و از آن حال سوال کردند جبریل از حضرت رب الجلیل در رسید و گفت حق تعالی می فرماید که این خدایان از برای
آن بودند که ایشان سه کار میکردند ناپاکی و بی شرمی و بچیزی پس ثابت شد که این سه کار سبب زوال معرفت می شود و آتی بچاره سرگردان
در بازه کچه دنیا تا کی بدین درگاه جرأت نمانی و دلیری کنی نمی ترسی که لباس آشنائی از برت بیرون کنند و تاج دوستی از سرست بردارند
روز خوف خاتمت در پیش داری که جلای صدیقان از بهیبت آن خون ست نقل است که عمر عبدالعزیز در مرض موت
وصیت کرد که چون بمیرم و مراد قبر نهید و خشت بر من راست کنید در برابر روی من مستقذی بگذارید و آنرا جانظر کنید اگر روزه مرا
بر قبله یا سید خدا را شکر کنید و خوشیشان من جشعی کنید و اگر نمود باشد روی مرا از قبله بگردانید و خوشیشان من اگر تا بقیامت تعزیت من دارند
هنوز کم باشد که من که عمر عبدالعزیزم چهل و دو مرده را بدست خود در گور نهادم چون نظر کردم دو کس را روی بر قبله یا فتم چهل و دیگر را
روی از قبله گردانیده بودند حکایت شیخ ابوبکر و راق ترندی راجحه الشریکی از صالحان بخواب دید که در گورستان عجبین نشسته بود
و سر بر زانو نهاده گفت ای شیخ چرا اندوهگین نشسته گفت چگونه اندوهگین نباشم که درین روزگار دو هزار مرده بدین گورستان
در آورند با یکی ایمان همراه نبود ای برادر باین غراب روزگاری و خدای آزاری چه دانیم تا عاقبت چه خواهد بود اگر بتقصیرات طاعت
بگیرند زهی نصیحت و رسوایی نابدان خود چه رسد که بمعاصی بگیرند رباعی ای فسق و فساد در دهر روزه مانده بی شبهت نیست آب
در کوزه مانده میخندد و روزگاری گریه عمره بر طاعت و بر نماز و بر روزه مانده حکایت یزید مزید پیوسته گریان بودی چنانکه کس
رخساره وی از آب دیده خالی ندیدی پرسیدند که سبب چیست که پیوسته گریان گفت چگونه نگریتم که اگر فرمان بودی که از همه
آدمیان یک کس بیش بدوزخ نخواهد رفت واجب بودی که من از گریه نیاسودی از خوف آنکه مباد آن کس من باشم حکایت
در تفسیر سور بادی و غیر آن از تفاسیر می آرد که جعفر طیار رضی الله عنه گفت با رسول علیه السلام در سفری بودم مرا تشنگی رسید
رسول خدا دریافت که من تشنه ام نزدیک کوه بودیم رسول علیه السلام مرا گفت ای جعفر برین کوه برو و سلام من بکوه برسان
و بگوی رسول خدا فرمود که جعفر مرا آب ده جعفر بکوه آمد و پیغام رسول علیه السلام برسانید از کوه آواز برآمد که و علیک السلام
ای رسول رسول خدا رسول خدا از من سلام رسان و بگوی که اندوژی که این آیت بتو نازل شده است که و قد هان الناس
و الجادة چندان گریسته ام از ترس عذاب حق که در چشمه سارهای من یک قطره آب نمانده و الا بهر جان من فدای رسول خدا
بادای درویش کوه سنگ است و مکتف بتکلیف شرعی نیست از ترس عذاب حق چنین میگردد من و تو بگریه سزاوارتریم که عذاب دوزخ
آوی و پری را خواهد بود که لا ملان جھنم من الجنة و الناس اجمعین لام طوطیه قسم است حق تعالی بخداوندی خود قسم یاد
میکند که پرگردانم دوزخ را از پریان و آدمیان و جانی دیگر فرمود فریق فی الجنة و فریق فی السعیر یعنی گروهی در بهشت و بهشتیان
و گروهی در دوزخ و ما نمیدانیم که از کدام گروه خواهیم بود جای آن دارد که چون نمک در آب بگذازیم و چون از زیر آتش ناچیز
شویم از خوف حق یا خود دل آوی چون سنگ است یا از سنگ سخت تر قوله تعالی ثم قست قلوبکم من بعد ذلك فھی

کالحجاده او اشد قسوة آیت را اگر چه سبب خاص است اما معنی عام است اهل عصر نبی را وان من الحجاة لما یتفجر منه
الانهار بدستیکه بعضی از سنگها آنست که جوی های آب از وی کشاده می شود و بعضی چشمه های آب از وی میگرد و بعضی می شکند
و فرودی آید از خوف و خشیت حق که وان منها لما یشقق منه الماء وان منها لما یهبط من خشية الله وما الله بغافل
عما تعملون و خداوند غافل نیست از آنچه شما میکنید یعنی بر بدی و نیکی شما را مکافات و مجازات کند و چون چنین خواهد بود آگاه
باشید و هشیار گردید که رسول خدا علیه السلام با کمال نبوت و رسالت خود میفرماید که اگر من و عیسی را بگیرند یا آنچه این دو انگشت
کرده هر آینه عذاب کرده شویم بعدانی که هیچکس را از عالمیان نکرده مادر مؤمنان عایشه صدیقه رضی الله عنها میگوید در روز
رسول علیه السلام بخانه من درآمد و گفت ای عایشه بیج طعام داری آنچه حاضر بود پیش وی آوردم و من مشغول مشغول شدم
چون باز آمد رسول خدا را دیدم سر سجده نهاده و میگفت تبت الیک و زاری میکرد و گفتم یا رسول الله فداک ابی و اخی این
چه گریه و زاری است و تو سید انبیا و شفیع گناہکاران امتی گفت یا عایشه طعام پیش نهادم و گردانوشتم حیریل علیه السلام
آمد و گفت یا محمد بندگان چنین نشینند هذه جلسة الجبارة چنین که نوشته ایمتان نشینند اگر من نگیرم که گردید و اگر
من ننام که نالد نمیدانم که خداوند با من چه خواهد کرد قوله تعالی اقل ما کنتم بدعا من الرسل و ما ادری ما یفعل بے
ولا بکم در تفسیر و سیطر میگوید ای ما انا باول رسول قد بعث قبل کثیر من الرسل و البداء المبتداء یعنی نیستم
من اول رسول بدستیکه بوده اند پیش از من بسیاری دیگر از رسولان و من نمیدانم که حال من و شما در دنیا چه خواهد بود و مرا
بکه مانند یا بیرون آرند از اینجا حسن میگوید یعنی نمیدانم که بمیرم یا کشته شوم و نمیدانم ای دروغ دارندگان که سنگ بارانند بر شما
از آسمان یا بر زمین فرو برند شما را یا چه کنند با شما از عقوبات که با امتیان پیشین کردند این بمنسبت احوال دنیا است اما بمنسبت
احوال آخرت معلوم بود و او را که او در بهشت خواهد بود و هر که تکذیب او کند در آتش خواهد بود و از بی نیازی خداوند بوده که روزی
میگریسته و شبها نماز میکرد و در دعا و زاری میگفت اعوذ بعفوک من عقابک و اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ
بک منك لا احصى ثناء علیک كما اثبت علی نفسک سفیان ثوری طیب الله روحه میگوید خوف حق مشابه خوف
خلق نیست از برای آنکه هر کس از چیزی ترسد از آن چیز بگریزد و هر کس از خداوند بگریزد و ترسد در خدا گریزد و در حدائق میگوید
خوف بر دو نوع است خوف از خلق و آن موجب تعذیب است و خوف از حق و آن موجب تهذیب است حکایت نقل است که
منصور مخزومه طاقت قرآن شنیدن نداشت یک روز مرد غریبی که حال وی نمیدانست این آیت بر خواند قوله تعالی یومئذ یحشر
المتقین الی الرحمن و فدا و لنسوق المجرمین الی جهنم و ددا گفت من از مجرمانم نه از متقیان یک بار دیگر بر خواند آن مرد
نعره زد و جان بداد و پست زد و یکان را زیادستت حیرانی پیکار ایشان دانست سیاست سلطانی پوز کیمیا میگوید صدیق اکبر
چون مرغی را بدیدی گفتی کاشکی من تو بودم تو میگفت کاشکی من درختی بودم عایشه ثانی گفت کاشکی مرا نام و نشان نبود
عمر گاه بودی که آیتی از قرآن بشنودی بیفتادی و از بهوشن بهوش شدی و چند روز مردمان بعیادت وی میرفتند یک بار بر در
سرای میگذشت یکی قرآن میخواند و در نماز اینچار سبیده بود از سوره و الطور که ان عذاب ربک لواقع از ستور فرود آمد و خود را
بدیوار باز افکند از میطاقتی و پرا بخانه بردند تا یک ماه بیمار بود و کس سبب بیماری وی نمیدانست و پیوسته دو خط سیاه بود بر دو

رخساره مبارک وی از بسیاری که میگرفت یحیی بن آدم میگوید مسکین فرزند آدم اگر از آتش دوزخ بترسد آن مقدار که از فقر
 می ترسد هر آینه در آید در بهشت آخر نظر کن و بین که داود بنی علیه السلام که پیغمبر مرسل بود یک نظر که بی قصد او بر زن
 او ریافتاده او را بدان عتاب کرده تا چهل سال گریه وزاری کرده تا از آب چشم او گیاهها رسته و پس از آن آبهای گرم زده
 که از حرارت نفس او آن گیاهها سوخته تا توبه وی قبول کرده چنانکه قصه خوف بهتر داود علیه السلام در تقاسیرند کورست
 و در روایات شیخ ابومطیع بلخی آورده که مجاهد گفت داود علیه السلام چهل روز میگرفت سر نهاد بسجده تا گیاه آرات چشم او
 برست ندآمد که ای داود چرا میگری اگر گرسنه تا نانت دهم و اگر تشنه تا آب دهم و اگر برهته تا جامه ات دهم کی نالیدن نباید
 و آهی کرد که از آتش نفس وی چوبهای که بر سقف خانه بود بسوخته پس خداوند تعالی توبه و پراقتول کرد گفت بار خدا یا ذلت
 مرا بر کف من نقش کن تا فراموشش کنم اجابت کرد دست به چطعام و شراب نبردی که نه بیداری بگریستی و گاه بودی که قدی
 از آب بوی دادندی پرنودی از اشک وی پر شدی در احیاء العلوم می آرد از یحیی بن ابی کثیر که گفت چون داود علیه السلام
 خواستی که بر ذلت خود نوحه کردی هفت روز چیزی نخوردی و گردن زان خود نگشتی پس بصرایرون آمدی و سلیمان را بفرمودی
 تا ند کردی که ای خلق خدای هر که خواهد که نوحه داود بشنود بیاید مردمان از شهرها و مرغان از آتشیا بنها و وحوش و سباع
 از بیابانها و کوهها روی بد آنجا آوردی وی ابتدا کردی به شنای خدای تعالی و خلقان فریاد میکردند آن گاه صفت بهشت
 و دوزخ کردی آن گاه نوحه ذلت خود کردی تا خلق بسیار مبرند از خوف و هراس آن گاه سلیمان علیه السلام بر سر
 ایستاده بودی گفتی ای پدر بس کن که خلق بسیار هلاک شدند تا یک روز از چهل هزار خلق که در مجلس حاضر بودند سی هزار
 مرده بودند و ویرانه کنی بود که کار ایشان آن بود که در وقت خوف او را فریاد میزدند و گاه داشتندی تا اعضائی می از یکدیگر
 به نشود داود علیه السلام از برای یک ذلت چهل سال این نوع گریه وزاری می کند ای آن کسی که چهل سال بخلاف فرمان
 خدای رومی آزاری وقت نیامد که پشیمان شوی و توبه کنی تا تواز کارهای خود فارغ آئی ویر شود تا خیر را در توبه محال مده که گفته اند
 بیست تا توبه سیر شوی دیر شود چون دیر شود دولت زما سیر شود و در تفسیر حقایق می آرد در آیت و لمن خاف مقام

آخرای خفته وقت بیدارست	آخرای مست وقت هشارست	خیزیک راه بر فروز چراغ	که شب گور بس شب تاریست
عمرادی بباد و پیر شده	نوبت گریه کم آزارست	گر همه غم بوده طرار	دم آخر چه وقت طرارست
منزلت یکس است کاری کن	کین همه آفتست و بیکارست	اما آنچه شنیدی مقام خوف بود تا بنده در جوانی و تندرستی	

است در مقام خوف بودن اولی ترست تا بر نافرمانی حق دلیری نماید اما چون پیر گشت یا بیمار شد در مقام رجا بودن
 اولی تر تا شکسته دل نشود و شیطان او را نوبید نکند که خداوند تعالی بس کریم است قوله تعالی یا ایها الانسان ما غرک
 بربک الکریم الایه در تفسیر کمال میگوید الکریم المتجاوذن تاب در تفسیر معنی آورده که یحیی بن معاذ میگوید که از جمله
 نامهای خود کریم را تخصیص کرد و گویا تلقین میکند که چون در قیامت ترا خطاب کنم که ای بنده ترا چه چیز مغرور گردانید

تا معصیت کردی گوئی خداوند اکرم تو مرا مغرور کرد چنانکه رسول علیه السلام گفت مرا آن زن را که تهمت زدوی پیش و سے آورد
فرمود اس وقت قوی لا انا و کنت عقیاید میگوید که این قول ناظر بذهیب کراسیه است در تفسیر مدارک می آرد که رسول علیه السلام
چون این آیت بر خواندی گفتی غره جملہ عمر رضی اللہ عنہ گفتی غره حمقہ حسن بصری رح گفتی غره شیطانہ فضیل عیاض رح
میگوید اگر در قیامت مرا مخاطب سازند باین خطاب گویم غرنے ستودك المړخات یعنی پرده ستاری تو که در پیش گناه
من فرو گذاشتی مرا مغرور کرد که اگر باول کرت مرا رسوا کردی من در گناه دلیری نتوانستی کردن بحی بن معاذ را وی رح میگوید که
اگر مرا خطاب کند که چه چیز ترا مغرور کرد گویم برك الح سالفا و انفا یعنی نیکوئیهای تو با من در ماضی و حال مرا مغرور کرد که هر چند
من در بدی افتوادم تو در نیکوئی افتزودی و بیدی من لطف و کرم از من باز نگرفتی و کردی تو بسی لطف و کرم در حق من
دائم که در آن جهان همین خواهی بود در رساله کشمیری می آرد که حضرت مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم در شب معراج از حق تعالی
درخواست که بار خدایا حساب است من بدست من کن تا کسی بر گناه ایشان اطلاع نیابد فرمان آمد که ای محمد تو میخواهی که
دیگران بر گناه امتان تو اطلاع نیابند و من که خداوند چنان میخواهم که تو نیز بر گناه امتان خود مطلع نشوی که اگر تو گناه ایشان
بدانی از ایشان پیرا نشوی هر چند تو رحمت عالمیانی اما پروردگار عالمیان منم بعد از آنکه رسول صلی اللہ علیہ وسلم از معراج باز آمد
یکی از مهاجران وفات کرد جنازه او را حاضر کردند رسول علیه السلام سوال کرد که قرض ندارد گفتند فی نماز بگذار دیکی دیگر از انصار یا
وفات یافت سوال کرد که قرض ندارد گفتند و درم قرض دارد اما وجه دارد بروی نیز نماز بگذار دیکی دیگر وفات یافت سوال کرد
که قرض ندارد گفتند و درم قرض دارد و وجہ ندارد رسول علیه السلام فرمود که نماز نمیکنم بروی که در ادا تقصیر کرده شاه مردان
علی مرتضی کرم اللہ وجہہ گفت یا رسول اللہ من قرض اورا بر خود گرفتم که ادا کنم شما بروی نماز بگذارید رسول علیه السلام بروی
نماز کرد جبریل امین از حضرت رب العالمین در رسید و گفت ای محمد خدایت سلام میرساند و میفرماید که شب معراج
حساب است میخواستی که بدست تو کنم و یکی از امتان ترا و درم قرض بود بروی نماز نمیگذاری حساب است چگونه بدست تو
کنم حلم ماست که تحمل یار گناه بندگان میکنند بغیرت من که اگر بران بنده مومن نماز نمیگذاروی من که خداوند ششصد هزار
فرشته متقرب را میفرستاد م تا بروی نماز میکردند و در کیمیای آرد که چون ابراهیم خلیل راصلوات الرحمن علیہ با سمانها
می بروند مردوزنی را دید که زنا میکردند برایشان دعائی بد کرد تا هلاک شدند دیگر را دید که معصیت میکرد بروی نیز دعا کرد و حی آمد
که یا ابراهیم بگذار بندگان مرا که یکی از سه کار حاصل آید یا تو به کنشد بپذیرم یا استغفار خواهند یا مزم یا از ایشان فرزندان آید که
مرا پیرستند نشاخته که یکی از نامهای من صبور است نقل است که اعرابی از رسول علیه السلام سوال کرد که یا رسول اللہ فردائی
قیامت حساب خلایق که کند فرمود که حق تعالی گفت بخود فرمود که آری اعرابی بخندید رسول علیه السلام فرمود که بخندیدی
ای اعرابی گفت آری که کریم چون دست یابد عفو کند و چون حساب کند مسامحت کند رسول علیه السلام فرمود که راست
میگوئی که هیچ کریم نیست از خدای کریم تر پس فرمود که این اعرابی فقیه است در مشارق الانوار می آرد که این حدیث رسول علیه
السلام فرمود که فردای قیامت چون تخیر خلق بنهایت رسد و روی خلاصی فی منادی از زیر عرش ندا کند که ای امتان محمد حق
تعالی میفرماید که آنچه میان من و شما بود که خصوصت بندگان دران میان نبود همه را بخشیدم و قلم عفو و کشیدم مانند خصوصتے که

میان شماست نیز یک دیگر را جل کنید و همه در پیش در آید همه یکبار خروش بر آرند که خداوند یکدیگر را جل کردیم و بخشیدیم و خوشنود گشتیم
 پس فرمان شود تا دستهای یکدیگر بگیرند و در پیش در آید حکایت در تذکرة الاولیاء می آرد که سلطان ابراهیم او هم رح گفت
 شبی در طواف کعبه جانی بودم و باران می آمد حلقه کعبه گرفتم و گفتم خداوند امر از نگاهدار تا از من گناه نیاید آوازمی شنیدم که اسے
 ابراهیم تو عصمت میطلبی و همه بندگان همین میطلبند اگر همه را از گناه نگاهدارم فضل و رحمت خود بر که آشکارا کنم در تقاسیری آرد
 که در جاسه مقام است مرتبه نظامان و مقتصدان و سابقان آظامان امید دارند بعضوی و می ترسند از اخذ و
 مقتصدان امید دارند بفضل وی و می ترسند از عدل وی و سابقان امید دارند بوصول وی و می ترسند از بجزوی حکایت
 امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه یکے از اولاد خود را گفت ای فرزند در خوف چنان باش که اگر حسات اهل زمین تو داشته باشی
 نترسی که مباد از تو قبول نکنند و در رجا چنان باشی که اگر سیآت اهل زمین تو کرده باشی امید داری که یا مرزند مکتبه اهل تحقیق
 میگویند هر کس شناسد عدل خداوند را ترسد از عذاب وی و هر کس شناسد فضل خداوند را امید دارد ثواب و پادشاهی
 شناسد کرم خداوند را گمان نیکو داشته باشد بوی و هر کس شناسد کفایت خداوند را توکل وی بر خداوند باشد و هر کس شناسد
 لطف خداوند را بر دانا سوائی وی و هر کس شناسد وسعت رحمت خداوند را امید خود منقطع گرداند از غیر خداوند و پیوندد
 امید خود بخداوند و چون رجائی وی بخداوند درست شود بخدمت غیری مشغول نشود و روی بغیری نیارد و عمل از برای غیری
 نکند و چون بنده چنین کند در آید در امان خدای عزوجل حکایت فضیل عیاض رح در عرفات استاده بود و در آن قوم
 نظر میکرد و آن زاری و گریه ایشان میدید بگریست و روی سوی آسمان کرد و گفت الهی اگر همه این قوم بدرگاه مخلوقی روند و
 از وی یک دانگ سوال کنند ایشان را نومید باز نگرداند اگر همه عاصیان رحمت کنی در غرانه کرم تو کم از یک دانگ باشد
 یا تقی آواز داد که یا فضیل قد غفرنا لك و غفرنا هم بحسن ظنك حکایت در روزگار رسول علیه السلام جوانی
 بود که روزگار به پیوده بپاد داده بود و در گناه و عیبی که بر خود کشاده پیری داشت صالح او را پند دادی پند پدر کار نه بستی
 و نصیحت قبول نکردی جوان را اجل نزدیک رسید از دار دنیا بیرون خواست شد پدر و مادر و قریبتان از وی بیزار شدند
 جوان بچاره روی بدیوار کرد و گفت الهی تو کسان بی کسان و چاره کننده بچارگانی مادر و پدر و قریبتان از من بیزار شدند
 الهی گناه من درگاه عزت ترا زیان ندارد و این بنده مفلس جز تو کسی ندارد و مفلسان را جز از تو خریداری نیست الهی تلبت
 الیک و جان بحق تسلیم کرد چون او را در خاک نهادند همان شب پدر او را در خواب دید که در پیش میخراشد حال سعادت در بر و
 تاج کرامت بر سر و بر سر یزعت نشسته حواری عیسا و علیمان پیش او صف زده گفت ای فرزند ترا طاعتی و عبادتی نبود این
 درجه بچه یافتی گفت چون شما از من بیزار شدید امید از شما برگرفتم و اعتماد بر کرم او کردم ملک تعالی فرمان داد که ای بنده اگر
 همه از تو بیزار شدند و از همه نومید گشتی از رحمت من نومید مشو که ارحم الراحمین منم مرا این کرامت داد الهی دریا های رحمت تو موج میزند منم
 اگر آرایش خلق گشت گار | بدان دریا فرو شوئی بیکبار | نگر و تیره آن دریا زمانی | ولی روشن شود کار جهان
 رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود اگر شما گناه نکردید خداوند تعالی شما را ببرد و خلق دیگر یا فریدی تا گناه کردی پس از وی
 آمرزش خواستی پس ایشان را بیا مرزیدی که وی غفور و رحیم است در کتب حدیث و در کیمیا نیری آرد که رسول صلی الله علیه و سلم

فرمود که حق تعالی چندان رحمت اظهار کند در قیامت که هرگز بدل کس نگذشته باشد تا بجائی که ابلیس گردن برافزارد و رامید
رحمت و در حدیث دیگر فرمود که حق تعالی را صد رحمت است نود و نه نهاده قیامت را و یک رحمت پیش اظهار نکرده درین عالم
همه دلها بدان یک رحمت رحیم باشد تا رحمت مادر به فرزند و ستور بزرگچشم همه از این یک رحمت است روز قیامت این یک
رحمت بآن نود و نه جمع کند و بر خلق بگستراند هر رحمتی چند طباق آسمان و زمین و اندران روز هیچکس هلاک نشود مگر آنکه اندر
زلزل هلاک بود و نیز فرمود که یکی را از استمن حاضر کنند روز قیامت بر سر خلائق و نود و نه سجد بوی دهند هر یکی چند آنکه چشم
بکشد درازی وی باشد همه گناهان وی گویند ازین همه هیچ از کار میکنی و فرشتگان در نوشتن این بر تو هیچ ظلم کرده اند گوید من
یارب گوید هیچ عذری داری گوید من یارب دل بردوخ بنده فرمان آید که ترا حسنه است و بر تو ظلم نکنم پس رفته پیاورد و برود
عرض کنند در آنجا نبشته اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله بنده گوید این رفته با این همه سجلات کجا
کفایت کند گوید بر تو ظلم نکنیم آن همه سجلات در یک پد نهند و آن رفته در پله دیگر همه را از جای برگیرد و از همه گران تر آید زیرا که
هیچ چیز در مقابل توحید خدای تعالی نیاید و مثل این اخبار بسیار است و کسیکه خوف بروی غالب بود این شغای وی است
کسیکه غفلت بروی غالب بود باید که بداند که با این همه اخبار معلوم است که بعضی از مؤمنان در دوزخ خواهند بود و باز پس
کس آن بود که پس از هفت هزار سال بیرون آید پس بنده باید که راه احتیاط گزیند و هر چه تواند جهد کند تا آن کس وی نباشد
بلکه همه لذات دنیا باید گذاشت تا یک شب در دوزخ نباید بود جای آن باشد تا هفت هزار سال چه رسد خوف و رجا
معتدل باید چنانکه عمر رضی الله عنه گفت که اگر منادی فریاد کند که هیچکس در بهشت نخواهد رفت مگر یک کس گمان برم که
آن من باشم و اگر گوید هیچکس در دوزخ نخواهد شد مگر یک کس گمان برم که آن من باشم الهی ختم عمر ما بر کلمه توحید کن و همه
را از دوزخ سوزان برهان و به بهشت جاودان برسان بفضلک و کرمک

فصل ششم در توکل بدل در سزا و ضرا

بدانکه توکل از جمله مقامات مقربانست و درجه وی بزرگ است و خداوند تعالی همه را بتوکل فرمود و آنرا شرط ایمان گردانید
قوله تعالی و علی الله فتوکلوا ان کنتم مؤمنین و خداوند تعالی استوکلان را دوست میدارد قوله تعالی ان الله یحب
المتوکلین و هر کس که توکل بر خداوند کند خداوند او را بسنده است قوله تعالی و من یتوکل علی الله فهو حسبه و فرمود که
خداوند بسنده است بنده خود را قوله تعالی الیس الله بکاف عبده در کیمیای آرد و در تقایب نیزند کورست که چون خلیل را
علیه السلام در محبقت نهادند و با تش انداختند گفت حسبی الله و نعم الوکیل در هوا جبرئیل بوی رسید گفت ترا هیچ
حاجتی هست گفت بتو نه گفت بدو که داری بگوی تا برسانم گفت دوست می بیند و می داند به پیغام حاجت نیست تا و نا
کرده باشد بدین که گفت حسبی الله و بدین سبب حق تعالی آن حضرت را علیه السلام بوقاف صفت کرد قوله تعالی و ابراهیم
الذی و فی چو اعتماد بر کرم وی کرد لا جرم خطاب رسید با تش که یا ناد کونی بردا و سلاما علی ابراهیم در تفسیر معالم
السترئیل می آرد که در خطا هر خطاب با تار نمرد بود و در باطن با تار شوق و محبت که در کانون دل خلیل بود در آن وقت آن آتش

خواست که شعله بر آید و خطاب رسید که ای آتش در دل ابراهیم سر و سالم باش برابر ایم اگر این خطاب نرسیدی جای آن بوی
که ابراهیم علیه السلام بسوختی لطیفه از خلیل علیه السلام سوال کردند که چگونه بود که آتش نمرود ترا نذر سانسید گفت زیرا که من یا قوت
کان خاتم یا قوت را آتش زیان ندارد یا خود چنین گویم که خلیل علیه السلام سوخته آتش شوق و محبت بود مصرع کس سوخته را دو باره
بریان نکند رباعی عشق را همواره آماده نم بادل بدست عاشقی داده نم آتش اند سوخته افتد همی سوخته در آتش افتاده نم
پس هر گز پیش آید و او اقتدا بخلیل خدا کند از دل پاک و گوید حبیبی الله و نعم الوکیل همچنانکه خلیل از آتش بی گزند گردانیدند
آن بنده را نیز از آن واقعه سالم بیرون آرند در شرح اوزن بخانی آورده است من کان له هم او غم فقال عشر مره حبیبی
الله لا اله الا هو علیه توکل و هو رب العرش العظيم اذهب الله همه و کان له عدل و تقاب من ولد اسمعيل
و معناه و در حدیث دیگر فرموده در معنی توکل که اگر شما توکل کنید بر خداوند توکل وی روزی شما بشمارساند چنانکه کبرخان میرساند
که باند او از آشیانه های خود گرسنه پیرند و شبانگاه سیر آیند حکایت هدم ابن حیان مراد پس قرنی را رحمتها الله گفت کجا زمانی که مقام
کنم گفت بشام گفت آنجا معاش چگونه بود او پس گفت ان لهذه القلوب قد خالطها الشك فلا تتفحها الموعظة
و حی آمد بد او علیه السلام که ای داود هیچ بنده نیست که از میان همه دست دراز نکند که آسمان زمین بکشد و مکر و باوی برخیزد و از آن چه نقصان که من و مرا
از آن فرج دهم در کمی می آرد که ابو حفظه صد و پنج پیر صبیذ بود و از متوکلان بود گفت بست سال توکل میان دواشتم هر روز و نیاری
کسب کردم که یک قیراط از آن بگرما به نشدی بلکه همه را بصدقه بادمی حبیب در حضور وی در توکل سخن گفتی و گفتی شرم دارم که در
حضور وی در توکل سخن گویم که آن مقام وی است حکایت رابعه رحمة الله علیها در توکل بدرجه بود که گفت اگر آسمان زمین
شود و زمین آسمان گردد و از آسمان یک قطره باران نیاید و از زمین یک گیاه نرود و از مشرق تا مغرب همه عیال من باشند
بعزت و جلال وی که بخاتم در نیاید که من با اینها چه خواهم کرد زیرا که او رزق همه را بر خود گرفته است و در کلام مجید خود فرموده و ما من ذاباة
فی الارض الا علی الله سر ذقها اقل است که عابدی متوکل در سجده بود امام مسجد چند بار گفت تو چیزی نداری اگر کسب کنی
فاضل تر باشی حاجد گفت درین همسایگی چه بودی هر روز دوانان مرا ضمان کرده است که بمن میرساند گفت اگر چنین است اکنون
شاید اگر کسب نکنی گفت ای جوان هرگز تو باری امانی نمی آوری از آنکه ضمان چه بود نزد یک از ضمان حق تعالی قوی تر است چون توکل
درست شد از خار زیان ندارد و تا اگر معیل قوت یک ساله نبند توکل وی باطل نشود مگر که یادت کند در رسول علیه السلام برای
عیال و ضعف دل ایشان یک ساله پنهادی و از برای خود از باند او تا شبانگاه نگاه داشتی و اگر نگذاشتی توکل ویران شدی
که بودن آن در دست وی و در دست دیگری نزد وی هر دو یکی بودی لیکن خلق را این بیا موحث بر وجه ضعف ایشان قصه
در آثاری آید که موسی کلیم را اجل نزدیک رسید فرمان آمد که ای موسی اهل بیت خود را و داع کن موسی علیه السلام حکم فرمان
ایشان را و داع کرد و فرزند خود و سالی داشت او را برکنار خود نشاند و بود در خاطر وی این معنی خطور کرد که تا حال این کودک
بعد از من چه شود فرمان آمد که ای موسی بکنار دریا حاضر شو موسی علیه السلام فرمان بجای آورد خطاب رسید که ای موسی
عصای خود بردار و برین عصا برو و یازد آب دریا گشاده گشت و تنگ دریا ظاهر شد موسی علیه السلام نظر کرد و شکلی دید و نظر آن
عروسی هیچ در نزد شکاف نبود ازین صخره صافی بود فرمان رسید که ای موسی اشارت بسوی این سنگ کن اشارت بسنگ کرد

در حال شگافه شد موسیٰ علیہ السلام نظر کرد که یکی دید ضعیف و نابینا و بیدست و پابرگ سبز و تازه در دهان خطاب رسید که
که ای موسیٰ ما بیم آن خداوند و آن رزاق که کریم ضعیف نابینا و بیدست و پابرگ در دریا در دل سنگ خارا روزی او را تروتازه
بد و میرسانیم تویی تویی که دوست زاده خود را ضایع ما بیم رحمت ما فرزند ترا بالا ترو بهتر از شفقت تو است صدق الله خیر
الرازقین و هو ارحم الراحمین حکایت ابراهیم او هم از بهانی پرسید که قوت از کجای مخوری گفت از و پرس که میفرستند
که این علم نزدیک من نیست نکته شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سره فرمود که چهار سخن از چهار کتاب خداوند اختیار کرده اند
کار بستن را از تورات موسیٰ من قنع شمع هر کس قناعت کرد سپرد شد شمع قناعت را بنجیند مردان بنفرون تراشد
از ملک سلیمان و از انجیل عیسیٰ من اعتزل سلمه هر که از خلق عزت گرفت سلامت یافت رباعی گر شهره شوی بد هر
شتر الناسی و در گوشه نشین شوی همه و سوا سی و زان به نبود که خضر و گریبانی به کس نشناسد ترا و کس نشناسی و از زبوره اود
علیه السلام من صمت بنحی هر کس خاموش شد نجات یافت بیت ز خاموشی است بردست شهبان باز به که بلبل نفس
ماند از آواز و از فرقان محمد علیه السلام و من یتوکل علی الله فهو حسبه هر کس توکل کند بر خداوند و کار خود بد و باز گذارد
و اعتماد بر حضرت او کند خداوند او را بسنده است فرمود کار خود را بخداوند جهان باز گذارد به که بسنده است ترا در دو جهان
یاری او و در بعضی از کتب آسمانی آمده است که من که خداوندم از بندگان عمل فرمایم طلبم و ایشان از من روزی فردا میطلبند
در تفسیر حقایق می آید که مردی نزدیک شبلی آمد و از کثرت عیال شکایت کرد شیخ فرمود باز گرد بخانه خود هر کراوانی که روزی
او بر خداوند نیست او را از نزد خود بران و نیز در تفسیر حقایق می آید که ابوبکر راضی از دراج روایت کرد که گفت توکل مقرون است
با ایمان و توکل هر آدمی بر قدر ایمان اوست پس هر کس توکل بخواد بر وی باد حفظ ایمان دی با قاست نفس بر احکام
خداوند شاه شجاع کرمانی رح میگوید توکل سکون دل است در موجود و مفقود و در مشارق الانوار می آید قال النبی علیه
السلام یدخل الجنة اقوام افئدة تمام مثل افئدة الطیر یعنی گروهی در بهشت در آیند که دلهای ایشان مانند دلبان
مرغان باشد یعنی در دلهای ایشان غم روزی نباشد و توکل ایشان بر خداوند باشد و غر و جل یاد دلهای ایشان پاک باشد از
غل و غش و حسد و کینه مسلمانان و از همه اخلاق بد بچنانکه دلهای مرغان پاک است در منزهة النواظر المفرج للخواطر
می آید که چون این آیت نازل شد که و من یتوکل علی الله فهو حسبه در مدینه رسول علیه السلام مرد سقایی بود چون
این آیت بشنید آلات سقایی بفروخت و بیاید در مسجد معتکف نشست بر سبیل توکل و گفت هر کرا خدا تعالی کفایت کنند
بود او را بخلق چه حاجت باشد سه روز در مسجد نشست چیزی نیافت ابلیس سوسه آغاز کرد و گفت سقایی میگردی و باز خود
از مردم برخاسته بودی اکنون خود را محتاج گردی و سه روز بر آمد و کسی ترا مراعات نکرد این و سوسه در دل آن مرد کار نکرد و
گفت وعده خداوند حق است و بر توکل استقامت نمود ملک تعالی فرشته را امر کرد تا چون او در خواب شد یک جام شراب زجوی
سلسبیل بیاورد و در حلق آن مرد ریخت بعد از آن آن مرد چند سال دیگر زنده بود که او را نه بطعام و نه بشراب حاجت افتاد
چون بدر مرگ رسید خویشان او بر بالین او نشستند گفتند این مرد سالهاست تا طعام و شراب نیافته و این وقت آدمی را
از آب چاره نیست خواستند که او را آب دهند جبریل علیه السلام نزد رسول صلی الله علیه و سلم آمد و گفت اے رسول خدا

خویشان او را بگوی تا او را رنج ندهند و توکل بر ما کرد ما او را شربت دادیم که تا در دنیا بود او را بطعام و شراب حاجت نبود بدر مرگ و را
 همچنان سیراب داریم و همچنان در گور داریم و در قیامت او را سیراب برانگیزانیم و سیراب در بهشت داریم و دیدار خود او را بنمایم
 حکایت سفیان ثوری و سلطان ابراهیم ادبیم رحمهما الله هر دو یک جا حاضر بودند و هر دو روزه دار بودند پیش از نماز شام
 ایشان را طعام فتوح آمد ابراهیم ادبیم برداشت و بدر و ایشان داد سفیان گفت یا ابن ادبیم انک محتاج الی قلیل من العلم
 چون وقت روزه کشادن شد مردی بیامد و خوان آراسته در پیش ایشان بنیاد ابراهیم گفت یا سفیان انک محتاج الی
 قلیل من الیقین و در توکل سخن بسیار است این کتاب حتمال آن نمکند الهی بجزمت متوکلان بخود ما را توکل و یقین صادق درین کرمست و ما

فصل هفتم در صله رحم و مواسات با اقربا

در صحیح بخاری می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه و سلم که فرمود من کان یؤمن بالله و الیوم
 الآخر فلیصل سرجه یعنی هر کس ایمان دارد و بخداوند و روز قیامت پس گویند در صله رحم را و به پیوند با خویشان خود در صحیح
 می آید بروایت مطعم از رسول علیه السلام که فرمود لا یدخل الجنة قاطع یعنی در نیاید در بهشت کسی که قاطع باشد جمع سفیان
 و شرح لمعات مشارق می آرد که قاطع دوست قاطع طریق و قاطع رحم و درین حدیث مراد قاطع رحم است یعنی در نیاید در بهشت
 کسی که از خویشان خود بدود و در حدیث دیگر فرمود هر کرا بسرو می آرد اینکه او را عمر دراز دهند و عیش و خوش کو صله رحم نگاها دارد در
 تفسیر می آرد درین آیت قوله تعالی یحیی الله ما یشاء و یثبت از ضحاک مفسر که گفت چون مرد رحم پیوسته دارد و از عمر او
 سه روز بیش نمانده باشد خداوند تعالی عمرش را بسی سال رساند و اگر رحم بریده دارد و از عمر او سی سال مانده باشد سه روز باز آرد
 و تنبیه میگوید که ابن عمر رضی الله عنهما گفت هر کس از خداوند تعالی تبرسد و رحم پیوسته دارد و عمرش دراز گردد و مالش زیادت
 شود و اهلش دوستان شوند و رسول علیه السلام فرمود از خداوند تبرسد و رحم پیوسته دارد که در دنیا شمار ابرکت بود و در آخر
 مغفرت انس بن مالک گفت سه گروه را روز قیامت در سایه عرش جای دهند اول کسی که رحم پیوسته دارد و دوم زنیکه شوهرش
 مرده باشد و مال نگذاشته باشد و فرزندان خود سال از وی مانده باشند آن زن ایشان را نگاهدارد تا خداوند ایشان را بے نیاز
 گرداند سیم آنکه طعام می سازد تا یتیمان را سیر کند و رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود که بهترین خانه ها خانه است که در وی یتیمی بود و با وی

بخداوند ما من یک راه میدانم که از همه راهها آسان تر و نزدیک ترست بخداوند و آن نفع رسانیدنست از هیچ راه بنده چنین
نمود برضای حق نرسد که ازین راه و ما هر چه یافتیم ازین راه یافته ایم و این راه اختیار کردیم و همه را بدین راه حصیت کردیم و میگوئیم هیچ
گفت اگر بنده عبادت ثقلین بیارد و در مقابل آن نیتد که راحتی کسب رساند شعر خدا را بران بنده بخشایشست بلکه خلق از
وجودش در آسایشست: قال النبی علیه السلام خیر الناس من یفیع الناس و شر الناس من یضر الناس
حکایت از خواجه محمد بن حکیم نوندی رح سوال کردند و قیل سئل ابو القاسم حکیم که کدام گناه است که در وی خون زوال
ایمان بیشترست گفت سه گناه است اول شکرتنا گفتن بر یافت نعمت ایمان دوم ناترسیدن از زوال ایمان سیم آزار اهل
ایمان و بدانکه رنجانیدن یک مسلمان بناحق هفتاد بار از روی وبال بالاترست از ویران کردن خانه کعبه یفتوی حضرت
مصطفی صلی الله علیه و سلم شعر مکن تا توانی دل خلق ریش: و اگر میکنی میکنی بیخ خویش: و بیشتری از زردن مسلمانان از
برای حرص دوستی دنیا و حرص مال و اهل و آزدست در کیمیاست که سمیط بن عجلان گفت همه شکم تو بدستی در بدستی بیش
نیست چرا باید که ترا بد و زنج برد حکمت یکی از حکما میگوید هر چه از دنیا بود دهند او را پیش از تو کسی داشته باشد و پس از تو
دیگری خواهد داشت تو بران چه دل نهی که نصیب تو از همه دنیا چاشتی و شامی پیش نیست برای این مقدار خوشتر از هلاک
مکن و از دنیا بچلگه روزه فرگیر تا در آخرت بکشائی که سرمایه دنیا هواست و سودوی هاویه است لغو و بال الله منهای حکمت
بجی بن معاذ راضی رح میگوید دو مصیبتست مال دار را بوقت مرگ که بچکس را این نیست یکی آنکه مال همه از وی
فرستانند دوم آنکه ویرا بگیرند و همه بپرسند خوشحال درویشان که ازین دو مصیبت رست اند و ترک تکلف و قطع تعلق کرده اند
عالی همتان که سر سمیت ایشان بگویند فرود نمی آید و از دوست خرد دوست میخواهند عیسی روح الله را گفتند که آخر خوشتر است را
جامه کنی چه نشود گفت که نه دیگران مرا کفایت بود و در کیمیا می آرد که یک روز عیسی را علیه السلام باران و برق و رعد
بگرفت مید وید تا جای جوید خیمه دید آنجا شد زنی را دید از آنجا بگریخت غاری دید آنجا شد شیری دید در آنجا بود بگریخت گفت
بار خدا یا هر چه را بیا فریدی ویرا آرامگاهی است مگر سپر مریم را وحی آمد بوی که ای عیسی آرامگاه تو مستقر رحمت ماست یعنی
بهشت و در بهشت صد حور را جفت تو خواهم کرد که همه را بید قدرت خود آفریده ام و چهار هزار سال عروس تو خواهد بود هر روز
چند عمر دنیا و منادی را بفرمایم تا ندانند که کجا اند را بدان همه بعرس عیسی در آیند فامن عیسی را گفتند علیه السلام ما را چیزی
بیاموز که ما را خدای تعالی بدان دوست گیرد گفت دنیا را دشمن گیرید تا خداوند تعالی شما را دوست گیرد پس دنیا را باطل وی
بگذار که کار آخرت ابدی دارد از دنیا و آخرت کسی بهره برد بهشت که دنیا باطل وی گذاشت را با عی زو دنیا نور عقبی بهره
برد و چه که دنیا را بدینا دال سپرد و چه تکلف گر نباشد خوشش توان زیست: تعلق گر نباشد خوشش توان مرده اگر نرزد دنیا مشغول

داود است گفت یک تسبیح در صحیفه موسی بهتر از ہر چہ فرشتہ داود دادہ اند کہ آن تسبیح بماند و این مملکت نامہ مستنوی
 نہ بر باد رفتی محسّر گاہ و شام | سر سلیمان علیہ السلام | با خرنیدی کہ بر باد رفت | خشک آنکہ برداشش و داد رفت
 پس اگر از نعمت دنیا ترانصیبہ دادہ اند باور و ایشان احسان کن و با خویشان مواسات و دور باش از جفا کردن و مساوت
 اگر مردی برادر را برادر پندار و از فرمان پدر بدر مرو و غم عم خود خور و از حال خال غافل مباش و سایر خویشان را خوشتر دار
 تا باری قرین حال و رفیق روزگار تو گردد و عیش صافی و عمر درازیابی و بہمہ نواختہا و کراستہا بری حکایت تیجہ بن
 سلیمان گفت بکہ بودم مرد خراسانی پارسائی بود مردمان نزد وی امانتہا نہادندی مردی بنزدیک وی آمد و وہ ہزار دینار امانت
 نہاد و بر رفت چون مرد بکہ باز آمد خراسانی مردہ بود از اہل او پرسید گفتند ندانیم از فقہای مکہ سوال کرد گفتند امید داریم کہ خراسانی
 اہل بہشت بود چون سہ یک از شب گذر و یا نیمہ سہ چاہ زمزم مرد و سر بد بخافرو کن و او را بخوان و بگوی امانت مرا چہ کردی
 بچنین تا سہ شب بخوان آن مرد سہ شب بخواند جواب نیافت باز پیش فقہا آمد گفتند انا للہ ترسیم کہ او اہل دوزخ بود و در
 یمن وادی بود کہ آنہر بہون گویند و دیان وادی چاہی است سر بد بخافرو کن و او را بخوان چون نیمہ از شب گذشتہ باشد آن مرد
 بر سر آن چاہ رفت او را بخواند جواب داد و گفت مال تو در فلان جایگاہ است بر دار پرسید کہ چہ چیز ترا اینجافرو داد آورد آواز آمد
 کہ مرا در خراسان قربانان بودند و از ایشان پیریدہ بودم خداوند مرا بدان گرفت و بدین چاہ فرو داد و آن مرد بیاد و اہل او را خبر
 داد آنجا کہ گفتہ بود بکنند مال خود را بیافت و برگرفت تا بدانی کہ صلہ رحم نگاہداشتن سبب رستگاریست و قطع رحم موجب گرفتاری
 الہی از ہر عمل کہ موجب گرفتاری باشد مارا نگاہدار و آنچه سبب رستگاری باشد مارا اگر است فرماے

فصل ہشتم در اخلاص

بدانکہ بی اخلاص ہمہ رنجہا ضایع است زیرا کہ خلاق را نفرمودند مگر عبادت با خلاص قولہ تعالیٰ و ما امر و الا لیجد واللہ
 مخلصین لہ الدین و رسول علیہ السلام فرمود الا خلاص فان العبد لا یجوز الا بالاخلاص یعنی بر شما باد کہ اخلاص را
 در اعمال لازم گیرید بدستیکہ بندہ خلاص و رستگار نگردد و مگر با خلاص و در حدیث دیگر فرمود کہ چون روز قیامت شود اخلاص
 شرک را پیار ند حق تعالیٰ بفرماید مرا خلاص را انطلق انت و اهلک الی الجنة و یقول للشرک انطلق انت و اهلک
 الی النار و در تفسیر مدارک می آرد درین آیت قولہ تعالیٰ یا عبادی الذین امنوا ان اوضی واسعة فایای فاعبدون
 یعنی ای بندگان ایمان دار من زمین من فراخ است پس مرا پرستید یعنی اگر شما در زمین باشید کہ دران زمین خدا را با خلاص ترا نید
 عبادت کرو و بر وید از ان زمین بسوی زمین کہ دران زمین خدا را عبادت با خلاص تو ناید کردای درویش میدان کہ عمریں کوتاہ
 است و باز گشتن شاہسومی الہ است کہ کل نفس ذایقۃ الموت ثم انینا ترجعون حکایت درویشی سوال کرد از شیخ شبلے
 کہ کسی خفتہ ماند و در خواب راہ وی رفتہ آید شبلے گفت اگر در سایہ اخلاص خفتہ باشد عین خوابش صدر منہ نگاہ بود معروث کرخی
 خود را بتا زیانزدی و گفتی یا نفس اخلصی و یتخلصی و رسول علیہ السلام میگوید کہ حق تعالیٰ فرمود کہ اخلاص سرسیت از
 اسرار من و دبیعت می نہم او را در دل آن کس کہ دوست میدارم از بندگان خود اما تفسیر اخلاص بعضی از بزرگان گفتہ اند

اخلاص آنست که پوششی حسنت خود را همچنانکه می پوشی سیات خود را و بعضی گفته اند اخلاص آنست که شیطان اطلاع نیابد بروی تا باطل نکند او را و فرشته اطلاع یابد تا بنویسد آنرا و قیل غیر ذلک بدانکه اخلاص آنست که کاری از بهر خدای تعالی نکند و اینکس را مخلص گویند و ریا آن باشد که بگردان نماید و بان کار بروی از مردمان خواهد و این کس را مرانی گویند و این در تنبیه الغافلین است حکایت شیخ علی که مصاحب سهل بن عبد الله تستری بود گفت روزی بزایه سهل در آمدم ماری عظیم دیدم هر اسی عظیم بر من غالب شد از زایه بیرون آمدم شیخ را دیدم گفت مترس که مارا گاهی باوی انشی هست بعد از آن مرا گفت می آئی تا بنماز جمعه رویم گفتم از اینجا تا جامع مسجد مسافتی راه است وقت احتمال رسیدن نکند گفت دست در دست من نه دست در دست وی نهادم و روان شدیم پیش از خطبه مراجع رسانید چون نماز بگذاردیم و بیرون آمدیم برگزگاه بایستاد و مردمان میگذشتند شیخ بتعجب را ایشان نگاه میکرد و میگفت لا اله الا الله آنکه گفت اهل لا اله الا الله کثیر و الخالصون منهم قلیل خبر رسول علیه السلام فرمود فردای قیامت بنده را بیازند و جریده اعمال او را عرض کنند بر مثال کوههای دنیا جریده اعمال وی طاعت باشد ملائکه گویند الهی این بنده طاعت بسیار دارد سزای وی بهشت است ندانید که ای ملائکه شمار بر بطن احوال و اعمال وی اطلاع نیست آنگاه فرمان آید که ای بنده نماز کردی تا ترا گویند مرد متعبد است و من از نماز تو بی نیاز و زکوة دادستی تا گویند فلان مرد جوان مرد است و من از مال تو بی نیاز همچنین اعمال بنده یک یک عرض میکنند و بروی رد میکنند تا در صحیفه و هیچ طاعت نماند آنگاه ندانید که ای فرشتگان من بنده مرا طاعت بود اما با طاعت اخلاص نبود و طاعت بی اخلاص نزد ما قدر ندارد ان الله لا اله الا اله الانالی الدین الخالص حکایت شیخ ابوسعید رحمه الله جماعتی بودند و او باش را دید که کلان تر خود را بر سر دست می برند پرسید که این کیست گفتند این امیر مقامیر آنست از و پرسید که این بچه یافتی گفت بیاک با ختن و برست با ختن شیخ را وقت خوش شد نعره زد و گفت راست باز و پاک باز و امیر باش و در منهای العابدین می آرد که الریا اداة لرفع الدنیا بعمل الاخرة یعنی ریا خواستن نفع دنیا است بعمل آخره و العیاذ بالله منها شجر نازی بانی بنانی نیز در چه نالی که آن سخوانی نیز در قناده میگوید چون بنده ریا کند حق تعالی گوید نگاه کنی به بنده من که چگونه استنزا میکند ابوامامه مردی را دید که در مسجد میگرفت و در سجود گفت چون تو که بودی اگر این در مسجد میکنی در خانه کردی امیر المومنین علی کرم الله وجهه میگوید مرانی را سه نشانه است چون تنها بود کامل بود و چون مردمان را ببندد بمشاط بود و چون بروی ثنا گویند بر عمل در آفراید و چون نیکو بندگان کند بدان که ترا در قیامت در سه دیوان حساب خواهند کرد دیوان اول دیوان لم است و درین دیوان از لمیت پرسند که این کار چه کردی و این لقمه چرا خوردی با تمامت افعال و اقوال و حرکات و سکانات اگر از عهده جواب بیرون آمدی و ازین جمله هیچ بهیابوده ازین دیوان خلا یافتی و دیوان دوم کیفیت است و درین دیوان از علم پرسند که این کار بعلوم کردی یا بجهل با تمامی افعال و اقوال اگر بر وقت علم بوده است ازین دیوان نیز خلاص یافتی و دیوان سیم لمن است و درین دیوان منافقین عظیم کنند و از اخلاص پرسند که این اعمال و اقوال خالص از بهر خدای بوده یا مکرر بسمت و ریا بوده اگر در دیوان اخلاص حساب باز دای خالص کلی یافتی و الا لغوی باشد طاعات و عبادات بی اخلاص مباح منشور باشد مشغولی هر آن که در عمل اخلاص دارد و در مقام اندر حریم خاص دارد و غیر آن که ذکر خاص گویند و خلاص خویش در اخلاص جویند و حکایت ذوالنون مصری رح میگوید که علامت اخلاص سه چیز است

یکے آنکه بدح شاد نشوی و دوم آنکه از نگویش غم نخوری سیم آنکه مزد طاعت بدینا نخواهی الهی همه را در عمل اخلاص
روز سه کن و از دوزخ خلاص ده بفضل خود

فصل نهم در حسن خلق با خلق

در صحیح ابو عبیسی ترمذی رحمه الله می آید بروایت ابو عبد الرحمن بن معاذ جبل و ابو ذر رضی الله عنهما از رسول خدا صلی الله علیه و سلم
که فرمود اتق الله حيث ما كنت و اتبع السيئة الحسنة تمحها و خالق الناس بحلق حسن یعنی تپرس از خداوند هر جا که
باشی متمسک تقوی کن و پرهیزگاری را شعار خود ساز زیرا که تقوی جامع کل مقامات است و از پس بدی نیکویی کن تا محو کند
آن بدی ترا یعنی از پس گناه توبه کن تا آن هنگام که گناه تو آمرزیده شود و قیل غیر ذلک و خلق نیکو کن با مردمان که خلق
نیکو از خصال انبیاست و حق تعالی بخلق نیکو منت نهاد بر حبیب خود که و انک لعلی خلق عظیم در صدایق الحقایق می آرد
که خلق نیکو دو نوع است یکی با خداوند و یکی با بندگان وی اما آنچه با حق است ترک خلاف است و آنچه با خلق است حسن انصاف
است و ترک انصاف از رسول علیه السلام سوال کردند از خلق نیکو فرمود که حسن خلق آنست که عطا دهی آنرا که ترا محروم
کند و پویندی بآنکه از تو ببرد و عفو کنی از کسی که بر تو ظلم کند حضرت شاه مردان علی بن ابی طالب کرم الله وجهه گفت مر فرزند خود
حسن را رضی الله عنه که حسن خلق در سه چیز است در اجتناب از حرام و طلب حلال و توسع بر عیال و بعضی گفته اند که حسن
خلق آنست که از حق اعراض نکنی در سرا و ضرایع و در حال توانگری و وریشی و دشواری و آسانی از حق رو گردان
نشوی و بچنانکه در حال نعمت از خداوند راضی و خوشنودی در حال محنت نیز همچنان باشی اگر عاقبت دید شکر کنی و اگر بلا فرستد
صبر کنی و شکایت نکنی از بلا بسوی کسی که آنگاه از خداوند شکایت کرده باشی و اهل تحقیق گفته اند که از بدی خلق تست بدی
خلق دیگران دیدن و اگر خلق تو نیکو بود تو مشغول نگردی بدی خلق دیگران حکایت در منزهة النواظر میگوید که امیر المومنین
علی کرم الله وجهه غلام خود را بخواند جواب نداد بار دوم و سیم بخواند نیز جواب نداد برخاست و پیامد غلام را خفیه دید گفت
بخواندم آواز من شنیدی گفت یا امیر المومنین سه بار بخواندی گفت پس چرا جواب ندادی گفت از آنکه اعتماد داشتم بر خلق
شما گفت ای غلام انت حر لوجه الله تعالی حکایت در تذکرة الاولیاء می آرد که سلطان العارفين ابو یزید بسطامی
قدس سره پوسته در گورستان گشتی یک شب اتفاق چنان افتاد که بایزید میرفت جوانی از معروفان ولایت مے آمد
بربطی بر دست داشت و میرد بایزید گفت لاحول و لا قوة الا بالله جوان بربط بر سر بایزید زد و بربط بشکست بایزید بر او پیروز
آمد یکی از مردمان را بخواند و گفت بربطی بچند دهندهای آن معلوم کرد و در خرقة بست و قدری حلوا با آن یار کرد و بدان جوان
فرستاد و گفت جوان را بگوی که بایزید میگوید دوشش آن بربط بر سر مازدی و بربط بشکست این محقر در بهای آن صرف
کن و عوض باز خرو این حلوا بخور تا غصه شکستن آن از دل تو برود و جوان چون خبر یافت باید و از بایزید عذر خواست و توبه کرد
و چند جوان دیگر با او توبه کردند و آن از برکات آن یک خلق نیکو بود که بکار داشت حکمت فرزند لقمان از پدر پرسید که
کدام خصلت در مردم نیکو تر گفت دین پاک گفت چون دو خصلت بود گفت دین و مال گفت چون سه خصلت بود گفت

دین و مال و حیا گفت چون چهار خصلت بود گفت دین و مال و حیا و خلق نیکو گفت چون پنج خصلت باشد گفت دین و مال و حیا و خلق نیکو و سخا گفت چون شش بود گفت ای پسر سرگرا خدای تعالی این پنج خصلت نیکو داد فهو مو من تقی عند الله ولی ومن الشیطان بری گفت ای پدر کدام خصلت است در آدمی تیر گفت کفر بخداوند گفت چون دو باشد گفت کفر و کبر گفت چون سه باشد گفت کفر و کبر و قلت شکر گفت چون چهار باشد گفت کفر و کبر و قلت شکر و بخل گفت چون پنج باشد گفت کفر و کبر و قلت شکر و بخل و خلق بد گفت چون شش باشد گفت ای پسر سرگرا این پنج خصلت در وی جمع شد فهو منافق شقی ومن الله بری خبر ابوامام باطلی رضی الله عنه روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود انا ذعیم ببيت فی وسط الجنة لمن ترک الکذب وان کان ما ذحا و ببيت فی اعلاء الجنة لمن حسن خلقه یعنی من ضامنم خانه را در میان بهشت از برای کسی که ترک دروغ کند و اگر چند مزاح کننده باشد در آن وضامنم خانه را در اعلا بهشت از برای کسی که خلق خود نیکو کند و در حدیث دیگر فرمود البر حسن الخلق یعنی تمام نیکویی خلق نیکوست اما مزاح مباح است و شرط خوی نیکوست بشرطی که بعبادت پیشه نگیرد و جز حق نگوید که مزاح بسیار روزگار ضایع کند و خنده بسیار آورد و دل از خنده بسیار سیاه شود و بهیبت و وقار سیرد و باشد که از وی وحشت خیزد و رسول صلی الله علیه وسلم گفت من مزاح کنم اما جز حق نگویم و در همه عمر از رسول علیه السلام دوسه کلمه مزاح بیش نقل نکرده اند یکی از آن پیره زنی را گفت عجزه در بهشت نشود آن پیره زن بگریست گفت ای زن دل مشغول مدار که اول با جوانی بر نداد آنگاه به بهشت بر ند قوله تعالی انا انشاءنا هن انشاء فجعلنا هن ابکا و اعربا و زنی ویرا گفت شوی من ترا میخواند گفت شوی تو آنست که در چشم دی سفیدی است گفت نه شوهر مرا چشم سفید نیست گفت محکم نیست که در چشم وی سفیدی نیست و زنی ویرا گفت مرا بر شتر نشان گفت ترا بر یک شتر نشانم گفت نخواهم که مرا بید از و گفت هیچ شتر نبود که نه بچه شتر باشد و کودکی بود و مطلقه را بوعیمیر نام کنجشکی داشت بمرد وی میگرفت رسول علیه السلام و پیرا بدید گفت یا با عمیر ما فعل النعیر تغیر کچه کنجشک بود یعنی چه کرد و چون شد کار تغیر و بیشتر این مزاحها با زنان و کودکان بود و از برای خوشدلی ایشان را تا از بهیبت وی نفور نشوند و با زنان خود همچنان طبیعت عادت داشت خوشدلی ایشان را عایشه رضی الله عنها میگوید سوده در نزد یک من آمد و من از شیر چیزی بخت بودم گفتم بخور گفت نخواهم گفتم اگر نخوری پاره در روی تو مالم گفت نخورم دست فر کردم و پاره در روی وی مالیدم رسول علیه السلام در میان مالشسته بود زانوی مبارک خود فراداشت تا وی راه یابد که مرا مکافات کند وی نیز در روی من مالید و رسول علیه السلام بچندید حکایت ضحاک بن سفیان مردی بود بغایت زشت بار رسول علیه السلام شسته بود و گفت یا رسول الله مرا دور زست نیکوتر ازین عایشه اگر خواهی یکی را طلاق دهم تا بخوابی و این طبیعت میگفت چنانکه عایشه پیشین عایشه گفت ایشان نیکوتر اند یا تو گفت من و رسول علیه السلام از پرسیدن عایشه بچندید که آن مرد سخت زشت بود و این پیش از آن بود که آیت حجاب زنان فرود نهاده بود و رسول علیه السلام صهیب را گفت خرما میخوری و چشم در میزند گفت بدیگر جانب و من نخورم رسول علیه السلام بچندید و نعمان انصاری مزاح بسیار کردی و دیرا عادت بود که هرگاه در مدینه نوباده آورد و ندی پیش رسول علیه السلام آوردی و گفتی هدیه است آنگاه چون آن کس بپاخواستی و دیرا نزد رسول

علیه السلام آوردی و گفتی ایشان خورده اند طلب کن رسول علیه السلام بخندیدی و بهابادی پس رسول علیه السلام گفتی چرا
آوردی گفتی سیم نهم و نهم که کسی دیگر خورد جز تو چکنم مثل این مطایبت کردن گاه گاه سنت است و عبادت گرفتن روا
نیست الهی و لهائی ما را با خلاق نیکو آرنه دار از اخلاق بد گاهدار

فصل دوم در اخلاق رسول ما علیه السلام

بدانکه حق تعالی منت نهاد بر حبیب خود بدادن خلق نیکو مروی را و فرمود و انک لعلى خلق عظیم یعنی بدرستی که تو بر خلق عظیم
آفریده شده یا محمد در تفسیر و سیطامی آر و بروایت عطا از ابن عباس رضی الله عنه فی قوله تعالی و انک لعلى خلق عظیم بر دین
عظیم لمن اخلاق دینا لیس حد احب الی و لا ارضی عندی منه عکرمه گوید از ابن عباس که گفت مراد از خلق عظیم
قرآن است معنی آنست که انک علی لخلق الذی امر الله به فی القرآن در حدایق الحقایق می آر و که درین آیت مراد از
خلق عظیم سرست با حق و خلق نیکو با خلق راوی روایت میکنند که بیشتر مردمان که بر دین اسلام درآمدند از سبب خلق رسول ع بود
قطعه مصطفی را هزار معجزه بود که مردم همی نمودیم بهترین هزار معجزه اش ادب نیک بود و خلق عظیم

در کیمیای آر و بروایت ابوسعید خدری رضی الله عنه از رسول علیه السلام که سنور علف دادی و اشتربستی و خانه رفتی و گوشت
بدوشیدی و نعل بدوختی و جامه پاره بردادی و با خادم خود طعام خوردی و چون خادم مانده شدی از دست آس کشیدن یاوری
کردی و از بازار چیزی خریدی در گوشه از آن خانه بردی و بر درویش و توانگر و خرد و بزرگ انباشت سلام کردی و دست فر ایشان
دادی میان بنده و آزاد سیاه و سفید برین فرق نکردی و جامه شب و روز هر دو یکی داشتی و هر شب بلبیده خاک آلوده که ویرا
بدعوت خواندی رفتی و هر چه پیش وی آوردندی اگر چه اندک بودی حقیرنداشتی طعام شب با مداورانه بگذاشتی طعام روز
شب را نهادهای نیکو خوی و کریم طبع بودی نیکو معاشرت بود کشاده روی بود کشاده لب بودی بی خنده و اندوه گین بودی
ترش روی و متواضع بودی بذلت با هیبت بودی در شستی و سخی بودی اسراف صمیم بودی بر همگان یکدل بودی همیشه سر در پیش
افکنده داشتی و با هیچکس طمع نداشتی پس هر که سعادت خواهد اقتدا بوی باید کرد و ازین بود که خداوند تعالی بروی ننا
گفت در کلام مجید خود و انک لعلى خلق عظیم صلواة الله و سلامه علیه در صحاح مصابیح می آر و که انس بن مالک گفت
ده سال خدمت رسول علیه السلام کردم هرگز مرا آن نگفت و نفرمود که از برای چه چنان کردی و چنین نکردی و نیز در مصابیح
می آر و که انس بن مالک گفت که رسول خدا حسن آدمیان بود بخلق روزی مرا بکاری فرستاد بر زبان من رفت که الله
نروم و در نفس من این بود که بروم از برای آن چیز که مرا فرموده بود بیرون آمدم تا بگذشتم بر کوچه کان و حالانکه ایشان بازی میکردند
در بازار و رسول علیه السلام از پس من می آمد نظر کردم بسوی وی و بچندید پس گفت یا انس رفتی آنجا که ترا فرمودم گفت آری میروم
یا رسول الله ابوهریره رضی الله عنه روایت میکنند که رسول علیه السلام را گفتند دعا کن یا رسول الله بر مشرکان فرمود که
اے لعلی لعانا و انما بعثت رحمة قولہ تعالی و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین ابوسعید خدری رضی الله عنه میگوید رسول خدا
صلی الله علیه و سلم آمد بود از روی حیانه ختر که که حیثان وی باشد انس رضی الله عنه میگوید که رسول صلی الله علیه و سلم چون مصافحه

کردی با کسی نکشیدی دست خود را از دست وی تا آن کس دست خود نکشیدی و روی خود از روی نگر دانی و تا آن کس روی خود نگر دانی و چون با کسی نشست زانوئی خود بر بنیاد روی از برای تعظیم بنشستن خود و جا بر بن سمره روایت میکنند که رسول علیه السلام کثیر الصمت بود یعنی سخن گفتنی الا از برای حاجتی یا بجاوب سائلی یا از برای تعلیم طالبی پس معلوم شد که سکوت از مالا معنی از اہم مہات است اقتدا بر رسول خدا سلی اللہ علیہ وسلم کن و نیز جابر گفت در کلام رسول علیہ السلام ترتیل و ترسیل بود یعنی سخن رسول علیہ السلام واضح و روشن بود و مفہوم بود در غایت فصاحت انس بن مالک رضی اللہ عنہ روایت میکنند کہ رسول علیہ السلام بیمار را پرسی و از پس جنازہ برفتی و دعوت ملوک را اجابت کردی و بر دراز گوشش سوار شدی و رسول را علیہ السلام در روز خیبر دیدم بر حماری سوار کہ زمام وی از لیف بود یعنی مہاروی انس بن مالک روایت میکنند کہ چون رسول علیہ السلام نماز بامداد بگذاردی خادمان مدینہ آبدانہا کہ پر آب کردہ بودی پیش وی آوردندی تا رسول علیہ السلام دست مبارک را بجا فرو بردی از جهت تبرک را و رسول علیہ السلام دست مبارک در یک یک فرو بردی اگرچہ سر با بودی و ہم انس میگوید کہ اگر کثیری از کنیتگان اہل مدینہ دست رسول علیہ السلام بگرفتند و رسول اللہ را از برای مہی بردی و حاجتی کہ او را بود رسول علیہ السلام با وی برفتی تا آنجا کہ وی خواستی در مشارق و مصابح می آرد و روایت انس کہ زنی بود کہ در عقل وی نقصان بود گفت یا رسول اللہ مرا بسوی تو حاجتی است رسول علیہ السلام فرمود یا ام فلان انظری ای السلت شئت حتی

اقضی لك حاجتك فخلا معهما فی بعض الطرق حتى فرغت من حاجتها و آن چنان بود کہ در مدینہ اکثر سراپا و حجر ہا خورد بود کہ اگر خلا جایی در وی می ساختند بوی بد میرسید کچہای پیش بسنہ در راہ گذر ہا راست کردہ بودند تا مردم آنجا بقضای حاجت میرفتند و آن کوچہا بر خمر مردم می بود تا روزی آن زن بدین ہم بیرون آمدہ بود رسول علیہ السلام را بدید گفت یا رسول اللہ یک کوچہ را از برای من پناہ کن رسول علیہ السلام فرمود یا ام فلان کدام کوچہ را میخواہی تا از برای تو پناہ کنم آن ضعیفہ کوچہ اختیار کرد رسول علیہ السلام پشت مبارک بان کوچہ کرد و آن زن را پناہ کرد تا او از حاجت خود فارغ شد جابر میگوید بیچکس از رسول علیہ السلام چیزی نطلبید از دنیا ای کہ رسول علیہ السلام گفتہ باشند فی انس بن مالک روایت می کنند کہ بار رسول علیہ السلام میرفتم و رسول علیہ السلام بر دو خجرائی پوشیدہ بود خجرائی شہر بسبت از شہر ہائی مین اعرابی روائے رسول علیہ السلام را چنان از پس وی بکشید کہ نشان حاشیہ برد برگردن مبارک وی ظاہر شد رسول علیہ السلام باز نگریست آن اعرابی چیزی طلب کرد از زکوٰۃ رسول علیہ السلام بجنبید و بفرمود تا او را عطا دادند مطلوب وی در تہمتہ المظہر میگوید درین اشارت بدانکہ مہتر قوم را تحمل ایذای ایشان باید کرد تا اقتدا بر رسول علیہ السلام کردہ باشند زیرا کہ احتمال در نفس احسن است و از حکام احسن در زاد المقومین می آرد کہ پیرہ زنی بود و ہمہ سائگی رسول علیہ السلام دختر کے داشت نیز دیک رسول علیہ السلام فرستاد کہ بگوی کہ مادر من درخواست میکند و میگوید کہ چندان جامہ ندارم کہ با وی نماز تو انعم کرد مرا جامہ فرستد کہ با وی نماز تو انعم کرد رسول را علیہ السلام بیچ جامہ حاضر نبود بغیر از جامہ کہ پوشیدہ داشت پیراہن بکشید و بان ضعیفہ فرستاد چون وقت نماز شد مسجد ننواست رفت و از جماعت باز ماند یا ان گفتند رسول علیہ السلام چندان سخاوت می نماید کہ خود برہنہ می ماند و نماز جماعت بیرون نمی تواند آمدن حق تعالی این است فرستاد قولہ تعالی ولا تجعل یدک مغلولۃ لی

عنقك ولا تبسطها كل البسط فتقعد ملوما محسورا مضمون آیت آنست واللہ اعلم کہ حق تعالیٰ اول رسول
 خود را از بخل منع کرد و فرمود که ای محمد بخیل مباش که هیچ بکس ندی و سخاوت نیز چندان کن که ملامت کرده و حسرت زده
 نشینی بفوت نماز جماعت یعنی حد وسط در سخاوت نگاها دار الفقه چون یاران نماز بگذارند امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه نزد
 رسول علیه السلام درآمد و گفت یا رسول الله هشت درم قرض گرفته ام که در نفقه صرف کنم چهار درم ازین تو بگیر و پیراهن از
 برائے خود بخبر رسول علیه السلام به بازار درآمد و بدو درم پیراهن از برای خود بخرد و دو درم دیگر در دست داشت
 که در نفقه خرج کند در راه نابینائی دید که شسته بود و میگفت کیست که از برای رضای حق تعالی و باسید حلای میشتی مرا پیراهن
 دهد رسول علیه السلام آن پیراهن بوی داد پیراهن به نابینا رسید بوی عطر شنود و آنست که پیراهن رسول علیه السلام است
 زیرا که هر جامه که رسول علیه السلام یک ساعت پوشیدی تارقه از آن جامه مانده بودی بوی عطر از وی ترفتی نابینا دعا
 کرد و گفت الهی بجزست این پیراهن چشم مرا بینا گردان در حال دو چشم وی بینا شد و در قدم رسول علیه السلام اقتاد رسول
 علیه السلام با خود گفت مرا به پیراهن بکدرم بیاید ساخت یک درم را بداد و پیراهن خرید و در پوشید و یک درم دیگر در دست
 داشت میخواست که در نفقه خرج کند ناگاه در راه کنیزکی را دید میگرفت پرسید که ای کنیزک چرا چنین گریانید گفت خواجه جهود
 دارم بکدرم بمن داده بود که به نیم درم شیشه خرم و به نیم درم دیگر روغن شیشه از دست من بفتاد و روغن و شیشه هر دو ضایع شد
 رسول علیه السلام آن درم بوی داد و تار و عن و شیشه خرید کنیزک گفت دیرست که تا از خانه بیرون آمده ام می ترسم که خواجه
 جهود مرا ادب کند رسول علیه السلام گفت من با تو بیایم و شفاعت کنم بدر خانه جهود آمد و در نزد جهود بیرون آمد حضرت
 مصطفیٰ را صلی الله وسلم دید جهود حیران شد رسول علیه السلام فقه با وی بگفت و شفاعت کرد جهود در قدم مبارک و سه
 اقتاد و گفت یا رسول الله این کنیزک را آزاد کردم اسلام عرضه کن تا مسلمان شوم رسول علیه السلام اسلام عرضه کرد جهود
 مسلمان شد بخانه درآمد و اهل بیت خود را از آن حال خبر داد جمله مسلمان گشتند و این معنی از برکت خالق نیکوی حضرت مصطفیٰ
 بود علیه السلام پس ای برادر باید که در خلق نیکو اقتدا بحضرت مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم کنی بلکه تخلق با خلاق الله تعالی کنی
 چنانکه رسول علیه السلام فرمود تخلقوا باخلاق الله یعنی تخلق باخلاق حق تعالی کنید یعنی خداوند بصفت ستاری
 موصوف ست شمانیز عیب برادر مسلمان را پوشید خداوند عفو کننده گناه بندگانشست شمانیز از مسلمانان در گذارد خداوند
 کریم و رحیم ست شمانیز کرم و رحمت را شعار خود سازید و همچنین در سایر اخلاق حمیده جمالی تخلق باخلاق حق کنید حکایت
 شیخ ابوسعید قدس سره میگوید جنایت بندگان را عذر جمال و نوال خداوند خواهد بود در عفو تو اظهار خداوندی و سست در عفت
 تو اظهار جرم تو پس معلوم شد که اخلاق نیکوی رسول علیه السلام بسیار بوده است راین بر رسول خود اقتدا باید کرد
 تا رستگاری یابند و بشفاعت وی برسند و رسول علیه السلام در وعای خود گفتی و ما مسکینان همان گوئیم که او گفت اقتدا
 به رسول علیه السلام اللهم انی اسألك الصحة والعافیه والامانة وحسن الخلق والرضا بالقدر برحمتک یا ارحم الراحمین

فصل یازدهم در چیزهای که رسول علیه السلام بآن مخصوص بوده از میان امت خود

در کتاب مستوعب از تالیف امام ابو عبد الله محمد بن عبد الله حسین بن احمد بن قاسم بن اورسین الشافعی رح در مذہب امام حنبل و
علم مفضل ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی رحمہ اللہ یک فصل می آرد در چیزهای که رسول علیہ السلام بآن مخصوص بوده
است از میان امت خود و آنرا چهار قسم گردانیده واجبات و مخطورات و مباحات و کرامات اما واجبات و آن پنج است
سواک و وتر و آضحیه بر ظاہر اخبار و مخیر گردانیدن زنان خود میان اقامت با وی و یا مفارقت از وی و قیام شب بعد از آن
منسوخ گردانیدن این آیت قوله تعالی ومن اللیل فتجد بہ نافلة لك بعضی میگویند نسخ کرد و فرضیت او را بر امت و س و
باقی گذاشت و وجوب را بروی و معنی نافلة لك ای زیادة عليك فی عملك این بود واجبات خمسہ رسول علیہ السلام
و بعضی شش گفته اند و ششم انکار کردن منکر بود مطلقا چون بدیدی آنرا و بر غیر وی فرض است در حال دون حال اما مخطورات
و آن نہ خصلت است اول گفتن شعر و دوم تعلیم وی قوله تعالی وما علمناه الشعر و ما یبغی له سیم کتاب چهارم رخصه پنجم
اثارت پنجم ششم آنکه چون سلاح حرب در پوشیدی جایز بودی او را که نکشیدی آنرا تا ملاقی شدی با دشمن هفتم آنکه حرام بود بروی صدقات
مفروضات هشتم حرایم کتاب یعنی زنان چہودان و نرسا که آزاد باشند رسول علیہ السلام را روانہ نکاح کردن ایشان
نہم نکاح کنیزگان اما مباحات آن دوازده خیر است اول وصال در صوم و گرفتن آب از تشنه فاکه اولی بود بمومنان از نفسهای
ایشان قوله تعالی النبی اولی بالمومنین من النفسام و آنکه واجب بود بر ہر فرد از افراد مومنان کہ نگاہ از خدا و مال خود و
نفس خود و صلال کردہ شد از برای وی غنایم گردانیدہ شد از برای وی صنفی از منعم یعنی آنچه خالص تر و نیکوتر بودی از غنایم
و جایز بود مر او را نکاح کردن زنان آن مقدار کہ او را بایستی بدون عدد معین و سباح بود مر او را عقد نکاح بلفظ سہ و بغیر وی
و بدون ہر آمارات و آن نہ بود اول آنکہ گردانیدن زمین را از برای وی مسجد و چکس را پیش از وی این کرامت نبود ہمہ زمین
را حای سجدہ و نماز وی و امتان وی گردانید تا ہر کجا نماز گذارند روا بود و امتان دیگر را نماز جز در مسجد روا نبود و دوم خاک را
از برای وی قایم مقام آب گردانید و از برای امت وی تا اگر آب نیابند بخاک تیمم کنند و نماز گذارند و این از کرامت رسول علیہ
السلام بود کہ حق تعالی این را خاصہ امت وی گردانید و هیچ است را این کرامت نبودہ است سیم زوجات و پراہبات مومنان
گردانید یعنی در تحريم نکاح تا چکس روا نباشد کہ بعد از وی یکی از زوجات و یا بنکاح خود را آورد و چہارم آنکہ زوجات وی
در دنیا زوجات وی باشند و در آخرت ہم و ہم آنکہ حق تعالی او را بکافہ ہمہ آدمیان فرستاد کہ و ما ارسلناک الا کافۃ
للناس بشیرا و نذیرا و ہر پیغامبر کہ بودہ بقومی مخصوص بودہ اند ششم آنکہ جمیع انبیاء و معجزات خود مساوی بودہ اند و او
منفرد است بقرآن کہ غیر و یا با وی مشارکت نیست در ان از برای آنکہ معجزات انبیاء دیگر منقطع شد بوفات ایشان و معجزہ و
باقی ماند تا قیام قیامت ہفتم آنکہ نصرت کردہ شد بر عتبہ ششم آنکہ چشم وی در خواب شد اما ہرگز خواب بدل مبارک وی گذر
نمیکرد زیرا کہ دل مبارک و پراہب حیات معرفت سرشتہ بودند ہم آنکہ از پس خود میدیدیم چنانکہ از پیش خود میدیدیم

فان فضل رسول الله ليس له | حد في عرب عندنا طه | منزله عن شريك في محاسنه | فجوهر الحسن فيه غير منقسم

این بود مخصوصات نبی صلوات اللہ و سلامہ علیہ اما کارهای کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نکرد و امت را بدان فرمود و خجست
اول ختنہ کردن کہ امت را بدان فرمود زیرا کہ او ختنہ کردہ آمدہ تا کس را نظر بر عورت وی نیفتد و دوم خدمت پدر و مادر نکرد و امت را

بدان فرمود زیرا که پدر و مادر وی وفات کرده بودند و حال صغری و از برای آنکه همه عالمیان از آسمان و زمین ما، مورد بطاعت وی و او بطاعت کس ما مورد وسیم آنکه بانگ نماز گفت و امت را بدان فرمود زیرا که اگر بانگ نماز گفتی اجابت وی بر همه آدمیان واجب شدی چهارم آنکه قرض نداد و امت را بدان فرمود زیرا که هر کس را هر چه داد بخشیده داد چنانکه در مصابیح می آرد بروایت جابر رضی الله عنه که بیسج سائل از رسول علیه السلام چیزی نخواست که رسول علیه السلام گفته باشد که لا وقد مونی الاخلاق پنجم آنکه بعد از خواب طهارت نکردی و نماز گذاردی و امت را بطهارت کردن فرمود بعد از خواب زیرا که خواب بدل مبارک و سه گذر نکردی لقوله علیه السلام عینی نیامان و لانیام قلبی صدق رسول الله قطعه آنچه فرمود مصطفی و نکرد پنج کار است برادرم در یاب پخته و بر والدین و اذان و فرض دادن طهارت از پس خواب پس بحضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم

ما الشفاعة وی برسان

فصل دوازدهم در معجزات نبی صلی الله علیه و آله و سلم

بدانکه رسول ما را صلی الله علیه و سلم چهل معجزه خاصه بوده است که بیسج یک را از انبیا این معجزه نبوده است بستن زبان نفس وی است و بست در غیروی اما معجزات که در نفس وی بوده است اول معجزه جسد وی آن بود که هرگز سایه وی بر زمین نیفتاد و معجزه سروی آن بود که هرگاه در آفتاب فتی ابر میامدی و بر سر سروی بر مثال سایه بانی بایستادی و سایه داری کردی اما معجزه چشم وی آن بود که میدید از پس خود و چنانکه میدید از پیش خود اما معجزه بینی وی آن بود که میافت بوی فرشتگان را تا هرگاه که صبرلی نازل خواستی شد رسول علیه السلام بوی وی یافتی و ساخته و آماده نبشتی بفرانخ دل از برای نزول وحی اما معجزه لبان وی آن بود که هرگاه که لب بجنبانیدی قرص آفتاب و ماه بجنبانیدی اما معجزه دندان وی آن بود که روشنی داد عایشه را رضی الله عنها تا بیافت در تاریکی شب سوزن خود را و آن چنان بود که سوزن از دست عایشه نیفتاد و در شب و خانه تاریک بود رسول علیه السلام بمسم کرد دندان مبارک وی نبود عایشه رضی الله عنها بنور آن سوزن را بیافت اما معجزه گوش وی آن بود که از دور می شنید و در خواب می شنید چنانکه در بیداری می شنید اما معجزه دل وی آن بود که خواب بدل مبارک وی هرگز گذر نکردی کما قال علیه السلام تمام عینی و لانیام قلبی اما معجزه پشت وی آن بود که هر نبوت بروی بود مانند جگرهای و بروی نقطهها بود و در شب گفت راست وی بود و در یک روایت میگوید بروی نوشته بود که لا اله الا الله محمد رسول الله اما معجزه سینه وی آن بود که در شب دعوت پریان بازگشت عبدالله مسعود رضی الله عنه با وی بود و از سینه مبارک خود بکشد نور میداد سینه وی مانند شب چهارده در تاریکی شب در آن نور میرفتند اما معجزه دست وی آن بود که شب هجرت از مکه بدین اشارت کرد بدست خود بسوی کافران و گفت شاهت الوجوه حق تعالی چشمهای کافران را نابینا گردانید تا هیچ یک از ایشان او را ندیدند اما معجزه پای وی آن بود که وزی ایستاده بود بر کوه ثبیر کوه بجنبید رسول علیه السلام فرمود ساکن باش یا بشیر گفت یا رسول الله جنبیدن من از سمیت قدم تست اما معجزه انگشتان وی آن بود که اشارت کرد بسوی کعبه نوری از انگشتان وی ظاهر شد که کعبه روشن شد اما معجزه پوست وی آن بود که هر جامه که در پوشیدی تا یک شسته

از آن جامه مانده بودی بوی عطر از آن زرقانی اما معجزه استخوان وی آن بود که عایشه رضی الله عنها تا خن مبارکی بوی باز کرد
ناگاه همه نو بودند رسول علیه السلام گفت یا عایشه این از کجا آوردی گفت از ناخنان شما یا رسول الله رسول علیه السلام
تسبی کرد و فرمود اتی نفسی کلها در و لولوا اما معجزه شکم وی آن بود که زمین بخود فرو بردی حدیث ویرا تا کس آنرا ندیدی اما معجزه
لحمیه وی آن بود که ابو بکر صدیق رضی الله عنه دو موی از محاسن وی نگاهداشته بود در خانه خود شبی آواز قرآن خواندن شنید
بخوبترین آوازی ابو بکر آوازی شنید و سچپس را نمی دید بر اثر آوازی آمد تا نزد آن دو موی رسید از آنجا آواز قرأت شنید رسول
را علیه السلام از آنحال خبر داد و فرمود که یا ابوبکر توندانستی که فرشتگان بودند که جمع شده بودند نزد موی من و قرآن میخواندند اما معجزه
جبین وی آن بود که عرق جبین خود بر خا رانداخت در حال گل گشت و عرق او را در بویهای خوش می انداختند از برای زیادت
بوی خوش را اما معجزه ریق وی آن بود که ریق خود در چشم علی بن ابوطالب انداخت چشم وی چنان شد که فرسحهای دور
دید و چاهی بود در مدینه که آب وی تلخ بود لعاب دهان مبارک خود در آن چاه انداخت آب چاه خوش و شیرین شد این بود
معجزات نفس وی که خدای تعالی خاصه وی گردانیده بود و سچپس از انبیا این عطا نداده بود که ویرا اما المعجزه فی غیره
اما معجزاتی که در غیر نفس بود و خاصه وی بود که هیچ یک از انبیا را نبوده است و آن نیز است معجزه است اول انشاق قمر که
ماه را با شارت انگشت بدویم کرد و قوله تعالی اقربت الساعة و انشق القمر و آن قصه در تفاسیر مذکور است قطعه ای در لکن
فلک قتاده از صیبت جلال تو طیننی فیروزه آسمان نرسید در خاتم جاه تو گیننی پگر قرص دویم کردی بر سفره نداشتی جوین
دویم بر یک جل بود چنانکه مرویست از عمر رضی الله عنه که گفت هیچ شتر نبودی که رسول علیه السلام خواستی که بروی سوار شدی
الا آنکه آن شتر بچک درآمدی و هیچ اسپ نبودی که رسول علیه السلام خواستی که بروی سوار شدی الا آنکه پشت خود فرو داشتی
و رام شدی تا رسول علیه السلام بروی سوار شدی سیم آن بود که هر خانه در بسته که رسول علیه السلام خواستی که در روی درآمدی
در آن خانه بی کلید باز شدی چهارم آن بود که هر چیزی را که رسول علیه السلام بسودی بوی مشک گرفت چنانکه انس بن مالک رضی الله
عنه روایت میکند که هرگاه که رسول علیه السلام از سفر بازگشتی تا زیانه خود بمن سپردی تا یک ماه از آن بوی مشک می آمد
و راجه مشک از وی شنوده می شدی پنجم آن بود که هرگاه که رسول علیه السلام طعام خوردی دست خود در منديل مالیدی هرگز آن
منديل بآتش نسوختی چنانکه روایت کنند از انس رضی الله عنه که گفت مرا منديل بود که رسول علیه السلام دو دست خود
در روی مالیده بود هرگاه که خواستی که آن منديل را بشویم آنرا دلاش انداختیم پاکیزه و شسته و سالم از میان آتش بیرون
آمدی ششم آن بود که هر سنگ که رسول علیه السلام قدم مبارک خود بر آن سنگ نهادی آن در زیر قدم وی نرم شدی چنانکه
صدیق اکبر رضی الله عنه روایت میکند که در شب غار نشان پای مبارک رسول علیه السلام در سنگ دیدم که ظاهر شده بود
همچنانکه کسی بر روی گل برود گفتم یا رسول الله کافران نشان قدم مبارک تو نخواهند دید بر سنگ و بر ماطفر خواهند یافت گفت
یا ابوبکر برو و آنرا محو کن برفتم و آن را دور کردم نشان قدم از سنگ برفت بفرمان حق تعالی هفتم آن بود که هر لباس که رسول
علیه السلام در پوشیدی کهنه نشدی از کرامت جسد مبارک وی رسول علیه السلام را چهل پیراهن و هفده رداء بود که
هر یک را از آن یکی از یاران خود داده بود که هیچ یک از آنها کهنه نشد مگر بموت صاحب خود ششم آن بود که از هر طعام که رسول

علیه السلام بخوردی از آن طعام هیچ کم نشدی چنانکه روایت میکنند از شاه مفسران عبدالله بن عباس رضی الله عنهما که گفت
رسول خدا صلی الله علیه وسلم را هفت کثرت بخواندم بسوی طعام پس نظر میکردم که رسول علیه السلام طعام بخورد و از آن کثرتی
هیچ کم نشده بود نهم آن بود که عایشه رضی الله عنها میگوید روزی رسول علیه السلام خفته بود و من نیز بادی خفته بودم بوسه
شدیم از دهان مبارک رسول علیه السلام گفتم یا رسول الله از دهان تو بوی گرسنگی می شنوم گفت یا عایشه بدرستی که من شب
میگذارم گرسنه و بامداد میکنم سیر و در حدیث دیگر فرمود که من شب میگذارم بنزد پروردگار خود که مرا طعام و شراب دهد و هم
آن بود که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه میگوید در روز فتح مکه رسول علیه السلام را دیدم بر اسب شهب سوار در حال برآمدن کوفه
می شد و دست اسب وی و در حال فرود آمدن دراز می شد یازدهم آن بود که از وقت حیات تا وقت وفات هیچکس با و سه
نایستادی الا آنکه رسول علیه السلام از وی بلند تر نمودی هر چند آن کس بلند قاست بودی دوازدهم آن بود که هرگاه که رسول
علیه السلام به تنجانه بگذشتی پیش از ابتدای اسلام بتان همه در سجده افتادی سیزدهم آن بود که رسول علیه السلام شب دعوت
پریان که از کوه احد بازگشت سنگی برداشت و با خود بخانه آورد چون نیمه از شب بگذشتی سنگ بزبان فصیح میگفتی لا اله الا
الله محمد رسول الله ما قسم قلب من لایؤمن به سخت ست دلهای کسانی که ایمان نمی آرند تا این آیت نازل شد فوالله انی
ثم قست قلوبکم من بعد ذلك الایه چهاردهم آن بود که چندی بنزدیک رسول علیه السلام آمد و سنگی در دست داشت گفت
یا محمد این سنگی است از سنگهای داود علیه السلام رسول علیه السلام آنرا بدست گرفت در دست وی همچو موم نرم شد یهودی چون
این معجزه بدید در حال مسلمان شد و ایمان آورد پانزدهم آن بود که روز خندق که جابر اورا بهمانی خواند رسول علیه السلام یک
انگشت مبارک خود در دیک آورد و بچشید اهل خندق چهار هزار و هفتصد و چهارده مرد بودند جمله طعام خوردند از آن دیک
هیچ کم نشده چنانکه در مشارق الانوار می آید این حدیث قال النبی علیه السلام یا اهل الخندق ان جابرا قد صنع لکم
سور فیه بلاءکم شانهزدهم آن بود که روزی بر در مسجد نشسته بود و یاران وی گردوی درآمده بودند و مشتری فریاد میکرد وی آمد
و میگفت الخوث الخوث یعنی فریاد من مرا یا رسول الله تا بنزدیک رسول علیه السلام آمد رسول علیه السلام از وی
پرسید که ترا چه رسیده است بزبان فصیح گفت لا اله الا الله محمد رسول الله خلاص کن مرا ازین قوم رسول علیه السلام
گفت از برای چه شتر گفت یا رسول الله ایشان در خواب میروند در وقت نماز خفتن و نماز ایشان فوت می شود رسول
علیه السلام آن قوم را بخواند و فرمود که توبه کنید و پیرو دگار خود باز گردید که این علامت منافقان است ایشان توبه کردند
و بازگشتند پیرو دگار خود هفدهم آن بود که روزی رسول خدا صلی الله علیه وسلم بکعبه عایشه رضی الله عنها درآمد عایشه را دید که
میگریست بسبب حایلی که از وی گم شده بود رسول علیه السلام فرمود احوحی یدیک یعنی بیرون آورد دست خود را ای
عایشه عایشه رضی الله عنها دو دست خود بیرون آورد رسول علیه السلام آب دهان خود برد و کف دست او پاشید هر قطره
از آن لولی شد و آن لالی با عایشه می بود تا روز جل نهم آن بود که بامار سخن گفت پس گفت ای ماریند از زهری که در دست
پس بینداحت مار زهر را که در سروی بود بوزن یک شقال رسول خدا صلی الله علیه وسلم آنرا برگرفت و در ریگ انداخت
در حال چشمهای آب روان شد کفار که حاضر بودند ایمان آوردند نهم آن بود که روز عید کعبه فاطمه رضی الله عنها درآمد

فاطمه را دید که میگرسبت گفت ای فرزند ترا چه گریانید گفت بد رستی و راستی که حسن و حسین برهنه اند و میگیرند که روز عید ست
جامه نداریم رسول علیه السلام ایشان را بخواند و دو جامه سفید جبرئیل علیه السلام بیاورد فاطمه گفت یا رسول الله ایشان
جامه رنگین میخواهند فاطمه را فرمود تا قدح آب بیاورد و امیر المؤمنین حسن را گفت تو چه رنگ میخواهی گفت سبز فاطمه را گفت
تا جامه را در آن قدح آب فرو برد بفرمان خدا جامه سبز بر آید امیر المؤمنین حسین را گفت تو چه رنگ میخواهی گفت سرخ آن دیگر
جامه را در آن قح فرو برد بفرمان خدای تعالی جامه سرخ بر آید آنگاه حسن و حسین رضی الله عنهما گفتند عرب بچگان بر شتر
سوار گشته اند و چهار بدست گرفته رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود جانان پدر من شتر شما با شتم حسن رضی الله عنه را بردوش
راست خود بنشانند و حسین رضی الله عنه را بردوش چپ خود و کیسوهای مبارک خود بدست ایشان داد و گفت شتران ایشان
عفو میکنند رسول خدا صلی الله علیه و سلم روی بجانب راست کرد و گفت عفو در روی بجانب چپ کرد و گفت عفو و بدان
عفو است خواست جبرئیل امین از حضرت رب العالمین در رسید و گفت یا محمد حق تعالی میفرماید که دو دانگ است را
تو بخشیدم دیگر عفو نخواه تا چهار دانگ دیگر در قیامت شفاعت کنی تو بخشتم تا عالمیان بدانند که ترا چه قدر و منزلت است
بر حضرت ما چنانکه رومی درین معنی گوید فرما شتر من چو عفو کند جمله علف تلف کند عفو کند پیش مهربان
بستم آن بود که روزی بجزیره فاطمه رضی الله عنها در آمد حسن و حسین رضی الله عنهما از گرسنگی میگرسبتند رسول صلی الله علیه
و سلم فرمود چرا میگرسبت گفتند از گرسنگی گفت چه میخواهید حسن گفت انجیر تر میخواهم حسین گفت انجیر تر و خشک هر دو میخواهم
رسول علیه السلام دست مبارک در حیب کرد و انجیر تر و خشک هر دو بیرون آورد این بود معجزات خاصه رسول صلی الله
علیه و سلم الهی بجزمت معجزات حبیب خود پراگنده گاران رحمت نمائی

فصل سیزدهم در بیان نور محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و صفت آفریده شدن وی

قال النبی علیه السلام اول ما خلق الله نوری یعنی اول چیزی که خداوند تعالی آفرید نور مرا آفرید و در حدیث دیگر فرمود
اول ما خلق الله تعالی العقل یعنی اول چیزی که خداوند تعالی آفرید عقل را آفرید و در حدیث دیگر فرمود اول ما خلق الله
القلم یعنی اول چیزی که خداوند تعالی آفرید قلم را آفرید و در نواید مولانا نجم الدین کاشانی غزوی می آرد که وجه توفیق میان احادیث
ثلاثه بشرط صحت و میگوید که مبدء اول در وی سه صفت است از جهت آنکه دانست نفس خود و مبدء خود را و عقل
نام نهادند و از جهت آنکه صادر شد از وی نفس منتقشه لعلوم او را قلم نام نهادند و از جهت آنکه فایض نور نبوت شد نور نام
نهادند پس شئی واحد بود که او را سه اعتبار بود نسبت به اعتبار او را نام نهادند طائوس بن کیسان روایت میکند از ابن عباس
رضی الله عنهما از رسول صلی الله علیه و سلم از جبرئیل که گفت چون حق تعالی مرا بیا فرید پشوده هزار سال مرا در زیر عرش بداشت
آنگاه ندا کرد که یا جبرئیل گفتم لبیک یا رب فرمود که من انا گفتم انت الله الواحد له تهاد الخزینة الخفاد آنگاه پشوده هزار سال
دیگر مرا بداشت پس ندا کرد که یا جبرئیل من انا گفتم انت خالق و دازق و محیی و ممیت و باعثی و وادی خداوند تعالی
فرمود که صدقت یا جبرئیل انا ذلک گفتم یا رب پیش از من هیچ بنده آفریده فرمان آمد که آفریده ام یا جبرئیل فرمایش خود

نگاہ کن نگاہ کردم فرمایش نوری دیدم چنانکه جلال آن نور خواست که بصر مرا بر باید و از راست او نوری دیدم و از چپ او نور
 و از پیش او نوری و از پس او نوری گفتم یارب آن نور کیست فرمود که آن نور حبیب من و صفی من و نبی من و برگزیده من از خلق
 من آن گاه ترا آفریدم و عرش و کرسی و قلم و آسمان و زمین و این جهان و آن جهان از بهر او آفریدم نام وی محمد گفتم یارب آن
 دیگر نور یاد کرد وی چیست گفت آن نور چهار یاروی است ابو بکر و عمر و عثمان و علی گفتم الہی این ہمہ فضل نہادہ اورا بر خلق
 خود گفت آری ای جبریل این خود بدین جهان بود چون روز قیامت شود در آرم ایشان را بہ بہشت خود و کرامت کنم ایشان را
 دیدار خود در آرم ایشان را و دوستان ایشان را و دوستان ایشان را و بہشت فانا الجواد الکرم و مہربان
 منبہ گوید چون خدای تعالی خواست کہ زمین و آسمان بیا فرید نخست گوہری بیا فرید یا نصہ سالہ راہ بالائی آن گوہر آن گاہ
 نظر بہیت بدان گوہر کرد آن گوہر از بہیت نظر حق آب گشت پس آتش در زیر آن بیا فرید و بران گشت تا آنرا بجو شایب
 نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم چون خورشید از میان آن آب ہی تافت آن آب کفی بر سر آورد و بخاری از آن آب برآمد از آن
 کف زمین را بیا فرید و از آن بخار آسمان را نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم از میان زمین و آسمان ہی تافت چنانکہ خورشید از آسمان
 میتابد چون آدم را علیہ السلام از زمین بیا فرید نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم را بہ پیشانی آدم آورد چون فرمان آمد آدم را بسجود
 نخست نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم از پیشانی او خدایرا سجدہ کرد آن گاہ دیگر پیغامبران از ققای آدم علیہ السلام بر متابعت
 مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم سجود کردند دیگر امت مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم بر متابعت نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم سجود کردند
 آن گاہ دیگر امتان در پشت آدم علیہ السلام بر متابعت انبیاء سجود کردند و در ملکوت اقتاد کہ والسابقون السابقون اولئک
 المقربون چون آدم علیہ السلام سر از سجده برداشت و شعاع نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم را دید بر زمین اقتادہ بود و ہمہ حوالی
 آدم علیہ السلام روشن گشتہ گفت یارب این چہ نورست ندا آمد کہ آن نور فرزند نیست از فرزند ان تو خاتم انبیاء و نبی اے
 عزلی آن کس کہ ترا و ہمہ پیغامبران را بدوستی او آفریدم روز قیامت ہمہ انبیاء و زیر علم او باشند و ہمہ امتان تبع امت او باشند
 و تا امت او را در بہشت پیارم ہیچ امت را بہ بہشت راہ نباشد آدم را صبر بر رسید در آرزوی دیدار او گفت یارب چہ باشد
 اگر او را بمن نمانی ندا آمد نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم را تا از پیشانی آدم علیہ السلام فرو آمد و بسر انگشت مسجود او شدند و در ملکوت
 اقتاد کہ اصحاب الیمین ما اصحاب الیمین آدم علیہ السلام آن انگشت را برداشت و شہادت و گفت اشہدان لا الہ الا
 اللہ و اشہدان محمدا رسول اللہ آن گاہ آدم بر نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم سلام کرد و خداوند تعالی بہ نیابت رسول
 علیہ السلام جواب سلام باز داد از نیجا ست کہ سلام کردن سنت است کہ از آدم علیہ السلام آمد و جواب سلام فرض کہ از اللہ
 تعالی آمد آن گاہ خدای تعالی نور محمد علیہ السلام را بہ پیشانی آدم باز گردانید و از آدم او را بشیث رسانید بیک پدر میرسانید
 تا بنوح رسانید تا آن نور در پیشانی نوح بود کسی از کافران با وی جفا نکردی چون آن نور از نوح بسام رسید و از وی جدا شد
 پس از آن کافران با وی جفا با کردندی آن گاہ نور مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم از سام بیک پدر میر رسید تا با بر اہم
 علیہ السلام رسید و از اہم علیہ السلام با سمعیل رسید کعب احبار رضی اللہ عنہ گوید آن وقت کہ ابراہیم خلیل از مادر
 بزاد علی از نور در ہوا پیدا آمد چنانکہ ہمہ جهان از مشرق تا مغرب و شنائی گرفتند و در ملکوت اقتاد کہ ہذا نور محمد چون

با جرمادرسامعیل بارگرفت با سمعیل و نور محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم از ابراهیم با سمعیل رسید ابراهیم خویشان خویش را جمع کرد و تابوت آدم را علیه السلام پیش خود نهاد و سر باز کرد و نگاه کرد در آن تابوت بعد و هر سپاهبری خانه دید در آخر خانه مصطفی صلی الله علیه وسلم را دید از یاقوت سرخ و نور مصطفی صلی الله علیه وسلم در آن خانه بر هیئت مروی ایستاده نماز میکرد و از راست وی صورت کهلی بر پیشانی وی نشسته هذا اول من یتبع من امتی و از چپ وی صورت فاروق بر پیشانی وی نشسته قرن من جدید و از پس وی نوری بر پیشانی وی نشسته هذا ابا الدریه و در پیش او نور علی مرتضی بر پیشانی وی نشسته هذا اخوه و ابن عمه المؤید بالفضیله من عند الله آنگاه چون اسماعیل علیه السلام متولد شد نور مصطفی صلی الله علیه وسلم در پیشانی او ظاهر شد چون اسماعیل علیه السلام فرار رسید ابراهیم علیه السلام او را گفت ای فرزند زینهار که زن نخواستی مگر از پاک ترین عرب آنگاه نور مصطفی صلی الله علیه وسلم از اسماعیل علیه السلام از یک یک پدر می آمد تا بعد المطلب سید عبد المطلب روزی در سایه کعبه خفته بود و خوابی دید هو ناک از هول آن بیدار شدند و وی متغیر گشته نزد کهنه قریش آمد چون ویریدیدند گفتند چه بوده است بهتر ما را که متغیر اللون شده گفت در حجر اسماعیل علیه السلام خواب دیدم که درختی از پشت من برآمد نور آن سران بآسمان رسیدی و شاخهای آن از مشرق تا مغرب بریدی نور آن هفتاد بار چون نور آفتاب و همه عرب و عجم او را سجده کردند و هر ساعت نور آن زیادت می شد نگاه میکردم قومی از قریش در شاخهای او می آویختند و قومی قصد بریدن آن میکرد من قصد کردم که شاخه از آن بگیرم بر نای بانگ بر من زد که برو ترا ازین نصیب نیست من گفتم که راست نصیب گفت اینهارا که دست در آن زده اند و کهنه قریش چون سخن عبد المطلب شنیدند چون ایشان متغیر شدند گفتند آه اگر چنین است که ما را گفتی زود بود که از پشت تو فرزند می پدید آید چنانکه از مشرق تا مغرب بگیرد و عرب و عجم همه مقهور کند ابوطالب گفت سوگند بخدا که آن درخت محمد علیه السلام بود و گفتند چه ابوی ایمان نیاوردی گفت احدی در سگت دعا داد و اعدا و هم از نور مصطفی صلی الله علیه وسلم که عبد المطلب سیرفتی بازان مانستی که خورشید از روی می تابد آنگاه نور مصطفی صلی الله علیه وسلم از عبد المطلب بعد از رسیدی وی بهتر سپران عبد المطلب بود و دوست ترین ده پسر بود بوی نذر کرده بود که اگر ده پسر او را تمام کرد و دهم قرن کند شکر آنرا و آن قصه اگر اینجا یا دکنیم تطویل انجامد الفقه عبد الله بزرگ شد بیکو ترین همه در نایان قریش بود از نور مصطفی صلی الله علیه وسلم که در پیشانی وی بود دختر ملک مین در کتابها خوانده بود که سید الاولین و آخرین نبی عالمی درین روزگار خواهد بود هنوز از پشت پدر برحم مادر رسیده است دانست که مولد وی بکجا خواهد بود از مین برخاست با تحمل بسیار از عهد ها و عماریه ها بزرگوار و اوقیت با بسیاری حواری و علمان به بطحانے که فرود آمد اهل مکه هر گویان تحمل ندیده بودند همه بظناره بیرون رفتند چنانکه مکه خالی شد آن ملک زاده در مهد نشسته بود نگاه میکرد در مردمان مکه تا نشان مصطفی را صلی الله علیه وسلم در که یابد چشمش بر روی عبد الله افتاد نور مصطفی را صلی الله علیه وسلم در روی وی بدید دانست که او خواهد بود پدر محمد در زمان کس نزد وی فرستاد که مرا بخواه تا من نزا باشم و این همه تحمل و اسباب من نزا باشد عبد الله را از آن سخن عجب آمد در شهر در آمد عبد المطلب را بگفت که این ملکه مین مین کس فرستاده است که مرا بخواه بدین حدیث چه گوئی پدرش عبد المطلب گفت کودکی مکن این خند ستانی بود که وی کرده ملکه زاده مین با آن همه تحمل نزا چه کند عبد الله اند و مین شد هم قضا را در خانه شد

با آمنه خاتون مادر مصطفی صلی الله علیه وسلم صحبت افتاد نور مصطفی از وی جدا شد و بر جم آمنه رسید و دیگر روز عبد الله با اهل مکه
بنظاره شد آن زن از درون خیمه او را بدید آن نور در روی وی ندید گفت آه کار از دست بشد نور بنی امی عربی بر جم مادر رسید
من محروم ماندم و بی نصیب شدم خاصگان وی گفتند چه گوی در آن سخن که دی میگفتی گفت من آدم تا آن شرف مرا باشد
چون بدید رسید نو مید گشتم اند و بگین باز گشت الهی بکرمت نور مصطفی صلی الله علیه وسلم نه دلهای مادر بنور معرفت خود آراسته

فصل چهارم در مولود رسول خدا صلی الله علیه وسلم

در اخبار آمده است که مولود مصطفی صلی الله علیه وسلم روز دوشنبه بوده است از ماه ربیع الاول دوازده روز گذشته
از عام الفتح و پیروی عام ایل در روزگار نوشیروان عادل و این روایت در کتاب سیر النبی و کتاب مولود النبی است و آنچه
این است اما در تفسیر سوره بادی باین روایت دیگر یاد کرده و گفته که محمد بیصم در کتاب فنون آورده که مولود مصطفی
صلی الله علیه وسلم در ماه رمضان بوده است وقت صبح دوازده روز از ماه رمضان گذشته نه سال مانده از ملک نوشیروان و
دو سال مانده از ملک عمرو بن الهند ملک خیره و دو ماهه بود که از پدر بماند و چهار ساله بود که از مادر باز ماند صفیه بنت عبد المطلب
عمه مصطفی صلی الله علیه وسلم گوید وقت ولادت مصطفی علیه السلام سی و پنج علامت دیدم چنانکه هر یک از آن دلیل نبوت
او بود اول آنکه راست از مادر جدا شدند نگو سار و در حالی که از مادر جدا شد بسجود افتاد خدای را در آن ساعت هر چند بر روی
زمین چیزی بود از جاندار و غیر آن همه خدای را سجده کردند بر متابعت وی و از مادر ختنه کرده و ناف بریده و شسته آمد و خواهم
که ویرا بشوئیم آواز آمد که مشوئید که ما ورا شست و شایسته فرستادیم و بزبان فصیح میگفت لا اله الا الله و از فرشتگان شنیدم
که میگفتند السلام علیکم یا رسول الله صفیه میگویی خواهم که بگرم که پسر است یا دختر نوری بگردوی درآمد تا کس را نظر بر
عورت وی نیفتد و هنوز تاریک بود که او از مادر متولد شد نگاه کردم همه خانه روشن شد چون نیمه روز من بهر سیدم بیرون آدم
همه جهان از مشرق تا مغرب روشن گشته بود از نور مصطفی صلی الله علیه وسلم و در آن ساعت همه روی زمین سبز گشت
به نبات و همه درختان برگ و شکوفه بیرون آورد و از همه چشمهای زمین آب روان گشت و همه دردمندان راحت یافتند و همه
بیماران شفا یافتند و همه بقیاران قرار یافتند و همه آبستانان بار نهادند و در ملکوت آسمانها و زمین افتاد که ولد النبی
الاهی العربی الهاشمی خاتم الانبیاء در همه روی زمین بتی مانند که نه در روی در افتاد و در همه روی زمین آتش محجوس
ماند که نه همه فرو مرد و همه جلیساها نگو نسار شد و بتخانها همه زلزله گرفت ایوان کسری شکست همه کنشها بلرزید همه کلیساها
بجنبید همه دیوان بهراسیدند که چه افتاد ابلیس در جزیره دریا بر تخت خود بلرزید تختش نگو نسار گشت و از تخت در افتاد و فریاد
کرد همه دیوان جهان بشنیدند و روی بوی نهادند و چهل روز تخت وی نگو نسار بود لرزه بر همه دیوان افتاد که چه افتاد ابلیس
گفت بزاد آن کس که از پیروی مرا بسجده آدم علیه السلام فرمودند بزاد آن کس که سبب وی مرا لعنت کردند بزاد آن کس که
کونین و عالمین از برای او آفریدند بزاد آن کس که سبب وی شیاطین را از آسمان دور کردند همه وحوش و طیور جهان روی
سوی یکدیگر نهادند و بشارت که محمد علیه السلام بزاد و نیز از علامت نبوت وی در اخبار آمده است که میخ بر سر و سبایه

داشتی و از لطافت وی سایه دی بر زمین نیفتادی و گس بروی نشستی و مرغ بر زر سردی پیریدی و مهر نبوت بر کتف وی بودی
و از همه مردمان بسری برتر بودی هرگز خواب بدل مبارک وی نرسیدی که دل او را باب حیوان شسته بودند و بهر ستورے که
وی بران سوار شدی اگر پیر بودی جوان گشتی و اگر جوان بودی هرگز پیر نشدی و اگر کاهل بودی چون براق گشتی هرگز مار و کژدم و مار
نگزیدی عرق وی بوی مشک دادی آب دهان وی شفا ی بیماران بودی نفس وی راحت درد ها بودی هرگز بول و غایط و
پدید نیامدی زیرا که زمین او را فرو بردی هرگز کسی او را بر بول و غایط ندیدید شب گرسنه بجفتی روز سیر گشته بودی چنانکه از پیش
بدیدی از پس بدیدی و هر عضوی از اعضائی و پیرا کرامت دیگر بودی سروی از عقل بود چشم وی از عبرت بود گوشش از
حکمت بود زبانش از ذکر بود رویش از رضای خدا بود گردش از تواضع بود شکمش از علم بود پشتش از توکل بود سینه اش از حلم
بودش از یقین بود دستش از سخاوت بود پایش از جهت عبادت بود هر عضوی از اعضائی و پیرا معجزه بود معجزه سرش
آن بود که با هر که میرفتی بسری از وی برتر بودی و حالانکه رسول ما را علیه السلام بالای او معتدل بودند بسیار بلند و نه بسیار
کوتاه معجزه چشم وی آن بود که از هر سوی خویش میدیدی حیریل و آدمیان را بهم میدیدی معجزه گوشش آن بود که سخنی او را
از سخنی مشغول نکردی سخن حیریل و مردمان را با هم می شنودی معجزه زبانش آن بود که اعرس را خطاب کردی سخن آمدے
تا سوسمار با وی سخن در آمد آهو با وی سخن آمد درخت با وی سخن آمد بزغالہ بریان کرده بر سر آلوده سخن آمد سگ ریزه در دست
وی سخن آمد معجزه دستش آن بود که ماه آسمان اشارت کرد و ترگافته شد بدخست اشارت کرد که میا میا معجزه دلش آن بود که هرگز
از یاد خدا غافل نبود و دل و پیرا خواب نبود هر چه بشنودی یاد گرفتی و هر چه یاد گرفتی هرگز از یاد وی زرفتی و فراموش نکردی
معجزه پایش آن بود که بر زر بهر ستوری که در آوردی اگر پیر بودی جوان شدی و اگر جوان بودی هرگز پیر نشدی و اگر کاهل بودی
چون براق گشتی فضلش تا بدجا بود که خداوند تعالی او را در قرآن هفت هزار جا یاد کرد و بسبب تبصریح و تقریض و صد و ست اند
هزار نقطه نبوت هر یک قطره بودند از نوری آقام جعفر صادق رضی الله عنه گفت پیش از آنکه خدای تعالی این جهان را بیاورد
بصد هزار و چهل هزار سال نور مصطفی صلی الله علیه و سلم را بیا فرید و دوازده حجاب از نور بیا فرید آنگاه نور مصطفی صلی الله
علیه و سلم را در اول حجاب ازان در آورد و دوازده هزار سال خدای را تسبیح میکرد که سبحان ربی الاعلی و آن حجاب قدرت بود
آنگاه او را در حجاب عظمت در آورد و یازده هزار سال تسبیح میکرد که سبحان العالم السور و اخفی آنگاه در حجاب مشیت ده
هزار سال تسبیح میکرد که سبحان الله و تعالی آنگاه در حجاب ارادت نه هزار سال تسبیح میکرد که سبحان الله و الحمد لله
آنگاه در حجاب سعادت هشت هزار سال تسبیح میکرد که سبحان الله من هو دایم لا یسہوا آنگاه در حجاب کرامت هفت
هزار سال تسبیح میکرد که سبحان من هو غنی لا یفتقر آنگاه در حجاب منت شش هزار سال تسبیح میکرد که سبحان العلی
العظیم الحکیم آنگاه در حجاب هدایت پنجره سال تسبیح میکرد که سبحان رب العرش العظیم و چنانکه در یک یک
حجاب خدای را تسبیح میکرد تا از همه حجابها بیرون آمد آنگاه آن نور را بده قسمت کرد از یکی عرش را بیا فرید و از دیگری کرسی
را بیا فرید و از سیوم لوح را بیا فرید و از چهارم قلم را بیا فرید و از پنجم بهشت را بیا فرید و از ششم آسمان را بیا فرید و از هفتم
فرشتگان را بیا فرید و از هشتم آفتاب را بیا فرید و از نهم ماه را بیا فرید و از دهم روح مصطفی صلی الله علیه و سلم را بیا فرید

آنگاه او را بدریائی شکر در آورد آنگاه بدریائی صبر در آورد آنگاه بدریائی یقین در آورد آنگاه بدریائی توکل در آورد آنگاه بدریائی رضا در آورد آنگاه بدریائی قناعت در آورد آنگاه بدریائی زهد در آورد آنگاه بدریائی صلابت در آورد آنگاه بدریائی حجت در آورد آنگاه بدریائی قربت در آورد آنگاه بفرمود تا خود را بپشتانند صد هزار بست هزار قطره از وی بچکید از هر قطره از آن پیغامبری بیا فرید همه پیغامبران یکبار آواز برآوردند که اللهم اجعلنا من امة محمد از آنست که خداوند تعالی بجان مصطفی صلی الله علیه وسلم سوگند یاد کرد و قوله تعالی لعمرک الہی بجان محمد و بفرقان محمد علیہ السلام ما لا شفاعت وی صلی الله علیه وسلم برسان

فصل پانزدهم در وفات حضرت مصطفی صلی الله علیه وسلم

بدانکه وفات رسول علیه السلام در روز دوشنبه دوازدهم ماه ربیع الاول بوده است چنانکه مولود وی و هجرت وی بوده است در صحاح مصابیح می آرد بروایت برادر بن عاذب و او از انصار بوده است چنانکه در قرآنی ذکر کرده برادر بن عاذب گفت ندیدم و ندانستم که اهل مدینه هیچ چیز چنین فرج نموده باشند که بآمدن رسول علیه السلام بدین تآکود کان خورد را دیدم که میگفتند هذا رسول الله قد جاء یعنی فرج می نمودند و شادی میکردند که اینک رسول خدا آمد علیه الصلوة والسلام و حسان مصابیح می آید بروایت انس بن مالک رضی الله عنه که آن روز که رسول علیه السلام بدین می آمد حبشیان نیزه بازی میکردند و فرج می نمودند بمقدم رسول علیه السلام و گفت ندیدم هیچ روز را نیکوتر و نورانی تر از آن روز که در آمد رسول علیه السلام بر مادر وی و ندیدم هیچ روز را که قبیح تر و تاریک تر بوده باشد از آن روز که رسول علیه السلام در وی وفات کرد و بهم انس میگوید که آن روز که با رسول خدا علیه السلام بدین در آمد روشن شده بود از آن در آمدن وی همه چیزها و آن روز که وفات کرد تا یک شده بود همه چیزها بوفات وی و بپشتانن بودیم دستهای خود را از خاک وی و هنوز در دفن وی بودیم که دلہای خود را دیگرگون و متغیر یافتیم در تہمة المنظر می آرد که بعضی از صحابه اخبار کردند از تغیر احوال خود که صفای دلہای ایشان آن چنانکه در حیات رسول علیه السلام بود در حال وفات وی نیافتند و آن الفت و رافت که در میان ایشان بود در حال حیات وی متغیر شد بوفات وی و نبود آن الا بالقطع و حی آسمانی و مفارقت از صحبت وی که آن سبب سعادت ابدی دایمی بود و الا تصدیق ایشان خداوند را و رسول او را و احکام دین را ثابت بود بلکه اکمل و ابلغ بود و خبر وفات رسول علیه السلام اول از سورة النصر معلوم شد چنانکه در تفسیر مدارک و عامہ تفاسیر میگوید قوله تعالی اذا جاء نصر الله و الفتح و دایت الناس الی آخر السورة یعنی چون بیاید نصر و مدد خداوند یعنی چون نصرت دهد خداوند ترا بر دشمنان یا بر عرب یا بر قریش و فتح کند بلاد شرک و بہ بنی اہل یمین را که در می آیند در دین اسلام جماعات کثیرہ بعد از آن یک یک و دود و در می آیند فسیح محمد ربک ای فقل سبحان الله خدایا پیاکی یاد کن و حمد گوئی مرا و ایا نماز گذار از برای وی و استغفرہ و آمرزش خواه از حضرت وی تواضعا و هضما للنفس یا مداومت نمای بر استغفار آنہ کان تو ابا بدرستی که خداوند ہمیشہ بود و هست و باشد قبول کننده توبہ عباد و در مدارک می آرد که امیر المومنین عمر رضی الله عنه آن هنگام که این سوره را بشنید بگریست و گفت اکمال دلیل الزوال و رسول علیه السلام بعد از نزول این سوره دو سال دیگر زیست و در آن

دو سال کس اورا خندان و شگفته ندید و آخر آیت که از قرآن فرود آمد این آیت بود قوله تعالی الیوم اکملت لکم دینکم الا بیه
در صحیحین می آید بروایت ابو سعید خدری رضی الله عنه که رسول علیه السلام بر منبر نشست پس فرمودان عبدا خیره الله
بین ان یوتیه من ذھرة الدنیا ما شاء و بین ما عنده فاختار ما عنده یعنی بدرستی که خداوند تعالی بنده را بخیر
کرد میان آنکه بدهد او را از نعیم و زینت دنیا آن مقدار که خواهد آن بنده و میان آنچه نزد یک خداوند است ابو بکر رضی الله عنه
این بشنید بگرسیت پس گفت فدای تو باد پدران و مادران ما ابو سعید میگوید ما را عجب آنداز گریه ابو بکر و از سخن وی پس آن
خیر رسول بود و ابو بکر از ما دانای تر بود یعنی ابو بکر رضی الله عنه بآن کلام دانست که نزدیک آمده است وفات رسول خدا
علیه السلام از برای آن بود که بگرسیت انس بن مالک رضی الله عنه میگوید مردی بیامد از قریش و گفت خبر ده مرا از وفات
رسول علیه السلام گفت شنو دم از علی رضی الله عنه و اما در رسول علیه السلام که گفت پیش از وفات رسول علیه السلام
جبرئیل علیه السلام بسه روز بیامد و بر رسول خدا سلام کرد و گفت بدرستی که خداوند تعالی مرا فرستاد بسوی تو که سوال کنم از
تو از این چیز که خداوند دانای تر است از تو بدان چگونه باید کردی و چگونه می یابی خود را رسول علیه السلام فرمود در دهن امروز
سخت تر است جبرئیل علیه السلام گفت ملک الموت بر در است اجازت نخواسته است از هیچکس پیش از تو و اجازت نه طلبد
بر هیچکس بعد از تو رسول علیه السلام گفت ای جبرئیل اجازت ده مرا و تا در آید ملک الموت علیه السلام در آمد جبرئیل علیه السلام
از تو رسول علیه السلام باز گشت ملک الموت سلام کرد رسول علیه السلام گفت و علیک السلام ملک الموت گفت
بدرستی که خداوند تعالی فرستاده است مرا بسوی تو و امر کرده مرا بفرمان برداری تو اگر بفرمانی که روح مرا قبض کن قبض کنم و اگر
امر کنی که باز گرد باز گردم حضرت مصطفی صلی الله علیه و سلم فرمود که ای ملک الموت مرا مهلت ده تا بیاید خلیل من یعنی جبرئیل
علیه السلام ملک الموت باز گشت چون عمر بنی صلی الله علیه و سلم چیزی باقی بود جبرئیل علیه السلام در هواید و رسید با هفتاد
هزار فرشته و رضوان و خازن بهشت با هفتاد هزار ملک و در دست وی دو حله از حلهای بهشت جبرئیل علیه السلام از
ملک الموت پرسید که چه کردی باروی حبیب خدا گفت درخواست از من این را که تاخیر کنم تا آمدن تو ملک الموت باز گشت با
ایشان تا در آمد بر حضرت نبی علیه السلام رسول علیه السلام گفت یا جبرئیل نزدیک سختیها مرا تنها بگذاشتی جبرئیل گفت
نی ای حبیب من ولیکن الله تعالی مشتاق است ببقای تو پس گفت رسول علیه السلام که ای جبرئیل بشارت ده مرا جبرئیل
علیه السلام گفت بدرستی که آراسته کرده اند و درهای آسمان را گشاده اند و ملائکه صفها بر کشیده اند و در انتظار روح مبارک تو
اند که چون بگذرد بر ایشان صلوات گویند بران رسول علیه السلام گفت ای جبرئیل ازین سوال نمی کنم از تو جبرئیل علیه السلام
گفت بدرستی که آراسته کرده اند بهشت را و حورای عینا مشتاق و منتظر روح تو اند که چون بگذرد بر ایشان صلوات گویند
بروی گفت ازین نمی پرسم از تو ای جبرئیل گفت اول کسی که در قیامت برانگیخته شود تو باشی و اول کسی که شفاعت کند تو باشی
و اول کسی را که مقام شفاعت دهند تو باشی گفت ازین نمی پرسم از تو ای جبرئیل بشارت ده مرا گفت کلید بهشت روز
قیامت بدست تو باشد گفت ازین نمی پرسم از تو ای جبرئیل بشارت ده مرا بدرستی که می شناسی هم مرا و غم مرا گفت هیچ پیغامبر
در بهشت در نیاید تا اول تو در آئی و هیچ امت در بهشت در نیاید تا اول امت تو در آید گفت اکنون چشم مرا روشن کردی

ای ملک الموت کجائی نزدیک من آئی و بجای آرا آنچه ترا فرموده اند بران پس جبریل علیه السلام بردست راست وی نشست
و میکائیل بردست چپ و اسرافیل نزد سروی و اسماعیل خازن آسمان و نیا نزدیک دو پای وی و رضوان بهشت با دست و در پیش
وی و بدست وی دو حله از حله های بهشت و ملک الموت بقبض روح وی مشغول شد قبض میکرد و بیک دست خود و بسط میکرد
بدست دیگر و عرق از جبین مبارک وی میرفت و میگفت یا جبریل و ای حبیب من کجائی نزدیک من آئی و بخوان پروردگار
خود را تا آسان کند بر من قبض روح را و تصحاح مصابیح می آرد که عایشه رضی الله عنها گفت پیش رسول علیه السلام قندج
آب نهاده بودیم دست خود را بآب میزد و در روی خود می مالید و میگفت لا اله الا الله ان للموت سكرات یعنی بدرستی که
مرگ را سختیهاست پس دست خود را بر آورد و میگفت السرفیق الاعلی تاروح مبارک وی قبض کرده شد دست و
ساقش در تخته المظهر می آرد که رفیق اینجا جماعت انبیاست که در علی علیین ساکن اند و منه قوله تعالی و حسن اولئك
وفيقا هم عایشه رضی الله عنها میگوید که پنج کس را جان کندن بران سختی ندیدم که رسول علیه السلام را در شکوة مصابیح
می آرد که چون رسول خدا علیه السلام وفات یافت و اهل بیت رسول علیه السلام تغزیت میداشتند و از و اج رسول
علیه السلام می نالیدند و میگفتند آوازی شنودند از ناحیت خانه که گفت السلام علیکم اهل البیت و رحمة الله و
برکاته یا نساء محمد لیس علی محمد صیاح و بکاء و صراخ ان تصبرن توجرن وان تجزعن تزدن اجر الله
وایا که محمد صلی الله علیه و سلم از و اج رسول علیه السلام و اهل بیت وی گفتند در جواب که ای صاحب آواز با بر محمد
نمی گزیم گریه ما از برای انقطاع ملائکه است از خانه های ما امیر المومنین علی رضی الله عنه گفت و انید که این سخنان که بود گفت
آن خضر علیه السلام بود که تغزیت گفت شما را بموت مصطفی صلی الله علیه و سلم و رحسان مصابیح می آرد از عایشه رضی الله
عنها که آن هنگام که خواستند غسل دهند رسول را علیه السلام گفتند نمیدانم که جامه رسول را علیه السلام بیرون کنیم
یا بچنانکه برهنه می کنیم مردگان خود را یا بشویم رسول علیه السلام را با جامه وی چون اختلاف کردند حق تعالی خواب را بر ایشان
گذاشت تا نماند از ایشان یک مرد الا آنکه از نخلان وی بر زمین وی بود پس سخن گفت با ایشان سخن گوینده از ناحیت خانه
نذاستند او که بود که بشوید نبی علیه السلام را و علیه ثیابه پس برخاستند و پشتند رسول علیه السلام را با پیراهن که در
بروی بود از بالای پیراهن آب میرنجند و می مالیدند و شرح السنه می آرد که علی و عباس و فضل بن عباس و اسامه بن زید
بشستند و در کفن کردند و علی و اسامه و فضل در قبر درآمدند و رسول را علیه السلام و فن کردند و مادر مومنان عایشه صدیقه
رضی الله عنها میگوید چون رسول خدا صلی الله علیه و سلم وفات یافت اختلاف کردند در دفن وی ابو بکر رضی الله عنه
گفت شنیدم از رسول خدا چیز را گفت قبض نکرد خداوند روح هیچ پیغمبری را مگر در موضعی که دوست داشت خداوند که
دفن کنند او را در آن موضع و فن کنند رسول را علیه السلام در موضع فراش وی و رحسان مصابیح می آرد در روایت ابو موسی
از رسول علیه السلام که فرمود بدرستی که چون خدای تعالی خواهد رحمت امتی را از بندگان خود پیغمبر ایشان را بر دوش
از ایشان پس گرداند آن پیغمبر را از برای ایشان شفیع و کار ساز و چون خواهد حق تعالی هلاک امتی را عذاب فرستند
آن امت را و پیغمبر ایشان را زنده بدارد و پس هلاک کند ایشان را و آن پیغمبر نظر میکند پس چشم وی روشن می شود و هلاک

امت وی چون تکذیب وی میکنند و عاصی و نافرمان می شوند در امر وی رباعی اندیش زمرگ مصطفی باید کرد و پشاد وی طرب
جمله را باید کرد و او با شرف و عزت خود زنده ماند و ما را طمع خام چرا باید کرد و در مسکيات می آرد که بلال حبشی رضی الله عنه
گفت چون سید عالم علیه السلام از دنیا سفر کرد جهان روشن بر چشم ما تاریک شد روزی از تنگدلی بدرجهره مادر مومن
عائشه صدیقه رضی الله عنها رفتم آواز ناله عایشه شنیدم که میگفت و احمد و احمد دست بردارم گفت کیست در
فراق زدگان میگوید گفتم خادم خاندان رسالت بلال است چگونه در فراق مهتر سید عالم گفت ای بلال چگونه باشد حال ماهی
بی آب ای بلال شب دوش در خواب دیدم که رسول خدا در آسمان با فرشتگان میخرامید گفتم یا رسول الله کجا میروی گفت
با استقبال روح پدرت ابوبکر صدیق میروم که نزد ما می آید بلال میگوید بدرجهره ابوبکر صدیق آدم رضی الله عنه و دستوری خواهم
تزدوی هشتم خوابی که عایشه دیده بود با وی گفتم ابوبکر گریان شد و گفت سوگند بدان خدای که جان من بقدرت اوست
که من نیز دوش بهمن خواب دیدم ای بلال برو و عایشه مرا بگوئی تا بیاید و دیدار باز پسین من بنید درین سخن بودیم که عایشه
رضی الله عنها در آمد و گفت ای پدر اینک کفن شسته و پاک آوردم صدیق رضی الله عنه گفت ای فرزند سخن کفن شسته بگذر
همان گلیم که روز اول اسلام آوردم با من بوده کفن من کنید که بسیار و گفتا از خوف حق گریسته ام آب دیده خود را دران گلیم
مالیده ام تا باشد که حق تعالی بآب دیده من بر من رحمت کند چون صدیق رضی الله عنه وفات کرد او را بدر روضه طیبه سببه
علیه السلام آوردند گفتند یا رسول الله یار غار ترا آوردیم ناگاه دیدند که در روضه کشاده شد و قبری کنده در پیش روضه
رسول علیه السلام پیدا شد و دوست از روضه رسول علیه السلام بیرون آمد و صدیق رضی الله عنه را در برگرفت آوازی
شنودند که انصر فواقد وصل الحبيب الی الحبيب یعنی باز گردید که دوست بدوست رسید در اوسط طبری می آرد
این حدیث را بر وایت سهل بن سعد رضی الله عنه که گفت جبریل نزد یک رسول علیه السلام آمد و گفت یا محمد زندگانی
کن چنانکه میخواهی بد رستیکه بخوای مرد و عمل کن هر چون که میخواهی بد رستیکه مراد او خواهی شد بآن عمل خود و دوست در هر کرا
میخواهی پس بد رستیکه تو جدا خواهی بود از وی و بدان این را که شرف مومن از قیام شب است و عزت مومن استغنائی وی
از مردمان مو عظمت پس ای برادر چون بخوای مرد زندگانی چنان کن که برهی نه چنانکه از تو برهند و چون هر چه کنی بآن جزا
خواهی یافت نیکنی کن تا جزای خیر یابی و غیر خدا را دوست مدار تا از وی جدا نمائی و قیام شب را لازم گیر تا شرف یابی و
عجز و اقتدار خود بغیر سب تا عزت یابی که اگر لغو باشد او ترا خوار گرداند کجاری که عزیزت دارند عنان اختیار از معاصی
کشیده دار که در گاه بی نیاز نیست اگر براند کجاری که قبولت کنند حکایت عیسی بن معاذ از وی رحمه الله بنی چراغ افروخته بود
و کتاب مطالعه میکرد و باد چراغ را بنشانند خواهی کرد و بهیوش شد چون بخود باز آمد سوال کردند که شیخا چه حالت بود گفت در
خاطرم آمد که اگر بشومی کردارهای بد ما با دشقاوت چراغ معرفت را فرو نشاند بده پیچاره کجاری و دوچه کن حکایت بزرگی از بزرگان
در گاه روزی نشسته بود و میگفت موجب پرسیدن گفت امروز بر خود حساب کردم شصت و پنج سال است که قلم تکلیف بر من
رفته است و شصت و پنج سال است و یک هزار و سی صد روز بود اگر روزی یک گناه کرده باشم بستم و یک هزار و سی صد گناه
بود چگونه نگریم آدم که از وی یک دولت در وجود آمد بفراموشی و غیر غرم قول تعالی فانی و لم یجد له عضدا و بیست و پنجاه سال

و بروایتی سیصد سال گریسته دنیا ظلمنا گفته تا توبه وی مقبول شده من بگریه اولی ترم الهی بآبروی حبیب خود مارتوبه لصوص

کرامت فرمای و بشفاعت رسول علیه السلام رسان انک سمیع الدعاء

فصل شانزدهم در محبت الله تعالی و صفت محبان وی

بدانکه اهل محبت را در معنی محبت اختلاف است بعضی گفته اند محبت را از برای آن محبت گویند که نحو میکند از دل هر چیزی لکه
غیر وی است و بعضی گفته اند محبت معنی است که عاجز است و لها از ادراک وی و قاصر است زبانه از عبارت وی بحیثی بن معارف
رازی رحمه الله را سوال کردند از محبت گفت چیز نیست که به نیکویی زیادت نشود و بجفا کم نگردد شبلی میگوید محبت ایثار آن
چیز است که دوستداری از برای آن کس که دوستداری و بحقیقت بدانکه اول او ترا دوست داشته که اگر او ترا دوست ندانست
تو کی توانستی که او را دوست داشتی قوله تعالی یحبهم و یحبونه سلطان العارفین میگوید سی سال حق را میطلبیدم چون
بیدم او طالب بود و من مطلوب فرود عشق از طرف یار پیدا آمد و برخاست به محبوب شنیدی که بعاشق نگران بود و در
بعضی از کتب انبیاست که بنده من مرادوست دارم بحق من بر تو که من ترا دوست میدارم اشارت سفیان ثوری رحمه الله
میگوید هر کس که خدای تعالی دوست دارد هرگز او را دشمن نگیرد و هرگز خدای تعالی دشمن دارد هرگز او را دوست نگیرد و بدستیکه
بنده باشد که بت می پستد و او بنزدیک خداوند بخت بود حکایت عمر عبدالعزیز رحمه الله بفرمود تا از برای و سه
کنیز خریدند خادمه سیاه حبشی کنیز کردی روز عمر را خدمت کردی چون شب درآمدی بگوشه رفتی و بایستادی و مناجات
و بسوز کردی یک شب عمر گوش داشت تا آن کنیز که میگوید روی سوئی آسمان کرده بود که قبله دعا است و میفکست
یحبک ایایی ان تغفر لی یعنی خداوند ابدوستی که با من داری مرا پیامر زو بر من رحمت کن عمر شنید و گفت ای کنیز که
این چه دلیل است که تو بر خداوند میکنی کنیز گفت یا امیر المومنین اگر او مرادوست نداشتی که مرا اینجا آوردی و ترا در خواب
بگذاشتی و مرا اینجا بداشتی از کلام وی بشنو یحیاهم و یحبونه محبت خود را مقدم داشت بر محبت محبان خود من نیز اقتدا
کردم با آنچه حق فرمود نکته بزرگان فرموده اند علامت محبت سه چیز است تفکر بسیار و خواب اندک و یاد کردن بسیار روحی
گردید او و پیغمبر علیه السلام فرمان حضرت لایزال آن بود که ای داود کرب من ادعی محبتی فاذا جنة اللیل نام
عنی الیس کل حبیب و حب خلوة حبیه یعنی ای داود دروغ گفت هر که دعوی دوستی من کرد و چون شب درآمد
پهلوی بستر خواب نهاد و دوستان مارا با خواب چه کار باشد ها انا مطلع علی قلوب احبابی ای داود دل دوستان
می بینم و ناله محبان می شنوم و نیاز مشتاقان میدانم دعای شکستگان با جابت میرسانم ای داود مرا بنده گان اند که چون
شب در آید نفس ایشان آسمانها را فرود دهد و اندیشه ایشان ارواح مقربان را سرور دهد و سرور بخشد چشمها از دیدن خلق
بروزند و هزاران هزار شمع شوق و چراغ محبت در دلهای فرزند نسیم لطف بر جان بریان ایشان کشف گردانم تا در حضرت
جلال مارا از گویند و غمهای سینه بلطف مایا ز گویند خلیل دارد در هر چه نظر کنند مرا بینند و حبیب دارد هر چه گویند از من گویند
لولا انی احفظ ارواح احبابی فی ابدانهم لخرت من ابدانهم شوقا الی لقای و انا شوق الی لقاءهم ای داود

اگر نه آنست که ما بکرم جانهای دوستان خود را در قالب داریم والا هیچ جانی در وقت مناجات که نسیم قرب مایا بدورتن قرار نگرفتی و من که خداوند مشتاق ترم بلقای ایشان حکایت شبلی رحمه الله میگوید هر کس دعوی محبت کرد پس ازان بغیر مشغول شد بدستی که او بادوست استنہا کرده باشد در مقام محبت کار بجای رسد که از خود ہم فانی نشود و بحق باقی گردد زیرا که تا غیر را در باطن جای بود سر توحید و محبت بر تخته دل نقش پذیرد رباعی ما را خواهی ہی حدیث ماکن ۛ خوشا ماکن ۛ دیگران خواکن ۛ مازیایم یاد مازیان ۛ با ما بد دل مباحش دل بکتا کن ۛ قوله تعالی ما جعل الله لرجل من قلبین فی جوفه شعرا را خواهی خطی بعالم درکش ۛ کاند ریکدل دودوستی نیاید خوش ۛ حکایت شیخ ابوسعید قدس سره میگوید حجاب میان بندگان و خداوند عرش و کرسی و آسمان و زمین نیست پنداشت و منی ۛ تو حجاب ست از میان برگیر و بخدار رسید

کَلَّاكَ عَلِيكَ وَبَالَ اطرح وافر ح مشنوی	تا بود یک ذره ازستی بجائی	کفر باشد گر نهی در عشق پائے
گر همه عالم ثواب تو بود	تا تو با خویشی عدد بینی همه	چون شوی فانی احد بینی همه

شیخ جنید رحمه الله میگوید اگر سالک صادق هزار هزار سال در راه حق قدم نهد پس یک لحظه ازان حضرت غافل ماند آن مقدار سعادت که در آن یک لحظه از وی فوت شود بیشتر از آن بود که در آن هزار هزار سال حاصل کرده باشد لیس مع الله وحشته و لامع النفس راحة شیخ ابوسعید قدس سره میگوید رباعی در راه یگانگی نه کفرست و نه دین ۛ یک گام ز خود برون نه در راه بین ۛ ای جان جهان تو راه توحید گزین ۛ با ما رسیه نشین و با خود منشین ۛ حکایت شیخ سری سقطی رحمه الله بیمار شد شیخ جنید رحمه الله بعیادت او آمد و روح برداشت که او را باد کند گفت ای جنید آتش بیاد نیز تر شود جنید ۛ گفت چگونه گفت عبدا مملوکا لا یقدد علی شیء جنید گفت وصیتی کن گفت لا تشغل عن صحبة الله بصحبة الاغیاء یعنی مشغول مشوا حق بغیر جنید گفت اگر پیشتر میگفتی با تو نیز صحبت نمیداشتم حکایت ذوالنون مصری رحمه الله علیه میگوید مسکین عارف پروردگار خود را بگذارد کجا رود و فردا از روی تو بگذرم کجا خواهم دید ۛ دزد کوی تو بگذرم کجا بارم شد ۛ ای برادر درنگ و بین که انسان بکدام خاصیت مستوجب سجود ملک شد و چه سرست در وی تعبیه که از همه موجودات او شریف تر آمد اگر بسبب خوردن بود شتر لایق تر از آنکه شتری چندان بخورد که پناه آدمی نتواند خوردن و اگر بسبب قوت شهوت بود دراز گوش مناسب تر از برای آنکه قوت شهوت او را با آدمی چه نسبت بلکه قوت شهوت عصفوری چند قوت شهوت آدمی باشد و اگر قوت غضب بود شیر سزاوارتر و اگر قوت با صره بود گرگس بدین مخصوص تر و اگر قوت عاقله بود ملائکه را با آدمی چه نسبت توان کرد و اگر قوت اضلال و حراع و مکر و تلبیس و تدویر بود شیطان با کمال بود پس آن خاصیت که خاصه انسان ست و سبب آن مسجود ملک گشت جوهر محبت و نایره عشق بود که در هیچ یک از موجودات دیگر آن سر تعبیه نبود الا در بنی آدم شعر در بار تو چون صاع ملک یافته اند ۛ این گفت مگوی با تو در یافته اند حکایت شیخ ابوالحسن خرقانی رحمه الله میگوید گر مگای رفتم تا عرش را طواف کنم جمعی طایفان دیدم بسکونت هر چه تا متر بطواف مشغول تا ایشان یک بار طواف کردند من هزار بار طواف کرده بودم هم مرا از فسر دگی ایشان عجب آمد و هم ایشان را از گرم روی من پرسیدم که شما کیستید و این سکونت شما از چیست گفتند ملائکه ایم و طبع ما چنین ست ایشان از من پرسیدند که تو کیستی و این گرمی تو از چیست گفتم من از فرزندان آدم و گرمی من آتش

عشق است حکایت در زمره الارواح میگوید روزی یکی از خلفای لیلی را از دور دید نزدیکیان را گفت لیلی این است لیلی بشنید
گفت یا امیر المومنین لیلی منم اما تو مجنون نه احشمت غبار حشمت نمیگذارد که کجاست درایم نظاره حسن مرادیده مجنون باید
رباعی قصه شمع از دل پروانه پرس بد حالت باغ از دل دیوانه پرس بزا هدان را از نماز و روزه گوی بد عاشقان را از در سخنان
پرس بد مبارزان بر قلب سپاه زند عشق صفر نیست که بر سپاه قلب زند شک نیست که زلف لیلی را شکنی هست که جز دل مجنون
تاب آن ندارد رباعی شرط است تبار که چو درناز آیند بد از روی کرشمه شیوها بنمایند بد که غمزه زند و گاه زلف آرایند بد اینها همه
چیت تادلی بر بایند بد حکایت در رساله امام قشیری رحمه الله می آرد که احمد بن ابی الحواری شاگرد ابو سلیمان دارانی بود گفت
روزی بر شیخ در آدم میگریست گفتم چه چیز گریانید ترا گفت ای پسر چرا نگریم که چون شب در آید دیدم در خواب شود و دوستان برار
گفتن مشغول شوند مقیمان آن حضرت و سوختگان محبت بر سر پای ایستاده و آب دیده لعل بر رخ زردی بارند و سجده گاه
خود بخون دیده ترمی کنند حق تعالی اطلاع می یابد جبریل را ندا آید که ای جبریل ما از کار ایشان غافل نیم می بینم کسانی را که بسخن ما
جان می پرورند و بدکر ما راحت می یابند و بخدمت ما شب میگذارند و من مطلع بر احوال ایشانم ناله ایشان می شنوم و زاری
ایشان می بینم در دل ایشان می دانم چرا تو در ایشان ندان کنی که آخرین چه گریستن و زاری است و این چه رنج و بیداری است
آخر این چه ترس است از خداوند کریم هیچ دیدی که دوست مرد دوست خود را عذاب کند یا چگونه روا بیداری بر من که بسوزم تو
را که چون شب در آید و همه بخسپند ایشان برخیزند و روی در خاک می مالند و تضرع و زاری میکنند گوی همه گناه خلق اولین ایشان دارند
یا دوزخ از بهر ایشان آفریده ام یا شایسته درگاه من نه اندای جبریل تو گواه باش که من میگویم یا دکنم که چون روز قیامت آمد
من ایشان را در مقام حساب ندارم تا مرد دوست خود را به بیند و آرزوهای دیرینه بگذارد اندوه را بشناید بگسارد فغم المولی و
نعم النصیر در شرح اسماء الله می آرد که وحی آمد بد او و پیغمبر علیه السلام که ای داود و ذکر من مرزا کران را و بهشت مرطیان
را و زیارت من مرشتاقان را و من خاصه مرعبان را رباعی دنیا نشه را و فیض و خاقان را بدوزخ بد را بهشت مرزیکان را
تسبیح فرشته را صفا ایشان را بد جانان ما را و جان ما جانان را بد در خبرست که ملک الموت بتقاضای روح خلیل علیه السلام
آمد گفت هرگز دیدی که خلیل جان خلیل بتاند وحی آید که هرگز دیدی که خلیل تقای خلیل را کاره باشد گفت اکنون جان بردار
رضا دادم و در تذکره الاولیای می آرد که سفیان ثوری طیب الله روحه گفت سبحان خداوندی که جان و مال مینانند و ما را دوست
میداریم پس معلوم شد که شرف آدمی بواسطه محبت حقیقی است نه مبنی که اگر کسی تعرض بال یا بجان کسی رساند آن کس را و بهر آئینه
دشمن دارد و حق تعالی مال و جان و اهل و فرزندان از بنده بچاره می ستانند و او را از همه چیز و از همه کس جدا می کند و بندگان لحد
محبوس میگردانند و بنده مسکین همچنان مهر مهر بر نگین دل و آتش محبت در مجر سینه و کمر محبت و اخلاص بر میان جان میگوید
بغرت و جلال تو هر چند که در محنت افزائی در محبت افزایش و یک سر روی از دوستی کم نکنیم شکر از همه می شود و بسر بهر بستی میشود
داغ تو در این دلم جای دگر نمی شود قطعه مهر مهر تو بر نگین دلم بد آن چنان نیست که بلا هر دو بد بیوفائی نیاید از بنده بد
گر ز روی زمین و فابرو بد حکایت شیخ شبلی رحمه الله میگوید هر کس کشته تیغ محبت شود دیت وی دیدار باشد و هر کس
کشته تیر شوق شود دیت وی قرب باشد رباعی باد و بساز چون دوائی تو ستم بد در کس منگر چو آشنائی تو ستم بدگر بر سر کوئی

عشق باکشته شوی پشکرانه بده که خونهای تو ستم حکایت آورده اند که عیسی علیه السلام بقومی بگذشت زار و ضعیف گفت
شمارا چه رسیده است گفتند از بیم عذاب خدای تعالی بگداختیم گفت حق است برخداوند که شمارا از عذاب ایمن گرداند بقوم دیگر
بگذشت از قوم اول زارتر و ضعیف تر گفت شمارا چه رسیده است گفتند آرزوی بهشت مارا بگذاخت گفت حق است برخدای که
شمارا با آرزوی شمارساند بقومی دیگر بگذشت از هر دو قوم ضعیف تر و روی ایشان از نور چون آئینه می تافت گفت شمارا چه رسیده
است گفتند دوستی خدای عزوجل مارا بگذاخت با ایشان بنشست و گفت شما یید مقربان شما یید مقربان مرا بجا است شما
فرموده اند حکایت سری سقطی رح میگوید فردای قیامت هر کس را با بنیای باز خوانند گویند یا است موسی یا است عیسی یا است
محمد مگر دوستان حق را که گویند یا اولیای خدای بیایید نزد خدای دلهای ایشان از شادی متخلع شود حکایت ذوالنون مصری
میگوید در سفر زنی دیدم پرسیدم از غایت محبت گفت ای بطل محبت را غایت نیست گفتم چرا گفت از آنکه محبوب را غایت
نیست حکایت سمون محب در بادیه میرفت با مریدان خود که برای بادیه در ایشان کار کرد در سایه مغبلان نزول کردند
یکی از مریدان سمون را گفت علامت محبت چیست گفت سه علامت دارد مصفیه الوان نام مجده ابدان نام فارغی
جواد صحر مرید گفت یا شیخ صفت ایشان بگوی گفت و خوش را دیده در صحرا یکدیگر الفت گرفته اند چون حسرت باشند نفور گیرند
محب چون با محبوب آرام گرفته باشند از خلائق مفرد شود و از علایق مجرود گردد و خبر باد و ست بیارند و خبر بایاد او قرار نگیرد و شعر
بجز دیدار روی تو نباشد در جهان کامم بجز در حلقه زلفت نخواهم جای آرامم بجز با خاک کوی تو نخواهم هیچ پیوندی بجز
بجز بنده نگار نیا نخواهم تا کنی نامم حکایت شیخ بشلی رح میگوید خدای تعالی وحی کرد بد او علیه السلام فرمان حضرت
لایزال آن بود که ای داود ذکر من را و اکران را و بهشت من مطیعان را و کفایت من متوکلان را و زیادت نعمت من شاکران
را و حرم من نیکوکاران را و انس من مشتاقان را و من خاصه محبان را حکایت از شیخ جنید سوال کردند که چه میسرمانی
در آیت قوله تعالی والذین امنوا اشد حبا لله و عابد صم می سوزد نفس خود را از برای بت شیخ فرمود سبند و بند می سوزد
نفسهای خود را بر محبت بت چون روز قیامت شود حشر کنند ایشان را بابتان ایشان را بدر دوزخ آرند پس گویند ایشان
را که در آید بابتان خود در دوزخ همچنانکه خود را در دنیا در آتش می افکندید از برای این بتان ایشان ابا کنند و سرباز زند آنگاه
فرمان آید که در آید ای مومنان در آتش مومنان گویند سمعنا و اطعنا و مسارعت و مسابقت نمایند بد آمدن در
آتش این است آنچه فرمود والذین امنوا اشد حبا لله جواب دیگر آنست که بت پرست شاگرد شیطان است و شیطان
امر میکند او را با حراق نفس وی و مومنان مطیع رحمانند و رحمت اقتضای احراق نمی کند و قیل غیر ذلک پس ای برادر
بدانکه محبت حق تعالی بر بنده مومن فریضه است و هر کس خداوند را از اهل و مال خود و دوست تر ندارد او را مومن حقیقی نیست اگر
درد دل خود اثر دوستی حق می بینی بدانکه بمقدار آنکه تو او را دوست میداری او نیز ترا دوست میدارد و اگر کسی حق را دوست نمیدارد
این علامت آنست که حق تعالی نیز او را دوست نمیدارد حکایت در منزه النواظر می آرد که سری نامه بنشست بوزیر خود
که ما بعد بفلان کس استعانت نخواهید که او ما را دوست نمیدارد وزیر در جواب نامه بادشاه بنشست که یا ایها الملک
بدرستی که او در ایام دولت تو متولد شده و در محبت تو نشو نمایافته و همیشه ترا ناصح و خیانتی از وی صادر نشده ملک چون

برنامه وی اطلاع یافت نامه دیگر بنیشت بوزیر خود که مادر دل خود نظری کنیم از محبت وی خالی می یابیم استدلال می کنیم بدان که دل وی نیز از محبت ما خالی است حکایت ذوالنون مصری رحمه الله میگوید دلها می محبان بآتش محبت محترق است و بنور موت مشتعل و هر چیزی که بسوزد سیاه شود الا دل محب که هر چند بیشتر سوزد بآتش محبت بخت و نظارت و سزای زیادت شود حکایت یکی از اصحاب شبلی رح میگوید نعل خریدم بدیناری و پوشیدم و بجلقه شبلی درآمد و سوال کردم که محبت چیست شیخ فرمود آنکه نعل بدیناری نخری و پوشی حکایت محمد مقدسی رح میگوید به بیمارستانی درآمد جوانی دیدم بند برپای غل برگردن مرا دید گفت ای محمد مقدسی می بینی که حق با من چه میکند بگوی او را که اگر هفت آسمان را غل کنی در گردن من و هفت زمین را بند کنی برپای من یک چشم بر هم زدن از تو بغیر تو مشغول نشوم و التقات بغیر تو کنیم شعر حبیب لیس بعد له حبیب بوما سواه فی قلبی نصیب بـ سواه غائب عن بصری و عینی بـ وعن قلبی حبیبی لا یغیب بـ فـ و یک ذره التقات بدینا و آخرت بـ در یادلان صورت معنی نکرده اند بـ قوله تعالی ان الذین قالوا لربنا انما استقاموا و احداث الحقایق می آرد که اهل تحقیق گفته اند ازین استقامت مراد استقامت نمودنست بزبان بریا و حبیب بدل محبت حبیب و بنفس بخد مت حبیب و بسر بر انس حبیب و بروح بهشاده حبیب چون چنین کنند فرو آیند بر ایشان ملائکه حبیب پس میگویند مرا ایشان را که مترسید بدینیکه خوف نیست از حبیب بحبیب و اندوه مخورید بدینیکه و اصل شد حبیب بحبیب بشارت باد شما را به بهشت موعود و در جوار حبیب سخن اولیا کفر فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة فان المحبیب ولی المحبیب و لکم فیها تشتمی انفسکم فان المحبیب یتوخی مسرة المحبیب و لکم فیها ما تدعون فانما للمحبیب الی المحبیب کما للمحبیب بالمحبیب نزلا من غفور رحیم من المحبیب للمحبیب عزیز من این همه نواخت و کرامت و دوستان حق را بدانست که آئینه دل را از غبار محبت دنیا و دوستی غیر صافی داشته اند را با عی در دل علم عشق بر افراخت اند آئینه دل ز بهر آن ساخته اند بگذار که دشمن اند را بخانگردد بـ کان آئینه بهر دوست پر داخته اند بـ دل مؤمن نظرگاه حضرت اوست باید که خلوتخانه دل را از خار و خاشاک غیر پاک داری تا شایسته نظرات لطف و رحمت او شود که هر دل که دوستی دنیا در وی جای گرفت از دولت نظر حق محروم ماند و مسکن شیاطین شد بخود بالله من الخذلان مشغول

دل یکے متطریست ربانے | خانه و پورا تو دل خوانے | آنچه دل نام کرده بجار | رو پیش سگان کوی انداز
حکایت می آرد که فردای قیامت بنده بعصا حاضر آوردند حضرت عزت بفرماید تادل او را بشکافند سی صد و شصت بت از دل وی بیرون کنند **مصراع** این خانه جای رخت بودیا مجال دوست بپس شایسته سعادت و وجهانی و کرامت جاد وانی کسی شد که مطیع و فرمان بردار حق شد و در محبت وی صادق شد حکایت نقل است که شیخ حبیب بغدادی رح گفت سی سال آن کردیم که حق فرمود لا جرم سی سال دیگر است که حق آن میکند که ما میگوئیم قال النبی علیه السلام ان من عباد الله من لو اقسمه علی الله لآبره یعنی بدرستیکه بعضی از دوستان حق هستند که اگر سوگند دهند بر خداوند راست گرداند خداوند سوگند ایشان را این بود اصول و امهات همه اخلاق پسندیده که درین فصول ذکر کرده شد که تحصیل آن و متصف شدن بآن واجب و لازم است و مداومت نمودن بر آن فرض عین است اما اخلاق و میره که

اصول واجبات همه اخلاق بدست آن نیروده خلق است و دور بودن از آن فریضه است و چون آن از قبیل ترک است
ذکر آن در قسم ترک بیاید انشاء الله تعالی و چون آخرین قسم بر محبت حق ختم شد امید داریم که ختم عمر را نیز بر محبت حق و سوسو
ایمان باشد و اینجا فصل دیگر در بیان عشق مجازی یاد کنیم بحکم الجواز قطرة الحقيقة بمناسبت آن زیرا که خوش حالی است حال
عاشقان الهی بآب دین عاشقان و بسوز سینه مشتاقان و بزرگ زرد و باه سر دول پر درو محبان ما مفلسان را از مشرب
آن مخلصان شربتی و از جام ایشان جرعه کرامت فرمای

فصل هفتم در بیان عشق و صفت عاشقان

قوله تعالی وجعلنا بعضکم لبعض فتنة ابتصرون وقال النبی علیه السلام و کثر وعف ثمرات مات شهید
شعر گر بر سر کوی تو بزم باروت و مرگم بمراد است و هلاکم بشهادت و بداند که عشق را سه مقام است مقام اول کشش است
یعنی تا از جانب محبوب آوازه بجایم پیدا نشود از جانب محب سر میجو نه هوایا نگرود و قطعه گر سر از طوق ارادت می کشم و
طوق اگر ابراهیم بگردن می کشد و عاشقان را نیست از خود اختیار و طبع مقناطیس آهن می کشد و مقام دوم کشش است
یعنی تا در بادیه جاهد و افینا از سر قدم نسازد و تن را در راه ریاضت نگذارد و بی طریق سعی بکعبه صفای نهند و نه
سبلنا مشرف نشود و قطعه گزرا از روی صحبت ماست و قطع کن صحبت دل و جان را و هر که منشور کعبه می خواهد و طری
کند محنت بیابان را و مقام سیم کشش است یعنی چون محبوب رسد محو شود ذره در پر تو خورشید چندان ظهور دارد که بخورشید
تزدیک نیست رباعی عاشق که بعاشقی جگر می سوزد و در صحبت معشوق بتری سوزد و نه در بر خورشید فنا میگردد و
پروانه ز وصل شمع پرمی سوزد و حکایت شیخ شهاب الدین سهروردی رح میگوید عشق را از عشقه گرفته اند عشقه گیاهی
است که بهر نبات که رسد ناچیزش کند رباعی عشق در دلیست که درمان نپذیرد و هرگز و عاشق دل شده سامان نپذیرد
هرگز و بر تن هر که ازین تیغ بلاز خم آید و کشته گردد که در جهان نپذیرد و هرگز و بداند که چنانکه تن آدمی را غذا نیست روح آدمی
را نیز غذا نیست و غذای روح دو چیز است یکی آواز خوش و دیگر جمال نیکو و قطعه غذای روح دو چیز است پیش اهل یقین و که هست
هر دو و تبریک تن پرست حرام و یکی شنیدن آوازهای جان پرور و دیگر مشاهده دلبران سیم اندام و حکایت در روضه
می آرود که امام ابو یوسف القاضی رحمه الله در مجلس هارون الرشید بود قاری قرآن میخواند با آواز خوش و برادرزاده هارون الرشید
در حسن دید پیدا داشت و در لب دم عیبی ایستاده بود امام گوش بر آواز قاری نهاده بود و چشم در دیدار پسر گماشته
هارون الرشید بدید اعراض کرد امام دریافت چون قاری از قرائت فارغ شد امام گفت قطعه آواز خوش و جمال نیکو و
این هر دو غذای روح باشند و هر جا که غذای روح بینی و گردست و ده فتوح باشد و خلیفه گفت راست گفتی که گناه از
اصحاب ابو صفیحه دور است قطعه تهمت شهوت مبین اندر میان و گر مر ابا دلبران مینی نظر و عشق بازی شود و روح است و
شهوت تن عادت گاو دست و خر و اگر کسی این را عشق میگوید لا مشاخذ فی اصطلاح حکایت در تفسیر ثعلبی
می آرود که بحی بن معاذ رازی رحمه الله گفت اگر خدای تعالی عقوبت خلائق بمن افکند هیچ عاشق را عذاب نکنم گفتند

اگر عاشق گنهگار بود گفت نیز عقوبت نکند زیرا که گناه عاشق اختیار می نیست اضطراب نیست رباعی اگر عشق تو بانه
وزاری نبود بهرگز عاشق چنین بخواری نبود بهر عاشق بیچاره بگیرد گناه به زیرا که گناهش اختیار می نبود به قوله تعالى
فمن اضطرب غيرة باغ ولا عاد فلا اثم عليه مسکن عاشق بیچاره روز در عذاب باشد و شب بیقرار و بیخواب
باشد گاه در بادیه اشتیاق زبان لبیک بر کشاده و گاه در زادیه فراق سر بر زانو می حسرت نهاده شعر و صافی الدهر
اشقی من محب به وان وجد اهلوى حلوا المذاق به تراه با کیانی کل حین به مخافة فرقة اول اشتیاق به فیبکی
ان نائی شوقا الیه به و یکی ان دنا خوف الفراق به در تفسیر ثعلبی می آرد از احمد بن عبد الوهاب که گفت فی قول الله
تعالى ولا تخلنا ما لا طاقة لنا به قال یعنی لعشق و تیر و تفسیر ثعلبی می آرد که ابو حباب گفت مجلس فی والنون مصری
بودم در قسطنطین مصر و چنان دادم که اهل مجلس وی هفتاد هزار بودند و آن روز در محبت حق سخن می گفت کارهای
رسید که یازده نفر در مجلس جان بدادند یکی از مریدان آواز بر آورد و گفت یا ابو الفیض محبت حق ذکر کردی محبت مخلوقات
را نیز ذکر کن ذوالنون آهی کرد و سخت بنالید و دست بر آورد و پیراهن خود بدو نیم چاک زد و گفت علفت دو هو هم
واسد تعیرت عیونهم و خالفوا السهاد و فارقوا الرقاد و لیلهم طویل و نومهم قیل اخری اضم لا تقصد
همومهم لا تفقد مودهم عشیة و دموعهم غریة با کبة عیونهم فریحة جعولهم عاد لهم الزمان و
الاهل و الجيران شعر آن کس که زکوی آشناییست به داند که متاع من کجا نیست به احمد بن یحیی میگوید قطع الاوصال
ایسر من قطع الوصال حکایت در منزه النواظمی آرد که اصمعی بقبیله از قبایل عرب بگذشت جوانی را دید بندگران
بر پای و مردمان گردوی در آمده گفت این جوان را چه می شود گفتند دختر عم خود را دوست میدارد و آن دختر روی بوی نمی نماید
اصمعی گفت مرا نزد دختر برید اصمعی را پیش دختر بردند گفت ای دختر ترا چه نقصان شود اگر یک بار دیدار خود بد و نمانی دختر
گفت اوطاقت دیدار ندارد و اگر خواهی نظاره کن دختر بیامد و بر جوان بگذشت و از ناز و تکیه دامن در زمین می کشید
غباری از زمین برآمد جوان در آن غبار نظر کرد و غره بزد و بهوش بیفتاد و دختر گفت یا اصمعی من لا اطلق غبارا ذیالنا
فکیف یطیق ملاقات جالنا کسی که طاقت دیدن غبار دامان ندارد چگونه طاقت دیدار ما آرد حکایت در
روضه خلدی آرد که در عهد لیلی بسیاری دعوی محبت وی میکردند اما هیچ یک را از مجنون صادق تر نمیدید قطع هر کسی لاف
محبت نمیزند به هیچ یک در عاشقی صادق نه اند به مدعی عشق بسیارند لیک به چون بینی بیشتر عاشق نه اند به گفت نقد
وقت این مدعیان کذاب را بر محک امتحان زخم تا هر کس چه عیار دارند بفرمود تا بگرد و کوشک او آتش عظیم افروختند و خود
بر بالای کوشک برآمد و ندا کرد که هر کس عاشق است با آتش در آید و از سوختن پاک ندارد و آنها که خام بودند از سوختن اندیشه
کردند مجنون که سوخته بود و با آتش آشنائی داشت قدم در نهاد و برگشت و گفت قطعه من دل سوخته از آتش تواند بشیم
که چو پروانه همه بال و پر سوخته به آتش عشق تو در خاک بگیرد بهرگز بهم مرا سوز که بار و گرم سوخته به در منزه الاعراج می آرد
که تا مجنون بر سر کوه نهد بود از نسیم صبا صاحب وجد بود و چه پوین گرد قبیل گشت قرب لیلی بروی عقیده گشت حکایت
در منزه النواظمی آرد که مجنون در عشق لیلی چنان شد که از آدمی نفور کرد و با وحوش در صحرا انس گرفته بود و چون نام لیلی

شنیدی مدبوش شدی چون شوهر لیلی را وفات رسید کسان مجنون گفتند ای قیس شوهر لیلی وفات کرد بیا تا لیلی را با تو
عقد کنیم تا این سودا از دل تو برخیزد مجنون گفت ما را با عشق او کارست با او کاری نیست لیلی را از بهر خدا بر خود حرام کردیم
و ترک وصالها الی العقی ربا عی تا جان دارم عشق تو چون جان دارم تا زنده بوم عشق بکس نسپارم نه فردا
بقیامت ای بت عالم سوز می آیم و این خار در سر دارم به حرکایت عام مجنون را بعرافات آورد و با اهل عرفات گفت
ایجاد عاستجاب بود عاکنید که خدای تعالی عشق لیلی را از دل وی بردارد آنگاه مجنون را گفت ای پسر اهل عرفات از
برای تو دعای کنند تو نیز از بهر خود دعا کن مجنون دست برداشت و گفت اللهم زدنی هواها و احینی علیها و
امتنی مع هواها و احشونی معها یوم القيمة شعر تا جان دارم ز عشق تو نگریم به عاشق میرم بحشر عاشق خیزم
حکایت نقل است که هرگاه که مجنون بکوی لیلی در آمدی سگان کوی لیلی قصد وی کردند کسی گفت ای مجنون سگان کوی
لیلی را مراعات کن و لقمه در پیش افکن باشد که با تو آشنا شوند قطعه ستم که با سگ کوی تو آشنا خواهیم به چه جای آنکه
ز تو حاجتم روا گردد و چنین که در نظرت کترم من از سگ کوی به چه حیل تا سگ کوی تو آشنا گردد و مجنون نان و گوشت
برد و در پیش سگان کوی لیلی انداخت سگ از بوی کرد نخورد و قصد مجنون کرد مجنون گفت این را چه کنم که از دیگران
استخوان بستاند و از من نان و گوشت قبول نکنند قطعه سوال کرد ز معشوق عاشقی که چرا بنان من سگ کوی تو
رغبتی نمود به جواب داد که رغبت نمی نماید از آن به که هست لقمه عاشق همیشه زهر آلوده حکایت آورده اند که روزی
مجنون میگذاشت چشم او بر جمال لیلی افتاد نعره زد و از پای در افتاد مدبوش شد لیلی آن حال مشاهده کرد بروی بخشود بیا که
سروی در کنار گیرد مجنون بوی لیلی شنید چشم بکشد و گفت ای لیلی دنیا را در کار هوای تو کردم میخواهی که آخرت نیز در کار
تو کنم فردی من ماندم و اسلام کن تا نکند به اندر سر کار تو مسلمانان خویش به حکایت نقل است که چون لیلی را وفات رسید
اورا دفن کردند مجنون خبر یافت گفت مرا بسر خاک وی برید گفتند ما گور او را ندانیم گفت شما مرا بدان گورستان برید که من خاک
او را باز یابم که از خاک او بوی عشق مای آید و مجنون را در آن مقبره در آوردند بهر گوری که رسیدی خاک از وی برداشتی و بوی
کردی و بینداختی و گفتی لیس هذ به چون بسر گور لیلی رسید خاک از او برگرفت و پیوید بوی عشق خود شنود شهنشه زد و بر
سر گور لیلی جان داد شعر ارادوا یخفوا قبرها عن صدیقها لطیب تراب القبر دل علی القبر فد فوه یخنها
هر دو را در پیلوی یکدیگر دفن کردند ربا عی بجان رسید مرا کار تو و او پناه به بیا که طاقت حیران تو ندارم آه به چو هست مرن
عاشق شهادت اینک من به مردم اشهدان لا اله الا الله در روضه خلدی آرد که پیری حکایت کرد که مرا بر بیارستان
بعد از گذر افتاد جوانی دیدم بر حصیر کهنه نشسته و بند بر پای و مروحه بدست و مردم بسیار آنجا جمع شده و او میگفت شعر
در عشق تو انگشت نمای زن و مردم به هر لحظه فرون است ز سودای تو دردم به پیش رفتم و گفتم ای جوان چه حاجت دارم
گفت آنکه بفلان محله روی آنجا که سرای احمد و هقانت سرای ترسانی است روی در قبله ربا عی قبله من سرای
آن ترساست به جانم اندر هوای آن ترساست به کافر در ره مسلمانی به گرمراکش بجای آن ترساست به در بن و بگوئی
ربا عی در عشق تو ام طاقت رسوائی نیست به در پیر تو ام روی شکیبائی نیست به تا وسیع توان بود تکل کردم به دیگر چه کنم

وسع شکیبائی نیست ببدان در سرای آدم و در بزم دختر بی پس در آمد پیغام جوان بدو رسانیدم گفت رباعی در عشق کسی را
 که توانائی نیست بوز بجز تحمل و شکیبائی نیست بمرگ ست علاج او و بیرون از مرگ بپهر مصلحت دگر که فرمانی نیست پیغام
 دختر بچوان رسانیدم آهی کرد و جان بداد باز گشتم که دختر را خبر دهم بسر کوچه رسیدم خروش مصیبت شنیدم گفتند دختر نیز وفات
 یافت رباعی من عشق ترا مراقبت خواهم کرده و اندر دوجهان مراقبت خواهم کرده و دی روز بدل مخالفت میکردم بامروز
 بجان موافقت خواهم کرد حکایت یکی از مشایخ در بازار واسطه میگذاشت کودکی را دید که طپانچه بر روی پیری می زد و پیر
 پیچ نمی گفت شیخ را عجب آمد از پیر سوال کرد پیر گفت سزای انیم و زیادت ازین گفت چرا گفت ازین کودک پرس گفت
 ای شیخ تو امام مسلمانان نیستی در مذہب عاشقی ترا کاری نیست بمرعاشق ما ز ما ستم عاری نیست باین پیر دعوی عشق ما
 میکند دور و زست که ما را ندیده شیخ گفت بیشتر زن تا دعوی محبت نکند یا در عشق استغنائما بد آنگاه شیخ بگریست و گفت
 کسیکه دعوی محبت مخلوق میکند و معنی بجای نمی آرد سزای سبلی می شود کسی که دعوی محبت خالق کند و معنی بجای نمی آرد سزای

الم قطعیت گردد و در تفسیر کشف و بیان می آرد که لعن الله سبحانه اهل النار بالفراق لا ستر حوالی
 مافیہ من العذاب یعنی اگر خداوند اهل دوزخ را عذاب کند بفراق هر آینه استراحت نماید با آنچه در
 دوزخ است از عذاب یعنی عذاب دوزخ در جنب آتش فراق دوست راحتی تواند بود

وکل الذی دون الفراق قليل لو كانت الجنة نصيب

العارفين بدون جماله واويلاه ولو كانت النار نصيب

المشتاقين مع جلاله واشوقاه الہی ماسکینان

را با آتش فراق و داغ قطعیت نسوزد

بحرمت محمد وآله و صحبه اجمعین

۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞

۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞ ۞

۞

تمتسم الاخلاق بتوفيق الملك الخلاق فلنشرع في لقسم الترتيب
 بتوفيق الملك الملوک ومنه الهداية والصمت لعصمة والتوفيق

قسم چهارم از کتاب ریاض الناصحین در فرایضی که از قبیل ترک است یعنی ترک مخالفتها با الله تعالی و بار رسول او علیه السلام و آن هفت ترک است ترک کفر و شرک و نفاق و ردّت بدعت و معاصی و اخلاق بد و این هفت ترک در وقت تفصیل مفسده می شود چنانکه ذکر دی بجای وی بیاید انشاء الله تعالی و درین ششم چهار باب است

باب اول در بیان کفر و شرک و نفاق و ردّت و درین باب چهار فصل است

فصل اولی در افتام و انواع کفر و احکام آن

بدانکه کفر دو قسم است شتم اول تکذیب حق است شتم دوم آنکه واسطه است میان تصدیق و تکذیب که نه تصدیق است و نه تکذیب ولیکن کفر است آما آن قسم کفر که تکذیب حق است چهار نوع است چنانکه امام محی السنه در تفسیر معالم الترتیل خود و امام علی واحدی در تفسیر و سیط و غیر ایشان از ائمه التفسیر در تفاسیر خود آورده اند چون تفسیر مغنی و غیر آن در آیه ان الذین کفروا سوءا علیهم هم الا یہ اول کفر انکار و آن چنان باشد که شخصی خداوند تعالی را نمی شناسد و اصلا بوی معرفت ندارد و دوم کفر جحود چنان باشد که خداوند تعالی را میدانند بدل و انکار میکنند چون امیة الصلوات سیم کفر عناد و آن چنان باشد که خداوند تعالی را می شناسد بدل و بزبان نیز معترف است بدین حق ولیکن آنرا قبول نمیکند و مسلمانی را دین خود نمی گیر و چون ابوطالب چهارم کفر نفاق و آن چنان باشد که بدل منکر حق اجماع قطعی باشد و بزبان معترف باشد این است آنچه ایامه تفاسیر مذکور گفته اند اما قسم دوم از کفر که واسطه است میان تصدیق و تکذیب چنانکه امام نورالدین صابونی رحمه الله علیه در کفایه گفته است و آن سه نوع است اول آنکه تکذیب نداشته باشد ولیکن شک و تردد داشته باشد و دوم آنکه در قبول حق توقف داشته باشد و این هر دو نوع کفر را امام نورالدین بخاری در کفایه ذکر کرده و گفته که این هر دو کفر است با نفاق سیم آنکه خالی باشد از تصدیق و تکذیب و از شک و توقف و این نیز کفر است با نفاق از بهر آنکه هر دل که در وی تصدیق نباشد یعنی تسلیم نباشد یعنی قبول حقها نباشد و دل ایمن نباشد کفر باشد از بهر آنکه واسطه نیست میان کفر و ایمان نسبت مکلف این بود اقسام و انواع کفر و الله اعلم

اما حکم کفر آنست که چون کافر اظهار کفر کند در دنیا مستحق کشتن و غارتیدن و برده کردن شود بشرایطی که در کتب کلامی و فقهی مذکور و مسطور است و چون بر کفر میرد نعوذ بالله در آخرت مستوجب دوزخ شود و بعد از آن جاودانه گرفتار گردد کما قال جل ذکره اولئك اصحاب النار هم فيها خالدون و در لغت خداوند و فرشتگان و همه آدمیان باشد قوله تعالى ان الذين كفروا وما تواوهم كفارا اولئك عليهم لعنة الله والملائكة والناس اجمعين خالدین فيها و یک طرفه العین عذاب زوی تخفیف نشود که لا یخفف عنهم العذاب و حق تعالى نظر رحمت بوی نکند که و لا هم یبیطرون و چون او کافر شد و ظلم کرد بر نفس خود باوردن کفر حق تعالى نیاورد مراد و نماید او را راهی الایراه دوزخ که ان الذين كفروا وظلموا لم یکن الله لیخفر لهم ولا لیهدیهم طریقا الا طریق جهنم خالدین فیها ابد او جاوید باشد در آنجا همیشه و هست این جاوید عذاب کردن او بر خداوند تعالی آسان که و كان ذاك على الله یسیرا هرگز بهشت در نیاید همچنانکه شتر بسورخ سوزن در نیاید قوله تعالى ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سورا الخیاط و اگر باشد مراد را همه آنچه در زمین است و مانند آن بآن و او خواهد که همه را بدل و فدیه دهد تا خویشتن را بآن باز خرد از عذاب روز قیامت نپذیرند و مراد او بود عذاب دردناک که ان الذين كفروا لان لهم ما فی الارض جمیعاً و مثله معه لیفتند و ابه من عذاب یوم القيمة ما تقبل منهم و طعم عذاب الیم حکم کفر این بود اما حکم ایمان آنست که مثلاً کافری که سالها در کفر سیر برده باشد چون از کفر بیزار شود و کلمه توحید بر زبان راند و دل وی باز بان وی موافق باشد حق تعالی آن کفر گذشته وی را بیاورد و او را بر گذشتهها مواخذه نباشد چنانکه در کلام مجید خود فرمود قوله تعالى قل للذین كفروا ان ینتهوا یغفر لهم ما قد سلف و چون بر مسلمانی میرود و آید در بهشت جاودانه قوله تعالى اولئك اصحاب الجنة هم فیها خالدون پس از انواع سبعة کفر هر چه باید بود که بآن رستگاری نتوان یافت الهی ماسکینان را از کافر لیستین از کافر مردن را مان دارد و توفیق ایمان داشتند و ایمان بردن کرامت فرمائی

فصل دوم در شرک و انواع آن

در احیاء العلوم و تنبیه می آرد که شرک بر دو نوع است شرک جلی و شرک خفی اما شرک جلی چنانکه غیر خداوند چیزی را پرستند چون بت و غیر آن و حکم این شرک همان حکم کافر است در عقوبات دنیوی و اخروی و جاوید ماندن در دوزخ قوله تعالى ان الله لا یغفر ان یشرك به و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء یعنی بدرستی که خداوند نمی آفرزد این را که شرک آرند بوی غیر او را و مادون شرک هر گناه که باشد می آفرزد و آن بنده را که میخواهد و من یشرك بالله فقد افتری اثماً عظیماً و هر کس که شرک آرد بخداوند تعالی بدرستی که آورده باشد گناه بزرگ غیر مغفور در تفسیر و سیطمی آرد که این آیت قاطع است در دو مسئله بزرگ از اصول مسئله اول آنکه مرتکب کبایر از مسلمان چون بر ایمان میرد جاوید در دوزخ نماند و خداوند تعالی او را جاودانه عذاب نکند بلکه مشرک را جاودانه در دوزخ بدارد بدون مسلم مسئله دوم آنکه خداوند تعالی وعده متعذر کرد مادون شرک را از معاصی که عفو کند از آنکه خواهد و پیامرزد و آن را که خواهد خلاف امر قدریه را که میگویند جایز نیست که پیامرزد

کبیره را و عفو کند از معاصی هیچ را از امیر المومنین کرم الله وجهه مرویست که هیچ آیت در قرآن نرود من امیدوارم ازین آیت
نیست که حق تعالی فرمود ان الله لا یغفر لمن یشک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء و نیز در تفسیر سیوطی آرد که ابن عمر
رضی الله عنهما گفت استغفاری خواستم از برای اهل کبائر تا آن هنگام که این آیت نازل شد ابوذر غفاری رضی الله عنه روایت
میکند از رسول علیه السلام که فرمود آمد بمن آینده از پروردگار من پس خبر داد مرا باینکه فرمود که بشارت داد مرا شک ابوذرست
که هر کس از امت من بمیرد که شرک یا وروده باشد بخداوند چیزی را در آید در بهشت گفتم یا رسول الله اگر چه زنا و دزدی کرده
باشد فرمود که اگر چه زنا و دزدی کرده باشد در صحیح مسلم می آید بروایت دیگر از ابوذر که گفت در آنکه بر رسول علیه السلام و بروی
جامه سفید بود و رسول علیه السلام در خواب بود باز گشتم کرت دیگر باز آمد رسول علیه السلام بیدار شده بود پس فرمود
ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات على ذلک الا دخل الجنة یعنی هیچ بنده نباشد که بگوید لا اله الا الله یعنی
از خالص دل خود پس از ان بمیرد الا آنکه در آید در بهشت ابوذر میگوید گفتم وان ذی وان سرق یعنی و اگر چه زنا و دزدی
کرده باشد رسول علیه السلام فرمود و اگر چه زنا و دزدی کرده باشد تا سه کرت همین سوال میکردم رسول علیه السلام همین جواب
میکفت در کرت سیم فرمود ان ذی وان سرق علی دغم انف ابی ذر یعنی و اگر چه زنا و دزدی کرده باشد تا سه کرت همین سوال میکردم رسول علیه السلام همین جواب
اند یعنی اضطراب است و ابوذر هر گاه که این حدیث روایت کردی گفتی وان دغم انف ابی ذر پس ای برادر ازین نوع شرک
که غیر خدا پرستیدن پر چند باید بود که بآن خلاص نتوان یافت اما نوع دوم از شرک که در احیا گفته آن را شرک خفی گویند
یعنی نفس آن کفر نیست ولیکن معصیت است بنده را از کمال ایمان بنید از او اما از اصل ایمان بیرون نیارد و آن آنست
که طاعت بر یا کند و یا سبب را از سبب بنید از الله تعالی چنانکه سیرابی را از آب بنید ناز الله تعالی حکایت نقل است
که سلطان العارفین ابویزید بسطامی قدس سره وفات یافت یکی از بزرگان او را در خواب دید پرسید که حق تعالی با تو چه کرد
گفت چون مراد خاک نهادند فرمان رسید که ای بایزید از برای ما هدیه چه آوردی گفتم خداوند هدیه که شایسته حضرت تو باشد
نیاورد اما شرک نیز نیاورد و فرمان رسید که ای بایزید انسیب لیلۃ اللبن شب شیر را فراموش کردی و آن چنان بود که
سلطان شبی شیر خورده بود و شکم وی در درو گرفت امشب شیر خوردم شکم من در درو فرمان رسید که ای بایزید آن شرک نبود که حضرت
ما آوردی که آن در درو از شیر دانستی اهل تحقیق گفته اند طاعت کردن از برای اجر و مزد نیز شرک خفی است طاعت خالص باید
فرو طاعت از بهر جزا شرک خفی است یا خدا را باش یا عقبی طلب یا امام نجم الدین عمر نسفی رح در ربیعین سلمانی خود می آرد
که شبی گفت از دو تخته ترسیدن و از بهر آن گناه برجای ماندن و به بهشت امید داشتن و از بهر وی طاعت کردن نفس
پرستیدن است فی خدا پرستیدن مظهر آل رسول امیر حسینی رحمه الله میگوید فرمود پشت این مشت مقلد خم نگشتی در رکوع بگر نه
در جنت امید قلبیه و حلوا بدی بن رسول صلی الله علیه وسلم فرمود ما عبد علی وجد الا ارض صاخر اخبت عن الهوائی
یعنی پرستیده نشد بروی زمین هیچ بتی خبیث تر و پلید تر از هوای نفس و هوا میل کردن نفس باشد بسوی دانهای و س
حکایت در حقایق سلمی می آرد از شیخ جنید بغدادی که گفت شبی بر خوابتم تاوردی بگذارم نفس مراد بیک سجده و فقط
نمیکردم خواستم که خواب کنم قادر نشدم بر خواب کردن خواستم که بنشینم طاقت نداشتم در یکشادم و بیرون آمدم مردی دیدم

از خطر شهوت ایمن باشد یعنی دوپیر ناکارنه دوپیر بر کار و اگر زن بسیار پیر باشد چنانکه مردان جوان و پیر را دروغیت نماند نظر کردن
در وی جایز باشد بقول ابن مسعود رضی الله عنه مصاحبه با وی نیز جایز باشد چهارم آنکه نظر کردن در مواضع زینت روا باشد و
باقی اعضا روا نباشد یعنی از سرتاسینه و از سر انگشتان دست تا سر دوش و از پاهای تا زیر زانو نظر توان کرد یعنی از محارم خود
چون مادر و خواهر و عمه و خاله و دختر برادر و دختر خواهر و مانند آن بشرط آنکه نظر شهوت نباشد و پسر شوهر یعنی پسراندر اگر بصلاح
باشد از زن پدر این مقدار رواست که به بیند و اگر بصلاح نباشد نه بیند و در کتب حدیث می آید که رسول خدا علیه السلام از خاتون
قیامت فاطمه زهرا رضی الله عنها سوال کرد که ای فاطمه زنان را چه بهتر گفت آنکه هیچ مرد نامحرم را نه بیند و ایشان
هیچ مرد نامحرم را نه بیند رسول علیه السلام را این جواب از وی خوش آمد و او را در برگرفت و گفت ذریه بعضیها من بعض
بدانکه جنایت فرج سه می باشد زنا و لواط و جمیع شدن دوزن با یک دیگر که اهل ما و را و النهر او را سغری می گویند و در هر یک از آن
و عید بسیارست و زنا از کفر زشت ترست از برای آنکه بعضی از زنان پیغامبران کافره بوده اند همچون نوح و زن لوط علیهما السلام
قوله تعالی ضرب الله مثلا للذین کفروا امراة نوح و امراة لوط اما زن هیچ پیغامبر هرگز ناکاره نبوده است تا عاری
بدان پیغامبر باز نگردد و حدیثست که هیچ گناه نزد خداوند از زنا بزرگ تر نیست و در مشارق الانوار می آید این حدیث را که
رسول علیه السلام فرمود سه گروه اند که خداوند تعالی در قیامت با ایشان سخن نگوید و نظر رحمت با ایشان نکند و ایشان را پاک
نگرداند از دین معصیت و مرا ایشان را بود عذاب دردناک یکی پادشاه دروغ گوئی و دوم پیرزانی ستم فقیر متکبر یعنی گردن کش
از حق و در حدیث دیگری می آید که بدرستی که هفت زمین بر پیرزانی بمرزد و حی کرد حق تعالی بدو پیغامبر علیه السلام که اے داود
بعزت و جلال من که نظر میکنم بر حمت هر روز با دوش با نگاه به بنده پیر خود پس میگویم مرا و را که بنده من بزرگ شدن تو
و تنگ شدن پوست تو و سست گشت استخوان تو و ضعیف شدن تو و شرم دار از حضرت من بدرستی که من شرم میدارم که ترا
عذاب کنم و در حدیث می آید که پاک زنا با عورت همسایه و بال وی زیادتست از ده زنا که جای دیگر کند و یک زنا با زن ناشوهر
و بال وی بیشتر و بالاتر باشد از هزار زنا با زنی که او را شوهر نباشد حکایت نقلست که جوانی نزد رسول علیه السلام آمد و گفت
یا رسول الله امرار خست ده در زنا که از آن صبر نمی توانم کرد صحابه قصد کردند که جوان را ادب کنند رسول علیه السلام ایشان را
منع کرد و جوان را فرمود که هر چه بر خود نمی پسندی بدیگران پسند ترا خوش آید که کسی با اهل و کسان تو این فعل کند گفت فی رسول
علیه السلام فرمود پس دیگران نیز همچنین بودند دست مبارک خود بر سینه او نهاد و گفت اللهم زیند و طهره و حصن فرجه
جوان تازنده بود دیگر از وی زنا نکرد و نقلست که جبریل علیه السلام نزد رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله خداوند
چهار چیز از جعفر طیار شکر میکند رسول علیه السلام از وی سوال کرد که ای جعفر کدام چهار خصلتست در تو که خداوند تعالی
بان از تو راضی است گفت یا رسول الله من هرگز بت را سجده نکردم چون دانستم که از وی بقیع نیست و ضرر نمی تواند رسانید و دوم
هرگز خمر نخوردم چون دیدم که عقل را از ایل میکند سیم هرگز دروغ نگفتم چون دروغ گوئی نزد من عظیم زشتی می نمود دانستم که
اگر دروغ گویم من نیز همچین خواهم بود چهارم هرگز زنا نکردم اندیشه کردم که اگر کسی با اهل من این کند و مرا معلوم شود بر من چه رنج
رسد همه کس همچنین بود مصطفی علیه السلام فرمود سزاوارست که با فرشتگان برابر شوی باین خصلتها که در تست حکایت

نقل است که منصور عمار رح شفی از کوی از کوی پیامی گذشت از مردی شنید که زنی را میگفت دو درم را چه میگوئی او را اجابت کرد و دو
 باوی روان شد شیخ با خود گفت اگر بگذارم در ملک خدا فساد در دوازطرت دیگر در آمد و طیلان در سر کشید و گفت ای ضعیفه
 چهار درم را چگونگی فی الحال از پس آن مرد بازگشت و باوی روان شد شیخ او را بخانه خود برد و چهار درم پیش وی نهاد و خود
 بنهار مشغول شد هر دو گانه که بگذار دی بدو گانه دیگر مشغول شدی آن ضعیفه انتظار می کشید آخر گفت چرا حاجت خود روا
 نمیکنی که مرا نیز بر گاه میشود و صبح نزدیک آمد شیخ گریان شد و گفت ای ضعیفه اگر گویم مرا با تو میل نیست دروغ باشد اما اگر
 این فعل از مادر وجود آید و چهار گواه عدل گواهی دهند تبرقاصی که ایشان راجح نباشد قاضی باما چه کند گفت آنچه حد شرع
 باشد بر ما بماند شیخ گفت اگر قاضی خود مبنی چگونه بود گفت حجت استوار تر باشد اما اینجا درین شب کدام گواهی قاضی باشد که
 بیند گفت اول دو فرشته که کاتبان عمل تواند و دواز ان من که بنیند و گواه شوند و خداوند تعالی از حال بندگان آگاه است
 می بیند و میداند هیچ دانی که در قیامت باما چه کند آن ضعیفه چون این سخن بشنید نعره برد و بهوش شد چون بهوش
 باز آمد گفت ای شیخ مدتی عمر خود در خراب روزگاری بسر برده ام و این معنی غافل بودم اگر توبه کنم نپذیرد شیخ گفت ای
 ضعیفه حق تعالی قبول کننده توبه بندگان است و عفو کننده سیئات ایشان است قوله تعالی هو الذی یقبل التوبه عن
 عباده و یعفو عن السیئات توبه از همه گناهایان مقبول است آن ضعیفه توبه کرد و دوستان حق گشت الهی ماسکینان
 را از هر چه نباید و نشاید نگاه دار بفضلک و کریمک ۴

فصل ششم در وعید لواط و عقوبت لوطیان

روی ابوهریره رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه و سلم انه قال ملعون ملعون ملعون من عمل
 عمل قوم لوط و ملعون من جمع بین امراه و امها و ملعون من عاق والدیه و ملعون من ذبح و ملعون من
 اتی بهیمه و ملعون من سرق من مخوم الارض و ملعون من قول غیر و الیه پاری حدیث ابوهریره رضی الله عنه
 روایت میکنند از رسول علیه السلام که فرمود ملعونست ملعونست ملعونست کسیکه عمل قوم لوط کند و ملعونست کسیکه جمع
 کند میان زن خود و مادر وی یعنی درو طی چه در نکاح و چه بملکت یمن و چه در زنا و ملعونست کسیکه عاق و نافرمان شود و در پدر
 و مادر خود و ملعونست کسیکه ذبح کند حیوانی را بتمام غیر خداوند و ملعونست کسیکه جمع شود با چهار پای و ملعونست کسیکه از
 زمین غیر بگیرد بناحق یعنی از زمین همسایه زمین خود در آرد بصرضای وی یا تغییر کند نشانه را که میان آن زمین است و ملعون
 است کسیکه از نسب خود تنگ دارد و حکایت سلیمان پیغمبر علیه السلام از ابلیس پرسید که از طاعتها کدام نزد خداوند
 دوست تر و نزدیک تر و از معصیتها کدام نزد خداوند دشمن تر و نزدیک تر و دوست تر و دشمن تر و جواب داد که
 خداوند از همه طاعتها دوست تر و دشمن تر و لواط نزد خداوند از همه گناهایان دشمن تر و دشمن تر و جواب داد که
 لواط کند و یوان از آنجا بگریزد که مباد آتش آید و ایشان بسوزند و ترغیب الصلوة می آرد که چون زنی از خانه بیرون آید
 چهار دیو او را در نظر نا محرمان می آرایند و اگر مردی بیرون آید هفتاد دیو او را بیارند پس خطروی زیادت است زیرا که

هم مردان و هم عورتان را در وی نظرست حکایت نقلست که عبد الله مسعود رضی الله عنه بر در حجره خود ایستاده بود ناگاه
امردی میگذاشت عبد الله حجره درآمد و در بستر و فریاد میکرد که این فتنه بگذشت تا چون گفتند که بگذشت از حجره بیرون آمد و
و این حدیث روایت کرد قال النبی علیه السلام اتقوا ابناء الملوك فان فیهم شهوة کشفوة النساء یعنی پسر پسر پاد
از پسران ملکان بدرستی که در ایشان شهوت است همچون شهوت زنان و در حدیث دیگر فرمود قال النبی علیه السلام
من مکن من دبره ثلاثا طایعا غیر مکره و ذل الله شهوة کشفوة النساء یعنی مفعول فعل لواط که سه مرتبه بکین
کند در آن فعل خبیث بطوع و رغبت خود از غیر اگراه میراث دهند او را شهوتی همچون شهوت زنان که دیگر صبر نتوان کرد
از آن اما قصه قوم لوط که اصل این کار ایشان را از کجا خاست با خبر آمده است که ابلیس بر صورت پیری نبرد یک قوم
لوط آمد و تا یک سال در میان ایشان بعبادت مشغول بود که یک چشم بر هم زدن از عبادت خالی نبود تا همه بروی جمع
شدند و گفتند این فرشته است والا آدمی این عبادت نتوان کرد از وی درخواست کردند که از برای ما و عطا گوی گفت بگویم
و مجلس گفتن آغاز کرد و دیشب آن گفت اگر کسی از زن خود جدا ماند و او را مجامعت آرزو کند اگر با مردی دیگر و یا با ستون جمع
شود شاید و گفت این سنت مشروع است و ایشان مردمان بودند که پیوسته بیازرگانی میرفتند و بسالی نمی آمدند این سخن
ایشان را عظیم خوش آمد و این را حرف ساختند تا کار بجائی رسید که دیگر زنان را التفات نکردندی ابلیس ناگاه ناپدید شد
گفتند دیدید که فرشته بود یا ولی از او یا که ناگاه ناپدید شد بعد از یک سال باز آمدن نزدیک ایشان بر صورت گنده پیری و
همچنان تا یک سال بعبادت مشغول شد همه زنان بروی جمع شدند و زنان را نیز مجلس عظیم نهاد و طاعت آموختن گرفت
تا زنان پیش وی گله آغاز کردند که مردان با ما نمی خفتند و با ما جمع نمی شوند و ما را مجامعت آرزو میکنند گفت شما نیز با یک دیگر
فر از آید زنان با یک دیگر مشغول شدند چنان شد که نسل ایشان منقطع خواست شد خداوند تعالی لوط پنیامبر را علیه السلام
بدیشان فرستاد و هر چند بزجر و نهی ایشان را از آن کار خبیث باز داشت باز نایستادند حق تعالی جبریل را علیه السلام
با گروهی از فرشتگان بهلاک ایشان فرستاد و ایشان دوازده فرشته بودند که با جبریل آمده بودند همه بر صورت غلامان آمد
لوط ایشان را شناخت گفتند مهان تویم لوط علیه السلام تبر سید که مبادا قوم خبردار شود ناگاه قوم خبر یافتند جمله میآمدند لوط
جبریل را بان فرشتگان در خانه پنهان کرد و خود بر در خانه ایستاد آخر در البقه بشکستند و درآمدند جبریل پری بروی ایشان بار
نهاد همه را کور گردانید ایشان لوط را گفتند تو جادویان آوردی و در خانه کردی تا با ما یان این کردند و نیز مکافات این کنیم لوط
تبر سید از برای ایشان حکم آنکه گفته اند تبرس از آنکه از خدا ترسد فرشتگان گفتند ای لوط ما فرشتگان خدای تویم قوله تعالی
یا لوط نادسل ربک گفتند ای لوط ما فرستادگان پروردگار تویم لن یصلوا الیک هرگز نرسند ایشان تو یعنی دل
مشغول مدار از بدی ایشان که ایشان بد تو نتوانند رسانید جبریل گفت فاسی با هلك بقطع من اللیل لئلا یبراهل
خود را چون بعضی از شب گذشته باشد و لایلتفت منکم احد الا امرتک و باز پس مایستد از شما هیچکس مگر زن تو
و اغلدها نه مصیبهها ما صابا هم بدرستی که رسیدنی است بوی آنچه رسیدنی است بدیشان از هلاک و عذاب آن موعده هم
الصبح بدرستی که وعده گاه ایشان صبح است یعنی آن وقت فرماست بهلاک ایشان جبریل لوط را گفت ابلیس خوش را

و ستوران و هر چه داری همه را جمع کن تا شما را بصحرای یک شهر بود از آن شهرهای لوط و اهل آن نیز همه کافر بودند و لیکن لوط را
 نیکو داند خدای تعالی ایشان را هلاک نکرد و لوط گفت دروازه بسته است چون کنم جبرئیل گفت تو هر چه داری فراهم آر همه را
 فراهم آور و جبرئیل آنرا بر پر خود گرفت از شهر بیرون برد و لوط باز پس می نگریست و میگفت مباد که از پس بیایند جبرئیل
 گفت و لا یلتفت منکم احد باز پس منکر و از شما هیچکس که چون من ایشانرا هلاک کنم شما طاقت دیدن عذاب ندارید هر ساعت
 جبرئیل را گفت الیس الصبح یقرب انه صبح نزدیک است فلما جاء امرنا پس آن هنگام که بیاید فرمان ما بعباد ایشان
 جعلنا علیها سافلها کردیم زیر آن را زیر آن و آن چنان بود که چون لوط و اهل وی بصحرای رسیدند جبرئیل برگشت و بر فرود برد
 آن هر چهار شهر را بر کند و برگرفت یعنی سلام و داد و ما و صباویم و غامورا و پیر و تاز و یک آسمان چنانکه اهل آسمان آواز خرو و س
 سگ ایشان بشنیدند آنگاه او را در گردانید و زیر گردانید و آب سیه بر و و امطرنا علیها سجادة من سجيل و سنگ
 بارانیدیم ما که خداوندیم بر اهل آن شهرها سنگها از سنگ و گل یعنی سختی چون سنگ و بگرانی چون گل و گفته اند من سجيل اس
 من السماء الدنيا یعنی از آسمان دنیا و نیا و گفته اند سجيل از سجيل است و برین تقدیر سجيل نوشته بود یعنی نامه های ایشانرا بدان
 نوشته بود و گفته اند که سجيل از سجيل است و سجيل نوبت بود یعنی نوبت بنام هر یک سنگ فرستادیم منضود بر هم نشاند یعنی پیای
 و پیوسته مسومه عند ربك نشان کرده نزد خدای تو و گفته اند از پس یکدیگر فرآورده و ماهی من الظالمین سبیدا و نبود
 آن سنگها از آن ستمگاران دور یعنی بر ایشان فرود آمد و هیچ خطا نکرد و از برای این است که لوطی را از بلندترین جایگاه بیند از نزد
 موافقت کلام حق را که شهرستانهای لوط را از نزدیک آسمان نگو سار کردند دیگر آنست که حد لوطه همان حد زناست و بعضی
 گفته اند لوطی را در پای دیواری بنشانند و دیوار را بر روی افکنند و بعضی گفته اند در گنده ترین موضعی باز دارند تا در آنجا بمیرد
 قول ابو بکر صدیق رضی الله عنه آنست که لوطی را بکشند بعد از آن بسوزند با نش و بعضی گفته اند تعلق برای امام دارد و بعضی
 ازین عقوبتها هر یک که فرماید جایز باشد اما معمول قول اول است که از بلندتر جای می اندازند پس از عقل دور می نماید که بنده نمون
 مرتکب فعلی شود که بسبب آن مستحق این همه عقوبت گردد در دنیا و در آخرت عذاب و دوزخ در ماند الهی همه را ازین فعل از سایر

افعال خبیثه در امان دار و از رسوائی دنیا و آخرت نگاهدار

فصل بیستم در بیان ربوا و عیبر ربوا خواران

بدانکه ربوا در لغت مرزیده را گویند و در شرع ربوا زیادت بر اصل مال از غیر بیع و کسی از ربوا پرستیر تواند کرد که علم بیع و شرا
 بدانند و رقبا وی ظهیری می آرد که عبد الله مسعود رضی الله عنه گفت هر کس علم بیع و شرا نداند ربوا خواهد خورد و اگر خواند و اگر سنے
 در مشکوٰۃ مصابیح می آرد و بر روایت عبد الله بن حنظلہ عسبل الملائکه از رسول علیه السلام که فرمود و دهر ربوا یا کلد الرجل
 و هو یعلم انشد من سننه و تلثین ذنا یعنی یک درم ربوا که بخورد مرد بداند که ربواست از روی و بال سخت تر باشد
 از سی و شش زنا و بر روایت ابو هریره رضی الله عنه آمده است از رسول علیه السلام که فرمود و الربوا سبعون حوبا ایسیها
 کوقع الرجل بامه یعنی در ربوا هفتاد و نره است که کمترین وی همچون زنا کردنیست باما و خود و نیز بر روایت ابو هریره آمده است

از رسول علیه السلام که فرمود در شب معراج قومی را بمن نمودند که شکهای ایشان همچون خاها بود و پرماران که از پیروان شکها
ایشان می نمود گفتم یا جبرئیل این گروه کیانند جبرئیل گفت اینها خوارند گار بوانند و در حدیث دیگری روایت امیر المومنین علی
کرم الله وجهه که رسول علیه السلام لعنت کرده است پنج کس را در ربوا خوانده ربوارا و خوارانده او را و دو گواه را و کاتب آن را

و حق تعالی در حق ربوا خواران فرمود الذين ياكلون الربوا الا يقومون الا كما يقوم الذي يتخبطه الشيطان من المس
یعنی آن کسانی که میخورند ربوا را برنجینند از گورهای خود و رزقیاست مگر همچون کسی که برخیزد که دیو او را زده باشد و دیوانه کرده و نفس سیر
می آرد که قتاده گفت بدرستی که خوارنده ربوا و رزقیاست دیوانه برانگیخته شود و آن نشانی باشد مرربوا خواره را که اهل عصات او را
بشناسد ذلك بالهفم قالوا انما البيع مثل الربوا آن عقوبت ایشان را باشد که گفتند زیادت بر اس المال بعد از محل من
همچون زیادتی پنج است در اول بیع و ربوا حلال میداشتند و ایشان مشرکان عرب بوده اند و هر کس چنین کند و چنین گوید
حکم عقوبت وی همین باشد و احل الله البيع و حرم الربوا و حالانکه خداوند حلال کرده است بیع را و حرام کرده است ربوا را
بحکم این آیت حرام باشد و از خوردن وی نهی است قوله تعالى لا يحق الله الربوا و ربی الصدقات کم و کاست گرداند
خداوند ربوا را یا ایها الذين امنوا لا تاكلون الربوا و عاقبت ربوا نیست شدن مال است و سپردن صدقات را در حدیث
است که بیع مال بستانیدن ربوا زیادت نشود و بیع مال بدادن صدقه کم نشود و آن کسان که از ربوا ستانند و خوردن توبه
نکنند نام ایشان محاربان است فان لم تفعلوا فاذنوا بحرب من الله و رسوله و ان تبتم فلکم دوس اموالکم یعنی
اگر توبه کنید از ستاندن ربوا و شمارا باشد بر اس المال لا تظلمون و لا تظلمون ظلم کنید شما بستانیدن ربوا بر اس
المال و شما ظلم کرده نمی شوید یعنی بیاز گرفتن راس المال و کم کردن حق شما یعنی آن کسانی که قرض بر ایشان دارند یا امام نجم الدین
عمر نسفی رح در اربعین سلمانی خود می آرد که انواع ربوا بسیار است و حاصل وی بچهل باز میگردد و یکی آنکه چون کیل بکیل که جنس
و لیست فروخته شود دست بدست و یکی از آن بکیل زیادت بود ربوا بود چون برابر فروخته شود بکیل و یکی از ایشان نسبی بود
ربوا بود و چون وزنی بوزنی فروخته شود و هر دو یک جنس بود دست بدست و یکی از آن زیاده بود بوزن ربوا بود و چون هر دو
برابر فروخته شود بوزن و یکی از آن نسبی بود ربوا بود و چون کیل بود ربوا بود و چون وزن بوزن که خلاف جنس و لیست فروخته
شود بنسب ربوا بود هر چیز که بجنس وی فروخته شود بنسب هر چند وزن و کیل نیست ربوا بود و کیل بکیل و وزن بوزن فروختن
بکذا ف بی کیل و وزن ربوا بود و هر شی که مشترک بود میان چند قسمت کردن بکذا ف بی کیل و وزن ربوا بود و ام و آن کیل
و وزن بکذا ف بی کیل و وزن ربوا بود و گندم فروختن در خوشه بگندم جدا کرده ربوا بود و فروختن گندم در خوشه بگندم در خوشه
ربوا بود و فروختن غرما و میوه بر درخت بخرما و میوه جدا کرده ربوا بود و فروختن خرما بر درخت بخرمای بر درخت ربوا بود و گندم
بریان کرده با گندم نابریان کرده ربوا بود گندم بچینه بانان بچینه ربوا بود همچنین گندم بانان و آرد بانان فروختن ربوا بود بقول
امام اعظم رح آرد به پست فروختن هم بقول وی ربوا بود و ام شاندن نان بعد و یا بوزن بقول امام اعظم رح ربوا بود و بقول
ابویوسف بوزن شاید و بعد و شاید و بقول امام محمد رح هم بوزن شاید و هم بعد و فروختن کجدر و غن کجدر اگر و غن بیش
از آن روغن است که از کجدر بیرون آید و است روغن بر و غن روغن زیاد بکجا اما اگر برابر آن روغن است یا کمتر از آن

روغن است یا معلوم نیست این ربو بود مغر جوز بر روغن جوز همچنین زغیر بار و عن همچنین انگور با عصیر همچنین ربو بود گو سفند
 با پشم فروختن همچنین درخت خرما با خرما و زمین با کشت و گندم رسیده با گندم نار رسیده همچنین کنیزک با پیرایه زرین همچنین
 لگام و اسطام و میان بند و شمشیر و کار و باند های زرین و نقره گین همچنین برنج با پوست سبز نجس به پوست فروختن ربو
 بود فروختن چیزی بده وینار و بخرنده سپردن و باز خریدن بنه وینار پیش از قبض بهانه و علمای مار حرم الله ربو بود فروختن
 چیزی تا حاله دو ماه باز اتفاق کردند که پیش از حالی بدید بدانکه چیزی کم کند ربو بود و دو تن اتفاق کردند که یک جوال گندم این
 و یک جوال گندم آن آیمخته آرد و کنند و آرد قسمت کنند ربو بود اگر گفتند آرد تو و آرد من بیامیزیم و نان پریم و نان قسمت کنیم
 ربو بود مغر جوز با مغر جوز یا کجدا با کجدا آیمختن و روغن قسمت کردن ربو بود ماده گاو قسمت میان دو تن اتفاق کردند که شیر
 وی یک روز این را بود و یک روز آن را بود ربو بود و گاو و ام میسر بد کسی را که امروز کار دارد تا یک روز گاو خویش او را دهد
 تا وی بکار دارد یا خری دهد بر شستن را و یا بار بردن را تا نیز خر خویش را با وی دهد یک روز یا خانه خود باشد یا راتاو می نیز
 خانه خویش و یا دهد باشد یا ریا زین میسر بد هر کاشتن را تا وی نیز زمین خویش و یا دهد هر کاشتن را یا امروز این مرد کار وی
 میکند تا آن مرد نیز یک روز کار وی کند یا زن یک روز دوک میسر بد تا آن زن یک روز دوک وی رسید این همه ربو بود
 یا خانه گوگرد ماهی و شرط کرد که در وی نشیند یا زین گوگرد و شرط کرد که در وی تخم بکار و دو یا خری گوگرد و شرط کرد که
 بر نشیند و اعیان دیگر هم برین قیاس این همه ربو بود مالی و ام داد و در وی هر مسفت است بدانکه و یا چیری فروخت گرانتر
 یا از آن کس غله گرفت از آن تریا که پور را سیم یا خروار بار و ام داد و ملک خویش بکد پوری و او بجهت بیشتر یا کمتر و هتقان را
 و ام داد و ملک وی بکد پوری گرفت بجهت کمتر این همه ربو بود و ام داد را کار فرمودن رایگان و پذیرفتن هدیه وی و خوردن
 دعوت وی این همه ربو بود چه کم کسی را بی بصارت یعنی بنادانی چیزی فروختن گران تر و از وی چیزی خریدن ارزان تر ربو
 بود و عیب پوشیده داشتن در آنچه فروشی و پنهان کردن در آنچه خری ربو بود حکایت نقل است که مردی نزد امام
 اعظم رج آمد و گفت بخواهم عبادت و طاعت مشغول شوم از برای من رساله بنویس امام از برای وی رساله در بیع و شرا
 نوشت آن مرد گفت اینکه نبشتی کسی را در کار است که در بازار به بیع و شرا مشغول باشد کسی که در خلوت بطاعت و عبادت
 و ذکر مشغول و پیرایین چه حاجت است امام فرمود بچکس را از لقمه و کهنه چاره نیست و تا طریق ویراند اند خط دارد که از نا وجه
 باشد و در طاعت نقصان و شبهت واقع شود و از وی مقبول نباشد و رنج وی ضایع شود و از مقصود محروم شود و
 بعد از آن آخرت در ماند و پشیمانی سود ندارد که زحمت و ریاضت خسته بود و ثواب و اجر طمع کرده بعد از آن بجزر گرفتار
 شده چنانکه حق تعالی میفرماید و هم میحسبون انما هم یحسبون صنعوا العباد با الله من الله ما را از خوردن لقمه حرام
 در بوانگا بهار و رزق حلال کرامت کن و توفیق طاعت ارزانی دار

فصل هشتم در غیبت و عیب غیبت کردن

بدانکه غیبت کردن گناهی بس عظیم است و از زنا اشده است چنانکه این حدیث و تفسیر و سیطی آید بر وایت جابر در

اربعین سلمانی خود نیز آورده است امام نجم الدین عمر نسفی روایت جابر و ابوسعید خدری رضی الله عنه از رسول علیه السلام
 که فرمود الغیبه اشد من الزنا قال ان الرجل یزنی فیتوب فیغفر الله له وصاحب الغیبه لا یغفر الله له حتی
 یغفر له صاحبه ای رضی منه پاری حدیث جابر و ابوسعید روایت میکنند از رسول علیه السلام که فرمود غیبت کردن
 سخت ترست از زنا کردن جابر و ابوسعید گفتند یا رسول الله چگونه غیبت سخت ترست از زنا فرمود که مرد زنا کند پس توبه
 کند پیام زود خداوند مرا و او را و غیبت کننده را بنام زنا آن هنگام که یار وی راضی نشود یعنی آن کس که غیبت وی کرده و بعضی
 از شارحان حدیث گفته اند که غیبت از زنا از آن روی سخت ترست که زنا چیز نیست برضای آن کس و غیبت چیز نیست
 برضای آن کس و بعضی گفته اند غیبت از زنا سخت تر است برای آنست که روزها باید که تا کسی بر زنا و زنا از همه کس نپوشد آید
 اما غیبت چیز نیست که هر روز بکرات واقع می شود و از بیشتر مردم در وجودی آید لا محرم در حدیث دیگر آمده است از رسول
 صلی الله علیه و سلم که فرمود یک غیبت برابرست با سی و شش زنا یعنی از روی وبال و حق تعالی در کلام مجید خود از غیبت منع
 کرده و فرموده قوله تعالی ولا یغتب بعضکم بعضا یعنی غیبت نکنید بعضی از شما بعضی را که غیبت کردن برابرست با گوشت
 مرده خوردن چنانکه فرمود ایجب احدکم ان یاءکل لحم اخیه میتا او دوست میدارد یکی از شما این را که بخورد گوشت برادر
 مرده خود را در تفسیر و سیط می آرد از زجاج که گفت تاویل آیت آنست که یاد کردن توبیدی کسی را که حاضر نباشد پیش تو
 بمنزله خوردن گوشت اوست در حالی که وی مرده باشد تجاهد گوید آن هنگام که این آیت فرود آمد که ایجب احدکم ان یاءکل
 لحم اخیه میتا پس گفتند لا فرمان آمد فکر همتوه یعنی همچنانکه مکرده میدارید گوشت مرده خوردن پس اجتناب نمایند از یاد
 کردن بیدی کسی را که غایب باشد و در مثل گویند مر غیبت کننده را که گوشت مردمان منجور و حکایت در تفسیر و سیط می آرد که
 عمرو بن العاص براستر مرده بگذشت یاران خود را گفت اگر یکی از شما ازین استر مرده گنبدید بخورد چندانکه شکم وی پر شود بهتر
 بود مرا و از آنکه گوشت برادر مسلمان خورد یعنی غیبت کند و اتقوا الله تبر سید از خداوند و غیبت نکنید ان الله تواب
 بذرستیکه خداوند توبه دهنده و توبه پذیرنده است رحیم بخشاینده است بر آنکه او را غیبت کرده باشد در اذکار و نواوی می آرد که
 رسول خدا علیه السلام فرمود که هر آدمی محل شست هزار عیب می تواند بود چون حال چنین باشد چه جای آن بود که بعیب
 دیگران مشغول شوی مشغولی مکن غیبت اگر عقلت تمام ست نه که گفتار تو در غیبت حرام ست نه اگر عیب تو گردد بر تو ظاهر
 بعیب کس کجا پروازی آخره در زوالمقون می آرد که غیبت بر چهار نوعست یکی کفرست و یکی نفاق و یکی معصیت و یکی
 مباح اما آن نوع که کفرست آنست که کسی مسلمان را غیبت کند و دیگری او را منع کرد گوید راست میگویی چنین ست که من
 میگویی حرام را حلال داشت و این را معصیت ندید کفر بود اما آن نوعی که نفاق ست آنست که مسلمان را غیبت کند
 و گوید نام منی برم تا غیبت نشود و مشغولندگان میداند که اگر میگویی غیبت میکنند و از پارسائی میفر و شد و این نفاق ست اما
 آن نوعی که معصیت ست آنست که صریح در کسی غیبت کند و نام می برد و میداند که حرام ست این معصیت بود اما آن
 نوعی که مباح ست آنست که کسی را بفسق صفت کند او متبذع بود و غرض وی آن بود که مردمان از وی حذر کنند و
 در دام نیفتند آن مباح بود که رسول علیه السلام فرموده است لیس لفاسق غیبه فاسق را غیبت نیست این حدیث

در تفسیر و سیط است و در حدیث دیگر فرمود اذکروا الفاجر بما فيه لكي لا يحزن الناس عند معنی یا کنید فاجر را بدان
 فحور که در نفس اوست تا مردمان از وی حذر کنند و تفسیر خفایق می آرد در سوره المطففين از حمدون قصار رحمه الله که گفت ویل لمن
 يبصر عيوب اخيه ويعي عن عيوبه فان ذالك التطفيف يعنى وای مرآن را که عیب برادر مسلمان خود را بیند و بدان مشغول
 شود و عیب خود را نه بیند و از آن غافل باشد بدرستیکه تطفیف و کم سپردن آن بود حکایت خالد بن ربیع گوید وقتی با یاران خود
 در مسجد جامع بودیم مسلمانی را غیبت کردند و من منع نکردم آن شب در خواب دیدم که مرد سیاه با همیت در آمد و پاره گوشت خوک
 کند بر طبقی نهاده بیاورد و در پیش من نهاد و بانگ بر من زد که بخور گفتم من مسلمانم و مسلمان گوشت خوک نخورد گفت گوشت
 مسلمان را می توانی خورد و آن هزار بار ازین حرام تر است از آن گوشت پیرید و در دهان من نهاد بیدار شدم آن گوشت در دهان
 من بود و بوی گنده آن تا چهل روز از دهان من می آمد و همین حکایت را در تفسیر و سیط می آرد اما از نیریدی رقاش که از مردی روایت
 کرده و گفت والله که مرا خبر داد که تا یک ماه بوی بد آن از دهان من می آمد حکایت از سفیان ثوری طیب الله روحه سوال کردند
 ازین حدیث که رسول علیه السلام فرموده است که خداوند تعالی دشمن دارد اهل خانه را که گوشت بسیار خورند گفت اهل غیبت
 را گفته است که گوشت مسلمان بخورند اما بنجم الدین عمر نسفی رح در اربعین خود می آرد بر وایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول
 صلی الله علیه وسلم که فرمود هر کس یک غیبت کند حق تعالی او را بده چیر عقوبت کند اول از رحمتش دور کند و دوم از ملائکه محور
 کند سیم طاعتش بپا منثور کند یعنی ناچیز گرداند چهارم روان رسول از وی بیازارد پنجم خداوند تعالی بروی نهم شود ششم بوقت
 جان دادن او را باز گونه برگیرند هفتم عذاب گور بروی سخت گرداند هشتم بوقت مردن اعمال او را مفلس گرداند نهم بدوزخ نزدیک گردد
 دهم از بهشت دور گردد و در کتب حدیث می آید که رسول علیه السلام فرمود در شب معراج دوزخ را بمن نمودند گرویدیم که
 گوشت های ایشان را پاره پاره میکردند و در دهان ایشان می نهادند که بخورید این گوشت های گنده را گفتم اینها کیانند مالک گفت
 اینها غیبت کنندگانند و غیبت کنند ه دوست شیطان است در تفسیر سور بادی و در کتب حدیث نیز می آرد که رسول علیه
 السلام فرمود آخر کسی که از دوزخ بیرون آید کسی باشد که از غیبت توبه کرده باشد و اول کسی که بدوزخ در آید کسی بود که از غیبت بی توبه
 مرده باشد حکایت یکی ابن سیرین را گفت مرا بجل کن که ترا غیبتی کرده ام گفت من حرام کرده خداوند را چگونه حلال کنم
 اشارت بدان معنی است که نخست بخدا باز گرد و توبه کن تا بجلی من سود دارد و این وقتی است که غیبت بدان کس رسیده باشد
 اما اگر رسیده باشد اختیار فقیه ابواللیث رح آنست که بدوزخ رساند و بخدا باز گرد و امید است که حق تعالی از وی عفو کند و تفسیر سیط
 می آرد بر وایت سعید الساعدی از رسول علیه السلام که فرمود اذا اغتاب احدكم اخاه من خلقه فليست غفره له
 فان ذالك كفارة له یعنی چون غیبت کنی یکی از شمار او را و از پس وی پس گوا امرزش خواه از برای وی بدرستیکه کفارت
 آن غیبت امرزش خواستن است از برای وی یعنی گوید اللهم اغفر لمن غلبت لسانه ما را از غیبت گاهدار و خصمان
 ما را از ما را منی گردان

فصل نهم در سوگند و روع و گواهی بد روع و قول در سوگن گری کردن با مسلمانان

بدانکه در سوگند دروغ ده وعید است پنج درین آیت قوله تعالی ان الذین یشترون بعهد الله وایمانهم ثم ناقضوا الایه
 فرمود که ایشان را در آخرت هیچ بهره خیر نباشد که اولئک لا خلاق لهم فی الآخرة و خداوند ایشانرا خطیر لطف نکند
 و لا یکلمهم الله و نظر رحمت بسوی ایشان نکند و لا ینظر الیهم یوم القیمة و ایشان را پاک و ستوده نگرداند که لا ینزکیم
 و مرا ایشان را بود عذاب دردناک که و لهم عذاب الیم اما پنج دیگر یکے آنست که برکت از مال ایشان بردارد و ویم برکت از
 عمر ایشان بردستیم آنکه خانمان ایشان ویران کند چهارم عیش خوش بیرونیم بعباد دوزخ گرفتار گرداند قال النبی علیه
 السلام الیمین الفاجرة تدع الادیار بلا قح یعنی سوگند دروغ سراها خالی کند از اهل وی یعنی کسی که سوگند دروغ یاد کند
 یا بمرگ صوری گرفتار آید یا بمرگ معنوی مرگ صوری آنست که حق تعالی برکت از عمر وی بردارد و او را زود اجل فرستد بشوی
 سوگند دروغ و مرگ معنوی آنست که حق تعالی لذت حیات را از وی بردارد و طاعتش صافی نیابد چنانکه شاعری گوید قطعه
 هر که سوگند می خورد بدروغ | میکشد خویش را بنادانے | در حیات است بعد از ان وی را | نیست ذوق حیات انسانے

اما گواهی بدروغ شاه مفسران عبداللہ بن عباس و ابو ہریرہ رضی اللہ عنہم روایت میکنند از رسول علیہ السلام کہ فرمود
 در خطبہ الوداع کہ ہر کس گواہی بدروغ دهد بر مسلمانان بروز قیامت اورا بزبان او بیاورند بعد از ان اورا با منافقان سو
 درک اسفل برند در دوزخ و ہر کہ از گواہی باز گردد و یا پھان کند خدای تعالی بقیامت بفرماید تا گوشتہای اندام وی را
 پارہ پارہ بر میدارند و او را بر میخورند بر سر خلایق و در دوزخ آرندش و از زبان خویش میخورد پارہ میکند و تذکرہ اولیائی آرد
 کہ امام حسن بصری رح از ظالمان گر بخت بود بدروغ صومعہ حبیب عجمی رسید حبیب ایستاده بود امام حسن در صومعہ و سے
 درآمد گفت ای حبیب اگر از تو پرسند نشان ندہی تھن کہ بر سیدند پر سیدند کہ حسن کجا شد گفت در صومعہ من ست ایشان
 درآمدند و گفتند در صومعہ تو نیست گفت اگر از من می پرسید او حالی در صومعہ من اگر شما نیابید من حکیم باز درآمدند و طلب
 کردند نیافتند بیرون آمدند و گفتند شما سالوسان ہمہ مکر و تزویر میکنید و رفتند امام حسن بیرون آمد و گفت ای حبیب این چه بود
 کہ تو کردی کہ مرا نشان دادی گفت ای استاد برکت راست گفتن من ترا و مرا خلاص داد و اگر دروغ گفتی ہر دو گرفتار آمدے
 تا بدانی کہ دروغ گفتن عاقبت بد دارد و راست گفتن عاقبت نیکو آہی دل و زبان مارا بایکد گیر راست دار و ہمہ را صدق و
 اخلاص در دین کرامت فرمای اما آفت مسخرگی کردن بدانکہ حق تعالی در کلام مجید خود از سخریت منع کرده و فرمودہ کہ یا ایہا
 الذین امنوا لا یسخر قوم من قوم الا یہ مضمون آیہ آنست کہ ای مردان و عورتان ایمان دار مسخرگی نکنید و خند ستانی مسازید
 بعضے از بعضے مقاتل میگوید یعنی استہزا کنند مردی بر برادر خود مثل آنکہ گوید تو ردی لمعیشتی و لیم الحسنى و مانند آنکہ شاید حال او
 بنزدیک خداوند بہتر باشد و او نمیداند کہ عسی ان یكونوا خیرا منہم و طعن نکنید و عیب برادران خود مجوئید کہ ایشان بچون
 نفسہای شما اند کہ و لا تلمزوا انفسکم و لقب بد منہید و لا تتنازروا باللقاب یعنی مسلمان را فاسق و منافق و جہود و
 ترسا مگوئید و عطا میگوید یعنی مسلمانان را خر و خوک و سگ مگوئید بلس الاسم الفسوق بعد الایمان کہ بدست نام
 فسوق بعد از ایمان یعنی این لقبہای بدست بعد از ان کہ کسی مسلمان سفہہ است و من لم یتب فاولئک هم الظالمون
 و ہر کس توبہ نکند از لقب بد نہادن او از جملہ ظالمان باشند و این عبارت ترجمہ تفسیر و سیط است و رسول علیہ السلام سلمان فارسی

راضی الله عنه گفت ولا استغفر باحد من الناس یعنی مسخر گے مکن با هیچکس از مردمان آبادانکه مزاج دیگرست و مسخر گے دیگر مزاج آن بود که سخنی گوید که کس از آن نرشد بلکه فرح بخاطر بارسد و مسخرگی عکس این بود و آن مذموم و منہی است در حدیث می آید بروایت ابوسلمه از پسر خود از رسول علیه السلام کہ سپاہی بغزومی فرستاد یاران را تحریر یص کرو بردا و ن صدقات و ساختن کار سپاہ عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه چهار ہزار درم داشت دو ہزار درم بیاورد و دو ہزار از برای خود بگذاشت و گفت یا رسول الله دو ہزار درم بیاورد و دو ہزار کسان خود را بگذاشتم رسول علیه السلام او را دعا کرد و گفت حق تعالی برکت دهد در آنچه وادی و در آنچه مادی قروی از انصار بیاید و گویند عاصم بود و گویند ابو عقیل بود و گویند وقاعہ بن سہل بود یک صاع خرما آورد و گفت یا رسول الله ہمہ شب رسن کشیدہ ام بدو صاع خرما یعنی آب کشیدہ ام بدو و صاع خرما بخورد بن داود یک صاع اہل خانہ را مانند یک صاع آورد و منافقان با یک دیگر گفتند ابن عوف آنچه داد بر یاد او این دیگر با وی چرا آورده اند خدا و رسول خدا از صاع خرما بی نیازی بودند حق تعالی ایشان را رسوا کرد و آیت فرستاد قوله تعالی الذین یلمزون المصروعین من

المومنین فی الصدقات والذین لا یجدون الا یجد ہم فلیستخرون منہم سخر الله منہم ولہم عذاب الیم یعنی آن کسانی کہ عیب میکنند صدقہ دہندگان را و بر یا وصف میکنند و بر رویشان بر صدقہ اندک مسخرگی میکنند و فسوس میدارند جزای فسوس ایشان بدیشان رسانم و عقوبت کنم ایشان را بعد از دردناک پس از مسخرگی دست بیاورد داشت کہ در وی آفت بسیارست الہی ہمہ بران دار کہ رضای تو در انست

فصل دوم در نامی کردن یعنی سخن چینی و آفت آن

بدانکہ سخن چینی آن بود کہ کسی سخن شنود و جای دیگر حکایت کند کہ آن مسلمان را زہیان دارد و سخن چینی یکی از آن دہ خصلت نکوہیدہ است کہ حق تعالی دشمن رسول خود را بدان وصف کرده است قوله تعالی فلا تطع الکذبین مشاء بنمیر و در حدیث معاویہ است کہ نام را روز قیامت بر صورت بوزنیہ گردانند و خداوند تعالی زن ابولہب را بشرک و کفر و سخن چینی نکوہشت گردانید قوله تعالی و امراۃ حمالة الحطب بشیرۃ انما تفسیر این ہمیرم کشی را سخن چینی تفسیر کردہ اند و گفتہ اند ہمچنانکہ ہمیرم کشی سبب آتش افروختن است سخن چینی سبب فتنہ آگیزختن است و آتش فتنہ را اشتغال دادن حق تعالی خبر داد کہ این سخن چینی سلسلہ در گردن خواهد بود یعنی در دوزخ کہ فی جہدہا حبل من مسد قول دیگر آنست کہ زن ابولہب بر پشت خود خا کشیدی و شب بر راہ گذر مسجد رسول علیه السلام انداختی تا در پایہای صحابہ رفتی کہ درویشان صحابہ بیشتر پای برہنہ بودند کیبا آن پشتہ خار برگشت و در گردن آن خبیثہ افتاد و خفہ شد و پایہای وی در ہوا شد و عورت وی برہنہ گشت کہ شب جامہ نداشت و بیشتر اعراب بی شلوار باشند تا بدین رسوائی جان بداد حکایت یکے نزدیک بزرگی درآمد و از یکی سخن چینی کرد کہ فلان ترا ہمچنین سخن گفت شیخ گفت ای فلان دیر آمدی بزیارت ما و این زمان کہ آمدی نہ خیانت کردی اول دوست ما را در دل ما خواستی کہ دشمنی کنی و دویم دل آسودہ ما را مشغول کردی سیم آنکہ تو نزد من مرد عدل بودی اکنون خود را مستہم کردی نزد من کہ دروغ میگوئی یا راست حکایت عمرو بن دینار گفت در مدینہ خواہر یکی وفات یافت آن کس گفت خواہرم

را دفن کردند و از سر خاک باز گشتیم من انگشترین قیمتی داشتم گم شد و بیشتر گمان من این بود که در لحد مانده سرگور بازگردد و خشت
 لحد برداشتم زبانه آتش برویم زنگاه کردم همه لحد را بر آتش دیدم خشت را بجای باز نهادم و سرگور محکم کردم و گریان نجانه آمد
 از مادر خود سوال کردم که خواهرم چه خصلت داشت گفت دو خصلت بد داشت یکی آنکه در نماز کامل بود و دوم آنکه سخن
 چینی میکرد پس معلوم شد که این دو خصلت سبب عذاب گورست و در آربعین امام نجم الدین عمر نسفی می آرد با سخن چینی ده کار باید
 کرد شش عدل و چهار فضل آن شش که عدل است اول قولش پذیر که او فاسق است و قول فاسق ناپذیر فتنی بود و دوم از
 کارش باز دار که آن منکرست و از منکر بازداشتنی بود و سیم دشمن گیرش که عاصی است و عاصی دشمن گرفتنی بود و چهارم بر
 مسلمان گمان بد مبر که بر مسلمان گمان بد نابدونی بود و پنجم از حقیقت آن تجسس کن که گناه است و از گناه تجسس ناکردنی
 بود و ششم آن سخن را بادگیری گوی که این پرده دریدن بود و پرده مسلمان نادریدنی بود و چهارم دیگر درین حکایت حکایت
 امام حسن بصری را رحمه الله علی چنین گفت که فلان ترا بدگفت حسن گفت تو او را کجا دیدی گفت در خانه وی گفت آنجا
 چه میکردی گفت آنجا مهمان بودم گفت در مهمانی چه خوردی گفت فلان و فلان گفت ای تاجوان مرد چندین طعام در شکم
 کنجید و این یک سخن فی اگر تو راست میگوئی مرا بادی چهار کارست بزبان از وی گله نکنم و بدل بروی کینه نگیرم و بدینا بادی
 مکافات نکنم و بقیامت بروی خصومت نکنم بلکه بی وی در بهشت در نیایم چیزی ای فاسق آنچه آوردی باز بر که آورده برنده باشد
 در صحاح می آید بروایت شاه معسران عبدالله عباس رضی الله عنه که رسول خدا علیه السلام بدو گور بگذشت پس گفت
 بدرستی که صاحب این دو گور در عذاب اند و عذاب کرده نشدند و در امر بزرگی اما یکی از ایشان بود که جامه خود را از بول زنگاه
 نمیداشت و بروی پاک نمیداشت و اما دیگری سخن چینی میکرد و بعد از آن رسول علیه السلام برگ خرمای گرفت و بدو نیم کرد و در هر
 گوری یکی فرو برد و گفت شاید که تخفیف کنند از ایشان عذاب را اما دمی که این برگ خرمای خشک نشده باشد در شرح السنه
 می آرد که یعنی عذاب کرده نشدند و در امری که بزرگ و دشوار بود یعنی دشواریست احتراز کردن از بول و همچنین دشواریست
 ترک سخن چینی کردن و در حدیث دیگر فرمود پیر بنید از بول و جامه خود را از آن زنگاه بدارید که بیشتر عذاب گور از آن بود این بود
 بیان گناهان که کثیر الوقوع است میان مردم از آنها پرهیز باید بود الهی ما مسکینان را ازین گناه ها و سایر معاصی زنگاه بدارد

توفیق توبه نصوح ارزانی دارم بک و کر مک

باب چهارم در ترک اخلاق بد

بدانکه در خلق بدست که اصل و مادر همه اخلاق ذمیه است چنانکه حجه الاسلام غزالی رحمه الله در احیاء و کیمیا آورده است و آن
 کبر است و عجب و ریا و بخل و حسد و شره و غضب و شره طعام و شره وقاع یعنی جماع و حب مال و حب جاه از آن جمله دور
 باید بود و درین باب چهار فصل است

فصل اول در عجب و ریا

بدانکه عجب خود را بزرگ دیدست و آن در باطن مخفی باشد و کبر بزرگ نمونست در ظاهر و آن نتیجه عجب میباشد و کبر از عجب تولد
میکند چنانکه در انیس العارفين میگوید مستثنوی یک صفت عجب آمدن اماره را به بولعجب عفریت مردم خواره را به عجب چه بود
آنکه نفس شوم کید به خوشستن فایق نهید بر عسر و زید و دایم اندر خوشستن دارد نظر به زان سبب باشد ز عالم بحیرت زین صفت
آید کبر در وجود به چنان که آتش سوزنده دود به عجب در باطن بود مخفی و زان به کبر ظاهر میکند بر مردمان به پس اگر خواهی
بشکر عجب را منزه گردانی چهار چیز نگاها را اول آنکه هر طاعت که از تو در وجود آید بتوفیق خداوند الوی تا بشکر مشغول شوی دوم
آنکه در نعمتهای خداوند نظر میکنی که در حق تو مترادف است تا عمل تو در مقابل آن اندک نماید سیم از رتبهی که اگر نپذیری
چکنی چهارم در گذشتهها نظر کن که سیات زیاده است یا حسنات چون این اندیشها کنی بشکر عجب منزه گرد و الا خطر
هلاکت باشد چنانکه رسول علیه السلام فرموده است ثلاث منجیات وثلاث مهلكات فاما المنجیات فاسباغ الوضوء
فی السبرات وکثا لمخطی فی الجماعات و انتظاد الصلوة بعد الصلوة و اما المهلكات فشحم مطاع و هوی مطمع
و اعجاب المرء بنفسه یعنی سه چیز هاننده است و سه چیز هلاک کننده است یعنی سه چیز است که نجات و رستگاری بنده
درانست و سه چیز است که هلاک و گرفتاری ازانست اما آن سه چیز که موجب نجات و درجات است تمام گردانیدن وضو است
در سرا و مکاره و بسیار قدم زدن در راه مسجد از برای نمازهای بجاعت و انتظار نماز بعد از نماز اما آن سه چیز که موجب مهلكات و
درکات است غایت نخل است چنانکه بموجب امر شرع که فریضه زکوة و اعشار است عمل نتوان کرد و پس روی هوا کردن و
معجب شدن مرد بنفس خود پس آنچه موجب هلاک باشد واجب بود از وی حذر کردن حکایت و هب بن مبنه میگوید
در کتب پیشینه چنان خوانده ام که عابدی هشتاد سال خدای را عبادت کرد که در آن مدت یک گناه نکرد و در هر هفته یک بار
روزه کشادی وقتی از خداوند تعالی حاجتی خواست حاجت وی قضا شد روی بهش کرد و گفت ای نفس خسیس ترا برین
درگاه هیچ قدری و آبروی نبوده است و من چنان پنداشتم که ترا قدری بوده در حال فرشته یابد و گفت ای بنده خدای این
یک ساعت که خود را نکویش کردی نبرد حق تعالی قاضیتر است از آن هشتاد ساله عبادت که کردی پس معلوم شد که برین درگاه
شکستگی و نیاز مندی را قدر تمام است چه جامی رعنائی و سودای خام است در مشارق می آید بروایت عبدالله بن مسعود رضی الله
عنه از رسول علیه السلام که فرمود در نیاید در بهشت کسی که در دل وی مقدار یک ذره کبر بود مردی گفت یا رسول الله مرد
دوست میدارد که جامه وی نیکو باشد و نعل وی نیکو باشد رسول علیه السلام فرمود ان الله جمیل یحب الجمال الکبر
بطراء الحق و غمط الناس بدرستی که خداوند جمیل است دوست میدارد جمال را کبر کردن کشتی است با حق و خوار داشت با مردمان
یعنی بنظر حقارت به بندگان حق نگر نیستن رباعی که آفتاب ملکی و گرسایه الهی در چاکس چشم حقارت مکن نگاه به دل را باه
صبح صفاده که گفته اند به آینه دل است که روشن شود باه به آبواهاشم صوفی رح که اول کسی را که درین است صوفی گفتند
وی بود میگوید که راه بسوزن کردن و از پایی در آوردن آسان تر است کبر از دل بیرون کردن و قال النبی علیه السلام
حاکیا عن الله تعالى انه قال الکبر یاءدائی و العظمة اذادی فمن نازعنی فیها القیة النار و لا ابالی یعنی
حضرت حق جل و علا فرمود کبر یاو عظمت و دو صفت است از صفات من هر کس شریک جوید درین دو صفت با من

در آتش دوزخ در اندازم و پاک ندارم حکایت روزی مطرف بن عبد الله الشیخ رحمه الله نشست بود وزیر حجاج از پهلوسه او
 بگذشت پیاده خرامان جامهای مرتفع پوشیده چنانکه عادت جباران و گردن کشان بود میرفت شیخ را طاقت نماند بانگ بروی
 زد که ای خواجه چنین مرو که خداوند تعالی چنین رفتن و چنین رونده را دوست نمیدارد و قوله تعالی ان الله لا یحب کل مختال فخور
 وزیر خشمناک شد گفت مگر مرا نمی شناسی که من کیستم که مرا چنین میگوئی و بانگ بر من میرسنی گفت من ترا نیکومی شناسم اما تو خود را
 نمی شناسی گفت مرا چگونه می شناسی گفت چنان می شناسم که در اول قطره نطفه بودی که همه کس را از روی کراهت آمدی و
 باخریکه حیفه خواهی شد و درین میان حال خدره این چنین کس را تکبر نرسد کبر یا صفت خداوند است که منزه است از صفات
 حدث وزیر مرد عاقل بود و درین سخن تامل کرد و گفت راست میگوئی توبه کردم که پیش بدین صفت نروم و در کتب حدیث می آید
 که رسول علیه السلام فرمود سه گروه خلق را بر من عرض کردند که نخست ایشان قدم در بهشت نهاد بعد از انبیا اول آنکه در راه
 خدا شهادت یافته باشد دوم بنده بندگان که بندگی خالق باز نداشته باشند سیم درویش قانع که بجهت طفلان خود کسب
 کند و از کسی چیزی نخواهد و سه گروه خلق اند که نخست ایشان قدم در دوزخ نهاد اول حاکم ظالم دوم توانگر کسی که زکوة
 و عشر مال خود نهد سیم درویش متکبر حق تعالی حبیب خود را بتواضع فرمود که و اخفض جناحک للمؤمنین و دیگری را
 تکبر چگونه رسد الهی ما را از تکبر نگاهدار بمنگ و کریم

فصل دوم در بخل و حسد

در صحیح مسلم می آید بروایت عبد الله بن عمر از رسول علیه السلام که فرمود اتقوا الشح فان الشح اهلك من كان قبلکم
 یعنی پیریزید از بخل بدستیکه بخل هلاک کرد کسان را که پیش از شما بوده اند و در فایق میگوید الشح هو الامساك للمفرط و التشدد
 الفاحش یعنی شح غایت بخل است و امساك مفرط که منع حقوق مالی کند چنانکه فقریه عشر و زکوة نیز از زمه او انکس
 در تفسیر معنی میگوید شح بخل است باحرص و شرح در مرصا و العباد می آرد که بخل منع حقوق مال است از زکوة و صدقه و
 مدد اخوان و صلح رحم و اجابت سایل و اکرام جبار و انعام ضعیف و توسع نفقه بر عیال و خدم و تعهد علما و صلحا و نفقه اغربا و
 ضعف و امثال آن پس از بخل دور باید که او مملکت است چون بخیل از سر نانی بر نتواند خاست در راه خدا از سر جان چگونه برخیزد
 یکی از بزرگان میگوید مشغولی تا بخیلی چون زنان بی بهره به دایم از وصل خلابه بهره چون زو سنت بر نیاید نان دهی
 پای بر سر بچه مردان کی نهی در مصایح و مشارق می آرد که رسول علیه السلام فرمود که در دوزخ درختی است نام وی
 بخل شاخهای وی در دنیا است هر کس دست در شاخی از شاخهای وی زند آن شاخ ویرا میکشد تا دوزخ و درختی است که
 بیخ وی در بهشت است و شاخهای وی در دنیا است و نام وی سخاوت است هر کس دست در شاخهای وی زند آن شاخ
 او را می کشد تا به بهشت یعنی بخیل بشغولی بخل بدوزخ گرفتار آید و جو انم در بکث سخاوت شایسته بهشت و دیدار آید و در حدیث
 دیگر آمده است که بخیل بهشت در نیاید اگر چه عابد باشد و سخی بدوزخ در نیاید اگر چه فاسق باشد و در کیمیای آید که بخیل بن زکریا
 علیها السلام از شیطان پرسید که دوست ترین کسی نزد یک تو کیست و دشمن ترین کیست گفت دوست ترین کسی نزد یک

من زاهد بخیل است که ز حمت میبکشد و طاعت میکند و با بخل او را سود نمکند و دشمن ترین کسی نزد من فاسق و احمق است که خوش
 بزی و بیکت سخاوت بهشت رود حکایت می آرد که عیش بخیل در دنیا همچون عیش در ویشا نیست و حساب وی در آخرت
 حساب توانگران سبکین بخیل بچاره که عیش وی در دنیا تنگ و بمقدار و در آخرت حساب وی سخت تر و دشوار تر از بی تنهایی کار
 در لمعات مشارق می آرد و روایت ابوذر غفاری رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود هرگز آفتاب طلوع نکند الا آنکه
 دو فرشته بر دو جانب وی بایستند و گویند خداوند انفق کند راز و دخلت فرست و باز دارنده راز و دخلت فرست یکی آن
 دو عاقد و یکی این دعا کند حکایت در روزنه خلد می آرد که بخیلی بود در شهر بغداد میگفت بچکپس را از احمد حداد دشمن تر نمیدارم که نان
 بسیار ببرد و میدهد بشی او را بخواب نمودند که مال تو همه روزی احمد حداد خواهد شد با مدا و برخاست گفت این را حیل باید ساخت که مال
 من روزی وی نشود عصای بزرگ پیدا کرد و میان وی خالی کرد و یک نیمه زرهای خود در میان عصا نهاد و دوسوی محکم کرد و در روز
 بغداد انداخت روزی احمد حداد در ذرق نشسته بود و از آب میگذاشت عصای وی در آب افتاد در می بلایح داد که عصای وی
 برآرد ملاح فرود رفت عصای بخیل بدست وی افتاد برآورد و با احمد حداد عصا را گران یافت بدکان آمد سر عصا بکشتاد و زرها برداشت
 بخیل خبر یافت گفت آه چکنم تا نیمه دیگر که مانده روزی نشود باقی زرها را در میان آرد و در دو نان بخت و بخانقاه درویشان آورد
 و نفقه کرد و نان پدر و ایشان رسید همه را یک بار در دودان بگرفت از آنست که گفته اند از نان بخیل در دودان خیزد با سعه

از مال بخیل رنج حرمان خیزد | هر جا که رسد نفیر افتان خیزد | دندان خود از مال بخیلان بکشد | از نان بخیل در دودان خیزد |
 درویشان قرصها با احمد میدادند تا دانه های ایشان بر میزند تا نیمه زرهای دیگر باین نوع بوی رسید خبر به بخیل رسید بسیار و
 مبطون شد و هلاک شد این است سزای بخیل امیر المومنین علی کرم الله وجهه میگوید بشی مال البخیل بحدوث او و بحدوث بشارت
 مال بخیل را که بحدوث ایام از دستش برود یا بوارث گذارد و قطعه هر که مال هست و خوردن نیست یا از آن مال بهره
 که دارد یا بتاراج حادثات دهد یا بمیراث خواری بگذارد یا اما آفت حسد در صحیحین می آید بر روایت ابو هریره رضی الله
 عنه از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود لا تحاسدوا یعنی با یک دیگر حسد نکنید و بدخواه یک دیگر نباشید و در حدیث دیگر فرمود
 ثلاث قل ما یخوامنهن الظن والحسد والطیوة سه چیز است که از وی کم خلاص یابند یعنی اکثر مردم بآن مبتلا اند گمان بد
 بردن و حسد کردن و قال بد گرفتن یا از آن گفتند یا رسول الله نجات از آنها در چیست فرمود که چون از حسد چیزی در دولت آید
 آنرا بربان پیدا کن که از آنچه در دولت گذشت حق تعالی ترا بآن بگیرد و چون در کسی گمان بد بردی در پس آن مباش و حقیقت
 میبند از تاراج معانی نشود چون بنای حال مسلمان بر صلاح است و چون ترا چیزی بقال آمد آنرا اعتقاد کن که اعتقاد کردن
 کفر است و لیکن بحق تعالی باز گرد و چون ترا چنان حال پیش آمد بگوی اللهم لا طیر الا طیرک ولا خیر الا خیرک ولا اله
 غیرک ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم و بگذر و آن کار کن که در خاطر داری تا بیکت این دعا ترا هیچ زیان ندارد
 و معنی حسد تاسف نمودنست علی الخیر عند الخیر و حسود را راحت نبود که در حدیث است که لا راحة للحسود و حکما گفته اند
 حسد و ق باطن است که هیچ طبیب آنرا علاج نتواند کرد و قطعه سوال کردی از حکیم یونانی که دفع در حسد را بمن بگوی پس
 جواب داد که هیچ آدمی نمیداند و دوا در حسد خوبتر از ایل و اهل حکمت گفته اند سه بیماریست که همه اطباء از معالجه آن

عاجز اند عاشقی که دیوانه گبست و حسد که دق باطن است و جهل که نابینا نیست مستثنوی سه بود در بنهای روحانی و حسد و عاشقی و نادانی و پیچ علت نبود همچو حسد که از دکان هوش روح است و حسد از سنجاست که شبلی یا غیروی گفته است اللهم اجعلنی محسودا ولا تجعلنی حاسدا زیرا که حاسد و محسود کمال مشاهده میکنند که خود را از ان محروم می بیند تالا جرم حسد در وی پیدائی شود اصبر علی الحسد المحسود فان صبرک قاتله والنادی تأکل نفسه بان لم یجد ما تأکله و حسد نیکبها را میخور و همچنانکه آتش بنیرم را میخور و کما قال النبی علیه السلام ان الحسد یا کل الحسنات کما تأکل النار المحطب و در تفسیر معنی می آرود که یکی از حکما گفت المحسود لا یسود و الحسد فی الجسد کالاسد و نیز در تفسیر معنی می آرود که بر بساط هارون الرشید نوشته بودند که الرزق مقسوم و الحرص محروم و البخیل مذموم و المحسود مغنوم و در تفسیر مدارک می آرود که اول گناه که در زمین کردند حسد بود که قابیل با بیل را حسد کرد و او را بکشت تمام و دانه شد و اول گناه که در آسمان پیدا کردند حسد بود که ابلیس با آدم حسد کرد و بدان سبب رانده شد و نیز در مدارک میگوید و تفسیر سوره ان اگر از حسد چیزی بدتر بودی حتم این سوره بران بودی قوله تعالی و من شر حاسدا اذا حسد قصه قابیل و هابیل در تفسیر می آرود که در تاج القصاص نیز مذکور است که چون آدم و حوا از بهشت بدینا افتادند و از جنس ایشان در دنیا کس نبود و از آدم و دو بیست شکم فرزند آورد و هر شکمی دو فرزند یکی پسری و یک دختر تا چهار صد فرزند پیاورد و آدم علیه السلام در ابتدا دین این شکم را بر سر آن شکم میداد و تا خواهر قابیل را نامزد بهابیل کرد و خواهر هابیل را نامزد بقابیل کرد و قابیل گفت من خواهر خود را میخواهم و آن خواهر با جمال تر بود آدم علیه السلام گفت قرعه زنی بقربان قربان هر کس قبول شود حق بطرف وی باشد و در آنوقت علامت قبول قربان آن بود که از آسمان آتش بی دو دبیادی بر مثال کوهی و آن قربان را بسوختی هابیل خداوند گو سفندان بود و گو سفندی پیاورد که در ربه وی گو سفند از ان نیکوتر نبود و آتش از هوا درآمد و گو سفند را زنده برداشت و بهشت برد و آن گو سفند در بوستانهای بهشت چرا میگردد و همان گو سفند بود که فدیة اسماعیل شد و آتش بقربان قابیل افتاد و التفات نکرد بعضی گفته اند قربان قابیل نیز گو سفند بود و بعضی گفته اند گندم بود چون قربان قابیل قبول نشد حسد در وی پدید آمد و شومی حسد برادر را کشت و در خداوند عاصی شد و پدر را بیا زد و خواهر را برداشت و بگریخت و از درگاه حق رانده شد و قوله تعالی و اتل علیهم نبایا بنی آدم بالحق الایة تا بدانی که حسد چیزی شوم است الهی ما را از حسد نگاهدار و توفیق نیکوایی مسلمانان ارزانی دار

فصل سیم در شره ثلاث

یعنی شره غضب و شره طعام و شره جماع در صحیحین می آید بروایت ابو هریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود لیس الشدید بالصرعة انما الشدید الذی یهلك نفسه عند الغضب یعنی پهلوانی که کشتی گرفتن نیست و مرگش قوت آن نیست که کسی را بیندازد بلکه مردمانه کسی است که در حال غضب خود را نگاه تواند داشت از خشم راندن نا جایگاه که مرد در حال غضب در دست شیطان چنان اسیر است که گوئی در زخم چو گان که خطر آن بود که او را در مصیبت بلکه در کفر اندازد و او را خبر نبود در صحیح بخاری می آرود بروایت ابو هریره رضی الله عنه که مردی تبر و یک رسول علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله

او صلیحی یعنی وصیت کن مرا که چون آن را بکنم رستگاری یابم رسول علیه السلام فرمود لا تغضب و غضب مشو فرد موافقال
لا تغضب یعنی آن مرد بارها گفت یا رسول الله مرا وصیت کن رسول علیه السلام همین میفرمود که لا تغضب و در حدیث دیگر
فرمود من کظم غیظا و هو یقصد علی انقاذه ملا الله قلبه امانا و ایمانای یعنی هر کس فرو خورد خشمی را و حالانکه قادر باشد
بر راندن آن خشم خداوند تعالی دل او را بر امن ایمان گرداند اما شتره طعام در صحیحین می آید بروایت جابر و ابن عمر رضی الله عنهم
از رسول علیه السلام که المؤمن یا کل فی معی واحد و الکافر یا کل فی سبعة امعاء یعنی مؤمن در یک روده طعام بخورد
و کافر در هفت روده و در فایق می آرد که سبب ورود این حدیث آن بود که مرد اکل را پیش رسول علیه السلام یاد کردند و صفت
اکل وی کردند و او کافر بود چون مسلمان شد اکل وی اندکی شد آنگاه رسول علیه السلام این حدیث فرمود در بعضی از شروح میگوید
رسول علیه السلام این حدیث بر سبیل تمثیل فرمود یعنی مؤمن را ضعیف است باندکی از دنیای او کافر حریص است بر کثرت مال و جمع دنیا
و تابعین امام نجم الدین عمر نسفی رحمه الله می آرد که در بسیار خوردن ده آفت است اول سخت دل شدن و دوم بیرحمی سیم کند فهمی چهارم
بی حفظی پنجم کاهلی ششم هرزه گوئی هفتم گرسنه شدن بمعاصی هشتم قیامت را فراموش کردن نهم محتاج شدن دهم خورش ماران و
گزدان شدن در کتاب طب کمال الدین اسماعیل بخاری رح گفته است که اتفاق حکما و اطباست که اصل همه بیماریها و خوردن
بسیار است **شعر** ز پر خوردن بروزی صدمیر و ز کم خوردن یکی رانب نگیرد حکایت ابوالعباس قصاب رحمه الله
میگوید هرگز طعام نخوردم تا از گرنگی بی طاقت نشدم لاجرم هرگز مرا هیچ طبیب حاجت نبود مثنوی گاوازی پس خوردنی بسیار
نشخوار همی زند چو مردار نه آه و خورشش گیاه خشک است نه افکنده او مثال مشک است نه در کتب متصوفه می آرد که چهار صد
صدیق اتفاق کرده اند بر آنکه نان تخم آب است و آب تخم خواب و خواب تخم غفلت و غفلت تخم دوزخ است اما شتره و قلاع
بدانکه شتره در وقاع از جهت آنکه چون بران فعل حریص باشد خطر بود که بگرام در افتد و سختی رسوائی و عقوبت گردد و در دنیا و آخرت
دیگر آنکه عمر از آن عزیز تر است که او را در چنین کارها صنایع گرداند اما در طب و حکمت بدانکه جماع کردن بسیار مغز را ضعیف کند و
چشم را تاریک گرداند و خفقان و ضعف دل آرد و وقت غریزی را تباه کند و روی را زرد کند و حفظ را زیان دارد و غیر از این نقصانها
و دیگر دارد و خاصه که بر سر سیری و بی غنیتی بود در کتاب طب ابو الفتح ایوبی آورده که اگر مردی از غایت حرص شهوت بوضع مخصوص
نگردد چشم را خلیل کند و اگر فرزند آید غالب آن بود که نابینا بود و اگر بوقت صحبت براق بکار دارد یا آب خورد و فرزند نحیف و نزار
بود و اگر فی الحال حاجت روا شود و منی تمام در رحم نیامده باشد فرزند مبتلا و نیم اندام آید و اگر از هر دو راه بیک بار قربت جوید
بیماری دق پدید آید و در لعنت خداوند بود و فرزند گنده دهان و گنده بغل آید و اگر در وقت طلوع و استواء غروب صحبت جوید
فرزند مختل آید و در لعنت حق بود یا از دین اسلام بیرون رود و بخود بالله من ذالک و اگر قصد کرده بود و در حال صحبت کند
فرزند اقرع آید و اگر کار کرده بود و سست شده و مانده گشته خفقان ظاهر گردد و فرزند ضعیف و بیمار بود چون مجامعت
بافراط کرده شود زیان دارد حکما گفته اند در سه چیز غافل نشاید بود که ضرر آن بزرگ بود اول غذا به عادت نگاهداشتن
و اقرون ناکردن که اگر افراط کند و بیانی تن باشد دوم اگر کم خورد جای غذا و معاتنگ گردد و حرارت غریزی را بگیرد سیم
مجامعت ناکردن تناسل را منقطع گرداند و چون حاجت افتد فروماند اما ضعیف مباشرت از ضعف چهار اندام بود اول

از ضعیفی مغرور نشان وی آن بود که از مجامعت غمره نیابد و ویم از ضعف دل بود و نشان وی آن بود که شرمندار و یا بتبرسد که نتواند
 و همچنان باشد سیم از ضعف جگر بود و نشان وی آن بود که منی اندک بود چهارم از ضعف قضیب بود و علاج هر یک ازین در کتب
 طب مبین است و این کتاب احتمال آن نکند حاصل سخن آنست که بدین شغل حریص نباید بود که هر چند در آن بکوشد باز گوش
 برابر نباشد قطعه حکما گفته اند در شهوت بی همه نوعی فروتر اند از ضرر پس چرامر د شهوتی راند که در آن باشد از حرکت سر
 از مرد می و خورد و درمی نماید که مرد و ایم در بند کاری بود که در آن کمتر از حماری بود باین فخر نتواند کرد بلکه قوی عاری بود پس نفس ربط
 در آن اولی تر از افراط بود الهی شهوات و لذات نفسانی که مخالف رضای تو باشد بر دلهای ماسرود گردان

فصل چهارم در حب مال و جاه

خدیجه بن یان رضی الله عنه روایت میکند از رسول الله صلی الله علیه وسلم که فرمود من اثر الدینا علی الاخرة ابتلاه الله
 تعالی بثلاثة اشياء هم لا يفارق قلبه ابدا وفقر لا يستغنی ابدا و حرص لا یشبع ابدا یعنی هر کس دنیا را بر آخرت
 گزیند حق تعالی او را بسیم چیز عقوبت کند غمی که هرگز از دلش جدا نشود و درویشی که هرگز نتواند گری مبدل نگردد و حرصی که هرگز سیر نشود
 و بروایت دیگر چهار آمده است مشغولی که هرگز از وی فارغ نیاید حکایت نقل است که زبیده خاتون نامه نوشت بمنصور عمار
 رحمه الله که ای عالم مسلمانان یکی صفت دنیا مارا بیان کن منصور در جواب نامه وی نوشت که دنیا بمثل چون شیر است که حرص
 چشم وی است و طمع گوش وی و جهل سروی و ریا روی وی و سفاقت بینی وی است و ضلالت دهان وی است و خنثی
 گردن وی است خرامانی سینه وی است حسد پشت وی است امل شکم وی است شرک دل وی است شک جگر وی است
 کبابر پایهای وی است شهوات چنگهای وی است مباحات بازوی وی است خدبیت ذنب وی است نگرنج بوی بسته وی است
 خواهنده خسته وی است جویده شکسته وی است گیرنج کشته وی است این بست صفت وی است آنگاه گفت هر کس خواهد
 او را قهر کند باید که زهد را شمشیر خود کند و رعب را سپر خود کند نصیحت را اثر دهنده خود کند قناعت را نیزه خود کند خاموشی را کمان خود کند
 متابعت حق را نیزه خود کند علم را علم خود کند کتاب خدا را حصن خود کند تقین را مرکب خود کند عقل را نیزه گسترده خود کند عمل با سلاح
 خود کند نیت را ربه بر خود کند سنت را راه خود کند توکل را قرین خود کند صحبت نیکان را سپاه خود کند تقویین را معین خود کند دعا را
 مدد خود کند رجاء را عادت خود کند مجاہد را حمله خود کند مشاہد را ضربت خود کند تابا بود که ویرا قهر کند و شروی از خود دفع کند آن بست
 را آفت خود می بین و این بست را عادت خود می ساز تا مگر بشناخت آن و ساخت این خود را از شروی زگا هاری در کیمیای آرد
 که رسول علیه السلام فرمود دوستی مال و جاه نفاق در دل چنان رویاند که آب تره را رویاند و گفت دو گرگ گرسنه در راه گوسفند
 آن تباهی نکنند که دوستی مال و جاه در دین مرد مسلمان کند قوله تعالی تلك الدار الاخرة نجعلها للذین لا یزیدون علوا
 فی الارض ولا فسادا یعنی سعادت آخرت کسی را نهادیم که وی در دنیا بزرگ و جاه بخوید پس مال و جاه عاریتی مغرور شود
 و از دولت پنج روزه فانی مناز که زود خواهد بود که سیلاب اجل در رسد و رسم طلل خانه رست بنیاد عمر را بجای خراب کند و با غی
 عاقل بچه اسید درین شوم سرای پیر دولت او دل نهاده از بهر خدای چون رست که خواهد که نشیند از پای بگیرد و اجلس دست که بالا

بنمای خود مرصدا و العباد میگوید وقتی یکی از ملوک وزیر خود را گفت از بهرین چیزی بساز که چون بسط بر من مستولی شود در آن نظم کنم
صولت بسط شکسته شود و چون قبض بر من مستولی شود بدان درنگم تسکین پذیرد و اگر غضب استیلا یابد بدان اطفال نایره غضب
توان کرد و وزیر انگشتی ساخت و برنگین وی نقش کرد که نثر ما ذا یعنی پس ازین حاصل چه خواهد بود چون ملک را نخواست و ملک در
دماغ بجنبیدی و بدولت و نعمت و سلطنت غره شدی بدان درنگرستی ثم ما ذا پس حاصل این نعمت و دولت چه خواهد بود عقل
گفتی بگوشش بوشش وی که حاصل بجز مرگ و گور و حساب و میزان و عراط نخواهد بود در حال بسط بقبض مبدل شد و
هرگاه بجاو شد یا مصیبتی قبض استیلا یافتی بجا تم فرونگرستی بادل خود گفتی چون مرگ حاصل است غم بیپوده چرا باید خود
وقت او خوش شدی و چون آتش غضب اشتغال یافتی بجا تم فرونگرستی گفتی حاصل این غضب راندن چه باشد چون
مرگ و گور و حساب در پیش است تسکین نایره غضب شدی و رحمت و مرحمت پدید آمدی شعر چه باید نازش و نایش باقبالی
و ادباری که تا بر هم زنی دیده نه این مینی نه آن مینی و قال النبی علیه السلام حب الدنيا وئس كل خطيئة
و ترك الدنيا وئس كل عبادة یعنی دوستی دنیا سر همه خطاهاست و ترک دنیا سر همه عبادتهاست هر دنیا فی که ترا از حق مشغول
گرداند آن دوستی و نیاست که مضرت است که الدنيا ما اشغلك عن مولاك فهو دنیاك در تحریر الفوائد فریدی می آید که در وی در میان
رسول علیه السلام وفات یافت و خرقة وی دو درم یافتند رسول علیه السلام فرمود هاتان کیتان من النار یعنی این دو
دلغ است از آتش بر دل وی و عبد الرحمن عوف با آن همه مال از عشرة مبشره است پس معلوم شد که اگر همه عالم ملک یک کس
باشد چون بفرمان حق دارد و دل در مهر آن نه بند و دنیا دارند موم نیست بلکه در گاه داشت آن دنیا فی ویرا ثواب است نه یعنی که
سلیمان پیغامبر علیه السلام بآن بادشاهی و تجل حق تعالی در کلام مجید خود و نعم العبد میخواند پس دنیا مضرت آنست که ترا از
حق مشغول گرداند و در کتب حدیث می آید که رسول علیه السلام فرمود که چون روز قیامت شود دنیا را بر مثال قندیل سیاه میان بین
و آسمان بیاورند و باد آنرا بر است و چپ میگردد و اند فرمان شود که ای نیکو اندا هل تو کجا اند ساکنان تو گوید بار خدا یا امر تو دور
رسید خشک شد درختان من ویران شد حصارهای من ببردند ساکنان من برفت زمینت و سلطانی من
پروردگار من مرا مقام فروترین بنده از بندگان خود گردان در بهشت فرمان شود که
ای دنیا اگر ترا تو من مقدار یک بال پشه قدر بودی هیچ کافر را شربت
آب ندادمی کوئی هباء منثورا نابود و ناپدید شود آنگاه دنیا
غباری گردد الهی دلهای ما را از محبت دنیا
که مضرت باشد گاه یاد آید و رب
العالمین

تمت التروک بتوفیق الملک الملوک بفضلک و کرمت

بسم الله الرحمن الرحيم

قسم پنجم از کتاب ریاض الناصحین در علم و اقسام اربعه فرائض و تروک و واجبات شریعت یعنی اعتقادات و اعمال و اخلاق و تروک و درین قسم هشت باب است

باب اول در اقسام انواع علوم و معرفت فرائض و واجبات که از قبیل علوم است و بیان علوم و اعمال که فرض کفایت است دانستن و بجای آوردن آن و فضیلت علم و اهل علم و بیان علم لایمنفع و وعید تحقیر علم و اهل علم و درین باب پنج فصل است

فصل در فرائض و واجبات که از قبیل علوم است

بدانکه علم تابع علوم است پس علم بفرض فرض باشد و علم بواجب واجب باشد و علم بمنذور مندوب باشد و چون علم بمقتدره عمل است و مقدمه فرض فرض است و مقدمه واجب واجب است و حجة الاسلام غزالی رحمه الله در احیاء العلوم گفته است که صحیح آنست علمی که فرض عین است علم است بآن چیزی که مشهور الوجوب است در دین محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم و صریح گفته است که علم بواجب واجب است و علم بنفل نفل است پس علم با آنچه فرض باشد ازین چهار قسم که گذشت از عقاید و اعمال و اخلاق و تروک فرض باشد و علم با آنچه واجب باشد واجب بود و درین پنج قسم که در فرض عین و واجب عین گفته اند و قسم اول که قسم اعتقادات است پنج فرض کفایت و واجب کفایت نیست همچنین از اخلاق چیزی فرض و واجب کفایت نیست از ترک مخالفتها نیز چیزی فرض و واجب کفایت نیست اما دو قسم دیگر که قسم اعمال و قسم علوم است فرض کفایت و واجب کفایت می باشد چنانکه ذکر آن بعد ازین بیاید انشا الله تعالی

فصل دوم در اعمالی که فرض کفایت است که چون بعضی بآن قیام نمایند از بزرگوارین باقی شود

و اگر هیچکس بآن قیام نمایند جمیع مکلفان تبرک آن آثم شوند در هدایه و کافی و عاصیه کتب فقهی میگوید که جهاد فرض کفایت است چون قیام نمایند بآن گروهی از مردمان از باقی مردم ساقط شود و اگر هیچکس بآن قیام نمایند جمیع مکلفان عاصی شوند مگر وقتی که تفسیر عام باشد آن هنگام فرض عین شود بر کل آن مکلفان که بر سر ایشان آمده باشد و ذخیره میگوید چون تفسیر عام شود یعنی چون کافران بر مسلمانان لشکر کشند فرض عین شود جهاد بر کسانی که نزدیک باشند بایشان و قادر باشند بر جهاد اما در حق آن کسانی که دور باشند و نزدیکان بدو ایشان محتاج نباشند فرض کفایت است اما اگر محتاج باشند آن نزدیکان بآن دوران از جهت آنکه عاجز باشند از مقاومت بآن کافران یا خود عاجز نباشند و لیکن از کاهلی نکلند این هنگام فرض عین شود بر کسانی که پیوسته آن نزدیکان باشند و هم برین قیاس تا آن هنگامی که فرض شود بر جمیع اهل اسلام شرق و غرب و نماز بر بیت همین حکم دارد یعنی چون کسی بمیرد در ناحیتی از نواحی شهری بر همسایگان و محلیان اوست که قیام نمایند با سباب وی بر کسی که دور است از وی نیست که قیام نماید با سباب وی مگر آنکه معلوم شود که آن نزدیکان ضایع خواهند گشت حقوق و پرایا عاجز خواهند بود از آن این هنگام بر آن دوران باشد که قیام نمایند بحقوق وی و این جمله در ترجمه ذخیره است که سید جلال کر لای رحمه الله در شرح هدایه نقل کرده است از ذخیره اما در هدایه میگوید الجهاد فرض الکفایة کالصلوة علی المیت و رد السلام یعنی رد سلام بر جماعت و در فقه اصحاب ما فرض کفایت داشته اند جواب عطسه را چون جماعتی حاضران باشند و بیمار پرسیدن و امر معروف کردن بوجه شرع و نهی از منکر کردن هم بوجه شرع و نماز عیدین در یک روایت آمده در کتب شافعیه رحمه الله چون وجیز و تعلیق و قانونی و حاوی روضه امام محی الدین نوای و غیر آن مذکور است که فرض کفایت است جهاد در سالی یک بار و احیای کعبه زیارت کردن در سالی یک بار اقامت جبهتها علمی و اقامت جبهتای قهری شمشیر قیام نمودن با اصول و قیام نمودن بضرع یعنی بعلم اصول و علم فروع و قیام نمودن بفتوای و تحصیل استعداد آن و قیام نمودن بدفع شبهه مبتدعان و دفع ضرر از مسلمانان و از ازالة فاقه ایشان چون ترعورت و طعاع جانی و مددگاری فریادخواهنده و قضا و مددگاری قاضی در استیفای حقوق و امانت و تحمل شهادت و ادای شهادت و امر معروف و نهی منکر و قیام به پیشیهای که مهم است و علم طب و علم حساب و تجوید و توفی که غسل و کفین وی است و نماز کردن بروی و دفن کردن وی و صلاح معیشت و حسن معاشرت و جواب سلام بر جماعت یعنی چون جماعت حاضر باشند و کسی سلام کند بر آن جماعت فرض کفایت باشد سلام وی در روضه امام محی الدین نوای می آید که نماز جماعت و بانگ نماز و نماز عید

نیست ازین قبیل است یعنی از امور فرض کفایت است

فصل سیم در علوم که فرض کفایتست تحصیل آن

در کتب اصحاب ما رحمه الله آمده است که دانستن علوم شریعت و قرآن زاید بر آن فرض عین است فرض کفایت است و ضرورت آنجه از مقدمات آن باشد از علوم عربیت نیز فرض کفایت باشد و استاد این فقیر از استاد خود جامع الفنون و العلوم مولانا عطاء الله حیوقی علیه الرحمه چنین نقل کردند که آن بزرگ دین فرمود که علوم که تعلیم و تعلم آن میکنند سه قسم است علوم شرعی و علوم ادبی و علوم حکمی اما علوم شرعی هفت است علم تفسیر و علم قراءت و علم تجوید و علم اصول فقه و علم فروع فقه و علم کلام و علم

مکارم شریعت یعنی اخلاق که آنرا علم تقصوف نیز میگویند مثلاً چون علم اخلاص و علم توکل و علم رضا و علم تسلیم و علم خوف و علم رجا و
 باقی اخلاق که آنرا منجیات میگویند و اضداد آنکه آنرا مہلکات میگویند چون ریا و کبر و عجب و بخل و حسد و حقد و غیر اینها ازین علوم
 مذکورہ بعضی فرض عین است چنانکہ ذکر آن رفت و آن علوم نیست کہ دایم بدان حاجت است یا کثیر الوقوع است آنچه ازین جملہ باقی
 ماند فرض کفایت است جمیع آنکہ احیاء مردم را بآن حاجت می افتد مگر آنکہ محض اصطلاحات ہر قومی است کہ معرفت اصطلاح
 مردم از فرضیت بیرونست اما علم ادبی کہ دوازده علم است آنچه از ان از مقدمات علوم شرعی است فرض کفایت است
 چنانکہ در احیاء العلوم گفته است و آن پنج علم است علم متن لغت و علم ابنیہ و علم اعراب و علم معانی و علم بیان ازین پنج علم آنچه
 از مقدمات علوم شرعی است کہ معرفت چیزی از علوم شرعی بر معرفت آن موقوف است آن فرض کفایت است اما قسم سیم کہ
 حکمیات است از ان علم طب و علم حساب فرض کفایت است چنانکہ علم آہنگری و در و دگری و راز کے و جولاہگی و پیشہ ہائے کہ
 از مہمات آدمیان است آن ہمہ فرض کفایت است چنانکہ روایت آن پیشتر ازین اگر کتب شافعیہ یاد کردہ شد و حجۃ الاسلام نیز در احیاء
 چنین ذکر کردہ است و اللہ اعلم و اما درین کتاب از اقسام ثلاثہ علوم و انواع وی آنچه ہمہ بود ذکر کردیم و ہر یک را بجایگاہ و سہ
 بیاوردیم و بقدر وسع شرح بیان کردیم و آنچه از مہمات دین نبود چون علم نحو و علم ادوار و عروض و شعر و مراسلات و مکاتبات و علم
 لہانت و انواع علم فلسفہ و غیر آن از باقی علوم انہا بیاوردیم زیرا کہ غرض ازین کتاب بیان فرائض و واجبات و مہمات
 مسلمانان است و دین و انہا ازین قصد بیرون بود پس بنا برین معنی انہا را بیرون گذاشتیم و درین صفحات ننگاشتیم الا اندکے
 از نجوم از برای دانستن اوقات نماز و شناختن قبلہ در قسم اعمال بیاوردیم اما از علوم سبعہ شرعی کہ آن ہفت است از علم کلام آنچه
 ہمہ بود در قسم اول کتاب کہ قسم اعتقادات است یاد کردیم و از علم تفسیر نیز چیزی در کل اقسام این کتاب مندرج است و از علم
 مکارم شریعت در قسم اخلاق بعضی آوردہ شد و در اخر اعتقادات ایما کردہ شد و اضداد آن در قسم ترک نیز داخل است و فروع
 فقہ در قسم اعمال باختلاف مذاہب در ان واضح است اما سہ ذکر از علوم شرعی کہ علم قرأت است از اصول و فروع آن و علم تجوید و
 علم اصول فقہ و بعضی از فروع آن و اصول و فروع فرائض و تزکات کہ آن نیز از قبیل فقہ است با اصول حدیث و اصول فقہ

طب و علم حساب و درین قسم در ابواب دیگر بیاید انشاء اللہ تعالیٰ

فصل چہارم در فضیلت علم و اہل علم

در مرصدا العبادی آر د کہ علم شریف تر و سیلتی است قربت حق را و صفت حق است و بوسیت علم بدرجات عالی توان رسید
 قولہ تعالیٰ والذین اووالعلم درجات ولیکن بدان شرط کہ با علما خوف و خشیت قرین باشد زیرا کہ سرمدہ علیہا خدا ترسی است
 قولہ تعالیٰ انما یخشی اللہ من عبادہ العلماء و ہر چند علم می افزاید خشیت می افزاید و نشان خشیت آنست کہ بدان علم کار کند و
 آنرا وسیلت درجات آخرت سازد کہ رسول علیہ السلام فرمود علیکم بالعلم النافع فیل وما العلم النافع یا رسول اللہ
 قال ومن غلب علمہ ہواہ فذلک العلم النافع یعنی بر شما باد بعلم نافع یا ران گفتند کہ ام است علم نافع یا رسول اللہ فرمود
 ہر کرا غلبہ کند علم وی بر ہوای وی آن علم نافع باشد و بحقیقت بدانکہ از عرش تا اثری پنج چیز از علم شریف تر نیست بدلیل آنکہ

صد و هشت اند نیز از لفظ نبوت را که حق تعالی بجلایق فرستاد ایشان را علم کرامت کرد پس معلوم شد که اگر از علم شریف تر و عزیز تر چیزی بودی باین آراء آن کرامت کردی حکایت یکی از بزرگان دین را سوال کردند که اگر ترا اندکی از عمر باقی مانده باشد در چه چیز صرف کنی که نیکوتر باشد گفت در علم از برای آنکه بهترین موجودات با همه فضایل و انعام و عرفان که حق تعالی با وی کرده بود از حق تعالی درخواست که سرب زدنی علماء در صحیحین می آید بروایت ابوهریره رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود من یرد الله به خیر ایفقه فی الدین یعنی هر کس که حق تعالی با و خیر و نیکی خواسته باشد و انا گرداندا و در دین در کتاب معرفت علوم حدیث حاکم ابو عبد الله نیشاپوری می آرد که فقه در دین کیاست طبع است در علوم دینی از معانی قرآن و احادیث و تصرف در وجوه تا ویلا بالموافقه الاصول و العلم باحکام الشرعیه و از برای این است که حق تعالی را فقیه نتوان گفت ابن عباس رضی الله عنهما میگوید علماء را بر مومنان فضیلت است بهفت صد درجه تا درجه پانصد ساله راه هر نصیحت چنین که عالم گوید او را قریبی و در جنتی بود در کتاب حدیث می آرد که رسول علیه السلام فرمود که هیچ شهری یادی نباشد که در آید در روی عالمی یا متعلمی که از اطعام ایشان نخورد و از ایشان شامد بلکه از یک جانب در آید و بجانب دیگر بیرون شود الا آنکه بر دار خداوند تعالی عذاب را از اهل گورستانهای ایشان چهل روز و اگر اگرامی دارند و هماننداری کنند عذاب از ایشان بردارد تا چهل سال اگر چه در بعضی از تفاسیر چون تفسیر معالم التنزیل و غیر آن از تفاسیر گفته است که درین حدیث رفع عذاب از مومن و کافر مراد است اما صحیح آنست که رفع عذاب از مومنان عاصی مراد است دلیل بر آنکه حق تعالی در کلام مجید خود در حق کفار فرمود قوله تعالی ان الذین کفروا و اؤماتوا و هم کفاس

اولئك علیهم لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعین خالدین فیها لا یخفف عنهم العذاب و لا هم یظرون یا خود کافر نعمت مراد باشد حکایت ابن سیرین گفت مسجد بصره در آدم دو حلقه مردم دیدم یکی حلقه عطا تذکیر بود و یکی حلقه مطارحه مسایل فقهی بادل خود گفتم اگر در حلقه و عطا و تذکیر نشینم باشد که دعا میگویند و من در اینجا شریک شوم و اگر در حلقه فقه نشینم باشد که مسئله شنوم که نشنیده باشم درین تردد بودم و از هر دو حلقه برگزیدم و جای دیگر نشستم و در خواب شدم دیدم که آینده مرا میگوید که چرا در حلقه مطارحه فقه نشستی که جبرئیل علیه السلام با هفتاد هزار ملک مقرب آمده بود و در آن حلقه نشسته هر کس با ایشان در آن مجلس نشستنی نیکبخت شدی که هرگز بد بختی را بوی کار نبودی در مشکوٰۃ مصابیح می آید بروایت ابن عباس رضی الله عنهما از رسول علیه السلام که فرمود که یک ساعت از شب که مردم بطلعه علم مشغول باشد بهتر از آن بود که تمام شب زنده دارد یعنی بهتر از قیام تمام شب در اربعین فضل علم و علمای می آرد که رسول علیه السلام فرمود هر کس دست بیدار د که نظر کند بسوی آزار گردگان خداوند از آنش دوزخ پس نظر کند بسوی طلبه علم و توحید میث دیگری می آید که ابوامامه الباهلی رضی الله عنه از رسول علیه السلام روایت کرد که فرمود که بدستیکه لقمان پسر خود را گفت که ای پسر بر تو باد بحالست علماء و استماع کلام حکما بدستیکه زنده میگرداند خداوند تعالی دل مرده را بثور حکمت همچنانکه زنده میگرداند زمین مرده را با باران بزرگ قطره در بهار و در حدیث دیگری می آید که مثل علماء در زمین همچون مثل ستارگان است در آسمان که راه یا بند بآن در تاریکیهای بروج چون ستاره پوشیده شود زود باشد که راه کم شود و نیز بروایت ابوامامه می آید از رسول علیه السلام که فرمود فضل عالم بر عابد همچو فضل من است بر فروترین شما و بروایت ابوهریره رضی الله عنه آمده است از رسول علیه السلام که فضل عالم بر عابد هفتاد درجه است تا درجه هفتاد

سال راه پائی اسپ جواد و بروایت انس بن مالک رضی الله عنه آمده است که یک عالم سخت ترست بر شیطان و لشکرهای وی
از هزار عابد یعنی از راه بدون هزار عابد بے علم آسان ترست بر شیطان و لشکرهای وی که از راه بدون یک عالم و معنی همین حدیث
است که در تعلیم المتعلم فی آرد از نظم امام محمد حسن شیبانی رحمه الله شعر فان فقیها واحدا متورعا با شد علی الشیطان
من الف عابد و از برای این است که سلف رضی الله عنهم نمیشته اند که من تزهّد بغیر علم جن فی اخر عمره او مات کافرا
یعنی هر کس زهد و زود بدون علم دیوانه شد در آخر عمر خود یا کافر میرود و لغو ذب الله انس بن مالک رضی الله عنه روایت میکند
از رسول علیه السلام که فرمود یک بار نظر کردن در روی عالمی دوست ترست نزد یک خداوند تعالی از شصت سال عبادت
با صیام روز و قیام شب حکایت در ریاض الصالحین می آرد که رسول علیه السلام فرمود که مردی عالمی را در قریه بدوستی
گرفته بود و هر یک چندی زیارت وی رفتی روزی آن مرد زیارت آن عالم میرفت حق تعالی فرشته را بصورت آدمی بر سر راه وی
فرستاد تا سوال کرد از وی که کجا میروی گفت زیارت فلان عالم گفت با وی هیچ خویشی داری گفت فی گفت هیچ کار دنیائی
داری با وی گفت فی گفت بچه کار میروی گفت من او را دوست میدارم و از برای خدا زیارت وی میروم آن فرشته گفت بدانکه
من فرشته ام بشارت مرگ ترا باد بدوستی که خداوند تعالی بواسطه دوستی آن عالم ترا بیا مرزید الهی دلهائی مالا محبت علم و علما آراسته اند

فصل پنجم در بیان علم لا ینفع و عیب تحقیر علم و اهل علم

در مرصا و العباد می آرد که در خبرست که رسول علیه السلام فرمود من طلب العلم لیبا هی به العلماء و یمادی به
السفهاء و یصرف به وجوه الناس لم یروح دایم الجنة یعنی هر کس طلب علم از برای آن کند که مباحات کند بآن بر علماء و
جدال کند با سفها و روی عامه بطرف خود گرداند بوی بهشت نیابد پس هر عالم که علم لا وسیلت جمع مال و کتاب جاه دنیوی و تمتعات بهی
سازد و بعلم عمل نکند او جاهل بود بحقیقت نه عالم و در حدیث دیگر فرمود هر عالم که از علم عرض وی دنیا باشد او را از ثواب نصیب پیش
از آن نبود که در دنیا از علم جاه و مال یابد و در آخرت اول آتش افروز و دوزخ وی بود که همچنین علم نافع نباشد استغاذت از آن واجب
است چنانکه حواجه علیه السلام فرمود اعوذ بک من علم لا ینفع و علم لا ینفع بر دو نوع می باشد یکی علم شریعت چون بآن کار
نکند اگر چه آن فی نفس الامر نافع باشد و دویم علم کیهانت و نجوم و انواع علم فلسفه که آنرا حکمت میخوانند و بعضی با کلام آمیخته اند و آن را
اصول نام کرده اند تا بنام نیک کفر و ضلالت در کردن خلق عاجز کنند و این نوع علم غیر نافع است فی ذاته و اگر بدان عمل کنند مغوی
و مضل باشند و چون علم عالم متابع هوا گردد و او کار بهو کند و بعلم عمل نکند و در آن مقام بجدل بیرون آید و ایند کند حق تعالی مثل
چنین عالم بدر از گوش زده است قوله تعالی امثل الذین حملوا التوراة ثم لم یجدوا لها کمثلا المحمدا میحمل اسفادا
و آن چنان عالم از حق و رضای حق دور بود و حق تعالی را در خذلان بندگان سرسبیت که آن الله تعالی سراقی ابعاد بعض
العباد و من یضل الله فماله من هاد قطعها بار درخت علم ندانم بجز عمل به با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری به مر علم را که کار
نمندی چه فائده چشم از برای آن بود آخر که نگری به در مشکوٰۃ می آرد این حدیث را قال النبی علیه السلام طلب العلم
فریضة علی کل مسلم و مسلمة و واضح العالم عند غیر اهله کمقلذ الخنازیر الذی ھب والد و الجواهر یعنی

طلب کردن علم توحید و خدا پرستی فرضیه است بر همه مردان و عورتان ایمان دار و واضع بیان کننده علم نزد کسانی که اهل آن نباشند
 همچون کسی است که قلیده با ساز و آواز سرخ و در و جواهر و در گردن خود کان بند و مخخر آکل رسول امیر حسینی گوید قطع
 حرف معنی گرانها گهر است | چون بنادان رسی گوی و خوش | قیمت لعل گوهری داند | نبری بردگان بهره فروش
 رسول علیه السلام فرمود که روزگاری بیاید که عالم در میان مردمان همچون حیضه احمار بود یعنی همچنانکه خر مرده در نظر ایشان خوار
 باشد علما در نظر آن قوم همچنان باشد و این از خباثت باطن آن کور و لالاست و الا علم و علما غریب کرده خداوند و لیکن احمقان دنیا
 پرست که در خوروی بکنت نرسیده اند و در بزرگی صحبت بزرگان ندیده اند و از خطر و نقصان دین نمی ترسند و از علمای دین پرو
 نمی پرسند و بگی همت ایشان جمع مال دنیا است حلال از حرام نشناخته اند و حق از باطل جدا نکرده اند و علم و علما را نزد ایشان قدر
 و قیمت نیست بیان کردن علم نزد ایشان بحقیقت عطاری بود و در بازار ستوران و آئینه دارے در محله کوران شعر
 بولهب را محرم طه که کرد | لولوا اندر کیسه لالا که کرد | حیف باشد این سخن در گوش عام | توتیا در چشم نابینا که کرد
 دانست که حق تعالی چه فرمود در حق این مشیت و خل اولئك کالانعام بل هم اضل انس بن مالک رضی الله عنه روایت
 میکند از رسول علیه السلام که فرمود هر کس خوار داشت عالمی را بغیر حق خوار گرداند خدای تعالی او را بر سر خلق اولین آخرین
 و هر کس گرامی دارد و عالمی را مکرم گرداند و ارا حق تعالی بکرامت انبیاء علیهم السلام و در حدیث دیگری آید نیز روایت انس بن مالک از
 سید مالک علیه السلام که فرمود هر کس آواز خود بر دارد بالای آواز عالمی عقوبت کند حق تعالی او را در دنیا و آخرت مگر آنکه توبه کند
 و بخدا باز گردد پس علما را عزیز باید داشت رباعی ای کرده وجود تو ز یک قطره منی نماند تا کنی با علما کبر و منی نباشد که چه گفت
 مصطفی مدنی به من اکوم عالما فقد اکومنی به و بحقیقت بدانکه از تاریکی ضلالت بروشنائی هدایت بواسطه علم و علما
 توان رسید و راه دین را بی راهی نتوان رفت پس صحبت با علما باید داشت تا از فوائد علم ایشان بهره و در گردی نه بینی که موسی
 علیه السلام با کمال علم و نبوت با آنکه تشریف و کلام الله موسی تکلیما پوشیده و جام محبت حق نوشیده بطلب علم نزدیک
 خضر علیه السلام آمد با شاکر خود و شع این نون قوله تعالی فوجد عبدا من عبادنا اتیناه درجة من عندنا و علمناه
 من لدنا علما در تفسیر بخاری میگوید موسی را علیه السلام علم مطلق بود و خضر را علم مقید الحق خوش میگوید پس ای برادر عمر
 عزیز را در چه چیز صرف کنی که بهتر از صحبت علم و علما باشد و حال آنکه تعظیم علم و حرمت داشت علما و توقیر و ستان حق از فرایض
 و واجبات شریعت است پس اوقات را به پیوده ضایع و مهمل بگذارد که رسول علیه السلام فرمود چون عالم حقانی بود و بعلم عمل
 کند میان وی و میان انبیاء علیهم السلام فرق نباشد الا یک درجه و آن درجه نبوت است پس تحصیل علم مشغول باید بود تا با
 این سعادت برسی رباعی ای طالب علم ترک تحصیل مکن به یک روز ز عمر خویش تعطیل مکن به یک نکته اگر بعالمی بفرود شدی
 آن نکته نجر بعالم و قیل مکن به حکایت نقل است که امام ابو یوسف القاضی رحمه الله را پسری پانزده ساله یا شانزده ساله بود
 و او را در آن پسر و بستی بسیار بود و بغایت او را دوست داشتی ناگاه آن پسر وفات یافت مرخص خود را گشت من کار و من او را
 بشما باز گذاشتم و من بدست استاد خود میروم که مبادا امروز در مجلس استاد من علمی رود که من آنرا نشنوده باشم و از من فوت
 شود و من از آن محروم بمانم لاجرم بعد از وفات وی بزرگی او را بخواب دید در بهشت بر در کوشکی استاده بود که سر آن کوشک

بازیر عرش رسیده بود پرسید که این کوشک از آن کیست گفت از آن من است گفت چه یافتی این کوشک را گفت بحر یس بود
 بر علم و تعلیم و تعلم آن علم آموز تا عزیز و جهان گردی رباعی خواهی که همیشه شاد و خرم باشی و هر جا که روی ظریف عالم باشی
 تکرار کن و عهد کن و علم آموز و تا تاج سر بنین آدم باشی حکایت استاد این ضعیف را سلمه الله فرزند ی بود که اکبر اول و ایشانش
 بود موصوف بکمال تقوی و معروف بجمال فتوی و وفات یافت آن بزرگ دین بر سر بالین وی بود چون روح از بدن وی مفارقت
 نمود جامه در روی وی کشید و بدرسه آمد و یک جزو از حدیث درس گفت هنوز فکر دفن وی ناکرده آنگاه از مدرسه بیرون آمد
 و بکار دفن وی مشغول گشت و در اثنای آن شنودم که فرمود که از شرق تا بمغرب مرا فرزند بود و همه را بیک بار اجل فراسد
 چون رضای حق در انست من نیز بآن راضی باشم و چاره دیگر ندانم جز رضا و تسلیم در مقابل قضا و حکم خداوند حکیم علیم حسان
 بن عطیه رضی الله عنه روایت میکند از رسول صلی الله علیه و سلم که فرمود من لم یحزن بموت عالم فهو منافق فانه لامصیبه
 اعظم من موت العالم و اذا مات العالم بکت السموات و سکا لها سبعین یوما فارسی حدیث حسان بن عطیه
 رضی الله عنه روایت میکند از رسول علیه السلام که فرمود هر کس اندوگین نشود بموت عالمی وی منافق باشد بدستیکه بیج مصیبت
 از موت عالم بزرگتر نیست و چون عالمی بمیرد آسمانها و ساکنان آسمانها تا هفتاد روز بموت آن عالم بگریند و چون عالم حقانی بمیرد
 رخنه در دین شود که تا قیامت بسته نشود و در حدیث دیگری آید که آدمی بحقیقت عالم است یا مستعلم یا دوستدار ایشان سایر کومیا
 با پیو هیچ اند و راسامی فی الاسلامی میگوید هیچ آن مگسان خور داند که بر روی گو سفندی نشینند چه کن تا درجه چهارم باری نباشی ربا
 کاری که زد و نخ برهاند علم است | مالی که ز تو کس نشاند علم است | جز علم طلب کن که در دینی و دین | راهی که بمقصود رساند علم است
 در فتاوی بلدی می آر که امام صدر الشهدی رح میگوید هر کس استحقاق کند عالمی رازن از وی طلاق شود و اگر مردی مر عالمی
 را گوید ای ابله ای نادان ای خوک ای خر تقزیز کنند و بیاوین وقتی بود که بر سهیل مزاح گوید و اگر ناکس گوید همین حکم دارد آما این
 سخنان اگر بوجه حقارت گوید کافر گردد و چون کافر شود هر آئینه زن بروی حرام شود و بقول امام محمد چون کفر گوید زن از وی
 طلاق شود از برای آنکه این امانت بود و امانت علم و علم کفر است و هو المختار و به اخذ الحقیه ابو اللیث رحمه الله الہی ما بعد
 علم نافع کرامت فرمائے و از علم لایفیع نگا ہدار

باب دوم در مسایل فروع و دین بابیج مفصل است فصل اول در مسایلی که تعلق با امامت و نماز دارد

بدانکه اعتقاد حق و مذہب سنت و جماعت آنست که نماز از پس ہرنیکی و بدی رواداری بنا برین حدیث کہ حضرت مصطفیٰ علیہ
 السلام فرمود صلا خلف کل برو فاجز یعنی نماز کنید از پس ہرنیکی و بدی پس بنا برین حدیث امام معصوم شرط نباشد و آنچه
 روافض خذہم الله میگویند کہ امام معصوم باید خطا و غلط است و بر تقدیر قول ایشان میگوئیم لازم نیست کہ امام نماز معصوم باشد
 زیرا کہ امام سہمی باشد یکے امام نماز چون ائمہ مساجد و امام علم چون ائمہ مذہب سیم امام عالم اگر ایشان را حجتی باشد گوئیم امام عالم

مراد باشد نه امام نماز و علم اما فاسق و مبتدع را نشاید که امام نماز باشد و پیوسته از عقب وی نماز کنند که نماز از پس فاسق گذاردن
و بران مداومت نمودن مکروه است پس امام متقی و پرهیزگار باید تا نماز قوم بی گناهست نمودی گردد و نظر قبول باید که حق تعالی تقوی را
شرط داشته از برای قبول عمل و فرموده در کلام مجید خود قوله تعالی انما يتقبل الله من المتقين و شرایط که امام حنفی و شافعی
را رعایت باید کرد و در قسم اعمال در فصول نماز بیان کرده ایم از اینجا باید جست پس درین فصل مسئله چند در باب امامت یاد کنیم
که در قسم اعمال آنرا یاد نکرده ایم مسئله دو کس نماز میگذرانند بجاعت شک افتاد که امام کدام است حکم این نماز چه باشد اگر یکی
مقدم است و یکی موخر امام مقدم باشد و اگر برابر یکدیگر باشند امام آن بود که بدست چپ باشد و اگر این شک بعد از فراغ نماز
افتاد هر دو میگویند ما مقتدی بودیم هر دو نماز را اعاده کنند و اگر در نماز چهارگانی در قعده اول شک افتاد اگر هر دو مسافر اند نماز هر دو روا
بود که بعد از تمامی نماز افتاد و اگر هر دو مقیم اند نماز اعاده کنند و اگر یکی مقیم و یکی مسافر است نماز هر دو روا بود مسئله در قعده اول
دیناری میگوید نماز در سراپا و مدرسه ها که میگذرانند چنانکه امام در صفه بایستد و بعضی از قوم در صف و بعضی در میان بایستند نماز آنها که
در میان سرای بایستند درست نبود از برای اختلاف مکان اما در غنیه میگوید اگر در سرای یا در مدرسه را در بنند نماز همه روا بود مسئله
در فتاوی و واقعات صدر الشهدی آرود که قومی در سرای جمع شدند و در آن سرای اجرت و مستاجر و مردی میخواستند که امامت کند
مر آن قوم را باذن مستاجر امامت کند زیرا که تصرف مر او راست و سرای را اصناف بوی میکنند مسئله در خزانه الفقه میگوید
امام نماز گذارد با قوم بعد از آن دانست که نماز بغیر طهارت گذارده واجب بود بروی اعاده نماز با طهارت و بر قوم واجب نبود
اعاده نماز چون ندانند و بر امام واجب نیاید که قوم را اعلام کند که بی وضو بوده که نماز کرده و آثم نشود تبرک اعلام مسئله در غنیه
میگوید امام ترک امامت کرد از برای زیارت اقربای خود که در رستاق دارد که یک هفته یا مثل آن یا بجهت مصیبت یا از برای
استراحت باکی نیست بآن و مثل آن عفوست در عادت و در شرع مسئله در عیون الفتاوی آرود که مقتدی امام را در
سجده اول دریافت اگر تکبیر اول در قیام گفت و رکوع بجای آورد امام را هم سجده اول دریافت شروع وی درست بود اما آن رکعت را نیافته باشد زیرا که زیارتی
دو رکعت مفسد صلوئه نیست اما اگر امام را در سجده دوم دریافت و رکوع و یک سجده آورد نماز وی تباه نشود زیرا که زیارتی چون یک رکعت بود مفسد نماز
بود صورت مسئله ثانی در مصنف میگوید مردی چهار رکعت نماز نافله گذارد و در آن هیچ نخواند بروی اعاده دو رکعت باشد بقول امام عظیم و محمد
و بقول ابو یوسف هر چهار رکعت را اعاده کند و اگر در یکی دوی آخر قرائت خواند بقول ابو حنیفه و محمد دو رکعت اعاده کند و بقول ابو یوسف چهار رکعت
و اگر در یکی از دوی اول قرائت خواند بقول ابو حنیفه و ابو یوسف چهار رکعت اعاده کند و بقول محمد دو رکعت اول را اعاده کند و اگر در یکی از دوی اول
و در یکی از دوی آخر قرائت خواند بقول محمد دو رکعت اعاده کند و بقول ابو حنیفه و ابو یوسف چهار رکعت اعاده کند و اگر در دوی اول قرائت خواند
و در دوی آخر نخواند لازم آید بروی قضای دوی آخر با جماع و اگر در دوی آخر قرائت خواند و در دوی اول نخواند لازم آید بروی قضای دوی اول
با جماع و اگر قرائت خواند در دوی اول و در یکی از دوی آخر لازم آید بروی قضای دوی آخر با جماع و اگر قرائت خواند در دوی آخر و در یکی از دوی اول
اول لازم آید بروی قضای دوی اول با جماع و اگر شخصی نماز شام میگذارد در آخر نماز نشست و برخاست و از شک افتاد که این رکعت سیم است یا
چهارم این نماز را چگونه تمام کند جواب فائحه بخواند و رکوع کند و لیکن سجده نکند و نشیند و بعد از رکوع تشهد بخواند اما سلام باز نهد و دو سجده بپارد
و بار تشهد بخواند و بدست است سلام دهد و سجده سو جای آرد و تشهد بپارد و بر دست سلام دهد تا نماز وی تمام شود و در نماز چهارگانی شک افتد که رکعت چهارم یا پنجم

بهین حکم است و الله اعلم در قنای واقعات صدر الشهدای علی آرد که مردی را در نماز و ترور قیام شک افتاد که رکعت دوم است یا سیم تمام کند آن رکعت را و فاتحه و سوره و قنوت بخواند و بعد از سجده قعده بجای آرد پس برخیزد و یک رکعت دیگر بگذارد و قنوت بخواند و مختار این است فرق میان این و میان مسبوق بدو رکعت در نماز و ترور ماه رمضان که چون قنوت بخواند با امام در آخر نماز امام در آخر قضای ماسبق قنوت بخواند با اتفاق امام در صورت اول که می باید خواند از برای آنست که تکرار قنوت در موضع وی مشروع نیست و اینجا تکرار قنوت نیست زیرا که یکی در موضع وی است و یکی در غیر موضع وی اما مسبوق مامورست باینکه قنوت خواند با امام پس این موضع قنوت باشد پس اگر در آخر نیز بخواند تکرار قنوت خواهد بود در موضع وی و این مشروع نباشد و در جامع المحکام میگوید چون مصلی روز جمعه مسجد جامع در آید تحبیت مسجد نباید گذارد و اگر در مسجد قرآن میخوانند از برای آنکه استماع قرآن فرض است لقوله تعالی فاذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا لعلکم ترحمون و تحبیت مسجد سنت است و اشتغال بغيره اولی بود از اشتغال بسنت اما اگر از قرآن خواندن بوی نرسد مانع تحبیت گذاردن نبود و قنای ای اصفهانی میگوید و لایذبحی لاحد ان یمنع من اداء صلوٰة العید لاهل القرية لاختلاف المذاهب و لما ورد ادایت الذی ینهی عبدا اذا صلی

فصل دوم در بیان آنکه استیجاب طاعات جایز نیست یا نه

در مبسوط امام محمد علی آرد که جایز نیست استیجاب طاعات همچون تعلیم قرآن و فقه و اذان و تذکیر و تدریس و حج و عمره و غزو یعنی واجب نمی شود اجره اما بتر و یک اهل مدینه جایز است اختیار امام شافعی و ضحیر و عصام و ابونصر و فقیه ابواللیث رحمهم الله این است در محیط میگوید که اگر امتناع نماید پدر کودک از ادائی و طیفه بسوی معلم اجبار کنند او را بر مراسم چون نشی حلو و پنجشنبه و عیدی و مشایخ بلخ فتوی باین داده اند و واقعات صدر الشهدای نیز مثل این میگوید در قنای و فضل میگوید متاخران از علمای مارجم الله فتوی داده اند و گفته اند که اجبار کنند بر دفع اجره و حبس کنند بآن و در خلاصه الفتاوی می آرد که علمای بلخ فتوی داده اند و حجت مسمی نزد یک ذکر مدت و بوجوب اجزه مثل نزد یک عدم ذکر مدت رکعت الاسلام ابوالفضل کرمانی حج برین فتوی

پیش از رسول علیه السلام بوده اند هر چه در دنیا است کسی به بدیهه بآن کس دهد که این سوره او را بیاموزد و هنوز یک حرف از حروف این سوره حق تمام نشناخته باشد حکایت مردی نزد یک عبدالله عباس رضی الله عنه بیاموزد و پیشی بنالید گفت هر بایداد بعد از فرضیه نماز سه بار الحمد بر خوان اگر غمگین باشی شاد شوی و اگر بیمار باشی شفا یابی و اگر در ویش باشی تو انگر شوی اگر مجوس باشی خلاص یابی و اگر غریب باشی بوطن خود بازرسی اما از سر خلاص و یقین باید خواند حکایت در جامع الصغیر می آرود این روایت را که يجوز لطلب العلم ان ياخذ وامن مال العوام بقدر ما احتاجوا اليه من غير اسراف اذا لم ينفقوا عليهم ما وجب عليهم وانما وجب لاهلهم مشتغلون بالامور التي يتعلق لها قوام الدين والسيد الامام يفتي بذلك يعني جائز است طلب علم را این که بگیرند از مال عوام بقدر احتیاجی که ایشان را بسوی آن بود از غیر اسراف وقتی که عوام نفقه نکنند بر ایشان آنچه واجب است بر ایشان و این است و جز این نیست که واجب است بر عوام مؤنت اهل علم از برای آنکه علم مشغول اند باموری که قوام دین بآنست و سید امام ابوالقاسم فتوی بآن داده است در ذخیره الفتاوی می آرود که اجر گرفتن از برای طبیل زدن اگر از برای هوا بود مکروه بود یعنی جایز نباشد و اگر از برای غرض بود جایز بود آنچه معتاد میدارند مردمان در عروسیها و مهمانیها و اعمال خیر و شر محو استقبال امرا و ملوک و کفره و طبیل زدن حرام است و هر کس مباحشیر آن میگردد و ایشان را اجر میدهد یا میضراید بدان فاسق می شود و طبیل زدن از برای این مجموع جایز نباشد قطعا نه در نکاح و نه در غیر آن نه از برای الهونه از برای اعلان در آن مجلس اگر بنشیند بطوع یا رخص کند فاسق شود و گواهی وی نشنوند و این امر قبیح است از برای آنکه فتنه میدارند

آن را آدمیان از برای کثرت مشاهدن آن

فصل سیم در مسایل طلاق و نکاح و ایمان در آن

در فتاوی واقعات صدر الشهید می آرود که میان مردی و زن وی سخن میرفت زن گفت خدایا مرا از وی خلاصی ده مرد گفت اگر خلاصی میخواهی اختیار تو بدست تو کردم و ازین سخن اراده طلاق کرد اما اراده سه طلاق نکرد زن گفت نفس خود را هزار طلاق دادم پس مرد گفت برستی از من بقول امام اعظم رج طلاق واقع نشود بران زن نه یکی و نه سه از برای آنکه زن خود را سه طلاق داده و حال آنکه مرد تقویض یک طلاق کرده بسوی وی و نیز در واقعات میگوید مرد چهار زن دارد و جمله پیش وی حاضر گفت تو بس تو بس تو بس تو طلاق زن چهارم طلاق شود و غیر وی طلاق نشود زیرا که ذکر نکرد خبر الا از برای چهارم مسئله مردی گفت زن وی طلاق اگر فلان را هزار بار جماع نکند مرد از وی کثرت است نه کمال نه بار بار و در وی عدد و مقدار نیست بعضی گفته اند هفتاد و حکم کثرت است قال الله تعالى ان تستخفهم سبعین مرة فلن يغفر الله لهم و اراده الکثرت یعنی چون بهفتاد رساند حائث نشود مسئله هم در واقعات صدر الشهید می آرود که مردی مر زن خود را گفت ترا چندان بزنم بتازیانه که ترا بکشم یا ترا مرده بردارند و برین سوگند طلاق یاد کرد یا غیر آن این بر سبیل مبالغه است و همچنین است اگر زن خود را گوید اگر ترا چندان که نه زنده مانی و نه مرده یعنی این نیز مبالغه است بر ضرب و اگر گفت تا بول کنی یا بتالی یا فریاد خواهی تا حقیقت این اشیا یافت نشود باز نشود و در منتهی میگوید امام محمد توقف کرده است در حتی

بقول و مثل آن مسئله در خلاصه الفتاوی می آرد که اگر زن خود را گفت اگر ترا بخون اندر کنم تو طلاق بر منی وی زند تا خون برود
آید و جامه وی آلوده شود بر منی می بیند اگر مراد وی این قدر باشد و اگر گوید این کوی را اگر ترکستان نکنم تو طلاق پس تسلط کند بر ایشان
اتراک بسیار را بر منی می بیند و اگر گفت اگر فرود آبا و آن نکنم که سگ با نمان آرد کند زن و سه طلاق پاره کند بعضی جامه وی را و
بکشد او را بر زمین افکند تا بار شود در بین خود مسئله در واقعات صدر الشهدی می آرد که اگر گفت که اگر ترا بکون خزاندر کنم زن
از وی طلاق علما درین سخن است بعضی گفته اند حانت شود در حال از برای آنکه عجز محقق است عادت مگر آنکه نیت قهر و
غلبه و تضییق کند بر وی صحیح باشد نیت وی و طلاق واقع نشود مادامی که حالت یا مخلوف علیه نمیرد پیش از آنکه بکند با وی
آنچه نیت کرده است و صدر الشهدی فتوی باین داده است و بعضی گفته اند تا زنده باشد حانت نشود از برای آنکه مراد ازین قهر
و غلبه است مسئله در خلاصه الفتاوی می آرد که جلا به گفت اگر کپاس کسی گیرم و بیافتم تا یک سال و سوگند خورد برو
پس ریسمان را از وی بجز پس بیافد و بدو بخشد حانت نشود در فتاوی واقعات نیز چنین گفته است مسئله در مجمع نازل

آورده است که لو قال اگر من نکنم امروز آنکه می باید کرد با تو زن وی فمضی الیوم و لم یضیع فی حقه شیئا لا یجنت لانه
فعل مسئله مردی سوگند خورد بطلاق که فلان برده خود را نفروشد و غیر را نفزاید که او را بفروشد نیمه ویرا بشن کل بفروشد
و نیمه باقی را بمشتری بخشد حانت نشود مسئله مردی سوگند خورد که فلان سوره از قرآن بخوانم پس از اول سوره تا آخر
نظر کرد حانت نشود با اتفاق اما اگر سوگند خورد که فلان کتاب را بخواند و مطالعه کرد آن کتاب را بقول امام ابو یوسف رج
حانت نشود و بقول امام محمد حانت شود چه تمام کتاب را مطالعه کند و چه یک سطر را اما اگر نیم سطر را مطالعه کند بقول محمد رج
نیز حانت نشود اما فتوی بر قول ابو یوسف است که بطلان کردن حانت نشود مطلقا و این مسایل اربعه از فتاوی صدر الشهدی
است مسئله زنی در یک روز سه شوهر کرد و هر سه شوهر حلال است هر او را چگونه باشد جواب آنست که شوهر وی را
طلاق داده باشد و او حامله باشد هم در آن روز بار نبند حکم شود که عدت وی بگذشت و چون نفاس فی الحال منقطع شد
چون کمتر نفاس را حدی نیست پس شوهر دیگر کرد و آن شوهر او را قبل از دخول و خلوت طلاق داد و بر وی عدت نباشد لقوله
تعالی وان طلقتموهن من قبل ان تمسوهن فما لکم علیهن من عدة تعتدوهن پس شوهر دیگر کرد و این همه
در یک روز بود و همه رواست مسئله مردی بازرگانی رفت بعد از آن زنش شوهر کرد و در قعه بشوهر اول نشست که شوهر
کرده ام نفقه بفرست و این روا باشد جواب خواجه دختر خود را بغلام خود داد و چون غلام بسفر رفت خواجه وفات یافت زنش
بی طلاق حرام شد بعد از عدت شوهر حکم ارث نفقه رسد سوال پسری پدر خود را بمهر مادر خود فروخت و در وجه خود صرف کرد
چگونه باشد جواب زن آزاد در نکاح بنده شخصی بود و از آن بنده پسری آمد و بنده آن زن را طلاق داد و خواجه آن زن را در
نکاح خود در آورد پس آن زن بمهر پسری که از غلام داشت با خواجه غلام دعوی کرد از برای مهر مادر خود خواجه غلام را که پدر نیست
پس داد یعنی با سم توکیل که بفروشد و مهر مادر خود برادرش عاروا باشد مسئله دوزن در تاریکی منزند
آوردند یک پسری که دختر نمیدانند که پسری است و دختر که چگونه دانند جواب شیر مرد و زن بچشد و شیر آنکه سبکتر آید
پس او را بود و شیر آنکه گران تر آید دختر او را بود

فصل چهارم در مسایل متفرقه از باب عبادات و حکمت

مسئله چون پسند که ایمان را چند درست بگویی چهار درست شنودن و فهم کردن و قبول کردن و عمل کردن مسئله منازل
خیر چند است و منازل شر چند بگویی منازل خیر سه قسم است ایمان و سنت و جماعت و سایر طاعات و منازل شر نیز سه قسم
ست کفر و بدعت و سایر معاصی سوال آدمی از چند چیز بگوید می شود در رحم جواب از چهارده چیز ترکیب می شود چهار از پدر
و چهار از مادر و شش از خزانة الله تعالی اما آن چهار که از پدر است استخوان و پوست و رگ و پی اما آن چهار که از مادر است
گوشت و پیه و خون و موی اما آن شش که از خزانة الله تعالی است سمع و بصر و ششم و ذوق و حس که روح است سوال چند
خرقة از حق تعالی نازل شده است جواب چهار خرقة از حق تعالی نازل شده است چهار پیچیم بگویم بآدم صفا آمده است
و مرقع بموسی کلیم و پلاس بعیسی مجرب و خرقة بنجر رسول الله صلی الله علیه و سلم سوال مرید را چند حجاب است جواب مرید را
چهار حجاب است مال و جاه و تقلید و معصیت مال حجاب است که دل را مشغول دارد و جاه و حشمت همیشه مخلوق و لذت اقبال
مشغول دارد و تقلید مذہب کسی را اعتقاد کردنست و این چیز است که در دل چیزی دیگر را جای نماند و معصیت دل را تاریک
گرداند سوال اگر پسند که کلید فقر چیست و اصل فقر چیست و گوهر فقر چیست و میوه فقر چیست و گنج فقر چیست
جواب کلید فقر ادب است و اصل فقر صحبت است و گوهر فقر شناخت الله تعالی است و میوه فقر معرفت است و گنج فقر
مسکنت است مسئله در خزانة الوداعات می آرد که اگر بحدث مصحف را یا کتاب فقر را یا کتاب حدیث را بدست گیر نزدیک
صاحبیه مکرده بود و صحیح از مذہب ابو حنیفه روح آنست که مکرده نیست زیرا که حکم محدث از حکم جنب سبکتر است اما اگر بآستین
خود گیر و مکرده نباشد با اتفاق در خزانة الفقه آورده که برخاستن قوم نزدیک اقامت در صف وقتی که امام غایب باشد مکرده
است در ارکان الاسلام می آرد اگر سوگند خورد که با فلان سخن نگوید و امامت کرد و فلان از مقتدیان وی بود حائث شود
و در کامل میگوید که اگر باختیار خود آروغ کشید و حرفها پیدا شد نمازش فاسد شود در تبسوط آورده که اگر مصلی عطسه زد و خود را
گفت یرحمک الله نماز فاسد نگردد زیرا که این بمنزله یرحمی الله است و باین نماز فاسد نمی شود در جامع الصغیر ابواللیث می آرد
که خنده قهقهه در سیر و نماز مباح است بخلاف آنکه بعضی مردمان میگویند که خنده قهقهه گناه کبیره است و تبسم را میگویند
گناه صغیره است و از رسول علیه السلام نهی وارد نیست از قهقهه و مردمان بر خطا اند و لیکن خنده قهقهه از محظورات
صلوة است و روایت اینست القهقهة مباح خارج الصلوة بخلاف ما قال بعض الناس انها کبيرة والتبسم
صغيرة فانه لم یرو عن رسول الله صلی الله علیه و سلم عن القهقهة والناس على خطأ ولكن هو
من محظورات الصلوة و آنچه در بعضی از مصنفات امام نجم الدین عمر نسفی روح آورده که خنده قهقهه کبیره است معنی
آنست و الله اعلم که خنده قهقهه کبیره است نسبت تبسم نه آنکه وی گناه کبیره باشد یا اگر سخنگی کند بر مسلمانی و بخندد
چنانکه آن مسلمان بر بخند آنگاه آن خنده قهقهه گناه کبیره باشد اما قهقهه بسیار و کیل غفلت می باشد در کتاب مصایب و
تعاذی می آرد و روایت انس رضی الله عنه که رسول علیه السلام بقوی بگذاشت که می خندیدند یعنی قهقهه و مزاح می کردند و فرمود

اکثر واذکر هادم اللذات بسیار گردانید و پیران کفنه لذتها را یعنی اگر شما مرگ را بسیار یاد کنید این چنین غافل و ارنخندید و در
 ذخیره الفتاوی می آرود که کلام مباح از سخن دنیا در مسجد جایز است و اگر چه ترک آن اولی است باین که مشغول شوند به ذکر خداوند تعالی
 است خواب کردن و خوردن و آشامیدن در مسجد باعث تکاف و بدون اعتکاف و روایت این است الکلام للمباح من حدیث
 الدنیا يجوز فی المسجد وان کان الاولی ترکها بان یشغل بدن کو الله تعالی و يجوز النوم والا کل والشرب فی المسجد
 بدون الاعتکاف و کذا مع ورفنیه میگوید قد رالتشہد فی القعدة الاخيرة نایما فلما انتبه سلم یجزیه
 در خلاصه میگوید ولو قراء و رکع و سجد فی صلوته و هو نایم نقصد صلوته و لو نام فی رکوعه او سجوده جازت
 صلوته و لا یعیدهما فان سجد و هو نایم اعادة ها و لو قد قد رالتشہد و هو نایم ثم ضحک فقہیہ جازت
 صلوته علم ان قعدة النائم معتبرة کذا ذکر فی نواد الصلوة السخسی در کافی می آرود که در رکوع یا در رکوع سوره ترک
 کرده رکوع را براندازد از برای قرائت سوره با وجود آنکه ضم سوره واجب است و رکوع فرض لیکن هر گاه که فرض فرض کند از برای
 اقامت فرض بر اکل و وجه نیکو آید در قنیه در دو موضع میگوید که اگر رکوع را عاده نکند نماز وی تباه شود و تلخیص جامع میگوید اگر
 امام سوره را ترک کرد یا فاتحه را در رکوع یاد کند صحیح آنست که باز آید از رکوع و سوره یا فاتحه که فراموش کرده بخواند در جلایه
 آورده که اگر از رکوع باز نرود و رکوع را ترجیح نهد نیز والی همه را حضور طاعت کرامت فرماید

فصل پنجم در مسایل یوم و عیوب

در شرح شافی میگوید در بیع سلم که آن عقدیست جایز بشرطی و یکی از شرایط وی بیان جنس است یعنی گندم یا جو و بیان
 نوع یعنی آب و یادیمه و بیان صفت یعنی جید و یا وسط یا روی و بیان قدر یعنی صد من مثلاً یا نه از من یا غیر آن و اعلام رأس المال
 یعنی ده درم یا غیر درم از جنس دیگر و مثل آن و تسلیم رأس المال قبل از اقتراف بایده یعنی پیش از آنکه از یک دیگر جدا شوند و اگر
 نکشت کنند تا شب یا بروند فرسخی یا زیادت بعد تسلیم کند رأس المال را جایز باشد بشرط آنکه از یک دیگر جدا نشوند و بیان مکان
 ایفا و اجل نزد علمای ما رحمهم الله و اقله شاهی و هو الاصح و اگر چه کمتر ازین نیز گفته اند در خلاصه الفتاوی میگوید اعلام کیل
 بکیال معروف شرط است نزد ابو حنیفه رح ما اگر بیع در گندم کنند بقیضی که نشانند عیال و یا فاسد بود و اعلام وزن بمیزان
 معروف و اعلام ذری بذراع معلوم نیز شرط است و عدد و متقارب به بیان عدد نیز شرط است اما عدد متفاوت آنچه ممکن باشد
 اعلام وی بصفات وی و غیر آن واجب بود اعلام وی و جایز بود بیع سلم در وی و آنچه وصف نتوان کرد بصفه و باقی ماند
 مجهول حالتی که معنی شود بمنازعت جایز نبود سلم در وی در محیط میگوید بشرط است که رأس المال سره کرده بود نزد امام عظم رح
 خلاف مرصعیه و ایضاً در محیط میگوید که اگر رهن هلاک نشد اما مسلم الیه بمرد و بروی دیونست صاحب سلم حق بود برهن الا آنکه
 نگرند رهن را عوض بدین خود بلکه بفروشد بجنس حق خود تا نگردد مستبدل بمسلم فیه پیش از قبض در فتاوی خلاصه میگوید در
 دادن نان روا نبود نزد امام ابو حنیفه رح فی بعد و بی بوزن همچون سلم و نزدیک ابو یوسف بوزن روا بود و بعد و روا نبود و نزد
 امام محمد هم بوزن و هم بعد و جایز بود و فتوی بر آنست که بوزن جایز بود و کذا ذکره فی الفتاوی الصغری و در نوازل میگوید سلم

در کاغذ جایز است بعد و در باد بخان نیز و استقراض کاغذ و باد بخان نیز جایز است و در سیر و پیاز بوزن جایز است و سلم و شیر
و در شیر جایز است در هنگام وی و همچنین در سرکه نیز جایز است هم بکیل و هم بوزن در قتا و ای واقعات صدر الشهید میگوید اگر
غلامی خرید که بگوش وی سوراخ ندارد و بسوی دماغ دارد عیب است و سوراخ گوش در برده هندیه عیب نیست اما در ترکیب
عیب است اگر آنرا عیب شمارند در خلاصه میگوید که در دندان کرتی بعد از کرتی عیب است اگر قندی بود در نوازل می آرد که
ماده گاوی خرید که شیر نمیدهد اگر مثل او را از برای دو شبیدن میخرند مشتری را ولایت رد کردن بود و اگر مثل او را از برای گوشت
میخرند ولایت رد نبود و اگر پستان خود را می گیرد و شیر خود را می مکد تمام این عیب بود و اگر چهار پای خردن قلیل الاکل است یعنی
ناخور آن عیب بود و اگر کابل بود عیب نبود مگر آنکه بشرط آن خریده باشد که سریع السیر بود و در فوائد شمس الاسلام می آرد که اگر
دابه اکول باشد چنانکه خارج از عادت بود عیب نبود و در کنیز عیب بود زیرا که فاسد میکند فراش را و اگر رزی خرید و آن بخوری
از تلایه است که بر پشت جوی نهاده اند ولایت رد بود از برای آنکه این عیب فاحش است و در خلاصه الفتاوی میگوید بدخانه
خرید که سوراخ کلیدان وی در دیوار غیر است عیب بود و در قتا و ای واقعات صدر الشهید میگوید جامه خرید و بران جامه خون
یافت اگر جامه بحالی بود که اگر بشویند ناقص شود عیب بود و الا عیب نبود و اگر از برای میت کفنی خرید و بران عیبی یافت رد نکند
و بنقصان عیب نیز باز نگرداند و در قتا و ای واقعات چنین گفته اند اما در تحریر میگوید این وقتی بود که آن کفن را بیگانه تبرع کرده در
حق میت تا اگر مشتری وارث میت بود و کفن از ترکه خریده باشد رجوع کند بیاچ بنقصان عیب و در قتا و ای محمد بن ابولید
می آرد که مردی گفت والله که فلان جامه ای مراد زد و بدیاپاره کرد جامه های مرا و حالا آن فلان از یک پیرهن زیاده ندوید
از وی حالف بار بود و لواهی بالشیاب الثلاثة الی همه از لای دند و آفت دزدی نگاهدار در مجموع نوازل و در خلاصه
نیزی آرد که مردیست که پانصد درم نزد وی امانت نهاده اند سی صد درم از آن خرج کرد و دویست درم رد کرد و بروی و سوگند یاد
کرد که از ودیعت چیزی باز نگرفته ام حانت نشود و در خلاصه میگوید اگر زن گوید خریدم نفس خود را از تو بکذا شوهرش دیگری را گفت
بگوی فرو ختم آن کس گفت فرو ختم درست بود برابر است که بطریق رسالت بود یا بطریق و کالت و در قتا و ای قاضی خان میگوید
همچنانکه منعقد می شود بیع بخطاب از حاضر منعقد می شود و بکتاب بسوی غایب چون بنویسد مرد بسوی غایب که بفرو ختم
بنده فلان را تو بکذا کتاب بوی رسد بخواند و گوید قبول کردم تمام بود میان ایشان در طلاق نوازل میگوید اگر مشتری گفت خریدم
نگفت خریدم صحیح بود و در واقعات صدر الشهید میگوید اگر دیگری را گفت این بنده خود را بهر درم تو فرو ختم آن کس گفت او
آزاد است آزاد نشود و اگر گفت پس او آزاد است آزاد شود از برای آنکه این جواب است و بروی بود هزار درم در خلاصه میگوید
اوراق توت اگر بخرد بشرط آنکه در ساعت بگیرد جایز باشد و اگر مطلق بخرد و هم در آن روز بگیرد و اگر روز بگذرد فاسد بود
بیع و اگر بخرد که میگوید چیزی پس چیزی جایز نبود و حیل در وی آنست که بخرد و خست را باصل آن و چون بر گها بگیرد و خست را
ببایع باز فروشد و در خلاصه میگوید زمین است در مزارعت غیر اگر تخم از مزارع بود جایز نبود بیع بدون اجازت وی و اگر از
صاحب زمین بود اگر بیع بعد از القای بند بود در زمین نیز جایز نبود بی اذن مزایع و اگر قبل از القای بند بود جایز بود از غیر اجازت
مزایع خلاصه اگر ضم کند وقف را بسوی ملک و بفروشد هر دو را شمس الائمه حلوا الی ارج میگوید جایز نباشد و رکن الاسلام علی السعد

میگوید جایز باشد در ملک و حلوائی رجوع بقول سعدی کرده است خلاصه مردی درختی خرید پس برید آنرا دید که جزو ختن را
 نمی شاید رجوع کند بنقصان بیع مگر آنکه با بیع آنرا همچنان موقوف بستاند و اوقات درخت جزو بیعت که اصل وی یکی است و
 فرع وی دو صاحب وی یکی از آن دو فرع و میرا بفروخت جایز بود اگر بیان کند موضع قطع را و در قطع ضرر نباشد خلاصه
 بخیرید ملک را و در آن طریق عامه است بیع فاسد نبود و طریق عیب بود و اوقات مردی غلام خرید و او را با بیع فروخت
 پیش از قبض بیع منفسخ نشود و اگر بخشد پیش از قبض منفسخ نشود و آنکه شمس الاسلام مردی مردی را گفت این اسب خود را
 با اسب تو عوض کردم وی گفت من نیز چنین کردم درست بود و طلاق الفتاوی مردی دعوی کرد بر کسی ماله را پس سوگند داد
 او را قاضی که نیست او را بر تو این مال که دعوی کرد بعد از آنکه آن کس منکر شده بود پس سوگند خورد و اشارت کرد بانگشت خود
 در آستین خود بسوی مرد دیگر که او را بروی چیزی نیست صدق دیانه در خلاصه الفتاوی می آرد اگر سوگند خورد که نظر کند
 بر روی خود یا بسر خود پس نظر کند در آئینه اگر نیت وی آن بود حانت نشود و الا حانت شود و اگر گفت نظر نکنم بسوی حرام پس
 نظر کند بر روی زن بیگانه حانت نشود خلاصه رجل حلف لا ینام حتی یقتراکذا فقام جالساً لا یجث خلاصه قال دوش
 نخته ام و چشمم گرم نکرده ام و چشمم بر چشم ننهادم و سوگند خورد بر آن و پهلوار بر فراش نهاد و لیکن در خواب نشد اگر آن نیت
 حقیقت نوم کرده است حانت نشود و اگر نیت نکرد چیزی را حانت نشود چون پهلوار بر فراش نهاد و چشم پیش کند و اگر سوگند خورد
 که خواب نکند برین فراش و حشوا روی بیرون کرد پس خواب کرد بروی از جولان لا یجث خلاصه سوگند خورد که با درها ننگند
 با دازوی بحبت حانت نشود الهی همه را از رسوائی اوقا هدار

باب سیم در اصول قرات و درین باب فیصل است

فصل اول در اقسام قرات و احکام و

در منجد المقرین و مرشد الطالبین شیخ الاسلام خاتمه الحفاظ و امام الایمه فی الاقرا هو التحدیث شیخ شمس الدین الجزری
 روح الله رحمه الله آورده است که اقسام قرات سه است متواتره و صحیح و شاذه هر قرات که موافق یا بیم او را با عزیمت مطلقاً
 و موافق باشد یا یکی از مصاحف عثمانی لفظاً و تقدیراً آن قرات متواتره است اما معنی آنکه موافق باشد با عزیمت مطلقاً
 آنست که اگر چند روی یک وجه باشد از اعراب مانند قرات حمزه و الارحام بالجرح معنی احد المصاحف العثمانیه
 آنست که آن قرات موافق یکی از مصاحف عثمانی بود متوجه امصار گردانیده همچون قرات ابن کثیر در سورة التوبه جنان
 تجری من تحتها الالهة بزیادت من و این قرات در مصحف مکه یافت شده است و در غیر وی از مصاحف عثمانی
 یافت نشده است و معنی و لو تقدیراً آنست که محکم رسم مصحف باشد همچون قرات آنکه مالک یوم الدین بزیادت الف
 میخوانند و حال آنکه در همه مصحفها بغیر الف می نویسند پس احتمال دارد که کتابت مالک بالف باشد و کرده باشد با وی آنچه
 کرده باشد با سم فاعل از قادر و صلح و مانند آن و الف را از برای اختصاص حذف کردن پس او موافق رسم بود تقدیراً

عبدالمؤمن بن ابواسحق و ابو عمرو بن العلاء و عاصم الجعفی و یعقوب خضرمی را بعد از آن قرا متفرق گشتند در بلاد و پس ایشان می آمدند
 گروهی بعد از گروهی و بسیار شدند میان ایشان خلاف و اندک شد ضبط پس اندک ثقات نقاد مجرب ساختند و ضبط دادند و جمع کردند بر
 حسب آنچه رسیده بود بایشان و صحیح بود نزد ایشان پس آنچه امروز منواتر است و صحیح مقطوع به است قرات ایه عشره است
 و روایات مشهور ایشان این است آنچه نوشته شد از اقوال علما و مردمان امروزین اند در شام و عراق و مصر و حجاز پس
 اجماع است منعقد گشت بزرگ قرات شاذه از برای مصلحت را و اگر چه آن صحیح است فی نفس الامر از برای آنکه اذن کردند و قرات
 وی اما تحقیق نشد انزال وی و درین اجماع خطر و اشکال نیست از برای آنکه است معصوم اند از آنکه اجماع کنند بر خطا بقوله علیه
 السلام لا یجتمع امتی علی الضلالة الیهی همه را از ضلالت نگاهدار

فصل دوم در فواید علم قرات و اسامی قرا سبعة و روایات ایشان

در صحیحین می آید بروایب امیرالمومنین عمر رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمودان هذا القرآن اتول علی سبعة احرف
 فاقرا و اما تیسر منہ یعنی بدرستیکه این قرآن نازل شده است بر هفت حرف یعنی بر هفت لغت پس بخوانند آنچه آسان تر
 است از وی در صحیح مسلم می آید بروایت ابی کعب رضی الله عنه از رسول علیه السلام که فرمود یا بنی و این تفسیر شفقت
 است فرستادند بسوی من اینکه بر خوان قرآن را بر هفت حرف یعنی بر یک لغت پس درخواستم از پروردگار خود که الهی
 آسان گردان بر امت من فرمان رسیده که بخوان قرآن را بر دو لغت پس سوال کردم که الهی آسان گردان بر امت من فرمان
 رسیده که ای محمد بر خوان قرآن را بر هفت لغت یعنی بر هفت قرات و مر تر است بهر باز گردانیدن که باز گردانیدی آن را
 یک سوال یعنی یک حاجت که از من در خواهی تا عطا دهم ترا پس گفتم اللهم اغفر لامتی و در توقف
 داشتم سوال سیم از برای روزی که کل خلایق بسوی من باز گردند تا ابراهیم علیه السلام در منجد شیخ جزری علیه الرحمه می آید
 که کتب مشهور مختار که است قبول کرده اند و مقبول ایه است در قرات سبعة و عشره و اجماع کرده اند بر آن از غیر معارضی
 کفایه ابن بهران و کفایه ابوالعلاء و همدانی و سبعة ابن مجاهد و ارشاد ابوالغفر قلاسی و تیسیر ابو عمرو و دانی و موجز ابو علی و هواری
 و تبصره ابوطالب و کافی ابن شریح و تلخیص ابو معشر طبری و اعلان صغراوی و تحفید ابن فحام و حرز ابوالقاسم شاطبی
 پس هیچ اشکالی نیست در آنکه هر چه این کتب مذکور متضمن آنست از قرات مقطوع به است و اگر چه درین کتب مشهوره
 مذکوره تبانی هست در بعضی از اصول و فروع مثل آنکه در شاطبی در قرات ابن ذکوان تتبعان تخفیف نون و قرات
 هشام افیده بیا بعد از همره و همچون قرات قبل علی سوجه و او بعد از همره و غیر آن از تهیلات و لامات که یافت نمی شود
 در غیر آن یعنی در غیر شاطبی الا در یک کتاب یاد در دو کتاب و تواتر باین ثابت نمی شود جواب شیخ علیه الرحمه آنست که
 این و شبه این اگر چه بدرجه توان تر رسیده است اما صحیح مقطوع به است اعتقاد کنیم که آن قرات است و از احرف سبعة
 است که قرآن بآن نازل شده است و عدل ضابط چون منفرد باشد بخیزی که محتمل عربیت و رسم باشد و است آنرا متلفی
 باشد بقبول آن مقطوع به باشد و حصل به العلم و نیز شیخ میگردد در کتاب النشر فی قرات العشره و در منجد المقرین

نیز میگوید که معلوم و مقرر است و شک نیست که قرائت ائمه سبعة و عشره و ثلثه عشر و ماورای آن بعضی از احرف سبعة است که
قرآن بران نازل شده است و ابو العباس مهدوی و حذاق و غیر ایشان از کبار ائمه قرائت گفته اند که حروف سبعة که رسول علیه
السلام خبر داده است که قرآن بران منزل شده است بر دو ضرب است ضرب اول زیادیت کلمه و نقص کلمه دیگر و ابدال کلمه
بکلمه دیگر و تقدیم کلمه بر کلمه دیگر مثل آنکه روایت کرده اند از بعضی لیس علیکم جناح ان تتبخوا فضلا من ربکم فی مواسم
الجم و روایت کرده اند عین حشر سق و اذا جاء فتح الله والنصر پس این و شبه این متروک است جایز نیست قرائت با و
و هر کس بخواند چیزی ازین بدون جدال و عناد بران بر امام واجب بود یعنی بر حاکم اسلام که او را بگیرد و ادب کند و حبس کند و
اگر بخواند و جدال کند بران و ولایت کند مردمان را و بخواند ن آن فرماید واجب بود قتل وی از برای آنکه رسول علیه السلام فرمود
المؤمن فی القرآن کفر و اجماع است بر اتباع مصحف مرسوم است ضرب دوم آنست که اختلاف کرده اند قراوری یعنی
اظهار و او غام و روم و اشمام و قصر و مد و تخفیف و تشدید و ابدال حرکتی بحرکتی و ابدال یا بتا و او با و مثل آن از اختلاف
متقارب پس این ضرب مستعمل است در زمان ما و این خط مصاحف امصار است سوا آنچه واقع شده در وی از اختلاف
در حروف سیره ابو العباس مهدوی و غیر وی میگویند که ثابت شد باین معنی آنکه قرائت که میخوانند بعضی از حروف سبعة است
که قرآن بران نازل شده است و این قرائت مستعمل یعنی از سبعة عشره و ثلثه عشره از برای موافقت مصحف مجتمع
علیه است که است بران اتفاق کرده اند و ترک کرده اند ما سوائی آنرا از حروف سبعة از برای مخالفت مرسوم خط مصحف
چون واجب نیست بر قرائت جمیع حروف سبعة این بود کلام ابو العباس مهدوی که شیخ در نشر و منجد آورده امام محمد
جری طبری در کتاب خود و ابن عبد البر و ابو العباس مهدوی و مکی بن ابی طالب قیس و امام شاطبی و ابو شامه و ابن تیمیه و
غیر ایشان از ائمه قرائت در مصنفات خود آورده اند که مصحف که در زمان ابو بکر رضی الله عنه منتهی شتم بود بر جمیع احرف
سبعة پس آن هنگام که بسیار شد اختلاف مردمان و خواستند مسلمانان که تعویض یکدیگر کنند جمع شدند صحابه در زمان امیر المؤمنین
عثمان و اتفاق کردند بر کتابت قرآن بر عرضة اخیره که خوانده بود رسول علیه السلام در سالی که از دنیا سفر کرد و بر آنچه فرستاده بود
الله تعالی دون آنچه اذن کرده بود و روی و بر آنچه درست شده بود از رسول علیه السلام دون غیره چون واجب نبود احرف
سبعة بر امت بلکه جایز بود و رخصت بود و روی و غیر کرده بود ایشان را و هر حرف که اختیار کنند چون دیدند صحابه که امت
اختلاف کردند و قتال میکردند اجماع صحابه منعقد شد بر آنکه بنویسند قرآن را بر لفظ لغت قریش و بر عرضة اخیره و بر آنچه صحیح
شده بود از رسول علیه السلام چنانکه تمامی این قصه در قسم اول این کتاب که قسم اعتقادات است بیان کرده شد و الله تعالی
اعلم سوال کردند از ابو حیان محمد بن یوسف المقرئ النحوی صاحب بحر المحیط فی التفسیر که بی نظیر روزگار خود بود که تفسیر و شاطبی
متضمن کل قرائت سبعة است که رسول علیه السلام اشارت بدان کرده جواب گفت که در تفسیر و شاطبی از قرائت سبعة
اندک اندک چیزیست پس هر کس که در فن قرائت بکوشد و مطالعه کند کتب مصنفه علما علی اسلام را در قرائت بداند این معنی را

ابتدای کارها باید بنام ذوالجلال
نظم کردم اسے برادر بی تکلف یا دیگر

بعلم الیقین و السلام اما اسامی قرائت سبعة و روایات ایشان این است قطعه
آن خداوندی که نبود مراد و شبه نظیر قاریان را و این را از امور شاطبی

هست الف و ب و جیم از نافع یاران او
ط ز دوری می رسوسی راویان آن کسیر
ع حفص و ف زحمه آن امام باورع
فا حفظوا یا ایها الحفاظ من هذا الفقیر

یعنی از قالون و ورش دال از ابن کثیر
ک ابن عامر و ل از هشام و میسم از
ض آمد از خلف خلا و راق از ضمیر

ه ز بزی و ز قبل ح ابو عسمر و علا
ابن زکوان ن ز عاصم ص ابو بکر منیر
ر کسائی سن لیث و ت ز دوری قد منفی

کسائی را علی اسم بوده است در احرام پیراهن پوشید و را کسائی گفته چنانکه
امام شاطبی در قضیه شاطبیہ گفته است شعر فاما علی فالکسائی لخته یلماکان فی الارحام فیه لتویلا حرکایت
در سجد شیخ می آرد که کسائی گفت نماز میکردم با یارون الرشید بشکفت آورد مرا حسن قرات غلطی بر زبان من رفت که کودک
مثل آن خطا نکند خواستم بگویم لعلمهم یرجعون گفتم لعلمهم یرجعین گفت والله که یارون دلیری نمود که گوید خطا
کردی لیکن چون از نماز فارغ شدیم گفت یا کسائی ای لغة هذه این چه لغت بود گفتم یا امیر المومنین قد یعثر الجواد
یعنی اسپ نیکوتر بسرد در می آید قال فانما فنعم این را نیکو گفتم چنین است الهی بجزمت طالبان و قاریان کلام که حرامیم
و خطایان ما را در گذار و همه را حلالت تلاوت کلام اندانی دار

فصل بسم در مذات قرآن و بیان و قوف و رموز صحف و احکام نون ساکن و تنوین

بدانکه مذات قرآن بر پنج نوع است مد کلمه و مد کلمتین و مد ضروری و مد وزنی و مد سکون و قف اما مد کلمه آنست که از الف
مفتوح ما قبل و واو مضوم ما قبل و یا مکسور ما قبل همزه آید چون جاد و شاد و اولک و لثو و سو و جی و سنی اما مد کلمتین آنست
که بعد الف و واو و یای مذکور همزه آید اما در دو کلمه یعنی حرف مد در آخر کلمه اول باشد و همزه اول کلمه آخر چون بما انزل
وقالوا المنانه انا وانا الى الله و فی اذا ظم و غیره انکر اما مد ضروری آنست که بعد از ان و او و الف و یا حرف مشدّد آید
چون ولا الضالین و دابة و انتحاجونی الکر و طسم و کس و القرآن الحکیم و ن والقلم اما مد وزنی چون ادم و ال
ابراهیم و التینا و مانند آن اما مد سکون و قف کنی چون مومنین صادقین و حملن رحیم عظیم و امثال آن و مقدار
مدسه الف ست در جمله مذات غیر مد وزنی که یک الف پیش نیست استاد من سلمه الله فرمود که از یکی از استادان خود سماع
داشتیم که مقدار الف در مد مقدار یک عقد انگشت ست بر شیخ جزری علیه الرحمه عرض کردم شیخ رو کرد این قول را و فرمود
که مقدار الف در و قف مقدار الف در قالوا و مانند آنست در کتاب ارشاد المبتدین آورده است اصل المد ساکنه
على قد و فتحة فمك فتحاتها ما یعنی اصل مد همان مقدار ست که دهان تمام باز کنی و گوئی مد تا به بیج الف ست میان قرا
چون حدیکی را بدانی باقی را بران قیاس کن روایت و قول استادان این ست و بعضی قاریان روزگار را می بینیم که مد را از و
الف در میگذرانند و این قبیح است و ایشان واجب المنع اند زیرا که از بیج یک از ابیه قرات مثل آن نیامده است در تفسیر
میگوید اقول قرا از روی مدورش و حمزه اند و دون ایشان عاصم و دون وی ابن عامر و کسائی و دون ایشان ابو عمرو
و هذا كله على التعريف من غير افراط و ايمان هو على مقدار مذاهبهم فی التحقيق و الحد یعنی بتائس
خواندن و روان خواندن در مفردات سبعة قرشی آنجا که ذکر مذات قرآن کرده در مفرد نافع گفته است که در مد طویل مد

بسط و فصل است و در مد عدل نزد محققین مقدار چهار الف است و نزد موسطین سه الف و نزد حادین دو الف و گفته که مد اطلال
 ورش و حمزه و اعشور است و اوسط عاصم و کسائی و خلف و ابن ذکوان و اقصر مد یکی است و بر تمام مد متفق اند قراچون همزه آخر
 کلمه باشد نحو جاء و شاء و لیس و سی و نحو دعا و نداء و این را مد اصل میگویند در افعال و مدنییه در اسماء از برای آنکه اسم را که بنا کرده اند
 بر مد بنا کرده اند و نیز در مفر و نافع می آرد که سوال کردند از ابو بکر مهران از مدات در قرآن گفت مد برده وجه است اول مد حسن
 مانند اند و تمام و انزل و اءینا و این را مد حجاز از برای آن نام نهاده اند که عرب ثقیل میدانند جمع بین الهمزین را پس مد عیان هر دو
 در می آرند تا حاضر شود میان هر دو همزه و مقدار وی یک الف تامه است با جماع دویم مد عدل چون ولا الضالین و مد هامت
 و الصافات و سبی بذالك لانه يعدل حركه كیلا مجتمع ساكنات و قدر وی یاد کرده شد از پیش سیم مد تكین نحو قوله الملا فلكه
 و مد این و اولئك و سبی بذالك لمتكّن القاری به من تحقیق الهمزة و اخراجها من مخارجها و قد رده كذا العدل چهار
 مد البسط و القصد و قد ذكر بنجم مد روم مانند ها انتم و سبی بذالك لانهم یرمون الهمزة من انتم و لا یحققونها و لا یتركونها
 اصلا و لكن یلینونها و هذا عند المدنین و ابی عمرو دون من همزة قد رده الف نصف الف ششم مد فرق نحو قوله الان
 و سبی به لانه یفرق بین استفهام و الخبر و مقداره الف تامه بلا جماع بحصول الفرق بهذا القدر و اگر بعد از این
 مد شده دی آید زیادت کنند بروی الف و بگردد و الف شود مثل الذاکرین هفتم مد بنیه و قد ذکر هشتم مد مبالغه و هو علی مذهب
 ابن کثیر خاصه فی قوله لا اله الا هو و سبی بذالك للمبالغة فی نفی آلهة سوى الله ثم مد بدل نحو آدم و امن و سبی
 بذالك لانه بدل من همزة الساكنة بعد المتحركة و مقداره الف تامه دهم مد اصل نحو جاء و شاء و قد ذکر فی کتاب
 جامع الوقوف عثمانی که مد سه است مد تكین و مد بنیه و مد اصلی اما مد تكین آنست که در میان کلمه باشد چنانکه اولئك
 و القبائل و القلائد و المدایف و ویرا از برای آن مد تكین گویند که ویرا مدی کنند تا حرف از مخرج خود بیرون آید و تكین جای
 دادن بود در لغت اما مد بنیه آنست که آخر کلمه باشد در اسماء و چون دعا و نداء و ویرا از برای آن مد بنیه گویند که واضح این
 اسماء که بنا کرده مد و بنا کرده اما مد اصلی آنست که در آخر افعال باشد چنانکه جاء و شاء و ویرا از برای آن مد اصلی گویند که الف
 و همزه در وی از اصل کلمه است و فرق میان مد بنیه و مد اصلی آنست که مد بنیه در اسماء می باشد و مد اصلی در افعال و این
 هر سه قسم مد را در اصطلاح قرا مد متصل گویند و در قاضی خان میگویند بترک مد متصل نماز تباہ شود و نزدیک بعضی از علما و نظیر
 کلمه دعا و نداء آورده است الهی تقصیرات و معاصی برادر گذار

فصل چهارم در وقوف قرآن و رموز مصاحف

بدانکه وقف را پنج مرتبه نهاده اند لازم و مطلق و جایز و مجوز و مخصص اما علامت وقف لازم میمست و وقف لازم نیست
 که بترک وی معنی متغیر و شیع شود و علامت وقف مطلق ط است و وقف مطلق آنست که بروی وقف کنی نیک آید و
 علامت وقف جایز جیم است و وقف جایز آنست که اگر وقف کنی روا بود و وصل نیز روا بود و علامت وقف مجوز ز است
 لوجه یعنی وصل و وقف هر دو روا بود اما وجه وصل قوی تر بود و علامت وقف مخصص ص است و وقف مخصص از برای

آنست که اگر انقطاع نفس شود بروی وقف کند به بود کذا ذکره فی جامع الوقوف اما علامتی که در مصحف نوشته می شود چون ق و ک و سکنه وقفه وصلی و لاء یک چشمه و ه و ح چشمه وی و ع ق از قبل گرفته اند یعنی بعضی وقف کرده اند در آن موضع که علامت کذا لک است یعنی هر وقف که بر ما قبل باشد وی نیز همان بود و سکنه و وقفه یک حکم دارد و برین هر دو علامت نفس نباید زدن بخلاف وقفهای دیگر که بر آن نفس باید زدن و صلی علامت آنست که وقف نباید کردن و یک چشمه علامت آیت است و ه و ح چشمه علامت پنج آیت است و وی علامت ده آیت است و ع علامت رکوع است یعنی امیر المؤمنین عسر رضی الله عنه در تراویح برین موضع رکوع رفته است و در بعضی مصحفها و اوحی نویسند و آن علامت وجه وقف است و لاء علامت لا وقف است اما رموزی که در مصحفها از برای عواثر و خواص و آیات اختلافی وضع کرده اند این است ه و ح ع ب ت ب لب بدانکه چون کوفی و بصری متفق شوند در خمس رمز ایشان می است و چون مختلف شوند رمز کوفی همان می است و از آن بصری خب یعنی خ خمس و ب بصری و چون کوفی و بصری در عشر متفق شوند رمز ایشان سر عین است و چون مختلف شوند از آن کوفی همان سر عین است و از آن بصری ع ب و چون میان کوفی و بصری اختلاف شوند در آیت علامت ت ب است و ع آیت بصری نباشد لب بدانکه در همه قرآن پنج هزار و نو و هشت وقف است از آنجا که وقف رحمت و غفران است قال النبی علیه السلام من ضمن لی ان یقف علی عشرة مواضع فی القرآن ضمنیت له بالجنة اول در سوره مائده است علی قوله تعالی یا ایها الذین امنوا لا تتخذوا الیهود والنصارى اولیاء و ویم در سوره انعام علی قوله تعالی انما یتجیب الذین یمعون یم و چهارم در سوره الم سجده علی قوله تعالی افمن کان مؤمنا کمین کان فاستقا چهارم لا یتنون پنجم در سوره نین علی قوله تعالی و انما درهم ششم در سوره نین علی قوله یا حسرة علی العباد ستم در سوره نین علی قوله قالوا یا و یلنا من بعثنا من مرقدنا ه شتم در سوره نین علی قوله انه لکم عدو مبین و ان اعبدون هم در سوره نین علی قوله تعالی اولیس الذی خلق السموات و الارض بقادر علی ان یخلق مثلهم دهم در سوره الملک علی قوله اولم یر و الی الطیر فوقهم صافات و یقبض و کتاب اشاره القرآن آورده است که در قرآن وقف منزل شش است اول اذ نضعون و لاتلون علی احد و ویم یا ایها الذین امنوا لا تتخذوا الیهود والنصارى اولیاء یم انما یتجیب الذین یمعون چهارم و لوتری الذین کفروا پنجم قال عذابی اصیب به من انشاء شتم من بعثنا من مرقدنا این بود بیان وقف قرآن و رموز مصاحف الهی قرآن خوانان را بر وقوف قرآن واقف گردان

فصل پنجم در احکام نون ساکن و تنوین

بدانکه نون ساکن و تنوین را در قرآن چهار حال است ادغام و اظهار و قلب و اخفا چنانکه یکی از فضلا گفته است و فر و ادغام کن در یر ملون اظهار کن در حرف حلق به مقلوب کن در حرف با در بافتیش اخفا بیا در یر ملون ادغام در آوردن حرفی و جرحی بود و اظهار پیدا کردن بود و قلب گردانیدن بود و اخفا پنهان کردن بود اما ادغام در پیش حرف یر ملون بود و حرف یر ملون شش است ی ر م ل و ن مثال من یقول وجه یومئذ من دعام غفور رحیم علی امیر من معک و لکن

لا يعلمون هذا المتيقن من ولي ولا واثق ان نفعت الذكرى طلع نصيب اما اگر حرف یرملون در میان کلمه باشد
 ادغام نکنند بلکه اظهار باید کرد چون الدنيا صنوان قنوان بلیان اما اظهار در پیش حروف حلق ست و حروف حلق شش
 است خ غ ح ع ه همزه خا و غین از ابتدای حلق ست و حا و عین از میان حلق و با و همزه از اقصای حلق مثال من
 خلاق حکیم خبیر من غفور قولا غیر الذا من علیم شیء حکیم حمید من ای شیء ان انما احدا لا امراتک
 من هو قوم هاد اما قلب در پیش حرف با بود ابتنا من بعد زوجه طیه اما اخفا در باقی حروف بود یعنی در پیش پانزده حرف
 دیگر که می ماند و آن حروف این ست ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق ک گ شال آن چون من تاب بینات
 لعرف من ثمره منیر ثانی ان جاء امة جائیه من دون الله کوب دردی من ذی الذی با باذا عذاب من
 زینة یومئذ ذر قال الانسان بقلب سلیم من شیء باس شدید من صلصال صفا صفا من ضره مسفرة
 ضاحکة من طین ماء ظهورا قال سننظر لبعض ظهیر النفس کلمات قتاب علیه من قبل ثمننا قلبا
 من کان فنة کثیرة جمله اخفا را بغنه باید خواندن و در جمیع حروف یرملون ادغام باید کرد با غنه الا در لام و را که غنه نباید
 کرد و در پیش واو غنه نمی کند خلف که راوی حمزه است و در سه حرف دیگر غنه میکنند یعنی در پیش با و میم و نون آله
 همه را توفیق دانستن و عمل کردن ارزا نسے دار

فصل ششم در احکامی که مهم است در ادغام و تجوید ذکر ادغام

بدانکه هر جا که دو حرف آید از یک جنس و اول ساکن بود ادغام باید کرد و فدا رجعت بتجارتهم قد دخلوا و اذکر ربک
 اضرب بعصاک منام من و امثال این دو حرف آید که میان ایشان قرب مخرج باشد چون قد تبین و اذ ظلموا
 و قالت طایفة لقد تقطع واجیبت دعوتک و انقلبت دعوائه و بل دفعه الله و مانند آن و هر جا الف و
 واو ماقبل مضموم و یا ساکن ماقبل مکسور آید و بعد ازینها میم یا نون آید الف و واو را از غنه نگاه باید داشت چون
 الرحمن الرحیم یوم الدین یعلمون الا لغام کان ان یقوم من مقامک و مانند آن دال قدر پیش جمیع حروف اظهار
 کند مگر در دال دیگر و در تا که ادغام باید کرد چون قد دخلوا و قد تبین لام هل و بل را پیش جمیع حروف اظهار کند
 مگر در لام دیگر و در را که ادغام کند چون هل لکم بل لابل دان هر جا حرف حلق آید و ماقبل وی مضموم بود یا آن ضمه
 آن کسره را بتکلف گوید چون اهدنا و اوتو منون و احسانا و احشروا و اذا اعتزلتموهم و یعبدون و کالعین
 و مثل آن هر گاه که بر الف و واو و یا که یاد کرده شد و قف کنی صوت را کنی و مدنیاری چون علمتنا و امنوا و علیما و حکیمما
 و این را و قف ارسال گویند و هر جا که دو واو و یا دو یا جمع آید و او اول ساکن و ماقبل وی مکسور بود و بر او اول و یا
 بر یا اول اشباع باید کرد تا و میم ادغام نشود هر جا سه حرکت یا چهار حرکت متتابع آید آن حرکات را ادا باید کرد تا بیک
 از ان ساکن نشود چون الشهوات کذ هب خلقک جعل لکم و امثال این بسیار است هر جا که میم ساکن آید که
 بعد از وی با یا و او یا فا آید آن بار اظهار باید کرد چون یستلزی لجم و یمید هم فی طغیا لهم و هم بر طمیر جا که منه و عنه

آید که بروی وقف بود بروم کند یعنی نیم حرکت دهد و همچنین که لبثانوما اکتسبن بما وضعت یطهرون لم یحضن كما امرت
و مانند آن و در مثل اینها وقف با سکان ثقیل است و اگر بر کلمه مد وقف بود و نیاز و که وقف قاطع بدست چون علمتنا انک سبقوا
انما ضیفی الیس حروف که در عربیت نیست در قرآن در نیاز و چون پنج گ مثل اصحاب السبت لمبتلین بنبهیل فاخرج
این الفاظ را ازین حروف نگا هدار و اگر کلمه بود که آخر وی شد و بود یا هموز و بروی وقف بود وقف بروم کند چون بالحق این
المفر صواف و تب و من شئ و این را وقف اسم گویند الفاظی که تکلیف باید گفت قلنا جعلنا ام جنة الخلد باللغو
قل العفو تفاوت یشوی الوجوه معایش بایاتنا و وجوه طرفی النهار صاحبی السبحن ثلثی اللیل فاختلفت من
استطعت احطت فرطت بسطت طار و رتا و عام کند اما اطباق طار باقی گذارد یسطون و اصطنتک طغیان
ما کثر تم تذودی ثم اذداد و وفیت لنخی به و من خزی یومئذ لن نبرح افرغ علینا فاصبح هشیمالا تزرع
قلوبنا و اخفض جناحک و اقصد فی مشیک فاصفح عنهم فسیبهم مزجیات الرجس فتعجد به حاجباً ثم
اصلن هرجا که دو وقف جایز بود پیروی یکدیگر بود اگر اول را وصل کند و بر دویم وقف کند شاید چون التهلکة و احسنوا من الناد
من اجل ذلک قالوا بلی شهدنا الا قلیلاً صلحونین و مانند این در قرآن بسیار است و هر کلمه که وصل کند احتیاط کند
چون ینفقون و الذین تا ینفقون و الذین نشود و ایاک نعبد و ایاک نستعین و امثال این و نیز باید که قطع کلمه نکند و بداند
که ترکیب را حکم یک کلمه است مثل اثنتا عشرة عینا اثنی عشر نقیبا و قطعنا هم اثنتی عشرة احد عشر کوبا و الحمد
لله رب العالمین الی مارا توفیق رعایت ادا و تجوید در تلاوت کلام مجید که است فرمای بیک کریم

فصل هفتم در حروف استعلا

بدانکه حروف استعلا هفت است و درین سه کلمه جمع کرده اند قض خص ضغط و حکم وی آنست که هر جا که یکی از حروف
استعلا آید و مفتوح باشد و بعد از وی الف باشد آنجا فتح محض باید کرد یعنی الف را تفخیم باید گفت مثال قالوا الضالین
خالد و نصادقین ظالمین غافلین طایعین و مانند اینها و حروف استعلا مانند ترفیق است لقوة للمانع من التوفیق
این ضعیف گوید در حروف استعلا شمر حروف استعلا که هفت است بی خلاف و من و ط و ظ و غ و قاف پنج ازینها در

می کنند آمار کلمه که دور باشد چون ضراء والقرار تفخیم میکنند جهت آنکه را ثانیه مفهم است و مناسبت میان هر دو مستحسن داشته اند الا در شروع رایی اول را بمناسبت رایی دوم تزیین میکنند آمار استغاده و ذکر تسمیه و ادغام کبیر و نذیب ابو عمرو و ذکر حرفین متقاربین فی کلمه او کلمتین و ذکرهای کنایت بسوی ساکن که ماقبل وی بود و همزات و نقل حرکت همزه تشبیل و ذکر نذیب ابو عمرو و در نزک همزه و ذکر نذیب هشام و حمزه بر وقف بر همزه و ذکر همزه مفرده و ذکر اظهار و ادغام حروف سواکن و ذکر فتح و اماله و بین اللفظین و اختلاف قراورینها و ذکر نذیب کسانی در وقف برها تا نیت و ذکر نذیب ورش در آت مجمل و ذکر لامات و ذکر وقف بر او آخر کلم و ذکر وقف بر مرسوم خط و ذکر نذیب سمنه در سکوت بر ساکن قبل از همزه و ذکر نذیب قراورین و اسکان آیات اضافت و ذکر اصول ایشان در آیات محذوفات از رسم و ذکر قرش حروف چون این جمله اطنابی دارد درین کتاب بنیاد ویم مگر از آنچه مهم بود در باقی رجوع بکتاب قراوت باید کرد که این کتاب احتمال آن نکنند آلهی ما را از ظاهرو باطن فتر آن بالصبیب و بانفع گردان

فصل هشتم در عدد آیات و کلمات و حروف و سور قرآن

بدانکه در بستان فقیه ابواللیث رحمه الله می آرند که اختلاف کرده اند قراور عدد آیات قرآن و مختار عدد کوفیانست و آن عدد نیست که منسوب است بامیر المومنین علی کرم الله وجهه و آن شش هزار و دویست و سی و شش آیت است و جمله کلمات قرآن هفتاد هزار و هفت هزار و چهار صد و سی و نه کلمه است و این قول است از پنج قول که در بستان فقیه آورده و قال قالوا ایضا غیر هذا و جمله حروف قرآن سی صد هزار و بیست و دو هزار و شش صد و هفتاد حرف است و این قول ابن مسعود است و غیر ازین چهار قول دیگر آورده در بستان فقیه و جمله سورها صد و چهارده سوره است و بقولی صد و سیزده که سورة الانعام و سورة التوبة را یک سوره میدانند و نیمه قرآن بعدد سورة تا سوره مجادله است و نیمه قرآن بعدد آیات تا سورة الشعراست تا این آیت که و ما اسالکم علیه من اجر از قصه شعیب علیه السلام هر نیمه سه هزار و صد و هشتاد و سه آیت است و ما اسالکم علیه من اجر در میان هر دو نیمه بدو نیم است و نیمه قرآن بعدد کلمات تا سورة الکاف است تا این آیت که لن تستطیع معی صبرا در نصف آخر است و بعضی گفته اند و لیتلطف و طواف در نصف آخر است و گفته بخجل لك خراجا و گفته اند لقد جئت شیئا نکرا و گفته اند حتی اذا القیا غلاما تا این کلمه است و کلمه غلاما میان هر دو نیمه است و هر نیمه سی و شش هزار و هشتاد و هشت کلمه است و نیمه قرآن بعدد حروف تا این آیت است و من تحتهم از سورة الکاف و هر نیمه صد و شصت هزار و هفت صد و نو و دو حرف است و یک حرف در میان است و قبل غیر ذلک بدانکه الف در قرآن چهل و هشت هزار و هشت صد و هفتاد و دو است ب یازده هزار و چهار صد و بیست و هشت است و ده هزار و صد و نو و هفت است و ث هزار و دویست و نو و شش است و ج سه هزار و دویست و هفتاد و سه است و ح سه هزار و نه صد و نو و سه است و خ دو هزار و چهار صد و هفده است و پی هزار و شش صد و دو است و چهار هزار و شش صد و نو و نه است و یازده هزار و هفت صد و نو و سه است و ز هزار و پانصد و هفتاد و سه است و س پنج هزار و هشت صد و نو و یک است

شش دو هزار و دو بیست و پنجاه و سه است صد و هزار و سیصد و نه است ط دو هزار و دو بیست و هفتاد و چهار است خط هشتصد و چهل و دو است ع نه هزار و دو بیست و هشت است غ دو هزار و دو بیست و هشت است و هشت هزار و چهار صد و نود و نه است ق شش هزار و هشتصد و سیصد و نه است ث هفت هزار و پانصد و سی هزار و چهار صد و سی و دو است م بیست و شش هزار و پانصد و سی و شش است ن بیست و شش هزار و پانصد و شصت است و بیست و پنج هزار و پانصد و سی و شش است ه هفده هزار و هفتاد و سه است لا چهار هزار و هفتصد و بیست است می بیست و پنج هزار و نه صد و نود و نه است و جمله این حروف سی صد هزار و بیست و یک هزار و دو بیست و پنجاه حرف است و در روایت دیگر سیصد هزار و هفتاد و سه هزار و دو بیست و پنجاه حرف است الهی بحر مت سور و آیات و کلمات

و حروف مترا آن بر ما رحمت فرمائی

فصل نهم در بیان آنکه هر جز از اجزاء چند آیه است

بدانکه از اول قرآن تا سیقول صد و چهل و یک آیه است و از سیقول تا تلك الوسل صد و یازده آیه است و از انجالتا لن تنالوا صد و بیست و پنج آیه است و از انجالتا و المحصنات صد و سی آیه است و از انجالتا لا یجب الله صد و بیست و چهار آیه است و از انجالتا و اذا سمعوا صد و یازده آیه است و از انجالتا و لو اننا صد و چهل و هشت آیه است و از انجالتا قال الملاء صد و چهل و دو آیه است و از انجالتا و اعلموا صد و پنجاه و نه آیه است و از انجالتا یعتذرون صد و بیست و شش آیه است و از انجالتا و ما من دابة صد و پنجاه آیه است و از انجالتا و ما ابرئ صد و هفتاد آیه است و از انجالتا و بما صد و پنجاه و چهار آیه است و از انجالتا سبحان دو بیست و بیست و هفت آیه است و از انجالتا قال المراقل لك صد و هفتاد و پنج آیه است و از انجالتا اقترب دو بیست و شصت و نه آیه است و از انجالتا قد افلم صد و نود و آیه است و از انجالتا و قال الذین دو بیست و دو آیه است و از انجالتا فها کان جواب سی صد و سی و نه آیه است و از انجالتا و لا یجادوا صد و هفتاد و یک آیه است و از انجالتا و هم یقین صد و هفتاد و هشت آیه است و از انجالتا و ما انزلنا صد و شصت و نه آیه است و از انجالتا فمن اظلم سی صد و پنجاه و هفت آیه است و از انجالتا الیه یرد صد و هفتاد و پنج آیه است و از انجالتا حمدا حقان دو بیست و چهل و شش آیه است و از انجالتا قال فذا خطبکم صد و نود و پنج آیه است و از انجالتا قد سمع الله سی صد و نود و سه آیه است و از انجالتا تبارک صد و سی و هفت آیه است و از انجالتا عمر چهار صد و سی و یک آیه است و از انجالتا آخر قرآن پانصد و شصت و شش آیه است بدانکه حروف تهجی یعنی از الف تا یاء در هیچ از آیات مجتمع نیست الا در آیت آخر سوره انا ففتحنا قوله تعالی محمد رسول الی آخر السوره که الهی بحر مت محمد رسول الله و بخاتم سوره الفتح ختم عمر ما برایمان گردان و اقتلاح کارهای ما بخیر گردان

باب چهارم در اصول حدیث و دین باب و فصل است

کتاب در حدیث و دین
باب و فصل است
کتاب در حدیث و دین
باب و فصل است

فصل اول در اقسام حدیث و انواع وی

در شرح مصباح قاضی بیضاوی و در شرح لمعات نیز می آرد که علم حدیث علمی است که صادق شده است از رسول علیه السلام از قول فعل و تقریر اصول حدیث قاضی بدرالدین این جماعت که قاضی مصر بوده است و در خلاصه طیبی و غیر آن از اصول این حدیث می آرد که اقسام حدیث سه است صحیح و حسن و ضعیف و انواع وی سی می شود اما آنچه مشترک است در وی اقسام ثلاثه یعنی صحیح و حسن و ضعیف هر سه نوع است مستند متصل مرفوع متعین متعلق فرد مدرج مشهور غریب عزیز مصحف مسلسل زیادات الثقات الاعتبار بالشواهد و المتابعات مختلف الحدیث ناسخ و منسوخ غریب اللفظ و فقه اسناد العلی اما آنچه مختص است بضعیف دوازده است اول موقوف دویم مقطوع سیم مرسل چهارم منقطع پنجم معضل ششم شاذ هفتم منکر هشتم معطل نهم بدس دهم مضطرب یازدهم مقلوب دوازدهم موضوع شیخ الاسلام خاتمه الحفاظ شیخ شمس الدین الجزری روح الله روح در بدایه خود گفته است اقسام الحدیث اربعة هذه الثلاثة والرابع الصالح للعمل اما تفسیر صحیح قاضی بدرالدین و شرف الدین طیبی و غیر ایشان از حفاظ حدیث گفته اند حدیث صحیح آنست که متصل باشد سند و سبیل بنقل عدل ضابط از مثل خود و سالم باشد از شد و ذو علت اما تفسیر حسن ابو عیسی ترمذی که یکی از حفاظ سبعة است میگوید که حدیث حسن آنست که در اسناد وی منتهی نباشد و آن حدیث شاذ نباشد و روایت کند او را از غیر شخصی مانند وی خطابی میگوید حدیث حسن آنست که شناخته باشد مخرج او را و مشهور باشد رجال وی قال الخطابی علیه مداد اکثر الحدیث وقال بعض المتأخرین هو الذي فيه ضعف قريب محتمل ويصلح للعمل به این جماعه میگوید و فی کل هذه التعريفات نظر و اوجاب دیگر گفته است و در کتب اصول مذکور است اما اینجا هم برین اکتفا کردیم و حکم حدیث حسن آنست که اصحاب حدیث او را بحدیث صحیح نزدیک تر میدانند الا ابو الفرح عبد الرحمن بن الجزری که او را بحدیث ضعیف اقرب میدانند و اما تفسیر ضعیف و او هر حدیث است که مجتمع نباشد در وی شروط صحیح و حسن این است اقسام ثلاثه حدیث که بیان کرده شد بر سبیل اختصار اما اگر انواع حدیث که سی است تفسیر کنیم و هر یک را بیان واضح کنیم علیحد کتاب شود زیرا که حفاظ حدیث را دران سخن بسیار است پس در انهار جوع بکتاب اصول باید کرد هر کرا غیبت بتعلم علم حدیث باشد آلهی بحرمات احادیث مصطفی صلی الله علیه وسلم ما را توفیق متابعت سنتهای وی ارزانی دارد.

فصل دویم در فواید علم حدیث

در لوا مع الاصول می آرد از قاضی بدرالدین و شرف الدین طیبی که گفته اند اول کسیکه تصنیف کرد و کتاب نوشت در علم حدیث ابن جریر بوده است و گفته اند امام مالک بوده است و گفته اند ربیع بن صبیع بوده است اما اول صحیح که بنشته شده است امام بخاری بوده است بعد از ان صحیح مسلم و این دو کتاب اصح کتب مصنفه است که بعد از کتاب الله تعالی هیچ کتاب بصحت این دو کتاب نمیرسد و صحیح بخاری اصح است از صحیح مسلم نزد جمهور سوال پس آنچه

امام شافعی رح گفته است ما علم شیئا بعد کتاب الله تعالی اصح من موطاء مالك چیست جواب میگوئیم که آن راست
 است اما آن قبل از وجود کتابین بوده است تا چون صحیحین منبثه شد اصح از موطاء آمد و رجاء مع الاصول می آرد که امام بخاری گفت
 بیرون آوردم صحیح خود را از مقدار شش هزار حدیث و بیست حدیث در روی نه منبثه الا آنکه اول دو گانه گذاردم اما اسامی اصحاب
 کتب حدیث معتمد مقدم ابو عبد الله محمد بن اسمعیل بخاری و مسلم بن حجاج نیشاپوری و ابو داود و سجستانی و ابو عیسی ترمذی و
 ابو عبد الرحمن نسائی و بعد از ایشان هفت دیگر اند از حفاظ حدیث که تصانیف نیکو کرده اند در حدیث یعنی ابو الحسن و اقطنی
 و حاکم ابو عبد الله نیشاپوری و ابو محمد عبد الغنی بن سعید حافظ مصر و ابو نعیم احمد بن عبد الله اصفهانی بعد از ایشان ابو عیسی
 عبد البر حافظ مغرب و ابو بکر بیهقی و ابو حطیب بغدادی در لوا مع الاصول و غیر آن می آرد که حافظ مغرب یعنی ابن عبد البر
 و حافظ مشرق یعنی خطیب بغدادی هر دو در یک سال از دنیا سفر کردند و غیر ازین کتابها مصنفات جلیله در اصول و فروع
 حدیث و علوم وی منبثه اند همچون جامع ترمذی و علل و می اصول حدیث حاکم و مدخل وی و کفایه خطیب و جامع دس که
 مسمی است بجامع الاخلاق و غیر ازان از جوامع وی و کتاب حافظ ابو عمرو بن الصلاح و کتاب سهل الروی ابن جماعه و
 خلاصه امام شرف الدین طیبی و ارشاد امام محی الدین نوای و غیر آن از کتب محدثان در علوم حدیث و اصول آن پس چنان
 سر و از طالب حدیث که همت خود را در تحصیل این کتب صرف کند بالعرضی ازان و تصحیح آن کند نزد شیخ کامل آنچه درین فصل
 آورده شد از اصول حدیث و علوم آن از انوار المشرق و لوا مع الاصول است که هر دو جمع و تالیف استاد این ضعیفست
 که شیخ و سند این کمینه است درین علم و سایر علوم شرعی یعنی خاتمه الحفاظ و امام الاکمل فی الاقراء و الحدیث ابو محمد جلال الحق
 والدین القاینی سلمه الله و ابقاه که برکات زهد و تقوی و ثمرات درس و فتوی وی شریعت مطهره اسلام را از سر نو زیب و
 زینت داد و فوائد آن در بلا و اسلام بخاص و عام پیوست تا بنور مساعی وی ظلمت بدعت و رسوم جاهلیت از میان مردم
 رخت بر بست و اعدای دین را بهجور و روافض لعین را مقهور گردانید و خوارج را خروج نماید و ملاحظه را ملاحظه برفت و وجود
 بی وجود گوئی که ناموجود گشت تا از بیم گوشمال و حسبت وی در خراسان از اهل فسق و بدعت هر خراسان نتواند که قدم از حد شرع
 بیرون نهد تخصیص در خطه بهرات صیبت عن الآفات که آن پهلوان دین کار عمر رضی الله عنه اختیار کرد و عمر و از عهد
 بیرون می آید آری حدیث نبوی و کلام مصطفوی ناطق است بآنکه حق در سر هر صد سال یک مرد برانگیزد تا دین مسلمانی را رواج
 و رونق دهد و در نباشد که امروز آن مرد و بیست منتع الله المسلمین بطول بقائه و عمره الله تعالی

باب پنجم در اصول فقه و درین باب سه فصل است

فصل اول در اقسام اصول شرع و احکام وی

در اصول امام شمس الدین الایبه سرخسی و در اصول پزدوی و اصول حسامی و تحقیق حسامی و عامه کتب اصول میگوید که
 اصول شرع سه است کتاب و سنت و اجماع است و اصل چهارم قیاس مستنبط ازین اصول تله اما کتاب قرآن

منزل است بر رسول علیه السلام و مکتوب است در مصاحف منقول از وی نقل متواتر بی شبه چنانکه در اصول قرائت ذکر آن رفت
در اصول حسامی میگوید بلا شبه ذکر کرد اخترازا از قرآنی که ثابت شده است بطریق شبهت همچون قرائت ابن مسعود چنانکه
در اصول قرائت ذکر آن ثابت شد و بدانکه کتاب خداوند منقسم می شود بهشت قسم خاص و عام و مشترک و مآول و ظاهر و نص و
مفسر و محکم اما سنت طریقه مسلوکه را گویند در دین که والسنة الطریقه المسلوکه فی الدین و سنت طریقه رسول است صلی الله
علیه وسلم و حکم سنت آنست که طلب اقامت وی کنند از مرد و از غیر اقراض و وجوب از برای آنکه سنت طریقه است که فرموده
شدیم با حیا ی آن و مستحق ملامت شود و تارک وی اما اجماع و دوران اختلاف کرده اند بعضی گفته اند لا اجماع الا للصحابة
و قال بعضهم لا اجماع الا لاهل المدينة و قال بعضهم لا اجماع الا لعامة الرسول اما صحیح نزد علمای ما رحمهم الله
آنست که اجماع علماء هر عصری از اهل عدالت و اجتهاد حجت است و در باب اجماع کثرت و قلت علماء را اعتبار نیست و
نبات را نیز بران اجماع تا وقت موت و مخالفت اهل هوا را در آنچه نسبت کرده شود بوی هوا و مخالفت کسانی که رای نباشد
مرا ایشان را در احکام شرع مگر در آنچه مستغنی باشند از رای در آن همچون نقل قرآن و علمای ما رحمهم الله هیچ یک را ازینها که یاد کرده
معتبر نمیدارند اما اجماع بر مراتب است قوی ترین اجماع صحابه است از برای آنکه خلاف نیست در آن و عزت رسول
و اهل مدینه داخل اند در صحابه رضوان الله علیهم اجمعین اما قیاس در لغت بمعنی تقدیر است يقال قس المنحل بالنحل اے
قد ره به و در اصطلاح فقها چون بگیرند حکم فرع را از اصل آنرا قیاس نام نهند لتقدیر بهم الفرع بالاصل فی المحکم
والحالة در اصول حسامی میگوید در فصل عزیمت و رخصت که عزیمت در احکام شرع اسم است مر آن چیز را که او اصل است مر
احکام شرع را غیر متعلق بعوارض اما رخصت اسم است مر آنرا که بنا کرده شد بر عذر عباد اما عزیمت چهار قسم است فرض و واجب
و سنت و نقل اما فرض آنست که ثابت شده باشد وجوب وی بدلیل قطعی یعنی دلیلی که در وی شبهه نباشد و حکم اولی و دوم علم
و تصدیق است بدل و عمل کردن ببدن تا منکر وی کافر شود و تارک وی فاسق گردد یعنی چون بی عذر ترک آن کند اما واجب
آنست که ثابت شده باشد وجوب وی بدلیلی که در وی شبهه نباشد و حکم وی لزوم عمل است ببدن لا علیما علی البیتین
تا جادوی کافر نشود و لیکن تارک وی فاسق گردد و قنیک استخفاف کند باخبار آحاد اگر تاویل کند آنرا فاسق نگردد و
شرایط قبول آحاد چهار است اول آنکه راوی ثقة بود و دوم آنکه موافق کتاب خداوند و اخبار رسول علیه السلام و اجماع
است و حجت عقل بود سیم آنکه منافق آن خبر دیگر نباشد چهارم آنکه در چیزی باشد که عنایت خلق در آن خاص بوده عام
هر گاه که این شرایط بجای آمد آنرا قبول باید کرد و اما سنت رسول علیه السلام طریقه مسلوکه را گویند در دین که عامل بوی
مستحق کرامت گردد و تارک وی مستوجب ملامت گردد و سنن بر دو نوع می باشد سنت هدی و تارک وی مستوجب
اسات و کراهیت میگرد و سنت زوائد و تارک وی مستوجب اسات نمیکرد و چون سیر رسول علیه السلام از شستن
و خاستن و پوشیدن و مانند آن اما افضل اسم است مر زیادت را پس نوافل عباد و زواید مشروع باشد که مارا باشد نه بر ما باشد
و حکم وی آنست که ثواب یا بد مرد با و درون وی و عقوبت نکند تارک وی و لازم شود بشرع نزد علمای ما اگر نیت کرد و مشروع
نگردد لازم نمی شود و این اندک اشارت نیست که کرده شد الهی همه را توفیق نگاهداشتن حدود شرع از زانی دار:

فصل دوم در بیان رخصت و انواع وی

بدانکه رخصت چهار نوع است دو نوع از حقیقت یکے احق از دیگری و دو از مجازیکی اتم از دیگری اما نوع احق از دو نوع حقیقت آنست که مباح باشد باقیام محرم و قیام حکم وی مثل اجرای کلمه شرک بر زبان مکره و افطار مکره در رمضان و تکلف مال غیر و جنایت وی بر احرام و تناول مضطر مال غیر و ترک امر معروف و نهی خالف را بر نفس خود و حکم وی آنست که اخذ غریمت اولی است اما نوع دوم از حقیقت آنست که مباح می شود باقیام سبب و تراخی حکم وی همچون فطر مریض و مسافر و از برای این است که صحیح است ادای هر دو و اگر بمیرند قبل از ادراک عدت ایام آخر لازم نیاید بر ایشان امر بقضیه و حکم وی آنست که صوم افضل است نزد علمای ما از برای کمال سبب وی و از برای تردد که در رخصت ستمس غریمت مودی معنی رخصت می شود از جهت تضمین آن سیر موافقت مسلمانان را اگر آنکه تبرک بر هلاک خود یا ضعیف گرداند و از روزه داشتن این زمان بروی نباشد که بذل نفس خود کند از برای اقامت صوم زیرا که واجب از وی ساقط است بخلاف نوع اول اما آنکه اتم است از یکی از دو نوع مجاز و آن آنست که برگرفته شد از ما از اصر و افلال از برای آنکه آنرا رخصت نام می نهند بر سبیل مجاز از جهت آنکه نسخ است از برای محض تخفیف اما نوع چهارم و آن آنست که ساقط می شود از عباد مع گونه مشروع عافی الجمله همچون عینیه مشروطه در بیع که ساقط است اشراط آن در نوعی از وی اصلا و آن سلم تا باشد عینیه در مسلم فیه تنباه کننده مرقد را و اینجا سخن بسیار است فقس علی هذا الهی ما را در دین فقیه گردان بفضلک و کریم

فصل سیم در احکام شرعی

و تفسیر و تعریف آن از اصول فقه شافعیه در اصول ابوالمعالی جوینی شافعی میگوید که احکام شرعی هفت است واجب مندوب و مباح و محظور و مکروه و صحیح و باطل اما واجب آنست که ثواب دهند بر آوردن آن و عقوبت کنند بر ترک آن واجب ذکر کرده است و اراده فرض کرده از وی و اصطلاح فقهاست و الا در مذهب شافعی خود واجب نیست قطعاً و مندوب آنست که ثواب دهند بر آوردن آن و عقوبت نکنند بر ترک آن و مباح آن بود که ثواب دهند بر آوردن آن و عقوبت نکنند بر ترک آن و محظور آنست که عقوبت کنند بر آوردن آن و ثواب دهند بر ترک آن و مکروه آنست که ترک وی اولی بود از آوردن وی و ثواب دهند بر ترک وی و عقوبت نکنند بر آوردن وی و صحیح آنست که تعلق بیگیرد با و نفوذ و معاد نیست و بدانکه فقه اخص است از علم وفقه معرفت احکام شرعی است که طریق وی اجتهاد است وفقه علم می باشد با احکام تکلیف آله ما را توفیق علم و عمل کرامت فرمای بفضلک و کریم

پایان ششم در اصول طب و دین باب هفت فصل است

فصل اول در فواید علم طب و بیان عذیه

بدانکه علم طب از فروض کفایت است چنانکه در اول این قسم یاد کرده شد و از جمله مهات است و ازین است که رسول علیه السلام
فرموده است که علمها دو قسم است علم ابدان و علم ادیان چنانکه در زبدة الاخبار می آرود قال النبی علیه السلام العلم علمان
علم الابدان و علم الادیان قطعه علمها را دو قسم کرد رسول پیمه طب و پیمه دین است پزنانکه گر صحت بدن نبود پز دین
خلل می شود سبب این است و نیز بدانکه سبب خطا هری در تندرستی و بیماری غذا می باشد چنانکه در کتاب عجائب المخلوقات
گفته است که اصل همه بیماریها آنست که مرد چیزی خورد که نسازدش و سر همه داروها آنست که چیزی خورد که سازد و از مزاجش
بود و کم خوردن بهتر سازد و از دارو خوردن و درین معنی جالینوس حکیم گوید السمک ضرر کله و الومان نفع کله و قلیل
السمک خیر من کثیر الرمان و معناه ظاهر از استاد سلمه الله سماع دارم که میفرمود که سبب بیماریها چهار چیز است
آب بد و دود و بوی بد و اکل قذای یعنی چیزهای قذیه خوردن در کتب اهل حکمت آورده شش چیز تولید میکند کثرت جماع و
قلت خواب در شب و کثرت خواب بروز و حبس کردن بول و خوردن طعام بر سر سیری و آشامیدن آب در شب پس آدمی
باید که بسیار خوردن را عادت نسازد که آن از عادت ستور آنست و در شرع نکو پییده و در حکمت ناپسندیده است پس
در غذا احتیاط باید کرد تا آنچه مضرب و نخورد و کم خوردن را عادت سازد و بی هنگام طعام نخورد بلکه اکثر اوقات باید که گرسنه بود
و طعام که خورد بر شره صادق خورد تا محتاج طبیب و دارو نگردد و حکایت ابوالعباس قصاب رحمه الله میگوید هرگز طعام
نخوردم تا از گرسنگی بی طاقت نشدم لا جرم هرگز مرا طبیب حاجت نبرد و دیدم که نبشته اند و طبیب بالجموع دوا اکل دارد
و غذا پاکیزه باید از گندم آفت نارسیده و گوشت پخته تندرست و آسوده و شربتهای با مزاج ساخته و از میوهها انگور و انجیر
تمام رسیده و مانند آن در کتاب طب کمال الدین اسمعیل بخاری می آرند که هرگاه از غذای یک در تن پدید آید تن را پاک باید کرد
با حتمایی یعنی پیرهن کردن از چیزهای مخالف و غذا باندک باز آوردن یا داروی سهل خوردن و از داروهای مختصر این موافق
بود مصطلکی یک مثقال ترید سفید ترشیده کوفته پخته چهار دانگ زنجبیل و انگلی شکر برابر همه در هر سه شب یک بار وقت
خفتن باندک آب گرم یا جلاب بخورد و بختد با دوا جاتی کند بی رنج و اگر طعام خورده باشد و طعام دیگر پیش آید نباید خورد
و از پس ریاضت و رنج چیزهای نازک نباید خورد چون شیر و ماهی تازه از بهر آنکه معده گرم شده باشد چیزی نازک و
بسوزد و تباها شود و کسی را که معده گرم بود اگر غذا و تر یا بد در دسرخیز و صواب آن بود که با دوا چند لقمه نان اندر شراب
ترش زند چون شراب انار ترش و شراب غوره و مثل آن و خداوندان مزاج گرم را غذا های خشک باید خورد چون غوره و قلیه
گد و مانند آن و غذای خداوندان سودا باید که اندک مایه گرمی و تری گراید چون رسنه و سپید با و خداوندان مزاج سرد تر
را غذای لطیف باید چنانکه بگرمی گراید چون نخود آب بروغن جوز و دارچینی و قلیه از گوشت آهو و گوشت بطافیه و کبوتر بچه
و کنجشک و مانند آن و خداوند طبع نرم را غذای آب گوشت کبک و دراج و تدر و کنجشک بریان و بونج مایه و قلیه خشک
و بسیار بود که دو غذا با یکدیگر نباید خورد چون دوع با غوره و از پس همه طعام زرد آلو و شفتالو و انار ترش نباید خورد و کبرنج با
چیزی که از سر که سازند نباید خورد و سکنج و غوره با ماهی تازه نباید خورد و گوشت نمک سوده با سرکه و سیر نباید خورد و گوشت
نمک سوده با کبوتر بچه نباید خورد و سیر و پیاز و خردل با هم نباید خورد و از پس هیچ میوه آب ریخ نباید خورد و انگبین و خرپزه

با هم نباید خورد گوشت مرغ و ماهی تازه با هم نشاید خورد سیر و سداب و باقلی و جغرات با هم نشاید خورد و قس علی هذا

فصل دوم در بیان آبها و منفعت و مضرت آن

بدانکه آب خوردن خداوندان در مفاصل رازیان دارد اندر آب در پاشستن خداوندان ر عشته و فالج و دملها و استسقا و نفرس بلغمی را سود دارد و اگر آب خوش را نمک دریا قلند و در پیش آفتاب نهند فایده آب در یاد دهر چشمه گویگر و شستن و از آن آب خوردن خداوندان ریش کرده و مثانه را سود دارد و اگر گوگرد فاری تیج سیر در صره بسته در مقداری من آب اندازد و بجوشانی تا یک بهره کم شود و بیاید فایده آب در یاد دهر آب شور خوردن کروحارشش آرد و نخست اسهال آرد آنگاه طبع را خشک کند آب تلخ پیوسته اسهال آرد آب تیره شده سنگ و ریگ کرده و مثانه آرد آب نیم گرم معده را سست کند و طعام را بر سر معده بدارد آب گرم معده را از رطوبت بشوید و تلخی را سود دارد آب سرد همه تندرستان را سود دارد و معده را بجای گوارش بود از بهر آنکه معده را فراهم آرد و گوشت طعام در آید و بگوارد و دل گرم را بجای هوای خشک بود و بخارها از دماغ باز دارد و خلا را از تنباه شدن نگاهدارد آب خوردن بنیشتا و از پس گرمابه و اندر گرمابه زیان دارد و اندر شب که بیدار شود هم زیان دارد و لیکن محروم و محمور از زیان کمتر دارد تشنگی دروغی بآب خوردن دفع نشود بلکه زیادت شود اما بادیان و آب بادیان بنشانند و دفع کند جلاب خام طبع را نرم کند جلاب پخته غذا بیشتر دهد آب ایستاده در میان درختان بتابستان زیان دارد آنجا که آب ایستاده بود چیزهای گرم نشاید خوردن آنجا که آب غلیظ بود سیر باید خوردن آنجا که آب شور بود سرکه با سکنجبین بکار باید داشت آنجا که آب زاک بود چیزی خورد که طبع را نرم کند آنجا که آب تلخ بود چیزی چرب و شیرین باید خورد و تریاق همه آبهای مختلف پیازست خاصه که سرکه پرورده باشد از آنجا که آب اندک بود و اگر با سخت باشد اندکی سرکه با آب بیا میرد یا تخم خرفه بکوبد و بخورد تشنگی را بنشانند

فصل سیم در بیان سکنجبین ها و شرابها

بدانکه سکنجبین ساده خداوند صفر را سود دارد و رطوبت را بر دقت سرکه سکنجبین بزوری خداوند رطوبت را بهتر از ساده بود و سده بکشد و خداوند یرقان را سود دارد و خداوند معده ضعیف و گرم را شراب انار و شراب لیمو و شراب حمض ترنج سود دارد و شراب هلیل زرد بجای داروی مسهل بود خداوند معده سرد را شراب غوره سود دارد و خداوند دل گرم را شراب صندل و شراب حمض و شراب سیب و شراب عنب الثعلب سود دارد در بیماریهای گرم سکنجبین را مانی نیک بود خداوند سرفه و ذات الحجاب را شراب انار ترش با شراب بنفشه نافع بود و اگر در باطن آماسی بود تیج نافع تر از شراب عنب الثعلب نیست خداوند مزاج گرم و طبع خشک را شراب خرمای هندی و شراب غوره و شراب فواکه این همه سود دارد و خداوند درده و در دشت و قوچ را شراب مور و سود دارد و خداوند سوزش بول را شراب انجیر نیک است کسی را که معده و جگر و رگها از صفرا و بلغم متکثر باشد شراب بنفشه و کاکج نیک بود شراب افستین کسی را که از بیماری برخیزد سود دارد سکنجبین سفر جلی آنرا که معده ضعیف بود و دق و منش کشتن رنج دارد و نیک است شراب نقیج و میبه مرطوب و ملفوج را بجای مایع غسل باشد شراب تربد بجای داروی مسهل بود

خداوند مزاج سودائی را شراب لسان الثور نیک بود خداوند در دسپرز را شراب ریوند نیک بود و آب از قدحی که از چوب کز
بود نافع بود علت استسقا نخود در آب پیزند مثلاً هفت من آب و یک من نخود بچوشانند تا نخود بچسته شود بوقت ضرورت از آن
آب بخورد الهی ما را ازین علتها و سایر بیماریهای ظاهری و باطنی نگاهدار

فصل چهارم در فرق میان بیماریها و علامت بیماری

بدانکه نشان بیماری گرم آنست که هوای سرد و آب سرد بدو رسد خوش آید و نشان بیماری سرد آنست که از آب گرم و هوای
گرم راحت بیند و نشان بیماری تری آن بود که گرانی و سستی و خواب بسیار آید و تری آمدن از بینی و لعاب از دندان و
نبض نرم بود و نشان خشکی خلاف این بود و باید دانستن که بیماری امتلا و پر شدن رگها و اندامها بود اما نشان آنکه از امتلا بود
آنست که پیش از آن اتفاق افتاده باشد طعامهای گران و بسیار خوردن و باشد که تن وی گران شده باشد و بکاهلی چسبیده
و در وی ماندگی بود و نشان تپیدن رگها آنست که اسهال بوده باشد یا خون بسیار بیرون کرده بود یا کاری سخت کرده بود یا عرق
بسیار کرده بود یا سفری کرده باشد و بیابان خشک بریده باشد و غذای ناموافق یافته یا زنی بود که از وی خون حیض و نفاس
بسیار رفته باشد و عادت طبعیان آنست که هر کجا امتلا بینند گویند ماده است و ماده که گرم بود یا خون بود یا صفری و ماده که سرد
بود یا بلغم بود یا سودا و نشان خون آن بود که رنگ چشم سرخی گراید و رگهای گردن بر خیزد و طعم دهان شیرین بود و در حجامت
رگها که بزند خارش پدید آید و پیش اندامها چون طبعش اندام کسی بود که از گرما بیرون آید و یا چنانکه گوی که عرق خواهد کرد و
نشان صفری آن بود که دهان تلخ و خشک بود و تشنگی غلبه کند و زرد و زرد و جنبد و تب سخت سوزان بود و پیش از تب لرزه بود
و بول رنگین بود و بزردی گراید اما نشان بلغم آن بود که رنگ روی سفیدی گراید و رگ آهسته جنبد و بیمار کاهل بود و بول سفید
بود اما نشان سودا آنست که رنگ روی بتاریکی و سیاهی زرد و پوست خشک و درشت بود و بول از سرخی بسیاری زرد و
باشد که سیاه بود و پیوسته اندر تفکر و اندوه بود و شهوت طعام بسیار بود و مردم بسیار موی سطر اندام و باشد که سرخ روی
یا اشقر بود و ماده سودا از فضول سال در فصل خریف غالب تر بود و الله اعلم الهی ما را از سودای سیاهی تباه دنیا نگاهدار

فصل پنجم در امتلا و نشان بیماریها

بدانکه امتلا دو گانه بود یکی لا الامتلا بحسب الادعیه گویند این چنان بود که مرد کاهل بود و گران جنبد و رنگ روی او
نگریده بود و پیوسته دست و پای می کشد و دراز میکند و دهان باز میکند چنانکه کسی را خواب آید و سروی گران بود و رگهای
وی پر باشد که از بن دندان و بینی خون آید و قوت بر جای بود از بهر آنکه ماده را بر یکدیگر غلبه ندارد و تباه نگشته بود اما امتلا دوم
لا الامتلاء بحسب القوه گویند و آن چنان بود که طبیعت اخلاط را اندر مصالح تن بکار نمی تواند بردارد و از یکی از دو سبب یکی
از آن بود که اخلاط بسیار بود یا طبیعت عاجز بود و سبب سوا المزاج یا بسبب دیگر و نشان این چنان بود که قوت ضعیف
بود و از روی غذا نباشد و نبض ضعیف بود و بول خام باشد و گنده بود و عرق همچنان هر جا که دست بر نهد یا هر گاه که

بجانب المی ورنجی باید چنانکه کسی را اندامهای ریش بود و اگر بگرمایه در آید یا در آفتاب بگذرد و فراتر آید شش نشان بود که در تن وی ماده گرم بود و در دناک اما نشان بیماریه که خواهد بود بدانکه درد سر و نیم سر صعب و پیوسته نشان فرو آمدن آب بود و چشم جستن رخسار و ابرو و چشم و آب که بتازی آنرا اختلاج گویند نشان لقوه بود اختلاج همه اندامها نشان تشنج بود خفتن و بیخبر شدن اندامها که بتازی آنرا خدر گویند نشان فالج بود سرخ شدن چشم و رسیدن از آفتاب نشان سرسام و کابوس بود و سر گشتن پیوسته خبر دهد از صرع پیوسته غم و اندیشه و نومیدی و ترس نشان مایخی بود چیزی در پیش چشم آمدن چون پیشه یا چون خطی یا چون دودی نشان و مقدمه فرو آمدن آب بود خوی کردن بسیار در خواب نشان امتلا بود ناخوشبونی و بی نشان تباه شدن اخلاط بود و مقدمه تب بود طبعیدن دل و بهوش گشتن بسیار نشان مرگ مفاجات بود و کف بول که رنگ بول دارد نشان یرقان بود پشت چشم و روی و پشت پای آماش نشان ابتدای استسقا بود و سوزانیدن بول مقدمه ریش مثانه بود و نل بسیار مقدمه ریش بزرگ بود سرخ شدن روی و تیرگی و تنگی نفس نشان جذام بود هرگز زین بیماریا در خود اثری یا بد علاج آن علت باید کرد تا آن علت پیدا نیاید الاهی همه را از علت های ظاهری و باطنی نگاهدار فضلک و کریمک

فصل ششم در نشانه های نیک بد که در بیماری و آخر بیماری پدید آید

بدانکه نشان نیک در بیماری که نشان سلامت بود آنست که هرگاه بیمار با سانی جنبه و رنگ وی بقوت میهد و دم با سانی میزند و رنگ بر روی و عقل بر جای بود و آرزوی طعام باشد و خواب خوش می آید و در بستر چنان جنبه که در تندرستی عادت داشته آن نشان سلامت بود اما نشانه های که از پس بیماری نشان سلامت بود بدانکه عطسه از پس سرسام نشان پاک شدن دماغ بود لرزه اندر روز بجران نشان پاک رگها بود از ماده بیماری خون آمدن از بینی و قی و اسهال و ادرار بول که اندر روز بجران بود نشان سلامت بود و در چشم با سهال صفرائی به شود اگر تب گرم بود گوش کر شود پس اسهال صفرائی افتد کوی به شود اگر در استسقا اسهال بلغمی افتد علت زایل شود اگر اندر تشنج تب آید حرارت تب آن ماده را بگذارد و سردی اندامهای باطن چون معده و جگر و غیر آن حرارت تب را زایل کند اما نشانه های بد که با آخر بیماری پدید آید اگر اندر تب گرم تانسه صعب خیزد و عنودن و درد سر و چشم و تاریکی چشم بد بود و اگر تب بلغمی گرم نشود بد بود اسهال در آخر آبله بد بود و نشان تباه شدن اخلاط بود بعضی بآبله بیرون آمده باشد و بعضی باندرون از گشته اختار میگرداند تا هلاک کند چشم دور شدن و بینی باریک و یاسر و یا کبود یا سیاه شدن و گوش سرد شدن و بهم باز آمدن پوست پیشانی و کشیده شدن نشان فرومردن حرارت اصلی بود بر هم سودن دندان و پیداشدن دندانها که پوشیده بود و بر جستن لب زیرین بد باشد دست پیش آوردن برسان آنکه مگس گیر و دست بردیوار مالیدن برسان آنکه گاه از دیوار باز میکند و دست در جامه مالیدن برسان آنکه از

جامه چینی جوید بد بود و الله اعلم

فصل هفتم در فواید علم طب و کلام حکم

بدانکه در عشرت جمالی می آرد که حق تعالی سه هزار گونه بیماری آفریده است از برای بندگان هزار را طبایع نام دارند و علاج تو نیست
و هزار را نام دارند اما علاج نتوانند و هزار دیگر را نام دارند و بی علاج پس شکرانه آنکه حق تعالی ترا ازین سه هزار گونه بیماری نگاه داشته
است که مطیع و فرمان بردار او باشی در حدائق الحقایق می آرد از ذوالنون مصری رح که گفت صحة الجسم قلة الطعام
و صحة الروح قلة الاثام یعنی صحت تن در کم خوردن طعام است و صحت روح در کم کردن گناه و در روضه خلد میگوید اهل حکمت
گفته اند کسی که در گرسنگی البته طاقت نیابد باید که در دو روز سه نوبت طعام خورد و در اول با مدا و نماز شام در دویم نماز پیشین
و هم برین قیاس نگاه میدار پس از برای حفظ صحت را در دو روز سه بار باید خوردنه در یک روز شش بار چنانکه هم صاحب خلد
گفته است قطعه در دو روزت سه بار باید خوردنه تو بیک روز بخوری شش بار که تواند علاج تو کردن به حاش البته اگر شوی
بیمار و نیز صاحب روضه میگوید در وقتی که کلیات قانون بحث میکردم در چهار روز پنج سیر طعام میخوردم لاجرم احتضار آوردم
بر بادست حکایت در کتاب عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات می آرد که چون ملکت با اسکندر بن فیلقوس رسید و در آفاق
بگردید و علوم حاصل کرد نامه نبشت یکید ملک هند که بطاعت آید و اگر نه با وی همان رود که با ملوک دیگر کید جواب نبشت که همه
عالم بگرفت و انکار که ملکت من نیز نبستی بدنیای فانی چه فخر میکنی اسکندر جواب فرستاد که تو نیز چیزی میکنی جواب فرستاد که من فخر
بدانش و دانایان میکنم و تو دانش مرا نتوانی دانستن و لیکن من دو شخصی دانا بتو فرستم یکی فیلسوف حکیم و یکی هیروان طبیب چون
پیش اسکندر آمدند اسکندر خمره پر روغن گا و کرد و فیلسوف فرستاد فیلسوف آنرا بگرفت و هزار سوزن در آن جاز و با اسکندر
باز فرستاد اسکندر آن سوزن ها را آئینه ساخت و فیلسوف فرستاد فیلسوف آنرا روشن کرد و باز فرستاد پس او را طلب کرد
و گفت آن روغن که بتو فرستادم چه بود گفت تو گفتی که از دانش چنان پر م که این خمره از روغن هیچ دانش را در آن راه
نیست من هزار سوزن را در آن جای دادم و چون توان سوزن ها را آئینه ساختی بدان آن خواستی که دل من سخت و تار یک شده است
من آنرا روشن کردم یعنی بمو عظمت دل نزار و روشن گردانم پس فرمود تا طبیب را حاضر آوردند از وی سوال کرد که سر همه بیماریها
چ چیست گفت آنکه مرد چیزی خورد که نسا زدش گفت سر همه دارو ها چیست گفت آنکه مرد چیزی خورد که بسا زدش اما اے
ملک من از برای تو معجون سازم که چون تو آنرا بخوری هر چه ترا زیان دارد طبع تو آنرا قبول نکند اسکندر گفت این دعوی بس
عظیم است پس آن معجون را بساخت اسکندر بخورد هر آرزو که در و مضرت بود از دل او برفت روزی اسکندر در استراح
شد صورتی دید از آن تبر سید گفت تو کیستی گفت آمده ام که در تن تو روم در بست و در تن اسکندر شد از مستراح
بیرون آمد طبیب او را گفت چرا زده شده گفت ندانم روزی دیگر طبیب گفت ای ملک من آمده ام که علت نرا مداوات کنم چرا
از من پنهان داری اسکندر گفت چون من در دوا دارم چرا دوا نکنی داری بساخت و پیش اسکندر آورد اسکندر برخاست و
در مستراح شد همان صورت دید گفت ای اسکندر از تو بخواهم رفت که این طبیب را روی ساخته است که اگر تو آنرا بخوری
من بسوزم اسکندر بیرون آمد و هیچ نگفت طبیب در وی نگاه کرد قدح را بر نخت گفت چرا نختی گفت در مستراح شدم
علت با تو بود و چون بیرون آمدم علت رفته بود اسکندر عجب ماند از دانش وی و حکما را حرمت زیادت داشتی و گفتی این
حکیم را نزد من چندان قدر است که همه گنجهای عالم را نیست مستثنوی ز دانش بودم در اختیار نه باشد چو سیدانشی هیچ عارض

خدا گفت بیدانشان را مثل بقرآن کالانعام بل هم اضل حکایت نقل است که چون همه ملک دنیا اسکندر را مسخر گشت
 ناگاه وقت مرگ وی درآمد و صیبت کرد که چون بمیرم و مراد را بخت نهید یک دست و یک پای من از انجا بیرون کنید شش
 دست و پای من از بیرون کنید بنوحه بر من هر زمان افزون کنید و گردش برش بگردانید تا عالمیان ببینند که اگر چه اسکندر
 از قاف تا قاف عالم گرفت اما دست تپی و پای برهنه بگور میرود و از ان همه مملکت و خزانه هیچ با خود نمی برد تا خلافت عبرت گیرند
 ای برادر منیت دانی و لذت فانی دنیا مغرور مشوق قوله تعالی فلا تغرنکم الحیوة الدنیا ولا یغرنکم بالله الخرو و در غمتم که
 همه عالم گرفتاری آخر چیست مینه غفلت از گوش خود بردار بر جمع دنیا حریص مدار که اهم مہات تو کار دین است و مرگ در گذرگاه
 تو در کمین است بجلال ذوالجلال که اگر مال صد چون قارونی آخر زمین فروخواهی رفت تا چشم بکشیانی خود را در گورخواهی دید رباعی
 رفتم بسر تربت محمود غنی | گفتم که چه برده دنیا می نی | گفتا که سه گز زمین ده گز کرباس | تو نیز همین بری اگر صد چو منی
 شش حال دنیا را پیر سیدم من از فرزانہ گفت یا خوابی بود یا بادی افسانہ | گفتم اندر راحت او دل ببند و بیچس |
 گفت یا مستی بود یا گول یا دیوانہ | آلهی و لهائی ما را از ظلمت دوستی دنیا نگا ہدار و بنور ہدایت خود منور و آراستہ دار

باب ہفتم در اصول علم فرائض و ترکات و فروع وی و درین باب بازوہ فصل است

فصل اول در شرف و فضیلت این علم

بدانکہ علم فرائض علم شریف و بزرگ است و رسول علیہ السلام او را نصف العلم فرمودہ است کہ تعلموا الفرائض و علموها
 الناس فانھا نصف العلم شعر فرائض تمیز از علم دین است حدیث مصطفیٰ ابراہان این است کہ در شرح بہشتی و سایر شروح
 فرائض میگویند معنی حدیث آنست و اللہ اعلم کہ آدمی را دو حال است یکی حال حیات و یکے حال ممات و سایر علوم مردم
 در حال حیات باو محتاج اند و علم فرائض متعلق و مخصوص بحال ممات است پس با این اعتبار وی یک نیمہ علم باشد یا خود اگر
 مسائل فرائض را نسبت بہ فرد از افراد مردمان تقدیر کنند برابر با کل علوم پس یک نیمہ علم وی باشد یا خود ثواب دانستن
 این علم برابر با ثواب دانستن باقی علوم یکے از فضلا ہشت قول در معنی این حدیث در یک بیت جمع کردہ است در شہادت
 حرف شعر قول رسول الباری المصودہ العلم فرائض نصف العلم فاصبر ما اول تاویلہ تا مل فی
 حسعش و تنوٹ ففکرہ بحج باعتبار الحال س باعتبار السبب ع باعتبار العلم ش باعتبار المشقۃ ت باعتبار التقدير
 ع باعتبار الرغبة و باعتبار توسع الکلام ت باعتبار الثواب و کتاب دستور الفرائض می آر د قال النبی علیہ السلام من
 تعلم مسئلۃ واحدة من الفقہ قلده اللہ تعالیٰ يوم القيامة بالف قلادة من نور و من تعلم مسئلۃ واحدة
 من الفرائض فله عشر امثالها من الاجر یعنی ہر کس یک مسئلہ از فقہ یا مورد حق تعالی در روز قیامت بفراہم تا ہزار
 قلادہ از نور در گردن وی کنند و ہر کہ یک مسئلہ از فرائض یا مورد مراد بدارد امثال آن مزد و ثواب بود و در حدیث دیگر
 فرمود و تعلموا الفرائض و علموها الناس فانھا اول علم یعنی اول علم یعنی یا مورد علم

فرايض را و بگردان بيا موزانيد بدريستى كه آن اول علمى است كه فراموش كرده شود و بروايت ديگر آنست كه آن اول علمى است كه از امت من كشيده و از ميان ايشان برداشته شود چون چنين است پس واجب بود بر مسلمانان آموختن اين علم و ديگر آنرا تعليم كردن تا بخواهد موعود برسد و از فضيلت و شرف اين علم است كه رسول عليه السلام فرمود ان الله تعالى لم يكل قسمت المواريث الى ملك مقرب ولا الى نبي مرسل تولى قسمت بنفسه فوق سبكه ارفعه يعنى بدريستى كه قسمت مواريث را بهيچ ملك مقرب و بهيچ پيغمبر مرسل بازنگذاشت بلكه قسمت مواريث را بر ذات خود گرفت و سلف رحمهم الله نبشته اند العالم الذى ليس عنده علم الفرائض كالجسد الذى لا داس له يعنى عالمى كه او را علم فرائض نبود همچون تنى است كه او را سر نه و پى نه و زان نه و در تحصيل اين علم كوشند كه اين فن جليل است حق تعالى توفيق رفيع گردان

فصل دوم در حقوقى كه تعلق ميگيرد بتركه مريت

و بيان آنكه در ميراث دادن ابتدا بكم ام وارث بايد كرد و ذكر آنكه مانع از ارث چند چيست در فرائض سراجى و دستور الفرائض غير آن از كتب فرائض ميگويد چهار حق تركه مريت تعلق ميگيرد بقول علمائى ما رحمهم الله اول ابتدا بتكفين و تجهيز وى كند از غير تميز و تقدير و وييم قضائى ديون وى كند از جميع آنچه باقى ماند از مال وى سيم تنقيذ و صايب وى كند از ثلث ما بقى بعد الدين و الكفن چهارم قسمت تركه وى كند ميان ورثه وى از آنچه باقى ماند بكتاب و سنت و اجماع است پس ابتدا باصحاب فرائض كند و اصحاب فرائض آنها اند كه ايشان را سهام مقدّر است در كتاب خداوند تعالى بعد از ان بعصبات نسبي پس بعصبات سببى يعنى مولاي عشاقه پس بعصبة مولاي عتاقة پس رد كند بذوى الفروض نسبيه بقدر حقوق ايشان و اگر از اصحاب فرائض و عصبات كسى نباشد بذوى الارحام بايد داد و اگر ذوى الارحام نباشد بمولاه الموالاة و اگر نباشد بمقرله بالنسب على الغير بحيثى كه ثابت نشود نسب وى باقرار او از ان غير ما بشرط آنكه مقرب بر اقرار خود ميرد و رجوع نكرده باشد و اگر او نباشد بموصى كه جميع مال بايد داد يعنى بكسى كه مريت وصيت كرده باشد كه بعد از وفات وى جميع مال ويرا بدو ميرد و اگر موصى له نيز نباشد آن هنگام تركه مريت را در مريت المال بايد نهاد اما مانع از ارث چهار چيست اول رقيق چه و انس و بود آن رقيق و چه ناقص و وييم قتلى كه تعلق گيرد باو و بوجوب قصاص يا كفارة سيم اختلاف و نيين يعنى مومن از كافر و كافر از مومن ميراث نگیرد چهارم اختلاف دارين حقيقه او حكا چون حزنى و ذمى و يا چون مستامن و ذمى ياد و حزنى از دو دار مختلف و اختلاف و از سبب منع است يعنى لشكر و پادشاه از براى انقطاع عصمت در ميان ايشان و اين نزديك امام عظم است خلاف مرثافى را رحمه الله بخو ترك باهند يا روم باهند يا ترك با روم كه ترك ميراث نبر و از هند اگر بميرد مورث هندی و س در هند نزد ابو حنيفه رج و نزد امام شافعى رج ميراث گيرد از وى اما اگر سر و دوازيك ار باشند يكى از ديگر ميراث برد باجماع و الله اعلم

فصل سيم در بيان آنكه ميراث از چند گونه رسد

و از مردان چند تن اند كه ايشان را ميراث رسد و از زنان چند تن كه رسد از سه گونه رسد از خوشاوندى از زن

بشوهر وی و از شوهر زن و از و لا چنانکه بنده آزاد کرد میراث وی بمولای وی رسد تمام بشرط آنکه از وی وارث آزاد نمانده باشد و اگر
 وارث آزاد مانده باشد در وی دو حکم است یکی آنکه آنچه از صاحب فرض باقی ماند بوی رسد چون عصبه نسبی نبود و دوم آنکه چون عصبه نسبی
 باشد و از چیزی نرسد اما از مردان پانزده تن اند که میراث گیرند پسر و پسر پسر و آن سفل و پدر و پدر پدر و آن علو و برادر و برادر پسر
 و برادر پدری و برادر مادری و برادر زاده از مادر و پدر و برادر زاده از پدر و پسر برادر پسر و برادر پسر و برادر پسر و برادر پسر
 و پدر و پسر برادر از پدر و شوهر و مولای شوهر و مولای نعمت از سبب اند و دیگران از نسب شوهر و برادر از مادر تنها همه مال بر نتوانند
 گرفت و ازین دیگران هر یک که باشد تنها همه مال بر نتواند گرفت پدر و پسر و شوهر و پسر از میراث نیفتد اما از زنان ده تن اند که
 میراث گیرند دختر و دختر پسر و آن سفلت مادر و مادر مادر و پدر و آن علت و خواهر از مادر و پدر و خواهر از پدر و خواهر از مادر و
 زن و مولات نعمت از سبب اند و این دیگران از نسب اند مولات نعمت که تنها باشد همه مال بر گیرند و آن دیگران نتوانند بحسن
 سهام خود مادر و دختر و زن هیچکس از میراث نیفتد

فصل چهارم در معرفت فرض و مستحان و

بدانکه شش فرض است که خداوند در قرآن پدید کرده است نیمه و چهار یک و هشت یک و دو سه یک و سه یک و شش یک
 اما نصف فرض پنج کس است فرض دختر و فرض دختر پسر نزدیک عدم دختر و فرض یک خواهر مادر پدری و فرض یک خواهر
 پدری نزدیک عدم خواهر مادر پدری و فرض شوهر چون مرده را فرزند نبود و فرزند پسر نیز نباشد اما ربع فرض دو تن است شوهر که
 آن زن مرده را فرزند باشد یا فرزند پسر و فرض زن که شوهر بمیرد و از وی نه فرزند ماند و نه فرزند پسر اما شش فرض زن است
 خاصه چون مرده را فرزند بود یا فرزند پسر اگر زن یکی باشد و اگر چهار همان هشت یک را میان ایشان قسمت باید کرد اماثلث فرض
 فرض چهار تن است دو دختر و چند آنکه باشند و دو دختر پسر و چند آنکه باشند چون میت را دختر نباشد و فرض دو خواهر از مادر و
 پدر و چند آنکه باشند و فرض دو خواهر از پدر و چند آنکه باشند چون خواهران مادر پدری نباشد اماثلث فرض دو تن است فرض
 مادر چون مرده را فرزند نبود و فرزند پسر نیز نبود و دو خواهر و برادر از هیچ شوی نباشد و فرض دو برادر و خواهر از مادر و از آن بیشتر و
 اولاد ام ذکر و انشی میراث یکسان برند اما سه فرض هفت تن اند فرض مادر و پدر چون مرده را فرزند باشد یا فرزند پسر
 و فرض دختران پسر است چون مرده را یک پسر بود و فرض جد و جد است چون مرده را فرزند باشد یا فرزند پسر و فرض خواهران
 پدر است بایک خواهر مادر پدری و فرض یک خواهر بایک برادر مادری و الله تعالی اعلم

فصل پنجم در بیان آنکه پدر و مادر از چند گونه میراث رسد و کدام وارث دیگر از میراث نیفتد

بدانکه پدر از سه گونه میراث رسد یک جای عصبه است همه مال بگیرد چون مرده را فرزند و فرزند پسر نباشد و یک جائے دو
 سهم است و هم عصبه یعنی یک شش یک گیرد و باقی چون میت را دختر بود یا دختر پسر پدرش یک بفرضیت گیرد و دختر
 نیمه و باقی که ماند پدر عصبیت برادر و اما مادر نیز از سه گونه میراث گیرد یک جای سبک مال بر گیرد آنجا که مرده را نه فرزند باشد

و نه فرزند پسرونه دوتن از خواهر و برادر و یک جای ششش گیر و چون مرده را فرزند بود یا فرزند پسریاد و برادر و خواهر و یک جاسیک
 باقی گیر و آنجا که مرده رازن ماند و مادر و پدر زن چهار یک بر گیر و و مادر سیک باقی بر گیر و و آنچه ماند پدر بر گیر و و اگر زن بمیرد و شوهر
 ماند و پدر و مادر شوهر نیمه بر گیر و و مادر سیک باقی آنچه ماند پدر بر گیر و و بدانکه خواهر و برادر از مادر چهار کس از میراث بیفتند بفرزند مرده
 و بفرزند پسرونه و بپدر پدر مرده خواهر و برادر پدری نیز چهار کس از میراث بیفتند به پسر و پسر و بپدر و برادران مادر پدر
 خواهر و برادر پدر سیکس از میراث بیفتند به پسر و پسر و بپدر چون دو دختر اند دختران پسر بیفتند و چون دو خواهر از مادر و پدر
 اند خواهران پدری بیفتند چون برادر از مادر و پدر اند همه برادران و خواهران پدری بیفتند چون پدر اند پدر و همه برادر و خواهر
 بیفتند چون مادر اند مادر و مادر پدر چندانکه باشند بیفتند چون از اصحاب فرائض یا از عصبه یکی آمد و وی الارحام همه بیفتند و الله اعلم

فصل ششم در بیان عصبات

بدانکه عصبه دو نوع می باشد یکی عصبه نسبی و یکی عصبه سببی چون مولای عتاقه و عصبه نسبی بر سه گونه است عصبه نفس خویش
 و عصبه سبب دیگری و عصبه با دیگری اما آنکه نفس خویش عصبه باشد چون پسر و پسر پسر و ان سفل و پدر و پدر پدر و ان علاو
 برادر مادر پدری و برادر پدری و پسر برادر مادر پدری و عم مادر پدری و پسر عم مادر پدری و پسر عم پدری و پسر عم
 مادر پدری و پسر پسر عم پدری اما آنکه سبب دیگری عصبه شود چون دختر و دختر پسر و خواهران مادر پدری و خواهران پدری که
 سبب برادران خود عصبه شوند اما آنکه با دیگری عصبه شود چون خواهران مادر پدری و خواهران پدری که با دختران و دختران
 پسر عصبه شوند کما قال النبی علیه السلام واجعا و الاخوات مع البنات عصبه چون عصبه نزدیک تر آمد دور تر
 بیفتند همه عصبات میراث بر گیرند و خواهران خود را قسمت ندهند مگر پسر و پسر پسر و برادر از مادر و پدر و برادر از پدر که این
 چهار کس خواهران را عصبه کنند و نیز بر او یکی ماده را و اگر مرده را در نسب عصبه نباشد مولای نعمت رسد از مردان

فصل هفتم در دانستن اصلهای فرائض

بدانکه جمله اصلهای فرائض بر هفت نوع است که مسئلها از وی درست گرد و چهار از وی عول ندارد و سه از وی عول دارد
 اما آنکه از وی عول ندارد و نیمه است و آنکه مانند یا نیمه نیمه است مسئله دختر و پسر نیمه دختر و باقی پسر پسر از فریضه از دو است
 سهی از دختر و سهی از پسر مسئله شوهری و خواهری از مادر و پدر نیمه از شوهر و نیمه از خواهر از مادر و پدر فریضه
 دویم سیکست و آنکه مانند یا سیکست دویم فریضه از سه باشد مسئله مادر و برادری از مادر و پدر سیک مادر و باقی برادر مسئله دو خواهر
 از مادر و پدر و دو خواهر از مادر و دو سیک خواهران مادر پدری و سیک خواهران مادر فریضه از سه است و دو هم خواهران
 مادر پدری را و سهی خواهران مادر فریضه با دوتن منقسم نیست و دو سبه ضرب کنیم شش باشد چهار بخاهران مادر پدری
 و دو بخاهران مادر فریضه و برین قیاس فریضه سیم از چهار یک است و آن مانند چهار یک و نیمه فریضه وی از چهار است
 مسئله شوهر و پسر چهار یک شوهر و باقی پسر مسئله زن و خواهری از مادر و پدر چهار یکی زن را و نیمه خواهر را و سهی عصبه را

و اگر عصبه نبود خواهر دهند مسئله شوهر و دختر چهار یک شوهر و نیمه دختر باقی سهمی عصبه را از هشت یک است و آنکه باند با هشت یک
 و نیمه باقی این فریضه از هشت است مسئله زن و پسر شش یک زن را و نیمه دختر و باقی سه سهم عصبه را اما آنکه عول دارد فریضه از
 شش است بعول هفت شود و نه هشت شود و نه شود و ده شود و ازین بیشتر نشود مسئله مادر و پسر و دختر شش یک مادر
 و باقی پسران با دختر فریضه از شش است سهمی مادر و چهار سهم پسران و سهمی دختر مسئله شوهر و دو خواهر از مادر و پدر نیمه از شوهر و دو سه
 یک از خواهران از مادر و پدر فریضه از شش است بعول هفت شود سه سهم شوهر و چهار سهم خواهران را مسئله شوهر و دو
 خواهر از مادر و پدر و مادر نیمه شوهر را و دو سیک خواهران را شش یک مادر را فریضه از شش است بعول هفت شود سه سهم
 شوهر و شش یک مادر و دو سیک خواهران را هر یک را و دو سهم مسئله دو خواهر از مادر و پدر و دو خواهر از مادر و شوهر
 و مادر دو سیک خواهران از پدر و مادر و سیک خواهران از مادر و نیمه شوهر و شش یک مادر را فریضه از شش است و بعول
 ده شود چهار سهم خواهران از مادر و پدر و دو سهم خواهران از مادر و سه سهم شوهر را و سهمی مادر و باقی برین قیاس است فریضه
 پنجم از دوازده است و بعول سیزده شود و پانزده شود و هفده شود و ازین بیشتر نشود مسئله دو دختر و شوهر و پسر
 دو سیک دختران را و چهار یک شوهر را و باقی پسر را فریضه از دوازده است هشت سهم دختران را هر یکی را چهار سهم
 سهم شوهر را و سهمی پسر را مسئله دو دختر و شوهر و مادر دو سیک دختران را و چهار یک شوهر را و شش یک مادر را فریضه از
 دوازده است و بعول سیزده شود هشت سهم دختران را و سه سهم شوهر را و دو سهم مادر را مسئله چهار دختر و شوهر و
 مادر و پدر دو سیک دختران را و چهار یک شوهر را و شش یک مادر را و شش یک پدر را فریضه از دوازده است بعول پانزده
 شود هشت سهم دختران را و سه سهم شوهر را و دو سهم مادر را مسئله دو خواهر از مادر و پدر و دو خواهر از مادر و
 زن و مادر دو سیک خواهران را از مادر و پدر و سیک خواهران را از مادر و چهار یک زن را و شش یک مادر را فریضه از دوازده
 است بعول هفده شود هشت سهم خواهران مادر پدری را و چهار سهم خواهران مادری را و سه سهم زن را و دو سهم مادر را
 فریضه ششم از بیست و چهار است بعول بیست و هفت شود و ازین بیشتر نشود مسئله دو دختر و مادر و زن دو سهم یک
 دختران را و شش یک زن را فریضه از بیست و چهار است شانزده سهم دختران را و چهار سهم مادر را و سه سهم زن را و عصبه
 مسئله دو دختر و مادر و پدر و زن دو سهم یک دختران را و شش یک مادر را و شش یک پدر را و هشت یک زن را مسئله
 از بیست و چهار است بعول بیست و هفت شود شانزده سهم دختران را و چهار سهم مادر را و چهار سهم پدر را و سه سهم زن را
 و برین قیاس و بدانکه آن فریضه که از شش است هشت یک و چهار یک در وی نیست و گیر همه در اینجا است و آن مسئله
 که از دوازده است هشت یک در وی نیست و گیر همه در وی است و آنکه از بیست و چهار سهمی رویت افتد اعلم

فصل ششم در درست کردن مسلهای فرایض

بدانکه هر وقت مسئله از فرایض بیفتد در وی سه نظر باید کرد پس جواب باید گفت اول نظر بر اثمان کند که چنانچه در دیگر نظر
 بسقوط که از میراث که خواهد افتاد آن کس که بیفتد از شمار بگذارد و دیگر نظر شش فرض کنند تا هر یکی را از اثمان چنانچه

خواهد رسید پس فریضه شان درست کند و بداند اگر راست آید ضرب نباید کرد و اگر راست نیاید و سهم بر وارثان منقسم بود و
 موافقتش نباشد عدد رؤس آنها که برایشان منقسم نیست بگیرد اگر بعضی زنند و بعضی ماده نراده و سهم دهم و ماده را یک
 سهم و در اصل فریضه زنند و اگر مسئله محول باشد در عولش زنند چنانکه جمع بر وارثان قسمت کند درست آید مسئله سه
 دختر و مادر و پدر ثلثان دختران و سدس مادر و سدس پدر فریضه از شش است سهمی مادر و سهمی پدر و چهار سهم دختران را و
 چهار بر سه منقسم نیست و موافقتش نیست عدد رؤس دختران سه است در اصل مسئله زنند نه شده شود سه سهم مادر و سه
 سهم پدر و دوازده سهم دختران هر یک را چهار سهم مسئله پنج خواهر از مادر و پدر و شوهر نیمه شوهر را و دو سهم یک خواهر را
 فریضه از شش است بعول هفت شود سه سهم شوهر را و چهار سهم خواهران را بر پنج منقسم نیست و موافقتش نیست پنج در
 هفت زویم سی و پنج باشد سه سهم شوهر در پنج ضرب کردیم پانزده شد و چهار خواهران به پنج ضرب کردیم بیست شد و هر یک را
 چهار اما اگر وارثان از دو جنب باشد هر یک را آن سهم که رسد برایشان منقسم نباشد و موافقت نیز نباشد و لیکن عدد سر
 هر دو طایفه یک اندازه است یک عدد کفایت است که در اصل فریضه زنند مسئله سه خواهر از مادر و پدر و سه خواهر
 از مادر و مادر و سیک خواهران از مادر و پدر و سیک خواهران از مادر و شش یک مادر فریضه از شش است بعول
 هفت شود چهار سهم خواهران از مادر و پدر بر سه منقسم نیست و موافقت نیست یک سه کفایت است که در عول مسئله
 ضرب کنیم سه هفت زویم بیست و یک باشد دوازده سهم خواهران را از مادر و پدر و شش سهم خواهران را از مادر و سه
 سهم مادر را اگر وارثان دو جنب باشند و سهمشان برایشان راست نباشد و موافقت نباشد لیکن یک عدد از آن دیگر جزو
 نباشد چنانکه دو از چهار و سه از شش و سه از نه و چهار از دوازده مسئله سه دختر و شش حده و برادری از مادر و
 سه یک دختران را و شش یک حده از باقی برادر را فریضه از شش است چهار سهم دختران بر سه منقسم نیست و موافقت نیست
 و لیکن عدد دختران جزو نیست از شش که عدد حده است آنکه بزرگ تر است کفایت است شش را و شش ضرب کنیم حله
 سی و شش باشد بیست و چهار سهم دختران هر یک را هشت و شش سهم حدهات هر یکی را سهمی و شش سهم برادر باشد علم

فصل پنجم در موافقت

بدانکه موافقت از دو گونه است موافقت سهم است با عدد و موافقت عدد است با عدد و تا ما دام که موافقت سهم با عدد
 بتواند گرفت موافقت عدد با عدد نشاید گرفتن و چون موافقت خواهد گرفتن باید که چنانکه عدد خور و ترست از آن عدد
 بزرگ تر نیکنند پس چنانکه از آن عدد بزرگ تر نماند همچنانکه عدد خور و تر نیکنند همچنین می انگند تا آنکه هر دو عدد یک منزل
 باز آید پس اگر هر دو عدد یکی باز آید میان شان هیچ موافقت نبود و اگر هر یک بدو باز آید موافقت باشد میان شان
 بنصفه و اگر هر دو عدد و بنفنا شود موافقت شان باشد بسکه یکی از عدد باید گرفت و در فریضه زود و اگر هر یکی بچهار فنا شود
 موافقت است چهار یکی چهار یک از عدد باید گرفت و در اصل فریضه زود و اگر به پنج فنا شود موافقت شان باشد به پنج
 یک پنج یک از عدد و باید گرفت و در اصل فریضه زن مسئله چهار دختر و پدر و سیک دختران و باقی پدر

فرضیه از سه است سهمی سپهر و دو سهم دختران بر چهار متقسم نیست لکن موافقت ببا بد جستن دو از چهار نشوی دو باند موافقت است
نیمه که بد و فنا شود نیمه چهار بر گیریم و باصل فرضیه بنیم دو بسه شش باشد چهار سهم دختران و دو سپهر مسئله مادر و پنج سپهر و پنج
دختر شش یک مادر و باقی فرزندان به نر و ماده فرضیه از شش است سهمی مادر پنج سهم باند بر پانزده متقسم نیست لیکن موافقت
هست میان پنج و پانزده به پنج یک پنج یک پانزده بر گیریم و شش بنزد بشود باشد سهمی مادر سه پانزده باند ده سهم پسران
هر یک را دو سهم و پنج سهم دختران هر یکی را سهمی و اگر مسئله چنان باشد که بعضی از و از ثانیان را موافقت باشد با سهام و بعضی را نباشد
موافقت ایشان بر باید گرفتن و بعد و آن دیگران بنزد چند آنکه حمله شود باصل فرضیه باید زدن

فصل دهم در مسائل جدّه

بدانکه جدّه با جماع نیفتد و حکم جد حکم پدر است در میراث مگر در چهار مسئله که پدر با خواهر و برادر قسمت نکند و جد قسمت کند چنانکه
شوهر باشد و پدر و مادر شوهر نیمه بر گیریم و مادر سبک از باقی بر گیریم و باقی پدر گیریم و دو سبک و اگر بجای پدر جد باشد یکی گیریم و مادر
دو سبک باقی گیریم مسئله زن باشد و مادر و پدر چهار یکی زن بگیریم و مادر سبک باقی گیریم و باقی پدر گیریم و اگر بجای
پدر جد باشد مادر دو سبک باقی گیریم و جد سبک باقی گیریم هر جا که پدر باشد و مادر پدر مادر پدر با پدر میراث بگیریم همه مال پدر
بر گیریم و اگر جد باشد و مادر پدر مادر پدر شش یک بر گیریم و باقی جد بر گیریم و جد را با خواهر و برادر دو گونه حکم است یکی آنکه جد باشد
و خواهر و برادر و یکی آنکه جد باشد و خواهر و برادر و دو سهمی با ایشان چنانکه زن و شوهر آنجا که جد باشد و خواهر و برادر از دو حال
بنگوریم آنکه بهتر باشد بجد دهم اگر سبک مال بهتر باشد سبک همه مال بوی دهم و اگر قسمت بهتر بود قسمت دهم و جد را برادر
حساب کنیم و آنجا که جد و خواهر و برادر و دو سهمی بود نخست سهم با دو سهم بوی دهم و آنکه باند بنگوریم از سه حال آنکه بهتر بود بجد
دهم اگر قسمت بهتر بود بوی دهم و اگر سبک باقی بهتر بود سبک باقی بوی دهم و اگر شش یک همه مال بهتر باشد آن بوی دهم
مسئله جد و برادر اگر قسمت کنیم از دو سهم سهمی جد را باشد و اگر از سبک مالش دهم از سه یکی باشد پس قسمت بهتر باشد فرضیه
از دو است سهمی جد را و سهمی برادر را مسئله جد و برادری و خواهری اگر قسمت کنیم دو برادر است و خواهری فرضیه از پنج است
دو سهم جد را و دو سهم برادر را و یک سهم خواهر را و اگر جد را سبک مال دهم از شش دو باشد پس قسمت بهتر بود از پنج دو مسئله
جد و برادر و دو خواهر اگر قسمت کنیم جد را از شش دو رسد و اگر سبک دهم از شش دو رسد پس مسئله از شش بدیم دو سهم جد را
و دو برادر را و دو خواهر را مسئله جد و خواهری و دو برادر اگر قسمت کنیم جد را از هفت سهم دو سهم رسد که چنانست که سه برادر
و خواهری و اگر سبک مالش دهم از شش دو باشد پس سبک مال بهتر باشد و فرضیه از سه نیمه یک بجد دهم دو باند بر پنج متقسم
نیست و موافقت نیست پنج باصل مسئله باید زدن پنج بسه پانزده باشد از پانزده پنج جد است که ثلث است ده باند
هشت دو برادر را و دو خواهر را مسئله شوهر و جد و برادر نیمه شوهر را و باقی آنکه بهتر است جد را فرضیه از دو باشد سهمی شوهر
را باشد و سهمی باند اگر قسمت کنیم نیم سهم جد را باشد و اگر سبک باوی دهم سبک این سهم باقی باشد و انستیم که جد را قسمت
بهتر است فرضیه از چهار نیمه دو سهم شوهر و نیمه دو سهم باشد سهمی جد را و سهمی برادر را مسئله زنی و دو برادر و جد زن را

چهار یک رسد فریضه از چهارست سهمی زن را سه سهم بماند اگر قسمت کنیم حذر را سه رسد و اگر سیک باقی دهیم هم سهمی رسد فریضه و
از چهارست سهمی زن را و سهمی حذر که سیک باقی است و دو سهم دو برادر را مسئله دو دختر دو و برادر و جد ثلثان دختران را فریضه
از سه باشد دو سهم دختران را سهمی بماند اگر قسمت کنیم حذر از این سهم باقی دو دانگ بوی رسد و اگر سیک باقی دهیم هم دو دانگ است
و اگر شش یک مالش دهیم نیم سهم باشد و انستیم که شش یک مالش بهتر باشد فریضه از شش نیم دو سیک دختران چهار سهمی
را دو سهمی بجد دهیم سهمی بماند بر دو برادر منقسم نیست و شش بیاید زن دو از ده باشد هشت سهم دختران و دو سهم جد و دو سهم
برادران مسئله اگر جد باشد و خواهر از پدر و مادر و برادر و خواهری از پدر هر کجا که حذر قسمت بهتر آید ایشان که از پدر اند
بقسمت اندر بگیریم تا حذر را قسمت بدیم پس اگر چیزی نماند بدیشان دهیم که از مادر و پدر اند مسئله جد و خواهری از مادر و پدر
خواهری از پدر حذر را قسمت بهتر است فریضه از چهارست دو سهم حذر و سهمی خواهر از مادر و پدر و سهمی خواهر از پدر پس آن سهم
که خواهر پدری دارد و خواهر مادر پدری از وی بستاند و گوید من خواهر مادر پدری ام و مرا نیمه همه مال رسد اما ترا و قسمت در آوردند
تا حذر از قسمت چیزی کم رسد اکنون که حذر از میان بدر شد آن سهم تو مرا باشد که مرا از چهار دو میرسد مسئله ام الفرج و خواهر
مادر و پدر و دو خواهر از مادر و شوهر و مادر و سیک خواهران از مادر و پدر و سیک خواهران از مادر و نیمه شوهر و شش یک مادر
فریضه از شش است بعول ده شود چهار سهم خواهران از مادر و دو سهم خواهران از مادر و سه سهم شوهر و سهمی مادر مسئله
هشت خواهری مادری و پدری و چهار خواهر مادری و سه زن و دو جد این مسئله از دو از ده است بعول هفده شود و اینها هفده زن میراث
گیرنده اند هر یک را سهمی باشد ثلثان که هشت سهم است از آن هشت خواهر و چهار که ثلث است چهار خواهر مادری را و ربع که سه
سهم است سه زن را و سدس که دو سهم است دو حذر و انشاء الله آنچه اہم نہات اصول فرائض بود درین فصول جمع کرده شد آنکه برین
زاید خواهد بود از کتب فرائض باید جست که آنجا روشن است و بین و انشاء الہادی الی سواد السبیل

فصل یازدهم در مسایل متفرقه از فروع فرائض مشکله

مسئله مردی وفات یافت و چهار زن گذاشت بنکاح صحیح یکی را میراث و کابین هر دو میرسد و یکی را میراث میرسد
ولیکن مهر نمی رسد و سیم را مهر میرسد و میراث نمی رسد و چهارم را نمی میرسد و فی میراث چگونه بود جواب خواجه غلامی دارد
دو کنیز که خود زن بنعلام خود داد پس غلام را آزاد کرد و غلام دو زن دیگر بخواست یکی فریضه و یکی مسئله بعد از آن مولا یکی از آن
کنیز را آزاد کرد و بعد از آن آن غلام که آزاد شده بود و شوهر این چهار زن بود بمردن سلمان را هم میراث میرسد و هم مهر زن و نیم
را هم میرسد ولیکن میراث نمی رسد و زن معتقه را میراث رسد و مهری زن بنده را فی میراث رسد و فی کابین که او مملوک است
مسئله در دستور الفرائض سیگوید زنی وفات کرد نیمه مال وی پدر برداشت و نیمه پسران مسئله چگونه بود جواب گویم مردی
و دختر عم خویش را زن گیر و پدر آن مرد که عم زن متوفاست زنده بود و نیمه مال پسر عم بردار و که شوهر وی است و نیمه دیگر عم بردار که
پدر و سیت مسئله قوی میراث قسمت میکردند زنی بیاید و گفت قسمت کنید که من حامله ام اگر پسر زایم یا شما میراث گیر و اگر دختر آیم
میراث نگیر چگونه بود جواب مردی از دنیا رفته باشد و دو دختر گذاشته و یک عم زن برادر که حامله باشد اگر این حامله پسر زاید

آن پسر برادر زاده مرده باشد عصبه شود و باقی میراث او را بود و دم محرم شود که از ذوی الارحام باشد مسئله اگر زن حامله گوید اگر دختر زایم باشد میراث برود اگر پسر زایم میراث نبرد این چگونه بود جواب گویم زنی از دنیا رفته باشد و شوهر گذشته و مادر و دو خواهر مادری و زن پدر که از پدر وی حامله باشد اگر آن زن پسر زاید میراث نبرد زیرا که عصبه باشد اگر از اصحاب فرائض چیزی نمی ماند که عصبه بگیرد اما اگر آن حامله دختر زاید خواهر پدری مرده باشد او را نیمه مال باشد مسئله از جهت وی عول شود از شش تیر به تیر از شش شش شوهر را سه تیر باید داد و مادر را یک تیر و دو خواهر مادری را دو تیر و خواهر پدری را سه تیر پس معلوم شد که اگر این جمله دخترت میراث می برد و اگر پسر است نمی برد مسئله در فتاوی صدر الشهدا میگوید مردی وفات یافت و از وی وارث سه پسر ماند و یازده خنب گذاشت پنج پسر که و پنج نیمه سر که و پنج خالی میخواستند که قسمت راست کنند چنانکه هر یک از پنج خنب سه دانج خنب بر که بیرون نهند چگونه قسمت باید کرد تا راست آید جواب دو خم پر و یک نیمه و دو خنب خالی یک پسر را دهند و یک خم پر و سه خنب نیمه و یک خنب خالی پسر دیگر را دهند و پسر سیم را مثل پسر اول دهند قسمت صحیح آید و نیمه برابر آید مسئله دو مرد اندکی سه تن دارند یکی دو دنان مرد دیگر را بخوانند و این پنج تن را با وی بخورند آنگاه آن مرد سیم پنج درم بدان دو مرد داد و گفت بمقدار نان که از هر یک خورده ام این درمها را قسمت کنند چگونه باید کرد جواب میگویم هر یک از غنای و ثلثشان غنای خورده باشند پس آن مرد سیم یک عقیق از آن مرد خورده باشد که سه عقیق داشته و ثلثشان از آن که دو عقیق داشته پس چون درمها را خواهند که قسمت کنند سه درم آن بردار که سه عقیق داشته و دو درم آنکه دو عقیق داشته قسمت صحیح بود مسئله زنی بنده آزاد کرد و آن بنده آزاد شده بنده آزاد کرد و هر دو مرد و از ایشان آرت آزاد نماید میراث ایشان را باید داد و جواب میراث بنده اول و از آن بنده دویم هر دو آن زن را رسد که آزاد کنند بنده اول است سوال فرزند از کسی میراث میرسد یا نه جواب گویم فرزند را میراث نمیرسد از هیچکس نه از مسلمان و نه از کافر و نه از فرزند دیگر مثل وی و فرزند را نیز حکم همین است مگر آنکه اهل ناحیتی بیک بار فرزند شوند و العیاذ بالله آنگاه از یک دیگر میراث برند مسئله حکم اسیر مسلمان در میراث چیست جواب حکم اسیر مسلمان همچو حکم مسلمانان است و در میراث مادامی که از دین اسلام جدا نشود و اگر نخود باشد از دین اسلام جدا شود حکم وی حکم مرتد بود و اگر ردت و موت و حیات او معلوم نباشد حکم وی حکم مفقود بود مسئله جامعیتی در آب غرق شدند یا در آتش سوخته گشتند یا در شیب دیوار آوند و معلوم نمی شود که کدام پیش مردند حکم میراث ایشان آنست که چنان گیرند که همه یکبار مرده باشند مال هر یک از ایشان مرور ثا و لا بود که در حال وفات وی زنده باشد و آن مردگان بعضی از بعضی میراث نبرد چنانکه مثلاً پدر و پسر با یکدیگر غرق شدند یا سوخته شدند یا زیر دیوار پلاک شدند از یکدیگر میراث نگیرند و صحیح اینست و حتم فرائض سراجی برین مسئله است والله اعلم

تاریخ تألیف کتاب ریاض الناصحین ۸۳۵ هجری

تاریخ طبع اول ۱۲۱۳ هجری

تاریخ طبع اول

مؤلف کتاب ریاض الناصحین جناب مولانا محمد بن شیخ محمد ریکاهی است

مہتمم الجیب دارالعلوم موضع پرولی ضلع مردان
پاکستان

تعارف مکتبہ الشیخ تکریم و داعی حق مدیر شمس حسین حلی الشیخ طاہر اویلا جاتہ

از شوایان و خوافندگان محضی نیست کہ درین زمان ناشگام فتنائے گوناگون
موجزن گشتہ و فرقائے باطل و دجل همچون قادیانید و وہابیت و پرویزید و
نیچرید و نام نہاد تو حیدید و غیرہا و فتنان کہ ہمہ مدعیان اسلامند و در لباس
اسلام ستیزہ باسلام و اہل اسلام می کنند و ہر یک فرقہ در ترویج اباطیل خویش
رسالہ و جرائد و کتابا شایع کنند پس اہل سنت و الجماعۃ با حقیقت و اثرت خویش
از ایشان تنگ آمدند چرا کہ بعضی را گمراہ کردند پس درین زمان پرفتن و اندوختن
مرد حسین علی ماہ مبین علوی حضرت محمد حسین حلی الشیخ (عشیق)
چشم و چراغ مولانا محمد سعید نائی گرامی در فاک پاک استانبول ترکیہ نمودار
شد کہ این مرد مجاہد از علوم اسلامیہ حظ وافر یافتہ و درین دادہ پس از ان
بدست سید عبدالحکیم آرواسی ثم باعلوی القزوی تبعیت کردہ خلیفہ
نقشبندیہ گردیدہ ہر گاہ کہ این مرد راہ از گرم بازاری این فتنائے مشمار الیہا
و فتنان آگاہ شد برائے مدافعت در میدان کارزار آمد و کتب اسلامیہ
از تفسیر و فقہ خصوصاً عقاید تألیفات علماء کبار جمع کردن آغاز کرد و چند
کتب بنفس نفیس تألیف کردہ شایع فرمودند و این مجاہدہ و محنت شاقہ
و اتفاق و قیرہ را ادارہ دار الشفقتہ قاضی کردہ کتب مطبوعہ خویش
را در بلاد اسلامیہ بہر مستحق علماء ترسیل دارد تا انکہ بتبلیس بعضی خاصا
در لا علی از کتب دریافتہ اند و لا از فی کائس الکرام نصیب
حقا کہ اہل السنۃ و الجماعۃ ازین مرد مجاہد فیض یا بندہ خداوندان
در گاہت را تا دیر نرندہ دار تاکہ ہمگنان از وفیق در فیض یا بندہ آمین ثم
عمرت در از باد تا نور مشتری ما از تو بہر فورسم و تو از عمر بہر فوری

مندہ قاضی حبیب الحق دار التبلیغ پرولی ضلع مردان پاکستان
قاضی حبیب الحق
پرولی مردان